รายงานผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์
พระแผงไม้ล้านนา: กระบวนการสร้างสรรค์และอนุรักษ์
LANNA BUDDHA IMAGE BOARD (PHRA PHAENG MAII): CREATIVE AND CONSERVATION PROCESSES

โดย

ดร.ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี
ศิววงศ์ รักวงศ์วริศ

โครงการวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนการวิจัย
ทุนอุดหนุนการวิจัย ด้านวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (ววน.)
ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๗
กรมส่งเสริมวัฒนธรรม

รายงานผลการวิจัยฉบับสมบูรณ์
พระแผงไม้ล้านนา: กระบวนการสร้างสรรค์และอนุรักษ์
LANNA BUDDHA IMAGE BOARD (PHRA PHAENG MAII): CREATIVE AND CONSERVATION PROCESSES

โดย

ดร.ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี
ศิววงศ์ รักวงศ์วริศ

โครงการวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนการวิจัย
ทุนอุดหนุนการวิจัย ด้านวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (ววน.)
ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๗
กรมส่งเสริมวัฒนธรรม

(ลิขสิทธิ์เป็นของกรมส่งเสริมวัฒนธรรม)

Complete research report

Lanna Buddha Image Board (Phra Phaeng Maii): Creative And Conservation Processes

BY

Dr. Sirisak Apisakmontree
Siwawong Rakwongwarit

This research received research support.
Research grants Science Research and Innovation (NRCT)
Fiscal year 2024
Department of Cultural Promotion

(Copyright by Department of Cultural Promotion)

ชื่อรายงานการวิจัย: พระแผงไม้ล้านนา: กระบวนการสร้างสรรค์และอนุรักษ์
ผู้วิจัย: ดร. ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี ศิววงศ์ รักวงศ์วริศ
หน่วยงาน: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
ปีงบประมาณ: ๒๕๖๗
ทุนอุดหนุนการวิจัย: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องพระแผงไม้ล้านนา: กระบวนการสร้างสรรค์และอนุรักษ์ ใช้วิธีการวิจัยแบบผสานวิธี (mixed methods research) ประกอบด้วย ๑) การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ๒) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเน้นการลงพื้นที่เก็บข้อมูลวัตถุ (Survey Research) และสัมภาษณ์บุคคล ๓) การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับพระแผงไม้ล้านนาตามคติพุทธศาสนาตามคติพุทธศาสนา ๒) เพื่อสำรวจและวิเคราะห์รูปแบบและสัญญะของพระแผงไม้ล้านนา ๓) เพื่อสร้างสรรค์และประเมินพระแผงไม้ล้านนา ผลการวิจัยพบว่า

องค์ความรู้เกี่ยวกับพระแผงไม้ตามคติพุทธศาสนาได้มาจากการศึกษาเอกสาร มีพระไตรปิฎก เป็นต้น ประกอบด้วยองค์ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าและรูปเปรียบพระพุทธเจ้า โดยพระพุทธเจ้า หมายถึง บุคคลที่บำเพ็ญบารมีอย่างยิ่งยวดจนบรรลุโพธิญาณนำไปสู่นิพพานมีจำนวนมาก แบ่งเป็นพระพุทธเจ้าในอดีตก่อนพระโคตมะ พระพุทธเจ้าในปัจจุบันคือพระโคตมะ และพระพุทธเจ้าในอนาคตที่จะอุบัติภายหลังจากศาสนาของพระโคตมะสิ้นสุดลงใน พ.ศ. ๕๐๐๐ โดยจำนวนพระพุทธเจ้าที่นิยมในคัมภีร์ฝ่ายเถรวาท คือ ๒๕ พระองค์ เรียกวงศ์พระพุทธเจ้า นอกจากนี้ยังพบจำนวน ๗ พระองค์ ๒๘ พระองค์ และ ๓๑ พระองค์ สำหรับในคัมภีร์ฝ่ายมหายาน พบการนับจำนวนพระพุทธเจ้า ๕๔ พระองค์ และมากกกว่านี้ ส่วนในยันต์หรือคาถาพบการนับจำนวนพระพุทธเจ้า ๕ พระองค์ ๑๐ พระองค์ที่แสดงความสัมพันธ์กับทิศ ๑๖ พระองค์ และพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์ โดยรูปเปรียบพระพุทธเจ้า ได้แก่ พระพุทธฉาย พระพุทธรูป และพระพิมพ์ ตามคติความเชื่อชาวล้านนา หมายถึง พระพุทธเจ้า ไม่ใช่รูปจำลอง

การวิเคราะห์รูปแบบและสัญญะพระแผงไม้เป็นผลจากการศึกษาพระแผงไม้จำนวน ๓๐๐ แผงที่สำรวจพบในล้านนา ในจำนวนนี้มีจารึก ๖๐ แผง พระแผงไม้ที่มีอายุเก่าที่สุดเป็นพระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง สร้างใน พ.ศ. ๒๑๙๔ พระแผงไม้ที่ใหม่ที่สุดคือพระแผงไม้วัดปงสนุกเหนือสร้าง พ.ศ. ๒๕๖๖ เลียนแบบพระแผงไม้ของเดิมที่เก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์ของวัด โดยพบรูปแบบแผงไม้ที่เป็นกรอบซุ้มมากที่สุด รองลงมาเป็นรูปซุ้มแบบบรรพ์แถลง และซุ้มทรงวิมาน ส่วนรูปแบบที่พบน้อยที่สุด คือ รูปแบบซุ้มประรำ ซุ้มเรือนแก้ว และซุ้มมณฑป สำหรับสัญญะที่ปรากฏในพระแผงไม้ล้านนาตามการคิดของ Charles Sanders Peirce แบ่งได้เป็น ๑) รูปแบบเหมือน (Icon) ของพระพิมพ์ คือ พระพุทธเจ้า ๒) รูปแบบเหมือน (Icon) ของแผงไม้ คือ คันธกุฎีอันเป็นที่อยู่ของพระพุทธเจ้า ๓) รูปแบบบ่งชี้ (Index) ของการประดับพระพิมพ์จำนวนมากบนพระแผงไม้ หมายถึงพระพุทธเจ้าและบารมีที่พระองค์ทรงสั่งสม ๔) รูปแบบสัญญะ (Sign, Symbol) ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม ได้แก่

ลวดลายดอกไม้ เครื่องสูง พระเจดีย์จุฬามณี สื่อถึงการบูชาพระพุทธเจ้า ลวดลายปีนักษัตรสื่อถึงการอุทิศบุญ นอกจากนี้ยังปรากฏสื่อสัญญะในจารึกบนพระแผงไม้ ได้แก่ ความปรารถนาในการค้ำชูพระพุทธศาสนาให้ยืนยาวถึง ๕,๐๐๐ ปี การบูชา พระศรีอาริยเมตไตรย ความสุข ๓ ประการ โดยมีนิพพานเป็นที่สุด การต่อชะตาอายุ และค่านิยมในการเก็บรักษาพระพิมพ์โบราณที่มีคุณค่าและมูลค่า

สำหรับในการสร้างสรรค์งานขึ้นมาใหม่เป็นผลจากการสังเคราะห์องค์ความรู้จากการศึกษาและสำรวจพระแผงไม้ ซึ่งถูกใช้เป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์พระแผงไม้ ผ่านการทำงานร่วมกันของคณะวิจัย นิสิต ช่างในชุมชน โดยการสร้างสรรค์มีจำนวน ๑๐ แผง สำหรับการประเมินผลงานการสร้างสรรค์พระแผงไม้จากผู้ทรงคุณวุฒิทั้ง ๓ ท่าน อยู่ในระดับดีมาก

Research Title: Lanna Buddha Image Board (Phra Phaeng Maii): Creative And Conservation Processes
Researcher: Dr. Sirisak Apisakmontree Siwawong Rakwongwarit
Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus.
Fiscal year: 2024
Research Scholarship Sponsor: Department of Cultural Promotion Ministry of Culture

Abstract

Research on lanna buddha image board (phra phaeng maii): creative and conservation processes. Using integrated research methods, consisting of 1) documentary research, 2) qualitative research (survey research) and 3) action research. The objectives of the research are 1) to study the knowledge about Lanna wooden Buddha amulets according to Buddhist beliefs. 2) to survey and analyze the form and symbolism of Lanna wooden Buddha amulets. 3) to create and evaluate wooden Buddha amulets. Lanna.

Research results on the issue Knowledge about Phra Paen Mai according to Buddhist beliefs contains knowledge about the Buddha and images of the Lord Buddha. However, the word Buddha refers to a person who has performed great merit until reaching nirvana. There are many of them, divided into Buddhas in the past. Buddha in the present and the future Buddha. The number of Buddhas popular in Theravada scriptures is 25, called the Buddha family. In addition, 7 kings, 28 kings, and 31 kings were found. For in the Mahayana scriptures found a count of 54 Buddhas and more than this. In the yantra, the verses are found counting the number of Buddhas: 5, 10 Buddhas corresponding to the directions, 16 Buddhas, and 28 Buddhas. As for the word "image of the Buddha" According to Lanna beliefs, it means Buddha.

On the issue of the form and symbolism of Phra Paen Mai It is the result of the analysis of 300 wooden amulet panels found in Lanna. Of these, there are 60 panels of inscriptions. The oldest wooden Buddha image It is a wooden amulet from Wat Phra That Lampang Luang, built in 2194. The newest wooden amulet is the wooden amulet from Wat Pong Sanuk Nuea. Reconstructed in 2566, replicating the original wooden Buddha amulet that is preserved in the temple museum. This is the type of wooden panel that is the most common facade frame. Followed by an arch

in the style of Ban Thaeng. and a castle-shaped arch. The least common style is the pavilion style. Ruean Kaew arch and Mondop arch.

As for the symbols appearing in the Lanna wooden Buddha amulets, according to the thinking of Charles Sanders Peirce, they can be divided into 1) the form of the Buddha image, which is the Buddha. 2) The pattern of a wooden panel is a Buddhist building. 3) The pattern indicates the decoration of many Buddha images on a wooden panel. It refers to the Buddha and the merit that he accumulated. 4) Symbolic forms related to culture include floral patterns, tall ornaments, Chulamanee Chedi. It represents the worship of Buddha. The zodiac year pattern represents merit making. Moreover, there are also symbols in the inscriptions on the wooden Buddha panels, including the desire to support Buddhism for 5,000 years, the worship of Maitreya, the 3 types of happiness, with nirvana as the end. renewal of destiny and the value of preserving valuable and valuable ancient votive tablets.

For creating work as a result of education makes you understand the beliefs, patterns, and meanings hidden in Phra Paen Mai. before using it as inspiration for creativity through the collaboration of the research team, students, and technicians in the community. The creation consisted of 10 panels. The evaluation of the creation of the wooden Buddha amulets from the 3 experts was at a very good level.

กิตติกรรมประกาศ

ขอบคุณกรมส่งเสริมวัฒนธรรมที่ให้ทุนในการทำวิจัยเรื่องนี้ ขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิในการตรวจงานวิจัยของกรมส่งเสริมวัฒนธรรม ได้แก่ รศ.มานพ วิสุทธิแพทย์ และ ผศ.พลับพลึง คงชนะ ขอบคุณพุฒิพงษ์ นิลใบ ในการอำนวยความสะดวกและประสานงานกับกรมส่งเสริมวัฒนธรรม

ขอบคุณคณะกรรมการประเมินงานสร้างสรรค์ศิลปะ มีรศ.ดร.สัญญา สะสอง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ รศ.ดร. เทพประวิณ จันทร์แรง คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ และ ผศ. ว่าที่ ร.ต. ดรณ์ สุทธิภิบาล คณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา

ขอบคุณเจ้าอาวาสวัดและผู้นำชุมชนต่างๆ ที่ช่วยกันรักษามรดกวัฒนธรรมของตนไว้เป็นอย่างดี ทำให้ยังคงปรากฏพระแผงไม้มากระทั่งทุกวันนี้ และขอบคุณเจ้าของวัฒนธรรมทุกท่าน ที่ให้โอกาสทีมผู้วิจัยได้เข้าไปเก็บข้อมูลอันเป็นมรดกวัฒนธรรมของชุมชน ขอบคุณเจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญชัย พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน ในการอำนวยความสะดวกในการเก็บข้อมูลพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์

ในการสำรวจนั้น ขอบคุณพระภีร์ญาภพ อนฺชิโต วัดแสนเมืองมา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ที่ร่วมเดินทางสำรวจข้อมูลในจังหวัดแพร่ น่าน ลำปาง และเชียงใหม่ ทั้งยังเป็นกำลังสำคัญหนึ่งในการสร้างสรรค์งานพุทธศิลปกรรมพระแผงไม้ ขอบคุณพระครูเมธานันทกิจ เจ้าอาวาสวัดหนองยวง อำเภอเวียงหนองล่อง จังหวัดลำพูน ที่ช่วยนำทางสำรวจพระแผงไม้ในเขตจังหวัดลำพูน ทั้งยังช่วยติดต่อกับชุมชนเป้าหมายในจังหวัดเดียวกัน

สำหรับการอ่านจารึกบนพระแผงไม้ขอขอบคุณนางสาวกีรณา ลี และ ดร. พรศิลป์ รัตนชูเดช ขอบคุณ ดร.ชูชีพ โพชะจาสำหรับช่วยพิสูจน์อักษรทั้งในส่วนงานวิจัยและชุดองค์ความรู้

ในการสร้างสรรค์พระแผงไม้นั้น ขอบใจนิสิตพุทธศิลปกรรมที่ช่วยกันออกแบบ สร้างสรรค์พระพิมพ์ และตกแต่งพระแผงไม้ ขอบคุณชาวบ้านร้องต้นขาม อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ และบ้านถวาย อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ ที่ร่วมสร้างสรรค์พระแผงไม้

งานวิจัยนี้คณะวิจัยตั้งใจทำเพื่ออนุรักษ์ข้อมูลพระแผงไม้ล้านนา ซึ่งกระทำได้มาถึง ๓๐๐ แผง และสร้างสรรค์พระแผงไม้ขึ้นใหม่จากข้อมูลที่ศึกษาเป็นจำนวน ๑๐ แผง เชื่อว่ากระบวนการวิจัยครั้งนี้จะมีผลต่อการสืบอายุพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนไปครบ ๕,๐๐๐ ปี

ท้ายที่สุดนี้ ขอให้ผู้วิจัย ผู้ร่วมทำงาน และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกท่าน ถึงสุขทั้ง ๓ ประการ มีพระนิพพานเป็นยอดด้วยกันทุกท่านเทอญ

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี และคณะ

๒๐ มกราคม ๒๕๖๘

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย.....ก

บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....ค

กิตติกรรมประกาศ.....จ

สารบัญ..... ฉ

สารบัญตาราง.....ฌ

สารบัญภาพประกอบ..... ญ

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ.....ท

บทที่ ๑ บทนำ..... ๑

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....๑

๑.๒ คำถามวิจัย.....๔

๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....๔

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย.....๔

๑.๕ คำนิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย.....๖

๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย.....๖

บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....๗

๒.๑ องค์ความรู้เกี่ยวกับพระแผงไม้ล้านนา.....๗

๒.๑.๑ พระพุทธเจ้า.....๗

๒.๑.๒ รูปเปรียบพระพุทธเจ้า.....๔๔

๒.๑.๓ สถานการณ์การศึกษาพระแผงไม้ล้านนา.....๕๕

๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง.....๕๘

๒.๒.๑ ทฤษฎีสัญญวิทยา.....๕๘

๒.๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการพุทธาภิเษก.....๗๑

๒.๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างสรรค์ศิลปะ..... ๘๖

๒.๒.๔ แนวคิดอานิสงส์..... ๙๔

๒.๓ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง..... ๑๐๑

๒.๓.๑ หนังสือและบทความที่เกี่ยวข้อง.....๑๐๑

๒.๓.๒ งานวิจัยและวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง.....๑๐๔

๒.๔ กรอบแนวความคิดในการศึกษาวิจัย..... ๑๐๗

บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย..... **๑๐๘**

๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....๑๐๘

๓.๑.๑ การศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ๑๐๘

๓.๑.๒ การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ๑๐๙
๓.๒.๓ การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ๑๐๙
๓.๒ พื้นที่และองค์กรในการศึกษาวิจัย..... ๑๐๙
๓.๓ ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ๑๑๐
๓.๓.๑ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง..... ๑๑๐
๓.๓.๒ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลในเชิงคุณภาพ..... ๑๑๐
๓.๓.๓ กลุ่มตัวแทนแกนนำต้นแบบในเชิงปฏิบัติการ..... ๑๑๑
๓.๔ เครื่องมือการวิจัย..... ๑๑๑
๓.๔.๑ แบบบันทึกข้อมูลในการสำรวจพระแผงไม้ล้านนา..... ๑๑๑
๓.๔.๒ แบบสัมภาษณ์อย่างมีโครงสร้าง..... ๑๑๑
๓.๔.๓ แบบประเมินผลงานสร้างสรรค์พระแผงไม้ล้านนา..... ๑๑๑
๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูลและการปฏิบัติการศึกษาวิจัย..... ๑๑๒
๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล..... ๑๑๓
๓.๗ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย..... ๑๑๖

บทที่ ๔ ผลการวิเคราะห์ข้อมูล..... ๑๑๗
๔.๑ การจำแนกรูปแบบพุทธศิลปกรรมพระแผงไม้ล้านนา..... ๑๑๗
๔.๑.๑) รูปแบบพุทธศิลปกรรมพระแผงไม้ในจังหวัดเชียงใหม่..... ๑๑๙
๔.๑.๒) รูปแบบพุทธศิลปกรรมพระแผงไม้ในจังหวัดเชียงราย..... ๑๕๘
๔.๑.๓) รูปแบบพุทธศิลปกรรมพระแผงไม้ในจังหวัดลำพูน..... ๑๖๔
๔.๑.๔) รูปแบบพุทธศิลปกรรมพระแผงไม้ในจังหวัดลำปาง..... ๑๘๕
๔.๑.๕) รูปแบบพุทธศิลปกรรมพระแผงไม้ในจังหวัดพะเยา..... ๒๒๗
๔.๑.๖) รูปแบบพุทธศิลปกรรมพระแผงไม้ในจังหวัดแพร่..... ๒๓๐
๔.๑.๗) รูปแบบพุทธศิลปกรรมพระแผงไม้ในจังหวัดน่าน..... ๒๕๓
๔.๒ การวิเคราะห์พระแผงไม้ล้านนา..... ๒๙๓
๔.๒.๑ การวิเคราะห์อายุพระแผงไม้ล้านนาจากจารึก..... ๒๙๓
๔.๒.๒ การวิเคราะห์นามผู้สร้างพระแผงไม้ล้านนาจากจารึก..... ๒๙๙
๔.๒.๓ การวิเคราะห์รูปแบบพระแผงไม้ล้านนา..... ๓๐๗
๔.๒.๔ การวิเคราะห์สัญญะที่ปรากฏในพระแผงไม้ล้านนา..... ๓๓๐

บทที่ ๕ การสร้างสรรค์พระแผงไม้ล้านนาสำหรับสื่อสัญญะ..... ๓๖๑
๕.๑ กระบวนการสร้างสรรค์พระแผงไม้..... ๓๖๑
๕.๒ การประเมินการสร้างสรรค์พระแผงไม้..... ๓๘๘

บทที่ ๖ สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ..... ๓๘๙
๖.๑ สรุปผลการวิจัย..... ๓๘๙
๖.๒ อภิปรายผล..... ๓๙๘
๖.๓ ข้อเสนอแนะ..... ๔๐๑

บรรณานุกรม..... **๔๐๒**

ภาคผนวก..... **๔๑๓**

ภาคผนวก ก. ภาพลายเส้นพระแผงไม้และพระพิมพ์ที่ประดับบนพระแผงไม้..... ๔๑๔

ภาคผนวก ข. เครื่องมือวิจัย..... ๔๓๐

ภาคผนวก ค. ใบรับรองจริยธรรม.....๔๓๘

ภาคผนวก ง. หนังสือเชิญผู้ทรงคุณวุฒิ ประเมินผลงานสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรม..... ๔๔๑

ภาคผนวก จ หนังสือเชิญผู้ทรงคุณวุฒิ ตรวจเครื่องมือ/.....
ลงพื้นที่สัมภาษณ์และเก็บข้อมูล..... ๔๔๓

ภาคผนวก จ. บทความ.....๔๔๕

ภาคผนวก ฉ การรายงานผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย..... ๔๔๗

ประวัตินักวิจัย..... **๔๕๐**

สารบัญตาราง

ตารางที่ **หน้า**

ตารางที่ ๑ เปรียบเทียบพระพุทธเจ้าองค์ที่ ๑-๕ .....๑๔
ตารางที่ ๒ เปรียบเทียบพระพุทธเจ้าองค์ที่ ๖-๑๐ .....๑๕
ตารางที่ ๓ เปรียบเทียบพระพุทธเจ้าองค์ที่ ๑๑-๑๕ .....๑๖
ตารางที่ ๔ เปรียบเทียบพระพุทธเจ้าองค์ที่ ๑๖-๒๐.....๑๗
ตารางที่ ๕ เปรียบเทียบพระพุทธเจ้าองค์ที่ ๒๑-๒๕ .....๑๙
ตารางที่.๖ แสดงความสัมพันธ์ระหว่างคัมภีร์ในพุทธศาสนากับจำนวนพระพุทธเจ้า.....๒๘
ตารางที่.๗ เปรียบเทียบพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในคัมภีร์และวรรณกรรมพุทธประวัติ.....๓๔
ตารางที่ ๘ แสดงจำนวนพระแผงไม้ที่สำรวจพบใน ๘ จังหวัดในภาคเหนือตอนบน.....๑๑๗
ตารางที่ ๙ จำแนกพระแผงไม้ล้านนาตามอายุที่ปรากฏในจารึก.....๒๙๗
ตารางที่ ๑๐ จำแนกรูปแบบพระแผงไม้ล้านนา ๑.....๓๐๑
ตารางที่ ๑๑ จำแนกรูปแบบพระแผงไม้ล้านนา ๒ เฉพาะซุ้มเบ็ดเตล็ด.....๓๑๑
ตารางที่ ๑๒ แสดงรูปแบบเหมือนกับรูปแบบจริงตามแนวคิดของ Charles Sanders Peirce.....๓๔๐
ตารางที่ ๑๓ แสดงรูปแบบเหมือนกับรูปแบบบ่งชี้ตามแนวคิดของ Charles Sanders Peirce.....๓๔๗
ตารางที่ ๑๔ แสดงรูปแบบเหมือนกับรูปสัญญะตามแนวคิดของ Charles Sanders Peirce.....๓๔๗
ตารางที่ ๑๕ แสดงรูปจริงกับรูปแบบบ่งชี้ของพระแผงไม้ล้านนาตามแนวคิดของ.....
Charles Sanders Peirce.....๓๕๒
ตารางที่ ๑๖ แสดงรูปแบบเหมือนกับรูปแบบสัญญะของพระแผงไม้ล้านนาตามแนวคิดของ.....
Charles Sanders Peirce.....๓๕๘
ตารางที่ ๑๗ ขั้นตอนการสร้างพระแผงไม้ล้านนา.....๓๖๑

สารบัญภาพประกอบ

ภาพประกอบที่ **หน้า**

ภาพประกอบที่ ๑ คาถาพระพุทธเจ้า ๑๐ พระองค์.....๓๑
ภาพประกอบที่ ๒ จารึกประตูเชียงใหม่ หลักเก่า (ด้านทิศตะวันออก).....
คาถาหัวใจพระเจ้าซาวแปด.....๓๓
ภาพประกอบที่ ๓ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงกรอบซุ้ม พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเชียงมั่น.....๑๒๐
ภาพประกอบที่ ๔ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงกรอบซุ้ม พระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดพันแหวน.....๑๒๑
ภาพประกอบที่ ๕ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงกรอบซุ้ม วัดประทานพร.....๑๒๒
ภาพประกอบที่ ๖ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงกรอบซุ้ม พระแผงไม้ในอุโบสถวัดกู่เต้า.....๑๒๓
ภาพประกอบที่ ๗ พระแผงไม้แบบกรอบซุ้มสี่เหลี่ยม พระแผงไม้ในวิหารวัดหางดง.....๑๒๔
ภาพประกอบที่ ๘ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงปราสาท พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์พื้นถิ่นล้านนา.....๑๒๕
ภาพประกอบที่ ๙ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงปราสาท พระแผงไม้วัดหนองป่าครั่ง / วัดช่างฆ้อง.....๑๒๖
ภาพประกอบที่ ๑๐ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเรือนแก้ว พระแผงไม้ในการครอบครองของเอกชน..๑๒๗
ภาพประกอบที่ ๑๑ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงวิมาน พระแผงไม้ในวัดผ้าขาว ๑๒๘
ภาพประกอบที่ ๑๒ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงวิมาน พระแผงไม้ในโรงจงกรมครูบาศรีวิชัย.....
วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร ๑๒๙
ภาพประกอบที่ ๑๓ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงวิมาน พระแผงไม้ในการครอบครองเอกชน .....
แผง ที่ ๑ – ๒.....๑๓๐
ภาพประกอบที่ ๑๔ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงวิมาน ในความครอบครองของเอกชน แผงที่ ๓ .....๑๓๑
ภาพประกอบที่ ๑๕ พระแผงไม้แบบซุ้มหน้านาง จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ .....
(๑๖/๒๕๑๖) / ตัวอย่างพระพิมพ์ที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ .....
พระนคร ๑๓๓
ภาพประกอบที่ ๑๖ พระแผงไม้แบบซุ้มหน้านาง พระแผงไม้ในวิหารวัดพันแหวน.....๑๓๕
ภาพประกอบที่ ๑๗ พระแผงไม้แบบซุ้มหน้านาง พระแผงไม้ในวิหารวัดพวกหงส์/ .....
ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดทุงยู.....๑๓๖
ภาพประกอบที่ ๑๘ พระแผงไม้แบบซุ้มหน้านาง พระแผงไม้วัดดอกเอื้อง.....๑๓๗
ภาพประกอบที่ ๑๙ ซุ้มบรรพ์แถลง วัดทุงยู/ วัดวงศ์เมธา/ ในการครอบครองของเอกชน.....๑๔๐
ภาพประกอบที่ ๒๐ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงบรรพ์แถลง พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์.....
วัดทรายมูลเมือง ๑๔๑
ภาพประกอบที่ ๒๑ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงบรรพ์แถลง พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ.....
เชียงใหม่ (รหัส ๑๘/๖๔๕/๒๕๑๖).....๑๔๒
ภาพประกอบที่ ๒๒ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงบรรพ์แถลง พระแผงไม้ในการครอบครองเอกชน /.....
วัดล่ามช้าง.....๑๔๓
ภาพประกอบที่ ๒๓ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงบรรพ์แถลง พระแผงไม้ในโรงจงกรมครูบาศรีวิชัย .....
วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร.....๑๔๔

ภาพประกอบที่ ๒๔ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงบรรพ์แถลง พระแผงไม้วัดทรายมูลเมือง/ .....
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่ ๒ แผง.....๑๔๖
ภาพประกอบที่ ๒๕ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด กรอบซุ้มนาค พระแผงไม้ในการครอบครอง...
เอกชน / พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดดอนเปา.....๑๔๘
ภาพประกอบที่ ๒๖ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงบรรพ์แถลง พระแผงไม้ในวิหารลายคำ.....
และกุฎิเจ้าอาวาส/ วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร.....๑๔๙
ภาพประกอบที่ ๒๗ พระแผงไม้เบ็ดเตล็ด นาค พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดทรายมูลเมือง.....๑๕๐
ภาพประกอบที่ ๒๘ พระแผงไม้เบ็ดเตล็ด นาค พระแผงไม้ในวัดช่างฆ้อง.....๑๕๑
ภาพประกอบที่ ๒๙ พระแผงไม้เบ็ดเตล็ด นาค พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดทรายมูลเมือง.....๑๕๒
ภาพประกอบที่ ๓๐ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด กรอบกลีบบัว พระแผงไม้ในกุฎิ.....
เจ้าอาวาสวัดดับภัย ๑๕๓
ภาพประกอบที่ ๓๑ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด กรอบกลีบบัว พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์.....
วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร/ พระแผงไม้ในการครอบครองเอกชน/ .....
พระแผงไม้วัดดอกเอื้อง.....๑๕๔
ภาพประกอบที่ ๓๒ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด กรอบกลีบบัว .....
พระแผงไม้วัดหนองควายคำ.....๑๕๕
ภาพประกอบที่ ๓๓ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด กรอบโค้งมน พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์.....
วัดทรายมูลเมือง.....๑๕๖
ภาพประกอบที่ ๓๔ พระผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด รูปทรงอิสระ พระแผงไม้ใน.....
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่/ พระแผงไม้ในกุฎิเจ้าอาวาสวัดสำเภา.....๑๕๗
ภาพประกอบที่ ๓๕ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงกรอบซุ้ม พระแผงไม้ในอุทยานศิลปวัฒนธรรม.....
แม่ฟ้าหลวง.....๑๕๙
ภาพประกอบที่ ๓๖ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเรือนแก้ว พระแผงไม้ในอุทยานศิลปวัฒนธรรม.....
แม่ฟ้าหลวง.....๑๖๐
ภาพประกอบที่ ๓๗ พระแผงไม้ซุ้มบรรพ์แถลง พระแผงไม้วัดแม่สรวยหลวง.....๑๖๑
ภาพประกอบที่ ๓๘ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด กรอบซุ้มรูปนาค พระแผงไม้ในอุทยาน.....
ศิลปวัฒนธรรมแม่ฟ้าหลวง.....๑๖๒
ภาพประกอบที่ ๓๙ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด กรอบซุ้มรูปนาค .....
พระแผงไม้ในวัดป่าซาง.....๑๖๒
ภาพประกอบที่ ๔๐ ซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด กรอบโค้งมน พระแผงไม้ในอุทยานศิลปวัฒนธรรม.....
แม่ฟ้าหลวง ๑๖๓
ภาพประกอบที่ ๔๑ พระแผงไม้แบบทรงเบ็ดเตล็ด ตุง พระแผงไม้ในอุทยานศิลปวัฒนธรรม.....
แม่ฟ้าหลวง ๑๖๔
ภาพประกอบที่ ๔๒ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงกรอบซุ้ม พระแผงไม้ในวิหารพระสังกัจจายน์.....
วัดดอนหลวง/ ในวิหารวัดหนองเงือก/ ในวิหารวัดบ้านปาง.....๑๖๗

ภาพประกอบที่ ๔๓ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงปราสาท พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ..... หริภุญชัย.....๑๖๘
ภาพประกอบที่ ๔๔ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงบรรพ์แถลง พระแผงไม้วัดทาดอยครั่ง.....๑๖๙
ภาพประกอบที่ ๔๕ กรอบซุ้มแบบซุ้มทรงบรรพ์แถลง พระแผงไม้วัดบ้านก้อง/ ..... วัดลี้หลวง/ วัดศรีเตี้ย.....๑๗๑
ภาพประกอบที่ ๔๖ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงบรรพ์แถลง พระแผงไม้วัดหนองเงือก ..... แผงที่ ๑ - ๔.....๑๗๓
ภาพประกอบที่ ๔๗ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงบรรพ์แถลง พระแผงไม้วัดหนองเงือก ..... แผงที่ ๕ – ๘.....๑๗๖
ภาพประกอบที่ ๔๘ พระแผงไม้ซุ้มทรงบรรพ์แถลง พระแผงไม้ในวัดพระธาตุหริภุญชัย.....๑๗๗
ภาพประกอบที่ ๔๙ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงซุ้มหน้านาง พระแผงไม้วัดทาดอยครั่ง.....๑๗๙
ภาพประกอบที่ ๕๐ พระแผงไม้แบบซุ้มกลีบบัว พระแผงไม้วัดหนองเงือก/ ..... พิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุหริภุญชัย แผงที่ ๑ - ๒.....๑๘๑
ภาพประกอบที่ ๕๑ พระแผงไม้แบบซุ้มกลีบบัว พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุหริภุญชัย ..... แผงที่ ๔ – ๗.....๑๘๓
ภาพประกอบที่ ๕๒ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงกลีบบัว พระแผงไม้วัดยางไคร้.....๑๘๔
ภาพประกอบที่ ๕๓ ซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด นาค วัดยางไคล้.....๑๘๕
ภาพประกอบที่ ๕๔ พระแผงประดับข้างนอกและด้านตู้ พิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุหริภุญชัย/ ..... พระแผงวัดทาดอยคำ.....๑๘๕
ภาพประกอบที่ ๕๕ พระแผงไม้แบบซุ้มกรอบซุ้ม พระแผงไม้วัดป่ากล้วย/ ..... วัดพระธาตุลำปางหลวง.....๑๘๗
ภาพประกอบที่ ๕๖ พระแผงไม้แบบซุ้มกรอบซุ้ม พระแผงไม้วัดป่าตันกุมกาม ๑๘๗
ภาพประกอบที่ ๕๗ พระแผงไม้แบบซุ้มกรอบซุ้ม พระแผงไม้วัดเขาแก้ว.....๑๘๗
ภาพประกอบที่ ๕๘ พระแผงไม้แบบซุ้มกรอบซุ้ม พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง.....๑๘๙
ภาพประกอบที่ ๕๙ แผงไม้แบบซุ้มทรงปราสาท พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง แผงที่ ๑.....๑๘๙
ภาพประกอบที่ ๖๐ แผงไม้แบบซุ้มทรงปราสาท พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง แผงที่ ๒ / ..... พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเวียง / พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระแก้วดอนเต้า..... สุชาดาราม แผงที่ ๑.....๑๙๒
ภาพประกอบที่ ๖๑ แผงไม้แบบซุ้มทรงปราสาท พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเวียง / ..... พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม แผงที่ ๒-๔.....๑๙๔
ภาพประกอบที่ ๖๒ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงปราสาท พระแผงไม้วัดปงสนุกเหนือ.....๑๙๕
ภาพประกอบที่ ๖๓ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงปราสาท พระแผงไม้วัดปงสนุกเหนือ.....๑๙๕
ภาพประกอบที่ ๖๔ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงปราสาท พระแผงไม้วัดพระธาตุเสด็จ.....๑๙๗
ภาพประกอบที่ ๖๕ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงวิมาน พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดอุมลอง.....๑๙๘
ภาพประกอบที่ ๖๖ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงบรรพ์แถลง พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง.....๑๙๙
ภาพประกอบที่ ๖๗ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงบรรพ์แถลง พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง.....๒๐๑

ภาพประกอบที่ ๖๘ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงบรรพ์แถลง พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเวียง .....
แผงที่ ๑- ๒.....๒๐๒
ภาพประกอบที่ ๖๙ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงบรรพ์แถลง พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเวียง .....
แผงที่ ๓- ๕.....๒๐๔
ภาพประกอบที่ ๗๐ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงบรรพ์แถลง พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดอุมลอง .....
แผงที่ ๑-๒ และวัดม่อนคีรี.....๒๐๕
ภาพประกอบที่ ๗๑ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงบรรพ์แถลง พระแผงไม้วัดพระแก้ว.....
ดอนเต้าสุชาดาราม.....๒๐๗
ภาพประกอบที่ ๗๒ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงหน้านาง พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง .....
แผงที่ ๑ - ๒ / พระแก้วดอนเต้า.....๒๐๙
ภาพประกอบที่ ๗๓ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงหน้านาง พระแผงไม้วัดปงสนุกเหนือ.....
แผงที่ ๑—๒.....๒๑๐
ภาพประกอบที่ ๗๔ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงหน้านาง พระแผงไม้วัดพระธาตุเสด็จ.....
แผงที่ ๑-๓.....๒๑๒
ภาพประกอบที่ ๗๕ ซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด กรอบซุ้มนาค พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง/ .....
วัดปงสนุกเหนือ.....๒๑๔
ภาพประกอบที่ ๗๖ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด ซุ้มกลีบบัว พระแผงไม้วัดพระธาตุ.....
ลำปางหลวง.....๒๑๖
ภาพประกอบที่ ๗๗ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด ซุ้มกลีบบัว พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์.....
วัดเวียง.....๒๑๘
ภาพประกอบที่ ๗๘ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด ซุ้มกลีบบัว พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์.....
วัดอุมลอง.....๒๑๙
ภาพประกอบที่ ๗๙ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด ซุ้มกลีบบัว พระแผงไม้.....
วัดปงสนุกเหนือ.....๒๒๐
ภาพประกอบที่ ๘๐ หอพุทธาภิเษก (อาสนะเบิก) วัดพระธาตุลำปางหลวง.....๒๒๑
ภาพประกอบที่ ๘๑ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด กรอบโค้งมน พระแผงไม้.....
วัดพระธาตุลำปางหลวง.....๒๒๒
ภาพประกอบที่ ๘๒ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด กรอบโค้งมน วัดพระแก้วดอนเต้า.....
สุชาดาราม/ วัดเขาแก้ว.....๒๒๓
ภาพประกอบที่ ๘๓ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด รูปทรงสามเหลี่ยม พระแผงไม้.....
วัดพระธาตุเสด็จ/ วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม.....๒๒๔
ภาพประกอบที่ ๘๔ พระแผงแบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด รูปทรงสี่เหลี่ยม พระแผงไม้วัดพระธาตุ.....
ลำปางหลวง.....๒๒๕
ภาพประกอบที่ ๘๕ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด รูปทรงอิสระ พระแผงไม้วัดเขาแก้ว/ .....
วัดไหล่หิน.....๒๒๖
ภาพประกอบที่ ๘๖ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงกรอบซุ้ม พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดลี.....๒๒๗

ภาพประกอบที่ ๘๗ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงปราสาท พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดลี.....๒๒๘
ภาพประกอบที่ ๘๘ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด ทรงกลีบบัว พระแผงไม้ในวิหาร.....
วัดบ้านหลวง.....๒๒๙
ภาพประกอบที่ ๘๙ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด กรอบสามเหลี่ยม พระแผงไม้ใน.....
วิหารวัดพระธาตุดอยหยวก.....๒๓๐
ภาพประกอบที่ ๙๐ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงกรอบซุ้ม พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดศรีดอนคำ.....๒๓๑
ภาพประกอบที่ ๙๑ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงกรอบซุ้ม พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์บ้านบุญมา.....๒๓๒
ภาพประกอบที่ ๙๒ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงกรอบซุ้ม พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระหลวง.....
ธาตุเนิ้ง ๒๓๓
ภาพประกอบที่ ๙๓ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงกรอบซุ้ม พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระหลวง.....
ธาตุเนิ้ง.....๒๓๔
ภาพประกอบที่ ๙๔ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงกรอบซุ้ม พระแผงไม้ในศาลาการเปรียญ.....
วัดร่องฟอง/ ในวิหารวัดหลวง.....๒๓๕
ภาพประกอบที่ ๙๕ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงกรอบซุ้ม พิพิธภัณฑ์วัดพระบาทมิ่งเมือง.....
วรวิหาร แผงที่ ๑ – ๒.....๒๓๖
ภาพประกอบที่ ๙๖ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงกรอบซุ้ม พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระบาท.....
มิ่งเมืองวรวิหาร แผงที่ ๓ – ๔.....๒๓๗
ภาพประกอบที่ ๙๗ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงปราสาท พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระหลวง / .....
พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดศรีดอนคำ / พระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาส.....
วัดร่องฟอง.....๒๓๙
ภาพประกอบที่ ๙๘ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเรือนแก้ว พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระหลวง.....๒๔๐
ภาพประกอบที่ ๙๙ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงวิมาน พระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดถิ่นใน.....๒๔๑
ภาพประกอบที่ ๑๐๐ พระแผงไม้แบบซุ้มมณฑป พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดศรีดอนคำ.....๒๔๒
ภาพประกอบที่ ๑๐๑ พระแผงไม้แบบซุ้มบรรพ์แถลง พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระหลวง.....
ธาตุเนิ้ง แผงที่ ๑-๒.....๒๔๓
ภาพประกอบที่ ๑๐๒ พระแผงไม้แบบซุ้มบรรพ์แถลง พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระหลวง.....๒๔๔
ภาพประกอบที่ ๑๐๓ พระแผงไม้แบบซุ้มบรรพ์แถลง พระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดต้าเวียง .....
แผงที่ ๑-๒.....๒๔๕
ภาพประกอบที่ ๑๐๔ พระแผงไม้แบบซุ้มบรรพ์แถลง พระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดต้าเวียง .....
แผงที่ ๓-๔.....๒๔๖
ภาพประกอบที่ ๑๐๕ พระแผงไม้แบบซุ้มหน้านาง พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดสะแล่ง/ .....
พิพิธภัณฑ์วัดพระหลวงธาตุเนิ้ง / กุฏิเจ้าอาวาสวัดถิ่นใน.....๒๔๘
ภาพประกอบที่ ๑๐๖ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด กรอบนาค พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์.....
วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร/ ศาลาการเปรียญวัดร่องฟอง.....๒๕๐
ภาพประกอบที่ ๑๐๗ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด กรอบกลีบบัว พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์.....
วัดพระหลวง.....๒๕๑

ภาพประกอบที่ ๑๐๘ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด กรอบกลีบบัว พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์..... วัดถิ่นแถนหลวง/ พิพิธภัณฑ์วัดศรีดอนคำ.....๒๕๒
ภาพประกอบที่ ๑๐๙ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด ตุง พระแผงไม้ในวิหารวัดสุพรรณ/ ..... พิพิธภัณฑ์วัดหลวง.....๒๕๓
ภาพประกอบที่ ๑๑๐ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงกรอบซุ้ม พระแผงไม้วัดดู่ใต้/ พระแผงไม้..... ในคันธกุฎีวัดน้อย.....๒๕๕
ภาพประกอบที่ ๑๑๑ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงกรอบซุ้ม พระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาส..... วัดเมืองราม.....๒๕๖
ภาพประกอบที่ ๑๑๒ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงกรอบซุ้ม พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดมิ่งเมือง.....๒๕๗
ภาพประกอบที่ ๑๑๓ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงกรอบซุ้ม พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระเกิด/ ..... วัดสถารถ.....๒๕๘
ภาพประกอบที่ ๑๑๔ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงปราสาท พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเชียงแข็ง.....๒๖๐
ภาพประกอบที่ ๑๑๕ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงปราสาท วัดพระธาตุแช่แห้งพระอารามหลวง.....๒๖๑
ภาพประกอบที่ ๑๑๖ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงปราสาท พระแผงไม้วัดต้นแหลง แผงที่ ๑.....๒๖๒
ภาพประกอบที่ ๑๑๗ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงปราสาท พระแผงไม้วัดต้นแหลง แผงที่ ๒-๓.....๒๖๓
ภาพประกอบที่ ๑๑๘ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงปราสาท พระแผงไม้วัดต้นแหลง แผงที่ ๔-๕.....๒๖๕
ภาพประกอบที่ ๑๑๙ พระแผงไม้ซุ้มทรงปราสาท พระแผงไม้วัดไชยภูมิ (น้ำต้วน)/ ..... วัดบุปผาราม.....๒๖๗
ภาพประกอบที่ ๑๒๐ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงปราสาท พระแผงไม้วัดหมอเมือง.....๒๖๘
ภาพประกอบที่ ๑๒๑ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงวิมาน พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเชียงแข็ง ..... แผงที่ ๑.....๒๖๙
ภาพประกอบที่ ๑๒๒ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงวิมาน พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเชียงแข็ง ..... แผงที่ ๒.....๒๗๐
ภาพประกอบที่ ๑๒๓ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงวิมาน พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเชียงแข็ง ..... แผงที่ ๓ -๖.....๒๗๐
ภาพประกอบที่ ๑๒๔ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงวิมาน พระแผงไม้วัดแคว้ง/ ..... กุฏิเจ้าอาวาสวัดร้องแง.....๒๗๒
ภาพประกอบที่ ๑๒๕ พระแผงไม้ซุ้มทรงวิมาน พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระเกิด.....๒๗๒
ภาพประกอบที่ ๑๒๖ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงวิมาน พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดน้ำล้อม/ ..... วัดนิมิตรมงคล (วัดบ้านตึ๊ด)/ พิพิธภัณฑ์วัดอรัญญาวาส.....๒๗๔
ภาพประกอบ ๑๒๗ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงวิมาน พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดหัวข่วง ..... แผงที่ ๑-๒.....๒๗๕
ภาพประกอบ ๑๒๘ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงวิมาน พระแผงไม้วัดหมอเมือง.....๒๗๕
ภาพประกอบ ๑๒๙ พระแผงไม้แบบซุ้มหน้านาง พระแผงไม้ในวิหารวัดพระธาตุแช่แห้ง..... พระอารามหลวง.....๒๗๖
ภาพประกอบที่ ๑๓๐ พระแผงไม้แบบซุ้มประรำ พระแผงไม้วัดต้นแหลง.....๒๗๗

ภาพประกอบที่ ๑๓๑ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงมณฑป พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระเกิด ..... แผงที่ ๑-๒.....๒๗๘
ภาพประกอบที่ ๑๓๒ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงมณฑป พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระเกิด ..... แผงที่ ๓-๔.....๒๗๙
ภาพประกอบที่ ๑๓๓ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงมณฑป พระแผงไม้ในวิหารวัดต้นแหลง/ ..... พิพิธภัณฑ์วัดเชียงแข็ง.....๒๘๑
ภาพประกอบที่ ๑๓๔ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงมณฑป พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดน้ำล้อม.....๒๘๑
ภาพประกอบที่ ๑๓๕ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด ทรงกลีบบัว พระแผงไม้วัดธงหลวง/..... ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดน้ำลัด.....๒๘๓
ภาพประกอบที่ ๑๓๖ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด ทรงกลีบบัว พระแผงไม้ในกุฏิ..... เจ้าอาวาสวัดน้ำลัด.....๒๘๔
ภาพประกอบที่ ๑๓๗ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด ทรงกลีบบัว พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์..... วัดพระเกิด แผงที่ ๑-๒.....๒๘๕
ภาพประกอบที่ ๑๓๘ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด ทรงกลีบบัว พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์..... วัดพระเกิด แผงที่ ๓/ ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดร้องแง.....๒๘๖
ภาพประกอบที่ ๑๓๙ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด กรอบโค้งมน พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์..... วัดพระเกิดแผงที่ ๑-๒ / ในกุฏเจ้าอาวาสวัดร้องแง.....๒๘๘
ภาพประกอบที่ ๑๔๐ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด ตุง พระแผงไม้ในศาลาการเปรียญ..... วัดพญาวัด/ ในวิหารวัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร แผงที่ ๑-๒ .....๒๘๙
ภาพประกอบที่ ๑๔๑ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด ตุง พระแผงไม้วิหารวัดพระบาท..... มิ่งเมืองวรวิหาร.....๒๙๐
ภาพประกอบที่ ๑๔๒ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด ตุง พระแผงไม้ในอุโบสถวัดหัวข่วง/..... ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน แผงที่ ๑-๒.....๒๙๒
ภาพประกอบที่ ๑๔๓ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด กรอบนาค พระแผงไม้วัดธงหลวง.....๒๙๒
ภาพประกอบที่ ๑๔๔ พระแผงไม้แบบซุ้มบรรพ์แถลง ไม่มีการหยักโค้งของกรอบซุ้ม..... ที่มีใบระกา (วัดวงศ์เมธา) และไม่มีใบระกา (วัดหนองเงือก) ๓๑๒
ภาพประกอบที่ ๑๔๕ พระแผงไม้แบบซุ้มบรรพ์แถลง กลุ่มที่มีการหยักโค้ง ๑ ครั้งในแต่ละด้าน ..... ก่อนถึงยอดซุ้ม ที่มีใบระกา (วัดหลวง) และไม่มีใบระกา (วัดบ้านก้อง).....๓๑๓
ภาพประกอบที่ ๑๔๖ พระแผงไม้แบบซุ้มบรรพ์แถลง กลุ่มที่มีการหยักโค้งมากกว่า ๑ ครั้ง..... ในแต่ละด้าน ก่อนถึงยอดซุ้มที่มีใบระกา (วัดหนองเงือก) และไม่มีใบระกา ..... (วัดต้าเมือง).....๓๑๔
ภาพประกอบที่ ๑๔๗ พระแผงไม้แบบซุ้มหน้านาง โดยซุ้มหน้านางปรากฏอยู่ในส่วนของ..... กรอบซุ้ม มีใบระกา กลุ่มที่ไม่มีการหยักโค้งของกรอบซุ้มก่อนถึงยอดซุ้ม พระแผงไม้ ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ พระแผงไม้วัดพระธาตุเสด็จ ลำปาง พระแผง ไม้วัดเวียงเถิน ลำปาง ๓๑๕

ภาพประกอบที่ ๑๔๘ พระแผงไม้แบบซุ้มหน้านาง โดยซุ้มหน้านางปรากฏอยู่ในส่วนของ..... กรอบซุ้ม มีใบระกา กลุ่มที่ไม่มีการหยักโค้งของกรอบซุ้ม ๑ ครั้ง ก่อนถึงยอดซุ้ม ..... พระแผงไม้ในวัดพวกหงส์ เชียงใหม่ พระแผงไม้วัดพระธาตุแช่แห้ง น่าน ๓๑๖

ภาพประกอบที่ ๑๔๙ พระแผงไม้แบบซุ้มหน้านาง โดยซุ้มหน้านางปรากฏอยู่ในส่วนของ..... กรอบซุ้ม ไม่มีใบระกา พระแผงไม้ในวัดทรายมูลเมือง เชียงใหม่ วัดทาดอยครั่ง ..... ลำพูน ๓๑๖

ภาพประกอบที่ ๑๕๐ พระแผงไม้แบบซุ้มหน้านาง โดยซุ้มหน้านางปรากฏอยู่ในส่วนของ..... ทับหลัง พระแผงไม้ในวัดพระหลวง แพร่ วัดถิ่นแถนใน แพร่ ๓๑๗

ภาพประกอบที่ ๑๕๑ พระแผงไม้แบบซุ้มปราสาท ที่ลดสัดส่วนตอนกลางแผงไม้นำขึ้นไป..... ซ้อนชั้นด้านบน พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง พิพิธภัณฑ์พื้นถิ่นล้านนา ..... และวัดปงสนุกเหนือ.....๓๑๗

ภาพประกอบที่ ๑๕๒ พระแผงไม้แบบซุ้มปราสาท ที่ชั้นซ้อนปราสาทอยู่ในทรงสี่เหลี่ยม..... ซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไป พระแผงไม้วัดน้ำต้วน วัดเชียงแข็ง วัดบุปผาราม.....๓๑๘

ภาพประกอบที่ ๑๕๓ พระแผงไม้แบบซุ้มปราสาท ที่ชั้นซ้อนปราสาทมีลักษณะเป็น..... หลังคาเอนลาดซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไป พระแผงไม้วัดพระธาตุแช่แห้ง.....๓๑๘

ภาพประกอบที่ ๑๕๔ พระแผงไม้แบบซุ้มปราสาท ที่ชั้นซ้อนปราสาทมีลักษณะเป็น..... หลังคาเอนลาดขนาดใหญ่ ซ้อนด้วยฐานบัวลดหลั่นกันขึ้นไป พระแผงไม้..... วัดร่องฟอง วัดลี พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญชัย.....๓๑๙

ภาพประกอบที่ ๑๕๕ พระแผงไม้แบบซุ้มปราสาท ที่ชั้นซ้อนปราสาทมีลักษณะเป็นฐานบัว..... ที่มีบัวคว่ำขนาดใหญ่ซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไป พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง ..... วัดศรีดอนคำ.....๓๑๙

ภาพประกอบที่ ๑๕๖ พระแผงไม้แบบซุ้มปราสาท ที่การซ้อนชั้นปราสาทปรากฏใน..... ส่วนตอนกลางของพระแผงไม้ พระแผงไม้วัดต้นแหลง.....๓๑๙

ภาพประกอบที่ ๑๕๗ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงมณฑป หลังคาตัด พระแผงไม้วัดพระหลวง ..... วัดศรีดอนคำ.....๓๒๐

ภาพประกอบที่ ๑๕๘ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงมณฑป หลังคาเอนลาด พระแผงไม้วัดเชียงแข็ง ..... วัดพระเกิด วัดต้นแหลง ๓๒๐

ภาพประกอบที่ ๑๕๙ พระแผงไม้แบบซุ้มเรือนแก้ว พระแผงไม้วัดพระหลวง อุทยานไร่แม่ฟ้าหลวง ... พระแผงไม้ในการครอบครองของเอกชน.....๓๒๑

ภาพประกอบที่ ๑๖๐ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงวิมาน มีใบระกา พระแผงไม้วัดผ้าขาว วัดพระเกิด ..... วัดอุมลอง.....๓๒๑

ภาพประกอบที่ ๑๖๑ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงวิมาน ไม่มีใบระกา พระแผงไม้ในการครอบครอง..... เอกชน วัดเชียงแข็ง.....๓๒๒

ภาพประกอบที่ ๑๖๒ พระแผงไม้แบบซุ้มกรอบซุ้ม กรอบซุ้มแผงสี่เหลี่ยม ห้าเหลี่ยม ..... วัดเมืองราม วัดพระธาตุลำปางหลวง วัดป่าตันกุมกาม ๓๒๒

ภาพประกอบที่ ๑๖๓ พระแผงไม้แบบซุ้มกรอบซุ้ม กรอบซุ้มแผงสี่เหลี่ยม ห้าเหลี่ยม ..... วัดพระเกิด วัดหลวง.....๓๒๓
ภาพประกอบที่ ๑๖๔ พระแผงไม้แบบซุ้มกรอบซุ้ม กรอบเช็ดหน้ายอดซุ้มแต่งด้วยกระบวนดอก..... และใบ วัดเชียงมั่น วัดพันแหวน วัดศรีดอนคำ อุทยานไร่แม้ฟ้าหลวง วัดดูใต้ ..... และวัดป่ากล้วย.....๓๒๓
ภาพประกอบที่ ๑๖๕ พระแผงไม้แบบซุ้มกรอบซุ้ม กรอบเช็ดหน้า ยอดซุ้มเป็นนาค วัดมิ่งเมือง...๓๒๔
ภาพประกอบที่ ๑๖๖ พระแผงไม้แบบซุ้มกรอบซุ้ม กรอบเช็ดหน้า ยอดซุ้มเป็นบรรพ์แถลง ..... วัดประธานพร วัดลี พิพิธภัณฑ์บ้านบุญมา.....๓๒๔
ภาพประกอบที่ ๑๖๗ พระแผงไม้แบบซุ้มกรอบซุ้ม กรอบเช็ดหน้า ยอดซุ้มเป็นบรรพ์แถลง ..... วัดมิ่งเมือง วัดร่องฟอง วัดหนองเงือก วัดดอนหลวง.....๓๒๕
ภาพประกอบที่ ๑๖๘ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงประรำ พระแผงไม้วัดต้นแหลง ๓๒๕
ภาพประกอบที่ ๑๖๙ พระแผงไม้แบบเบ็ดเตล็ด ซุ้มกลีบบัว กลุ่มที่ ๑ พระแผงไม้บ้านหลวง ..... วัดดอกเอื้อง วัดพระธาตุลำปางหลวง วัดศรีดอนคำ วัดดวงดี.....๓๒๖
ภาพประกอบที่ ๑๗๐ พระแผงไม้แบบเบ็ดเตล็ด ซุ้มกลีบบัว กลุ่มที่ ๒ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์..... วัดพระธาตุหริภุญชัย วัดปงสนุก.....๓๒๗
ภาพประกอบที่ ๑๗๑ พระแผงไม้แบบเบ็ดเตล็ด ซุ้มโค้งมน พระแผงไม้ในวัดพระธาตุ..... ลำปางหลวง อุทยานไร่แม่ฟ้าหลวง วัดทรายมูลเมือง วัดพระแก้วดอนเต้า.....๓๒๗
ภาพประกอบที่ ๑๗๒ พระแผงไม้แบบเบ็ดเตล็ด ตุง พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน..... วัดมิ่งเมือง.....๓๒๘
ภาพประกอบที่ ๑๗๓ พระแผงไม้แบบเบ็ดเตล็ด นาค กลุ่มที่ ๑ พระแผงไม้ในการครอบครอง..... เอกชน วัดดอนเปา อุทยานไร่แม่ฟ้าหลวง วัดร่องฟอง.....๓๒๘
ภาพประกอบที่ ๑๗๔ พระแผงไม้แบบเบ็ดเตล็ด นาค กลุ่มที่ ๒ พระแผงไม้วัดพระสิงห์ ..... วัดทรายมูลเมือง วัดช่างฆ้อง วัดแม่จัน.....๓๒๙
ภาพประกอบที่ ๑๗๕ พระแผงไม้แบบเบ็ดเตล็ด นาค กลุ่มที่ ๓ พระแผงไม้วัดปงสนุกเหนือ.....๓๒๙
ภาพประกอบที่ ๑๗๖ พระแผงไม้แบบเบ็ดเตล็ด อิสระ พระแผงไม้วัดไหล่หิน วัดสำเภา ..... พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ วัดเขาแก้ว.....๓๓๐
ภาพประกอบที่ ๑๗๗ พระแผงไม้แบบเบ็ดเตล็ด สามเหลี่ยม พระแผงไม้วัดพระธาตุเสด็จ ..... วัดพระแก้วดอนเต้า วัดดอยหยวก.....๓๓๐
ภาพประกอบที่ ๑๗๘ พระพิมพ์พระพุทธรูปมารวิชัยในซุ้ม (เชียงใหม่/ น่าน) ๓๓๓
ภาพประกอบที่ ๑๗๙ พระพิมพ์พระพุทธรูปมารวิชัยบนฐานสูงมีชายผ้าทิพย์..... วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร.....๓๓๔
ภาพประกอบที่ ๑๘๐ พระพิมพ์พระพุทธรูปมารวิชัยบนฐานบัวท้องไม้แคบ รัศมีในกรอบ..... สามเหลี่ยม (พระใบหอก) ๓๓๔
ภาพประกอบที่ ๑๘๑ พระพิมพ์พระพุทธรูปประจำวัน (พระพิมพ์โคนสมอ) ๓๓๕
ภาพประกอบที่ ๑๘๒ พระพิมพ์พระพุทธรูปมารวิชัยใต้ต้นโพธิ์ เนื้อชิน (พระปรกโพธิ์) ๓๓๖
ภาพประกอบที่ ๑๘๓ พระพิมพ์พระพุทธรูปมารวิชัยใต้ต้นโพธิ์ เนื้อดินเผา (พระยอดขุนพล) ๓๓๖

ภาพประกอบที่ ๑๘๔ พระพิมพ์พระพุทธรูปลีลา ๓๓๖
ภาพประกอบที่ ๑๘๕ พระพิมพ์สกุลช่างลำพูน ๓๓๗
ภาพประกอบที่ ๑๘๖ ลวดลายดอกไม้ร่วงประดับระหว่างพระพิมพ์แต่ละองค์บนพระแผงไม้.....๓๔๘
ภาพประกอบที่ ๑๘๗ การเก็บดอกมะลิที่วัดพระธาตุดอยคำ.....๓๖๔
ภาพประกอบที่ ๑๘๘ การแกะดอกมะลิออกจากพวงมาลัย.....๓๖๕
ภาพประกอบที่ ๑๘๙ การตากดอกไม้ให้แห้ง.....๓๖๕
ภาพประกอบที่ ๑๙๐ การบดดอกไม้แห้งด้วยเครื่องบดสมุนไพร.....๓๖๖
ภาพประกอบที่ ๑๙๑ ผงดอกมะลิที่บดละเอียดแล้ว.....๓๖๖
ภาพประกอบที่ ๑๙๒ การทำแม่พิมพ์พระพิมพ์จากดอกไม้บูชา.....๓๖๗
ภาพประกอบที่ ๑๙๓ แม่พิมพ์พระพิมพ์จากดอกไม้บูชา.....๓๖๗
ภาพประกอบที่ ๑๙๔ การผสมกาวลาเท็กซ์กับผงดอกมะลิบดละเอียด.....๓๖๘
ภาพประกอบที่ ๑๙๕ การผสมผงดอกไม้และกาวลาเท็กซ์ให้เข้ากัน.....๓๖๘
ภาพประกอบที่ ๑๙๖ กดแม่พิม์โดยนิสิตสาขาวิชาพุทธศิลปกรรม มจร.ชม. ๓๖๙
ภาพประกอบที่ ๑๙๗ ขั้นตอนการทำพระพิมพ์จากดอกไม้บูชา.....๓๖๙
ภาพประกอบที่ ๑๙๘ พระพิมพ์จากดอกไม้บูชาที่แล้วเสร็จ.....๓๗๐
ภาพประกอบที่ ๑๙๙ การแกะสลักแผ่นไม้ประดับพระพิมพ์.....๓๗๒
ภาพประกอบที่ ๒๐๐ ช่างแกะสลักในชุมชนบ้านร้องต้นขาม อำเภอดอยสะเก็ด .....
จังหวัดเชียงใหม่.....๓๗๒
ภาพประกอบที่ ๒๐๑ การขัดแผงไม้ประดับพระพิมพ์.....๓๗๓
ภาพประกอบที่ ๒๐๒ แผงไม้ประดับพระพิมพ์ที่แล้วเสร็จ.....๓๗๓
ภาพประกอบที่ ๒๐๓ แผงไม้ประดับพระพิมพ์ที่แล้วเสร็จ แผงที่ ๑.....๓๗๗
ภาพประกอบที่ ๒๐๔ แผงไม้ประดับพระพิมพ์ที่แล้วเสร็จ แผงที่ ๒.....๓๗๘
ภาพประกอบที่ ๒๐๕ แผงไม้ประดับพระพิมพ์ที่แล้วเสร็จ แผงที่ ๓.....๓๗๙
ภาพประกอบที่ ๒๐๖ แผงไม้ประดับพระพิมพ์ที่แล้วเสร็จ แผงที่ ๔.....๓๘๐
ภาพประกอบที่ ๒๐๗ แผงไม้ประดับพระพิมพ์ที่แล้วเสร็จ แผงที่ ๕.....๓๘๑
ภาพประกอบที่ ๒๐๘ แผงไม้ประดับพระพิมพ์ที่แล้วเสร็จ แผงที่ ๖.....๓๘๒
ภาพประกอบที่ ๒๐๙ แผงไม้ประดับพระพิมพ์ที่แล้วเสร็จ แผงที่ ๗.....๓๘๓
ภาพประกอบที่ ๒๑๐ แผงไม้ประดับพระพิมพ์ที่แล้วเสร็จ แผงที่ ๘.....๓๘๔
ภาพประกอบที่ ๒๑๑ แผงไม้ประดับพระพิมพ์ที่แล้วเสร็จ แผงที่ ๙.....๓๘๕
ภาพประกอบที่ ๒๑๒ แผงไม้ประดับพระพิมพ์ที่แล้วเสร็จ แผงที่ ๑๐.....๓๘๖
ภาพประกอบที่ ๒๑๓ พิธีพุทธาภิเษกพระแผงไม้ที่สร้างสรรค์.....๓๘๗

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในรายงานวิจัยฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑. คำอธิบายคำย่อในภาษาไทย

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

พระวินัยปิฎก

คำย่อ		ชื่อคัมภีร์		ภาษา
วิ.มหา. (ไทย)	= วินัยปิฎก	มหาวิภังค์		(ภาษาไทย)
วิ.ม. (ไทย)	= วินัยปิฎก	มหาวรรค		(ภาษาไทย)
วิ.ป. (ไทย)	= วินัยปิฎก	ปริวารวรรค		(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

คำย่อ		ชื่อคัมภีร์		ภาษา
ที.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.อุ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ขุ.วิ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	วิมานวัตถุ	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.ฉกฺก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ฉักกนิบาตชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทเทส	(ภาษาไทย)
ขุ.ป. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฏิสัมภิทามรรค	(ภาษาไทย)
ขุ.อป. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทาน	(ภาษาไทย)
ขุ.อป. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทาน	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

คำย่อ		ชื่อคัมภีร์	ภาษา
อภิ.ปุ. (ไทย)	= อภิธรรมปิฎก	ปุคคลบัญญัติ	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระแผงไม้เป็นงานสร้างสรรค์เชิงพุทธศิลปกรรมของล้านนาประเภทหนึ่งที่มีมาแต่โบราณ ใช้เรียกแผงไม้ที่ประดับพระพิมพ์จำนวนมากอย่างเป็นระเบียบ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายพระแผงไม้ว่า พระพิมพ์ที่บรรจุอยู่ในแผงไม้ขนาดใหญ่[๑] ทั้งนี้บางพื้นที่ในจังหวัดน่านเรียกพระแผงไม้ว่าพระกระดาน ตามลักษณะที่ทำจากไม้แผ่นหรือไม้กระดาน และบางพื้นที่ในจังหวัดลำพูนเรียกว่าพระซุ้ม ตามลักษณะการตกแต่งส่วนยอดของพระแผงไม้ที่เลียนแบบซุ้มประตูหน้าต่าง ซุ้มพระพุทธรูป หรือซุ้มพระประธานในวิหาร

จากการให้คำจำกัดความข้างต้น ทำให้มองเห็นองค์ประกอบสำคัญของพระแผงไม้ได้ ๒ ส่วนใหญ่ ๆ คือ ๑) แผงไม้ และ ๒) พระพิมพ์ที่บรรจุอยู่ในแผงไม้ ทั้ง ๒ องค์ประกอบต่างล้วนถูกสร้างสรรค์ให้มีความงดงามและมีรูปแบบที่หลากหลายด้วยความชำนาญเชิงช่างล้านนา ทั้งงานฉลุไม้ แกะสลักไม้ ลายคำเทคนิคต่างๆ ประดับกระจก ปิดทอง เขียนสี และอื่นๆ จึงเป็นงานพุทธศิลปกรรมที่แสดงให้เห็นถึงงานช่างฝีมือดั้งเดิมของล้านนาได้เป็นอย่างดี อันประกอบด้วยภูมิปัญญา ทักษะฝีมือช่าง การเลือกใช้วัสดุ และกลวิธีการสร้างสรรค์ สะท้อนอัตลักษณ์งานพุทธศิลป์ล้านนาได้อย่างยอดเยี่ยม ทั้งเชื่อว่าพระแผงไม้ล้านนาสามารถชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมภายใต้พุทธศาสนาของชาวล้านนาได้ระดับหนึ่ง

ข้อสันนิษฐานเบื้องต้น เชื่อว่าการสร้างสรรค์พระแผงไม้เป็นไปเพื่อใช้เป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าที่มีจำนวนมากหรือที่เรียกว่า อดีตพระพุทธเจ้า โดยคำนี้แยกเป็นคำว่าอดีต หมายถึงกาลเวลาที่ล่วงไป[๒] กับพุทธเจ้า คือ ผู้ตรัสรู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน[๓] อดีตพุทธเจ้าจึงหมายถึงพระพุทธเจ้าที่ล่วงมาแล้ว มีนัยหมายถึงพระพุทธเจ้าที่อุบัติและนิพพานไปแล้วก่อนหน้าพระพุทธเจ้าโคตมะ ในพุทธศาสนามหายานเรียกว่าพระมานุษิพุทธ เป็นพระพุทธเจ้าที่เสด็จลงมาประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานในโลกมนุษย์ ซึ่งมีจำนวนมากมายเปรียบเทียบได้กับเม็ดทรายในมหาสมุทร

---

[๑] ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖), หน้า ๘๑๑

[๒] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๖๖

[๓] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๔๒

อย่างไรก็ตาม จำนวนพระพิมพ์บนพระแผงไม้มักปรากฏเป็นจำนวนซ้ำกันอยู่จำนวนหนึ่ง เช่น จำนวน ๕ องค์ ๗ องค์ ๒๔ องค์ ๒๕ องค์ ๒๘ องค์ หรือมากกว่านั้น โดยพระแผงไม้ที่มีจำนวนพระพิมพ์ ๒๘ องค์ พบเป็นจำนวนมากที่สุด[๔] เชื่อว่าแสดงถึงพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท อันเป็นการนับตั้งแต่พระตัณหังกรพุทธเจ้าถึงพระโคตมะพุทธเจ้า เช่น พระแผงไม้ที่วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ พระแผงไม้ที่วัดหนองเงือก จังหวัดลำพูน และพระแผงไม้วัดสะแล่ง จังหวัดแพร่ เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามพระพิมพ์ที่ประดับบนพระแผงไม้ที่มีจำนวนมากกว่า ๒๘ องค์ก็มี เช่น จำนวน ๕๐ องค์ ได้แก่ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ จำนวน ๘๐ องค์ ได้แก่ พระแผงไม้ที่วัดดอกเอื้อง จังหวัดเชียงใหม่ หรือ จำนวน ๑๗๕ องค์ ได้แก่ พระแผงไม้ที่วัดพระพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร จังหวัดน่าน เป็นต้น จำนวนที่มากกว่า ๒๘ นี้ อาจมีนัยทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับผู้สร้างโดยเฉพาะด้านใดด้านหนึ่งก็ได้ ซึ่งสันนิษฐานว่าจะวิเคราะห์ได้จากจารึกที่ปรากฏบนพระแผงไม้นั้น

ความสำคัญของพระแผงไม้ล้านนาอีกอย่างหนึ่ง คือการกระจายตัวอยู่ในหลายพื้นที่ของล้านนา สะท้อนให้เห็นถึงความนิยมในการสร้างสรรค์เพื่อการถวายไว้กับวัดสำคัญของเมืองหรือชุมชนในอดีต กระทั่งในสมัยปัจจุบันก็ยังพบการสร้างพระแผงไม้ขึ้นใหม่ แม้จะมีจำนวนไม่มากเท่าในอดีต เช่น ในจังหวัดลำพูน พบการสร้างพระแผงไม้ขึ้นใหม่ใน พ.ศ. ๒๕๕๐ ในจังหวัดลำปางและน่าน พบการสร้างพระแผงไม้ใหม่ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๖๐ เป็นต้นมา ล่าสุดพบการถวายพระแผงไม้ไว้ในวิหารวัดต้นแกว๋น จังหวัดเชียงใหม่ ใน พ.ศ. ๒๕๖๘ เนื่องจากทางวัดมีโครงการสร้างพระพิมพ์เพื่อนำไปประดับไว้ด้านหลังพระประธานในวิหารนั่นเอง ความนิยมในการสร้างพระแผงไม้ในปัจจุบันเชื่อว่าส่วนหนึ่งเป็นผลจากการรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่จากกระบวนการวิจัยของนักวิชาการในล้านนา และนิสิตในสถาบันอุดมศึกษา

อย่างไรก็ตามจากการสำรวจเบื้องต้น พบว่าในบางวัดสำคัญก็ไม่ปรากฏพระแผงไม้เก็บรักษาไว้แล้วเช่นกัน ซึ่งอาจพังทลาย ถูกทำลาย ลักขโมย หรือสูญหายไปก็ได้ เพราะเป็นวัตถุที่มีขนาดและน้ำหนักไม่มากนัก สามารถยกหรือเคลื่อนย้ายได้ เช่นการสูญหายของพระแผงไม้ที่ม่อนคีรีชัย ตำบลพิชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปางที่ปรากฏเป็นข่าวทางออนไลน์ ภายในพระแผงไม้ประดับพระพิมพ์จำนวน ๕๐ องค์ สูญหายไปจากวัดในวันที่ ๒ มิถุนายน ๒๕๖๒ ปัจจุบันยังไม่สามารถตามคืนมาได้[๕] นอกจากนี้ในบางวัดก็ปรากฏแต่แผงไม้เพียงอย่างเดียว ส่วนพระพิมพ์ที่ประดับด้านในสูญหายแล้ว แผงไม้เหล่านี้จึงมักจะถูกทิ้งไว้ตามสถานที่ต่างๆ ของวัด เช่นในระเบียงคด หรือข้างวิหาร เป็นต้น ซึ่งการกระทำดังกล่าวเสี่ยงต่อการเสื่อมสลายของแผงไม้ทั้งจากปัจจัยทางธรรมชาติทั้งอากาศ แสงแดด ฝน สัตว์ประเภทปลวก และมนุษย์

---

[๔] ยุทธภูมิ มั่นตรง. “การศึกษาพระพิมพ์แผงไม้ในล้านนา”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๘), หน้า ๑๓๒.

[๕] ๗๗ ข่าวเด็ด. “อุกอาจคนร้ายบุกโจรกรรมแผงพระพุทธรูปไม้โบราณอายุ ๑๐๐ กว่าปี ในพิพิธภัณฑ์วัดชื่อดัง ลำปาง”. [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://www.๗๗kaoded.com [๒๘ กรกฎาคม ๒๕๖๗]

การสร้างสรรค์พระแผงไม้ใหม่ในปัจจุบันที่มีจำนวนน้อยกว่าในอดีตมากนั้น สอดคล้องกับการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับพระแผงไม้ล้านนาในระดับอุดมศึกษาที่มีจำนวนน้อยเช่นกัน โดยพบเพียง ๒ เรื่องเท่านั้น ได้แก่ งานวิจัยระดับมหาบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ปี พ.ศ. ๒๕๕๘[๖] งานวิจัยอีกชิ้นหนึ่งเป็นระดับดุษฎีบัณฑิต คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย[๗] นอกจากนั้นก็พบประปรายในการศึกษาเรื่องอื่นๆ เช่น ในรายงานการบูรณะระเบียงคต หอไตร และกุฏิพระแก้ว วัดพระธาตุลำปางหลวง ที่มีการสำรวจโบราณวัตถุภายในวัดพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งพบพระแผงไม้ที่มีจารึกจำนวน ๘ แผง[๘] รวมอยู่ด้วย หรือในหนังสือคำจารึกที่ฐานพระพุทธรูปในนครเชียงใหม่ที่พบพระแผงไม้ที่มีจารึกจำนวนหนึ่ง[๙] เป็นต้น แต่ที่มีการสำรวจทั่วทั้งล้านนาและวิเคราะห์โดยใช้ทฤษฎีสัญญศาสตร์ยังไม่ปรากฏ

สถานการณ์ข้างต้น ทำให้ผู้วิจัยเห็นถึงการให้ความสำคัญกับพระแผงไม้ล้านนาของผู้คนในปัจจุบันน้อยกว่าที่ควรจะเป็น ซึ่งหากเป็นเช่นนี้ต่อไป เชื่อได้ว่าจะทำให้องค์ความรู้ดั้งเดิมของพระแผงไม้ล้านนาค่อยๆ หายไป ทั้งเรื่องการสืบต่อฝีมือเชิงช่างดั้งเดิมของล้านนาและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระแผงไม้ก็มีโอกาสที่จะขาดหายไปได้ในอนาคตกาลได้เช่นกัน

สำหรับงานวิจัยชิ้นนี้ จะแสดงให้เห็นถึงความสำคัญพระแผงไม้ในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมล้านนาที่สำคัญประเภทหนึ่ง และจำทำการเชิดชูฝีมือช่างล้านนาผ่านกระบวนการสร้างสรรค์และอนุรักษ์ โดยการอนุรักษ์จะถูกทำขึ้นในความหมายของการเก็บข้อมูลอย่างละเอียดรอบคอบในพื้นที่ภาคเหนือตอนบนทั้ง ๘ จังหวัดของไทย ได้แก่ การบันทึกขนาด รูปแบบพระแผง พระพิมพ์ และจารึก พร้อมทั้งจะได้วิเคราะห์ความหมายที่ซ่อนอยู่ในงานพุทธศิลปกรรมพระแผงไม้ผ่านทฤษฎีสัญญศาสตร์

ทั้งนี้ผู้วิจัยเชื่อว่าการอนุรักษ์เพียงตัววัตถุพระแผงไม้ซึ่งพบจำนวนน้อย และเป็นที่หวงแหนของผู้คนในแต่ละพื้นที่นั้นเป็นสิ่งที่กระทำได้ไม่ง่ายนัก และอย่างไรเสียวัตถุที่อนุรักษ์ย่อมต้องเสื่อมสลายไปในวันข้างหน้าอย่างแน่นอน การอนุรักษ์ในลักษณะการจัดแสดงวัตถุภายในพิพิธภัณฑ์ของวัดก็กระทำได้ยาก เพราะต้องใช้งบประมาณในการทำงานที่สูง ใช้คนจำนวนมาก ที่สำคัญต้องมีความต่อเนื่องในดูแลรักษา ซึ่งเป็นสิ่งที่กระทำได้ยากที่สุด โดยพินิจจากพิพิธภัณฑ์ในวัดที่สร้างขึ้นช่วง พ.ศ. ๒๕๕๖-๒๕๖๖ ที่ได้ปิดการให้บริการจำนวนมากในปัจจุบัน เนื่องจากขาดงบประมาณ ผู้ที่จะดูแลรักษา รวมถึงการเผชิญสถานการณ์โรคระบาดไวรัสโคโรนาอย่างรุนแรง ใน พ.ศ. ๒๕๖๒ - ๒๕๖๔

---

[๖] เรื่องเดียวกัน, หน้า บทคัดย่อ.

[๗] ฤาษีเทพขาว พลอยทำ. “แนวทางการสร้างพระแผงไม้เชิงพุทธศิลป์ล้านนา” . **วิทยานิพนธ์พุทธศาสาตรดุษฎีบัณฑิต** สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๒), หน้า บทคัดย่อ.

[๘] ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี, **รายงานการบูรณะระเบียงคต หอไตร และกุฏิพระแก้ว วัดพระธาตุลำปางหลวง** (เชียงใหม่: สำนักศิลปากรที่ ๗ น่าน, ๒๕๕๑), หน้า ๓๑-๔๔.

[๙] ฮันส์ เพนธ์, **คำจารึกที่ฐานพระพุทธรูปในนครเชียงใหม่.** (กรุงเทพมหานคร: กรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๙), หน้า ๑๑๙-๑๒๐.

ด้วย อีกทั้งการพัฒนาทางเทคโนโลยีในปัจจุบันที่ก้าวหน้าไปมาก จะเป็นปัจจัยช่วยให้การเก็บข้อมูลเบื้องต้นได้เป็นอย่างดี

สำหรับในส่วนของการสร้างสรรค์ ผู้วิจัยจะได้ทดลองสร้างสรรค์พระแผงไม้ขึ้นใหม่จำนวน ๑๐ แผง ผ่านการสังเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา โดยการทำงานร่วมกันระหว่างนิสิตสาขาวิชาพุทธศิลปกรรม มจร. ชม. กับช่างในชุมชนบ้านร้องต้นขาม อำเภอดอยสะเก็ด และบ้านถวาย อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ ที่อาจมีการเปลี่ยนแปลงความหมายอันเป็นเรื่องของนามธรรม หรือปรับรูปแบบที่เป็นเรื่องของรูปธรรม แต่ยังรักษาบางสิ่งบางอย่างที่แสดงให้เห็นถึงการสืบเนื่ององค์ความรู้และทักษะฝีมือจากอดีตมาปัจจุบัน โดยเชื่อว่าข้อมูลที่สำรวจและตัวอย่างการทดลองสร้างสรรค์จะเป็นข้อมูลสำคัญในการอนุรักษ์ของคนรุ่นใหม่ต่อไปได้ และท้ายที่สุดจะได้จัดทำเป็นหนังสืออิเล็กทรอนิกส์เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้บางเรื่องที่ได้จากงานวิจัยในระบบออนไลน์ให้เหมาะสมกับการศึกษาในยุคสมัยปัจจุบันต่อไป

งานวิจัยนี้จึงเป็นทั้งการสร้างสรรค์และการอนุรักษ์ไปพร้อมกัน ตามแนวทางการเก็บข้อมูล ศึกษา วิเคราะห์อย่างรอบด้าน ก่อนนำมาทดลองสร้างสรรค์พระแผงไม้ขึ้นใหม่จากองค์ความรู้ที่ได้ศึกษา

๑.๒ คำถามวิจัย

๑.๒.๑ องค์ความรู้เกี่ยวกับพระแผงไม้ล้านนาตามคติพุทธศาสนา ในประเด็นพระพุทธเจ้าและรูปเปรียบพระพุทธเจ้าเป็นเช่นไร

๑.๒.๒ รูปแบบและสัญญะของพระแผงไม้ล้านนามีกี่ประเภท และมีลักษณะเช่นไร

๑.๒.๓ สามารถสร้างสรรค์และประเมินการสร้างสรรค์พระแผงไม้ล้านนาได้อย่างไร

๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๓.๑ เพื่อศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับพระแผงไม้ล้านนาตามคติพุทธศาสนา

๑.๓.๒ เพื่อสำรวจและวิเคราะห์รูปแบบและสัญญะของพระแผงไม้ล้านนา

๑.๓.๓ เพื่อสร้างสรรค์และประเมินพระแผงไม้ล้านนา

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยแบบผสานวิธี (mixed methods research) ประกอบด้วย ๑) การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ๒) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เน้นการลงพื้นที่เก็บข้อมูลวัตถุ (Survey Research) และสัมภาษณ์บุคคลผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ๓) การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ซึ่งมีวิธีดำเนินการศึกษาอยู่ ๒ ส่วน คือ

ส่วนที่ ๑ เป็นการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์ศิลปะ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ทำการเก็บข้อมูลทั้งภาคเอกสาร (Documentary Research)

และลงพื้นที่เก็บข้อมูล (Survey Research) วิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีการจำแนกไปตามเรื่องราวและรูปแบบของพระแผงไม้ล้านนาด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) รวมทั้งอธิบายตีความตามเนื้อหาสาระที่ปรากฏอยู่ในพระแผงไม้เหล่านั้น เพื่อให้ได้ความรู้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับประวัติ ความสำคัญ แนวคิด และคติการสร้างพระแผงไม้

ส่วนที่ ๒ การสร้างสรรค์และประเมินงานศิลปกรรม เป็นขั้นตอนของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ภายใต้ความร่วมมือของคนในชุมขน โดยนำองค์ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาวิจัยส่วนที่ ๑ มาสังเคราะห์และสร้างแรงบันดาลใจ ตลอดจนถึงแนวทางการสร้างสรรค์ผลงาน มีการบันทึก รวบรวมข้อมูล การค้นคว้าทดลอง ตลอดกระบวนการสร้างสรรค์อย่างเป็นระบบ เพื่อสร้างสรรค์พระแผงไม้ล้านนา เป็นการใช้องค์ความรู้การศึกษาวิจัยต่อยอดจากการศึกษาเอกสารและการสำรวจ เพื่อสร้างสรรค์ผลงานพุทธศิลปกรรม ก่อนจะมีการประเมินผลงานนั้นด้วยผู้ทรงคุณวุฒิด้านศิลปะ พุทธศาสนา และพุทธศิลปะล้านนา

ขอบเขตด้านเนื้อหา/ ประเด็นการวิจัย

เป็นการศึกษาประวัติ ความสำคัญ คติการสร้าง และสถานการณ์การศึกษาพระแผงไม้ล้านนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เอกสารงานวิจัย หนังสือและบทความต่างๆ โดยฉพาะแนวคิดเรื่องพระพุทธเจ้าที่เป็นแนวคิดหลักในการสร้างสรรค์พระแผงไม้ ตลอดจนสำรวจและวิเคราะห์รูปแบบทางศิลปกรรมของพระแผงไม้ในล้านนา ตลอดจนถึงความหมายที่ปรากฏในพระแผงไม้ ซึ่งมีจำนวน ๓๐๐ แผง เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้เป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์พระแผงไม้ล้านนาต่อไป

ขอบเขตด้านเอกสาร

การศึกษาครั้งนี้ ใช้เอกสารปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และเอกสารทุติยภูมิ ได้แก่ คัมภีร์อรรถกถา ฎีกา หนังสือ วิทยานิพนธ์ งานวิจัย บทความ เอกสารทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า พระแผงไม้ ทฤษฎีสัญญวิทยาสำหรับการวิเคราะห์รูปแบบและความหมายที่ปรากฏในพระแผงไม้ล้านนา แนวคิดเกี่ยวกับการพุทธาภิเษก และแนวคิดการสร้างสรรค์งานศิลปะสำหรับการสร้างสรรค์พระแผงไม้จำนวน ๑๐ แผงไม้ และแนวคิดเกี่ยวกับอานิสงส์ที่ใช้อธิบายจารึกบนพระแผงไม้

ขอบเขตด้านพื้นที่/ องค์กร

เป็นการศึกษาแบบเจาะจงกลุ่มเป้าหมาย คือ พระแผงไม้ มีขอบเขตพื้นที่การศึกษาอยู่ใน ๘ จังหวัดภาคเหนือตอนบน ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน พะเยา แพร่ น่าน ลำพูน และลำปาง โดยเน้นพระแผงไม้ที่เก็บรักษาไว้ในวัด พิพิธภัณฑ์ หรือสถานที่เอกชน กำหนดพระแผงไม้ที่เป็นกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด จำนวน ๓๐๐ แผง

ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) โดยเป็นการศึกษาวิจัยในเชิงลึก มุ่งเน้นการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน ๑๗ รูป/คน ประกอบด้วย

๑) นักวิชาการ หรือพระสงฆ์ ที่มีองค์ความรู้เกี่ยวกับพระแผงไม้ล้านนา จำนวน ๓ รูป/คน

๒) ผู้นำชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างสรรค์พระแผงไม้ล้านนา จำนวน ๒ รูป/คน

๓) กลุ่มตัวแทนแกนนำต้นแบบในเชิงปฏิบัติการ นิสิตสาขาวิชาพุทธศิลปกรรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ผู้มีความรู้เกี่ยวกับการแกะสลักไม้ในชุมชนบ้านร้องต้นขาม อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ และผู้มีความรู้เกี่ยวกับการประดับกระจกสีในชุมชนบ้านถวาย อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ รวมจำนวน ๑๓ รูป/คน เพื่อเป็นผู้นำในการสร้างสรรค์พระแผงไม้

ขอบเขตการนำเสนอผลงาน

ผลงานวิจัยเชิงสร้างสรรค์นี้จะเป็นการเสนอผลงานสร้างสรรค์พระแผงไม้ล้านนา จำนวน ๑๐ ชิ้นงานจากองค์ความรู้ที่ได้ศึกษามา แต่ละชิ้นงานประกอบด้วยแผงไม้สูงโดยประมาณ ๒๐-๕๐ เซนติเมตร มีรูปแบบและการตกแต่งที่แตกต่างกัน ภายในแผงไม้ประดับพระพิมพ์ที่สร้างสรรค์จากดอกมะลิวัดดอยคำ โดยใช้เทคนิคแม่พิมพ์ซิลิโคนในการสร้างสรรค์พระพิมพ์

๑.๕ คำนิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

พระแผงไม้ หมายถึง แผ่นไม้ที่ใช้ในการประดับรูปเปรียบพระพุทธเจ้า ได้แก่ พระพิมพ์ พระพุทธรูปไม้ หรือภาพจิตรกรรมพระพุทธเจ้า จำนวนตั้งแต่ ๑ องค์ขึ้นไป ตกแต่งด้วยเทคนิคต่างๆ เช่น แกะสลัก ลายคำ หรือติดกระจกอย่างงดงาม เพื่อการบูชาพระพุทธเจ้าหรืออื่นๆตามคติพระพุทธศาสนา

ล้านนา หมายถึง พื้นที่ภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ประกอบด้วย จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย แพร่ น่าน พะเยา ลำปาง ลำพูน และแม่ฮ่องสอน

การสร้างสรรค์ หมายถึง การสร้างสรรค์พระแผงไม้ขึ้นมาใหม่จากการสังเคราะห์องค์ความรู้ข้อมูลเชิงแนวคิด คติความเชื่อ และรูปแบบประวัติศาสตร์ศิลปะของพระแผงไม้โบราณล้านนา เพื่อเป็นแรงบันดาลใจของการทำงาน

การอนุรักษ์ หมายถึง การสืบค้นและเก็บรักษาข้อมูล เกี่ยวกับรูปแบบพระแผงไม้ล้านนา ผ่านกรรมวิธีการสำรวจ วิเคราะห์ และเขียนลายเส้น เป็นการบันทึกข้อมูลรอบด้าน เก็บไว้เป็นหลักฐานในสถาบันการศึกษา วัด และกรมส่งเสริมวัฒนธรรม สำหรับการนำไปสร้างสรรค์พระแผงไม้ และให้คนรุ่นหลังๆ ได้ศึกษา ซึ่งอาจรื้อฟื้นนำไปพัฒนาให้เกิดประโยชน์แก่สังคมได้ในอนาคต

๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๖.๑ ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับพระแผงไม้ล้านนาตามคติพุทธศาสนา ได้แก่ พระพุทธเจ้ากับรูปเปรียบพระพุทธเจ้า

๑.๖.๒ เข้าใจรูปแบบและสัญญะของพระแผงไม้ล้านนา

๑.๖.๓ ได้สร้างสรรค์และประเมินพระแผงไม้ล้านนา

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในบทนี้จะได้นำเสนอองค์ความรู้และสถานการณ์การศึกษาพระแผงไม้ล้านนาที่ปรากฏในเอกสารตามวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ ๑ จากนั้นจึงเป็นการนำเสนอแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์ภูมิปัญญาการสร้างสรรค์พระแผงไม้ล้านนา จำนวน ๔ แนวคิด ได้แก่ ๑) ทฤษฎีสัญญศาสตร์สำหรับการวิเคราะห์ความหมายที่แฝงอยู่ในองค์ประกอบของพระแผงไม้ล้านนา ๒) แนวคิดเกี่ยวกับการพุทธาภิเษกเพื่อเป็นข้อมูลสนับสนุนการพุทธาภิเษกพระแผงไม้ที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ ๓) แนวคิดการสร้างสรรค์งานศิลปะ สำหรับการสร้างสรรค์พระแผงไม้ ๔) แนวคิดอานิสงส์เพื่อสนับสนุนการวิเคราะห์พระแผงไม้ล้านนาโดยเฉพาะจารึกบนพระแผงไม้ และในตอนท้ายของบทจะได้นำเสนอผลการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนถึงกรอบการวิจัย ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๒.๑ องค์ความรู้เกี่ยวกับพระแผงไม้ล้านนา

การศึกษาพระแผงไม้ที่ผ่านมา พบว่ามีความเกี่ยวข้องกับคติความเชื่อในเรื่องพระพุทธเจ้าโดยตรง พระแผงไม้แต่ละแผงมักประดับพระพิมพ์จำนวนมากเพื่อสะท้อนเรื่องราวของพระพุทธเจ้าอันมีจำนวนมากตามแนวคิดในพระพุทธศาสนา ด้วยเหตุนี้องค์ความรู้เกี่ยวกับพระแผงไม้ล้านนาที่จะได้นำเสนอตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ จะได้ศึกษาเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า และรูปเปรียบพระพุทธเจ้า คือ พระพิมพ์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๑.๑ พระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าในความหมายของพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง มนุษย์ผู้บำเพ็ญบารมีอย่างยิ่งยวดจนบรรลุโพธิญาณนำไปสู่สภาวะนิพพาน คือ หลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด การบำเพ็ญบารมีให้สมบูรณ์ต้องใช้ระยะเวลายาวนานหลายภพหลายชาติ โดยผู้ที่กำลังบำเพ็ญบารมีอยู่นั้นเรียกว่าพระโพธิสัตว์ สำหรับเรื่องราวของพระพุทธเจ้าโคตมะในพระชาติต่างๆ ที่บำเพ็ญตนตามแนวทางโพธิสัตว์ปรากฏในคัมภีร์ประเภทชาดก เช่นทศชาติชาดกที่เล่าเรื่องพระโพธิสัตว์ใน ๑๐ พระชาติสุดท้ายก่อนที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโคตมะ เป็นต้น

พระพุทธเจ้าในพระพุทธศาสนาแบ่งออกได้หลายประเภท ตามเกณฑ์ต่างๆ โดยหากใช้**เวลาเป็นเกณฑ์**ในการแบ่ง จะได้เป็น

๑) พระพุทธเจ้าในอดีตที่ผ่านมาก่อนหน้าสมัยพระพุทธเจ้าในปัจจุบัน คือ พระโคตมะพุทธเจ้า

๒) พระพุทธเจ้าในปัจจุบัน

๓) พระพุทธเจ้าในอนาคตที่จะอุบัติขึ้นภายหลังเวลาในพระพุทธศาสนาของพระโคตมะพุทธเจ้าสิ้นไป คือ พ.ศ. ๕๐๐๐ ได้แก่ พระศรีอาริยเมตไตรย เป็นต้น

โดยจำนวนอนาคตพุทธเจ้าในคัมภีร์ล้านนาระบุว่ามี ๑๐ พระองค์ที่จะลงมาตรัสรู้ต่อจากพระพุทธโคตมะ และในจารึกบนศาสนวัตถุศาสนสถานของพระพุทธศาสนา ก็มักพบข้อความที่จารึกในทำนองว่าขอปรารถนาจะไปเกิดร่วมสมัยกับพระศรีอาริยเมตไตรย เพื่อจะได้ฟังธรรมจากพระพุทธองค์เมื่อสมัยของพระพุทธเจ้าโคตมะสิ้นไป

หากใช้**คุณสมบัติของพระโพธิสัตว์**ที่จะนำไปสู่การตรัสรู้ จะแบ่งพระพุทธเจ้าได้เป็น ๓ ประเภทตามรูปแบบบุญบารมีที่สั่งสมมาในอดีต ได้แก่

๑) พระปัญญาธิกพุทธเจ้า คือ พระพุทธเจ้าที่ทรงสร้างสมบารมีด้านปัญญามากว่าด้วยอื่น ใช้เวลา ๒๐ อสงไขยกับอีกหนึ่งแสนมหากัป เช่น พระโคตมะพุทธเจ้า เป็นต้น

๒) พระสัทธาธิกพุทธเจ้า คือ พระพุทธเจ้าที่ทรงสร้างสมบารมีด้านศรัทธามากกว่าด้านอื่น มีพระปัญญาปานกลาง ใช้เวลาในการสร้างบารมี ๔๐ อสงไขย กับอีกหนึ่งแสนมหากัป เช่น พระกัสสปพุทธเจ้า เป็นต้น

๓) พระวิริยาธิกพุทธเจ้า คือ พระพุทธเจ้าที่ทรงสร้างบารมีด้านความเพียร มีพระปัญญาน้อยกว่า ใช้เวลาประมาณ ๘๐ อสงไขย กับอีกหนึ่งแสนมหากัป เช่น พระศรีอริยเมตไตรย เป็นต้น

หากใช้**การพิจารณาภายหลังการตรัสรู้แล้วว่าจะทรงออกสั่งสอนเวไนยสัตว์หรือไม่** จะแบ่งได้เป็น

๑) พระพุทธเจ้า

๒) พระปัจเจกพุทธเจ้า

โดยพระปัจเจกพุทธเจ้า หมายถึงพระพุทธเจ้าที่ตรัสรู้เฉพาะตัว มิได้ประกาศพระพุทธศาสนา ยินดีอยู่ด้วยสันโดษเป็นวิเวกเอกกะ เมื่อจำเป็นด้วยสัมภาระ หรือเมื่อจวนเวลาแห่งธรรมุทเทศจำเป็น ถึงจะเข้ามาในเมืองเพื่อโปรดและบิณฑบาตสักครั้งหนึ่ง มีจำนวนมากเช่นเดียวกับพระพุทธเจ้า

อย่างไรก็ตาม ต่อมาในคัมภีร์มโนรถปูรณี อรรถกถาของอังคุตตรนิกาย พระพุทธโฆสะได้กล่าวถึงพระพุทธเจ้าเพิ่มขึ้นมาอีก ๒ ประเภท คือ

๑) จตุสัจจพุทธเจ้า หมายถึง พระอรหันตสาวก

๒) สุตพุทธเจ้า คือ ผู้เป็นพหูสูต ได้ศึกษาพระพุทธพจน์มาก

สำหรับพระแผงไม้ที่ประดับรูปเปรียบพระพุทธเจ้าจำนวนมาก ถูกตีความว่าเป็นพระพุทธเจ้าจำนวนมากที่อุบัติขึ้นในโลกใบนี้ ที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป มาหลายครั้งหลายคราวแล้ว เป็นไปตามการแบ่งโดยใช้เกณฑ์ของเวลา ในบทนี้จึงได้เสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าตามการจำแนกโดยการใช้เวลาเป็นเกณฑ์ ดังนี้

ก) อดีตพุทธเจ้า

อดีตพระพุทธเจ้า คือ พระพุทธเจ้าที่อุบัติและได้ตรัสรู้ในโลกใบก่อนหน้านี้ ที่เกิดขึ้นและพังทลายไปตามเหตุปัจจัย การเกิดขึ้นของโลกวนเวียนเป็นวัฏจักร เมื่อโลกใบเก่าหายไป โลกใบใหม่จึงเกิดขึ้นแทน บางโลกก็มีพระพุทธเจ้าอุบัติ บางโลกก็ไม่มีพระพุทธเจ้าอุบัติ โลกในยุคสมัยที่มีพระพุทธเจ้าอุบัตินั้น มีตั้งแต่ ๑ พระองค์ ไปกระทั่ง ๕ พระองค์ โดยระยะเวลาการดำรงอยู่ของโลกแต่ละครั้ง ในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่ากัป

โลกในสมัยปัจจุบัน เรียกว่า ภัทรกัป มีพระพุทธเจ้าอุบัติจำนวน ๕ พระองค์ คือ พระกกุสันธะ พระโกนาคม พระกัสสปะ พระโคตมะ และพระเมตไตรยะ พระโคตมะพุทธเจ้าเป็นพระพุทธเจ้าองค์ที่ ๔ ในภัทรกัป

การที่พระพุทธโคตมะได้ตรัสรู้นั้น เพราะการบำเพ็ญบารมีที่สั่งสมมาอย่างยาวนานหลายภาพหลายชาติจนเต็มบริบูรณ์ บางช่วงเวลาที่พระองค์บำเพ็ญบารมีในรูปกายต่างๆ นั้น ทรงได้พบกับพระพุทธเจ้าองค์อื่นๆ ที่ลงมาอุบัติและตรัสรู้ในช่วงเวลาเดียวกัน เมื่อจำนวนภพชาติที่พระโพธิสัตว์ต้องบำเพ็ญบารมีมีจำนวนมาก โอกาสที่พระองค์จะได้พบพระพุทธเจ้าองค์อื่นๆ ก็มีจำนวนมากเช่นกัน แต่ในระบบความคิดของพุทธศาสนาเถรวาท เน้นจำนวนพระพุทธเจ้า ๒๗ พระองค์ที่ทรงได้พบก่อนที่พระองค์จะตรัสรู้เป็นพระโคตมะพุทธเจ้า ซึ่งนับเป็นองค์ที่ ๒๘ ตามระบบการคิดเช่นนี้ เรียกวงศ์พระพุทธเจ้าหรือพุทธวงศ์

พระพุทธเจ้าก่อนหน้าโคตมะพุทธเจ้าทั้ง ๒๗ พระองค์ เรียกว่า **อดีตพระพุทธเจ้า**

ทั้งนี้ระยะเวลาที่พระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ดำรงพระชนม์ชีพอยู่ในโลกนั้น เรียกพุทธกาล ซึ่งแต่ละพุทธกาลจะปรากฏพระพุทธเจ้าเพียงพระองค์เดียวเท่านั้น อาทิ ในพุทธกาลของพระโคตมะจะมีเพียงพระโคตมะเท่านั้น หมดสิ้นสมัยพุทธกาลของพระโคตมะพุทธเจ้าจึงต่อด้วยสมัยพุทธกาลของพระเมตไตรยะ แต่อยู่ในกัปหรือโลกใบเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม ในพระพุทธศาสนาเถรวาทก็มีการระบุจำนวนพระพุทธเจ้ามากกว่า ๒๘ พระองค์ เช่น ๓๑ พระองค์ เป็นต้น แต่จำนวนที่ระบุไม่มากเช่นเดียวกับพระพุทธศาสนามหายานที่ระบุจำนวนพระพุทธเจ้าในอดีตว่ามีจำนวนถึงหมื่นแสนล้านองค์ ดังถ้อยคำที่เปรียบเทียบจำนวนพระพุทธเจ้าในอดีตเป็นดังเม็ดทรายในแม่น้ำ มีพระพุทธเจ้าจำนวนมากมายนับไม่ถ้วนประจำอยู่ทั่วทุกทิศ โดยเรียกดินแดนที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายสถิตอยู่ว่าพุทธเกษตร และเรียกพุทธเจ้าโดยรวมว่าพระตถาคต โดยพระพุทธเจ้าที่ลงมาอุบัติและได้ตรัสรู้ในโลกมนุษย์ เรียกมานุษิพุทธ[๑]

---

[๑] มานุษิพุทธ แบ่งได้เป็น ๑) พระพุทธเจ้าในกัปอดีต ซึ่งระบุนามไว้ในคัมภีร์อดีตสมัยอลังการกัปสหัสพุทธนามสูตร จำนวน ๑,๐๐๐ พระองค์ เริ่มจากพระปุณฑริกประภาพุทธเจ้าเป็นองค์แรก จนถึงพระเวศภูพุทธเจ้าเป็นองค์สุดท้าย ๒) พระพุทธเจ้าในกัปปัจจุบัน ซึ่งระบุนามไว้ในคัมภีร์ปัจจุบันสมัยภัทรกัปสหัสพุทธนามสูตร จำนวน ๑,๐๐๐ พระองค์ เริ่มจากพระวิปัสสีพุทธเจ้าเป็นองค์แรก จนถึงพระรุจิพุทธเจ้าเป็นองค์สุดท้าย ๓) พระพุทธเจ้าในกัปอนาคต ซึ่งระบุนามไว้ในคัมภีร์อนาคตสมัยนักษัตรกัปสหัสพุทธนามสูตร จำนวน ๑,๐๐๐ พระองค์ เริ่มจากพระสูรยประภาพุทธเจ้าเป็นองค์แรก จนถึงพระสุเมรุลักษณ์พุทธเจ้าเป็นองค์สุดท้าย

เรื่องราวของพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์ตามระบบคิดพุทธศาสนาเถรวาท ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก คัมภีร์ต่างๆ บทสวด คาถา ยันต์ เป็นต้น โดยเรื่องราวของพระพุทธเจ้าแต่ละองค์มีความแตกต่างกันทั้งในด้านพระชนมายุ พระตระกูลที่ทรงกำเนิด เวลาที่ทรงบำเพ็ญเพียร พระยานที่ทรงออกผนวช ต้นไม้ที่ตรัสรู้ ความสูงของโพธิบัลลังก์ที่ประทับ ความสูงของพระวรกาย และพระรัศมีรอบพระองค์ แต่ต่างล้วนดำเนินไปตามโครงสร้างพุทธประวัติทำนองเดียวกัน คือ ประสูติ พบเจอเทวฑูต ๔ ออกผนวช ผจญมาร ตรัสรู้ เผยแพร่ธรรม และนิพพาน

ต่อไปนี้จะได้แสดงรายชื่อและจำนวนพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในคัมภีร์ต่างๆ ทั้งในส่วนของเถรวาท และมหายาน ดังนี้

๑) คัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

๑.๑) คัมภีร์มหาปทานสูตร[๒] และอาฏานาฏิยสูตร[๓] (๗ พระองค์)

เนื้อหาของคัมภีร์ทั้ง ๒ ระบุถึงอดีตพุทธเจ้า ๗ พระองค์ โดยนับรวมพระพุทธเจ้าโคตมะเป็นองค์ที่ ๗

มหาปทานสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยชีวประวัติใหญ่ ในที่นี้หมายถึงประวัติพระพุทธเจ้า ๗ พระองค์ รวมพุทธโคตมะ พระพุทธเจ้าแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายขณะประทับอยู่เชตะวันวิหารของอนาถบิณฑิกเศรษฐี โดยทรงปรารภเรื่องปุพเพนิวาสาญาณหรือเรื่องในอดีตของพระองค์ เนื้อหาของพระสูตรแบ่งเป็น ๒ ตอน ตอนแรกเล่าประวัติโดยสังเขปของพระพุทธเจ้าในอดีต ๖ พระองค์ และของพระองค์เอง ตอนที่ ๒ เล่าเรื่องพระพุทธประวัติของพระพุทธเจ้านามวิปัสสีโดยพิสดารเพียงพระองค์เดียว โดยทรงประสงค์ให้เป็นตัวอย่าง พร้อมอธิบายว่าพระพุทธเจ้าองค์อื่นๆ รวมถึงพระองค์เองก็มีพระประวัติอันพิสดารเช่นเดียวกันนี้

ดังว่า “ภิกษุทั้งหลาย นับจากกัปนี้ถอยหลังไป ๙๑ กัป พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่า**วิปัสสี** (๑) ได้เสด็จอุบัติขึ้นในโลก นับจากกัปนี้ถอยหลังไป ๓๑ กัป พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่า**สิขี** (๒) ได้เสด็จอุบัติขึ้นในโลก ในกัปที่ ๓๑ นั้นเอง พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่า**เวสสภู** (๓) ได้เสด็จอุบัติขึ้นในโลก ในภัทรกัปนี้เอง พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนาม**ว่ากกุสันธะ** (๔) พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่า**โกนาคมนะ** (๕) พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่า**กัสสปะ (๖)** ได้เสด็จอุบัติขึ้นในโลก บัดนี้ เราผู้เป็น**อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า** (๗) ก็ได้อุบัติขึ้นมาในโลกในภัทรกัปนี้เช่นกัน...”[๔]

---

[๒] ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑-๙๔.

[๓] ที.ปา. (ไทย) ๑๑/ ๒๗๗/ ๒๒๐-๒๒๑.

[๔] ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑-๒.

เนื้อเรื่องของพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์เล่าไว้ในรูปแบบเดียวกันทั้งหมด ได้แก่ ปีที่เสด็จอุบัติ พระชาติ พระโคตร ประมาณพระชนมายุ สถานที่ตรัสรู้ คู่พระอัครสาวก การประชุมจาตุรงคสันนิบาตแสดงโอวาทปาติโมกข์ พระอุปัฏฐาก พระบิดาพระมารดา และเมืองที่ประสูติ มีลักษณะเช่นเดียวกับเนื้อหาในคัมภีร์พุทธวงศ์ที่แสดงเรื่องราวของพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์

ส่วนในเรื่องพิสดารของประวัติพระวิปัสสีพุทธเจ้าเริ่มตั้งแต่ประสูติไปจนกระทั่งแสดงโอวาทปาติโมกข์ โดยตอนประสูติประกอบด้วยเรื่องกฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ ๑๖ ประการ และลักษณะมหาบุรุษ ๓๒ ประการ ตอนเสด็จออกบวช มีเรื่องเทวทูต ๔ และเมื่อเสด็จออกบวชมีมหาชนออกบวชตามเสด็จถึง ๘๔,๐๐๐ คน แต่เมื่อจะทรงปฏิบัติเพื่อให้บรรลุ พระองค์ทรงหลีกออกไปจากคณะนักบวชนั้น ในตอนตรัสรู้ได้อธิบายเรื่องลำดับการพิจารณาของสังขารตามหลักปฏิจสมุปบาทโดยเริ่มจากชรามรณะ ที่เป็นอารมณ์ปัจจุบัน ในตอนประกาศพระศาสนา สงฆ์กลุ่มแรกมี ๒ รูปที่เป็นคู่อัครสาวก สงฆ์กลุ่มที่ ๒ มีจำนวน ๘๔,๐๐๐ รูป คณะที่ ๓ มีจำนวน ๘๔,๐๐๐ รูป ทรงให้ออกไปประกาศพระศาสนาและนัดให้กลับมายังกรุงพันธุมดีเพื่อฟังโอวาทปาติโมกข์จากพระองค์ ทุก ๖ ปี

จำนวนพระพุทธเจ้าในมหาปทานสูตรนั้นเท่ากับที่ปรากฏในอาฏานาฏิยสูตร

สำหรับอาฏานาฏิยสูตรเป็นพระสูตรว่าด้วยมนต์เครื่องรักษาชื่ออาฏานาฏิยะ เป็นพระสูตรที่ท้าวเวสวัณมหาราชได้สาธยายถวายพระพุทธเจ้า ขณะประทับอยู่ ณ ภูเขาคิชฌกูฏ เขตกรุงราชคฤห์ เพื่อขอให้พระองค์ทรงเรียนไว้และตรัสบอกภิกษุภิกษุณีอุบาสกอุบาสิกาสำหรับใช้ป้องกันตัวจากพวกอสูรที่ไม่นับถือพระพุทธศาสนา โดยในบทเริ่มต้นของมนต์มีการกล่าวคำนมัสการและสรรเสริญพระพุทธเจ้า ๗ พระองค์ ดังว่า “...ขอนอบน้อมแด่**พระวิปัสสีพุทธเจ้า** (๑) ผู้มีพระจักษุ มีพระสิริ ขอนอบน้อมแด่**พระสิขีพุทธเจ้า** (๒) ผู้ทรงอนุเคราะห์แก่สัตว์ทั่วหน้า ขอนอบน้อมแด่**พระเวสสภูพุทธเจ้า** (๓) ผู้ทรงชำระกิเลสมีความเพียร ขอนอบน้อมแด่**พระกกุสันธพุทธเจ้า** (๔) ผู้ทรงย่ำยีมารและเสนามาร ขอนอบน้อมแด่**พระโกนาคมน์พุทธเจ้า** (๕) ผู้มีบาปอันลอยแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์ ขอนอบน้อมแด่**พระกัสสปพุทธเจ้า** (๖) ผู้พ้นพิเศษแล้วในธรรมทั้งปวง ขอนอบน้อมแด่**พระอังคีรสพุทธเจ้า ผู้ศากยบุตร** (๗) ผู้มีพระสิริ พระพุทธเจ้าพระองค์ใดได้ทรงแสดงธรรมนี้ อันเป็นเครื่องบรรเทาทุกข์ทั้งปวง...”[๕] จากนั้นจึงเป็นคำพรรณนาสรรเสริญท้าวมหาราชในทิศทั้ง ๔ พรรณนาอุตตรกุรุทวีปซึ่งอยู่ในอารักขาของท้าวเวสวัณมหาราชโดยพิสดารกว่าทิศอื่น และเป็นคำนมัสการพระผู้มีพระภาคเจ้า จากนั้นจึงพรรณนาสรรพคุณของมนต์เครื่องรักษาชื่ออาฏานาฏิยะ ก่อนท้าวมหาราชทั้ง ๔ และบริวารจะทูลลากลับ พระพุทธเจ้าจึงตรัสสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาประชุมแล้วตรัสเล่าเรื่องข้างต้นพร้อมทรงสาธยายมนต์ให้ฟังโดยละเอียด

อาฏานาฏิยสูตรนี้ นิยมสวดในพิธีมงคลต่างๆ เรียกว่าสวดภาณยักษ์บ้าง สวดอาฏานาบ้าง และในอดีตจะมีการยิงปืนขณะสวดอาฏานา เรียก ยิงปืนอาฏานา

๑.๒) คัมภีร์พุทธวงศ์[๖] (ปรากฏพระนาม ๒๘ พระองค์แต่เน้นประวัติ ๒๕ พระองค์)

---

[๕] ที.ปา. (ไทย) ๑๑/ ๒๗๗/ ๒๒๐-๒๒๑.

[๖] ขุ.พุทฺธ. (ไทย) ๓๓/๒-๑๙/๗๒๑-๗๒๓.

เนื้อหาในคัมภีร์พุทธวงศ์ระบุถึงพระประวัติของพระโคตมะพุทธเจ้าและการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์เพื่อเป็นพระพุทธเจ้า แบ่งตามสาระสำคัญเป็น ๕ หมวด ได้แก่ ๑) รตนจังกมนกัณฑ์ ว่าด้วยรัตนจงกรม ๒) สุเมธกถา ว่าด้วยความปรารถนาของสุเมธดาบส ๓) พุทธวงศ์ ว่าด้วยวงศ์ของพระพุทธเจ้า ๒๕ พระองค์ มีทีปังกรพุทธวงศ์ เป็นต้น ๔) พุทธปปิณณกกัณฑ์ ว่าด้วยเรื่องเบ็ดเตล็ดเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า ๕) ธาตุภาชนียกถา ว่าด้วยการแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พระประยูรญาติ ณ นิโครธาราม เขตกรุงกบิลพัสดุ์ เพื่อเสด็จโปรดพระพุทธบิดาครั้งแรก ตามคำทูลของพระสารีบุตร ทรงประสงค์จะทำลายทิฏฐิมานะของพระประยูรญาติที่เห็นว่าพระองค์เป็นเพียงศากยะชั้นลูกหลาน จึงไม่แสดงความเคารพ

ทั้งนี้ในคัมภีร์พุทธวงศ์หมวดพุทธวงศ์ว่าด้วยวงศ์ของพระพุทธเจ้า ๒๕ พระองค์ มีทีปังกรพุทธวงศ์ไปจนถึงโคตมะพุทธวงศ์ แต่ในตอนต้นของหมวดพุทธปกิณณกกัณฑ์ซึ่งว่าด้วยเรื่องเบ็ดเตล็ดของพระพุทธเจ้า มีการออกนามพระพุทธเจ้าเพิ่มเติมอีก ๓ พระองค์ โดยเป็นพระพุทธเจ้าที่อุบัติขึ้นก่อนพระพุทธเจ้าในหมวดพุทธวงศ์คือ พระทีปังกรพุทธเจ้า ดังว่า

"...ในกัปอันประมาณมิได้นับจากภัทรกัปนี้ไปได้มีพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้นำวิเศษ ๔ พระองค์ คือ พระตัณหังกรสัมมาสัมพุทธเจ้า ๑ พระเมธังกรสัมมาสัมพุทธเจ้า ๑ พระสรณังกรสัมมาสัมพุทธเจ้า ๑ และพระทีปังกรสัมมาสัมพุทธเจ้า ๑ พระชินเจ้าเหล่านั้นเสด็จอุบัติขึ้นในกัปเดียวกัน..."[๗] แต่ไม่ได้ให้รายละเอียดใดไว้ จากนั้นจึงเป็นการสรุปรายชื่อพระพุทธเจ้าทั้ง ๒๕ พระองค์ ดังว่า

"...สมัยต่อจากพระทีปังกรสัมมาสัมพุทธเจ้าได้มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าโกณฑัญญะทรงเป็นผู้นำพระองค์เดียวเสด็จอุบัติขึ้นในกัปหนึ่ง ทรงช่วยหมู่ชนให้ข้ามพ้นได้เป็นจำนวนมาก อันตรกัปของพระผู้มีพระภาคทีปังกรกับพระศาสดาพระนามว่าโกณฑัญญะจะคำนวณนับมิได

สมัยต่อจากพระพุทธเจ้าพระนามว่าโกณฑัญญะได้มีพระพุทธเจ้าพระนามว่ามังคละ ทรงเป็นผู้นำ แม้อันตรกัปของพระโกณฑัญญะกับพระมังคลพุทธเจ้านั้นจะคำนวณนับมิได้ พระพุทธเจ้า ๔ พระองค์ คือ พระนามว่ามังคละ ๑ พระนามว่าสุมนะ ๑ พระนามว่าเรวตะ ๑ พระนามว่าโสภิตะ ๑ ผู้เป็นมุนี ผู้มีพระจักษุ มีพระรัศมีสว่างไสว ก็เสด็จอุบัติขึ้นในกัปเดียวกัน

สมัยต่อจากพระพุทธเจ้าพระนามว่าโสภิตะได้มีพระมหามุนีพระนามว่าอโนมทัสสี แม้อันตรกัปของพระพุทธเจ้าพระนามว่าโสภิตะกับพระพุทธเจ้าพระนามว่าอโนมทัสสี จะคำนวณนับมิได้ พระพุทธเจ้าทั้งหลาย คือ พระนามว่าอโนมทัสสี ๑ พระนามว่าปทุมะ ๑ พระนามว่านารทะ ๑ ผู้ทรงเป็นผู้นำผู้เป็นมุนี ทำที่สุดความมืดได้แม้เหล่านั้น ก็เสด็จอุบัติขึ้นในกัปเดียวกัน

สมัยต่อจากพระนารทสัมมาสัมพุทธเจ้าได้มีพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ ทรงเป็นผู้นำเสด็จอุบัติขึ้นในกัปหนึ่ง ทรงช่วยหมู่ชนให้ข้ามพ้นได้เป็นจำนวนมาก แม้อันตรกัปของพระผู้มีพระภาคพระนามว่านารทะกับพระศาสดาพระนามว่าปทุมุตตระ จะคำนวณนับมิได้ ในกัปที่ ๑๐๐,๐๐๐

---

[๗] ขุ.พุทฺธ. (ไทย) ๓๓/๑/๗๒๑

(นับจากกัปนี้ไป) มีพระมหามุนีพระองค์เดียว คือพระปทุมุตตระ ผู้ทรงรู้แจ้งโลก ผู้สมควรรับเครื่องบูชา

ในกัปที่ ๓๐,๐๐๐ (นับจากกัปนี้ไป) ต่อจากพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตตระ ได้มีพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้นำ ๒ พระองค์ คือพระสุเมธะและพระสุชาตะ

ในกัปที่ ๑,๘๐๐ (นับจากกัปนี้ไป) ได้มีพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้นำ ๓ พระองค์ คือ พระปิยทัสสี ๑ พระอัตถทัสสี ๑ พระธัมมทัสสี ๑ ล้วนเป็นผู้นำต่อจากพระพุทธเจ้าพระนามว่าสุชาตะ ได้มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้สูงสุดแห่งเทวดาและมนุษย์ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเหล่านั้นผู้ไม่มีบุคคลเปรียบได้ในโลกเสด็จอุบัติขึ้นในกัปเดียวกัน

ในกัปที่ ๙๔ นับจากกัปนี้ไปได้มีพระมหามุนีพระองค์เดียว คือ พระสิทธัตถะ ผู้ทรงรู้แจ้งโลก ทรงเป็นดังศัลยแพทย์ผู้ยอดเยี่ยม

ในกัปที่ ๙๒ นับจากกัปนี้ไป มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นผู้นำ ๒ พระองค์ คือ พระติสสะ ๑ พระปุสสะ ๑ ผู้ไม่มีบุคคลเสมอ ไม่มีบุคคลเปรียบ

ในกัปที่ ๙๑ นับจากกัปนี้ไป มีพระพุทธเจ้าทรงนามว่าวิปัสสี ทรงเป็นผู้นำสัตว์โลก พระพุทธเจ้าพระองค์นั้นทรงมีพระกรุณา ทรงเปลื้องสัตว์ทั้งหลายจากเครื่องพันธนาการ

ในกัปที่ ๓๑ นับจากกัปนี้ไป ได้มีพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้นำ ๒ พระองค์ คือพระสิขี ๑ พระเวสสภู ๑ ผู้ไม่มีบุคคลเสมอ ไม่มีบุคคลเปรียบ

ในภัทรกัปนี้ได้มีพระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นผู้นำ ๓ พระองค์ คือพระกกุสันธะ ๑ พระโกนาคมนะ ๑ พระกัสสปะ ผู้ทรงเป็นผู้นำ ๑

บัดนี้ เราเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (โคตมะ) และพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าเมตไตรยจักมี (ในอนาคต) แม้พระพุทธเจ้า ๕ พระองค์ ก็ทรงเป็นนักปราชญ์อนุเคราะห์สัตว์โลก...”[๘]

ด้วยเหตุนี้แม้คัมภีร์พุทธวงศ์จะเน้นและให้รายละเอียดอย่างพิสดารของพระพุทธเจ้า ๒๕ พระองค์ แต่ก็มีการเอ่ยถึงพระพุทธเจ้าไกลออกไปอีก ๓ พระองค์ไว้ด้วย จึงรวมพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์ ดังนี้

๑) พระตัณหังกรพุทธเจ้า ๒) พระเมธังกรพุทธเจ้า ๓) พระสรณังกรพุทธเจ้า ๔) พระทีปังกรพุทธเจ้า ๕) พระโกณฑัญญพุทธเจ้า ๖) พระมังคลพุทธเจ้า ๗) พระสุมนพุทธเจ้า ๘) พระเรวตพุทธเจ้า ๙) พระโสภิตพุทธเจ้า ๑๐) พระอโนมทัสสีพุทธเจ้า

๑๑) พระปทุมพุทธเจ้า ๑๒) พระนารทพุทธเจ้า ๑๓) พระปทุมุตตรพุทธเจ้า ๑๔) พระสุเมธพุทธเจ้า ๑๕) พระสุชาตพุทธเจ้า ๑๖) พระปิยทัสสีพุทธเจ้า ๑๗) พระอัตถทัสสีพุทธเจ้า ๑๘) พระธรรมทัสสีพุทธเจ้า ๑๙) พระสิทธัตถพุทธเจ้า ๒๐) พระติสสพุทธเจ้า

---

[๘] ขุ.พุทฺธ. (ไทย) ๓๓/๒-๑๙/๗๒๑-๗๒๓.

๒๑) พระปุสสพุทธเจ้า ๒๒) พระวิปัสสีพุทธเจ้า ๒๓) พระสิขีพุทธเจ้า ๒๔) พระเวสสภูพุทธเจ้า ๒๕) พระกกุสันธพุทธเจ้า ๒๖) พระโกนาคมนพุทธเจ้า ๒๗) พระกัสสปพุทธเจ้า ๒๘) พระโคตมะพุทธเจ้า และเหตุที่พุทธวงศ์เริ่มนับพระพุทธเจ้าทีปังกรเป็นลำดับแรก เพราะเป็นผู้พยากรณ์พระโพธิสัตว์องค์แรกและครั้งแรกของการกระทำพุทธทำนายว่าภายหน้าพระโพธิสัตว์จะได้ตรัสรู้เป็นพระโคตมะพุทธเจ้า

ข้อเปรียบเทียบระหว่างพระพุทธเจ้า ๒๕ พระองค์ในเรื่องต่างๆ เช่นพระชนมายุพระพุทธเจ้า โดยพระพุทธโคตมะมีพระชนมายุน้อยที่สุด ในเรื่องพระชาติ พระโพธิสัตว์ไปอุบัติเป็นกษัตริย์มากที่สุด นอกจากนั้นมีพระชาติอื่นๆ เป็นพราหมณ์ ยักขเสนาบดี พญาสีหราช เป็นต้น ในเรื่องระยะเวลาที่ทรงบำเพ็ญเพียรก่อนตรัสรู้ในแต่ละพระองค์มีไม่เท่ากัน น้อยที่สุด ๗ วัน มากที่สุด ๖ ปี ในเรื่องพระวรกาย พระรัศมีรองพระวรกาย ยานพาหนะเมื่อทรงออกผนวช และบังลังก์ที่ประทับล้วนมีความแตกต่างกัน เรื่องนี้ทำให้ผู้อ่านทราบถึงความเป็นมาของพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ว่าทรงปฏิบัติตนอย่างไร ตรัสรู้อะไร สอนอะไร ที่สำคัญเนื้อหาในพุทธวงศ์ได้แสดงนัยของการมีอยู่มานานของพระพุทธศาสนาในอดีตอันยาวนานและจะปรากฏต่อไปในอนาคตกาลอีกยาวนาน

ทั้งนี้ในส่วนของคำอธิบายพุทธวงศ์ด้านหน้ามีการจำแนกพุทธประวัติของพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ให้เห็นชัดเจนในรูปแบบตาราง ดังนี้

ตารางที่ .๑. เปรียบเทียบพระพุทธเจ้าองค์ที่ ๑-๕

พระพุทธเจ้า	**(๑) ทีปังกร**	**(๒) โกณฑัญญะ**	**(๓) มังคละ**	**(๔) สุมนะ**	**(๕) เรวตะ**
ชื่อกัป	สารมัณฑกัป	สารกัป	สารมัณฑกัป	สารมัณฑกัป	สารมัณฑกัป
จำนวนกัปที่ผ่านมา (อสงไขยแสนกัป)	๔	๓	๒	๒	๒
เมืองหลวง	รัมมาวดี	รัมมาวดี	อุตตระ	เมขละ	สุธัญญวดี
บิดา	สุเทวะ	นันทะ	อุตตระ	สุทัคตะ	วิปุละ
มารดา	สุเมธา	สุชาดา	อุตตรา	สิริมา	วิปุลา
ชื่อปราสาท ๓ ฤดู	หังสะ โกญจะ มยูระ	สุจิ สุรุจิ สุภ	ยสวา รุจิมา สิริมา	จันทะ สุจันทะ วฏังสะ	สุทัสสนะ รตนัคฆิ อาเวฬะ
มเหสี	ปทุมา	รุจิเทวี	ยสวดี	วฏังสิกา	สุทัสสนา
โอรส	อุสภขันธะ	วิชิตเสนะ	สีวละ	อนุปมะ	วรุณะ
เวลาครองราชย์ (ปี)	๑๐,๐๐๐	๑๐,๐๐๐	๙,๐๐๐	๙,๐๐๐	๖,๐๐๐

ราชพาหนะ	ช้าง	รถ	ม้า	ช้าง	รถ
บำเพ็ญ	๑๐ เดือน	๑๐ เดือน	๘ เดือน	๑๐ เดือน	๗ เดือน
ต้นไม้ที่ตรัสรู้	มะสัง	ไม้ขานาง	กากะทิง	กากะทิง	กากะทิง
อัครสาวกขวา	สุมังคละ	ภัททะ	สุเทวะ	สรณะ	วรุณะ
อัครสาวกซ้าย	ติสสะ	สุภัททะ	ธัมมเสนะ	ภาวิตัตตะ	พรัหมเทวะ
อุปัฏฐาก	สาคตะ	อนุรุทธะ	ปาลิตะ	อุเทนะ	สัมภวะ
อัครสาวิกาขวา	นันทา	ติสสา	สีวลา	โสณา	ภัททา
อัครสาวิกาซ้าย	สุนันทา	อุปติสสะ	อโสกา	อุปโสณา	สุภัททา
พระสรีระ (ศอก)	๘๐	๘๘	๘๘	๙๐	๘๐
พระชนมายุ (ปี)	๘๐,๐๐๐	๘๐,๐๐๐	๗๒,๐๐๐	๗๒,๐๐๐	๘๔,๐๐๐
พระเจดีย์บรรจุอัฐิ (โยชน์)	๓๖	๗	๓๐	๔	-
พระโพธิสัตว์ (พระพุทธเจ้าโคตมะ)	สุเมธดาบส	จักรพรรดิวิชิตาวี	สุรุจิพราหมณ์	อดุลนาคราช	พรหามณ์อติเทพ
ระยะเวลาบำเพ็ญบารมี (อสงไขยแสนกัป)	-	๑๖	๑๖	-	-

ตารางที่ .๒. เปรียบเทียบพระพุทธเจ้าองค์ที่ ๖-๑๐

พระพุทธเจ้า	**(๖) โสภิตะ**	**(๗) อโนมทัสสี**	**(๘) ปทุมะ**	**(๙) นารทะ**	**(๑๐) ปทุมุตระ**
ชื่อกัป	สารมัณฑกัป	วรกัป	วรกัป	วรกัป	สารกัป
จำนวนกัปที่ผ่านมา (อสงไขยแสนกัป)	๒	๑	๑	๑	๑๐๐,๐๐๐ กัป
เมืองหลวง	สุธัมมะ	จันทวดี	จัมปกะ	ธัญญวดี	หังสาวดี
บิดา	สุธัมมะ	ยสวา	อสมะ	สุเทวะ	อานันทะ
มารดา	สุธัมมะ	ยโสธรา	อสมา	อโนมา	สุชาตา

ชื่อปราสาท ๓ ฤดู	กุมุทะ นาฬิกะ ปทุมะ	สิริ อุปสิริ วัฑฒะ	นันทุตตระ วสุตตระ ยสุตตระ	ชิตะ วิชิตะ อภิรามะ	นรวาหนะ ยสวาหนะ วสวัตตี
มเหสี	มณิลา	สิริมา	อุตตรา	วิชิตเสนา	วสุทัตตา
โอรส	สีหะ	อุปวานะ	รัมมะ	นันทุตตระ	อุตตระ
เวลาครองราชย์ (ปี)	๙,๐๐๐	๑๐,๐๐๐	๑๐,๐๐๐	๙,๐๐๐	๑๐,๐๐๐
ราชพาหนะ	ปราสาทลอย	วอทอง	ราชรถ	โดยทางเท้า	ปราสาทลอย
บำเพ็ญ	๗ วัน	๑๐ วัน	๘ เดือน	๗ วัน	๗ วัน
ต้นไม้ที่ตรัสรู้	กากะทิง	กุ่ม	จามจุรี?	จามจุรี?	สน
อัครสาวกขวา	อสมะ	นิสภะ	สาละ	ภัททสาละ	เทวละ
อัครสาวกซ้าย	สะนตตะ	อโนมะ	อุปสาละ	วิชิตมิตตะ	สุชาตะ
อุปัฏฐาก	อโนมะ	วรุณะ	วรุณะ	วาเสฏฐะ	สุมนะ
อัครสาวิกาขวา	นกุลา	สุนทรี	ราธา	อุตตรา	อมิตา
อัครสาวิกาซ้าย	สุชาตา	สุมนา	สุราธา	ผัดคุณี	อสมา
พระสรีระ (ศอก)	๕๔	๕๘	๕๘	๘๘	๕๘
พระชนมายุ (ปี)	๗๒,๐๐๐	๘๐,๐๐๐	๘๐,๐๐๐	๗๒,๐๐๐	๘๐,๐๐๐
พระเจดีย์บรรจุอัฐิ (โยชน์)	-	๒๕	-	๔	๑๒
พระโพธิสัตว์ (พระพุทธเจ้าโคตมะ)	พรามหณ์สุชาตะ	ยักขเสนาบดี	พญาสีหราช	ฤาษี	เจ้าชลิฎ
ระยะเวลาบำเพ็ญบารมี (อสงไขยแสนกัป)	๔	๑๖๐	-	๔	-

ตารางที่ .๓. เปรียบเทียบพระพุทธเจ้าองค์ที่ ๑๑-๑๕

พระพุทธเจ้า	(๑๑) สุเมธะ	(๑๒) สุชาตะ	(๑๓) ปิยทัสสี	(๑๔) อัตถทัสสี	(๑๕) ธัมมทัสสี
ชื่อกัป	มัณฑกัป	มัณฑกัป	วรกัป	วรกัป	วรกัป
จำนวนกัปที่ผ่านมา (อสงไขยแสนกัป)	๓๐,๐๐๐ กัป	๓๐,๐๐๐ กัป	๑๑๘ กัป	๑๑๘ กัป	๑๑๘ กัป
เมืองหลวง	สุทัสสนะ	สุมังคละ	สุธัญญวดี	โสภณะ	สรณะ
บิดา	สุทัตตะ	อุคคตะ	สุทัตตะ	สาคระ	สรณะ
มารดา	สุทัตตา	ปภาวดี	จันทา	สุทัสสนา	สุนันทา
ชื่อปราสาท ๓ ฤดู	สุจันทนะ กัญจนะ สิริวัฑฒนะ	สสิรี อุปสิรี นันทะ	สุนิมมละ วิมละ คิริคุหะ	อมระ คิริ สุคิริวาหนะ	อรชะ วิรชะ สุทัสสนะ
มเหสี	สุมนา	สิรินันทา	วิมลา	วิสาขา	วิจิโกฬิ
โอรส	ปุนัพพสุ	อุปเสนะ	กัญจนาเวฬะ	เสละ	ปุญญวัฑฒนะ
เวลาครองราชย์ (ปี)	๙,๐๐๐	๙,๐๐๐	๙,๐๐๐	๑๐,๐๐๐	๘,๐๐๐
ราชพาหนะ	ช้าง	ม้า	ราชรถ	ม้าทรง	ปราสาท
บำเพ็ญ	๑๕ วัน	๙ เดือน	๖ เดือน	๘ เดือน	๗ วัน
ต้นไม้ที่ตรัสรู้	จิก หรือ สะเดา	ไผ่	กุ่ม	จำปา	มะกล่ำหลวง
อัครสาวกขวา	สรณะ	สุทัสสนะ	ปาลิตะ	สันตะ	ปทุมะ
อัครสาวกซ้าย	สัพพกามะ	สุเทวะ	สัพพทัสสี	อุปสันตะ	ผสุสเทวะ
อุปัฏฐาก	สาคระ	นารทะ	โสภิตะ	อภยะ	สุเนตตะ
อัครสาวิกาขวา	รามา	นาคา	สุชาตา	ธัมมา	เขมา
อัครสาวิกาซ้าย	สุรามา	นาคสมาลา	ธัมมทิมนา	สุธัมมา	สัจจนามา
พระสรีระ (ศอก)	๘๘	๕๐	๘๐	๘๐	๘๐
พระชนมายุ (ปี)	๗๒,๐๐๐	๗๒,๐๐๐	๗๒,๐๐๐	๘๐,๐๐๐	๘๐,๐๐๐

พระเจดีย์บรรจุอัฐิ (โยชน์)	-	๓ คาวุต	๓ โยชน์	-	๓ โยชน์
พระโพธิสัตว์ (พระพุทธเจ้าโคตมะ)	อุตตรมาณพ	พระเจ้าจักรพรรดิ	กัสสปพราหมณ์	สุสีมฤาษี	ท้าวสักกะ
ระยะเวลาบำเพ็ญบารมี (อสงไขยแสนกัป)	-	-	-	-	-

ตารางที่ .๔. เปรียบเทียบพระพุทธเจ้าองค์ที่ ๑๖-๒๐

พระพุทธเจ้า	**(๑๖) สิทธัตถะ**	**(๑๗) ติสสะ**	**(๑๘) ผุสสะ**	**(๑๙) วิปัสสี**	**(๒๐) สิขี**
ชื่อกัป	สารกัป	มัณฑกัป	มัณฑกัป	สารกัป	มัณฑกัป
จำนวนกัปที่ผ่านมา (อสงไขยแสนกัป)	๙๔ กัป	๙๒	๙๒	๙๑	๓๑
เมืองหลวง	เวภาระ	เขมกะ	กาสิกะ	พันธุวดี	อรุณวดี
บิดา	อุเทนะ	ชนสันธะ	ชยเสนะ	พันธุมะ	อรุณะ
มารดา	สุผัสสา	ปทุมา	สิริมา	พันธุมดี	ปภาวดี
ชื่อปราสาท ๓ ฤดู	โกกะ สุปปละ โกกนทะ	คุหาเสละ นาริสยะ นิสภะ	ครุฬปักขะ หังสะ สุวัณณสาระ	นันทะ สุนันทะ สิริมา	สุจันทกะ ศิริ วสภะ
มเหสี	โสมนัสสา	สุภัททา	กิสาโคตมี	สุทัสสนา	สัพพกามา
โอรส	อนุปมะ	อานันทะ	อนุปมะ	สมวัตตักขันธะ	อตุละ
เวลาครองราชย์ (ปี)	๑๐,๐๐๐	๗,๐๐๐	๙,๐๐๐	๘๐,๐๐๐	๗,๐๐๐
ราชพาหนะ	วอ	ม้า	ช้าง	รถ	ช้าง
บำเพ็ญ	๖ เดือน	๘ เดือน	๗ วัน	๘ เดือน	๘ เดือน

ต้นไม้ที่ตรัสรู้	กรรณิการ์	ประดู่	สีเสียด/ มะขามป้อม	แคฝอย	มะม่วงสวายสอ
อัครสาวกขวา	สัมพละ	พรัหมเทวะ	สุรักชิตะ	ขัณฑะ	อภิภู
อัครสาวกซ้าย	สุมิตตะ	อุทยะ	ธัมมเสนะ	ติสสะ	สัมภวะ
อุปัฏฐาก	เรวตะ	สมังคะ	สภิยะ	อโสกะ	เขมังกระ
อัครสาวิกาขวา	สีวลา	ผุสสา	จาลา	จันทา	สชิลา
อัครสาวิกาซ้าย	สุรามา	สุทัตตา	อุปจาลา	จันทมิตตา	ปทุมา
พระสรีระ (ศอก)	๖๐	๖๐	๕๘	๘๐	๗๐
พระชนมายุ (ปี)	๘๐,๐๐๐	๘๐,๐๐๐	๗๒,๐๐๐	๖๔,๐๐๐	๕๖,๐๐๐
พระเจดีย์บรรจุอัฐิ (โยชน์)	๔ โยชน์	๓ โยชน์	-	๗ โยชน์	๓ โยชน์
พระโพธิสัตว์ (พระพุทธเจ้าโคตมะ)	ฤาษีมังคละ	พระเจ้าสุชาตะ	พระเจ้าวิชิตาวี	อตุลนาคราช	พระเจ้าอรินทมะ
ระยะเวลาบำเพ็ญบารมี (อสงไขยแสนกัป)	-	-	-	-	-

ตารางที่ .๕. เปรียบเทียบพระพุทธเจ้าองค์ที่ ๒๑-๒๕

พระพุทธเจ้า	**(๒๑) เวสสภู**	**(๒๒) กกุสันธะ**	**(๒๓) โกณาคมนะ**	**(๒๔) กัสสปะ**	**(๒๕) โคตมะ**
ชื่อกัป	มัณฑกัป	ภัทรกัป	ภัทรกัป	ภัทรกัป	ภัทรกัป
จำนวนกัปที่ผ่านมา (อสงไขยแสนกัป)	๓๑ กัป	กัทรกัปปัจจุบัน	กัทรกัปปัจจุบัน	กัทรกัปปัจจุบัน	กัทรกัปปัจจุบัน
เมืองหลวง	อโนมะ	เขมวดี	โสภวดี	พาราณสี	กบิลวัตถุ
บิดา	สุปปตีตะ	อัคคิทัตตะ	อัญญทัตตะ	พรหมทัตตะ	สุทโธทนะ
มารดา	ยสวดี	วิสาขา	อุตตรา	ธนวดี	มหามายา
ชื่อปราสาท ๓ ฤดู	รุจิ	กามะ	ดุสิตา	ทังสะ	รัมมะ

	สุริจิ รติวัฑฒนะ	กามวัณณะ กามสุทธิ	สันดุสิตา สันตุฏฐะ	ยสะ สิรินันทะ	สุรัมมะ สุภะ
มเหสี	สุจิตตา	โรจินี	รุจิคัตตา	สุนันทา	ภัททกัจจนา
โอรส	สุปปพุทธะ	อุตตระ	สัตตวาหะ	วิชิตเสนะ	ราหุละ
เวลาครองราชย์ (ปี)	๖,๐๐๐	๔,๐๐๐	๓,๐๐๐	๒,๐๐๐	๒๙
ราชพาหนะ	วอ	รถ	ช้าง	ปราสาท	ม้า
บำเพ็ญ	๖ เดือน	๘ เดือน	๖ เดือน	๗ เดือน	๖ ปี
ต้นไม้ที่ตรัสรู้	สาละ	ซึก	มะเดื่อ	ไทร	อัศวัตถพฤกษ์
อัครสาวกขวา	โสณะ	วิธุระ	ภิยโยสะ	ติสสะ	อุปติสสะ (สารีบุตร)
อัครสาวกซ้าย	อุตตระ	สัญชีวะ	อุตตระ	ภารทวาชะ	โกลิตะ (โมคคัลลานะ)
อุปัฏฐาก	อุปสันตะ	พุทธิชะ	โสตถิชะ	สัพพมิตตะ	อานันทะ
อัครสาวิกาขวา	รามา	สามา	สมุทนา	อนุฬา	เขมา
อัครสาวิกาซ้าย	สมาลา	จัมปา	อุตตรา	อุรุเวฬา	อุปปลวัณณา
พระสรีระ (ศอก)	๖๐	๔๐	๓๐	๒๐	๑๘
พระชนมายุ (ปี)	๔๘,๐๐๐	๔๘,๐๐๐	๒๔,๐๐๐	๑๖,๐๐๐	๘๐
พระเจดีย์บรรจุอัฐิ (โยชน์)	-	๑ คาวุต	-	๑ โยชน์	-
พระโพธิสัตว์ (พระพุทธเจ้าโคตมะ)	พระเจ้าสุทัสสนะ	พระเจ้าเขมะ	พระเจ้าปัพพชะ	โชติปาลมานพ	-
ระยะเวลาบำเพ็ญบารมี (อสงไขยแสนกัป)	-	-	-	-	๘

พัฒนาการเรื่องพระพุทธเจ้าจากคัมภีร์พุทธวงศ์ ภายหลังในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐-๑๑ พระอรรถกถาจารย์ในลังกาได้รจนา**อรรถกถาพุทธวงศ์หรือ มธุรัตถวิลาสินี** ขึ้น ในช่วงเดียวกับที่มีการรจนาอรรถกถาจริยาปิฎก และอรรถกถาชาดก เพื่ออธิบายความในพระสูตรต่างๆ ข้างต้น อรรถ

กถาพุทธวงศ์เป็นวรรณกรรมที่เล่าเหตุการณ์ในอดีตของพระพุทธเจ้าจำนวน ๒๕ พระองค์เรียงกันไปตามลำดับเวลา ประกอบการอรรถาธิบาย ขยายคำ ข้อความต่างๆ ใช้กลวิธีความเปรียบมาบรรยายเพื่อความเข้าใจของผู้อ่านในเนื้อหาที่มาก เพราะเรียงกันไปตามระยะเวลาที่ยาวนาน

๑.๓) กลุ่มวรรณกรรมพุทธประวัติ

๑.๓.๑) ชินจริต (๒๕ พระองค์)

ในพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ ได้มีการรจนาคัมภีร์พุทธประวัติขึ้นจำนวนมาก เช่น **ชินจริต** ของพระเมธังกร รจนาในราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ที่ลังกา กล่าวถึงการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในศาสนาของอดีตพุทธเจ้า ตั้งแต่อุบัติเป็นพระสุเมธดาบสที่ได้รับพุทธพยากรณ์จากอดีตพระพุทธเจ้า รวมจำนวนพระพุทธเจ้า ๒๕ พระองค์[๙]

ชื่อคัมภีร์ชินจริต หมายถึง พระจริยาวัตรแห่งพระผู้พิชิต คือ พระพุทธเจ้า ประกอบด้วยพระคาถา ๔๗๒ คาถา มีการใช้ฉันทลักษณ์แบบต่างๆ ในการรจนา อาทิ วสันตดิลกฉันท์ อินทรวิเชียรฉันท์ และอุเปนทรวิเชียรฉันท์ เป็นต้น โดยรูปแบบการประพันธ์และชื่อเรื่องคล้ายคลึงเรื่องพุทธจริตของพระอัศวโฆษ

รายนามพระพุทธเจ้า ๒๕ พระองค์ในชินจริต เป็นเช่นเดียวกับที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธวงศ์

๑.๓.๒) สัมภารวิบาก (๓๑ พระองค์)

อย่างไรก็ตาม เมื่อพุทธศาสนาเถรวาทเผยแผ่มาสู่ล้านนาและอยุธยาในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐ พบคัมภร์พุทธประวัติเล่มสำคัญ ได้แก่ **คัมภีร์สัมภารวิบาก** รจนาที่เชียงใหม่ ราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙

คำว่าสัมภารวิบาก หมายถึง วิบากแห่งสัมภาระของพระพุทธเจ้า คำว่า วิบาก หรือ วิปาก หรือ วิปากา หมายถึง ผลเกิดเพราะกรรม[๑๐] หรือมีนัยหมายถึง เครื่องเต็มพร้อม เครื่องอุดหนุน เครื่องปรุง อุปกรณ์ รวมหมายไปถึงการสั่งสม (บารมี)[๑๑] ได้แก่ การสั่งสมบารมีอันยาวนานของพระโพธิสัตว์ที่ใช้เป็นปัจจัยอุดหนุนให้บรรลุสัมโพธิญาณต่อไปในอนาคต จากการสำรวจเอกสารพบคัมภีร์สัมภารวิบากที่ปรากฏมาถึงปัจจุบันจำนวน ๓๑ ฉบับเป็นอย่างน้อย

อย่างไรก็ตามเนื้อหาตอนต้นของสัมภารวิบาก กล่าวถึงอดีตพุทธเจ้า ๓๑ พระองค์ เพิ่มขึ้นไปจากสมัยพระพุทธเจ้าในพุทธวงศ์ (๒๘ พระองค์) อีก ๓ พระองค์ ได้แก่ พระปุราณทีปังกร พระ

---

[๙] พุทธโฆสเถระ, **นิทานกถา พระพุทธประวัติตอนต้น**, แปลและเรียบเรียงโดยธนิต อยู่โพธิ, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๓๐), .หน้า (๑).

[๑๐] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **สารานุกรมพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๔๔๗.

[๑๑] พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, **ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต**, (กรุงเทพมหานคร: ศิวพร, ๒๕๑๓), หน้า ๗๐๑, ๘๐๓.

พรหมเทวะ และพระปุราณศากยมุนี[๑๒] ทั้งกล่าวย้อนกลับไปในพระชาติต่างๆ ของพระพุทธเจ้าโคตมะ เป็นลำดับไกลที่สุด คือ เริ่มตั้งแต่สมัยพระโพธิสัตว์ยังไม่ได้พบพระพุทธเจ้าองค์อื่นๆ ที่อยู่ร่วมสมัยกัน เป็นการตั้งปณิธานเปล่งวาจาด้วยตนเองว่าในอนาคตปรารถนาจะเป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่ง อันเป็นจุดเริ่มต้นของความคิดในการจะเป็นพระพุทธเจ้าก่อนความคิดนั้นจะตั้งมั่นไม่หวั่นไหวในพระชาติต่อๆ มา ได้แก่ เรื่องมานพหนุ่มผู้แบกมารดาว่ายข้ามมหาสมุทร โดยพระอินทร์ดลใจให้ตั้งปณิธานเป็นพระพุทธเจ้า เป็นต้น

การอธิบายอดีตพุทธเจ้า ๓๑ พระองค์นี้ ยังปรากฏ**ในโสตัตถกีมหานิทาน** ซึ่งมีการสันนิษฐานว่าพระจูฬพุทธโฆสรจนาในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐ ในคณะอภัยคีรีวิหารฝ่ายมหายานของลังกา แพร่หลายในล้านนา สุโขทัย ล้านช้างและอยุธยา หลักฐานเก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย ที่พบว่ามีการอ้างคัมภีร์โสตตัตถกีมหานิทาน คือ เตภูมิกถาหรือไตรภูมิพระร่วง ซึ่งพระเจ้าลิไททรงนิพนธ์ เมื่อ พ.ศ. ๑๘๘๘ นอกจากนี้ ในจารึกหลักที่ ๒ ของสุโขทัย (พ.ศ. ๑๘๘๔-๑๙๐๔) และจารึกหลักที่ ๖ (พ.ศ. ๑๙๐๔) ก็มีการกล่าวถึงคัมภีร์โสตตัตถกีมหานิทานเช่นกัน ส่วนในล้านนาพบคัมภีร์โสทัตกึ (โสตตัตถกีมหานิทาน) ฉบับวัดแสนฝาง จารไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๑ ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว[๑๓]

๑.๓.๓) ชินมหานิทาน (๒๕ พระองค์)

คำว่า “ชินมหานิทาน” เกิดจากการรวมกันของคำว่า “ชิน” หรือ “ชินะ” หมายถึงผู้ชนะ[๑๔] มีนัยหมายถึงพระพุทธเจ้า ดังที่เมื่อประกอบกับคำอื่น เช่น ชินวร ชิเนนทร์ ชินเจ้า ชินศรี ก็ใช้เป็นพระนามพระพุทธเจ้าเช่นกัน หรือประกอบเป็นคำว่า ชินบุตร หรือชิโนรส แปลว่าบุตรของพระพุทธเจ้า คือ พระสงฆ์สาวก

คำว่า “มหา” แปลว่าใหญ่[๑๕]

คำว่า “นิทาน” แปลว่า เรื่องที่เล่าสืบกันมา[๑๖] เช่นนิทานชาดก หรือวัตถุนิทาน ที่แปลว่าเรื่องเดิม ในทางพุทธศาสนา หมายถึง ที่มา เหตุที่มา[๑๗] มีนัยหมายถึงการเป็นจุดเริ่มต้นของการเล่าเรื่องนั้นๆ

---

[๑๒] ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี, “วรรณกรรมพุทธประวัติ: การตีความ พัฒนาการ และคุณค่า” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต,** (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐), .หน้า ๑๘๘.

[๑๓] ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี, “วงศ์พระพุทธเจ้าในชินกาลมาลีปกรณ” **วารสารวิจิตรศิลป์** ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - มิถุนายน ๒๕๖๓): ๑๒๗-๑๓๑.

[๑๔] **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖), หน้า ๓๘๑.

[๑๕] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๘๔.

[๑๖] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๓๔.

[๑๗] สุภาพรรณ ณ บางช้าง, **ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา**, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๓๑๖.

ด้วยเหตุนี้ ชินมหานิทาน จึงแปลว่า ที่มาของเรื่องเล่ายิ่งใหญ่ของพระพุทธเจ้า คือ การสั่งสมบารมีมายาวนานและเข้มข้นของพระพุทธองค์ เป็นความหมายเดียวกับสัมภารวิบาก ในชินมหานิทาน เล่าเรื่องตั้งแต่ครั้งที่พระพุทธเจ้าโคตมะเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ในสมัยของพระพุทธเจ้าทีปังกร ซึ่งเป็นครั้งแรกที่พระโพธิสัตว์ได้รับการพยากรณ์จากพระพุทธเจ้า กระทั่งถึงการปรินิพพานของพระพุทธเจ้าโคตมะในภัทรกัป ดังข้อความสรุปในท้ายคัมภีร์ชินมหานิทานว่า "...เอตฺตาวตา ภควตา สทฺธณิธานโต ปฏฺฐาย ยาว ปรินิพฺพานา นิทานกถา ชินมหานิทานนฺติเวทิตพฺพ..."[๑๘] แปลว่า เรื่องพระผู้มีพระภาคเจ้าเริ่มตั้งแต่การตั้งปณิธานมาจนถึงเสด็จดับขันธปรินิพพาน เรียกว่า ชินมหานิทาน จึงกล่าวได้ว่า จำนวนพระพุทธเจ้าในชินมหานิทานมี ๒๕ พระองค์ เริ่มนับตั้งแต่สมัยพระพุทธเจ้าทีปังกรเป็นต้นมา เป็นเช่นเดียวกับที่ปรากฏในพุทธวงศ์

๑.๓.๔) ชินกาลมาลีปกรณ์ (๓๑ พระองค์)

นอกจากนี้ยังพบวรรณกรรมเล่มหนึ่งที่ใช้ชื่อนำหน้าว่า "ชินะ" และมีความคล้ายกับชื่อชินมหานิทาน ได้แก่ ชินกาลมาลีปกรณ์ คำนี้แปลว่า การเรียงร้อย (มาลี) ประวัติพระพุทธเจ้า (ชิน) ตามลำดับกาลเวลา (กาล) แต่งโดยพระรัตนปัญญาญาณ ภิกษุชาวล้านนา ในพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ใช้กลวิธีการแต่งในลักษณะความเรียงร้อยแก้วสลับกับร้อยกรอง มีจุดประสงค์เพื่ออธิบายความเป็นไปของวงศ์พระพุทธเจ้าโคตมะตามลำดับ ที่สำคัญมีการเชื่อมเรื่องราวของวงศ์กษัตริย์ล้านนาเข้ากับวงศ์พระพุทธเจ้า ในทำนองว่ากษัตริย์ล้านนาได้สืบเชื้อสายพระมหาสมมุติจากวงศ์พระพุทธเจ้า ปรากฏนามพระพุทธเจ้า**จำนวน ๓๑ พระองค์**เช่นกัน ทั้งในชินกาลมาลีปกรณ์ยังแบ่งพระโพธิสัตว์ไว้ ๓ ประเภท ได้แก่ สัทธาธิกโพธิสัตว์ วิริยาธิกโพธิสัตว์ และปัญญาธิกโพธิสัตว์ตามบารมีที่สั่งสม ดังนี้

"...ทีนี้จะสำแดงบารมีกรุณาการตั้งแต่พุทธกาลกำหนดแห่งพระบรมโพธิสัตว์ทั้งหลายผู้ปรารถนาโพธิญาณบำเพ็ญพระบารมีมา มี ๓ จำพวก คือ ปัญญาธิก ๑ สัทธาธิก ๑ วิริยาธิก ๑ ล้ำพระโพธิสัตว์ทั้ง ๓ นั้น อันว่าสัทธิกโพธิสัตว์เจ้ากำหนดพุทธกาลอันบำเพ็ญพระบารมี ๗ อสงไขยแสนกัลป วิริยาธิกโพธิสัตว์กำหนดกาลบำเพ็ญพระบารมี ๑๖ อสงไขยแสนกัลป ล้ำพระโพธิสัตว์สามจำพวกอันว่าปัญญาธิกโพธิสัตว์เจ้าแห่งเรา บำเพ็ญพระบารมี ๔ อสงไขยแสนกัลป พุทธภาวํ ปัต โต ถึงภาวะได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าเหตุว่าปัญญินทรีย์แก่กล้ารวดเร็วยิ่งกว่าพระโพธิสัตว์สองจำพวก เป็นพุทธกาลกำหนดพร้อมทั้งกายแลวาจา จึงสำเร็จเป็นพระสัพพัญญูโคตมะดังนี้ฯ..." [๑๙]

๑.๓.๕) ปฐมสมโพธิกถา (๒๔ พระองค์)

วรรณกรรมเล่มต่อมา คือ **ปฐมสมโพธิกถาฉบับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส**

---

[๑๘] **ชินมหานิทาน เล่ม ๒,** บรรณาธิการการแปลโดย ก่องแก้ว วีระประจักษ์ และทรงวิทย์ แก้วศรี, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๓๐), หน้า ๒๙๑.

[๑๙] พระรัตนปัญญา, **ชินกาลมาลินี**, (กรุงเทพมหานคร: ศรีปัญญา, ๒๕๕๔), .หน้า ๔.

คำว่า “ปฐม” มีความหมายถึงลำดับแรก เบื้องต้น[๒๐] เช่น ปฐมโพธิกาล คือกาลแรกตรัสรู้ นับตั้งแต่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ถึงทรงประดิษฐานพุทธศาสนาในแคว้นมคธ

คำว่า “สมโพธิ” คือ การตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า[๒๑]

คำว่า “กถา” หมายถึง คำอธิบายหรือคำกล่าว[๒๒]

ด้วยเหตุนี้ คำว่า “ปฐมสมโพธิกถา” คือ คำกล่าวเรื่องเบื้องต้นแห่งการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า มีนัยหมายถึง ประวัติพระพุทธเจ้าที่เน้นความสำคัญไปที่เหตุการณ์การตรัสรู้ มากกว่าการสั่งสมบารมีก่อนจะเป็นพระพุทธเจ้า

ปฐมสมโพธิกถาเป็นคัมภีร์ที่มีการเผยแพร่ในประเทศไทยมากที่สุดคัมภีร์หนึ่ง ทั้งในส่วนกลางและท้องถิ่นพบทั้งในล้านนาและล้านช้าง เฉพาะในหอสมุดแห่งชาติเก็บรักษาไว้มากถึง ๒๐๔ ฉบับ[๒๓] ในล้านนา ฉบับที่เก่าที่สุดเท่าที่พบในปัจจุบันอยู่ที่วัดไหล่หิน จังหวัดลำปาง จารใน พ.ศ. ๒๑๓๕ ภาษาบาลี มี ๑ ผูก เริ่มด้วยเรื่องมหาภินิกยมนปริวัตต์ จากนั้นเป็นทุกกรกิริยาปริวัตต์ แต่ฉบับนี้ความไม่จบ[๒๔]

ปฐมสมโพธิกถาฉบับล้านนามี ๒๒ ปริเฉท จำนวนน้อยกว่าฉบับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสที่มี ๓๐ ปริเฉท อยู่ ๘ ปริเฉท ดังนั้นคัมภีร์ปฐมสมโพธิกถาจึงควรมีมาตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑ เป็นอย่างช้า ต่อมาใน พ.ศ. ๒๓๘๗-๒๓๘๘ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส จึงได้ปรับปรุงคัมภีร์ปฐมสมโพธิกถาขึ้นใหม่

เนื้อเรื่องในปฐมสมโพธิกถา เริ่มตั้งแต่วงศ์พระมหาสมมติ คือ พระพุทธเจ้าโคตมะที่อุบัติเป็นกษัตริย์ปกครองแผ่นดินในสมัยต้นภัทรกัป ซึ่งสืบไปเป็นกษัตริย์โอกากราชและศากยะในที่สุด ไปจนกระทั่งการแบ่งพระธาตุพระพุทธเจ้าภายหลังการปรินิพพาน ไม่ปรากฏประวัติการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ เนื้อหาส่วนนี้ถูกแทนที่ด้วยวงศ์พระพุทธเจ้าสมัยต้นภัทรกัปที่พระโพธิสัตว์อุบัติเป็นพระมหาสมมติหรือกษัตริย์พระองค์แรกของโลกตามที่ปรากฏในอัคคัญญสูตร[๒๕] แต่เล่าไว้อย่างย่นย่อ เช่นเดียวกับการเอ่ยพระนามของพระพุทธเจ้าทั้ง **๒๔ พระองค์**ในอดีตก็ไม่ให้รายละเอียดใดไว้ การดำเนินเรื่องตามแบบอัคคัญญสูตรนั้น ยังพบใน**ชินกาลมาลีปกรณ์และตำนานมูลศาสนา**ด้วย

---

[๒๐] **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖), หน้า ๖๙๖.

[๒๑] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๖๘.

[๒๒] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.

[๒๓] สุภาพรรณ ณ บางช้าง, **วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๑๖๑-๑๖๒.

[๒๔] **ปฐมสมโพธิฉบับล้านนา**, ปริวรรตโดย บำเพ็ญ ระวิน, (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๒), หน้า ๑๖.

[๒๕] ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี และธณิกานต์ วรธรรมานนท์, “การวิเคราะห์อัคคัญญสูตร”, **วารสารดำรงวิชาการ มหาวิทยาลัยศิลปากร**, ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๖๐).

๒) คัมภีร์พุทธศาสนามหายาน

จากการศึกษาพบการเอ่ยพระนามพระพุทธเจ้าในอดีตไว้ในลลิตวิสตระ มหาวัสตุอวทาน และสัทธรรมปุณฑรีกสูตร ดังนี้

๒.๑) ลลิตวิสตระ (๕๔ พระองค์)

คำว่า "ลลิตวิสตระ" แยกเป็นคำว่า ลลิต กับ วิสตร คำว่า "ลลิต" แปลว่า การเล่นสนุก สำราญ หรือการกรีฑา นัยนี้น่าจะหมายถึงการประพันธ์ ส่วนคำว่า "วิสฺตร" แปลว่า กว้างขวาง พิสดาร ดังนั้นลลิตวิสตระ จึงแปลว่า พระพุทธประวัติที่ถูกรจนาไว้อย่างกว้างขวางและพิสดาร[๒๖]

แต่ความกว้างขวางและพิสดารนั้นกำหนดอยู่เพียงประวัติพระพุทธโคตมะในสมัยภัทรกัป เท่านั้น ไม่ได้ย้อนกลับไปยาวไกลในอดีตอันไกลโพ้นของพระพุทธองค์ที่เสวยพระชาติและบำเพ็ญ บารมีนานัปประการ

คัมภีร์ลลิตวิสตระ หรือไวปุลฺยสูตฺร หรือมหานิทานลลิต เป็นวรรณกรรมพุทธประวัตินิกาย สรวาสติวาท[๒๗] เกิดขึ้นในช่วงเวลาแห่งการปกครองของพระเจ้ากนิษกะที่ ๒ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ พระพุทธศาสนามหายานได้รับการอุปถัมภ์จากกษัตริย์ ทำให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองอย่างมาก ภายหลังเมื่อพระเจ้ากนิษกะที่ ๒ สวรรคตแล้ว ราชวงศ์กุษาณะก็เสื่อมอำนาจลงเรื่อยๆ แต่ในพุทธ ศตวรรษที่ ๘ สมัยพระเจ้าสุเทวะ (พ.ศ. ๗๒๘-๗๖๓) ได้กลับมีอำนาจอีกครั้ง กระทั่งพุทธศตวรรษที่ ๙ ราชวงศ์กุษาณะจึงหมดอำนาจลงอย่างแท้จริงในบริเวณแถบบากเตรีย คันธาระ แคชเมียร์ และ อัฟกานิสถาน เพราะพ่ายแพ้ต่อกองทัพเตอร์ก และกองทัพราชวงศ์คุปตะ คงเป็นเพียงแคว้นเล็กๆ ใน ตอนเหนือของเทือกเขาฮินดูกูฏเท่านั้น พุทธศาสนาก็เสื่อมลงอีกครั้งหนึ่ง ดังที่ปรากฏเป็นหลักฐานใน จารึกของพระภิกษุฟาเหียน

ทั้งนี้ในบทต้นของคัมภีร์ลลิตวิสตระ อัธยายที่ ๑ ชื่อนิทานปริวรรต พบการระบุนาม พระพุทธเจ้าในอดีต จำนวน ๕๔ องค์ ไม่แสดงรายละเอียดใด ดังนี้

พระผู้มีพระภคะ (๑) ปัทโมตตระ (๒) พระธรรมเกตุ (๓) พระทีปังกระ (๔) พระคุณเกตุ (๕) พระมหากระ (๖) พระฤาษีเทวะ (๗) พระศรีเตชะ (๘) พระสัตยเกตุ (๙) พระวัชรสังคตะ (๑๐) พระสัพพภิภู (๑๑) พระเหมวรรณะ (๑๒) พระอัตยุจจกามี (๑๓) พระประหะสาคระ (๑๔) พระปุษปะ เกตุ (๑๕) พระวรรูปะ (๒) พระสุโลจนะ (๑๖) พระฤษีคุปตะ (๑๗) พระชินวักตระ (๑๘) พระอุนนะตะ (๑๙) พระปุษปิตะ (๒๐) ประอูรณะเตชะ

(๒๑) พระปุษกระ (๒๒) พระสุรัศมี (๒๓) พระมังคละ (๒๔) พระสุทรรศนะ (๒๕) พระ มหาสิงหะเตชะ (๒๖) พระสถิตะพุทธทัตตะ (๒๗) พระวสันตคันธิ (๒๘) พระสัตยธรรมวิปุลกิรติ (๒๙) พระดิษยะ (๓๐) พระปุษยะ

---

[๒๖] **ลลิตวิสตระ**, แปลโดย ร.ต.ท. แสง มนวิทูร, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๑๒), หน้า ๕.

[๒๗] ปฐมพงษ์ โพธิ์ประสิทธินันท์, "การศึกษาเชิงวิเคราะห์ภาษาสันสกฤต ในคัมภีร์ลลิตวิสตระ อัธยายที่ ๑-๔" **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓), หน้า ๑๖.

(๓๑) พระโลกสุนทระ (๓๒) พระวิสตีรณะเภทะ (๓๓) พระรัตนกิรติ (๓๔) พระอุดรเตชะ (๓๕) พระพรหมเตชะ (๓๖) พระสุโฆษะ (๓๗) พระสุปุษปะ (๓๘) พระสุนโนชญะโฆษะ (๓๙) พระสุเจษฏะรูปะ (๔๐) พระประหสิตเนตระ

(๔๑) พระคุณราศี (๔๒) พระเมฆสวระ (๔๓) พระสุนทรวรรณะ (๔๔) พระอายุสเตชะ (๔๕) พระสลีละคชะคามี (๔๖) พระโลกาภิลาษิตะ (๔๗) พระชิตศัตรุ (๔๘) พระสัมปูชิตะ (๔๙) พระวิปัศจิตะ (๕๐) พระศิขิ

(๕๑) พระวิศวะภู (๕๒) พระกกุจฉันทะ (๕๓) พระกนกะมุนี และ (๕๔) พระกัศยปะ[๒๘]

๒.๒) มหาวัสตุอวทาน (๗ พระองค์)

มหาวัสตุเป็นคัมภีร์ของมหาสังฆิกะสำนักโลโกตตรวาทตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกของจีนฉบับของ Bunyiu Aanjio[๒๙] โดยคำว่ามหาวัสตุอวทาน ประกอบด้วยคำว่ามหาวัสตุ แปลว่า เรื่องราวอันยิ่งใหญ่ และอวทานหมายถึง การกระทำที่สูงส่ง การกระทำที่กล้าหาญ การกระทำที่ยิ่งใหญ่ การกระทำที่มีชื่อเสียง เป็นต้น ด้วยเหตุนี้เมื่อรวมกันจึงมีนัยหมายถึง พุทธประวัติอันยิ่งใหญ่

คัมภีร์มหาวัสตุอวทานประกอบด้วย ๓ เล่ม ลักษณะเป็นคัมภีร์พุทธศาสนาที่แทรกด้วยนิทาน ประพันธ์ด้วยภาษาสันสกฤตผสมปรากฤต มีการใช้ถ้อยคำสำนวนที่ไพเราะ ระยะเวลาการประพันธ์ไม่แน่นอน อาจเป็นช่วง พ.ศ. ๓๐๐ เป็นต้นมา และมีการแก้ไขเพิ่มเติมหลายครั้ง จนถึงพุทธศตวรรษที่ ๙ คัมภีร์นี้ได้เผยแพร่เข้าไปในทิเบตและเนปาล มีการพิมพ์เผยแพร่ในฝรั่งเศสเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๕

เนื้อหาประกอบด้วยชาดก ๕๔ เรื่อง เป็นเรื่องราวของการสร้างบารมีของพระโพธิสัตว์ บทบาทของพระนางยโศธรา เรื่องของมาร เป็นต้น ส่วนเรื่องอื่นๆ เช่น พระอุทายี พระอุบาลี พระศารีบุตรและพระเมาทคัลยายนะ เป็นต้น ได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์อวทานต่างๆ เช่น ทิวยาวทานอวทาน กัลปลตา คัมภร์ชาดกมาลาของมูลสรวาสติวาท บางเรื่องได้รับแรงบันดาลใจมาจากมหากาพย์มหาภารตะ ปุราณะ และนิทานสันสกฤตอื่นๆ สะท้อนให้เห็นสังคมในสมัยพุทธกาลหรือช่วงต้นหลังพุทธกาล เน้นคติเรื่องกรรมและผลของกรรม[๓๐] มีรายละเอียดพอสังเขปในแต่ละเล่มดังนี้

มหาวัสตุทาน เล่มที่ ๑ ขึ้นต้นด้วยคำนมัสการพระพุทธเจ้า จรรยาของพระโพธิสัตว์ นรกปริวรรตสูตร พหุพุทธสูตร และภูมิ ๑๐ ของพระโพธิสัตว์ จากนั้นจึงเป็นเหตุการณ์อดีตอันไกลโพ้นของพระพุทธเจ้าโคตมะเมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์ กล่าวถึงการได้พบพระพุทธเจ้าทีปังกร และพระพุทธเจ้า

---

[๒๘] **ลลิตวิสตระ**, แปลโดย ร.ต.ท. แสง มนวิทูร เปรียญ, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๑๒), หน้า ๔๘๙.

[๒๙] ปฐมพงษ์ โพธิ์ประสิทธินันท์, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ภาษาสันสกฤต ในคัมภีร์ลลิตวิสตระ อัธยายที่ ๑-๔” **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓), หน้า ๑๖.

[๓๐] สำเนียง เลื่อมใส, “การศึกษาวิเคราะห์ชาดกในคัมภีร์มหาวัสตุอวทาน” **รายงานวิจัย** กองทุนสนับสนุนการวิจัย นวัตกรรม และการสร้างสรรค์, ๒๕๖๔.

ในอดีตอีกหลายพระองค์แล้วบรรยายความเป็นมาของศากยวงศ์เริ่มจากกำเนิดโลกและมนุษย์ พระมหาสมมตราช

มหาวัสตุทาน เล่ม ๒ เป็นพุทธประวัติตอนต้น ได้แก่ การลงสู่ครรภ์ของพระนางมายาของพระโพธิสัตว์ การอุบัติขึ้นในโลกของพระโพธิสัตว์ การอภิเษกสมรส การสละ ชีวิตทางโลก การเสด็จออกจากพระราชวังเพื่อทรงผนวชแสวงหาความหลุดพ้น การเผชิญหน้ากับพญามาร และการตรัสรู้พระอนุตตรสัมโพธิญาณ

มหาวัสตุทาน เล่ม ๓ เป็นเรื่องของพระสาวก ได้แก่ การบวชของพระมหากาศยปะ การบวชของพระศารีบุตรและพระมหาเมาทคัลยายนะ การบวชของเจ้าชายศากยะรวมทั้งช่างกัลบกชื่ออุบาลี ก่อนที่จะย้อนกลับไปกล่าวถึงการเสวยวิมุตติสุขหลังจากตรัสรู้ การเสด็จไปโปรดปัญจวัคคีย์ โปรดยศกุลบุตร โปรดชฎิล ๓ พี่น้อง ก่อนจบลงด้วยการแสดงธรรมโปรดพระเจ้าพิมพิสาร

ทั้งนี้ในบทประถมขัณฑ์ของมหาวัสตุอวทานเล่ม ๑ ได้เอ่ยพระนามพระพุทธเจ้าจำนวน ๗ พระองค์ ได้แก่ (๑) พระพุทธเจ้าศากยมุนี (๒) พระพุทธเจ้าสมิตมาวี (๓) พระพุทธเจ้าทีปังกร (๔) พระพุทธเจ้าสรรวาภิภู (๕) พระพุทธเจ้าวิปัศยิน (พระวิปัสสี) (๖) พระพุทธเจ้ากระกุตสันทะ (๗) พระพุทธเจ้ามังคละ โดยเน้นพุทธประวัติของพระพุทธเจ้าทีปกร พระพุทธเจ้ามังคละ และพระศากยมุนี (พระพุทธเจ้าโคตมะ)[๓๑]

๒.๓ สัทธรรมปุณฑรีกสูตร (พระพุทธเจ้าจำนวนมาก)

สัทธรรมปุณฑรีกสูตรเป็นพระสูตรสำคัญของมหายาน นับถือกันอย่างจริงจังในประเทศจีน เกาหลี และญี่ปุ่น เป็นต้น ไม่ทราบผู้แต่งและระยะเวลาที่แต่งอย่างแน่นอน แต่ใน พ.ศ. ๒๕๕ ปรากฏพระสูตรสัทธรรมปุณฑรีกสูตรเป็นภาษาสันสกฤตแล้ว เพราะเป็นปีที่มีการแปลเป็นภาษาจีนครั้งแรก โดยฉบับที่แปลโดยพระกุมารชีวะภิกษุจากเอเชียกลางเป็นฉบับที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางในประเทศจีน มีการแปลเป็นภาษาไทยเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๒ โดยสมาคมสร้างคุณค่าในประเทศไทย มีบทบาทอย่างมากต่อนิกายเทียนไท้ของจีน หรือเทนไดของญี่ปุ่น

ทั้งนี้ในคัมภีร์ยังได้กล่าวในภาพรวมของพระพุทธเจ้าทั้งหลายว่า มิได้สถิตย์อยู่ในโลกนี้เลย แต่จะสถิตย์อยู่ที่สวรรค์ต่างๆ และจะทรงสถิตย์อยู่ ณ ที่นั้นแบบอมตะนิรันดร์ด้วยรัศมีอันแผ่ไพศาลไปตลอดทั้งโลกธาตุ และยังเชื่อว่าพระมานุสสพุทธะไม่มีความสำคัญเท่าพระพุทธเจ้าทั้งหลายที่สถิตย์อยู่ที่พุทธเกษตรชื่อว่าพระธยานิพุทธะ ซึ่งต่างก็อุบัติมาจากแหล่งเดียวกันจากพุทธะองค์แรก คือ พระอาทิพุทธะอันเป็นพุทธเจ้าที่ทรงอุบัติมาพร้อมกับโลกและประจำโลกอยู่ชั่วนิรันดร เท่ากับเป็นผู้สร้างหรือเป็นแหล่งกำเนิดของพุทธเจ้าทั้งหลายทั่วจักรวาล[๓๒]

---

[๓๑] สำเนียง เลื่อมใส แปล, **มหาวัสตุอวทาน**, กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสันสกฤตศึกษา ในพระบรมราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ, ๒๕๕๗: หน้า ๑-๔.

[๓๒] มนัสวี ศรีนนท์, “แนวคิดและหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนามหายาน” **วารสารปารมิตา** ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๔): ๓๑-๔๒.

ในส่วนหนึ่งยังได้กล่าวถึงพระพุทธเจ้าจำนวนสามพันพันล้านพระองค์ ดังว่า "...พระมหากัสสปะ สาวกของเราคนนี้ในอนาคตเขาจะได้เข้าเฝ้าพระพุทธะ**พระผู้มีพระภาคเจ้าสามพันพันล้านพระองค์** ได้ถวายทาน ถวายความเคารพ ถวายพระเกียรติและสรรเสริญพระองค์ ทำการประกาศคำสอนอันยิ่งใหญ่มากมายของพระพุทธะทั้งหลายอันกว้างขวางและในชาติสุดท้ายเขาจะได้เป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า **รัศมีประภาสตถาคต** ผู้ควรแก่การบูชา ผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ ผู้สมบูรณ์ด้วยวิชชาและความประพฤติ ผู้เสด็จไปดีแล้ว ผู้รู้แจ้งโลก ผู้ยอดเยี่ยมอันหาใครเสมอเหมือนมิได้ ผู้ฝึกบุรุษที่ควรฝึก ผู้เป็นครูของเทวดาและมนุษย์พระพุทธะ พระผู้มีพระภาคเจ้าพุทธเกษตรของพระองค์มีชื่อว่ามหาวยูหะ พระพุทธะองค์นี้ทรงมีพระชมมายุยาว ๑๒ จุลกัป สมัยสุทธิธรรมของพระองค์ดำรงอยู่ในโลกนาน ๒๐ จุลกัป และสมัยรูปธรรมจะดำรงอยู่ต่อไปอีก ๒๐ จุลกัป..."[๓๓]

นอกจากรัศมีประภาสตถาคตแล้ว การกล่าวถึงพระพุทธเจ้าในอดีตในสัทธรรมปุณฑรีกสูตร ยังมีการออกพระนาม**พระพุทธเจ้าสุริยจันทรประทีป** อันเป็นพระพุทธเจ้าที่เทศนามหายานสูตรที่ชื่อว่าสัทธรรมปุณฑรีก ดังว่า "...ครั้งนั้นมีพระโพธิสัตว์องค์หนึ่งนามว่า วรประภา มีลูกศิษย์ ๘๐๐ คน ณ เวลานี้ พระสูรยจันทรประทีปพุทธเจ้าได้เสด็จออกจากสมาธิและเพราะพระวรประภาโพธิสัตว์ พระพุทธองค์ได้เทศนามหายานสูตรที่มีชื่อว่า สัทธรรมปุณฑรีก อันเป็นพระธรรมที่ใช้สอนพระโพธิสัตว์และเป็นพระธรรมที่พระพุทธะทั้งหลายเฝ้าดูแลและรักษาไว้ในพระทัย พระพุทธเจ้าทรงประทับนั่งแสดงธรรมโดยมิได้ลุกจากพระอาสน์เลยเป็นเวลา ๖๐ จุลกัป และผู้ฟังในที่ประชุมก็มิได้ลุกจากที่นั่งเป็นเวลา ๖๐ จุลกัปเช่นกัน ทั้งหมดมิได้เคลื่อนไหวทั้งกายและใจ และทุกคนยังรู้สึกว่าเวลาที่กำลังฟังพระพุทธเจ้าเทศนาธรรมนั้นไม่นานไปกว่าเวลากระทำภัตตกิจเลย ตลอดเวลานั้นในที่ประชุมไม่มีแม้แต่คนเดียวที่จะมีความรู้สึกเหน็ดเหนื่อยกายหรือใจเลย..."[๓๔] หลังจากเทศนาจบแล้ว พระสูรยจันทรประทีปพระพุทธเจ้าจึงเสด็จเข้าสู่นิพพานในเวลาเที่ยงคืนของวันนั้น ทั้งยังได้กระทำพุทธทำนายพระโพธิสัตว์ศรีภรรภะว่าภายหน้าจะได้เป็น**พระพุทธเจ้านามวิมลกายตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธะ**

นอกจากนี้ยังพบการกระทำพุทธทำนายพระอรหันต์รูปอื่นๆ ดังนี้ พระสารีบุตร จะได้ตรัสรู้เป็น**พระพุทธเจ้าปัทมประภา** พระสุภูติ จะได้ตรัสรู้เป็น**พระพุทธเจ้ารัตนสมภพ** พระมหากัจจายนะ จะได้ตรัสรู้เป็น**พระพุทธเจ้าชามพูนทประภาส** พระมหาโมคัลลานะ จะได้ตรัสรู้เป็น**พระพุทธเจ้าตมาลปัตรจันทรคันธะ** พระปุณณมันดานีบุตรเถระ จะได้ตรัสรู้เป็น**พระพุทธเจ้าธรรมประภาส** พระอัญญาโกณฑัญญเถระ จะได้ตรัสรู้เป็น**พระพุทธเจ้าสมันตประภาส** พระอานนทเถระ จะได้ตรัสรู้เป็น**พระพุทธเจ้าสาครวรธรพุทธิ** พระราหุลเถระ จะได้ตรัสรู้เป็น**พระพุทธเจ้าสัปตรัตนปัทมวิกรานถคามี** พระมหาปชาปดีโคตมี จะได้ตรัสรู้เป็น**พระพุทธเจ้าสรรพสัตว์ปริยทรรศน์** ยโสธราภิกษุณี จะได้ตรัสรู้เป็น**พระพุทธเจ้ารัศมีศตสหัสสปริบูรณธวัช** เป็นต้น

---

[๓๓] คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย, **สัทธรรมปุณฑริกสูตร**, แปลโอยชะเอม แก้วคล้าย, กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ่งแอนพับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๗, หน้า ๓๗๐-๓๗๑.

[๓๔] คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย, **สัทธรรมปุณฑริกสูตร**, แปลโอยชะเอม แก้วคล้าย, กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ่งแอนพับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๗, หน้า ๒๒-๒๓.

พระพุทธเจ้าในระบบการคิดตามพระพุทธศาสนามหายาน มีเป็นจำนวนมากมาย ทั้งที่มีสถานะเป็นมนุษย์และมีสถานะเหมือนเทพเจ้าในศาสนาฮินดู โดยพระพุทธเจ้าทั้งหลายแม้ปรินิพพานไปนานแล้วแต่พระองค์ยังทรงอยู่ในรูปของกายทิพย์ เชื่อว่าการจะให้พระพุทธเจ้าหายไปเป็นการไม่สมเหตุสมผลจากเหตุที่พระองค์ทรงบำเพ็ญบารมีมามาก ใช้เวลายาวนานนับอสงไขยหลายกัป ไม่ใช่เพื่อที่จะมาโปรดสัตว์เพียง ๔๕ พรรษาแล้วก็เสด็จดับขันธปรินิพพานไป ที่ดำรงอยู่ได้ยาวนานเพราะพุทธานุภาพอันสูงส่งของพระองค์ และแม้ในปัจจุบัน พระพุทธเจ้าในโลกจะไม่ปรากฏแล้ว แต่ในขณะเดียวกันนี้ของโลกธาตุอื่นๆ ก็มีพระพุทธเจ้าอื่นๆ ทรงดำรงชีพและสั่งสอนสรรพสัตว์ ด้วยเหตุนี้พระพุทธเจ้าในอดีตและอนาคต มีจำนวนมากมายมากยิ่งกว่าเม็ดทราย ชายฝั่งแห่งแม่น้ำคงคา[๓๕]

ตารางที่.๖. แสดงความสัมพันธ์ระหว่างคัมภีร์ในพุทธศาสนากับจำนวนพระพุทธเจ้า

ชื่อคัมภีร์เถรวาท	จำนวนพระพุทธเจ้า	ชื่อคัมภีร์มหายาน	จำนวนพระพุทธเจ้า
มหาปทานสูตร	๗	ลลิตวิสตระ	๕๔
อาฏานาฏิยสูตร	๗	มหาวัสตุอวทาน	๗
พุทธวงศ์	๒๘ / ๒๕	สัทธรรมปุณฑรีกสูตร	จำนวนมาก
ชินจริต	๒๕		
สัมภารวิบาก	๓๑		
ชินมหานิทาน	๒๕		
ชินกาลมาลีปกรณ์	๓๑		
ปฐมสมโพธิกถา	๒๔		

๓) คาถา/ยันต์

๓.๑) คาถาพระเจ้า ๕ พระองค์

คาถาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าที่พบมากที่สุด คือ คาถาพระเจ้า ๕ พระองค์ พบทั้งเขียนลงในผ้ายันต์ จารลงบนแผ่นโลหะ ม้วนเป็นตะกรุดถักเชือก มีความเชื่อว่าหากมีไว้ติดบ้าน บริเวณทางเข้าออกประตูหรือหน้าต่างสามารถป้องกันเสนียดจัญไร ภูตผีปีศาจ และสิ่งที่เป็นอัปมงคลจากน้ำมือมนุษย์ก็ดี หรือผู้ที่ไม่ปรารถนาดีได้ ถ้าเป็นตะกรุดถักเชือกไว้สำหรับป้องกันศาสตราวุธของแหลมคม อาวุธปืน แคล้วคลาดปลอดภัยจากภัยอันตราย ทางอากาศก็ดี ทางน้ำก็ดี ทางบกก็ดี ใช้อธิษฐานแช่น้ำทำเป็นน้ำพระพุทธมนต์อาบดื่มกินป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ สุขภาพแข็งแรง ประพรมบ้านเรือนได้ เพิ่มพูนเมตตามหานิยม

คาถาพระเจ้า ๕ พระองค์ ถูกเขียนไว้ด้วยตัวอักษรย่อ ๕ ตัว ได้แก่ นะ โม พุท ธา ยะ แทนพระนามพระพุทธเจ้าทั้ง ๕ พระองค์ในภัทรกัป ตั้งแต่พระพุทธเจ้ากกุสันธะ พระพุทธเจ้าโกนาคม

---

[๓๕] เสถียร พันธรังษี, **พุทธศาสนามหายาน**, (ธนบุรี: โรงพิมพ์ประยูรวงศ์, ๒๕๑๒), หน้า ๗๓)

พระพุทธเจ้ากัสสป พระพุทธเจ้าโคตมะ และพระศรีอารยเมตไตย โบราณจารย์อธิบายพระนามพระพุทธเจ้าทั้ง ๕ ว่าผูกเข้ากับไว้ธาตุทั้ง ๕ ดังนี้

นะ หมายถึง พระกุกกุสันโธ ใช้เขียนแทนธาตุน้ำ (อาโปธาตุ) มีกำลังเท่ากับ ๑๒ โม หมายถึง พระโกนาคม ใช้เขียนแทนธาตุดิน (ปฐวีธาตุ) มีกำลังเท่ากับ ๒๑ พุท หมายถึง พระกัสสป ใช้เขียนแทนธาตุไฟ (เตโชธาตุ) มีกำลังเท่ากับ ๖ ธา หมายถึง พระสมณะโคตมะ ใช้เขียนแทนธาตุลม (วาโยธาตุ) มีกำลังเท่ากับ ๗ ยะ หมายถึง พระศรีอารยเมตไตรย (อากาศธาตุ) มีกำลังเท่ากับ ๑๐ เมื่อรวมกำลังธาตุทั้ง ๕ ก็จะเป็นคุณพระพุทธเจ้า ๕๖

คุณพระพุทธเจ้า ๕๖ ปรากฏอยู่ในบทสวดพุทธคุณ ๕๖ หรืออิติปิโสรัตนมาลา เป็นบทสวดที่เกิดจากการนำเอาอักขระทั้งหมด ๕๖ พยางค์ในบทสวดอิติปิโสมาร้อยเรียงเป็นคาถา ๕๖ คาถา นิยมสวดในพิธีพุทธาภิเษก เป็นการสรรเสริญพระพุทธเจ้า ดังว่า อิติปิ โส ภะคะวา อะระหัง สัมมาสัมพุทโธ วิชชาจะระณะสัมปันโน สุคะโต โลกะวิทู อะนุตตะโร ปุริสสะธัมมะสาระถิ สัตถาเทวะมนุสสานัง พุทโธ ภะคะวาติ เชื่อกันว่าคาถาพระเจ้า ๕ พระองค์เป็นคาถาเรียกกำลัง เมื่อบริกรรมแล้วจะเสมือนว่ามีพระเจ้าห้าพระองค์สถิตย์ที่สองแขนสองขาและกระหม่อม เมื่อต่อสู้จะเกิดกำลังวังชา คงกระพันหนังเหนียว

๓.๒) คาถาพระพุทธเจ้า ๑๐ พระองค์ ดังว่า

คาถาพระพุทธเจ้า ๑๐ พระองค์ มีดังนี้ว่า ปะทุมุตตะโร จะ ปุระพายัง อาคะเณยเย จะ เรวะโต ทักขิเณ กัสสโป พุทโธ หรติเย จะ สุมังคะโล ปัจฉิเม พุทธะสีขี จะ พายัพเพ จะ เมธังกะโร อุตตะเร สากะยะมุนิ เจวะ อิสาเณ สะระณังกะโร ปะฐะวิยัง กุกกุสันโธ อากาเส จะ ทีปังกะโร เอเต ทะสะทิสา พุทธา ราชะธัมมัสสะ ปูชิตา นัตถิ โรคะภะยัง โสกัง เขมัง สัมปัตติ ทายะกัง ทุกขะโรคะ ภะยัง นัตถิ สัพพสัตตา วิธังเสนตุ เต สัญญาเณนะ สีเลนะ สัญญะเมนะ ทะเมนะ จะ เตปิ ตัง อนุรักขันตุ อาโรคะเยนะ สุเขนะ จะ อะนาคะตัสสะ พุทธัสสะ เมตเตยยัสสะ ยะสัสสิโน มหาเทโว มหาเตโช สัพพโสตถี ภวันตุ เม ฯ

แปลว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายประจำสิบทิศเหล่านี้คือ (๑) พระพุทธเจ้าปทุมุตตรประจำทิศอาคเนย์ (ทิศตะวันออกเฉียงใต้) (๒) พระพุทธเจ้าเรวตะประจำทิศทักขิเณ (ทิศใต้) (๓) พระพุทธเจ้ากัสสปะประจำทิศหรดี (ตะวันตกเฉียงใต้) (๔) พระพุทธเจ้าสุมังคลประจำทิศปัจฉิม (ทิศตะวันตก) (๕) พระพุทธเจ้าสิขีประทับทิศพายัพ (ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ) (๖) พระพุทธเจ้าเมธังกรประจำทิศเบื้องซ้าย (ทิศเบื้องซ้ายของทิศตะวันออก คือ ทิศเหนือ) (๗) พระพุทธเจ้าสักกายมุนีประจำทิศอีสาน (ตะวันออกเฉียงเหนือ) (๘) พระพุทธเจ้าสรณังกรประจำปฐวี (บนแผ่นดิน น่าจะหมายถึงทิศตะวันออก) (๙) พระพุทธเจ้ากกุสันธะ และ (๑๐) พระพุทธเจ้าทีปังกรประทับในอากาศ อันบุคคลบูชาแล้วด้วยธรรมราชา โรคภัย ความโศก ย่อมไม่มี ผู้ให้ความเกษม (เขมัง) สมบัติ ทุกข์ โรค ภัย ย่อมไม่มี สัตว์ทั้งปวงจงหมดจด ด้วยสัญญา ด้วยศีล ด้วยความสำรวม ด้วยความฝึกฝน ขอพระพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่านั้น จงตามรักษาท่าน ด้วยความไม่มีโรค ด้วยความสุข ขอมหาเทพผู้มีเดชมาก ของพระพุทธเจ้าเมตไตรยะ ผู้มียศในอนาคต ขอความโชคดีทั้งปวง จงมีแก่ข้าพเจ้า

เมื่อนำรายชื่อพระพุทธเจ้าทั้ง ๑๐ มาเขียนในรูปแบบตารางตามทิศที่กำกับจะได้ดังนี้

	พายัพ W/N	อุดร N	อิสาน E/N	
	พระพุทธเจ้าสิขี (๕)	พระพุทธเจ้าเมธังกร (๖)	พระพุทธเจ้าสักกายมุนี (๗)	
ประจิม W	พระพุทธเจ้าสุมังคล (๔)	พระพุทธเจ้ากกุสันธะ (๙) พระพุทธเจ้าทีปังกร (๑๐)	พระพุทธเจ้าสรณังกร (๘)	บูรพา E
	พระพุทธเจ้ากัสสปะ (๓)	พระพุทธเจ้าเรวตะ (๒)	พระพุทธเจ้าปทุมุตตร (๑)	
	หรดี W/S	ทักษิณ S	อาคเนย์ E/S	

ภาพประกอบที่ ๑ คาถาพระพุทธเจ้า ๑๐ พระองค์

ในการวางนามพระพุทธเจ้าตามทิศนั้น มีข้อสังเกตว่าพระพุทธเจ้าองค์แรกเริ่มจากทิศตะวันออกเฉียงใต้ จากนั้นจึงเวียนขวาไปตามเข็มนาฬิกา เป็นทิศใต้ ทิศตะวันตกเฉียงใต้ ทิศตะวันตก ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ทิศเหนือ ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ทิศตะวันออก และทิศตรงกลางคือทิศบนอากาศ ด้วยระบบการวางดังกล่าวทำให้น่าเชื่อได้ว่า พระพุทธเจ้าสรณังกรที่ระบุว่าประจำปฐวี น่าจะเป็นประจำทิศตะวันออก และพระพุทธเจ้ากกุสันธะกับพระพุทธเจ้าทีปังกรที่ระบุว่าประจำทิศบนอากาศ อาจแยกได้เป็นพระพุทธเจ้ากกุสันธะประจำปฐวี กับพระพุทธเจ้าทีปังกรประจำอากาศ หรือสลับกันก็ได้

พระนามพระพุทธเจ้ามีพระนามพระพุทธเจ้าเมธังกรกับพระพุทธเจ้าสรณังกร อันเป็นพระพุทธเจ้าในสมัยที่ไม่มีพระโพธิสัตว์มาอุบัติในโลก เป็นระยะเวลาก่อนหน้าสมัยพระพุทธเจ้าทีปังกรจะพยากรณ์พระโพธิสัตว์สุเมธดาบส ด้วยเหตุนี้ระบบการนับพระพุทธเจ้าในคาถาพระพุทธเจ้า ๑๐ พระองค์ จึงเป็นไปตามระบบ ๒๘ พระองค์ เรียงลำดับได้ดังนี้ พระพุทธเจ้าเมธังกร เป็นพระพุทธเจ้าองค์ที่ ๒ ในระบบ ๒๘ พระองค์ พระพุทธเจ้าสรณังกร องค์ที่ ๓ พระพุทธเจ้า ทีปังกร องค์ที่ ๔ พระพุทธเจ้าสุมังคล องค์ที่ ๖ พระพุทธเจ้าเรวตะ องค์ที่ ๙ พระพุทธเจ้าปทุมุตตร องค์ที่ ๑๓ พระพุทธเจ้าสิขี องค์ที่ ๒๓ พระพุทธเจ้า กกุสันธะ องค์ที่ ๒๕ พระพุทธเจ้ากัสสปะ องค์ที่ ๒๗ และพระพุทธเจ้าสักกายมุนี องค์ที่ ๒๘

ทั้งมีการเรียกพระนามพระโคตมะเป็นพระศากยมุนี ซึ่งเป็นธรรมเนียมของพระพุทธศาสนามหายาน จึงเชื่อว่าคาถาพระพุทธเจ้า ๑๐ พระองค์นี้ได้รับอิทธิพลของพุทธศาสนามหายานเช่นกัน ทั้งการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างทิศกับพระพุทธเจ้ายังปรากฏมาก่อนในพระพุทธศาสนามหายาน ได้แก่ พระธยานิพุทธหรือฌานิพุทธ หมายถึงพระพุทธเจ้า ๕ พระองค์ประจำทิศทั้ง ๕ คือ ๑) พระไวโรจนะ (Vairocana Buddha) ประจำตรงกลาง ๒) พระอักโษภยะ (Aksobhya Buddha) ประจำทิศตะวันออก ๓) พระรัตนสัมภาวะ (Ratna-sambhava Buddha) ประจำทิศใต้ ๔) พระอมิตาภะ (Amita Buddha) ประจำทิศตะวันตก ๕) พระอโมฆสิทธิ (Amogha-siddhi Buddha) ประจำทิศเหนือ เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ คาถาพระพุทธเจ้า ๑๐ พระองค์จึงต้องได้รับอิทธิพลจากคติความเชื่อในพระพุทธศาสนามหายาน

๓.๓) คาถาพระพุทธเจ้า ๑๖ พระองค์

คาถาพระพุทธเจ้า ๑๖ พระองค์ ในบางแห่งเรียกคาถาธรรมราชา ประกอบด้วย ๓ ส่วน แต่ละส่วนมี ๑๖ ตัวอักษร ดังนี้

ส่วนที่ ๑ นะมะนะอะ นอกอนะกะ กอออนออะ นะอะกะอัง เป็นคาถาพระเจ้า ๑๖ พระองค์ ตัวผู้

ส่วนที่ ๒ อุมิอะมิ มะหิสุตัง สุนะพุทธัง อะสุนะอะ เป็นคาถาพระเจ้า ๑๖ พระองค์ ตัวเมีย

ส่วนที่ ๓ อุสุสุททา กาภะมาทะ ชานะมิสุ มุทุอุอะ เป็นคาถามหาชาตรี ใช้รักษากระดูกและอวัยวะภายใน

คาถาพระเจ้า ๑๖ พระองค์นี้ มีข้อบ่งใช้สำหรับเสกข้าวกิน ๓ คำ ๓ เดือน เป็นคงกระพันเสกข้าวกิน ๓ คำ ๒ ปี กระดูกเป็นทองแดงเป็นยอดวิชาชาตรี ว่าคาถาเสกใส่ข้าวป้อนเด็ก เด็กจะมีปัญญาดี เลี้ยงง่าย และสุขภาพเข็งแรง

สันนิษฐานว่า ระบบการนับพระพุทธเจ้า ๑๖ พระองค์ นับขึ้นไปจากพระพุทธเจ้าโคตมะได้ดังนี้ เริ่มต้นจาก (๑) พระพุทธเจ้าปทุมุตตระ (๒) พระพุทธเจ้าสุเมธ (๓) พระพุทธเจ้าสุชาต (๔) พระพุทธเจ้าปิยทัสสี (๕) พระพุทธเจ้าอัตถทัสสี (๖) พระพุทธเจ้าธัมมทัสสี (๗) พระพุทธเจ้าสิทธัตถะ (๘) พระพุทธเจ้าดิส (๙) พระพุทธเจ้าปุศ (ผุสสะ) (๑๐) พระพุทธเจ้าวิปัสสี (๑๑) พระพุทธเจ้าสิขี (๑๒) พระพุทธเจ้าเวสภู (๑๓) พระพุทธเจ้ากกุสันธะ (๑๔) พระพุทธเจ้าโกนาคม (๑๕) พระพุทธเจ้ากัสสป (๑๖) พระพุทธเจ้าโคตมะ

๓.๔) คาถาชินบัญชร (คาถาพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์)

คาถาชินบัญชรเป็นคาถาสำคัญบทหนึ่ง ตามประวัติที่เล่าสืบกันมาระบุว่า สมเด็จพระพุฒาจารย์โตสวดคาถาชินบัญชรถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ พระองค์ทรงมีรับสั่งว่าถ้อยคำในบทสวดนั้นไพเราะ และได้ทรงซักถามเพิ่มเติมว่า “ขรัวโตได้มาจากไหน แต่งเองหรือเปล่า” สมเด็จพระพุฒาจารย์จึงได้ถวายพระพรตอบว่า “หามิได้ เป็นสำนวนเก่าของเมืองเหนือ นำมาแก้ไขดัดแปลงใหม่ ตัดตอนให้สั้นเข้า ของลังกายาวกว่านี้” ฉะนั้นจึงเป็นไปได้ว่าผู้แต่งคาถาน่าจะเป็นพระภิกษุชาวล้านนา อาจเกิดขึ้นในช่วงที่ล้านนารับพุทธศาสนาลังกาก็ได้

คำว่า ชิน หมายถึง พระพุทธเจ้า ส่วนคำว่า บัญชร หมายถึง กรงหรือเกราะ โดยเนื้อหาเป็นการอัญเชิญพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์ และพระอรหันต์สาวกจำนวน ๘๐ รูป มาสถิตย์ในทุกส่วนของร่างกาย เป็นกำแพงแก้วคุ้มกันตั้งแต่กระหม่อมลงมา แม้ในคาถาจะเอ่ยพระนามเพียง **พระพุทธเจ้าตัณหังกโรเท่านั้น** อันเป็นพระพุทธเจ้าลำดับแรกในระบบ ๒๘ พระองค์ ก็สามารถอนุมานได้ถึงพระพุทธเจ้าจำนวนทั้งหมด ดังนี้ (๑) พระตัณหังกร (๒) พระเมธังกร (๓) พระสรณังกร (๔) ปัจฉิมทีปังกร (๕) โกณฑัญญะ (๖) มังคละ (๗) สุมนะ (๘) เรวตะ (๙) โสภิต (๑๐) อโนมทัสสี (๑๑) ปทุม (๑๒) นารทะ (๑๓) ปทุมุตตระ (๑๔) สุเมธ (๑๕) สุชาต (๑๖) ปิยทัสสี (๑๗) อัตถทัสสี (๑๘) ธัมมทัสสี (๑๙) สิทธัตถะ (๒๐) ติส (๒๑) ปุศ (ผุสสะ) (๒๒) วิปัสสี (๒๓) สิขี (๒๔) เวสภู (๒๕) กกุสันธะ (๒๖) โกนาคม (๒๗) กัสสป (๒๘) โคตมะ

ในยันต์ล้านนามียันต์สำคัญยันต์หนึ่ง ที่ถูกใช้จารบนเสาอินทขีล เชียงใหม่ เรียกยันต์ดอกจันทร์แปดกลีบ หัวใจพระเจ้าซาวแปดตน (๒๘ พระองค์)

จารึกบนเสาอินทขีล เชียงใหม่ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าจารึกประตูเชียงใหม่ หลักเก่า (ด้านทิศตะวันออก) ชม. ๑๗๓/๑ อักษรที่จารึกเป็นอักษรธรรมล้านนา ภาษาบาลี ไม่ปรากฏศักราช เป็นจารึกบนศิลาลักษณะเป็นหลักสี่เหลี่ยมทรงกระโจม ตัวเลขที่จารึกกลับข้างเหมือนดังเงาในกระจกอยู่ในเรือนยันต์ เหมือนกับจารึกประตูท่าแพ ประตูช้างเผือก และประตูสวนดอก ตัวเลขประกอบด้วยเลข ๑-๒๘ เขียนลงในช่อง โดย ๔ ช่องตรงกลาง เป็นเลข ๒ ๙ ๓ ๐ ซึ่งแปลความไม่ออก ทว่าเลข ๑-๒๘ นั้น หมายถึงพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์ ทางล้านนาเชื่อว่าพระคาถาหัวใจพระเจ้าซาวแปดตนนี้ ภาวนาทุกเช้าค่ำย่อมเป็นที่รักแก่คนทั้งหลาย ศัตรูมิอาจคิดร้ายได้ ท่านให้เอาสำลีไปวานสาวพรหมจารีชื่อคง ชื่ออยู่ ปั่นเป็นด้าย แล้วจับเป็นมงคล ๗ เส้น เสกด้วยคาถานี้ ๗ คาบ นำติดตัวไปป้องกันภัยทั้งปวง แม้นตวาดก็เป็นจังงังด้วยตบะเดชะ

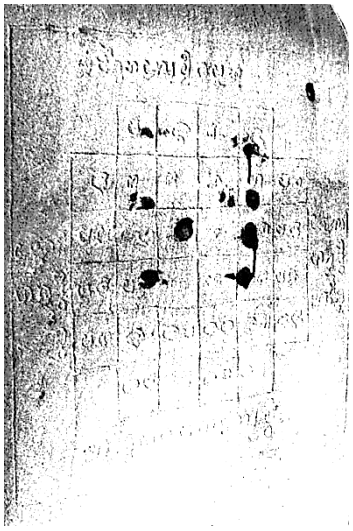

	๒๕	๒๖	๒๗	๒๘	
๑๙	๒๐	๒๑	๒๒	๒๓	๒๔
๑๕	๑๖	๒	๙	๑๗	๑๘
๑๑	๑๒	๓	๐	๑๓	๑๔
๕	๖	๗	๘	๙	๑๐
	๑	๒	๓	๔	

ภาพประกอบที่ ๒ จารึกประตูเชียงใหม่ หลักเก่า (ด้านทิศตะวันออก) คาถาหัวใจพระเจ้าซาวแปด

ที่มา https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/๑๒๙๐๒

ด้วยเหตุนี้จึงสามารสรุปคติความเชื่อเกี่ยวกับอดีตพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนา ตลอดจนถึงคาถาหรือยันต์ ได้ว่า

คัมภีร์พุทธวงศ์เป็นต้นแบบของการแต่งคัมภีร์ในชั้นหลังที่ให้รายละเอียดเรื่องราวอดีตพุทธเจ้าและการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในศาสนาของพระพุทธเจ้า จำนวน ๒๕ พระองค์ เรียกวงศ์พระพุทธเจ้า (แม้จะมีรายชื่อพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์ แต่ก็เน้นความสำคัญที่ ๒๕ พระองค์) เช่นเดียวกับในอรรถกถาพุทธวงศ์ เชื่อว่าน่าจะส่งผลต่อชินจริตของพระเมธังกรที่รจนาในราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ที่ลังกา ซึ่งออกนามพระพุทธเจ้า ๒๕ พระองค์ เช่นเดียวกับที่ปรากฏพระนามในชินมหานิทาน ปฐมสมโพธิกถา และสังคีติยวงศ์ของพระพิมลธรรม คัมภีร์กลุ่มนี้กล่าวถึงพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีในศาสนาของพระพุทธเจ้า ๒๕ พระองค์

อย่างไรก็ตามในพุทธวงศ์มีการระบุนามพระพุทธเจ้าที่อยู่ลำดับขึ้นไปอีก ๓ พระองค์ รวม ๒๘ พระองค์ โดยพระพุทธเจ้าทั้ง ๓ พระองค์นั้น ไม่ได้พยากรณ์แก่พระโคตมะพุทธเจ้าสมัยยังเป็นพระโพธิสัตว์

ส่วนคัมภีร์สัมภารวิบาก โสตัตถกีมหานิทาน และชินกาลมาลีปกรณ์ ที่แต่งราวพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐ กล่าวถึงอดีตพุทธเจ้า ๓๑ พระองค์ ทั้งยังกล่าวถึงสมัยพระโพธิสัตว์อุบัติแล้วไม่ได้เจอพระพุทธเจ้าอีก ๔ พระชาติ

ในคัมภีร์มหาปทานสูตรและอาฏานาฏิยสูตร กล่าวถึงอดีตพุทธเจ้า ๗ พระองค์ เริ่มจากพระวิปักสีพระพุทธเจ้าถึงพระพุทธเจ้าโคตมะ

ส่วนในคัมภีร์มหายาน ได้แก่ ลลิสตวิสตระกล่าวถึงจำนวนพระพุทธเจ้า ๕๔ พระองค์ และในมหาวัสตุอวทาน ออกพระนามพระพุทธเจ้า ๗ พระองค์ ในสัทธรรมปุณฑริกสูตรระบุว่าพระพุทธเจ้ามีจำนวนมากนับล้านๆ พระองค์

ส่วนที่เป็นคาถา ยันต์ พบยันต์พระพุทธเจ้า ๕ พระองค์ คาถาพระพุทธเจ้า ๑๐ พระองค์ที่สัมพันธ์กับทิศ คาถาพระพุทธเจ้า ๑๖ พระองค์ และคาถาพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์

อย่างไรก็ตามในทางมหายานให้รายละเอียดเรื่องราวพระพุทธเจ้าที่ซับซ้อน และมีจำนวนมากกว่า ๒๕ พระองค์ มีผลทำให้ขยายเวลาและเรื่องราวในอดีตชาติที่ยาวไกลออกไปในช่วงเวลาหลายกัปอสงไขยที่พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญบารมี

ตารางที่.๗. เปรียบเทียบพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในคัมภีร์และวรรณกรรมพุทธประวัติ

อดีตพระพุทธเจ้า	**พระพุทธเจ้าโคตมะอุบัติเป็นโพธิสัตว์**	**ความสำคัญ**	**ปรากฏใน**
สมัยที่พระพุทธเจ้ายังไม่ปรากฏบนโลก	มาณพหนุ่มแบกมารดาว่ายข้ามมหาสมุทร	พรหมดลใจให้ตั้งปณิธานเป็นพระพุทธเจ้า	๑.ชินกาลมาลีปกรณ์ ๒. สัมภารวิบาก ๓. โสตัตถกีมหานิทาน ๓. โสตัตถกีมหานิทาน
	พระเจ้าสัตตุตาปะ	เห็นโทษแห่งราคะกิเลสจึงตั้งปณิธานเป็นพระพุทธเจ้า	
	พระพรหมดาบส	ให้ชีวิตเป็นทานแก่แม่เสือแล้วตั้งปณิธานเป็นพระพุทธเจ้า	
	มาณพช่างตีทอง	เล่ห์กลกระทำให้หญิงรัก จึงตกนรก และเกิดมาเป็นผู้หญิง คือ พระนางสุมิตตาราชกุมารี	
(๑) พระปุราณทีปังกร	พระนางสุมิตตาราชกุมารี	ถวายน้ำมันเมล็ดผักกาดแล้วตั้งปณิธานเป็นพระพุทธเจ้า	
(๒) พรหมเทวะ	พระเจ้าอรตีเทพ	ตั้งมโนปณิธาน เป็นพระพุทธเจ้า นาน ๗ อสงไขย	
(๓) พระปุราณศากยมุนี	พระเจ้าสาคร	ตั้งวจีปณิธาน เป็นพระพุทธเจ้า นาน ๙ อสงไขย	
(๔) พระตัณหังกร	ไม่มีพระโพธิสัตว์มาอุบัติในโลก	ตั้งกาย – วจีปณิธาน เป็นพระพุทธเจ้า นาน ๔ อสงไขย ไม่ได้รับการพยากรณ์	๑.ชินกาลมาลีปกรณ์ ๒. สัมภารวิบาก ๓. โสตัตถกีมหานิทาน ๔.พุทธวงศ์
(๕) พระเมธังกร			
(๖) พระสรณังกร			
(๗) ปัจฉิมทีปังกร	สุเมธดาบส	ตั้งกาย – วจีปณิธาน เป็นพระพุทธเจ้า นาน ๔ อสงไขย แสนกัป ได้รับการพยากรณ์ครั้งแรก	
(๘) โกณฑัญญะ	พญาวิชิตาวี	ตั้งแต่พระพุทธเจ้าปัจฉิมทีปังกร ไปกระทั่งถึงพระโคตมะพุทธเจ้า เรียกพระพุทธเจ้า ๒๕ พระองค์	๑.ชินกาลมาลีปกรณ์ ๒. สัมภารวิบาก
(๙) มังคละ	สุริจินพราหมณ์		
(๑๐) สุมนะ	อตุลนาคราช		
(๑๑) เรวตะ	อติเทวพราหมณ์		

(๑๒) โสภิต	สุชาติพราหมรณ์	เมื่อรวมกับพระตัณหังกร พระเมธังกร และพระสรณังกร เป็นพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์	๓. โสตัตถกีมหานิทาน ๔.พุทธวงศ์ ๕. ชินมหานิทาน ๖. ปฐมสมโพธิ
(๑๓) อโนมทัสสี	ยักษเสนาบดี		
(๑๔) ปทุม	พญาไกรษรสีหราช		
(๑๕) นารทะ	ดาบสฤาษี		
(๑๖) ปทุมุตตระ	มหารัฏฐิกษัตริย์		
(๑๗) สุเมธ	อุตรมานพ		
(๑๘) สุชาต	จักรพรรดิ		
(๑๙) ปิยทัสสี	กัสสปพราหมณ์		
(๒๐) อัตถทัสสี	สุสิมดาบส		
(๒๑) ธัมมทัสสี	สมเด็จอมรินทรธิราช		
(๒๒) สิทธัตถะ	มังคลดาบส		
(๒๓) ดิส	สุชาตราช		
(๒๔) ปุศ (ผุสสะ)	วิชีตาวีราช		
(๒๕) วิปัสสี	อตุลนาคราช		๑.ชินกาลมาลีปกรณ์ ๒. สัมภารวิบาก ๓. โสตัตถกีมหานิทาน ๔.พุทธวงศ์ ๕. ชินมหานิทาน ๖. ปฐมสมโพธิ ๗. คัมภีร์มหาปทานสูตร ๘. อาฏานาฏิยสูตร
(๒๖) สิขี	พระเจ้าอมรินทราชบพิตร		
(๒๗) เวสภู	สุทัศนราชบพิตร		
(๒๘) กกุสันธะ	เขมราชบพิตร	พระพุทธเจ้า ๔ พระองค์ในภัทรกัป	
(๒๙) โกนาคม	บรรพตราชบพิตร		
(๓๐) กัสสป	โชติบาลมาณพ		
(๓๑) โคตมะ	เจ้าชายสิทธัตถะ		
(๓๒) ศรีอาริยเมตไตรย		พระอนาคตวงศ์ พระพุทธเจ้าองค์ที่ ๕ ในภัทรกัป	อนาคตวงศ์

ข) บารมีที่พระโพธิสัตว์สั่งสมเพื่อการเป็นพระพุทธเจ้า

อย่างที่กล่าวไว้แต่ตอนต้นว่า การที่บุคคลจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้านั้น ต้องบำเพ็ญบารมีมาหลายภาพหลายชาติ ในหัวข้อนี้จึงได้อธิบายเกี่ยวกับบารมีที่พระโพธิสัตว์สั่งสมเพื่อการเป็นพระพุทธเจ้า ดังนี้

เมื่อศึกษาเอกสารจะพบว่าความเข้าใจโดยทั่วไปของคนในปัจจุบันต่อคำว่าบารมี มักเน้นเรื่องบุคคลมากกว่ากระบวนการหรือข้อธรรมที่จะนำไปสู่บารมี กล่าวคือบารมีเป็นคุณลักษณะเฉพาะของบุคลิกภาพ ซึ่งทำให้ผู้นั้นแตกต่างจากบุคคลทั่วไป โดยได้รับยกย่องว่ามีอำนาจเหนือธรรมชาติและเหนือมนุษย์ หรืออย่างน้อยก็มีอำนาจหรือคุณสมบัติพิเศษบางอย่างที่คนธรรมดาไม่มี บุคคลที่มีบารมีเป็นพลังผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้[๓๖] แต่ในทางพระพุทธศาสนา นัยของคำว่าบารมีจะเน้นไปที่กระบวนการหรือข้อธรรมในการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่ความเป็นพระพุทธเจ้า (ผู้มีบารมีเต็มเปี่ยม) มากกว่า จึงพบการกล่าวถึงบารมีว่าเป็นชื่อของหลักธรรม ๑๐ ประการ เรียก บารมี ๑๐ ทัศ หรือทศบารมี ที่บุคคลกระทำ และกระทำต่อเนื่องกันจนธรรมต่างๆ เต็มบริบูรณ์ จึงเป็นผู้มีบารมี ได้แก่ พระพุทธเจ้า เป็นต้น

ความหมายนี้เน้นไปที่หลักธรรมและกระบวนการปฏิบัติตนมากกว่าตัวบุคคล โดยบุคคลที่กำลังบำเพ็ญบารมี เรียก พระโพธิสัตว์

ธรรมทั้ง ๑๐ ประการ หรือบารมี ๑๐ ทัศ ได้แก่ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา อุเบกขา

การอธิบายคำว่าบารมีที่พบในพระไตรปิฎก ขั้นต้นมีการอธิบายตามบริบทวัฒนธรรมสังคมอินเดียในความหมายของความเป็นเลิศในวิชาที่ตนปฏิบัติ ใช้ทั้งในศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนา เช่น ในวัตถุกถา พระพุทธเจ้าทรงชี้แจงความเป็นเลิศ (บารมี) ของพราหมณ์ว่า พราหมณ์นั้นมีอายุ ๑๒๐ ปี ชื่อพาวรีโดยโคตร มีลักษณะ ๓ อย่างอยู่ในตัว เป็นผู้เรียนจบไตรเพท พราหมณ์พาวรีนั้นถึงความสำเร็จในลักษณะมนตร์ และประวัติศาสตร์ พร้อมทั้งนิฆัณฑุศาสตร์ และเกฏุภศาสตร์ ชื่อว่าถึงความสำเร็จในหลักธรรมของตน กล่าวสอนมนตร์แก่ศิษย์จำนวน ๕๐๐ คน[๓๗]

ทั้งนี้นิฆัณฑุศาสตร์เป็นคัมภีร์ประเภทศัพท์มูลวิทยา ที่รวบรวมคำศัพท์ที่ยากหรือเลิกใช้แล้ว นำมาอธิบายความหมายเป็นส่วนหนึ่งของนิรุกติ เป็น ๑ ในเวทางคศาสตร์ ๖ ของศาสนาพราหมณ์[๓๘] ส่วนเกฏุภศาสตร์เป็นคัมภีร์ว่าด้วยกฎเกณฑ์การใช้ถ้อยคำให้เหมาะสมแก่การประกอบพิธีกรรมต่างๆ เป็นส่วนหนึ่งของกัลปะ ซึ่งเป็น ๑ ในเวทางคศาสตร์ ๖ ของศาสนาพราหมณ์[๓๙]

---

[๓๖] สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. “บารมี” [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://legacy.orst.go.th [๑ สิงหาคม ๒๕๖๗].

[๓๗] ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/ ๑๐๒๖-๑๐๒๗/ ๗๔๔.

[๓๘] ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๒๕๖/๒๒๒.

[๓๙] ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๒๕๖/๒๒๒.

อย่างไรก็ตาม ความเป็นเลิศในวิชาหนึ่งๆ ของบุคคลนั้น ต่อมาในพระพุทธศาสนาใช้ในความหมายของนิพพาน การอธิบายในทำนองนี้พบในสคารวสูตร[๔๐] โดยใช้คำว่า ทิฏฐธมฺมาภิญฺญาโวสานปารมิปฺปตตา แปลว่า ผู้ถึงแล้วซึ่งความเป็นเลิศ คือ ถึงความเป็นที่สุดแห่งอภิญญาในปัจจุบัน (อภิญญาโวสาน) เช่นเดียวกับที่พบในมหาสกุลุทายิสูตร[๔๑] ที่นัยของความเป็นเลิศในอภิญญาใช้หมายถึงนิพพานเช่นกัน โดยมีการแจกแจงข้อธรรมที่นำไปสู่นิพพาน อาทิ สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ และมรรค ๘ เป็นต้น ส่วนในอนุปทาสูตร[๔๒] อธิบายขั้นตอนบรรลุบารมี (ธรรม) ของพระสารีบุตรผู้มีอำนาจเต็มในศีล สมาธิ และปัญญาอันเป็นของพระอริยะ เช่นเดียวกับในกามสูตร[๔๓] ที่ระบุดังว่าบุคคลผู้นั้นเป็นผู้มีอำนาจเต็ม บรรลุบารมีในศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ อันเป็นของพระอริยะ มีนัยหมายถึงการบรรลุนิพพานเช่นเดียวกัน

ด้วยเหตุนี้ คำว่าบารมีในความหมายของความเป็นเลิศ จึงมาจากคำว่า ปรม ที่แปลว่า ผู้เป็นเลิศ[๔๔]

จากตัวอย่างข้างต้นช่วยสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับคำว่าบารมีในระยะเริ่มต้นว่า เป็นการบรรลุความเป็นเลิศในหลักธรรมแต่ละหลักธรรม ใช้ทั้งในศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนา เช่น ความเป็นเลิศในมันตระทั้งหลาย ความเป็นเลิศในอริยศีล ต่อมาในพระพุทธศาสนา อธิบายความเป็นเลิศหรือบารมี ในความหมายของการปฏิบัติตนไปสู่นิพพาน

ในบริบทนี้ยังพบคำว่า สาวกบารมี หมายถึง พระโมคคัลลาน์และพระสารีบุตรที่บรรลุธรรมบางประการสำหรับการเป็นพระสาวก โดยพระอรหันต์อื่นๆ แม้รู้จักทำที่สุดแห่งทุกข์ แต่ไม่บรรลุสาวกบารมี ต่อมาจึงมีการขยายความไปสู่ความเป็นเลิศ (บารมี) ของพระสาวกอื่น เช่น พระอุบาลีเป็นเลิศทางวินัย เป็นต้น ทั้งหมดอธิบายบารมีในลักษณะความเป็นเลิศ หรือผลลัพธ์จากการปฏิบัติธรรมข้อต่างๆ แต่ยังไม่มีนัยของความเป็นหนทางที่จะนำไปสู่ผลลัพธ์นั้นในลักษณะของการสั่งสมบารมีมาตั้งแต่อดีตตามแนวคิดของพระพุทธศาสนา

ต่อมาการอธิบายคำว่าบารมีเป็นไปในลักษณะของกระบวนการสั่งสมธรรมมาตั้งแต่อดีตปรากฏคู่กับพุทธประวัติ พบในคัมภีร์อปทาน พุทธวงศ์ และจริยาปิฎก เป็นสำคัญ

ดังข้อความที่พระพุทธองค์ทรงประกาศความเป็นธรรมราชาในพุทธาปทาน[๔๕] คือ ผู้สมบูรณ์ด้วยบารมี ๓๐ ทัศ อธิบายถึงธรรมทั้ง ๑๐ ดังว่า (๑) เราให้แล้วซึ่งทานอันควรให้ (๒) บำเพ็ญศีลโดยไม่เหลือ (๓) ไปแล้วสู่เนกขัมบารมี เป็นผู้บรรลุแล้วซึ่งพระสัมโพธิญาณอันอุดม (๔) เราเรียน

---

[๔๐] องฺ.เอกาทสก. (ไทย) ๒๐/๖๑/๒๓๗.

[๔๑] ม.ม.(ไทย). ๑๓/ ๒๓๗-๒๕๘/๒๗๘-๓๐๖.

[๔๒] ม.อุ. (ไทย) ๑๔/ ๑๕๓-๑๖๕/ ๙๙-๑๐๓..

[๔๓] ขุ.ขุ. (ไทย), ๒๕/ ๗๗๓-๗๘๐/ ๖๘๗-๖๘๘.

[๔๔] สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, **ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท**, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๑๑-๑๘

[๔๕] ขุ.อป. (ไทย) ๓๒/ ๑-๘๒/ ๑-๑๒.

ถามบัณฑิตแล้ว (๕) กระทำความเพียรอันสูงสุด (๖) ไปแล้วสู่ขันติบารมี เป็นผู้บรรลุแล้วซึ่งพระสัมโพธิญาณอันอุดม (๗) เรากระทำแล้วซึ่งอธิษฐานอันมั่นคง (๘) บำเพ็ญสัจจบารมี (๙) ไปแล้วสู่บารมีในเมตตา เป็นผู้บรรลุแล้วซึ่งพระสัมโพธิญาณอันอุดม (๑๐) เราเป็นผู้มีใจเสมอในอารมณ์ทั้งปวง คือ ในลาภ ความเสื่อมลาภ ในสุข ทุกข์ ในสรรเสริญ นินทา เป็นผู้บรรลุพระสัมโพธิญาณอันอุดม

ธรรมทั้ง ๑๐ หรือบารมี ๓๐ นี้ ท้ายที่สุดนำไปสู่การบรรลุพระโพธิญาณตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

บารมี ๓๐ ทัศ ถูกทำให้ชัดเจนในพุทธวงศ์ โดยแจกแจงเป็น ๓ ชั้น ได้แก่ บารมี (๑๐) อุปบารมี (๑๐) และปรมัตถบารมี (๑๐) ในลักษณะของความยากง่ายของหลักธรรมที่ปฏิบัติ แจกแจงไปตามการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธเจ้าโคตมะในแต่ละพระชาติที่อุบัติเป็นพระโพธิสัตว์ รวม ๒๔ ชาติ เริ่มตั้งแต่พระโพธิสัตว์สุเมธในสมัยอดีตพระพุทธเจ้าทีปังกรไปจนถึงพระโพธิสัตว์โชติปาละสมัยอดีตพระพุทธเจ้ากัสสปะ โดยธรรมที่อดีตพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ทรงปฏิบัติเพื่อให้ได้มาซึ่งพระโพธิญาณเรียกว่า พุทธกรธรรม ประกอบด้วย (๑) ทานบารมี (๒) ศีลบารมี (๓) เนกขัมมบารมี (๔) ปัญญาบารมี (๕) วิรยะบารมี (๖) ขันติบารมี (๗) สัจจบารมี (๘) อธิษฐานบารมี (๙) เมตตาบารมี และ (๑๐) อุเบกขาบารมี

การกล่าวถึงพุทธกรธรรม หรือบารมี ๑๐ ในพุทธวงศ์นั้น เป็นการกล่าวไว้ในเชิงอุดมคติอย่างยิ่ง

ทานบารมีถูกใช้ในความหมายของการให้สิ่งที่ตนมีทั้งหมด ให้โดยไม่จำกัด ไม่เลือกบุคคล เพื่อทำลายความยึดมั่นถือมั่นในทรัพย์สมบัติให้ถึงที่สุด พร้อมที่จะออกบวช เปรียบเหมือนการคว่ำหม้อ

เช่นเดียวกับศีลบารมีที่ต้องสละของหยาบ คือ กาย เพื่อรักษาจาตุปาริสุทธิศีล (ศีล ๔) ในทำนองว่าตายได้แต่ศีลขาดไม่ได้

เนกขัมมบารมีเป็นการออกบวชที่ปราศจากความอาลัยอาวรณ์ต่อสิ่งใดๆ ทั้งหมด ทั้งบ้านเมือง บิดามารดา ภรรยา และบุตรอย่างที่ปรากฏในเรื่องราวของพระเวสสันดร การออกบวชเปรียบเหมือนการออกจากเรือนจำคือการถูกคุมขังทางจิต

ปัญญาบามีเป็นการมุ่งค้นหาความรู้เพื่อมุ่งเอาความจริงให้ได้ มิได้เลือกฐานะอาจารย์ว่าต่ำต้อยหรือสูงส่ง

วิรยบารมี หมายถึงพละกำลัง ความกระตือรือร้นในการกระทำบารมีทุกเวลา มาจากคำว่า วีระ ไม่ได้หมายถึงความเพียร เปรียบกับราชสีห์ที่มีวิริยะเฉพาะเวลานั่ง ยืน และเดิน โดยเวลานอนนั้นไม่ต้องใช้พละกำลัง

ขันติบารมี คือ การอดทน ไม่หวั่นไหวต่อทุกเหตุการณ์ที่เข้ามา (โลกธรรม ๘) เหมือนแผ่นดินย่อมทนได้ทั้งของดีและเลว

สัจจบารมี หมายถึงการพูดถูกต้องตามความเป็นจริงแห่งธรรมชาติ (หลักธรรม) ให้ถึงที่สุด

อธิษฐานบารมี คือ การทำจิตใจให้มั่นคง ไม่หวั่นไหวในการกระทำให้ได้มาซึ่งพระโพธิญาณ

เมตตาบารมี เป็นการแสดงความรักความปรารถนาดีต่อคนทุกคน ไม่จำกัด ไม่หวังประโยชน์จากการกระทำ เหมือนน้ำที่ไหลไปตามลำคลองย่อมชำระสิ่งสกปรกทุกอย่างโดยไม่เลือก

อุเบกขาบารมี เป็นการวางใจเสมอในโลกธรรม ๘ คล้ายกับขันติบารมี[๔๖]

คัมภีร์พุทธวงศ์ชี้ชวนให้เห็นถึงการปฏิบัติบารมีทั้ง ๑๐ ว่าอดีตพระพุทธเจ้าบำเพ็ญได้พร้อมกันในพระชาติเดียว ซึ่งแตกต่างออกไปจากจริยาปิฎก ที่อธิบายการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธเจ้าแยกกันไปในแต่ละพระชาติ เน้นเฉพาะในสมัยภัทรกัปเท่านั้น กล่าวคือ พระชาติที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญทานบารมีเป็นหลักก็จะไม่ปรากฏเรื่องราวของการบำเพ็ญบารมีอื่นอีก โดยยกย่องบารมีที่กระทำได้ยาก คือ ปรมัตถบารมี อันเป็นการสละร่างกายและสละชีวิตเพื่อพระสัพพัญญุตญาณหรือโพธิญาณ และมีทั้งพระชาติที่อุบัติเป็นมนุษย์และสัตว์ แต่ในพุทธวงศ์อุบัติเป็นมนุษย์เพียงอย่างเดียว

เนื้อหาจริยาปิฎกแบ่งเป็น ๓ วรรค

๑) วรรคแรกมี ๑๐ จริยา แสดงทานบารมี ยกตัวอย่างตั้งแต่การให้ที่ปฏิบัติง่าย ได้แก่ การให้สิ่งของที่มีอยู่มาก ไปสู่การให้ที่ปฏิบัติยาก คือ สละชีวิต

๒) วรรคที่สองมี ๑๐ จริยา แสดงศีลบารมี ยกตัวอย่างตั้งแต่ศีลที่ปฏิบัติได้ง่าย คือ การระงับความโกรธ ไม่ทำร้ายใคร ไปสู่ศีลที่ปฏิบัติยาก คือ การสละชีวิตตนเพื่อรักษาศีล

๓) วรรคที่สามมี ๑๕ จริยา แสดงเนกขัมมบารมี (จริยาที่ ๑-๕) อธิษฐานบารมี (จริยาที่ ๖) สัจจบารมี (จริยาที่ ๗-๑๒) เมตตาบารมี (จริยาที่ ๑๓-๑๔) อุเบกขาบามี (จริยาที่ ๑๕) ยกตัวอย่างตั้งแต่การปฏิบัติที่ง่ายไปสู่ยากเช่นเดียวกัน ทั้งไม่ปรากฏปัญญาบารมี วิรยบารมี และขันติบารมี

ความคิดในเรื่องบารมีที่ปรากฏในพุทธวงศ์และจริยปิฎก มีอิทธิพลต่อความเข้าใจบารมีของคนในปัจจุบันมาก โดยเฉพาะเรื่องการสะสมผลกรรมที่ดีไปทีละน้อยกระทั่งบรรลุโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้า ดังที่ปรากฏในจริยปิฎก ซึ่งต่างออกไปจากคัมภีร์ก่อนหน้านี้ที่อธิบายบารมีในลักษณะการกระทำทั้ง ๑๐ บารมีในชาติเดียว บารมีในพุทธวงศ์และจริยปิฎก ถูกอธิบายเพิ่มเติมในชาตกัฏฐกถาที่รจนาโดยพระพุทธโฆษาจารย์ เป็นอรรถกถาชาดกลักษณะเป็นคาถาเรื่องสั้นๆ แสดงข้อสอนใจทางธรรมด้านต่างๆ มธุรัตถวิลาสินี อรรถกถาพุทธวงศ์ รจนาโดยพระพุทธทัตตเถระ และในปรมัตถทีปนี อรรถกถาจริยปิฎก รจนาโดยพระธรรมปาละ เป็นต้น

เนื้อหาในชาตกัฏฐกถา[๔๗] แบ่งเป็น

---

[๔๖] สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, **ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท**, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๕๒-๕๔)

[๔๗] ขุ.ชา. (ไทย) ๑๙/๑/๑

๑) ทูเรนิทาน เล่าเรื่องตั้งแต่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีในสมัยพระพุทธทีปังกรจนกระทั่งถึงพระเวสสันดรตามที่ปรากฏในพุทธวงศ์ ทั้งยังมีเรื่องที่ไม่มีในพุทธวงศ์เพิ่มเติม ได้แก่ เรื่องพระโพธิสัตว์วิชิตาวี และพระโพธิสัตว์สุริจิ นอกจากนี้ได้แสดงให้เห็นความชัดเจนในความแตกต่างของบารมี อุปบารมี และปรมัตถบารมี อาทิทานบารมีหมายถึงการบริจาควัตถุภายนอก ทานอุปบารมีเป็นการบริจาคส่วนของร่างกาย ทานปรมัตถบารมีเป็นการบริจาคชีวิต การแบ่งขั้นบารมีนี้เป็นไปตามลำดับความยากในการปฏิบัติ และอธิบายการสั่งสมบารมีแต่ละประเภทในแต่ละชาติ อย่างไรก็ตามในจริยาปิฎกที่ไม่ปรากฏเรื่องปัญญาบารมี วิริยบารมี และขันติบารมี ได้ปรากฏในชาตกัฏฐถถา

๒) อวิทูเรนิทาน แสดงเรื่องราวตั้งแต่พระโพธิสัตว์จุติจากดุสิตเทวโลกกระทั่งตรัสรู้ อธิบายว่าพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีธรรม ๑๐ ประการ เพราะปรารถนาความเป็นพระสัพพัญญูเจ้า ทั้งเมื่อเล่าเรื่องพระพุทธเจ้าผจญมาร มารเข้ามาแย่งชิงบัลลังก์ พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า มารไม่ได้บำเพ็ญบารมีจึงไม่มีสิทธิในบัลลังก์ และผู้ที่จะได้อุบัติเป็นพุทธมารดาต้องบำเพ็ญบารมีแสนกัป ลักษณะดังกล่าวเป็นการให้ความหมายของคำว่าบารมี ในความหมายของการประพฤติเพื่อไปสู่ฐานะอันสูง เช่น พระปัจเจกพระพุทธเจ้า พุทธมารดา พระสาวก เป็นต้น

๓) สันติเกนิทาน แสดงเรื่องราวตั้งแต่ตรัสรู้ถึงนิพพาน จากนั้นจึงแสดงคาถาแต่ละเรื่อง โดยตอนท้ายมีการประชุมชาดกว่า พระโพธิสัตว์ คือ พระพุทธเจ้าโคตมะ และบุคคลในเรื่อง คือ บุคคลต่างๆ ที่เกิดร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้าโคตมะ

การอธิบายบารมีในชาตกัฏฐกถามีลักษณะโดดเด่นอีกอย่างหนึ่ง ในลักษณะการอัญเชิญบารมีที่พระพุทธเจ้าบำเพ็ญมาช่วยในการปกป้องรักษาตน เช่น ในเรื่องวัฏฏกชาดกเล่าถึงพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นลูกนก ครั้งหนึ่งไฟป่าลามมาถึงที่อยู่ของพระโพธิสัตว์ ลูกนกคำนึงถึงพระสัพพัญญูเจ้าผู้ยังบารมี ๑๐ ทัศ ไฟจึงดับ หรือเรื่องกากชาดกเล่าถึงพญากาที่ระลึกถึงบารมี ๑๐ ประการ เมื่อพระราชาสั่งให้ฝูงชนฆ่าฝูงกา เป็นต้น ลักษณะโดดเด่นนี้มักปรากฏในยันต์ต่างๆ ของล้านนา

มธุรัตถวิลาสินี[๔๘] อธิบายบารมีตามที่ปรากฏในชาตกัฏฐกถา

ปรมัตถทีปนี[๔๙] อธิบายบารมีในจริยาปิฎก ที่สำคัญตอนท้ายมีการอธิบายคำถามเกี่ยวกับบารมี ๑๖ คำถาม ได้แก่ ๑) บารมีคืออะไร ๒) บารมีเป็นไปโดยความหมายอะไร ๓) บารมีมีกี่ชนิด ๔) ลำดับของบารมีเป็นเช่นไร ๕) อะไรคือลักษณะ ๖) รส สภาพประกอบที่ปรากฏ และพื้นฐานของบารมี ๗) อะไรคือปัจจัย ๘) อะไรคือสังกิเลส ๙) อะไรคือการชำระให้บริสุทธิ์ ๑๐) อะไรคือปฏิปักษ์ของบารมี ๑๑) อะไรคือการแบ่งประเภท ๑๒) อะไรคือการจัดรวม ๑๓) อะไรคืออุบายที่ทำให้เกิดบารมี ๑๔) ความสมบูรณ์เกิดขึ้นด้วยเวลาเท่าใด ๑๕) อะไรคืออานิสงส์ และ ๑๖) อะไรคือผลของบารมี

---

[๔๘] สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสมหาเถระ), **มธุรัตถวิลาสินี อรรถกถาพุทธวงศ์**, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ, ๒๕๐๐)

[๔๙] **ปรมัตถทีปนีอรรถกถา จริยาปิฎก ฉบับภูมิพโลภิกขุ**, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ, ๒๕๓๖)

แนวคิดของพระธรรมปาละเกี่ยวกับบารมีในปรมัตถทีปนี แตกต่างออกไปจากแนวคิดเดิมของเถรวาทและอรรถกถาบาลีในระยะเวลาเดียวกันที่อธิบายบารมีเป็นคุณธรรมที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญเพื่อถึงความเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต แต่พระธรรมปาละอธิบายบารมีว่าเป็นคุณธรรมที่พระโพธิสัตว์ปฏิบัติโดยมีความกรุณาและปัญญาเป็นสำคัญ

แม้พระธรรมปาละจะกล่าวว่าเดิมบารมีมี ๑๐ ประการ ภายหลังฝ่ายมหายานได้รับไปรวมใหม่เป็น ๖ ประการ และเน้นความกรุณาและปัญญา เป็นการสะท้อนความกรุณาของพระโพธิสัตว์ออกสู่โลกในทางที่ดีที่สุดโดยประกอบด้วยอุบายโกศลหรือปัญญา บารมี ๖ มี ทาน ศีล ขันติ วิริยะ ฌาน และปัญญา ที่เป็นดังนี้ เพราะเนกขัมมะบารมีได้รวมอยู่ในศีลบารมี สัจจบารมีรวมอยู่ในศีลบารมีและปัญญาบารมี เมตตาบารมีรวมอยู่ในฌานบารมี อุเบกขารวมอยู่ในฌานบารมีและปัญญาบารมี อธิษฐานบารมีรวมอยู่ในบารมีทุกอย่าง

การขยายความคิดเรื่องบารมีจากพุทธวงศ์และจริยวงศ์ ปรากฏในวรรณกรรมพุทธประวัติรุ่นหลัง ที่สำคัญได้แก่ชินกาลมาลีปกรณ์ และพระปฐมสมโพธิกถา

ในชินกาลมาลีปกรณ์ อธิบายพระโพธิสัตว์ว่ามี ๓ จำพวก คือ พระโพธิสัตว์ปัญญาธิกะ พระโพธิสัตว์วิริยาธิกะ พระโพธิสัตว์ปัญญาธิกะ พร้อมกำหนดเวลาในการบำเพ็ญบารมี โดยพระโพธิสัตว์ต่างๆ บำเพ็ญบารมีเป็นเวลา ๑๖ อสงไขยแสนกัป พระโพธิสัตว์ประทับอยู่ในดุสิต ๕๗ โกฏิ ๖ ล้านปี เพราะบารมีเต็มเปี่ยมทุกประการแล้ว พร้อมแจกแจงรายละเอียดถึงข้อปฏิบัติที่จะทำให้เป็นพระพุทธเจ้า (พุทธการกธรรม คือบารมี) ในชาติไหนบ้างและอย่างไร และได้กล่าวถึงสาวกบารมีญาณ คือ การบรรพชาของพระโมคคัลลานะและพระสารีบุตร[๕๐]

พระปฐมสมโพธิกถาของกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ในดุสิตปริวรรต ปริจเฉทที่ ๒ อธิบายถึงบารมี ๓๐ ทัศ ที่พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญ มีพระทานบารมีเป็นต้น พระอุเบกขาบารมีเป็นที่สุด แบ่งเป็น บารมี ๑๐ อุปบารมี ๑๐ และปรมัตถบารมี ๑๐ พร้อมแจกแจงว่าทรงบำเพ็ญบารมีใดในพระชาติใด อาทิ ทรงควักพระเนตรให้เป็นทานในชาติเป็นพระยาสีวิราช จัดเป็นอุปบารมี เป็นต้น และในมารวิชัยปริวรรต ปริจเฉทที่ ๙ เล่าเหตุการณ์ที่มารเข้ามาจะทวงบัลลังก์จากพระโพธิสัตว์ ลำดับนั้นพระโพธิสัตว์ทรงคำนึงถึงพระทศบารมีทั้ง ๑๐ ประการ จำแนกเป็น ๓ จำพวกเช่นกัน ตรัสเรียกพระแม่ธรณีขึ้นมาเป็นพยานในการประกอบบารมี เน้นเรื่องทานบารมีมากกว่าบารมีอื่น[๕๑]

ด้วยเหตุนี้ เมื่อจะสรุปถึงลักษณะของบารมีที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและวรรณกรรมพุทธประวัติ ดังนี้

---

[๕๐] รัตนปัญญาเถระ, **ชินกาลมาลีปกรณ์**, แปลโดย ร.ต.ท. แสง มนวิทูร, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๐๑), หน้า ๑-๔๒).

[๕๑] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, **ปฐมสมโพธิกถา**. (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๓๙), หน้า ๑๖๗-๑๘๑.

๑) บารมี หมายถึง ความเป็นเลิศ ผลสุดท้าย หรือความเต็มเปี่ยมของการปฏิบัติตามแนวทางใดแนวทางหนึ่ง และเป็นคุณสมบัติของผู้ใดก็ได้ ไม่จำกัดว่าต้องเป็นความเลิศในทางพระพุทธศาสนา

๒) บารมี หมายถึง ความเป็นเลิศในการปฏิบัติธรรมขั้นใดขั้นหนึ่ง

๓) บารมี หมายถึง ธรรมเครื่องถึงฝั่ง เป็นการดับสิ้นแห่งอาสวกิเลส คือ นิพพาน

๔) บารมี หมายถึง ธรรม ๑๐ ประการ อันบุคคลปฏิบัติแล้วจะนำไปสู่การบรรลุโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้า ประกอบด้วย ๑) ทาน ๒) ศีล ๓) เนกขัมมะ ๔) ปัญญา ๕) วิริยะ ๖) ขันติ ๗) สัจจะ ๘) อธิษฐาน ๙) เมตตา ๑๐) อุเบกขา มี ๓ ลำดับชั้น ได้แก่ บารมี อุปบารมี และปรมัตถปารมี เรียกทศบารมี พุทธกรธรรม หรือบารมี ๓๐ ทัศ ปรากฏในพุทธวงศ์ และจริยวงศ์

การให้ความหมายนี้มีการเปลี่ยนแปลงความหมายจากความหมายเดิมที่บ่งบอกถึงเป้าหมาย (ผู้มีบารมี) มาเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อบรรลุพระโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้า ดังพระนิพนธ์สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ว่า บารมีนั้นพระอาจารย์แสดงว่าพระพุทธเจ้าเมื่อยังไม่ตรัสรู้ ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ได้ทรงบำเพ็ญพระบารมีมาโดยลำดับ จนในที่สุดได้บำเพ็ญพระบารมีอย่างสูงสุดก็ได้บรรลุปรมัตถประโยชน์ ประโยชน์อย่างยิ่ง[๕๒]

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)[๕๓] อธิบายความหมายไว้ในพจนานุกรมดังนี้

ความหมายของบารมีตามภูมิธรรม มี ๓ ระดับ ดังนี้ ๑) บารมี เป็นการสร้างคุณความดีในชาติต่างๆ เหมือนคนทั่วไป มีดีบ้าง ชั่วบ้าง คละเคล้ากันไปตามความเหมาะสม ๒) อุปบารมี เป็นการสร้างความดีให้ยิ่งๆ ขึ้นไป ความดีก็เริ่มจะสมบูรณ์ขึ้น ๓) ปรมัตถบารมี เป็นขั้นบารมีเต็มเปี่ยมจนสามารถบรรลุธรรมได้

ความหมายของบารมีตามหลักการปฏิบัติ มี ๓ ระดับ ดังนี้ ๑) บารมี เป็นการปฏิบัติโดยทั่วไป มีการให้ทาน รักษาศีล เป็นต้น ถือว่าเป็นการกระทำความดีของคนทั่วไป ๒) อุปบารมี เป็นการปฏิบัติโดยปลีกตัวออกจากเครื่องผูกพันต่างๆ เช่น ปลีกตัวออกจากเรือนไปรักษาศีล เป็นต้น ๓) ปรมัตถปารมี เป็นการปฏิบัติเมื่อปลีกตัวออกจากเรือนแล้ว จะต้องบำเพ็ญเพียรทางจิตหรือที่เรียกว่าปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานจนได้บรรลุธรรม จึงเรียกได้ว่าเป็นขั้นปรมัตถบารมี[๕๔]

๕) บารมี หมายถึง ธรรม ๖ ประการ ได้แก่ ทาน ศีล ขันติ วิริยะ ฌาน และปัญญา เป็นคุณธรรมที่พระโพธิสัตว์ปฏิบัติโดยมีความกรุณาและปัญญาเป็นสำคัญ เป็นธรรมที่ปฏิบัติเพื่อไปสู่การ

---

[๕๒] สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์, **ธรรมานุกรม**, นครหลวงฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕, หน้า ๒๓๒-๒๓๕.

[๕๓] พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) **พจนานุกรมพุทธศาสตร์**, กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓, หน้า ๔๒๙.

[๕๔] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒๙.

เป็นพระโพธิสัตว์ มากกว่าการเป็นพระพุทธเจ้า ตามมติของพระธรรมปาละในปรมัตถทีปนี คล้ายกับความหมายบารมีในพุทธศาสนามหายาน

๖) บารมีในลักษณะคาถาป้องกันภัยต่างๆ เป็นการอัญเชิญบารมีที่พระพุทธเจ้าบำเพ็ญมาช่วยในการปกป้องรักษาตน

๒.๑.๒ รูปเปรียบพระพุทธเจ้า

รูปเปรียบพระพุทธเจ้าหรือรูปแทนองค์พระพุทธเจ้านี้ โดยความเข้าใจในปัจจุบัน คือ พระพุทธรูป[๕๕] แต่จากการศึกษากลับพบว่า รูปเปรียบของพระพุทธเจ้าปรากฏมาก่อนแล้วในสมัยพุทธกาล ในลักษณะการแสดงปาฏิหาริย์ขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เรียกว่า**พระพุทธนิรมิตหรือพระพุทธฉาย** เกิดขึ้นในระยะเวลาที่ยังไม่ปรากฏงานพุทธศิลปกรรมที่สร้างด้วยวัสดุใดๆ พระพุทธองค์ทรงแสดงรูปเปรียบขึ้นในโอกาสพิเศษให้ทำหน้าที่แทนพระพุทธองค์ในบางเรื่อง[๕๖] ดังปรากฏในพุทธประวัติตอนยมกปาฏิหีรญาณนิทเทส[๕๗] พระพุทธเจ้าได้แสดงญาณในยมกปาฏิหาริย์ มีท่อไฟพุ่งออกจากพระวรกาย และฉัพพรรณรังสี คือ สีเขียว สีเหลือง สีแดง สีขาว สีแสด สีประภัสสรก็แผ่ซ่านออกจากพระวรกาย ในครั้งนั้นเมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จจงกรม พระพุทธนิมิตประทับยืน ประทับนั่ง หรือทรงสำเร็จไสยาสน์ เมื่อพระผู้มีพระภาคประทับยืน พระพุทธนิมิตเสด็จจงกรม ประทับนั่ง หรือทรงสำเร็จไสยา เมื่อพระผู้มีพระภาคประทับนั่ง พระพุทธนิมิตเสด็จจงกรม ประทับยืน หรือทรงสำเร็จไสยา เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงสำเร็จไสยา พระพุทธนิมิตเสด็จจงกรม ประทับยืน หรือประทับนั่ง เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จจงกรม ประทับนั่ง หรือทรงสำเร็จไสยา พระพุทธนิมิตประทับยืน เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จจงกรม ประทับยืน หรือทรงสำเร็จไสยา พระพุทธนิมิตประทับนั่ง เมื่อพระผู้มีพระภาคประทับยืน ประทับนั่ง หรือเสด็จจงกรม พระพุทธนิมิตทรงสำเร็จไสยา

นอกจากนี้ยังปรากฏพุทธฉายในธัมมเทสนากถา[๕๘] ที่ว่าด้วยการแสดงธรรมขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ระบุไว้ว่าพระพุทธนิมิตได้แสดงธรรมในโลกมนุษย์ด้วยปาฏิหาริย์ของพระพุทธเจ้า **เนื่องจากพระพุทธนิมิตเป็นพระชินเจ้า เป็นพระศาสดา เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นพระสัพพัญญู เป็นพระสัพพทัสสาวี เป็นพระธัมมัสสามี เป็นพระธัมมปฏิสรณะ** การอธิบายเช่นนี้สืบทอดมาจนกระทั่งปัจจุบันที่ชาวล้านนาเชื่อว่า ภาพเปรียบของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย คือ พระพุทธเจ้านั่นเอง

---

[๕๕] โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, **สารานุกรมไทยฉบับเยาวชน เล่มที่ ๒๙**, (กรุงเทพมหานคร: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗), ๒๕๔๘), หน้า ๔๓.

[๕๖] พระมหาสมจินต์ สมฺมาปญฺโญ,ผศ.ดร., กำเนิดและพัฒนาการแห่งพระพุทธรูป, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://www.mcu.ac.th [๒๖ กรกฎาคม ๒๕๖๕].

[๕๗] ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๑๑๖/๑๗๗-๑๗๘.

[๕๘] อภิ.ปุ. (ไทย) ๓๗/๑๗๓๗/๘๔๑.

สมัยหนึ่งที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่พระเชตวัน กรุงสาวัตถี ภิกษุ ๕๐๐ ปฏิบัติกรรมฐานอยู่ในป่าเข้าใจผิดคิดว่าตัวเองเป็นพระอรหันต์แล้วจะมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงรับสั่งพระอานนท์ให้ไปบอกภิกษุเหล่านั้นกลับไปปฏิบัติกรรมฐานในป่าช้า ขณะปฏิบัติกรรมฐานอยู่ เห็นซากศพที่ยังสดจึงเกิดความกำหนัดขึ้น ได้รู้ว่าตัวเองยังไม่หมดกิเลส ขณะนั้นพระพุทธเจ้าประทับอยู่ในพระคันธกุฎีทรงฉายพระรัศมีไปที่ภิกษุ ๕๐๐ รูป ตรัสอยู่เฉพาะหน้าของภิกษุเหล่านั้นว่า ภิกษุทั้งหลาย การที่พวกเธอเห็นร่างกระดูกเช่นนั้น เกิดความยินดีด้วยอำนาจราคะ ควรละหรือ เป็นต้น

เรื่องพระพุทธฉายนี้ทำให้พุทธบริษัทในศรีลังกามีความเชื่อว่าพระพุทธเจ้าทรงฉายภาพของพระองค์ไปที่ศรีลังกา เช่นเดียวกับพุทธบริษัทในประเทศไทยที่เชื่อว่า พระพุทธเจ้าทรงฉายภาพของพระองค์ไว้ที่วัดพระพุทธฉาย จังหวัดสระบุรี ดังปรากฏเป็นตำนานว่า พระพุทธเจ้าเสด็จมาโปรดนายพรานฆาฏกะที่ภูเขาฆาฏกะให้เลื่อมใสได้ขอบวชในพระพุทธศาสนา เมื่อจะเสด็จกลับชมพูทวีปภิกษุฆาฏกะได้ทูลขอติดตาม พระองค์ทรงห้ามไว้เพื่อให้ช่วยประกาศพระศาสนาที่ปัจจันตชนบทนั้น พระฆาฏกะจึงทูลขอสิ่งที่เคารพสักการะ จึงทรงแสดงปาฏิหาริย์ให้เงาของพระองค์ติดไว้ ณ เงื้อมภูเขาแห่งนั้น พร้อมประทับรอยพระบาทเบื้องขวาไว้บนยอดภูเขา

สำหรับรูปเปรียบของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในลักษณะของ**พระพุทธรูป** มีอยู่ในตำนานพระแก่นจันทน์[๕๙] ได้ชี้มูลเหตุการสร้างพระพุทธรูปครั้งแรกตามแนวคิดพระพุทธศาสนาว่า เกิดจากดำริของพระเจ้าปเสนทิโกศลที่ต้องการมีพระพุทธรูปไว้ทดแทนในยามที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปที่อื่น เพื่อเป็นเครื่องระลึกถึง จึงได้ทรงขออนุญาตสร้างพระพุทธรูปด้วยไม้แก่นจันทน์แดงประดิษฐานไว้เหนืออาสนะที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเคยประทับ ครั้นพระพุทธองค์เสด็จกลับจากดาวดึงส์ พระแก่นจันทน์แดง (กำลัง) ลุกขึ้นเพื่อต้อนรับ แต่พระพุทธเจ้าได้ตรัสให้พระแก่นจันทน์แดงประทับที่เดิม เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้เห็นแบบอย่างในการสร้างพระพุทธรูปในคราวที่พระพุทธองค์นิพพานแล้ว โดยเมื่อสร้างพระแก่นจันทน์ได้ ๗ ปี พระพุทธเจ้าจึงเสด็จดับขันธ์ปรินิพพาน

เรื่องพระแก่นจันทน์นี้ได้แต่งขึ้นภายหลังในสมัยที่มีพระพุทธรูปแพร่หลายแล้ว ในทำนองที่ผู้แต่งได้เล่าย้อนกลับไปในสมัยพระพุทธเจ้ายังคงทรมานตนอยู่บนโลกใบนี้ เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือให้กับพระพุทธรูปแก่นจันทน์แดงที่สร้างขึ้น ทั้งในตำนานพระแก่นจันทน์เองหรือในชินกาลมาลีปกรณ์[๖๐] ที่เล่าเรื่องพระแก่นจันทน์แดง ต่างเล่าเรื่องให้มาสิ้นสุดในสมัยพระเมืองแก้ว ทรงครองราชย์ในราว พ.ศ. ๒๐๓๘-๒๐๖๘ โดยระบุว่า ใน พ.ศ. ๒๐๖๕ พระองค์โปรดให้อำมาตย์เชิญพระแก่นจันทน์ไปประดิษฐานที่วัดบุพพารามเพื่อให้ราชทูตเมืองได้สักการะบูชา[๖๑] ดังนั้นตำนานพระแก่นจันทน์แดงนี้คงแต่งขึ้นในสมัยพระเมืองแก้วเป็นอย่างช้า

---

[๕๙] กรมศิลปากร, **ตำนานพระแก่นจันทน์**, (กรุงเทพมหานคร: เอส บี เค การพิมพ์, ๒๕๖๔), หน้า ๑๐-๑๓.

[๖๐] รัตนปัญญาเถระ, **ชินกาลมาลีปกรณ์**, แปลโดยแสง มนวิทูร, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๐๑), หน้า ๑๔๕-๑๔๗.

[๖๑] กรมศิลปากร, **ตำนานพระแก่นจันทน์**, หน้า ๑๙-๒๑.

อย่างไรก็ตามในทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ศิลปะ เชื่อว่าพระพุทธรูปถูกสร้างขึ้นครั้งแรกภายหลังพระพุทธเจ้าปรินิพพานไป ๗๐๐ ปี ปรากฏในสมัยของพระเจ้ากนิษกะ แห่งราชวงศ์กุษาณะ ที่แคว้นคันธารราฐ ราว พ.ศ. ๖๖๓ – ๗๐๕ มีลักษณะทางประติมาณวิทยาคล้ายกับรูปเคารพของชาวกรีก โดยก่อนหน้านั้นเป็นการสร้างรูปสัญลักษณ์ต่างๆ แทนพระพุทธประวัติ เพื่อเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า อาทิสร้างรูปม้ามีฉัตรกางกั้นเป็นสัญลักษณ์แทนการเสด็จออกบวช สร้างรูปบัลลังก์และต้นโพธิ์เป็นสัญลักษณ์แทนการตรัสรู้ สร้างรูปธรรมจักรและกวางหมอบเป็นสัญลักษณ์แทนการแสดงปฐมเทศนา สร้างรูปพระสถูปเป็นสัญลักษณ์แทนการปรินิพพาน โดยที่ยังไม่ปรากฏรูปเคารพอย่างรูปคนหรือพระพุทธรูป[๖๒]

ด้วยเหตุนี้ พระพุทธรูปอันเป็นรูปเปรียบของพระพุทธเจ้านั้นอันเกิดจากการแสดงปาฏิหาริย์ของพระพุทธองค์ปรากฏมาตั้งแต่สมัยที่พระพุทธเจ้าทรงทรมานในโลก ส่วนพระพุทธรูปที่เกิดจากการสร้างสรรค์ของมนุษย์ปรากฏภายหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานไป ๗๐๐ ปี สมัยพระเจ้ากนิษกะ แห่งราชวงศ์กุษาณะ ที่แคว้นคันธารราฐ ภายหลังเมื่อการสร้างพระพุทธรูปแพร่หลายแล้ว ในล้านนาราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑ สมัยพระเมืองแก้ว จึงมีการแต่งตำนานพระแก่นจันทน์ซึ่งเป็นเรื่องเล่าในอดีตมาใช้อธิบายมูลเหตุการสร้างพระพุทธรูปขึ้นครั้งแรก

นอกจากพระพุทธนิมิตหรือพระพุทธฉาย และพระพุทธรูปแล้ว รูปเปรียบของพระพุทธเจ้าอีกอย่างหนึ่ง คือ พระพิมพ์ที่พบในการประดับบนพระแผงไม้ ตามความเชื่อของชาวล้านนาว่าพระพิมพ์ ๑ องค์ คือ พระพุทธเจ้า ๑ องค์ ดังนั้นพระพิมพ์จำนวนมากที่ประดับบนพระแผงไม้ จึงหมายถึงพระพุทธเจ้าจำนวนมากที่อุบัติในโลกทั้งหลาย ในการอธิบายองค์ความรู้เกี่ยวกับพระแผงไม้ จึงจะอธิบายพระพิมพ์ หรือรูปเปรียบของพระพุทธเจ้าที่มีขนาดเล็กด้วย

เดิมพระพิมพ์นิยมสร้างบรรจุในเจดีย์ จัดเป็นอุเทสิกเจดีย์ หมายถึง ของที่สร้างอุทิศถวายแด่พระพุทธเจ้า โดยเชื่อว่ามูลเหตุการสร้างพระพิมพ์เพื่อ**เป็นสัญญะถึงการสืบต่อพระพุทธศาสนาให้ครบ ๕,๐๐๐ ปี** เพราะแม้ศาสนสถานจะผุพังหรือพินาศไปแล้ว แต่พระพิมพ์ที่บรรจุในศาสนสถานเหล่านั้นก็ยังคงอยู่ ทำให้เมื่อมีผู้คนมาพบในภายหลังจึงเข้าใจได้ว่าสถานที่หรือศาสนสถานแห่งนั้นเคยเป็นวัดหรือศาสนสถานในพระพุทธศาสนามาก่อน ซึ่งต่างออกไปจากการให้ความหมายพระพิมพ์ที่ปรากฏบนพระแผงไม้ในลักษณะหมายถึง**พระพุทธเจ้า** ที่สร้างขึ้นตามความปรารถนาจะแสดงการบูชาพระพุทธองค์

มีการอธิบายถึงมูลเหตุการสร้างพระพิมพ์ว่า มาจากการสร้างให้เป็นอนุสรณ์เมื่อมีการจาริกแสวงบุญไปยังสังเวชนียสถานทั้ง ๔ ก่อน คือ ๑) เมืองกบิลพัสดุ์สถานที่พระพุทธเจ้าประสูติ ณ สวนลุมพินีวัน ๒) พุทธคยา สถานที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ณ โพธิพฤกษ์ปัจจุบัน ๓) ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน สถานที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา ๔) เมืองกุสินารา สถานที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธ์ปรินิพพาน ณ สาละวโนทยาน เพราะสถานที่ทั้ง ๔ นั้น เมื่อพระพุทธองค์

---

[๖๒] ศักดิ์ชัย สายสิงห์, **พระพุทธรูปในประเทศไทย รูปแบบ พัฒนาการ และความเชื่อของคนไทย**, (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๖), หน้า ๓-๔.

เสด็จดับขันธ์ปรินิพพานได้อนุญาตให้พุทธบริษัทไปปลงธรรมสังเวชระลึกถึงพระองค์ได้ ดังที่ปรากฏในสังเวชนียสูตรว่า "...ภิกษุทั้งหลาย สังเวชนียสถาน ๔ แห่งนี้ เป็นสถานที่ที่กุลบุตรผู้มีศรัทธา ควรไปดูสังเวชนียสถาน ๔ แห่ง อะไรบ้าง คือ ๑) สังเวชนียสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดูด้วยระลึกว่า "ตถาคตประสูติในที่นี้" ๒) สังเวชนียสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดูด้วยระลึกว่า "ตถาคตตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณในที่นี้" ๓) สังเวชนียสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดูด้วยระลึกว่า "ตถาคตทรงประกาศธรรมจักรอันยอดเยี่ยมในที่นี้" ๔) สังเวชนียสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดูด้วยระลึกว่า "ตถาคตเสด็จดับขันธปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุในที่นี้" ภิกษุทั้งหลาย สังเวชนียสถาน ๔ แห่งนี้แลเป็นสถานที่ที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดู..."[๖๓] เพื่อจะได้สังเวช คือ เตือนใจให้เกิดแรงหรือกำลังใจในการปฏิบัติกิจหน้าที่

ภายหลังจากที่ผู้คนไปจาริกแสวงบุญมากขึ้น จึงทำให้เกิดการสร้างพระพิมพ์แจกเป็นของที่ระลึก ซึ่งมักทำเป็นก้อนดินเผาโดยการพิมพ์หรือการกดประทับเป็นรูปสัญลักษณ์ต่างๆ ภายหลังพบตามสถานที่สำคัญทางพุทธศาสนาเกือบทุกแห่งในอินเดีย ทั้งยังพบกระจายมาถึงคาบสมุทรมาลายูและแคว้นอันนัมของเวียดนาม[๖๔]

เมื่อเกิดความนิยมไปสักการะพระพุทธเจ้าในสถานที่แสดงปาฏิหาริย์อีก ๔ แห่ง ได้แก่ ๑) สถานที่พระองค์เสด็จลงจากดาวดึงส์ ณ เมืองสังกัส แขวงสุชานโกต ๒) สถานที่พระองค์ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ ณ เมืองสาวัตถีแขวงสาเหตมาเหต ๓) สถานที่พระองค์ทรงทรมานช้างนาฬาคีรี ณ เมืองราชคฤห์ แขวงราชะเคีย ๔) สถานที่พระองค์ทรงทรมานพระยาวานร ณ เมืองเวสาลีแขวงเพสารห์ จึงมีการทำพระพิมพ์โดยจำลองสถานที่ต่างๆ เป็นสัญลักษณ์ลงในพระพิมพ์นั้นด้วย เรียก พระพิมพ์พระพุทธเจ้า ๘ ปาง

ในบันทึกพระภิกษุอี้จิง (I-Tshing) พ.ศ. ๑๒๑๔-๑๒๓๘ ที่เดินทางไปศึกษาที่มหาวิทยาลัยนาลันทา ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดียในสมัยหลังคุปตะ มีตอนหนึ่งระบุว่าในประเทศอินเดียนิยมสร้างเจดีย์ขนาดเล็กและพระพิมพ์ โดยมีการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ และจารึกคาถา เย ธมฺมา มีอานิสงส์ให้ผู้สร้างได้ไปเกิดในชีวิตที่สุขสบายถึง ๔ ชาติ[๖๕] ภายหลังในสมัยพุกามพบการสร้างพระพิมพ์จำนวนมากได้รับอิทธิพลจากศิลปะปาละของอินเดีย นอกจากคาถา เย ธมฺมา แล้วยังพบการจารึกคำปรารถนาของผู้สร้างให้บรรลุวิมุติธรรม หรือขอให้ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เป็นต้น ทั้งยังพบพระพิมพ์ที่สร้างอุทิศให้กับผู้ที่ล่วงลับ เช่น การสร้างพระพิมพ์ดินดิบที่พบในคาบสมุทรมลายู สมัยศรีวิชัย เป็นต้นเช่นเดียวกับพระพิมพ์ที่พบในธิเบต

---

[๖๓] อง.จคุกฺก. (ไทย) ๒๑/ ๑๑๘/ ๑๘๐.

[๖๔] Alfred Foucher, **The Beginnings of Buddhist Art and Other Essaya in Indian and Central-Asian archaeology,** (New Delhi: AES, ๑๙๙๔), ๑๑-๑๒.

[๖๕] I-Tshing, **A Record of Buddhist Relingion as Practised in India and the Malay Archipelago, trans. J. Takakusu,** (Dclhi: Munshiram Manoharlal, ๑๙๘๒), ๑๕๐-๑๕๑.

สำหรับคาถา เย ธมฺมา ปรากฏในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๔ พระวินัยปิฎกเล่มที่ ๔ มหาวรรค ภาค ๑ เรื่องพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะบรรพชา[๖๖] เล่าถึงเหตุการณ์สารีบุตรปาริพาชกได้ฟังธรรมกับพระอัสสชิ เพราะพึงใจในกริยาอันเรียบร้อยงดงามของพระอัสสชิขณะกำลังเดินบิณฑบาตร สารีบุตรปริพาชกจึงเข้าไปหาท่านพระอัสสชิถามว่า อินทรีย์ของท่านผ่องใส ผิวพรรณของท่านบริสุทธิ์ผุดผ่อง ท่านบวชเฉพาะใคร ใครเป็นศาสดาของท่าน หรือท่านชอบใจธรรมของใคร พระอัสสชิตอบว่า พระมหาสมณะศากยบุตร เสด็จออกทรงผนวชจากศากยตระกูล เราบวชเฉพาะพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเป็นศาสดาของเรา และเราชอบใจธรรมของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น พระสารีบุตรถามต่อว่าก็พระศาสดาของท่านสอนอย่างไร แนะนำอย่างไร พระอัสสชิว่า เราเป็นคนใหม่ บวชยังไม่นาน เพิ่งมาสู่พระธรรมวินัยนี้ ไม่อาจแสดงธรรมแก่ท่านได้กว้างขวาง แต่จักกล่าวใจความแก่ท่านโดยย่อ ดังว่า ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตทรงแสดงเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติทรงสั่งสอนอย่างนี้ เมื่อสารีบุตรปริพาชกฟังจบแล้วจึงเกิดดวงตาเห็นธรรม ภายหลังเข้าไปหาโมคคัลลานปริพาชกแล้วบอกข้อธรรมดังกล่าว โมคคัลลานปริพาชกก็ได้ดวงตาเห็นธรรมเช่นกัน

ด้วยเหตุที่คาถา เย ธมฺมา เป็นคาถาสำคัญของพระพุทธศาสนาเพราะเป็นแก่นคำสอนของพระพุทธศาสนา จึงมีการนำมาจารึกด้านหลังพระพิมพ์ เมื่อพระพิมพ์คือพระพุทธเจ้า คาถาเย ธมฺมา คือ พระธรรมจากพระโอษฐ์พระพุทธเจ้า

พระพิมพ์ที่สร้างจำนวนมากประดับอยู่ในแผ่นดินเผา เรียกพระแผงหรือพระพิมพ์แผง ส่วนพระพิมพ์ที่สร้างจำนวนมากโดยประดับรวมกันไว้บนแผงไม้ เรียกพระแผงไม้

สำหรับพระพิมพ์ในประเทศไทยจำแนกตามรูปแบบศิลปะได้ดังนี้

๑) พระพิมพ์ทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๖)

พระพิมพ์ทวารวดีกลุ่มแรกที่กำหนดอายุในพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๔ เป็นกลุ่มพระพิมพ์ที่ได้รับแรงบันดาลใจจากศิลปะอินเดียแบบอมราวดี คุปตะ และหลังคุปตะ มักมีจารึกคาถา เย ธมฺมา หรือจารึกคาถาอื่น ที่จารด้วยอักษรปัลลวะ ภาษาบาลี พบในกลุ่มเมืองทวารวดีในภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวมถึงกลุ่มพระพิมพ์อิทธิพลศิลปะปาละที่ผ่านมาทางพุกาม เช่น พระพิมพ์ซุ้มพุทธคยา พระพิมพ์แผง พระพิมพ์หริภุญชัย เป็นต้น

พระพิมพ์ทวารวดีกลุ่มหลังที่กำหนดอายุในพุทธศตวรรษที่ ๑๕-๑๖ เป็นกลุ่มพระพิมพ์ที่พัฒนาในท้องถิ่น เช่นพระพิมพ์ที่พบในลุ่มแม่น้ำลพบุรี-ป่าสัก แม่น้ำมูลตอนต้น แม่น้ำชีตอนกลาง อาทิ พระพิมพ์ที่พบที่วัดนครโกษา จังหวัดลพบุรี พระพิมพ์พบที่บ้านตโนด อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา พระพิมพ์เมืองจำปาศรี อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม เป็นต้น

---

[๖๖] วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๐-๖๓/๗๒-๗๘.

พระพิมพ์ดินเผานาดูน จังหวัดมหาสารคามชิ้นหนึ่งมีจารึกด้านหลังเป็นจารึกอักษรปัลลวะ ภาษามอญโบราณ กำหนดอายุในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ว่า “บุญอันนี้ในกอมระตาญงพร้อมด้วยสหายของตนผู้เป็นสามัญชนได้ร่วมกันสร้างไว้”[๖๗] พระพิมพ์ดินเผาเมืองฟ้าแดดสงยางเป็นรูปพระพุทธเจ้าประทับนั่งสมาธิมีจารึกอักษรปัลลวะ ภาษามอญโบราณ อ่านได้ว่า “พระพุทธรูปนี้ สร้างขึ้นเพื่อท่านปิณญะอุปัชฌายาจารย์ผู้มีคุณ อันเลื่องลือไปไกล”[๖๘] หรือพระพิมพ์ดินเผาทรงกลมพบที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีจารึกคาถา “เย ธัมมา” เป็นต้น ทั้งหมดได้รับแรงบันดาลใจมากจากพระพิมพ์แบบพุทธคยา กำหนดอายุในพุทธศตวรรษที่ ๑๖[๖๙]

พระพิมพ์ที่น่าสนใจในกลุ่มนี้ซึ่งสะท้อนคติอดีตพุทธเจ้าเช่นเดียวกับพระแผงไม้ คือ พระพิมพ์แผง อาทิ พระพิมพ์แผง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม กำหนดอายุในพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓ ตัวอย่างพระพิมพ์แผงกลุ่มนี้ เช่น

พระพิมพ์แผงรูปสี่เหลี่ยม มีขนาดกว้างประมาณ ๑๐ เซนติเมตร สูงประมาณ ๑๕ เซนติเมตร ภายในแผ่นสี่เหลี่ยมผืนผ้าของพระพิมพ์ประกอบด้วยพระพุทธรูปขนาดเล็กจำนวนมากเรียงแถวอย่างเป็นระเบียบ เช่น แสดงภาพพระพุทธรูปปางสมาธิเรียงกันตามแนวนอน ๙ แถว เฉพาะแถวที่ ๑-๖ จากข้างบนเป็นพระพุทธรูปแถวละ ๑๒ องค์ แถวที่ ๗-๘ เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ ๓ องค์ คั่นด้วยวัตถุมงคลที่อาจเป็นธรรมจักร สถูป หรือเครื่องสักการะ ต่อด้วยพระพุทธรูปปางสมาธิ ๓ องค์[๗๐] จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ขอนแก่น

พระพิมพ์แผงรูปสามเหลี่ยม มีขนาดกว้างประมาณ ๑๐ เซนติเมตร สูง ๑๕ เซนติเมตร แสดงภาพพระพุทธเจ้าขนาดเล็กเรียงกัน ๖ แถว นับจากด้านบน แถวที่ ๑ จะมีพระพุทธรูป ๑ องค์ แถวที่ ๒ มี ๓ องค์ แถวที่ ๓ มี ๕ องค์ แถวที่ ๔ มี ๗ องค์ แถวที่ ๕ กับ ๖ มี ๘ องค์ รวมทั้งหมด ๓๒ องค์[๗๑] จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ขอนแก่น

พระพิมพ์แผงรูปเปลวเพลิง มีขนาดกว้างประมาณ ๑๐ เซนติเมตร สูง ๑๕ เซนติเมตร มีลักษณะพิเศษที่กรอบพระแผงคดโค้งคล้ายรูปเปลวไฟ แสดงภาพพระพุทธเจ้าจำนวน ๒๗ องค์ ถึง ๕๐ องค์[๗๒] จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ขอนแก่น

---

[๖๗] เทิม มีเต็ม และจำปา เยื้องเจริญ, **จารึกในประเทศไทย อักษรปัลลวะ อักษรมอญ พุทธศตวรรษที่ ๑๒-๒๑,** (กรุงเทพมหานคร: หอสมุดแห่งชาติกรมศิลปากร, ๒๕๒๙), ๗๗.

[๖๘] เรื่องเดียวกัน, ๘๕.

[๖๙] พิริยะ ไกรฤกษ์, **รากเหง้าแห่งศิลปะไทย**, (กรุงเทพมหานคร: ริเวอร์บุ๊คส์, ๒๕๕๕), ๒๕๔.

[๗๐] พิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ บรรณาธิการ, **พระพิมพ์ พระเครื่องเมืองไทย**, (กรุงเทพมหานคร: รุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๖๔), หน้า ๑๒๔

[๗๑] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๕

[๗๒] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๕

๒) พระพิมพ์ศรีวิชัย (พุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๔)

พระพิมพ์ศรีวิชัยพบตามถ้ำภูเขาหินปูนในจังหวัดสุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช พัทลุง กระบี่ ตรัง และยะลา พระพิมพ์ชนิดหนึ่งที่พบทำด้วยดินดิบ คือไม่เผา โดยการนำอัฐิของผู้เสียชีวิตซึ่งอาจเป็นพระภิกษุหรือฆราวาสที่มรณภาพและฌาปนกิจแล้ว โขลกผสมกับดินแล้วจึงกดลงในแม่พิมพ์เป็นภาพพระพุทธเจ้าหรือพระโพธิสัตว์ในพุทธศาสนามหายาน โดยไม่นำไปเผาอีกเพราะเผามาครั้งหนึ่งแล้ว แม่พิมพ์พบทั้งดินเผาและที่เป็นโลหะ ในวัฒนธรรมธิเบตก็มีพระพิมพ์ดินดิบที่ใช้แม่พิมพ์โลหะ ซึ่งสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

ทั้งนี้พระพิมพ์ศรีวิชัยมักเป็นรูปทรงกลม คล้ายหยดน้ำ แผ่นสี่เหลี่ยม พบเป็นภาพพระพุทธเจ้าขนาบสองข้างด้วยพระโพธิสัตว์ หรือภาพพระพุทธเจ้าหลายองค์ หรือภาพพระโพธิสัตว์องค์เดียว และมีภาพเจดีย์ประกอบ บางชิ้นมีจารึก เย ธมฺมา ด้านหลังเช่นเดียวกับพระพิมพ์ทวารวดี บางชิ้นจารึกเป็นภาษาสันสกฤต ภาษามอญโบราณ แบ่งได้เป็น ๓ กลุ่ม

๑) พระพิมพ์ศรีวิชัยอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓ ได้รับอิทธิพลศิลปะอินเดียอมราวดี คุปตะ และหลังคุปตะ เช่นเดียวกับที่พบในเมืองนครปฐม เมืองอู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี เมืองโบราณในอำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี เป็นต้น

๒) พระพิมพ์ศรีวิชัยอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๔-๑๕ ได้รับแรงบันดาลใจจากศิลปะอินเดียแบบปาละ ศิลปะชวาภาคกลางของอินโดนีเซีย เช่น พระพิมพ์รูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ในรูปแบบ ๒ กร และ ๔ กร พระพิมพ์ภาพพระโพธิสัตว์ชัมภละ หรือเทพกุเวร พระพิมพ์เม็ดกระดุม จากเขาศรีวิชัย อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นต้น

๓) พระพิมพ์ศรีวิชัยอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๘ สัมพันธ์กับศิลปะเขมร และพุกามในประเทศพม่า รูปแบบสำคัญ ได้แก่ พระพิมพ์อดีตพระพุทธเจ้าประทับยืนเรียงกันเป็นแถวภายในซุ้ม คล้ายกับพระพิมพ์เขมรทางภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่นพระพิมพ์พบที่ถ้ำเขานุ้ย อำเภอห้วยยอด จังหวัดตรัง เป็นต้น

พระพิมพ์ศรีวิชัยที่น่าสนใจ ได้แก่ พระพิมพ์อดีตพระพุทธเจ้า อายุในพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ดินเผากว้าง ๙.๕ เซนติเมตร สูง ๑๓ เซนติเมตร พบที่วัดเดิมเจ้า ตำบลป่าเว อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร เป็นพระพิมพ์ทรงสี่เหลี่ยมส่วนยอดโค้ง แสดงภาพอดีตพระพุทธเจ้าจำนวน ๑๖ องค์ แบ่งเป็น ๔ แถว แถวละ ๔ องค์ ระหว่างพระพุทธเจ้ามีรูปสถูปคั่น สัมพันธ์กับรูปแบบพระพิมพ์เมืองหริภุญไชยและเมืองพุกาม

พระพิมพ์ภาพสถูป ๓ องค์เรียงกัน กำหนดอายุในพุทธศตวรรษที่ ๑๒ เป็นพระพิมพ์ดินดิบ กว้าง ๒.๗ เซนติเมตร สูง ๔.๔ เซนติเมตร พบที่โบราณสถานบ้านจาเละ อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี ลักษณะเป็นทรงรี ภายในมีพระสถูปเรียงกัน ๓ องค์ ส่วนฐานเป็นฐานสูงทรงกระบอก องค์ระฆังกลม ยอดเป็นแกนฉัตร ปล้องไฉน ๖ ชั้น ฉัตร และเม็ดน้ำค้างเหนือสุด ด้านใต้มีจารึกอักษรปัลลวะ ๒ บรรทัด ระบุหลักธรรมอริยสัจสี่ สถูปในพระพิมพ์นี้จึงน่าหมายถึงอดีตพระพุทธเจ้า

๓) พระพิมพ์ลพบุรี (พุทธศตวรรษที่ ๑๗-๒๐)

เรียกอีกชื่อหนึ่งว่าพระพิมพ์แบบเขมรในประเทศไทย สร้างด้วยดินเผา หล่อด้วยชิน หรือสำริด มักแสดงภาพสถาปัตยกรรมประกอบมากกว่าพระพิมพ์แบบอื่น โดยเฉพาะซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูป และมักแสดงภาพพระพุทธเจ้าทรงเครื่อง นิยมทำพระเกศาเกล้าเป็นริ้วขึ้นข้างบนพระอุษณีษะทรงกรวย บางครั้งเป็นกลีบบัวซ้อน มีรัศมีคล้ายลูกแก้วหรือดอกบัวตูมประดับบนยอด พระพักตร์รูปสี่เหลี่ยม มีไรพระเกศา นิยมจีวรห่มเฉียง พาดสังฆาฏิเป็นแถบหนา ปลายตัดตรง ประทับนั่งสมาธิราบ พบทั้งปางนาคปรกและมารวิชัย ส่วนพระพุทธรูปยืนมักเป็นปางประทานอภัย ๒ พระหัตถ์ประทับในซุ้มหรือใต้ต้นโพธิ์[๗๓]

พระพิมพ์ที่พบมากและน่าสนใจของพระพิมพ์ลพบุรี เป็นพระพิมพ์รูปพระพุทธเจ้าประทับนั่งเรียงกัน ๓ พระองค์ ลดหลั่งความสูงกันโดยตอนกลางสูงที่สุด แต่ละองค์ประทับอยู่ในซุ้ม ภายใต้ต้นโพธิ์ มีทั้งที่สวมมงกุฎและไม่สวมมงกุฎ แสดงปางมารวิชัย ฐานเป็นฐานบัว บางชิ้นเป็นสถูปเล็กๆ เรียงกัน จำนวนพระพุทธรูป ๓ องค์นั้น อาจหมายถึงอดีตพระพุทธเจ้า หรือเป็นรูปปรัชญาตรีกายตามแนวคิดพุทธศาสนามหายาน หมายถึงการแสดงภาวะของพระพุทธเจ้าทั้ง ๓ สภาวะ คือ ธรรมกาย สัมโภคกาย และนิรมานกาย[๗๔] หรืออาจตีความได้พระศากยมุนีประทับในตอนกลาง ด้านข้างเป็นพระอมิตาภะ กับพระศรีอาริยเมตไตรย หรืออาจหมายถึงพระไวโรจนะ ๓ องค์บนบัลลังก์เดียวกัน[๗๕]

พระแผงพระพุทธรูป ๖ องค์ ศิลปะลพบุรี พุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐ เป็นชิน กว้าง ๘ เซนติเมตร สูง ๑๒.๕ เซนติเมตร ได้จากกรุพระปรางค์ราชบูรณะ จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา เป็นพระพุทธรูปประทับเรียงกัน ๒ แถวแต่ละแถวพระพุทธรูปตอนกลางมีความสูงกว่าด้านข้างทั้งสอง พระพุทธรูปแต่ละองค์ประทับนั่งมารวิชัยในซุ้มภายใต้ต้นศรีมหาโพธิ์ พระพุทธรูปทั้ง ๖ องค์ หมายถึงอดีตพระพุทธเจ้า นอกจาก ๖ องค์แล้วยังมีพระพิมพ์ที่แสดงพระพุทธรูป ๑๐ องค์ ๑๓ องค์ ๑๘ องค์ ๑๙ องค์ หรือ ๓๐ องค์

๔) พระพิมพ์หริภุญชัย-ล้านนา (พุทธศตวรรษที่ ๑๓-๒๕)

พระพิมพ์หริภุญชัยมักทำด้วยดินเผา พบกระจายตัวในเมืองโบราณสมัยหริภุญชัย เช่น เวียงกุมกาม เวียงท่ากาน เวียงมโน เป็นต้น ที่ได้รับอิทธิพลทวารวดี ลพบุรี พุกาม ปยู เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีพระพิมพ์ที่เป็นแบบเฉพาะของหริภุญชัย ได้แก่ พระคง พระบาง พระเปิม พระรอด พระลือ พระเลี่ยง พระสิบสอง และพระสิบแปด กำหนดอายุพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๑

---

[๗๓] สุภัทรดิส ดิศกุล, **ประติมากรรมขอม**, กรุงเทพมหานคร: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๑๕, หน้า ๑๕๙-๑๑๘.

[๗๔] ผาสุข อินทราวุธ, **พุทธปฏิมาฝ่ายมหายาน**, กรุงเทพมหานคร: อักษรสมัย, ๒๕๔๓, หน้า ๓๕

[๗๕] พิริยะ ไกรฤกษ์, “พระพิมพ์ที่พบในภาคใต้ก่อนพุทธศตวรรษที่ ๒๐” ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ. ๒๕๒๙ เล่ม ๖**, กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๔๒, หน้า ๑๒๒-๑๒๓

ภายหลังเมื่อล้านนาได้รับอิทธิพลพุทธศาสนาเถรวาทจากลังกาในต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐ จึงแสดงอิทธิพลสุโขทัยอย่างชัดเจน พระพิมพ์ในยุคนี้พบมากที่เมืองเชียงแสน เนื้อชิน แบบพระพุทธรูปลีลาและมารวิชัยประทับใต้ต้นโพธิ์ เรียกในปัจจุบันว่า พระเชียงแสนปรกโพธิ์

พระพิมพ์ที่น่าสนใจ คือ พระพิมพ์พระสิบสอง พบที่ทุ่งกู่ล้าน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน มีอายุในพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๙ ทำด้วยดินเผา กว้าง ๗ เซนติเมตร สูง ๑๐.๙ เซนติเมตร ภายในเป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่ประทับในซุ้มตอนกลาง ด้านข้างเป็นพระพุทธรูปเล็กๆ โดยรอบ ประทับในซุ้มเช่นกัน หมายถึงอดีตพระพุทธเจ้า นอกจากพระสิบสองแล้ว ในจังหวัดลำพูนยังพบพระสิบแปดและพระซาวแปด (๒๘) ด้วย

พระพิมพ์แผงรูปพระพุทธรูปปางสมาธิ ๒๘ องค์ หรือพระซาวแปด เป็นพระพิมพ์ดินผา กำหนดอายุในพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๙ กว้าง ๖ เซนติเมตร สูง ๑๐ เซนติเมตร เป็นพระพิมพ์แผงกรอบทรงสามเหลี่ยม ภายในประดับพระพุทธรูป ๗ แถว แถวที่ ๑-๔ แถวละ ๕ องค์ รวม ๒๐ องค์ แถวถัดขึ้นไปในส่วนโค้งมี ๔ องค์ ๓ องค์ และ ๑ องค์ รวม ๒๘ องค์ ได้มาจากวัดพระธาตุหริภุญชัย ปัจจุบันจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญไชย

พระพิมพ์ปางมารวิชัยในซุ้ม ศิลปะล้านนา พุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๕ เนื้อชิน กว้าง ๔.๓ เซนติเมตร สูง ๙.๖ เซนติเมตร ที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน เป็นพระพิมพ์ชินปางมารวิชัย ในซุ้ม ฐานเป็นฐานบัวแสดงกลีบบัวบนและล่าง มีเสาซุ้ม กรอบซุ้มเป็นกรอบหน้านาง ส่วนที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ เป็นพระพิมพ์ปางมารวิชัยในซุ้ม ที่ฐานเป็นฐานบัว ไม่แสดงกลีบบัวบนและล่าง ส่วนกรอบซุ้มเป็นโค้งแหลม ประดับบนแผงไม้ที่มีจารึกอักษรธรรมล้านนาด้านหลังแผง เรียกพระพิมพ์กลุ่มนี้ในปัจจุบันว่า พระยอดขุนพล

พระพิมพ์ปางมารวิชัยใต้ต้นโพธิ์ ศิลปะล้านนา พุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒ ดินเผากว้าง ๔.๕ เซนติเมตร สูง ๖.๒ เซนติเมตร กรอบพระเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าด้านบนโค้งตอนกลางแหลมเล็กน้อย ส่วนฐานกว้างกว่าตัวกรอบเป็นฐานบัวที่มีบัวคว่ำสูง ส่วนพระพุทธรูปที่ประดับด้านในเป็นพระพุทธรูปมารวิชัยประทับบนฐานบัวคว่ำที่แสดงเส้นกลีบบัวคว่ำเรียงเป็นลำดับ ใต้ต้นโพธิ์ พบที่วัดศรีชุม จังหวัดแพร่ เวียงท่ากาน เวียงกาหลง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

พระพิมพ์ใบหอกเป็นพระพิมพ์อีกลักษณะหนึ่งที่พบมากในจังหวัดน่าน ลักษณะกรอบพระพิมพ์เป็นกรอบสามเหลี่ยมตั้งบนฐานที่มีส่วนท้องไม้แคบมาก กรอบสามเหลี่ยมทำเป็นหนามยื่นออกมาเป็นระยะ

๕) พระพิมพ์สุโขทัย (พุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐)

พระพิมพ์สุโขทัยมักทำด้วยดินเผาและชิน ได้รับแรงบันดาลใจจากศิลปะลพบุรี พุกาม อยุธยา และพระพิมพ์ลักษณะเฉพาะของสุโขทัยมักพบเป็นพระพุทธรูปลีลา ปางสมาธิ และปางมารวิชัย พระพิมพ์ที่น่าสนใจ เป็นพระพิมพ์แผง ภายในประดับพระพุทธรูปมารวิชัยจำนวน ๕๕ องค์ พบที่วัดพญาคำ เมืองศรีสัชนาลัย ลักษณะคล้ายกลีบบัว ภายในมีพระพุทธรูปในซุ้ม เรียงกันขึ้นไป ๘ แถว กลางพระแผงเป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่ แถวที่ ๑-๓ มีพระพุทธรูปแถวละ ๘ องค์ แถวที่ ๔-๕ มี ๖ องค์ แถวที่ ๖ มี ๘ องค์ แถวที่ ๗ มี ๖ องค์ และแถวบนสุด มี ๔ องค์ ระหว่างซุ้มพระแต่ละองค์

ประดับเจดีย์ หรือดอกบัว หรือใช้แทนหัวเสาซุ้มก็ได้ พระพิมพ์แผง ๕๕ องค์ ที่ไม่มีพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในตอนกลางก็มี ทั้งหมดหมายถึงอดีตพระพุทธเจ้า

๖) พระพิมพ์อยุธยา (พุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๔)

พระพิมพ์อยุธยามีพัฒนาการต่อเนื่องในบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔ แบ่งได้เป็น

พระพุทธรูปอยุธยาตอนต้น พุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐ ได้รับอิทธิพลทางรูปแบบจากศิลปะพุกาม ลพบุรี ล้านนา และสุโขทัย มักเป็นรูปพระพุทธรูปในซุ้มใต้ต้นโพธิ์เช่นเดียวกับพระพิมพ์ลพบุรี แสดงทั้งอิริยาบถนั่ง ยืน เดิน และนอน บางครั้งมีอัครสาวกซ้ายขวา ทำด้วยชิน เช่น พระพิมพ์พบที่วัดมหาธาตุ วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ วัดการ้อง จังหวัดสุพรรณบุรี วัดท่ากระดาน จังหวัดกาญจนบุรี เป็นต้น

พระพิมพ์อยุธยาตอนกลาง พุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒ แสดงศิลปะอยุธยาแท้จริง มักเป็นพระพุทธรูปในซุ้ม ห่มจีวรที่มีจีบริ้ว หล่อด้วยชิน เนื้อดินเคลือบ และไม่เคลือบ พระพุทธรูปนั่งก็มี เช่น พระพิมพ์ที่พบในวัดใหญ่ชัยมงคล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พระพิมพ์วัดจุฬามณี จังหวัดพิษณุโลก เป็นต้น

พระพิมพ์สมัยอยุธยาตอนปลาย อายุในพุทธศตวรรษที่ ๒๓-๒๔ พบพระพิมพ์ที่แสดงพระพุทธรูปปางต่างๆ มากขึ้น ได้แก่ ปางถวายเนตร ปางประทานอภัย ปางไสยาสน์ ปางอุ้มบาตร ปางป่าเลไลยก์ ปางสมาธิ ปางรำพึง ปางนาคปรก ปางมารวิชัย เป็นต้น และพบพระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่ เช่น พระพิมพ์กรุเชิงท่า จังหวัดนนทบุรี เป็นต้น บางครั้งพบจารึกตัวอักษรด้านหลังพระพิมพ์ ที่มักแสดงชื่อผู้สร้างและจำนวนพระพิมพ์ที่สร้าง เช่น “พ่อจันทสี่องค์” “น้าอีสามองค์” “อันนี้พ่ออ้ายพระเขาทั้งนี้ได้แปดตน” เป็นต้น[๗๖] ไม่พบการจารึกคาถา เย ธมฺมา เช่นพระพิมพ์ในอดีต

พระพิมพ์อยุธยาที่น่าสนใจเป็นพระแผง เนื้อชิน ทาสี กว้าง ๑๓.๕ เซนติเมตร สูง ๒๖ เซนติเมตร ภายในประดับพระพุทธรูปจำนวน ๕๐ องค์ กึ่งกลางด้านล่างเป็นพระพุทธรูปลีลาในซุ้ม ส่วนพระที่แวดล้อมด้านนอกที่จัดเรียงเป็นแถว เป็นพระพุทธรูปนั่งปางมารวิชัย ที่ไม่ปรากฏพระพุทธรูปลีลาในซุ้มกึ่งกลางด้านล่างก็มี คงเป็นพระพุทธรูปในซุ้มเรียงแถวกันขึ้นไป ๕ แถวบ้าง ๗ แถวบ้าง มีจำนวน ๕๑ องค์ พระแผงเนื้อชินที่ประดับพระพิมพ์จำนวนมากที่สุด มากถึง ๙๖๐ องค์ เป็นพระพุทธรูปมารวิชัย เรียงกัน ๓๐ แถว พบในเจดีย์ใหญ่วัดพระศรีสรรเพชญ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา กำหนดอายุในพุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒

พระพิมพ์อยุธยาดินเผาที่แสดงอดีตพระพุทธเจ้า เช่น พระพิมพ์ที่กรุวัดกระซ้าย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ปัจจุบันจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร เป็นพระพิมพ์ดินเผาปิด

---

[๗๖] ฉ่ำ ทองคำวรรณ, คำ**อ่านจารึกในจิตรกรรม และศิลปวัตถุในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา**, พระนคร: กรมศิลปากร ๒๕๐๑, หน้า ๖๓

ทอง ทรงห้าเหลี่ยม ภายในประดับพระพุทธรูปในซุ้มจำนวน ๔ แถว แถว ๑-๓ มี ๓ องค์ แถวบนสุดมี ๑ องค์ ระหว่างซุ้มเป็นดอกบัว เรียกพระเจ้าสิบชาติหรือพระสิบทัศ

พระพิมพ์ปลายอยุธยาอีกประเภทหนึ่ง ได้แก่ พระโคนสมอ เป็นดินเผาปิดทอง มีทั้งพระพุทธรูปทั้งสี่อิริยาบถ ทั้งพระพุทธรูปทรงเครื่องก็มี พระพุทธรูปปางประจำพเคราะห์ก็มี ลักษณะเป็นพระพุทธรูปในซุ้มซ้อน ๓ ซุ้ม ที่เรียกว่าพระโคนสมอ เล่ากันว่าพระพิมพ์ชุดนี้ถูกนำไปวางไว้ใต้ต้นสมอในเขตวัดบวรสถานสุทราวาส สมัยรัตนโกสินทร์

๗) พระพิมพ์รัตนโกสินทร์ (พุทธศตวรรษที่ ๒๔ เป็นต้นมา)

พระพิมพ์ที่มีชื่อเสียงในสมัยรัตนโกสินทร์ คือ พระพิมพ์สร้างโดยสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) วัดระฆังโฆสิตาราม เรียกว่า พระสมเด็จ ตามสมณศักดิ์ผู้สร้าง เป็นพระเนื้อผง โดยมวลสารที่ใช้สืบต่อมาจากอยุธยาตอนปลาย เช่น ผงดินสอพองที่ใช้เขียนอักขระยันต์แล้วลบ ปูนขาว ผงใบลานเผา ข้าวสุก กล้วย และเกสรดอกไม้ คลุกด้วยน้ำมันตังอิ้ว พระพิมพ์เนื้อว่านแบบพระโคนสมอสมัยอยุธยาก็มี

อนึ่งการบูชาพระพุทธรูป พระพิมพ์ หรือพระแผงไม้ คือ การบูชาพระพุทธเจ้าอันเป็นบุคคลผู้มีคุณงามความดีและคุณธรรมนั้น เป็นสิ่งมงคลอย่างหนึ่งตามคติพระพุทธศาสนาเพราะได้บูชาคนที่ควรบูชา ดังที่ปรากฏเป็นพุทธสุภาษิตว่า ปูชา จ ปูชนียานํ เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ พุทธศาสนิกชนได้แสดงการบูชาไว้ ๒ ประการ คือ ๑) อามิสบูชา ได้แก่การบูชาด้วยสิ่งของอุปโภคบริโภค และ ๒) ปฏิบัติบูชา คือการบูชาด้วยการปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ทั้งนี้พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญปฏิบัติบูชาว่าเป็นการบูชาที่เลิศที่สุด[๗๗]

ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสเรียกกับพระพระอานนท์เมื่อใกล้นิพพานว่า อานนท์ต้นสาละทั้งคู่ผลิดอกนอกฤดูบานสะพรั่งเต็มต้นดอกสาละเหล่านั้นร่วงหล่นโปรยปรายตกต้องสรีระของตถาคตเพื่อบูชาตถาคต ดอกมณฑารพอันเป็นทิพย์ก็ร่วงหล่นจากอากาศโปรยปรายตกต้องสรีระของตถาคตเพื่อบูชาตถาคต จุรณแห่งจันทร์อันเป็นทิพย์ก็ร่วงหล่นจากอากาศโปรยปรายตกต้องสรีระองตถาคตเพื่อบูชาตถาคต ดนตรีทิพย์ก็บรรเลงในอากาศเพื่อบูชาตถาคต ทั้งสังคีตทิพย์ก็บรรเลงในอากาศเพื่อบูชาตถาคต ตถาคตจะชื่อว่าอันบริษัทสักการะ เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อม ด้วยเครื่องสักการะเพียงเท่านี้ก็หาไม่ ผู้ใดไม่ว่าเป็น ภิกษุภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ปฏบัติตามธรรมอยู่ ผู้นั้นชื่อว่าสักการะ เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อมอย่างยอดเยี่ยม[๗๘]

---

[๗๗] สมร สญฺญจิตฺโต (จำนงค์จิต), “ศึกษาวิเคราะห์การบูชาพระรัตนตรัยของพุทธศาสนิกชนในอำเภอคูเมือง จังหวัดบุรีรัมย์”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตศึกษา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐): หน้า บทคัดย่อ.

[๗๘] ชัยวัฒน์ อัตพัฒน, **หลักพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาปรัชญา คณะมนุษยศาสตร มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ม.ป.ป.): หน้า ๑๖๗-๑๖๘.

อย่างไรก็ตามไม่ว่าจะเป็นอามิสบูชาหรือปฏิบัติบูชา ในพุทธปรัชญาเถรวาทได้แสดงผลหรืออานิสงส์ที่จะได้จากการบูชาบุคคลที่ควรบูชามีพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์แลบิดามารดาเป็นต้น สามารถทำให้บรรลุมรรคผล นิพพานได้ หรือได้ตามควรแก่ผลที่เกิดจากการปฏิบัติ หากยังไม่ถึงขั้นบรรลุธรรม เมื่อสิ้นชีวิตก็จะไปสู่สุคติโลกสวรรค์ หรือถ้าเกิดในโลกมนุษย์อีกก็จะได้ไปเกิดในตระกูลสูง ได้รับแต่ความสุขความเจริญ[๗๙]

๒.๑.๓ สถานการณ์การศึกษาพระแผงไม้ล้านนา

การศึกษาพระแผงไม้ล้านนาโดยเฉพาะพบงานวิจัยเพียง ๒ เรื่องเท่านั้น ได้แก่ ๑) วิทยานิพนธ์ระดับมหาบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ปี พ.ศ. ๒๕๕๘ งานชิ้นนี้ศึกษาเกี่ยวกับพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์และวัดต่างๆ ในล้านนา พบ ๔๑ แผง ส่วนใหญ่เป็นงานในพุทธศตวรรษที่ ๒๔-๒๕ มีลักษณะเป็นงานวิทยานิพนธ์เชิงประวัติศาสตร์ศิลปะ[๘๐] ๒) วิทยานิพนธ์ระดับดุษฎีบัณฑิต คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี พ.ศ. ๒๕๕๘ เน้นศึกษาพระแผงไม้ในจังหวัดลำปาง ทั้งมีการทดลองสร้างพระแผงไม้ขึ้นมาใหม่ด้วย ลักษณะเป็นงานวิทยานิพนธ์เชิงสร้างสรรค์งานศิลปะ[๘๑]

๑) วิทยานิพนธ์เรื่องการศึกษาพระแผงไม้ในล้านนา มีวัตถุประสงค์ ๑) ศึกษาพระพิมพ์แผงไม้ในล้านนา เพื่อให้ทราบถึงรูปแบบลักษณะและความแพร่หลาย ๒) ศึกษาคติทางพุทธศาสนาแบบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระพิมพ์แผงไม้ ๓) ศึกษาเปรียบเทียบพระพิมพ์แผงไม้ในแหล่งอื่นๆ ที่พบในประเทศไทยและประเทศใกล้เคียง ในการศึกษาพระพิมพ์แผงไม้สำรวจในจังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูน จังหวัดลำปาง จังหวัดเชียงราย จังหวัดพะเยา จังหวัดแพร่ และจังหวัดน่าน พบจำนวน ๔๑ แผง ประกอบด้วย

พระแผงไม้ในจังหวัดเชียงใหม่ พบที่วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่ วัดดอกเอื้อง วัดวงศ์เมธา (หนองโขง) วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร วัดหางดง

พระแผงไม้ในจังหวัดลำพูน พบที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญไชย วัดหนองเงือก วัดศรีเตี้ย

พระแผงไม้ในจังหวัดลำปาง ได้แก่ วัดปงสนุกด้านเหนือ วัดเขาแก้ว วัดพระแก้วดอนเต้า สุชาดาราม วัดพระธาตุลำปางหลวง วัดป่ากล้วย วัดบ้านค่า

---

[๗๙] อดิศักดิ์ ละครเขต, “การศึกษาวิเคราะห์อานิสงส์การบูชาในพุทธปรัชญาเถรวาท”, **วารสารธรรมทรรศน์** ปีที่ ๑๗ เล่ม ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๖๐): ๑๔๗-๑๕๖.

[๘๐] ยุทธภูมิ มั่นตรง. “การศึกษาพระพิมพ์แผงไม้ในล้านนา”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์** ภาควิชาโบราณคดี, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๘).

[๘๑] ฤาษีเทพขาว พลอยทำ.“แนวทางการสร้างพระแผงไม้เชิงพุทธศิลป์ล้านนา” . **วิทยานิพนธ์พุทธศาสาตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๒).

พระแผงไม้ในจังหวัดเชียงราย พบที่วัดป่าซาง

พระแผงไม้ในจังหวัดพะเยา พบที่วัดลี

พระแผงไม้ในจังหวัดแพร่ พบที่วัดศรีดอนคำ วัดสะแล่ง พิพิธภัณฑ์บ้านบุญมา

พระแผงไม้ในจังหวัดน่าน พบที่วัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร วัดน้ำลัด

ผู้ศึกษาเชื่อว่าได้รับอิทธิพลจากศิลปะพุกามในประเทศเมียนมา ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๙ ผ่านทางหริภุญไชย และได้รับอิทธิพลศิลปะแบบอยุธยาในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๓ เกี่ยวกับคติความเชื่อเรื่อง อดีตพุทธเจ้า สำหรับพระแผงไม้ล้านนาสันนิษฐานว่านิยมสร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ ๒๔-๒๕ การสร้างพระพิมพ์แผงไม้ยังเกี่ยวเนื่องกับการสืบทอดอายุพุทธศาสนาให้ครบ ๕,๐๐๐ ปี ตามความเชื่อเรื่องปัญจอันตรธาน และเป็นการทำบุญสืบต่ออายุปรารถนาในอานิสงส์ของผู้สร้าง แบ่งกลุ่มตามจำนวนพระพิมพ์ได้ดังนี้

กลุ่มที่ ๑ จำนวนพระพิมพ์น้อยกว่า ๒๘ องค์ พระพิมพ์จำนวน ๑ องค์ ใช้หมายถึงพระโคตมะพระพุทธเจ้า ส่วนจำนวนของพระพิมพ์อื่นๆ หมายถึงจำนวนอดีตพระพุทธเจ้า หรือเกิดจากการนำพระพิมพ์โดยการเก็บรวบรวมพระพิมพ์ทั้งของเก่าและของทำขึ้นใหม่มาประดับแผงไม้ก็เป็นได้

กลุ่มที่ ๒ จำนวน ๒๘ องค์ พบมากที่สุด หมายถึง อดีตพุทธเจ้าตามพุทธศาสนาเถรวาทที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธวงศ์ โสตัตตถกีมหานิทาน ชินกาลมาลีปกรณ์ และมธุรัตถวิลาสินี

กลุ่มที่ ๓ จำนวน ๕๐ องค์ อาจเกี่ยวข้องกับคติอดีตพุทธเจ้าในคัมภีร์มหาวัสดุ และลลิตวิสตระ ในพุทธศาสนามหายานที่ระบุถึง ๕๖ องค์ เรียกมานุษิพุทธเจ้า

กลุ่มที่ ๔ จำนวนพระพิมพ์มากกว่า ๖๐ องค์

อย่างไรก็ตามจากการศึกษายังพบการประดับพระพิมพ์ในจำนวนที่ไม่แน่นอน เป็นการเก็บรวบรวมพระพิมพ์ทั้งของเก่าและของทำขึ้นใหม่มาประดับแผงไม้ในภายหลัง เนื่องจากพบร่องรอยของแผงไม้ที่เจาะขนาดไว้สำหรับพระพิมพ์ที่พอดี

นอกจากคติเรื่องอดีตพุทธเจ้าแล้ว ยังพบจารึกที่เกี่ยวกับการทำบุญอายุโดยสร้างพระพิมพ์เพิ่มขึ้นอีก ๑ องค์บนพระแผงไม้วัดทุ่งยู จังหวัดเชียงใหม่ ทั้งยังระบุถึงคติปัญจอันตรธานซึ่งปรากฏในตำนานมูลศาสนาหรือคัมภีร์สารสังคหะ อธิบายถึงความเสื่อมสูญของพุทธศาสนาทั้ง ๕ ช่วงเวลา ได้แก่ ๑) อธิคยอันตรธาน ความเสื่อมสูญแห่งการตรัสรู้มรรคและผล ๒) ปฏิบัติ อันตรธาน ความเสื่อมสูญแห่งการปฏิบัติ ๓) ปริยัติติอันตรธาน ความเสื่อมสูญแห่งการปฏิบัติธรรม ๔) ลิงคอันตรธาน ความเสื่อมสูญแห่งสมณเพศ ๕) ธาตุอันตรธาน ความเสื่อมสูญแห่งพระบรมธาตุ และยังพบว่าได้ผสมผสานความเชื่อในเรื่องของอานิสงส์ เช่น ปรารถนาเพื่อขอไปเกิดในยุคพระศรีอาริยเมตไตย ปรารถนาให้ถึงแห่งพระนิพพาน เป็นต้น

สำหรับพระพิมพ์บนพระแผงไม้พบว่าในจังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูน จังหวัดลำปาง จังหวัดเชียงราย และจังหวัดพะเยา นิยมพระพิมพ์แบบพระพุทธรูปมารวิชัยในซุ้ม ส่วนพระพิมพ์ในจังหวัดแพร่และน่านนิยมพระพุทธเจ้าประทับยืนมากกว่ามารวิชัย มีทั้งใช้วัสดุที่เป็นเนื้อชิน วัสดุรักปั้น

การตกแต่งมีการลงรักปิดทอง การประดับลวดลายทองแบบขูดลาย การประดับกระจกจีน การปั้นรักกระแหนะ ลงบนแผงไม้ที่มักเป็นทรงปราสาทซ้อนชั้น ประดับตกแต่งด้วยลวดลายทองอย่างวิจิตรงดงาม

นอกจากนี้ยังพบการทำแผงไม้เพื่อประดับรอยพระพุทธบาท ได้แก่ แผงพระพุทธบาทประดับมุกวัดพระสิงห์วรมหาวิหาร จังหวัดเชียงใหม่เป็นต้น

๒) วิทยานิพนธ์เรื่องแนวทางการสร้างพระแผงไม้เชิงพุทธศิลป์ล้านนา มีวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา และคติความเชื่อในการสร้างพระแผงไม้ในล้านนา ๒) เพื่อศึกษากระบวนการสร้างพระแผงไม้ในจังหวัดลำปาง ๓) เพื่อเสนอแนวทางการสร้างสรรค์พระแผงไม้เชิงพุทธศิลป์ล้านนา มีวิธีการศึกษาเริ่มตั้งแต่การศึกษาเอกสารในประเด็นแนวคิด คติความเชื่อ และการสร้างพระแผงไม้ในล้านนา และเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ เจ้าอาวาสหรือตัวแทนเจ้าอาวาสที่มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องราวการสร้างงานพุทธศิลปกรรมในล้านนา จำนวน ๒ รูป และ นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ล้านนาและศิลปินที่สร้างงานพุทธศิลปกรรมในล้านนาที่เป็นที่ยอมรับ จำนวน ๓ คน รวมทั้งสิ้น ๕ รูป/คน จากนั้นจึงเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามในจังหวัดลำปาง จำนวน ๗ วัดได้แก่ ๑) วัดพระธาตุลำปางหลวง ๒) วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม ๓) วัดพระธาตุเสด็จ ๔) วัดปงสนุกเหนือ ๕) วัดไหล่หินแก้วช้างยืน ๖) วัดป่าตันกุมเมือง ๗) วัดอุมลอง ซึ่งวัดทั้งหมดเป็นวัดที่มีพิพิธภัณฑ์ จากนั้นจึงนำผลการศึกษาในเอกสารและจากการออกภาคสนามมาเป็นแรงบันดาลใจและแนวทางในการออกแบบพระแผงไม้เชิงพุทธศิลป์ และให้ผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับการสร้างงานพุทธศิลป์ในล้านนาให้ความเห็นและข้อเสนอแนะเพื่อให้งานพระแผงไม้มีความสมบูรณ์มากที่สุดก่อนนำไปสู่การสร้างพระแผงไม้ต่อไป

ผลการศึกษาในงานวิทยานิพนธ์นี้ พบว่า ๑) พระแผงไม้เป็นงานพุทธศิลป์เครื่องไม้ล้านนาที่นิยมสร้างตามคติความเชื่อในเรื่องของอดีตพุทธเจ้า โดยมีการนำพระพิมพ์มาบรรจุในแผงไม้ จำนวน ๒๘ องค์เพื่อสื่อถึงอดีตพุทธเจ้า เพื่อเป็นพุทธบูชาสืบต่อพระพุทธศาสนาจนถึง ๕,๐๐๐ ปี และเพื่อเป็นบุญกุศลให้กับตนเอง โดยมีเป้าหมายสูงสุดคือ นิพพาน ๒) การสำรวจกระบวนการสร้างพระแผงไม้ในจังหวัดลำปาง พบว่า มีอายุการสร้างระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๕ พระแผงไม้ที่คงสภาพรูปแบบทางศิลปกรรมดั้งเดิมยังมีอยู่ แม้ว่าพระพิมพ์ถูกนำออกไปจากแผงไม้ไปเกือบหมดสิ้นแล้วบ้าง ประกอบด้วยไม่มีการสร้างพระแผงไม้ในช่วงเวลาประมาณ ๑๐๐ ปีที่ผ่านมา ทำให้เชื่อว่าพระแผงไม้ที่พบนั้นมีลักษณะแบบดั้งเดิม มีความสวยงาม และมีการประดับตกแต่งที่หลากหลายแตกต่างกันไปตามเอกลักษณ์เฉพาะตัวของช่างในแต่ละท้องถิ่น ๓) แนวทางการสร้างพระแผงไม้เชิงพุทธศิลป์เป็นการประมวลองค์ความรู้เกี่ยวกับคติการสร้างพระแผงไม้ในล้านนา ผลของการสร้างพระแผงไม้เชิงพุทธศิลป์ยังทำหน้าที่เป็นสื่อศิลปะที่สะท้อนความหมายของหลักธรรมและหลักศรัทธาในพระพุทธศาสนาเพื่อการอนุรักษ์และสืบสานภูมิธรรมและพุทธิปัญญาของพุทธศาสนิกชนสืบต่อไป

เมื่อพิจารณาเฉพาะกระบวนการสร้างพระแผงไม้พบว่าเป็นการใช้วัสดุในปัจจุบันทดแทนวัสดุโบราณที่ใช้ทำพระแผงไม้ในอดีต ทำให้เกิดความมั่นคงแข็งแรงของพระแผงไม้มากขึ้นทั้งยังมีความสะดวกในการทำงาน โดยการสร้างตัวแผงไม้ใช้ไม้สักแผ่นใหญ่ แกะสลักพระแผงไม้โดยการใช้เครื่องมือของมีคมแกะให้เป็นร่องเป็นลายตามรูปร่างลวดลายที่กำหนด ใช้ตะปูในการยึดติดแทนการ

เข้าไม้ต่อเดือยแบบโบราณ การประดับตกแต่งที่ใช้ยางรักทาพื้นก่อนลงด้วยชาดสีแดงอีกครั้งนั้น ในการทำงานครั้งนี้เลือกใช้สีอะคริลิกแทนและใช้สีสเปรย์อะคริลิกสีทองแทนการปิดลายคำ แต่ทองคำเปลวยังใช้อยู่ในส่วนที่ต้องการจะเน้นให้เด่นชัด และเคลือบเงาด้วยน้ำยาเคลือบเงา ส่วนพระพิมพ์เป็นการสร้างพระเนื้อผงใช้ผงหินปูน ผงซิเมนต์ขาว กาวลาเท๊กซ์ น้ำมันตังอิ้ว น้ำเปล่า ดินสอพอง กล้วยน้ำว้า โดยนำผงหินผสมซีเมนต์ขาวตำในครก ใส่กาวลาเท็กซ์ ตามด้วยน้ำมันตังอิ้วที่ละน้อย จากนั้นจึงใส่กล้วยน้ำว้า ตำให้เข้ากันนานประมาณ ๒๐-๓๐ นาที จากนั้นจึงนำไปอัดในพิมพ์พระที่เตรียมไว้ เมื่อองค์พระแข็งอยู่ตัวดีแล้วจึงทำการรองพื้นด้วยสีสเปรย์อะคริลิกสีแดง หลังจากนั้นพ่นด้วยสเปรย์อะคริลิกสีทองที่องค์พระ นำไปบรรจุบนแผงไม้ ส่วนการติดองค์พระกับแผงไม้ใช้กาวชนิดพิเศษซึ่งเป็นวัสดุสมัยใหม่

นอกจากวิทยานิพนธ์ทั้ง ๒ เรื่อง ยังพบการศึกษาพระแผงไม้ปะปนอยู่กับงานอื่นๆ เช่น ในรายงานการบูรณะระเบียงคต หอไตร และกุฏิพระแก้ว วัดพระธาตุลำปางหลวง ที่มีการสำรวจโบราณวัตถุภายในวัดพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งพบพระแผงไม้ที่มีจารึกจำนวน ๘ แผง[๘๒] หรือในหนังสือคำจารึกที่ฐานพระพุทธรูปในนครเชียงใหม่ที่พบพระแผงไม้ที่มีจารึกจำนวนหนึ่ง[๘๓] เป็นต้น

๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

๒.๒.๑ ทฤษฎีสัญญวิทยา

การสร้างสรรค์งานพุทธศิลปกรรมทั้งในอดีตและปัจจุบัน ต่างล้วนมีความหมายหรือคติความเชื่อเบื้องหลังการสร้างสรรค์งานเสมอ ที่ผ่านมาการอธิบายคติความเชื่อถูกกระทำผ่านทฤษฎีหลายทฤษฎี หนึ่งในนั้นคือสัญญวิทยา ที่เชื่อว่าจะใช้เป็นหลักเกณฑ์ทางความคิดในการวิเคราะห์สัญลักษณ์ซึ่งปรากฏในพระแผงไม้ล้านนาได้

ที่มาของทฤษฎี

ทฤษฎีสัญญวิทยา มีรากฐานทางความคิดมาจากทฤษฎีโครงสร้างนิยม (structuralism) อันเป็นทฤษฎีที่มีระเบียบวิธีที่สามารถนำไปวิเคราะห์โครงสร้างของระบบขนาดใหญ่ ด้วยการตรวจสอบ**ความสัมพันธ์และหน้าที่ต่างๆ ขององค์ประกอบขนาดเล็ก ที่เป็นส่วนประกอบของระบบขนาดใหญ่นั้นๆ** ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาภาษา ปรากฏการณ์และข้อปฏิบัติทางวัฒนธรรม เรื่องเล่าตำนานพื้นบ้าน และวรรณคดี เป็นต้น

ทฤษฎีโครงสร้างนิยมมีความเชื่อพื้นฐานว่า โลกประกอบด้วยพื้นฐาน ๒ ระดับ คือ ระดับที่มองเห็น ประกอบด้วยโครงสร้างระดับพื้นผิว ได้แก่ วัตถุทั้งหลายที่จับต้องได้ กิจกรรม และพฤติกรรมที่สังเกตได้ กับระดับที่มองไม่เห็น ประกอบด้วยโครงสร้างที่อยู่ลึกกว่าโครงสร้างระดับพื้นผิว

---

[๘๒] ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี, **รายงานการบูรณะระเบียงคต หอไตร และกุฏิพระแก้ว วัดพระธาตุลำปางหลวง** (เชียงใหม่: สำนักศิลปากรที่ ๗ น่าน, ๒๕๕๑), หน้า ๓๑-๔๔.

[๘๓] ฮันส์ เพนธ์, **คำจารึกที่ฐานพระพุทธรูปในนครเชียงใหม่.** (กรุงเทพมหานคร: กรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๙), หน้า ๑๑๙-๑๒๐.

ซึ่งถูกจัดระเบียบไว้อย่างดี แม้จะมองไม่เห็นหรือสังเกตไม่ได้ แต่มนุษย์ก็สามารถรับรู้ถึงความมีอยู่ของโครงสร้างระดับนี้ได้[๘๔] เช่นนักภาษาศาสตร์แนวโครงสร้างนิยม ได้อธิบายการใช้ภาษาของมนุษย์ ตามทฤษฎีนี้ว่า แม้การใช้ภาษาจะเป็นลักษณะเฉพาะของปัจเจกบุคคล แต่ในความแตกต่างนั้น ย่อมมีโครงสร้างภาษา (หลัก) ที่ง่ายๆ ซ่อนอยู่ เป็นโครงสร้างหรือระบบไวยากรณ์ที่มีอยู่ทุกภาษา โดยโครงสร้างทั้ง ๒ ระดับนี้ เกิดขึ้นในจิตใจมนุษย์ก่อน จึงแสดงออกมาเป็นระเบียบของโลกด้วยการกระทำของมนุษย์ต่อไป กล่าวคือ ทุกอย่างล้วนเกิดขึ้นเพราะจิตของมนุษย์ และเกิดขึ้นในจิตของมนุษย์ก่อนที่จะแสดงออกเป็นพฤติกรรมของมนุษย์

จุดเริ่มต้นของทฤษฎีนี้มาจากความคิดของ Ferdinand de Saussure (ค.ศ. ๑๘๕๗-๑๙๑๓) นักวิชาการภาษาศาสตร์ชาวสวิสเซอร์แลนด์ ผู้พัฒนาสาขาของภาษาศาสตร์ที่เรียกว่าภาษาศาสตร์เชิงโครงสร้าง โดยจะศึกษาตัวบทของเรื่องเล่าเป็นสำคัญ ไม่ให้ความสนใจกับผู้เล่าเรื่อง เพราะเชื่อว่าตัวบทจะทำหน้าที่เพื่อโครงสร้างโดยรวมของความคิดมนุษย์ ไม่ใช่เพื่อสะท้อนความเป็นปัจเจกบุคคลของผู้แต่ง ในทำนองว่า**ภาษาพูดเรา มากกว่าเราพูดภาษา** จากทฤษฎีดังกล่าวทำให้มองเห็นได้ว่ามนุษย์ไม่ได้เป็นจุดเริ่มต้นของภาษา แต่เพียงแต่อาศัยโครงสร้างของภาษาทีมีอยู่แล้วช่วยให้เราพูดภาษาสื่อความหมายได้ ด้วยเหตุนี้ ประโยคที่เราพูดหรือเขียน ต่างก็เป็นสิ่งที่มีการพูดหรือเขียนมาก่อนแล้วทั้งสิ้น[๘๕]

แนวคิดของ Saussure ประกอบด้วยสองแนวคิดหลัก ได้แก่ ๑) การจำแนกระหว่างภาษากับการพูดหรือการใช้ภาษา และ ๒) แนวคิดเกี่ยวกับสัญญะและความหมายของสัญญะที่ซ่อนอยู่ในนั้น โดยภาษาคือระบบของสัญญะแบบหนึ่ง ซึ่งใช้สื่อความคิดต่างๆ ที่ไม่แตกต่างไปจากระบบของงานเขียน กฎเกณฑ์ กติกามารยาท และพิธีกรรมเชิงสัญลักษณ์ของมนุษย์ โดยภาษาเป็นระบบสัญญะที่สำคัญกว่าระบบสัญญะอื่นๆ

สัญญะดังกล่าวนั้น ไม่ได้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เป็นการสร้างขึ้นมาของมนุษย์ และสร้างขึ้นมาอย่างไม่มีเหตุผลรวมถึงปราศจากแรงจูงใจในการสร้างสรรค์ด้วย แต่ความหมายของสัญญะหนึ่งๆ นั้น จะเกิดขึ้นได้เพราะมีความแตกต่างระหว่างสัญญะต่างๆ ภายในโครงสร้างเดียวกัน กล่าวคือ **เราจะรู้ความหมายของสัญญะใด ก็ต่อเมื่อมีการเปรียบเทียบกับสัญญะอื่นๆ ที่อยู่ในโครงสร้างเดียวกัน หากอยู่คนละโครงสร้าง สัญญะที่เหมือนกันก็อาจมีความหมายที่แตกต่างกันได้** ตัวอย่างเช่น พระอุปคุตกับพระบัวเข็มที่มีสัญลักษณ์ของใบบัวประกอบเช่นเดียวกัน แต่เราจะไม่สามารถทราบได้เลยว่า ประติมากรรมองค์ใดเป็นอุปคุตหรือพระบัวเข็ม หากไม่มีการศึกษาเปรียบเทียบองค์ประกอบอื่นๆ

ความแตกต่างที่เห็นชัดเจนที่สุด คือ ความแตกต่างแบบคู่ตรงข้าม ได้แก่ สีขาวกับสีดำ พระเอกกับผู้ร้าย นางเอกกับนางอิจฉา เป็นต้น ดังนั้นเมื่อมีจุดมุ่งหมายจะแสดงความเก่งกล้าของ

---

[๘๔] ธัญญา สังขพันธานนท์, **แว่นวรรณคดี ทฤษฎีร่วมสมัย**, (ปทุมธานี: นาคร, ๒๕๕๙), หน้า ๔๕-๔๖.

[๘๕] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๙.

พระเอกก็ต้องสร้างตัวละครที่ขี้ขลาดขึ้นควบคู่กันไป เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ ตามแนวคิดของ Saussure การที่มนุษย์สร้างสัญญะต่างๆ ภายในโครงสร้างหนึ่งๆ จึงต้องมีการสร้างในลักษณะคู่ตรงกันข้าม

นอกจาก Saussure ยังมีนักสัญญวิทยาคนอื่นๆ ที่มีบทบาทสำคัญ เช่น

Charles Sanders Peirce (ค.ศ. ๑๘๓๙-๑๙๑๔) นักปรัชญาด้านภาษา ชาวอเมริกัน ใช้ตรรกวิทยาเป็นพื้นฐานทางการวิเคราะห์สัญญะ มุ่งไปสู่การจัดแบ่งประเภทของสัญญะ มากกว่าชี้ให้เห็นถึงกระบวนการสร้างความหมายของสัญญะ แต่ประเภทสัญญะที่ต่างกันก็มีความหมายที่ต่างกัน

Roland Barthes (ค.ศ. ๑๙๑๕-๑๙๘๐) นักวิพากษ์วรรณกรรม นักทฤษฎีวรรณกรรมและทฤษฎีสังคม นักปรัชญา และนักสัญญวิทยาชาวฝรั่งเศส งานของ Roland Barthes แผ่คลุมหลายสาขาวิชาและมีอิทธิพลต่อการพัฒนาสำนักทฤษฎีหลายสำนักรวมถึงโครงสร้างนิยม สัญญวิทยา อัตถิภาวนิยม ลัทธิมาร์กซ์ และหลังโครงสร้างนิยม เป็นต้น โดยการประยุกต์และพัฒนาความคิดต่อจาก Saussure และ Peirce

George Herbert Mead (ค.ศ. ๑๘๖๓-๑๙๓๑) ชาวอเมริกัน เป็นนักสังคมวิทยา และนักจิตวิทยา มหาวิทยาลัยชิคาโก เป็นหนึ่งในนักปฏิบัติที่มีชื่อเสียง ได้รับการยกย่องว่าเป็นหนึ่งในผู้ก่อตั้งสัญลักษณ์การปฏิสัมพันธ์

ความหมาย

สัญศาสตร์ หมายถึง ศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับสัญลักษณ์ และเครื่องหมายต่างๆ เป็นศาสตร์ที่พยายามอธิบายวงจรสัญลักษณ์อย่างเป็นระเบียบและมีแบบแผน ตั้งแต่การเกิดขึ้น พัฒนา แปรเปลี่ยน เสื่อมโทรม และสูญสลาย ประกอบด้วยการศึกษาเรื่องเครื่องหมาย รหัส ระบบ และวัฒนธรรม[๘๖]

ทั้งนี้คำว่าสัญลักษณ์ หรือสัญญะ หมายถึง **สิ่งที่กำหนดขึ้นเพื่อใช้แทนอีกสิ่งหนึ่ง** เช่น ตัวหนังสือเป็นสัญลักษณ์แทนเสียงพูด เป็นต้น[๘๗] โดยสิ่งที่กำหนดขึ้นต้องเป็นที่รับรู้ทั่วไปว่าใช้สื่อถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง นอกเหนือจากตัวมันเอง

สัญลักษณ์ที่มนุษย์กำหนดขึ้นนั้น เป็นได้ทั้งภาษา รหัส สัญญาณ เครื่องหมาย ฯลฯ และเป็นได้ทั้งวัตถุ การกระทำ ความคิด หรือรูปแบบทางภาษา ซึ่งมีความหมายแฝงหลายประการ สามารถกระตุ้นอารมณ์และความรู้สึก ทั้งผลักดันและก่อให้เกิดการกระทำต่างๆ ของมนุษย์ได้

ด้วยเหตุนี้ สัญลักษณ์จึงเป็นสิ่งที่มนุษย์คิดขึ้นสำหรับการสร้างความหมายแทนสิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีหลายรูปแบบ เช่น ภาษา ตัวอักษร เครื่องหมาย การพูด เป็นต้น ความรู้หลายแขนง ทั้ง

---

[๘๖] พระครูศรีปัญญาวิกรม (บุญเรือง ปญฺญาวชิโร), **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๒๓.

[๘๗] ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, (กรุงเทพมหานคร: ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๑๒๐๓.

โหราศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ดาราศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ศิลปะ ประเพณี วัฒนธรรม มานุษยวิทยา หรือศาสนาต่างๆ ต่างล้วนใช้สัญลักษณ์ด้วยกันทั้งสิ้น ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า สัญลักษณ์คือทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์คิดขึ้น หรือแม้แต่ตัวมนุษย์เอง ก็คือสัญลักษณ์ด้วยเช่นกัน

หลักการสำคัญ

หลักการสำคัญของสัญศาสตร์มาจากทฤษฎีโครงสร้างนิยม ที่อธิบายส่วนประกอบของสิ่งต่างๆ ว่ามี ๒ ระดับ คือ ระดับที่มองเห็น และระดับที่มองไม่เห็น ซึ่งเมื่อพัฒนาเป็นทฤษฎีสัญศาสตร์แล้ว จึงมีหลักการสำคัญว่า สัญญะหรือสัญลักษณ์ประกอบด้วย ๒ ส่วนใหญ่ คือ

๑) รูปสัญญะ (signifier) หรือตัวสื่อ หมายถึง สิ่งที่ให้ความหมาย (คำหรือภาพ) เป็นสิ่งที่มองเห็นหรือสัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัส

๒) ความหมายหรือมโนทัศน์ (signified) หมายถึง สิ่งที่ทำให้เกิดขึ้นในใจ มโนทัศน์ที่เกิดขึ้นในใจ เป็นสิ่งที่ไม่สามารถมองเห็นหรือสัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัส แต่รู้ได้ด้วยการคิด

อธิบายได้ว่า สัญญะ คือ การใช้สัญลักษณ์แทนความหมายใดความหมายหนึ่ง (รูปสัญญะ) เพื่อกระตุ้นเตือน เพื่อให้ระลึกถึง หรือเพื่อสื่อความหมายถึงอีกสิ่งหนึ่งนอกเหนือจากตัวมันเอง (ความหมายหรือมโนทัศน์) เช่น ภาพภูเขาสูงลดหลั่นกันไปบนผนังด้านหลังพระประธานในวิหารเป็นรูปสัญญะ (มองเห็นได้) ที่ใช้แทนภูเขาพระสุเมรุในพระพุทธศาสนา (มองไม่เห็นด้วยประสาทสัมผัส) ตามที่ปรากฏเนื้อหาอยู่ในหนังสือไตรภูมิพระร่วง

สิ่งที่เป็นรูปสัญญะอาจเป็นได้ทั้งรูปภาพ เสียง และวัตถุสิ่งของ เป็นต้น รูปสัญญะที่รู้จักกันมากที่สุด คือ ภาษา ดังนั้นการศึกษาสัญญะจึงพบในการศึกษาเกี่ยวกับการสื่อสารของมนุษย์จำนวนมาก เพราะการสื่อสารเป็นจุดกำเนิดของความหมายหรือมโนทัศน์ต่างๆ

การศึกษาแนวนี้ไม่สนใจความล้มเหลวหรือความสำเร็จของการสื่อสาร ไม่เกี่ยวข้องกับประสิทธิภาพและความถูกต้องของการสื่อสาร แต่เป็นการศึกษาเชิงโครงสร้างของภาษา ซึ่งสามารถแปรเปลี่ยนไปได้ตามสังคม หรือความแตกต่างของวัฒนธรรมระหว่างผู้ให้และผู้รับสาร ตลอดจนความหลากหลายของความหมายภายในระบบภาษา วัฒนธรรม

อย่างไรก็ตาม **แม้รูปสัญญะจะเป็นเพียงตัวแทนของความจริง แต่ก็ไม่ได้ทำให้รูปสัญญะนั้นๆ ลดความสำคัญน้อยลงไป ในทางตรงข้าม กลับยิ่งเพิ่มความสำคัญให้กับรูปสัญญะมากขึ้น ในลักษณะของความหมายหรือมโนทัศน์ที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังรูปสัญญะนั้น** เพราะเป็นจุดประสงค์สำคัญของผู้ที่จะสื่อสารนั่นเอง

ดังที่ปรากฏในวรรณกรรม ตำนานต่างๆ ซึ่งมักซ่อนความหมายหรือจุดประสงค์ของผู้แต่งไว้เบื้องหลังข้อความที่ปรากฏ เช่น เมื่อตำนานกล่าวถึงการเดินทางของนาคจากหนองแสไปอยู่อาศัยยังดินแดนลุ่มแม่น้ำโขงตามที่ปรากฏในตำนานอุรังคธาตุนิทาน ความหมายที่แฝงอยู่ของเนื้อหาตอนนี้ คือ การแบ่งเขตเมืองในลุ่มแม่น้ำโขง โดยเมืองที่นาคทั้งหลายไปอาศัยอยู่เรียกสุวรรณภูมิ อาณาเขตของเมืองสุวรรณภูมิจึงขึ้นอยู่กับที่อยู่ของนาคแต่ละตน นาคอยู่ที่ไหนเขตเมืองสุวรรณภูมิก็แผ่ไปถึงที่

นั่น ส่วนเมืองที่ไม่มีนาคอาศัยเรียกเมืองศรีโคตรบูร เป็นเขตที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายกระทำพุทธกิจเป็นต้น[๘๘]

ด้วยเหตุนี้ สัญศาสตร์จึงเป็นศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับสัญลักษณ์ และเครื่องหมายต่างๆ มีหน้าที่กระตุ้นเตือนให้ระลึกถึงหรือสื่อความหมายถึงอีกสิ่งหนึ่ง นอกเหนือจากตัวมันเอง โดยการศึกษาสัญศาสตร์จะสนใจการสร้างสรรค์และการแปรเปลี่ยนความหมายที่ดำรงอยู่ในสัญญะต่างๆ [๘๙]

ประเภท/ องค์ประกอบ

นักสัญวิทยาคนสำคัญ ได้แก่ Ferdinand de Saussure (ค.ศ. ๑๘๕๗-๑๙๑๓) Charles Sanders Peirce (ค.ศ. ๑๘๓๙-๑๙๑๔) Roland Barthes (ค.ศ. ๑๙๑๕-๑๙๘๐) และ George Herbert Mead (ค.ศ. ๑๘๖๓-๑๙๓๑) มีวิธีการคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบของสัญญวิทยาในทำนองเดียวกัน ดังนี้

Saussure อธิบายองค์ประกอบสัญญะในเชิงโครงสร้างภาษาว่า ประกอบด้วย ๒ ส่วน คือ รูปสัญญะ กับความหมายสัญญะ[๙๐] โดยรูปสัญญะ หมายถึง รูปที่นำมาใช้เพื่อถ่ายทอดหรือสื่อความหมาย ซึ่งอาจเป็นตัวหนังสือ ภาพ เสียง หรือวัตถุใดๆ ก็ตาม ที่สามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส ส่วนความหมายสัญญะ คือ แนวคิด หรือมโนภาพประกอบที่ใช้แทนวัตถุ ซึ่งถูกสื่อออกมาผ่านตัวหนังสือ ภาพ เสียง หรือวัตถุใดๆ ก็ตาม ในความหมายนี้ รูปสัญญะ หมายถึง วัตถุ ส่วนความหมายของสัญญะ คือ มโนภาพแทนวัตถุนั้น ทั้งนี้ความหมายของสัญญะมีทั้งความหมายโดยตรงและโดยอ้อม ความหมายโดยตรง คือ ความหมายที่อธิบายรูปลักษณ์ของวัตถุหรือรูปสัญญะ ส่วนความหมายโดยอ้อม คือ ความหมายที่แฝงอยู่ในรูปสัญญะนั้น

กรณีการศึกษาสัญศาสตร์เกี่ยวกับดอกชบา รูปสัญญะ คือ รูปของดอกชบาที่เป็นวัตถุ ความหมายโดยตรง คือ ดอกไม้สีแดง มีกลีบหยักโค้ง ทั้งแบบกลีบดอกชั้นเดียวและแบบซ้อนกันหลายชั้น มีสีสันสวยงาม สดใส ส่วนความหมายโดยนัยหรือความหมายโดยอ้อม คือ การอธิบายดอกชบาในเชิงวัฒนธรรม โดยในอดีตดอกชบาถูกนำมาใช้ในทางที่ไม่เป็นมงคล ในกฎหมายตราสามดวงใช้ดอกชบาในการประจานผู้หญิงอันร้าย หรือผู้หญิงแพศยา ดังว่า ส่วนหญิงอันร้ายให้เอาเฉลวประหน้า ทัดดอกชบาแดงทั้ง ๒ หู ร้อยดอกชบาแดงเป็นมาลัยใส่ศีรษะใส่คอ แล้วให้เอาหญิงนั้นเข้าเทียมแอกข้าง

---

[๘๘] ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี. “ตำนานอุรังคธาตุ: นาคอยู่ในสุวรรณภูมิ ไม่มีนาคที่พระธาตุพนม” **วารสารปณิธาน** ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๖๓): ๑๔๙-๑๘๓.

[๘๙] กาญจนา แก้วเทพ, **การวิเคราะห์สื่อ แนวคิด และเทคนิค**, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาพพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๗๗.

[๙๐] พระครูศรีปัญญาวิกรม (บุญเรือง ปญฺญาวชิโร), “การศึกษาวิเคราะห์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต** สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๒๕

หนึ่งชายชู้เทียมแอกข้างหนึ่ง ประจานด้วย ไถนา ๓ วัน เป็นต้น นอกจากนั้นแล้วยังมีการนำดอกชบามาทัดหูให้นักโทษประหารอีกด้วย

หรือในกรณีดอกกุหลาบ รูปสัญญะ คือ รูปดอกกุกลาบ ความหมายโดยตรง คือ ดอกไม้ที่มีสีแดง มีหนาม ความหมายโดยนัยหรือความหมายโดยอ้อม คือ กุหลาบเป็นดอกไม้ที่ใช้แทนความรักของหนุ่มสาว เป็นต้น สมัยพระนางวิกตอเรียของอังกฤษ ราว พ.ศ. ๒๓๖๒-๒๔๔๔ ที่นิยมพูดจาภาษาดอกไม้กันนั้น ดอกกุหลาบที่ต่างสีก็ถูกใช้แทนความหมายแตกต่างกัน เช่น ชายหนุ่มมอบกุหลาบสีแดงให้หญิงสาว ดอกกุหลาบแดงนี้ก็เป็นสื่อสัญญะหมายถึงฉันรักเธอ และหากหญิงสาวยื่นกุหลาบสีเหลืองให้ชายหนุ่ม เธอต้องการสื่อสัญญะในความหมายว่า แน่ใจแล้วหรือ แต่หากเป็นดอกกุหลาบสีขาวก็สื่อสัญญะว่า ฉันยังเด็กเกินไปสำหรับความรัก เป็นการปฏิเสธแบบสุภาพ แต่หากต้องการตัดเยื่อใยก็ยื่นใบกุหลาบให้ชายหนุ่มกลับคืน เพื่อสื่อความหมายว่า ฉันไม่สนใจเธอ เป็นต้น ซึ่งทั้งหมดเป็นเรื่องของการสร้างสัญญะอย่างไม่มีเหตุผล และปราศจากแรงจูงใจของมนุษย์ เป็นการกำหนดขึ้นในกลุ่มชนกลุ่มหนึ่งๆ ในวัฒนธรรมหนึ่งๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชนหรือวัฒนธรรมอื่น

จะเห็นได้ว่าในการศึกษาสัญญะ นอกจากจะศึกษารูปสัญญะกับความหมายของสัญญะในเชิงความหมายโดยตรงแล้ว ยังพบการศึกษาในเชิงวัฒนธรรมกับความหมายด้วย โดยพบว่า มนุษย์ใช้สัญลักษณ์ในการสื่อสารในระดับต่างๆ กัน มี ๒ ระดับ[๙๑] ๑) ระดับของความหมาย คือ ความหมายโดยตรงกับความหมายโดยนัยหรือโดยอ้อม และ ๒) ระดับของวัฒนธรรม คือ เครื่องหมายต่างๆ ถูกสื่อสารโดยผ่านหลักเกณฑ์และขนบธรรมเนียม อันเป็นกุญแจสำคัญที่จะทำให้เราเข้าใจสัญลักษณ์นั้นๆ ภาษาที่ต่างออกไปคือตัวอย่างหนึ่งที่ดีเกี่ยวกับหลักเกณฑ์หรือขบนธรรมเนียมที่แตกต่างที่นำมาใช้เป็นตัวแทน หรือแสดงออกสำหรับโลกเรา

ด้วยเหตุนี้ สัญญะตามความคิดเห็นของ Saussure จึงหมายถึงรูปแทนที่มีทั้งระดับความหมายโดยตรงกับความหมายโดยอ้อม และระดับวัฒนธรรม สัญญะหนึ่งจึงมีความหมายหลากหลายขึ้นอยู่กับข้อตกลงกันของคนในชุมชน วัฒนธรรม หรือต่างยุคต่างสมัยกัน การวิเคราะห์สัญญะสามารถวิเคราะห์ได้โดยการเปรียบเทียบสัญญะประเภทเดียวกันในโครงสร้างเดียวกัน

Peirce มุ่งที่จะจัดแบ่งประเภทของสัญญะมากกว่าชี้ให้เห็นถึงกระบวนการสร้างความหมายของสัญญะ เขาเสนอความคิดเห็นว่ามีแต่มนุษย์เท่านั้นที่เป็นสัตว์รู้จักสร้างและใช้สัญลักษณ์ **การสร้างสัญญะเกิดจากความตั้งใจหรือมีแรงจูงใจ** และสร้างขึ้นมาด้วยเหตุผลบางอย่าง ซึ่งความเห็นนี้ขัดแย้งกับ Saussure ที่เชื่อว่า มนุษย์สร้างสัญญะขึ้นมาอย่างไม่มีเหตุผล และปราศจากแรงจูงใจ เนื่องจากไม่มีความสัมพันธ์ที่แน่ชัดระหว่างสัญญะกับความหมายที่สร้างขึ้น นอกจากนี้ Peirce ยังมุ่งเน้นการศึกษาสัญญะไปยังรูปภาพ ทั้งภาพเหมือนหรือภาพถ่าย มากกว่าที่จะเป็นตัวอักษร

---

[๙๑] ภัครพงศ์ อัครเศรณี, “การออกแบบสถาปัตยกรรมเพื่อสื่อความหมายโดยประยุกต์ใช้หลักการของวิชาสัญศาสตร์” **วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๑๘), หน้า ๑๒.

สัญญะที่เป็นภาพนั้น สร้างขึ้นมาจากของจริง แต่ภาพประกอบที่สร้างอาจเหมือนหรือไม่เหมือนของจริงก็ได้ แต่ล้วนมีต้นแบบที่เป็นของจริง เช่น อนุสาวรีย์ปั้นมาจากต้นแบบที่เป็นของจริงแต่อนุสาวรีย์ที่ปรากฏแล้วจะมีลักษณะเหมือนของจริง หรือไม่เหมือนของจริง หรือเหมือนบางส่วนก็ได้ ด้วยเหตุนี้ งานของ Peirce จึงเป็นการศึกษาช่องว่างระหว่างของจริงกับภาพ โดยนำช่องว่างนั้นมาจัดประเภทของสัญญะต่างๆ ไว้ ๖๖ ประเภท แต่ให้ความสนใจอย่างยิ่งกับสัญญะภาพ ๓ ประเภท คือ Icon Index และ Symbol[๙๒] เท่านั้น มีรายละเอียดพอสังเขปดังนี้

รูปแบบเหมือนหรือไอคอน (Iconic mode) หมายถึง รูปแบบที่ใช้ความเหมือนหรือความคล้ายคลึงกับรูปจริงที่ต้องการสื่อสาร เช่น อนุสาวรีย์ พระพุทธรูป พระเยซู ภาพถ่าย ภาพเขียนลายเส้น เป็นต้น รวมถึงเสียง ทำนอง ท่วงท่า เสียง กลิ่น รส ซึ่งเลียนแบบของจริง โดยการเลียนแบบนั้นไม่จำเป็นต้องเลียนแบบเหมือนของจริงทุกประการ อาจเป็นเพียงมิติใดมิติหนึ่ง แต่สามารถทำหน้าที่เสมือนต้นแบบจริง

รูปแบบบ่งชี้หรือดัชนี (Indexical mode) หมายถึง รูปแบบที่ทำหน้าที่บ่งชี้สิ่งหรือปรากฏการณ์บางอย่าง เช่น เข็มนาฬิกา เงาแดด เป็นเครื่องบ่งชี้เวลา ดัชนีตลาดหุ้นเป็นเครื่องบ่งชี้ราคาของบริษัทจดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์ เป็นต้น ทั้งนี้รูปแบบบ่งชี้ต่างจากรูปแบบเหมือน ตรงที่รูปแบบบ่งชี้เป็นสิ่งที่มีต้นแบบอยู่จริง แต่รูปแบบเหมือนหรือไอคอน อาจเป็นแบบเสมือนของสิ่งที่ไม่มีอยู่จริงก็ได้ เช่น ภาพวาดมนุษย์ต่างดาว เป็นต้น และรูปแบบบ่งชี้ไม่อาศัยความเหมือน แต่อาศัยความเกี่ยวเนื่องบางอย่าง จำเป็นต้องอาศัยการตีความ หรือความรู้ความเข้าใจเป็นการเฉพาะ เช่น การเต้นของชีพจร ความดัน อุณภูมิร่างกาย เป็นดัชนีบ่งชี้อาการไข้ซึ่งต้องอาศัยการตีความของแพทย์ เป็นต้น

รูปแบบสัญญะและสัญลักษณ์ (Sign, Symbol) หมายถึง รูปแบบที่ใช้สื่อความหมายที่ปกติไม่เกี่ยวกับตัวมันเองเลย เช่น สีดำเป็นสัญลักษณ์ของการไว้ทุกข์ โดยตัวมันเองไม่เกี่ยวข้องกับความทุกข์อย่างใดเลย และในอดีต คนไทยก็ไม่ได้ถือว่าสีดำเป็นสีไว้ทุกข์เช่นกัน หรือแมวดำที่เรียกว่าแมวโกนจาที่มีขนสีดำทั้งลำตัวก็เป็นแมวมงคลประเภทหนึ่งตามความเชื่อของคนไทยในอดีต หรือสัญลักษณ์ทางคณิตศาสตร์ เป็นต้น เป็นสัญญะภาพประกอบที่เกิดจากข้อตกลงกันของคนในสังคมโดยไม่มีความคล้ายคลึงหรือความมีเหตุผลเข้ามาเกี่ยวข้อง ฉะนั้นรูปแบบสัญญะและสัญลักษณ์จึงมีปัจจัยด้านวัฒนธรรมของแต่ละสังคมเข้ามาเกี่ยวข้องอย่างมาก โดยสัญญะภาพในลักษณะอื่นที่พบ เช่น รูปแบบเครื่องหมายหรือป้าย (Signic mode) หมายถึง เครื่องมือสื่อสารที่มีลักษณะเป็นป้าย สัญลักษณ์ เครื่องหมาย ที่ไม่ใช่ถ้อยคำหรือคำศัพท์ต่างๆ ในภาษา เช่น ป้าย โลโก้สินค้า โลโก้ร้าน เครื่องหมายลูกเสือ เครื่องหมายเดินรถ เครื่องหมายห้ามสูบบุหรี่ เป็นต้น เครื่องหมายเหล่านี้อาจเริ่มรับรู้กันเฉพาะกลุ่ม ต่อมาก็ขยายเป็นที่เข้าใจของคนโดยทั่วไป[๙๓]

---

[๙๒] กาญจนา แก้วเทพ และคณะ, **สื่อเก่า-สื่อใหม่ สัญญะ อัตลักษณ์ อุดมการณ์**, (กรุงเทพมหานคร: ภาพพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๓๗.

[๙๓] ธีรยุทธ บุญมี, **การปฏิวัติสัญศาสตร์ของโซซูร์ เส้นทางสู่โพสต์โมเดอร์นิสม์**, (กรุงเทพมหานคร: วิภาษา, ๒๕๕๑), หน้า ๕๖-๖๐.

Barthes จัดแบ่งประเภทความหมายที่สัญญะจะสื่อออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑) ความหมายโดยอรรถ หรือความหมายเชิงการพรรณาบอกว่าสิ่งนั้นคืออะไร

๒) ความหมายโดยนัยประหวัด หมายถึง ความหมายที่ต้องการการตีความ[๙๔] ซึ่งแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล ค่านิยมของกลุ่ม หรือท่าทีทางวัฒนธรรมของแต่ละสังคม เขาได้ให้ความสำคัญกับความหมายเชิงนัยประหวัดที่มีคุณสมบัติลื่นไหล เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา สถานที่ หรือกลุ่มคนที่เข้ามาเกี่ยวข้อง ดังนั้นไม่ว่าสัญญะที่เป็นภาษาพูดหรือภาษาเขียนหรือภาษาภาพ ต่างก็มีความหมายทั้งความหมายโดยอรรถกับความหมายเชิงนัยประหวัดทั้งสิ้น

อย่างไรก็ตาม Roland Barthes เชื่อว่า **สาเหตุที่ทำให้ความหมายอันหลากหลายของสัญญะภาพในสังคมถูกลดลงเหลือเพียงความหมายเดียว เกิดจากอำนาจในสังคมที่เข้ามาจัดการควบคุมนั่นเอง**[๙๕] แนวความคิดเช่นนี้ สุภา ศิริมานนท์[๙๖] ได้ขยายให้เห็นถึงความหมายนัยประหวัดของคำว่ายิวที่เกิดจากอำนาจในสังคม โดยศึกษาจากคำในพจนานุกรมที่นำความหมายนัยประหวัดอื่นๆ เข้าไปบรรจุไว้กับคำว่ายิว ทำให้ยิวหมายถึง พ่อค้าหน้าเลือด พวกกินดอก ฯลฯ ส่งผลให้ความหมายโดยนัยประหวัดนี้กลายเป็นความหมายโดยอรรถไป ผู้คนส่วนใหญ่จึงเข้าใจว่ายิวหมายถึงคนหน้าเลือดตระหนี่ถี่เหนียว ไม่ได้หมายถึงชนชาติยิว เป็นต้น

นอกจากนี้ Roland Barthes ยังให้ความสนใจเรื่องชนชั้นกับสัญญะที่ปรากฏ ว่าคนในชนชั้นที่แตกต่างกันย่อมแสดงสัญญะที่ต่างกัน และชนชั้นที่มีอำนาจในสังคมนั้นย่อมมีแนวโน้มที่จะควบคุมกลไกหรือกระบวนการติดตั้งรหัสความหมายของสรรพสิ่งหรือปรากฏการณ์ต่างๆ เพื่อรักษาอำนาจในสังคมของชุมชนตนเอง

Mead เน้นการศึกษาสัญลักษณ์การปฏิสัมพันธ์ หรือสัญลักษณ์ในเชิงความสัมพันธ์ หรือปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ เป็นทฤษฎีที่ใช้อธิบายปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคม กล่าวคือ บุคคลจะมีการสร้างสัญลักษณ์แปลความและให้ความหมายเกี่ยวกับพฤติกรรมที่คนอื่นแสดงออก และมีพฤติกรรมตอบสนองต่อความหมายที่ตนสร้างขึ้น มากกว่าที่จะมีปฏิกิริยาตอบสนองต่อพฤติกรรมที่บุคคลนั้นแสดงออกโดยตรง กล่าวคือ **คนมักตีความพฤติกรรมของผู้อื่นตามการแปลความของตนมากกว่าจะตีความตามพฤติกรรมที่เห็นนั้น** เช่นเดียวกับการตีความวรรณกรรม ที่ผู้ตีความมักตีความเนื้อหาวรรณกรรมจากประสบการณ์ที่ตนมี ไม่ได้ตีความเนื้อหาจากเนื้อหาแวดล้อมที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรม ประหนึ่งเป็นการตีความจากผู้อ่าน ไม่ได้ตีความจากผู้เขียน ซึ่งการตีความในลักษณะแรกนั้น ทำให้เกิดความหมายใหม่ๆ มากมาย แต่การตีความในลักษณะที่ ๒ ทำให้เข้าใจเนื้อหาวรรณกรรมได้อย่างถ่องแท้ ว่าผู้เขียนมีวัตถุประสงค์ในการแต่งเช่นไรกันแน่

---

[๙๔] ประชา สุวีรานนท์, “โวหารของภาพ” **วารสารธรรมศาสตร์** ปีที่ ๒๑ ฉบับที่ ๒ (พฤศจิกายน-ธันวาคม ๒๕๓๘): ๑๑๐-๑๒๙.

[๙๕] กาญจนา แก้วเทพ และคณะ, **สื่อเก่า-สื่อใหม่ สัญญะ อัตลักษณ์ อุดมการณ์**, หน้า ๓๗-๔๑.

[๙๖] สุภา ศิริมานนท์, **วรรณสาส์นสำนึก เล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร: มหานคร, ๒๕๒๙), หน้า ๒๒.

มีการอธิบายทฤษฎีนี้ว่า เป็นแนวคิดที่จะทำให้เข้าใจกลไกทางความคิด การรู้จักวางแผน การปรับพฤติกรรมให้เข้ากับสถานการณ์ และเป้าหมายที่วางไว้ กระบวนการของการสื่อสารกับผู้อื่นในสังคมโดยการใช้สัญลักษณ์ต่างๆ นับตั้งแต่การใช้ภาษา ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญที่สุด เพราะมนุษย์รู้จักตีความสิ่งที่ผู้อื่นพูดและตอบโต้ นอกจากนั้นมนุษย์ยังมีสำนึกว่า ผู้อื่นมีความรู้สึก ความคิดเห็นตามแบบของเขาเช่นกัน มนุษย์จึงเรียนรู้ที่จะทำความเข้าใจว่า ผู้อื่นคิดอะไร ตีความสถานการณ์อย่างไร

Mead ได้เสนอหลักการสำคัญของทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ไว้ว่าประกอบด้วย ๕ ส่วน ได้แก่

๑) ความคิด ประสบการณ์ และพฤติกรรมมีส่วนสำคัญต่อสังคม โดยมนุษย์สร้างความสัมพันธ์ผ่านสัญลักษณ์ต่างๆ และสัญลักษณ์ที่สำคัญที่สุด คือ ภาษา

๒) สัญลักษณ์ คือ วิธีการที่มนุษย์ปฏิสัมพันธ์อย่างมีความหมายกับธรรมชาติและบริบททางสังคม สัญลักษณ์ไม่ใช่สัญชาตญาณเพราะเป็นสิ่งที่มนุษย์คิดและสร้างขึ้น

๓) มนุษย์สร้างสัญลักษณ์และอยู่ในโลกของการตีความหมาย คือ ตีความหมายต่อสิ่งเร้าและตอบสนองต่อสิ่งนั้น

๔) สัญลักษณ์ร่วมที่มนุษย์ในสังคมตีความร่วมกัน ทำให้มนุษย์มีปฏิสัมพันธ์กัน สามารถสื่อสารกัน

๕) การรับรู้บทบาท ทำให้เราทราบความหมายและความตั้งใจของผู้อื่น และแสดงตอบสนองในการปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นได้เป็นอย่างดี เพราะเมื่อบุคคลคิดออกไปนอกตัว แล้วมองย้อนกลับมาที่ตัวเอง เหมือนการรับรู้บทบาทของผู้อื่นจะทำให้บุคคลได้รู้จักตัวเองดีขึ้น และรู้ว่าผู้อื่นคิดอย่างไรกับตน ทำให้สามารถอยู่ในสังคมและสร้างความร่วมมือทางสังคมได้อย่างดี

อย่างไรก็ตาม Mead ได้อธิบายการรับรู้ของบุคคลว่ามีขอบเขตจำกัด เพราะมีความรู้ประสบการณ์เฉพาะเรื่องที่ตนระลึกหรือจดจำได้เท่านั้น จึงเป็นเหตุให้บุคคลมีการแปลความ และให้ความหมายเกี่ยวกับสิ่งที่รับรู้นั้นๆ แตกต่างกันออกไป[๙๗]

ดังนั้นในความคิดเห็นของนักทฤษฎีสัญศาสตร์ สัญญะคืออะไรก็ได้ที่ก่อให้เกิดความหมายโดยการเทียบเคียงให้เห็นถึงความแตกต่างไปจากสิ่งอื่น และคนในสังคมยอมรับหรือเข้าใจ เช่น ตัวหนังสือของคนหูหนวก สัญลักษณ์ต่างๆ ในพิธีกรรม กฎเกณฑ์เกี่ยวกับมารยาททางสังคม สัญญาณทางทหาร การเดินของคนในเมือง การไม่สวมรองเท้าเข้าบ้าน เป็นต้น เหล่านี้ถือเป็นสัญญะได้ทั้งนั้น[๙๘] ทั้งนี้สัญญะแต่ละสัญญะมีองค์ประกอบ ๓ ส่วน คือ

---

[๙๗] พระครูศรีปัญญาวิกรม (บุญเรือง ปญฺญาวชิโร), “การศึกษาวิเคราะห์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย”, หน้า ๓๓

[๙๘] ไชรัตน์ เจริญสินโอฬาร, **สัญวิทยาโครงสร้างนิยมหลังโครงสร้างนิยมกับการศึกษารัฐศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร: วิภาษา: ๒๕๔๕), หน้า ๑๘.

๑) ของจริง เช่น ขวดแก้วจริงๆ หรือรูปจริง

๒) ตัวหมาย คือ สัญญะได้แก่ภาษาหรือรูปภาพหรือเสียงที่ใช้แทนรูปจริง

๓) ตัวหมายถึง คือ ความหมาย หรือภาพในใจหรือภาพในความคิด ตัวหมายถึงมี ๒ ประเภท คือ ระดับความหมายแบ่งเป็นความหมายโดยตรง กับความหมายโดยนัย และระดับวัฒนธรรม ซึ่งแตกต่างกันออกไปในแต่ละบุคคล สถานที่ ชนชั้น หรือกาลเวลาเป็นต้น

กระบวนการ/ วิธีการ

กระบวนการวิเคราะห์ความหมายสัญญะมีหลายแนวทาง อาทิ

การวิเคราะห์สัญญะแบบ Syntagmatic

การวิเคราะห์สัญญะในลักษณะนี้ **เน้นลำดับชั้นหรือช่วงเวลาของเหตุการณ์ หรือการปรากฏของสัญญะ** มักพบในการเล่าเรื่องต่างๆ เนื่องจากโครงสร้างของการเล่าเรื่องนั้น ได้กำหนดไว้อย่างชัดเจนแล้ว หากสลับขั้นตอนกัน ความหมายก็อาจเปลี่ยนแปลงไปได้ เช่น การวิเคราะห์โครงสร้างของการเล่าเรื่องของนิทานมหัศจรรย์ของรัสเซีย โดย Propp (๑๘๙๕-๑๙๗๐) พบว่าการกระทำของตัวละครในนิทานพื้นบ้านมี ๓๑ บทบาทด้วยกัน เช่น การพลัดพราก การแสวงหาของวิเศษ การค้นพบ การละเมิดกฎ การต่อสู้ การถูกลงโทษ เป็นต้น และเนื้อหามีขั้นตอนการถ่ายทอดที่เป็นแบบแผนก่อนหลัง

ในการศึกษานี้ Propp ได้เสนอสมมติฐาน ๔ ข้อ[๙๙] ดังนี้

๑) พฤติกรรมของตัวละครจะคงที่ไม่เปลี่ยนแปลง ทั้งนี้จะไม่ขึ้นอยู่กับว่าใครเป็นผู้กระทำและกระทำอย่างไร

๒) จำนวนพฤติกรรมในนิทานมหัศจรรย์ของรัสเซียเท่าที่คนรัสเซียรู้จักมีจำกัด

๓) การเรียงลำดับพฤติกรรมในนิทานเรื่องต่างๆ จะเหมือนกัน

๔) นิทานมหัศจรรย์ทั้งหมดมีโครงสร้างอันเดียวกัน

ในทางคติชนวิทยาเรียกการวิเคราะห์สัญญะแบบ Syntagmatic ว่าการวิเคราะห์แบบเรื่องนิทาน (tale type)

Stith Thompson อธิบายแบบเรื่องไว้ว่า นิทานเรื่องหนึ่งๆ ที่ดำรงอยู่อย่างอิสระ นิทานนั้นๆ สามารถนำมาเล่าได้ในฐานะเรื่องเล่าที่สมบูรณ์ในตัวเอง และไม่ต้องอาศัยความหมายที่อ้างอิงจากนิทานเรื่องอื่นๆ แน่นอนว่านิทานเรื่องที่ว่านี้อาจถูกนำมาเล่าพร้อมนิทานอีกเรื่องหนึ่ง แต่ความจริงที่ว่านิทานเรื่องนั้นสามารถปรากฏอยู่ได้โดยลำพังก็เป็นข้อพิสูจน์ความเป็นอิสระในตัวเองของ

---

[๙๙] ศิราพร ณ ถลาง, **ทฤษฎีคติชนวิทยา: วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน**, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๒๑๒.

นิทานเรื่องดังกล่าว นิทานแบบเรื่องหนึ่งอาจประกอบด้วยอนุภาคเพียงอนุภาคเดียวหรือหลายอนุภาคก็ได้

การวิเคราะห์สัญญะแบบ Paradigmatic

การวิเคราะห์เช่นนี้เป็นไปตามแนวคิดของ Claude Levi-Strauss มี ๓ ลักษณะ

๑) การหาแบบแผนที่ซ่อนเร้นของคู่ตรงข้าม และสร้างความหมายขึ้นมา เป็นการแสวงหาคุณลักษณะทั้งหมดของสัญญะที่ตรงกันข้ามของพระเอกและผู้ร้าย โดยพบว่าคุณสมบัติของพระเอกเป็นหนุ่มหล่อ โสด ไม่เจ้าชู้ รักเดียวใจเดียว เป็นสุภาพบุรุษ รักษาสัญญา ตรงกันข้ามกับคุณสมบัติของผู้ร้ายที่เป็นชายชรา แต่งงานแล้ว มีผู้หญิงหลายคน เจ้าชู้ ขี้โกง ไม่รักษาสัญญา หลอกลวง เป็นต้น

๒) การแสวงหาตัวเชื่อมหรือสิ่งที่อยู่ตรงกลาง ที่จะเชื่อมคู่ตรงข้ามแต่ละคู่ได้ เช่น หากคู่ตรงข้ามเป็นฟ้ากับดิน ตัวเชื่อมที่อยู่ตรงกลางคือหมอก ตัวเชื่อมระหว่างพืชกับสัตว์ในตำนานอินเดียแดงคือหมาป่า เพราะเป็นทั้งสัตว์กินพืชและกินเนื้อ เป็นต้น หรือในกรณีของตำนานน้ำเต้าปุง น้ำเต้าก็เป็นตัวเชื่อมระหว่างแถนกับมนุษย์

๓) การกลับหัวกลับหาง เป็นลักษณะนิทานที่ตอนต้นเรื่องมีเนื้อหาอย่างหนึ่ง ส่วนตอนจบเรื่องมีเนื้อหาที่กลับกันกับตอนต้น

การวิเคราะห์สัญญะแบบ Metaphor

Metaphor เป็นการถ่ายทอดความหมายโดยอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างสัญญะ ๒ ตัวที่มีความคล้ายคลึงกัน และถูกนำมาใช้ถ่ายทอดด้วยวิธีการเปรียบเทียบอุปมาอุปมัย โดยสัญญะตัวแรกเป็นที่รู้จักความหมายกันดีอยู่แล้วนำไปเปรียบเทียบกับสัญญะที่ยังไม่ค่อยรู้จักความหมายกันดี ในที่สุดจึงทำให้รู้จักความหมายของสัญญะตัวที่สองไปด้วย[๑๐๐] เช่น พระปรางค์วัดอรุณ แทนความหมายถึงกรุงเทพมหานคร หรือพระธาตุไชยาแทนความหมายของจังหวัดสุราษฎร์ธานี หรือดอกบัวเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า เป็นต้น การถ่ายทอดในลักษณะนี้ เป็นการเชื่อมโยงของผู้รับสารที่จะต้องมีคู่ของความสัมพันธ์ระหว่างส่วนย่อยกับส่วนรวมไว้แล้ว เช่น ต้องรู้ว่าวัดอรุณอยู่ที่กรุงเทพมหานคร หรือต้องรู้ว่าพระธาตุไชยาอยู่ที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้ สัญญะหรือสัญลักษณ์จึงเป็นสิ่งที่มนุษย์คิดขึ้นสำหรับการสร้างความหมายแทนสิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีหลายรูปแบบ เช่น ภาษา ตัวอักษร เครื่องหมาย การพูด เป็นต้น ประกอบด้วย ๓ ส่วน คือ ๑) ของจริงหรือวัตถุจริง ๒) ตัวหมาย คือ ภาษาหรือรูปภาพหรือเสียงที่ใช้เขียนแทนของจริง ๓) ตัวหมายถึง คือ ความหมาย หรือภาพในใจหรือภาพในความคิด ซึ่งแตกต่างกันออกไปในแต่ละบุคคล สถานที่ ชนชั้น หรือกาลเวลาเป็นต้น มีวิธีการวิเคราะห์สัญญะ ได้แก่ การวิเคราะห์ความหมายสัญญะ การวิเคราะสัญญะแบบ Syntagmatic การวิเคราะห์สัญญะแบบ Paradigmatic การวิเคราะห์สัญญะแบบ Metaphor และการวิเคราะห์สัญญะแบบ Metonymy

---

[๑๐๐] กาญจนา แก้วเทพ, **การวิเคราะห์สื่อ แนวคิด และเทคนิค**, หน้า ๙๙-๑๐๐.

การประยุกต์ใช้

ตัวอย่างการประยุกต์ใช้ทฤษฎีสัญศาสตร์ในงานวิจัยต่างๆ เช่น

งานของฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ และคณะ ศึกษาพิธีสวดภาณยักษ์ โดยในการศึกษานี้ได้แสดงให้เห็นถึงการให้ความหมายของคนกลุ่มต่างๆ ในสังคมไทยที่มีต่อพิธีสวดภาณยักษ์ พบว่า กลุ่มพระสงฆ์ที่มีชื่อเสียงมีความรอบรู้อย่างลึกซึ้งในพุทธศาสนามีความเห็นคล้ายกันว่า พิธีสวดภาณยักษ์เป็นไสยศาสตร์ไม่ใช่พุทธศาสนา ส่วนชาวพุทธทั้งพระสงฆ์และฆราวาสที่เกี่ยวข้องกับการประกอบพิธีในบทบาทหน้าที่ต่างๆ ต่างเห็นว่าพิธีสวดภาณยักษ์มีรากฐานที่มาในพระพุทธศาสนา มีความศักดิ์สิทธิ์สามารถปกป้องคุ้มครองพุทธศาสนิกชนให้หลุดพ้นจากเคราะห์ร้ายต่างๆ ได้ จึงเป็นการอนุเคราะห์ผู้คนที่ประสบชะตากรรมและหารายได้ให้วัดในคราวเดียวกัน แต่ฆราวาสบางส่วนในพื้นที่เห็นว่าเป็นการหลอกลวงและเป็นพุทธพาณิชย์ ไม่ถูกหลักการทางพระพุทธศาสนา ทั้งนี้การให้ความหมายของกลุ่มคนที่มีบทบาทหน้าที่ต่างกัน เป็นการอธิบายความหมายโดยนัยประหวัดของคนกลุ่มต่างๆ ในสังคมที่มีต่อพิธีสวดภาณยักษ์นั่นเอง[๑๐๑]

การศึกษาของปฐม หงษ์สุวรรณ ที่ศึกษาตำนานพระพุทธรูปได้อธิบายความหมายนัยประหวัดของพระพุทธรูปล้านนาจากตำนานการสร้างพระพุทธรูปว่า ชาวล้านนาได้แฝงนัยเพื่อเชื่อมโยงและสร้างความเกี่ยวพันระหว่างพระพุทธเจ้าโดดมกับอดีตพุทธเจ้าที่มีอยู่ในภัทรกัป เหตุนี้พระเจ้าตนหลวงที่มีตำนานอ้างอิงถึงพระพุทธเจ้า ๕ พระองค์ จึงทรงเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าในอดีต ปัจจุบัน และอนาคตรวมอยู่ด้วยนั่นเอง[๑๐๒]

การศึกษาของ รศ.ดร.สุภาพร คงศิริรัตน์ และคณะที่วิเคราะห์ความหมายสัญญะสุภาษิตในอาเซียน พบว่าสุภาษิตแต่ละสุภาษิตล้วนมีความหมายโดยนัยประหวัดทั้งสิ้น เช่น สุภาษิตไทย “เสน่ห์ปลายจวัก” หรือ สุภาษิตลาว “เป็นลูกหญิงให้รู้จักพางาย (สำรับกับข้าว) มีความหมายนัยประหวัดว่า ผู้หญิงต้องมีคุณสมบัติด้านการบ้านการเรือน โดยเฉพาะฝีมือในการปรุงอาหาร ซึ่งจะทำให้หญิงนั้นมีเสน่ห์ดึงดูดชาย เป็นต้น สุภาษิตในอาเซียนนั้น ยังได้สะท้อนโลกทัศน์ของผู้คนในอาเซียนรวม ๑๔ โลกทัศน์ ได้แก่ โลกทัศน์ต่อเพศ วัย จิตใจ อารมณ์และความรู้สึก ชาติตระกูลและวงศ์ตระกูล ชื่อเสียง เกียรติยศและศักดิ์ศรี ครอบครัว เครือญาติ มิตร บุคคลทั่วไป ครูและศิษย์ การดำเนินชีวิต การศึกษา เศรษฐกิจและอาชีพ ผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง และชาติพันธ์และบ้านเมือง[๑๐๓]

เช่นเดียวกับในงานวิจัยของสุกัญญา สุจฉายา ที่ศึกษาการประยุกต์ใช้คติชนในการสร้างวัตถุมงคลในปัจจุบัน แสดงให้เห็นความหมายโดยนัยประหวัดที่ซ่อนอยู่ในวัตถุมงคงต่างๆ เช่น รูปชูชก

---

[๑๐๑] ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ สิธิพร สมบูรณ์บูรณะ และพิเชฐ สายพันธ์, **พิธีสวดภาณยักษ์: ความหมายและการเปลี่ยนแปลง**, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๖๒), หน้า ๑๗๗-๑๗๘.

[๑๐๒] ปฐม หงษ์สุวรรณ, **นานมาแล้ว มีเรื่องเล่า นิทาน ตำนาน ชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๒๐๐-๒๐๒.

[๑๐๓] สุภาพร คงศิริสัตน์ และคณะ, **โลกทัศน์ของอาเซียนจากภาษิต**, (พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๘), หน้า ๗๗/ ๒๓๗-๒๕๒.

ที่เป็นชายรูปร่างอัปลักษณ์ แต่ตามนิทานว่ามีภรรยาสวยคราวลูก รูปชูชกจึงมีความหมายโดยนัยประหวัดถึงการเป็นผู้มีเสน่ห์ทางเพศด้วย การบูชาชูชกจึงเกี่ยวข้องกับเรื่องทางเพศนั่นเอง เป็นต้น[๑๐๔]

งานวิจัยของสายป่าน ปุริวรรณชนะ ศึกษาตำนานประจำถิ่นริมแม่น้ำและชายฝั่งทะเลภาคกลาง ๓๕ จังหวัด เป็นตัวอย่างการวิเคราะห์สัญญะแบบ Syntagmatic ในตำนานประจำถิ่น พบมีแบบเรื่องของตำนาน ๑๒ แบบ ดังนี้ แบบเรื่องมาทางน้ำ แบบเรื่องสามพี่น้อง แบบเรื่องเทวดารักษา แบบเรื่องผ่านทางพบเทพ แบบเรื่องจระเข้เจ้า แบบเรื่องตายในน้ำกลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์แห่งท้องน้ำ แบบเรื่องเหยียบน้ำทะเลจืด แบบเรื่องผู้วิเศษประลองฤทธิ์ แบบเรื่องผู้สยบสัตว์ร้าย แบบเรื่องวิเศษแปลงกายเป็นจระเข้ แบบเรื่องตามม่องล่าย และแบบเรื่องน้ำไม่ท่วมผู้มีบุญ ทั้งนี้พบว่าลักษณะเด่นที่ปรากฏในแบบเรื่องต่างๆ มีความสัมพันธ์กับลักษณะภูมิศาสตร์ สภาพสังคม และวัฒนธรรมของกลุ่มชน ที่เชื่อมประสานกลุ่มชนต่างๆ ให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข เป็นต้น[๑๐๕]

พิชญาณี เชิงคีรี ศึกษานิทานจักรๆ วงศ์ๆ ทั่วประเทศ เป็นจำนวน ๖๑ เรื่อง โดยวิเคราะห์โครงสร้างนิทานตามแนวคิดของ Propp พบว่าตัวละครมีพฤติกรรมซ้ำกัน ได้แก่ พฤติกรรมอิจฉาริษยาระหว่างมเหสีเอก มเหสีรอง อันเป็นเหตุให้มารดาของพระเอกและพระเอกถูกกลั่นแกล้งและถูกขับไล่ออกจากเมือง เมื่อพระเอกเป็นหนุ่มจะได้ธิดายักษ์เป็นเมีย โดยมักจะต้องต่อสู้กับพ่อตาที่เป็นยักษ์ จากนั้นจึงเดินทางกลับบ้านเมืองและได้ครองเมืองในที่สุด เป็นต้น[๑๐๖]

งานวิจัยของอภิลักษณ์ เกษมผลกูล ที่วิเคราะห์เรื่องเล่าพื้นบ้านซึ่งถูกนำไปใช้กับการสร้างมูลค่าเพิ่มให้ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นในบริบทเศรษฐกิจสร้างสรรค์ เป็นลักษณะการถ่ายทอดความหมายโดยอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างสัญญะ ๒ ตัว คือ สัญญะที่ปรากฏในเรื่องเล่าพื้นบ้านซึ่งเป็นสัญญะที่คนในสังคมรู้ความหมายกันดีแล้ว กับสัญญะที่เป็นผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นที่คนยังไม่รู้จักความหมาย เป็นการแสดงลักษณะหรือคุณสมบัติที่โดดเด่นตามสัญญะที่ปรากฏในเรื่องเล่าพื้นบ้าน เช่น ผลิตภัณฑ์ดินสอพองของบ้านหินสองก้อน อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี ที่ใช้เรื่องเล่าตำนานประจำถิ่นว่า เมื่อครั้งแรกสร้างเมือง พระรามแผลงศรมาตกที่หมู่บ้านนี้ ศรพระรามร้อนแรงเหมือนไฟ ดินแถวนี้จึงสุกพองเป็นสีขาว เป็นต้น[๑๐๗]

---

[๑๐๔] สุกัญญา สุจฉายา, **การประยุกต์ใช้คติชนในการสร้างวัตถุมงคลในปัจจุบัน** ใน ศิราพร ณ ถลาง (บรรณาธิการ), (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๕๘), หน้า ๗๑-๑๑๓.

[๑๐๕] สายป่าน ปุริวรรณชนะ, **ตำนานประจำถิ่นริมแม่น้ำและชายฝั่งทะเลภาคกลาง: ความสมานฉันท์ในความหลากหลาย**, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐๖-๑๓๘.

[๑๐๖] พิชญาณี เชิงคีรี “การศึกษาวรรณกรรมนิทานไทยตามทฤษฎีโครงสร้างของวลาดิมีร์ พรอพพ์” **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรบัณฑิต** สาขาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย: ๒๕๔๒), หน้า บทคัดย่อ.

[๑๐๗] อภิลักษณ์ เกษมผลกูล, **เรื่องเล่าพื้นบ้านกับการสร้างมูลค่าเพิ่มให้ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นในบริบทเศรษฐกิจสร้างสรรค์**, ในศิราพร ณ ถลาง (บรรณาธิการ), (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๕๘), หน้า ๒๐-๖๘.

๒.๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการพุทธาภิเษก

การสร้างสรรค์งานพุทธศิลปกรรมทั้งในอดีตและปัจจุบัน ต่างล้วนมีความหมายหรือคติความเชื่อเบื้องหลังการสร้างสรรค์งานนั้นเสมอ การอธิบายคติความเชื่อนั้นถูกกระทำผ่านทฤษฎีหลายทฤษฎี หนึ่งในนั้นแนวคิดการพุทธาภิเษก ที่จะใช้เป็นหลักเกณฑ์ในการวิเคราะห์สัญลักษณ์ซึ่งปรากฏในพระแผงไม้ได้

ที่มาของแนวคิด

พุทธาภิเษก เป็นการอภิเษกพระพุทธรูปให้ศักดิ์สิทธิ์ โดยคำว่าอภิเษก หมายถึงการแต่งตั้งด้วยการรดน้ำ[๑๐๘] เช่นราชาภิเษก คือ การแต่งตั้งกษัตริย์ด้วยการรดน้ำ หรือการอภิเษกสมรสที่เป็นการรดน้ำให้กับคู่แต่งงาน หรือเถรพิเษกอันเป็นการรดน้ำพระสงฆ์ที่ได้รับการยกย่องขึ้นเป็นพระเถระในลำดับชั้นที่สูงขึ้นไป เป็นต้น ทั้งหมดเป็นเรื่องของการเปลี่ยนผ่านจากสถานภาพหนึ่งไปสู่อีกสถานภาพหนึ่งที่สูงกว่า เป็นการเลื่อนฐานะ ตำแหน่งหรือเกียรติยศของบุคคล

การอภิเษกนั้น มีมาก่อนแล้วในศาสนาพราหมณ์ แพร่หลายในอินเดียก่อนเข้าสู่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในเวลาต่อมา ได้แก่ พิธีราชสูยะหรือพิธีอินทราภิเษกสำหรับกษัตริย์ หรือเทวภิเษกอันเป็นการอภิเษกเทวรูป หรือการอภิเษกเทพเจ้าขึ้นเป็นราชาของเหล่าเทพทั้งปวงในศาสนาพราหมณ์ ซึ่งปรากฏในคัมภีร์ไอตเรยพราหมณะ (Aitareya Brahmana) อรรถกถาของคัมภีร์ฤคเวทที่แต่งขึ้นราว ๘๐๐-๗๐๐ ปี ก่อนคริตศักราช กล่าวถึงการทำสงครามระหว่างเทพกับอสูร ในสงครามนี้ฝ่ายเทพได้มีมติ ยกให้เทพโสมะ (เทพแห่งดวงจันทร์) เป็นราชาเหล่าเทพ[๑๐๙] ส่วนในคัมภีร์ไตรตริอุปนิษัท (Taittiriya Upanishads) กล่าวถึงการบวงสรวงพระประชาบดี โดยพระองค์ได้ส่งพระอินทร์มาเป็นราชาเหล่าเทพ มีการประกอบพิธีมหาภิเษกสถาปนาพระอินทร์ขึ้นเป็นผู้นำ[๑๑๐] เป็นต้น

สำหรับมนุษย์คนแรกตามคัมภีร์ศาสนาพรามหณ์ที่ถูกยกขึ้นเป็นกษัตริย์ คือ ปฤถิ (Prthi) ปรากฏในคัมภีร์ศตปถพราหมณ์ (Satapatha brahmana) เรียกปฤติว่า อธิราชา เป็นผู้ปราบยุคเข็ญของโลกในกฤดายุค ทำให้โลกเป็นที่พักอาศัยและเพาะปลูกพืชพรรณธัญญาหาร[๑๑๑] มีลักษณะเดียวกับการขึ้นเป็นกษัตริย์องค์แรกในพระพุทธศาสนาตามคัมภีร์อัคคัญญสูตร ที่ระบุถึงการเสวยพระชาติพระพุทธเจ้าโคตมะก่อนที่พระพุทธเจ้าองค์แรกในภัทรกัปจะลงมาอุบัติ เพื่อระงับความวุ่นวายของ

---

[๑๐๘] ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, (กรุงเทพมหานคร: ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๑๓๗๕

[๑๐๙] ชญานิน นุ้ยสิทธุ์, **คติเรื่องราชาในจารีตวัฒนธรรมไทย**, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๖๖), หน้า ๑๖.

[๑๑๐] ทัศนีย์ สินสกุล, “จักรพรรดิราชย์ในคติอินเดีย”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๑๙), หน้า ๕.

[๑๑๑] ชญานิน นุ้ยสิทธุ์, **คติเรื่องราชาในจารีตวัฒนธรรมไทย**, หน้า ๑๗.

มหาชนในการแย่งชิงทรัพยากร เมื่อสงครามสงบแล้ว มหาชนจึงได้พร้อมใจกันยกย่องพระโพธิสัตว์ขึ้นเป็นผู้ปกครอง เรียกราชา กษัตริย์ หรือพระมหาสมมติ[๑๑๒]

นอกจากอัคคัญสูตรจะแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์องค์แรกของโลก กับพระพุทธเจ้าว่าเป็นคนเดียวกันแล้ว ในพระพุทธศาสนายังมีคำเรียกพระพุทธเจ้าว่าพระจักรพรรดิราช มีนัยหมายถึงราชาที่เป็นใหญ่เหนือราชาทั้งปวง โดยมีธรรมเป็นเครื่องแสดงอำนาจของพระเจ้าจักรพรรดิราช จึงเรียกพระจักรพรรดิราชอีกพระนามว่าธรรมราชา ความสัมพันธ์นี้ยังปรากฏในสัญญะรูปจักรของพระจักรพรรดิ โดยเมื่อนำมาใช้ในพระพุทธศาสนา สัญญะรูปจักรได้ถูกอธิบายในความหมายของพระธรรม ในทำนองว่าพระพุทธเจ้าทรงหมุนจักรคือพระธรรมเพื่อต่อสู้กับกิเลส เฉกเช่นพระจักรพรรดิที่มีหน้าที่ในการหมุนล้อศึก (จักร) เพื่อการสู้รบ ดังนั้นจึงมีคำเรียกพระพุทธเจ้าอีกพระนามหนึ่งว่าจักรวาทิน ปรากฏในจักกวัตติสูตร[๑๑๓] และมหาสุทัสสนสูตร[๑๑๔]

ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าโคตมะ คือ กษัตริย์องค์แรกของโลก เป็นจักรพรรดิราช ธรรมราชา และจักรวาทิน ดังนั้นในการอภิเษกพระพุทธรูปอันเป็นรูปแทนของพระพุทธเจ้า จึงเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการเป็นพระจักรพรรดิราช พระราชาผู้ทรงธรรม และพระราชาผู้ทรงหมุนจักรแห่งธรรม **จึงมีการใช้เครื่องสูงกษัตริย์เป็นเครื่องแสดงความเป็นพระจักรพรรดิราชของพระพุทธเจ้าโคตมะด้วย**

อย่างไรก็ตาม เรื่องการอภิเษกพระพุทธรูปนี้ ในวรรณกรรมพุทธศาสนาล้านนา อธิบายความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธรูปว่า สามารถเกิดขึ้นได้ทันทีภายหลังจากการสร้างสรรค์พระพุทธรูป ไม่จำเป็นต้องพุทธาภิเษกก็ได้ เช่นตำนานพระเจ้าแก่นจันทน์ อันเป็นเอกสารที่อธิบายถึงการสร้างพระพุทธรูปครั้งแรกในพระพุทธศาสนา ก็ไม่ปรากฏมีการพุทธาภิเษกอย่างใด พระพุทธรูปที่สร้างก็แสดงปาฏิหาริย์ลุกขึ้นจากแท่นประทับเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จมาถึง[๑๑๕] หรือในเรื่องอลองพระเจ้าดินเหนียว ที่มีการสร้างพระพุทธรูปจากดินเหนียวแล้ว ผู้สร้างซึ่งเป็นชายยากจนได้อธิษฐานต่อพระพุทธรูปก็สมเร็จทุกประการ[๑๑๖] ความนี้ยังเห็นได้จากอานิสงส์การสร้างพระพุทธรูป ที่ระบุถึงจำนวนอานิสงส์ที่มาก อันเกิดขึ้นกับผู้สร้างพระพุทธรูป หรือมอบให้ผู้อื่นสร้าง และไม่ว่าจะสร้างด้วยวัสดุชนิดใด ต่างก็ให้อานิสงส์มากเช่นกัน ไม่จำเป็นต้องมีพิธีพุทธาภิเษกก็ได้ เช่นเดียวกับความเห็นของพระอาจารย์ภัททันตะธัมมานันทมหาเถระ สาสนธชสิริบวรอัมมาจริยะ อัครมหาบัณฑิต เจ้าอาวาสวัดท่ามะโอ ผ่านการสัมภาษณ์ของพระครูสิริสุตาภิมณฑ์ (คุภชัย คำปัน) ใน พ.ศ. ๒๕๕๕ ซึ่ง

---

[๑๑๒] ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี. “การวิเคราะห์อัคคัญญสูตร”. **วารสารดำรงวิชาการ** มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๒ (เดือนกรกฎาคม– ธันวาคม ๒๕๖๐): ๑๔๒-๑๖๘.

[๑๑๓] ที.ปา. (ไทย) ๑๑/ ๘๐-๑๑๐/ ๕๙-๘๒.

[๑๑๔] ที.ม. (ไทย) ๑๐/ ๒๔๑-๒๗๒/ ๑๘๑-๒๒๔

[๑๑๕] กรมศิลปากร, **พระพุทธรูปสำคัญในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ**, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๖๖).

[๑๑๖] ดิเรก อินจันทร์, **วรรณกรรมไทขืน อะลอง-นาง.** (เชียงใหม่: สำนักศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่), ๒๕๖๑), หน้า ๔๗-๕๒.

ขณะนั้นอาจารย์ภัททันตะธัมมานันทมหาเถระ มีอายุ ๘๑ ปี พรรษา ๖๑ ปี ที่ได้อธิบายว่า เดิมการสร้างพระพุทธรูปนั้น เมื่อสร้างแล้วจะทำพิธีพุทธาภิเษกหรือไม่ก็ตามไม่สำคัญ

พระครูสิริสุตาภิมณฑ์ (คุภชัย คำปัน) เชื่อว่าการพุทธาภิเษกน่าเชื่อได้ว่าเกิดขึ้นราว พ.ศ. ๒๑๒๒ ในขณะที่ลัทธิอื่นมีประเพณีการบูขานพเคราะห์ พระสงฆ์ได้ทำพิธีบูชาพระพุทธเจ้า ๙ พระองค์ และปรับเปลี่ยนมาเป็นพิธีพุทธาภิเษกแทน โดยในพิธีมีการสาธยายมนสาอุทานและวจสาอุทานที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ได้ทรงเปล่งอุทานไว้แทนมนต์พิธีของพรามหณ์[๑๑๗]

ส่วนการพุทธาภิเษกในปัจจุบัน ได้รับอิทธิพลมาจากพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกา เกิดจากความเชื่อในชั้นหลังที่ว่า **แม้จะมีการสร้างพระพุทธรูปเสร็จแล้ว ก็ยังไม่เป็นพระพุทธรูปที่กราบไหว้ได้ เพราะทำมาจากวัสดุที่ไม่มีความศักดิ์สิทธิ์ จนกว่าจะมีพิธีอภิเษก**[๑๑๘] ในทำนองทำให้พระพุทธรูปมีชีวิตขึ้นมาจากความเป็นวัสดุที่ไม่มีชีวิต เมื่อมีการสร้างพระพุทธรูปจึงนิมนต์พระสงฆ์จำนวน ๕ รูป หรือ ๙ รูป เจริญพุทธมนต์และเสกน้ำพระพุทธมนต์ โดยบทสวดส่วนใหญ่เป็นพุทธประวัติ เมื่อเจริญพุทธมนต์แล้ว พระมหาเถระผู้เป็นประธานจะเชิญน้ำพระพุทธมนต์ไปบรรจุในหอยสังข์ ก่อนนำไปหลั่งลงที่อังสะทั้ง ๒ ข้าง แล้วจึงสวดเบิกเนตร ประโคมดนตรี[๑๑๙]

ปัจจุบันเชื่อว่าวัตถุประสงค์ของการพุทธาภิเษก ก็เพื่ออารธนาพระพุทธคุณและความศักดิ์สิทธิ์ให้เข้ามาประดิษฐานในองค์พระพุทธรูป ให้เป็นสัญลักษณ์แทนองค์สมเด็จสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างสมบูรณ์ **แม้พระพุทธรูปที่สร้างจะงดงามเพียงใด หากยังไม่ผ่านพิธีกรรมดังกล่าว ก็ยังไม่นับว่าศักดิ์สิทธิ์และควรแก่การกราบไหว้ ถือว่ายังดิบอยู่ พุทธาภิเษกแล้วจึงมีกฤตยานุภาพสามารถให้สวัสดิมงคลแก่ผู้กราบไหว้**[๑๒๐] ซึ่งต่างออกไปจากความหมายของการอภิเษก ที่เป็นการรดน้ำเพื่อสถาปนา (ยกย่อง) ตำแหน่งของพระพุทธเจ้าให้เป็นพระจักรพรรดิราช อันมีจักรเป็นธรรมในการนำพาปวงชนในแผ่นดินของพระพุทธองค์

ความหมาย

พุทธาภิเษก ประกอบด้วยคำว่า พุทธ มีนัยหมายถึงพระพุทธเจ้า หรือพระพุทธรูปอันเป็นรูปแทนของพระพุทธเจ้า กับคำว่า อภิเษก หมายถึง การรดน้ำ การได้บรรลุ การแต่งตั้งโดยการทำพิธี

---

[๑๑๗] พระครูสิริสุตาภิมณฑ์ (ศุภชัย คำปัน), “การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมที่ใช้ในพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนา” **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาวิชาภาษาและวรรณกรรมล้านนา (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๕), หน้า ๘๐-๘๑.

[๑๑๘] สุรสวัสดิ์ ศุชสวัสดิ์, “นิกายพุทธศาสนาในล้านนาระหว่างรัชสมัยพระเจ้าติโลกราชถึงพญาแก้ว” **วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร** ปีที่ ๓๒ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๕): ๗-๒๕.

[๑๑๙] พระครูสิริสุตาภิมณฑ์ (ศุภชัย คำปัน), “การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมที่ใช้ในพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนา”, หน้า ๗๙-๘๐.

[๑๒๐] มณี พยอมยงค์. **ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย**. (เชียงใหม่: ส.ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๔๘-๕๙.

รดน้ำ[๑๒๑] พุทธาภิเษกจึงหมายถึง การสถาปนาความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพระพุทธรูปโดยการรดน้ำพระพุทธมนต์

คำว่า อภิเษก เป็นคำสันสกฤต มีความหมายตามพยัญชนะว่าการรดน้ำที่ยิ่งใหญ่ เป็นการทำพิธีศักดิ์สิทธิ์โดยใช้น้ำเป็นปัจจัยสำคัญ[๑๒๒] ภาษาบาลีเขียนเป็น อภิเสก ประกอบด้วยคำว่า อภิ มีความหมายว่า เหนือ ทับ ยิ่ง ข้างบน โดยอรรถรสของภาษาหมายถึง มากมาย ใหญ่หลวง ส่วนรากศัพท์ของคำว่า เสก มาจาก สิจฺ หมายถึง รด ราด ด้วยเหตุนี้ การอภิเษกจึงหมายถึง รดเฉพาะ รดยิ่ง รดด้วยคุณอันยิ่งใหญ่ นอกจากนี้ ในภาษาสันสกฤตยังมีคำว่า อภิเษจน หมายถึงการตั้งแต่ง การประพรม[๑๒๓]

ในอินเดียพบการใช้คำว่าอภิเษก ประกอบในหลายๆ คำ เช่น ปฐมาภิเษก คือ การรดน้ำครั้งแรก กระทำขึ้นในพิธีโกนผมไฟ ราชาภิเษก คือ การรดน้ำเพื่อแต่งตั้งเป็นพระเจ้าแผ่นดิน อินทราภิเษก คือ การรดน้ำเพื่อเป็นพระอินทร์ มีนัยหมายถึงพระจักรพรรดิราช สังครามาภิเษก คือ การรดน้ำเพื่อออกสงคราม อาจารยภิเษก คือ การรดน้ำเพื่อตั้งเป็นอาจารย์ (ทางคชกรรม) โภคาภิเษก คือ การรดน้ำให้ครองโภคสมบัติ โดยบิดาจะทำพิธีให้เมื่อบุตรมีอายุเป็นผู้ใหญ่ควรครองเรือน เป็นต้น[๑๒๔]

ในพระไตรปิฎก พบคำว่าอภิเษกในหลายพระสูตร เช่น นางแก้วผู้งามทั่วสรรพางค์ สามีไม่จืดจางในการมองชม ได้รับอภิเษกเป็นเอกอัครมเหสีของพระเจ้าจักรพรรดิ[๑๒๕] การอภิเษกในข้อความข้างตน หมายถึงการอภิเษกสมรส คือ การแต่งงานที่มีการรดน้ำจากสังข์ตามปรเพณี นอกจากนี้ยังพบคำว่าอภิเษกตนเองด้วยใจ[๑๒๖] เป็นการแต่งตั้งตนเองขึ้นมาให้เป็นอย่างที่ใจตนอยากให้เป็น ทำให้หลงลืมตน มีทิฏฐิครอบงำ นอกจากนี้ยังพบคำว่ามูรธาภิเษก ที่มาจากมูรฺธา คือ มงกุฎหรือหัว รวมกับคำว่า อภิเษก คือ การรดน้ำ รวมกันจึงหมายถึง การรดน้ำที่ศีรษะ เป็นการหลั่งน้ำรดพระเศียรในงานสถาปนากษัตริย์พระองค์ใหม่ มีความหมายเช่นเดียวกับคำว่าราชาภิเษก เช่น พระเจ้าชัยทิศตรัสกับพระโอรสพระนามอลีนสัตตุว่า เจ้าจงอภิเษกปกครองรัฐสีมาในวันนี้ จงประพฤติธรรมในรัฐสีมาและในประชาชนทั้งหลาย

---

[๑๒๑] พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๖), หน้า ๕๐๖.

[๑๒๒] สุดาพร เขียวงามดี, “ความหมายของ “อภิเษก” ในพระพุทธศาสนาตันตรวัชรยาน”, **วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง** ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๕๙): ๑๖๖.

[๑๒๓] พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระจันทบุรีนฤนาถ, **ปทานุกรมบาลีไทยอังกฤษสันสกฤต**, (นครปฐม: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๘๓.

[๑๒๔] ภุชงค์ จันทวิช และณัฏฐภัทร จันทวิช, **พระราชพิธีบรมราชาภิเษก**, (กรุงเทพมหานคร: โครงการสืบสานมรดกวัฒนธรรไทย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๙

[๑๒๕] ขุ. วิ..(ไทย) ๒๖/๒๐/๒๔-๒๕

[๑๒๖] ขุ. ม. (ไทย) ๒๙/๕๗๕/๒๘๑

ในนิกายตันตระสายวัชรยาน คำนี้มีนัยของการมอบตัวเป็นศิษย์เพื่อเข้าสู่นิกายเร้นลับ หรือการเข้าสู่มณฑล ผู้ที่ไม่ได้ผ่านการอภิเษกจะไม่ได้รับการเปิดเผยคำสอนอันเร้นลับจากอาจารย์[๑๒๗] เช่นการทำท่ามุทราจะได้รับการมอบหมายหรืออนุมัติ (ครอบ) จากอาจารย์โดยตรง การมอบหมายนี้เรียกว่ามุทราภิเษก ในพิธีอาจารย์จะหลั่งน้ำพระพุทธมนต์บนหัวของศิษย์ เพื่อเป็นการประสิทธิ์ประสาทความรู้ให้ นอกจากนี้แล้วการอภิเษกยังมีผลานิสงส์มากมายมีความเชื่อว่าเพียงเข้าไปในมณฑลพิธีเท่านั้นอกุศลกรรมทั้งหลายในอดีตก็จะหายไปหมด[๑๒๘] เช่น ในคัมภีร์มัญชุศรีมูลกัป บทที่ ๑๑ โศลกที่ ๑๔-๑๕ กล่าวถึงการยกย่องลูกศิษย์ที่ฝึกปฏิบัติตามกฎของนิกายจนสำเร็จ และการมอบอภิเษกให้แก่ศิษย์ผู้นั้น ถือเป็นรางวัลอันยิ่งใหญ่จากอาจารย์ ดังว่า อาจารย์ผู้เลิศซึ่งมีความปรารถนาย่อมสรรเสริญผู้สำเร็จที่ได้สร้างมณฑลแห่งมนตรานั้นเสมอ และผู้มีความปรารถนาสำเร็จแล้ว หรือคือมุนีผู้นี้ที่ถูกห้อมล้อมโดยศิษย์ทั้งหลาย (ในมณฑล) ได้มอบการอภิเษกซึ่งเป็นผลอันยิ่งใหญ่ให้แก่ผู้สำเร็จนั้น[๑๒๙] เป็นต้น

ในล้านนาเรียกการอภิเษกพระพุทธรูป หรือพิธีพุทธาภิเษกนี้ว่า การอบรมสมโภชพระเจ้า หรือการบวชพระเจ้า

คำว่า สมโภช หมายถึง การกินร่วม การเลี้ยงอาหาร งานเลี้ยง งานฉลองในพิธีมงคลเพื่อความยินดีร่าเริง เช่น งานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี งานสมโภชพระสุพรรณบัฏ[๑๓๐] คำว่า พระเจ้า หมายถึง พระพุทธรูป การอบรมสมโภชพระเจ้า จึงมีนัยหมายถึง งานฉลองเมื่อสร้างพระพุทธรูปเสร็จแล้ว

ในงานจะมีพิธีการบวชพระพุทธรูป มีการตั้งเครื่องสูงที่เรียกว่าพัดค้าวจาวมอร มีการสวดมนต์ตลอดคืนที่เรียกว่าสวดเบิก (สวดเบิกพระเนตร) ระหว่างพิธี จะมีการใส่หัวใจพระเจ้าในบริเวณอกของพระพุทธรูป ก่อนรุ่งสางจะมีพิธีกวนข้าวมธุปายาส และมีการเบิกพระเนตรด้วยการเปิดขี้ผึ้งที่ผิดพระเนตรไว้ และใช้แว่น (กระจก) สะท้อนแสงอาทิตย์ยามรุ่งให้เข้ากระทบพระเนตรพระพุทธรูป[๑๓๑] ทั้งนี้การสวดเบิกหรือสูตรเบิก จะกระทำในช่วงเวลาประมาณ ตี ๑ หรือตี ๒ เป็นการสวดมนต์ว่าด้วยเรื่องราวการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า โดยใช้ทำนองเสนาะ มีการประสานเสียงด้วยเสียงสูงต่ำของพระสงฆ์และสามเณร แบ่งเป็น ๔ วาร หรือ ๔ ตอน เมื่อสวดเบิกเสร็จตอนใกล้สว่าง พระสงฆ์จะต่อ

---

[๑๒๗] ทวีวัฒน์ ปุณฑริกวิวัฒน์, **วิถีแห่งมหายาน**, (กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๓๑) หน้า ๑๘๓.

[๑๒๘] พระญาณวโรดม, **ศาสนาต่างๆ**, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า.๒๙๓.

[๑๒๙] สุดาพร เขียวงามดี, “ความหมายของ “อภิเษก” ในพระพุทธศาสนาตันตรวัชรยาน”, **วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง** ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๕๙): ๑๗๖.

[๑๓๐] ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, (กรุงเทพมหานคร: ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๑๑๖๘

[๑๓๑] คณะกรรมการโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน, **สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เล่มที่ ๑๕**, (กรุงเทพมหานคร: โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน, ๒๕๔๒), หน้า ๔๒๘๑-๔๓๐๒.

ด้วยการสวดหรือเทศนาธัมมจักกัปปวัตนสูตร จากนั้นจึงเบิกพระเนตรพระพุทธรูปองค์ใหม่นั้น รุ่งเช้าจึงมีการถวายข้าวมธุปายาส จำนวน ๔๙ ก้อน

ด้วยเหตุนี้ การพุทธาภิเษก จึงมีนัยหมายถึงการเปลี่ยนสถานภาพจากพระพุทธเจ้าเป็นพระจักรพรรดิราช ต่อมาจึงหมายถึงการสถาปนาความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพระพุทธรูปที่สร้างจากวัสดุต่างๆ ซึ่งมีความไม่บริสุทธิ์ ในล้านนาใช้การเล่าพุทธประวัติตอนพระพุทธเจ้าตรัสรู้เป็นสัญลักษณ์ของการตรัสรู้ หรือการเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้าอย่างแท้จริง คือ ตรัสรู้แล้ว ก่อนหน้านั้นยังไม่เป็นพระพุทธเจ้า เป็นเพียงพระโพธิสัตว์ มีขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมตามพุทธประวัติ ที่สำคัญมีการใช้ขี้ผึ้งปิดตาพระพุทธรูป เมื่อดำเนินพิธีกรรมมาถึงตอนรุ่งเช้าที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วตามพุทธประวัติ จึงมีพิธีเบิกพระเนตรหรือไขตาพระพุทธรูป เป็นสัญลักษณ์ของการลืมตาขึ้นของพระพุทธเจ้า แทนการเปิดดวงตาธรรมของพระพุทธเจ้า ทั้งหมดเพื่อสถาปนาให้พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นให้มีชีวิต เพื่อใช้เป็นรูปเคารพแทนองค์พระพุทธเจ้าอย่างสมบูรณ์ตามความเชื่อในปัจจุบัน

หลักการสำคัญ

หลักการสำคัญของการอภิเษก คือ การรดน้ำ

น้ำมีความสำคัญและเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตคนไทยตั้งแต่เกิดจนตาย ในทางพระพุทธศาสนามีแนวความคิดที่เกี่ยวข้องกับน้ำในหลากหลายลักษณะ กล่าวคือ

๑) น้ำเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีพของมนุษย์ พระพุทธองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบทเพื่อไม่ให้พระสงฆ์กระทำกิจที่จะส่งผลต่อคุณภาพของน้ำที่ใช้อุปโภคและบริโภค หรือต้องใช้น้ำโดยประหยัดและไม่ทำให้เสื่อมศรัทธาต่อผู้พบเห็นได้ เช่น ห้ามไม่ให้พระสงฆ์ขับถ่ายของเสียลงในแม่น้ำลำคลอง ห้ามพระสงฆ์เปลือยกายอาบน้ำ และห้ามพระสงฆ์อาบน้ำบ่อย เป็นต้น

๒) น้ำเป็นหนึ่งในธาตุสำคัญซึ่งเป็นองค์ประกอบของชีวิต มีลักษณะเป็นของเหลวที่ทำหน้าที่ประสานการทำงานกับธาตุอื่นๆ

๓) น้ำอยู่ในวิถีชีวิตของมนุษย์ มีธรรมชาติและลักษณะที่สามารถนำมาใช้ในการสอนธรรมให้คนโดยทั่วไปเข้าใจได้ง่าย พระพุทธองค์จึงทรงใช้น้ำในการเปรียบเทียบเพื่อแสดงข้อธรรมต่างๆ ให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น เช่น เปรียบเทียบห้วงน้ำใหญ่อย่างมหาสมุทรกับกิเลสของมนุษย์ว่า การจะพ้นจากราคะ โทสะ โมหะ และอวิชชาได้นั้นจะต้องใช้ความมานะบากบั่นเป็นอย่างมาก เหมือนกับผู้ที่จะว่ายน้ำข้ามมหาสมุทรย่อมต้องพบกับสัตว์ร้าย และผีเสื้อน้ำ ซึ่งยากต่อการว่ายน้ำข้ามไปได้หากไม่มีความเพียร เป็นต้น[๑๓๒]

นอกจากน้ำแล้ว ในพระพุทธศาสนายังมีการใช้มหาสมุทร คือ น้ำจำนวนมาก เป็นเครื่องมือสื่อธรรม ใน ๔ ลักษณะคือ ๑) มหาสมุทรเป็นเครื่องมือสื่อธรรมด้านก่อให้เกิดพัฒนาแนวคิดเชิงบวก

---

[๑๓๒] พระศุภชัย สุภทฺโท (เบ้าทอง). “ความคิดเรื่องน้ำในพระพุทธศาสนาเถรวาท” **วิทยานิพนธ์หลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต** (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามงกุฎ, ๒๕๔๗).

๒) มหาสมุทรเป็นเครื่องมือสื่อธรรมที่แสดงให้เห็นทุกขสัจ

๓) มหาสมุทรเป็นเครื่องมือสื่อธรรมเชิงเปรียบเทียบ ซึ่งปรากฏใน ๓ ลักษณะคือ เปรียบเทียบกับกิเลสของคนเต็มได้ยาก เปรียบเทียบกับปัญญาของพระสาวก และเปรียบเทียบกับพระคุณบิดามารดา

๔) มหาสมุทรเป็นเครื่องมือสื่อธรรมในแง่อื่น[๑๓๓]

นอกจากนี้ ในพระพุทธศาสนายังมีการใช้น้ำในการเปรียบเป็นหนทางสู่นิพพาน พบในอรรถกถาชาดกทั้งหมด ๕๔๗ เรื่อง มี ๒ ลักษณะ คือ

๑) ความเปรียบเกี่ยวกับน้ำทางตรง สื่อความหมายถึง พระธรรม กิเลส และสังสารวัฏ โดยพิจารณาจากคำที่หมายถึงน้ำ จากคำ ๗ กลุ่ม คือ น้ำ บ่อน้ำ สระโบกขรณี ห้วงน้ำ แม่น้ำ ทะเล และมหาสมุทร

๒) ความเปรียบเกี่ยวกับน้ำทางอ้อม จะแสดงผ่านคุณสมบัติของน้ำ เช่น ความเย็น ความสะอาดบริสุทธิ์ และความบริบูรณ์หรือแสดงผ่านความสัมพันธ์แบบคู่ตรงข้าม เช่น ไฟ หรือที่เชื่อมโยงกับน้ำ เช่น ฝน เป็นต้น สำหรับความเปรียบทางอ้อมนี้จะเป็นการสื่อความหมายในระดับลึก ต้องตีความก่อนจึงจะเข้าใจ[๑๓๔]

สำหรับในพุทธประวัติ พบการใช้น้ำที่สามารถจำแนกได้เป็น ๖ เหตุการณ์สำคัญ

๑) น้ำกับการประสูติ ปรากฏปาฏิหาริย์มีธารน้ำ ๒ สายพุ่งลงมาจากอากาศเพื่อให้พระโพธิสัตว์และพระมารดาได้รับความสดชื่น สื่อความหมายถึงการบูชาพระโพธิสัตว์

๒) น้ำกับการตรัสรู้ ประกอบด้วย

๒.๑) การลอยถาดในแม่น้ำของพระโพธิสัตว์ เปรียบได้กับการเป็นเครื่องเสี่ยงทาย

๒.๒) จีวรของพระโพธิสัตว์ไม่เปียกน้ำ เกิดขึ้นในตอนที่เทวบุตรมารได้เข้ามาขัดขวางการตรัสรู้ด้วยวิธีการต่างๆ และได้บันดาลให้เกิดฝนห่าใหญ่ให้ตกลงมาท่วมพระโพธิสัตว์ แต่ไม่ว่าอย่างไรน้ำที่ตกลงมานั้นก็ไม่อาจทำอันตรายพระโพธิสัตว์ได้แม้จีวรก็อาจทำให้เปียกได้เลย น้ำในตอนนี้จึงเปรียบได้กับอุปสรรคที่ไม่สามารถทำลายพระโพธิสัตว์ได้

---

[๑๓๓] สุนทร กลับพิษ. “การศึกษาวิเคราะห์มหาสมุทรในฐานะเป็นเครื่องมือสื่อธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒)

[๑๓๔] สุภัค มหาวรากร, “ความเปรียบเกี่ยวกับน้ำกับมรรคาสู่นิพพานในอรรถกถาชาดก” **วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต** สาขาวิชาภาษาไทย (บัณฑิตวิทยาลัย: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๕๒)

๒.๓) พญานาคมุจลินท์เอาตัวขดเป็นวงเพื่อป้องกันฝนแด่พระพุทธองค์ เป็นเหตุให้พญานาคได้กระทำบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ที่เรียกว่า เวยฺยาวจฺจมัย หรือ การขวนขวายในกิจการงานอันเป็นกุศล

๓) น้ำกับการแสดงปาฏิหาริย์ ปรากฏในตอนที่พระพุทธองค์ได้แสดงปาฏิหาริย์แก่เหล่าชฎิลในแคว้นมคธ และในยามที่อยู่ในพระสมาธิ โดยเหตุการณ์แรกเกิดขึ้นจากการที่มีฝนตกหนักจนเกิดน้ำท่วมบ่าไหลนองไปทางที่ประทับของพระพุทธองค์ เหล่าชฎิลซึ่งขณะนั้นมีท่านอุรุเวลกัสสปะเป็นหัวหน้า ได้พากันพายเรือไปยังที่ประทับแล้วพบว่า นอกจากพระพุทธเจ้าจะไม่ถูกน้ำพัดไปแล้ว พระองค์ยังทรงห้ามน้ำไม่ให้ไหลผ่านที่ประทับและยังทรงจงกรมอยู่บนพื้นดินที่มีฝุ่นฟุ้งขึ้นมาอีกด้วย จากเหตุการณ์นี้ น้ำเป็นเครื่องหมายของการแสดงปาฏิหาริย์ของพระพุทธเจ้าเพื่อปราบพยศของเหล่าชฎิล เหตุการณ์แสดงปาฏิหาริย์ต่อมาจากอำนาจของสมาธิที่เรียกว่า อภิญญา ที่มีอาโปกสิณเป็นอารมณ์ ด้วยอำนาจสมาธินี้จะทำให้มีสายน้ำพุ่งออกมาจากพระวรกายส่วนต่างๆ ของพระพุทธองค์ทั้งด้านหน้า ด้านหลัง ด้านบน และด้านล่าง น้ำจากอำนาจสมาธินี้จึงหมายถึงการฝึกจิตอย่างเข้มงวด

๔) น้ำกับการโปรดพระญาติ ในขณะที่เกิดความแห้งแล้งจนทำให้เจ้าฝ่ายศากยะ (ฝ่ายพระบิดา) และเจ้าฝ่ายโกลิยะ (ฝ่ายพระมารดา) ยกทัพมารบกันเพื่อจะแย่งชิงน้ำในแม่น้ำโรหิณี พระพุทธเจ้าจึงทรงเสด็จทางอากาศเพื่อไปห้ามพระญาติทั้งสองฝ่ายและได้แสดงธรรมให้ทั้งสองฝ่ายกลับมาปรองดองกันเหมือนเดิม น้ำในตอนนี้จึงมีความหมายถึงเหตุของความขัดแย้งและสันติภาพ

๕) น้ำกับการเสด็จโปรดเวไนยสัตว์ เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปยังเมืองเวสาลีตามคำเชิญของกษัตริย์ลิจฉวี ด้วยเพราะขณะนั้นได้เกิดภัย ๓ ประการ คือ ทุพภิกขภัย (ฝนแล้ง) อมนุสสภัย (อมนุษย์เข้าเมือง) และโรคภัยเบียดเบียนเมืองเวสาลีอย่างรุนแรง และเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จถึงเมืองเวสาลีก็ได้เกิดเหตุปาฏิหาริย์ช่วยระงับภัยทั้ง ๓ ประการ กล่าวคือ เกิดฝนโบกขรพรรษลงมา น้ำได้พัดพาซากศพทั้งปวงลงสู่แม่น้ำคงคา และพระพุทธเจ้าตรัสรัตนสูตรเพื่อกำจัดอุปัทวะเหล่านั้น โดยมีพระอานนท์ได้เรียนพระสูตรนั้นไว้เพื่อจะกล่าวเป็นปริตร แล้วนำบาตรของพระพุทธเจ้ามาใส่น้ำแล้วเดินประพรมไปทั่วเมืองเวสาลี หลังจากนั้นโรคภัยต่างๆ ในเมืองก็สงบลง

๖) น้ำกับการปรินิพพาน ปรากฏเหตุการณ์ในสองลักษณะ คือ เหตุการณ์ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธ์ปรินิพพาน พระองค์ทรงกระหายน้ำแต่ถึงอย่างนั้นก็ไม่ได้เสวยด้วยเหตุเพราะน้ำที่มีอยู่นั้นไม่สะอาด พระอานนท์จึงไม่ยอมตักถวาย ทำให้พระองค์ต้องร้องขอจากพระอานนท์จนถึงครั้งที่ ๓ จึงได้เสวย พระพุทธเจ้ากล่าวถึงเหตุการณ์นี้ว่าเป็นเพราะผลกรรมที่เคยห้ามไม่ให้แม่โคดื่มน้ำในชาติภพก่อน น้ำในเหตุการณ์นี้มีเป็นสาเหตุแห่งการแสดงธรรม

เหตุการณ์เกี่ยวกับน้ำกับการปรินิพพานอีกเหตุการณ์หนึ่ง คือ ปาฏิหาริย์ที่เกิดขึ้นระหว่างที่มีการถวายพระเพลิงพระบรมศพ โดยหลังจากที่พระสรีระถูกเพลิงไหม้หมดแล้ว ก็มีท่อน้ำไหลออกมาจากอากาศและออกมาจากต้นสาละที่ยืนต้นอยู่ในที่นั้นเพื่อดับจิตกาธารของพระพุทธเจ้า และปาฏิหาริย์ของน้ำในตอนนี้ก็มีความหมายเช่นเดียวกับในตอนประสูติ คือ เพื่อเป็นการบูชาพระพุทธเจ้า

นอกจากนี้ น้ำยังมีความสำคัญกับพระราชพิธีในราชสำนักสยาม โดยน้ำบริสุทธิ์ที่มีลักษณะเป็นมงคลและเป็นเหตุของความเจริญงอกงามมาใช้ในการพระราชพิธีใน ๕ ลักษณะ คือ

๑) สำหรับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระบรมวงศานุวงศ์

๒) สำหรับความมั่นคงของบ้านเมือง

๓) สำหรับความสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคลแก่บ้านเมืองและประชาชน

๔) สำหรับอุดหนุนความอุดมสมบูรณ์และบริบูรณ์แห่งพืชพันธุ์ธัญญาหาร พลาหาร

๕) สำหรับสำแดงและดำรงความบริสุทธิ์ เที่ยงตรง ในกระบวนการยุติธรรม อันตั้งมั่นอยู่บนพื้นฐานแห่งพระธรรมศาสตร์และพระราชศาสตร์ในการพิพากษาคดีความ[๑๓๕]

ส่วนน้ำที่เกี่ยวข้องกับประเพณีพิธีกรรมพื้นบ้านไทย พบทั้งในประเพณีชีวิต ประเพณีการทำนา และประเพณีตามเทศกาล โดยในส่วนของประเพณีชีวิตที่เนื่องด้วยกับการเกิด การแต่งงาน การตาย การโกนจุกและการบวชนั้น น้ำจะถูกใช้ให้เป็นสัญลักษณ์ของการทำให้เกิดความสะอาดบริสุทธิ์ ก่อนที่จะได้ใช้ชีวิตในภาวะใหม่ ซึ่งอาจเรียกประเพณีในลักษณะนี้ว่า “ประเพณีของการเปลี่ยนผ่าน” (The rites of passage)

ส่วนประเพณีที่เกี่ยวการทำนา เช่น การเลี้ยงผีขุนน้ำ สะท้อนให้เห็นถึงระบบความเชื่อเรื่องผีหรือเทพคอยดูแลรักษาต้นน้ำ และเพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ชาวนาจะต้องเคารพนบนอบต่อธรรมชาติ และใช้ทรัพยากรเท่าที่จำเป็น

นอกจากนี้ยังพบว่า น้ำเป็นเครื่องแสดงถึงความคารวะและการอโหสิกรรม ดังปรากฏในพิธีสรงน้ำพระ และการรดน้ำผู้ใหญ่ ในส่วนของงานเทศกาล เช่น ประเพณีลอยกระทง มีการสื่อความหมายหลายอย่าง เช่นการรำลึกถึงบุญคุณของแม่น้ำ การขอขมาพระแม่คงคา และการนมัสการรอยพระพุทธบาทที่อยู่ใต้น้ำนัมนทา เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการปรับความคิดความเชื่อทางศาสนาให้เข้ากับประเพณีท้องถิ่น จึงกล่าวได้ว่า น้ำมีความสำคัญต่อชีวิตของคนไทย-ไท เป็นอย่างยิ่ง[๑๓๖]

ด้วยเหตุนี้ น้ำจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง สำหรับวิถีชีวิตของคนไทย และ**มีความสำคัญสำหรับการพุทธาภิเษกพระพุทธรูปในสังคมไทย ในทำนองประเพณีของการเปลี่ยนผ่าน** (The rites of passage) คือ เปลี่ยนจากวัสดุตามธรรมชาติเป็นพระพุทธรูป เปลี่ยนจากพระพุทธรูปที่ไม่มีชีวิตให้เป็นพระพุทธรูปที่มีชีวิต มีความรู้สึก มีอวัยวะครบทั้ง ๓๒ ประการ เปลี่ยนจากรพระพุทธเจ้าเป็นพระจักรพรรดิราช คือ พระพุทธเจ้าผู้ทรงธรรม โดยมีเครื่องสูงเป็นสัญลักษณะในการแสดงนัยของการเปลี่ยนผ่านดังกล่าวขึ้น การเปลี่ยนผ่านจากพระโพธิสัตว์ผู้สั่งสมบารมีไปสู่พระพุทธเจ้าผู้รู้ธรรมเกิดขึ้นพร้อมกับพุทธประวัติตอนตรัสรู้

---

[๑๓๕] จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์. “น้ำกับการพระราชพิธีในราชสำนักสยาม” **วารสารราชบัณฑิตยสถาน ฉบับเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว** ในโอกาสที่ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๕๐: ๒๒-๓๑

[๑๓๖] ประคอง นิมมานเหมินท์. “น้ำกับประเพณีพิธีกรรมพื้นบ้านไทย”, **วารสารราชบัณฑิตยสถาน ฉบับเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว** ในโอกาสที่ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๕๐: ๓๒-๔๗.

ประเภท/ องค์ประกอบ

พุทธาภิเษกของล้านนา มีองค์ประกอบ ๓ ส่วน

ส่วนที่ ๑ การบวชพระพุทธรูป มีที่มาจากความคิดการออกผนวชของพระพุทธเจ้าตามพุทธประวัติ มีการใช้เครื่องบวชเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้าที่ออกผนวช และแสดงธรรมพุทธประวัติตอนออกผนวชไปจนกระทั่งถึงตอนตรัสรู้เป็นรูปสัญญะ โดยก่อนการบวชพระพุทธรูปจะต้องมีการใส่หัวใจพระพุทธรูป เป็นสัญลักษณ์ของการมีชีวิตขึ้นมาของรูปเคารพ

หัวใจพระพุทธรูป หรือหัวใจพระเจ้า เป็นการทำโลหะเงินหรือทองให้มีรูปร่างแบบหัวใจมนุษย์ และอวัยวะน้อยใหญ่ ได้แก่ ลำไส้ ตับ เป็นต้น ข้างในกลวงเพื่อใช้บรรจุน้ำมันงาบริสุทธิ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้บรรจุในพระพุทธรูปบริเวณอกด้านซ้าย เพื่อสื่อนัยว่าพระพุทธรูปนั้นมีความสมบูรณ์ทางร่างกายครบ ๓๒ ประการ ด้วยเหตุนี้น้ำมันงาจึงเป็นสัญลักษณ์แทนเลือดที่ไหลเวียนอยู่ในหัวใจ นอกจากนี้ยังจะมีการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พระธาตุ ทองคำ เงินบริสุทธิ์ แก้ว และทรัพย์สินมีค่าต่างๆ ในหัวใจพระเจ้าด้วย เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาและสืบทอดพระพระพุทธศาสนา

เครื่องบวช หรืออัฐบริขาร หมายถึง เครื่องใช้ไม้สอยที่จำเป็นของภิกษุซึ่งมี ๘ อย่าง ประกอบด้วย ๑) สบง (ผ้านุ่ง) ๒) จีวร (ผ้าห่ม) ๓) สังฆาฏิ (ผ้าซ้อน) ๔) บาตร ๕) มีดโกน ๖) เข็ม ๗) ประคดเอว และ ๘) ธมกรก (ที่กรองน้ำ)

อย่างไรก็ตาม ในพุทธศาสนาล้านนา ปรากฏเครื่องบวชพระสงฆ์ที่ต่างออกไป จากพระวินัย ซึ่งประกอบด้วย ๑) สบง (ผ้านุ่ง) ๒) จีวร (ผ้าห่ม) ๓) สังฆาฏิ (ผ้าซ้อน) ๔) บาตร ๕) มีดโกน ๖) เข็ม ๗) ประคดเอว และ ๘) ธมกรก (ที่กรองน้ำ) ตามพระวินัย และที่ไม่ปรากฏในพระวินัย ได้แก่ ๑) ไม้เท้า ๒) พัดใบตาล ๓) รองเท้า (เกิบตีนทิพย์) รวมเรียกว่า ธรรมซ๊อก[๑๓๗] นอกจากนี้ บางสำนวนยังพบว่าเครื่องบวชล้านนา มี ๑) เสื่อ ๒) ที่นอน ๓) หมอน ๔) เตียง อีกด้วย

เครื่องบวชในล้านนา คล้ายกับที่พบในล้านนา ซึ่งอัฐบริขารที่ใช้ในพิธีบวชพระสงฆ์ประกอบด้วย ผ้าจีวร ๑ ผืน ผ้าสังฆาฏิ ๑ ผืน ผ้าสบง ๑ ผืน รัดประคด ๑ สาย มีดโกน ๑ เล่ม กล่องเข็ม ๑ กล่อง ธรรมกรก ๑ อัน และมีดตัดเล็บ ๑ เล่ม นอกนี้มีผ้าหมสีเหลืองหรือสีแดง ๑ ผืน รองเท้าคีบ ๑ คู่ ไม้เท้าเหล็ก ๑ อัน หมวก (หวอม) ทำด้วยผ้าสีแดงปกด้วยไหมทอง สำหรับสวมทำเป็นเกศ ๑ ใบ และเม็ง (เตียง)[๑๓๘]

ด้วยเหตุนี้จึงพบว่าเครื่องบวชพระสงฆ์ในแบบพื้นเมืองทั้งล้านนาและล้านช้างนั้น มีสิ่งที่นอกเหนือไปจากอัฐบริขารตามพระวินัย ได้แก่ รองเท้า ไม้เท้า หมวก ผ้าห่ม เสื่อ ที่นอน หมอน และเตียง สิ่งของเหล่านี้ ได้ปรากฏเป็นเครื่องบวชพระพุทธรูปในล้านนาด้วย

---

[๑๓๗] ศรีเลา เกษพรหม วัลลภ นามวงศ์พรหม, **ประเพณีการบวช**, (เชียงใหม่: ส.ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๓.

[๑๓๘] ศรีพัฒน เทศารินทร, “รูปแบบและคติความเชื่อของฮางฮดในเขตอำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม”, **รายงานวิจัย** มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ๒๕๖๐, หน้า ๒๔.

การแสดงธรรมพุทธประวัติ ได้แก่ การแสดงธรรมเทศนากัณฑ์ปฐมสมโพธิ กัณฑ์สิทธาตถ์ออกบวช กัณฑ์พุทธาภิเษก กัณฑ์พิมพาพิลาป และกัณฑ์ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร นอกจากนี้ในล้านนายังมีมีดดาบหรือพระขรรค์วางไว้ใกล้ๆ กับอ่างน้ำ หรือใกล้กับพระพุทธรูปในพิธีกรรม เพื่อจำลองเหตุการณ์ในครั้งที่เจ้าชายสิทธัตถะออกผนวช เช่นเดียวกับที่ปรากฏประติมากรรมพระโพธิสัตว์ขี่ม้าออกผนวช มีเหล่าเทวดาแบกเท้าและหางม้า เป็นต้น

ส่วนที่ ๒ การอภิเษกพระพุทธรูป มาจากความคิดในการเปลี่ยนสถานะด้วยน้ำจากพระพุทธเจ้าให้เป็นพระจักรพรรดิราช คือ พระราชาเหนือพระราชาทั้งปวง เป็นราชาทรงธรรม ผู้หมุนจักรแห่งธรรม ด้วยการสวดพุทธมนต์ (สวดเบิก) และการรดน้ำ มี**เครื่องกกุธภัณฑ์และเครื่องสูง**เป็นสัญลักษณ์แทนพระธรรมราชา แต่สัญลักษณ์ทั้ง ๒ อย่างก็มีนัยต่างกัน ดังนี้

กกุธภัณฑ์ เป็นคำบาลี มาจาก กกุธ แปลว่า เครื่องหมายความเป็นพระราชา รวมกับคำว่า ภณฺฑ แปลว่า ของใช้ เครื่องราชกกุธภัณฑ์จึงหมายถึง **อุปกรณ์ เครื่องทรง และ/หรือ สิ่งอื่น ๆ ที่เป็นของพระมหากษัตริย์** มีนัยสื่อถึงความเป็นพระราชาธิบดี คือ กษัตริย์เหนือกษัตริย์ ไม่ได้ระบุจำนวนสิ่งของที่แน่นอน ด้วยเหตุนี้จึงต้องมีการถวายกกุธภัณฑ์ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ในปัญจราชาภิเษก อธิบายว่า กกุธภัณฑ์ ประกอบด้วย

๑) เศวตฉัตร ๖ ชั้น หมายถึง สวรรค์ ๖ ชั้น

๒) พระมหามงกุฎ หมายถึง ยอดวิมานของพระอินทร์ที่ทรงเป็นเทวดาเหนือเทวดาทั้งปวง

๓) พระขรรค์ หมายถึง พระปัญญาอันจะตัดมลทินถ้อยความไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน –

๔) เครื่องประดับผ้ารัดกัมพล หมายถึง เขาคันธมาทน์ ประดับเขาพระสุเมรุราช (ต่อมาใช้วาลวิชนีแทน)

๕) เกือกแก้ว (ฉลองพระบาท) หมายถึง แผ่นดินอันเป็นที่รองรับเขาพระสุเมรุราชและเป็นที่อาศัยแก่อาณาประชาราษฎร์ทั้งหลายทั่วแว่นแคว้นขอบ ขัณฑสีมา

ประเพณีการถวายเครื่องราชกกุธภัณฑ์ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกของไทย ปรากฏตั้งแต่สมัยสุโขทัย เครื่องราชกกุธภัณฑ์ที่พระมหาราชครูถวายในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในสมัยรัตนโกสินทร์ ประกอบด้วย ๑) พระมหาเศวตฉัตร ๒) พระมหาพิชัยมงกุฎ ๓) พระแสงขรรค์ชัยศรี ๔) ธารพระกร ๕) วาลวิชนี และ ๖) ฉลองพระบาทเชิงงอน มีรายละเอียดดังนี้

พระมหาเศวตฉัตรหรือพระนพปฏลมหาเศวตฉัตร เป็นฉัตร ๙ ชั้น เป็นเครื่องราชกกุธภัณฑ์สำคัญ แต่เดิมมิได้กล่าวรวมพระมหาเศวตฉัตรเป็นเครื่องราชกกุธภัณฑ์ด้วย เพราะฉัตรเป็นของใหญ่โตมีปักอยู่แล้วเหนือพระที่นั่งภัทรบิฐจึงถวายธารพระกรแทน จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงนับพระมหาเศวตฉัตรเป็นหนึ่งในกกุธภัณฑ์

พระมหาพิชัยมงกุฎ เป็นราชศิราภรณ์ที่ทรงสวมในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

พระแสงขรรค์ชัยศรี เป็นพระแสงราชศัสตราประจำพระองค์พระมหากษัตริย์

ธารพระกร ของเดิมทำด้วยไม้ชัยพฤกษ์ปิดทอง ครั้นถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างธารพระกรขึ้นใหม่องค์หนึ่งทำด้วยทองคำ ครั้นต่อมาถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กลับเอาธารพระกรไม้ชัยพฤกษ์ออกมาใช้อีก จึงคงใช้ธารพระกรชัยพฤกษ์อยู่ต่อมา

วาลวิชนี เป็นภาษาบาลีแปลว่าเครื่องโบก ได้แก่ พัดและแส้ พัดวาลวิชนีทำด้วยใบตาลแต่ปิดทองทั้ง ๒ ด้าน ด้ามและเครื่องประกอบทำด้วยทองลงยา ส่วนพระแส้ทำด้วยขนจามรี ด้ามเป็นแก้ว

ฉลองพระบาทเชิงงอน พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเป็นเครื่องราชกกุธภัณฑ์ตามแบบอินเดียโบราณ

สำหรับในพิธีพุทธาภิเษกได้แสดง**เครื่องทรง (กกุธภัณฑ์)** ของพระจักรพรรดิราชเช่นกัน ล้านนาเรียก**กกุธภัณฑ์ห้าละแอ** ประกอบด้วย ๑) พิชัยมงกุฎ ๒) พระขรรค์ ๓) ธารพระกร ๔) พัดวาลวิชนีและแส้จามรี ๕) ฉลองพระบาท อย่างไรก็ตาม กกุธภัณฑ์ที่พบในกรุเจดีย์วัดเจดีย์สูง อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ กำหนดอายุในพุทธศตวรรษที่ ๒๒ พบร่วมกับพระแท่นบรรทมด้วย ด้านข้างของพระแท่นบรรทมประดับด้วย เพิงฉัตต์ จามร บังสูรย์ พัดค้าว และรองพระบาท เบื้องหัวนอนมีแท่นสี่เหลี่ยมซ้อนกันชั้นบนสุดเป็นพระเขนย (หมอน) กลางเบื้องหัวนอนเคยมีวัตถุปลายแหลมแต่หักชำรุด อาจได้แก่พระขรรค์ เป็นเครื่องกกุธภัณธ์ของกษัตริย์ที่ถวายแด่พระพุทธเจ้า

เครื่องสูง

เครื่องสูง หมายถึง **เครื่องแสดงพระอิสริยยศ เช่น ฉัตร พัดโบก จามร**[๑๓๙] เป็นต้น อธิบายเพิ่มเติมเครื่องประกอบของเครื่องสูงว่ามีฉัตร ๗ ชั้น ฉัตร ๕ ชั้น ฉัตรชุมสาย พระกลด บังแทรก บังสูรย์ จามร และพัดโบก[๑๔๐]

เครื่องสูงข้างต้นแต่ละประเภททำหน้าที่ในการเป็นเครื่องป้องกันแดดและฝนและสิ่งอัปมงคลที่จะนำความเดือดร้อนมาจากทิศต่างๆ ได้ โดยฉัตรใช้บังเหนือศีรษะ พระกลดคือฉัตรชั้นเดียว สำหรับจามรใช้ปัดสิ่งรบกวนที่คู่กับพัดโบกซึ่งทำให้เกิดลม ความเย็น ส่วนบังสูรย์ และบังแทรกคือสิ่งของที่ใช้ปิดป้องอันตรายจากแสงแดด

ในล้านนามีคำเรียกเครื่องสูงว่า **เครื่องท้าวทั้ง ๕ ประการ** ในเอกสารประวัติศาสตร์ว่าเป็นเครื่องที่พระยากาวิละถวายพระพุทธศาสนาเมื่อคราวฉลองพระวิหารเมืองลำปาง ดังว่า “...อยู่ได้เดือนปลำย ๑๕ วัน ถึงเดือนยี่ออก ๕ ค่ำ วัน ๗ (วันเสาร์) มีสมเด็จเชษฐาบรมบพิตรกษัตราธราชเจ้าองค์เป็นพระราชเชษฐาเป็นเค้า...ได้นำเอายังเครื่องมหาทานทั้งหลาย หมายมีมหาอัฐบริขาร และ

---

[๑๓๙] ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, (กรุงเทพมหานคร: ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๒๗๒.

[๑๔๐] **พจนานุกรมศัพท์ศิลปกรรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน อักษร ธ-ฉ**, (กรุงเทพมหานคร: กองศิลปกรรม, ๒๕๕๐), หน้า ๑๒๔.

สุวรรณมัญจา จองคำ (เตียง) อาสนะ พระเจ้า งาช้าง ตุงคำ ช่อฟ้าหกตัว หีดหลวง ตุงพระบทมุจลินทร์คำ **และเครื่องท้าวทั้ง ๕ เปิงฉัตรพัดค้าวจามรละแอบังวัน** ไม้เท้าไม้วา สัตตสัตตา ยุคลา ช่อช้างตุงไชย... ไปรอดถึงเมืองกุกุตพันธเสนพรหมณ์เขลางคนครสุขวาดี ก็ได้อบรมเบิกบายฉลองต่างช่อฟ้าพระวิการและหื้อทานแก่ภิกขุสังฆะ มีพระมหาชินธาตุเจ้าวัดหลวงลำปางที่นั้นเป็นประธาน..."[๑๔๑]

พิจารณาเครื่องท้าวทั้ง ๕ จากเอกสารข้างต้น ประกอบด้วย เพิงฉัตร พัดค้าว (พัดพ้าวคือพัดโบก) จามร (แส้) ละแอ (ฉัตร/หมวก) บังวัน

โดยเพิงฉัตร หมายถึงฉัตรชั้นเดียว พัดค้าวหรือพัดพ้าวเป็นพัดโบกที่ปลายโค้งงอ จามรคือแส้ ละแอคือฉัตรหรือหมวก บังวันคือแผ่นกลมที่มีด้ามยาวใช้ถือบังแสงตะวัน ส่วนละแอ หมายถึงอุปกรณ์ที่ใช้บังแดด หมวกปีกกว้างใช้บังแดด ละเอกหรือละแอกก็เรียก[๑๔๒] ในล้านนามีกุบละแอ คือหมวกปีกกว้างยอดแหลม สานขึ้นโครงด้วยไม้ไผ่และหวาย ใช้กันแดดกันลม ในอดีตใช้ทั้งกษัตริย์ นักรบ และสามัญชน โดยหากเป็นกุบละแอของกษัตริย์จะลงยางรัก ปั้นกระแหนะ ปิดทองคำเปลวอย่างสวยงาม ในที่นี้น่าจะหมายถึงฉัตรที่ใช้บังแดด เพราะรูปร่างของละแอในเครื่องสูงล้านนาปัจจุบันมีลักษณะคล้ายกับฉัตร อย่างไรก็ตามบางครั้งเครื่องสูงล้านนาจะมีก็มีหอก พระขรรค์ และไม้วารวมอยู่ด้วยกัน

ด้วยเหตุนี้ จากการศึกษาข้างต้นทำให้ทราบจำนวนและชนิดของเครื่องสูงว่ามี ๕ ชนิด ประกอบด้วย **ฉัตร จามร บังแทรก บังสูรย์ และพัดโบก** มีฉัตรและจามรเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ปรากฏมาตั้งแต่สมัยโบราณ ทำหน้าที่เป็นเครื่องป้องกันแดดและฝน สื่อถึงการเป็นเครื่องแสดงพระอิสริยยศของพระพุทธเจ้าเฉกเช่นเดียวกับเครื่องแสดงพระอิสริยยศของพระมหากษัตริย์

ส่วนที่ ๓ การฉลองสมโภช หมายถึง งานเฉลิมฉลองที่มีการสร้างพระพุทธรูปแล้วเสร็จ

กระบวนการ/ วิธีการ

พิธีพุทธาภิเษกในล้านนา ประกอบด้วย ๓ ขั้นตอนหลัก ได้แก่

๑) ขั้นที่ ๑ การจัดเตรียมสถานที่ โดยใช้อาคารที่พระพุทธรูปซึ่งจะทำการพุทธาภิเษกนั้นประดิษฐานอยู่ ใช้ขี้ผึ้งปิดพระเนตร พระกรรณ และใช้ผ้าขาวเย็บเป็นกรวยคลุมพระเศียรไว้ บริเวณด้านหน้าล้อมด้วยราชวัตร ประดับฉัตร ธง ต้นกล้วย ต้นอ้อย ช่อน้อย ตุงไชย โยงด้ายสายสิญจน์เป็นรัตนชาลาข่ายแก้วจากพระหัตถ์พระพุทธรูปจำนวน ๙ เส้น แล้วโยงด้ายเป็นตารางคลุมทั่วอาณาเขตของราชวัตร **ตั้งเครื่องกกุธภัณฑ์และเครื่องใช้ต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับพุทธประวัติ ทั้งเครื่องอัฐบริขาร** ขันตั้งบูชาครูหรือเครื่องกำนัล และของใช้ในพิธีอื่นๆ มีนัยของการใช้กกุธภัณฑ์แทนพระมหาจักรพรรดิราช และเครื่องอัฐบริขารแทนการออกผนวชของพระพุทธเจ้า

---

[๑๔๑] สงวน สุขโชติรัตน์, **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่**, (พระนคร: คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๔), หน้า ๑๒๑.

[๑๔๒] อุดม รุ่งเรืองศรี, **พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหวง**, (เชียงใหม่: มิ่งเมือง, ๒๕๓๔), หน้า ๖๓๘

๒) ขั้นที่ ๒ การประกอบพิธีสงฆ์ โดยจะเริ่มตั้งแต่เวลาประมาณ ๑๙.๐๐ น. เป็นต้นไป เริ่มจากประธานสงฆ์กล่าวโวหารคำยอพระพุทธคุณ เรียกพิธีโยงขันหลวงพุทธาภิเษก ๕ โกฐาน จากนั้นประธานจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย ไหว้พระ สมาทานเบญจศีล พระสงฆ์ใน**พิธีเจริญพุทธมนต์ (สวดมนต์ตั้น) ก่อนจะแสดงธรรมเทศนากัณฑ์ปฐมสมโพธิ กัณฑ์สิทธาตถ์ออกบวช กัณฑ์พุทธาภิเษก กัณฑ์พิมพาพิลาป และกัณฑ์ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร จึงค่อยสวดเบิกพุทธาภิเษก ๔ วาร ต่อเนื่องไป จนถึงเช้าวันใหม่** การสวดเบิกนี้ใช้ทำนองเสนาะ มีการประสานเสียงกันระหว่างสามเณรและพระสงฆ์ที่สวดเบิกอย่างไพเราะ มีนัยแสดงพุทธประวัติหรือการออกผนวชของพระพุทธเจ้า

๓) ขั้นที่ ๓ เริ่มเวลาประมาณ ๐๔.๐๐ น. จะมีพิธีกวนข้าวมธุปายาส พระสงฆ์ทำพิธีสวดเบิกพระเนตรพระกรรณ (ไขหูไขตาพระเจ้า) จุดเทียนเบิกแว่นสายตาพระเจ้า ๓ ลูก เปิดกรวยผ้าขาวที่คลุมพระเศียรออก **พรมน้ำพุทธาภิเษกแด่พระพุทธรูปใหม่** แล้วจึงถวายข้าวมธุปายาส ๔๙ ก้อน แด่พระพุทธรูป เป็นอันเสร็จพิธีกรรม แสดงนัยของการอภิเษกพระพุทธเจ้าให้เป็นพระจักรพรรดิราช ด้วยการรดน้ำ

การประยุกต์ใช้

พระครูสิริสุตาภิมณฑ์ (ศุภชัย คำปัน) ศึกษาเรื่องวรรณกรรมที่ใช้ในพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนา ผลการศึกษาพบว่า วรรณกรรมในพิธีพุทธาภิเษก มี ๔ ลักษณะ ได้แก่ วรรณกรรมที่แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทร่ายโบราณ ประเภทร้อยแก้วความเรียง ประเภทกาพย์ และประเภทคาถาภาษาบาลี ส่วนเนื้อหาวรรณกรรมในส่วนของหมวดโวหารและหมวดพระธรรมเทศนาเป็นการกล่าวสรรเสริญพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ รวมถึงพุทธประวัติตั้งแต่เริ่มปราถนาพุทธภูมิได้รับพยากรณ์จากสำนักพระพุทธเจ้าทีปังกร และบำเพ็ญบารมีเรื่อยมา กระทั่งได้เสวยพระชาติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ เสด็จออกบวชจนได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า พระธรรมเทศนาบางกัณฑ์เป็นคำสอน ตลอดจนถึงการอาราธนาพระพุทธคุณให้เข้ามาประดิษฐานในพระพุทธรูป ส่วนความในหมวดบทสวดเป็นการกล่าวเชิญเทวดา อินทร์ พรหม และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายมีพระรัตนตรัย เป็นต้น ให้มาขจัดปัดเป่าสิ่งชั่วร้าย คุ้มครองผู้ร่วมพิธีตลอดจนดลบันดาลให้พิธีประสบความสำเร็จตามความมุ่งหมาย[๑๔๓]

พระปลัดชนะศึก สนฺตจิตฺโต (สำราญพานิช) ศึกษาเรื่องทัศนคติของประชาชนที่มีต่อพิธีพุทธาภิเษก: กรณีศึกษาวัดราษฎร์ศรัทธาธรรม (วัดบางขัน) เขตคันนายาว กรุงเทพมหานคร ผลการศึกษาพบว่า ประชาชนมีความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ อิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์เกี่ยวกับพิธีพุทธาภิเษก ช่วยคุ้มครองรักษาให้แคล้วคลาดจากอันตราย โดยเฉพาะวัตถุมงคลที่ได้เข้าพิธีพุทธาภิเษก หากพกติดตัวจะทำให้เกิดความโชคดี สามารถเป็นที่พึ่งทางใจอันประเสริฐได้[๑๔๔]

---

[๑๔๓] พระครูสิริสุตาภิมณฑ์ (ศุภชัย คำปัน), “การศึกษาวิเคราะห์วรรรณกรรมที่ใช้ในพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนา”, หน้า บทคัดย่อ.

[๑๔๔] พระปลัดชนะศึก สนฺตจิตฺโต (สำราญพานิช), “ทัศนคติของประชาชนที่มีต่อพิธีพุทธาภิเษก: กรณีศึกษาวัดราษฎร์ศรัทธาธรรม (วัดบางยี่ขัน) เขตคันนายาว กรุงเทพมหานคร”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร**

พระเมธี กญฺจนวํโส (พรมแก้ว) ศึกษาเรื่องศัตราวุธในฐานะเครื่องประกอบพิธีสมโภชพระพุทธรูปในล้านนา ผลการศึกษาพบว่า ล้านนาเรียกศัตราวุธนี้ว่า กกุธภัณฑ์ห้าละแอ ได้แก่ พิชัยมงกุฎ พระขรรค์ ธารพระกร พัดวาลวิชนีพร้อมด้วยแส้จามรี และฉลองพระบาท บางตำราเรียกเครื่องท้าว ๕ ประการ ได้แก่ เพิงพัตร พัดพ้าว จามร บังวัน (บังศูนย์) และไม้เท้าหรือไม้วา เชื่อว่าเป็นสัญลักษณ์แสดงฐานะความเป็นเจ้าชายสิทธัตถะก่อนออกบวช ทั้งมีนัยถึงธรรมปัญญาที่เปรียบดั่งอาวุธ[๑๔๕] ทั้งนี้ในการแสดงกกุธภัณฑ์ห้าละแอน่าจะเป็นการแสดงถึงสถานะของพระจักรพรรดิราชอันมีความหมายถึงการเป็นพระราชาทรงธรรม คือ พระพุทธเจ้ามากกว่าจะแสดงถึงฐานะของพระโพธิสัตว์ก่อนออกผนวช

พระสิฏฐวัชญ์ ปญฺญาวฑฺตโก (พวงเรือนแก้ว) โผน นามณี พระครูสมุห์ธนโชติ จิรธมฺโม เขียนบทความเรื่องศึกษาวิเคราะห์พิธีกรรมการอบรมสมโภชพระพุทธรูป ฉบับวัดแสนฝาง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า จุดประสงค์ของพิธีกรรมการอบรมสมโภชพระพุทธรูปเพื่ออัญเชิญความศักดิ์สิทธิ์เข้าสู่องค์พระพุทธรูป มีการใช้รูปแบบเชิงสัญลักษณ์ในการสื่อความหมายหลักธรรมผ่านพิธีกรรม เครื่องประกอบพิธี เทียนอบรมสมโภชพระพุทธรูป และบทสังวัธยาย เพื่อแสดงถึงพุทธภาวะ[๑๔๖]

ศรีนวล ภิญโญสุนันท์ เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง พิธีราชาภิเษกในอินเดียและไทย : การศึกษาเปรียบเทียบ สรุปได้ว่า ไทยรับประเพณีพิธีราชาภิเษกจากคัมภีร์สันสกฤตในบางส่วน ส่วนที่คล้ายกันได้แก่ การถวายการรดน้ำอภิเษกแด่พระราชา และการให้ความสำคัญแก่พราหมณ์ในการทำพิธีบางพิธี ส่วนที่แตกต่างกัน ได้แก่ รายละเอียดของพิธี บางพิธีซึ่งเนื่องมาจากความเชื่อทางศาสนาพุทธ เช่น การเจริญพระพุทธมนต์ การใช้ภาษาบาลีในพิธีบางตอน และยังมีการตัดขั้นตอนบางอย่างออกไปเพื่อให้เหมาะต่อแนวปฏิบัติของสังคมไทยอีกด้วย เช่น การใช้ไม้เรียวตีพระราชาเบาๆ ที่พระปฤษฎางค์ เป็นต้น[๑๔๗]

อำนาจ ศรีพูนสุข และสายไหม จบกลศึก เขียนหนังสือเรื่องประวัติน้ำพระพุทธมนต์ศักดิ์สิทธิ์ที่ทูลเกล้าฯ ถวายเป็นน้ำสรงอภิเษกแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒ สรุปได้ว่า พระพุทธมนต์ศักดิ์สิทธิ์ที่

มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๖๕), หน้า บทคัดย่อ.

[๑๔๕] พระเมธี กญฺจนวํโส (พรมแก้ว), “ศัตราวุธในฐานะเครื่องประกอบพิธีสมโภชพระพุทธรูปในล้านนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๖๒), หน้า บทคัดย่อ.

[๑๔๖] พระสิฏฐวัชญ์ ปญฺญาวฑฺตโก (พวงเรือนแก้ว) โผน นามณี พระครูสมุห์ธนโชติ จิรธมฺโม, “ศึกษาวิเคราะห์พิธีกรรมการอบรมสมโภชพระพุทธรูป ฉบับวัดแสนฝาง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่” **วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา** ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๖๖): ๒๖๒-๒๖๔.

[๑๔๗] ศรีนวล ภิญโญสุนันท์, “พิธีราชาภิเษกในอินเดียและไทย : การศึกษาเปรียบเทียบ” **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า บทคัดย่อ.

เริ่มจากการคัดเลือกแหล่งน้ำหรือบ่อน้ำสำคัญของแต่ละจังหวัดในประเทศไทย สำหรับตักขึ้นมาใช้ในพระราชพิธี หลังจากนั้นจะเป็นพิธีตักน้ำและพิธีเสกน้ำพระพุทธมนต์ของแต่ละจังหวัดโดยใช้ฤกษ์เดียวกันทุกแห่ง ต่อมาจึงนำน้ำพระพุทธมนต์จากทั่วประเทศมารวมกันไว้ที่พระอุโบสถวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม เพื่อทำพิธีเสกน้ำพระพุทธมนต์ศักดิ์สิทธิ์จนเสร็จพิธี[๑๔๘]

๒.๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างสรรค์ศิลปะ

มนุษย์สร้างศิลปะด้วยกระบวนการ เทคนิคต่างๆ เพื่อประโยชน์ทางด้านจิตใจ อารมณ์ สังคม และสติปัญญาของตน แต่เมื่อมนุษย์เริ่มคิดที่จะสร้างสรรค์ศิลปะนั่นหมายความถึงการกระทำที่พิเศษ ซึ่งไม่ได้มุ่งที่ประโยชน์ส่วนตน แต่เป็นการทำให้เกิดสิ่งใหม่ขึ้นในโลกด้วยปัญญา เป็นงานต้นแบบ เป็นกระบวนการอิสระ มีเสรีภาพ มีความนึกคิดอย่างอิสระมีความคิดริเริ่มและก้าวหน้า ในบริบทของการสร้างสรรค์งานศิลปะนี้ จะถูกนำไปใช้ร่วมกับการทำงานอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการวิจัยเรื่องนี้

ที่มาของแนวคิด

การสร้างสรรค์ศิลปะเกิดจากการกระทำของมนุษย์ เพราะสัตว์ทั้งหลายไม่สามารถสร้างสรรค์งานศิลปะได้ การที่สุนัข ลิง ช้าง วาดรูป เขียนอักษร เล่นดนตรี ได้นั้น เป็นการกระทำซ้ำ ๆ ทำได้ตามคำสั่งของผู้ฝึกจนทำได้ แต่ไม่สามารถสร้างสรรค์งานด้วยจินตนาการได้ เช่นเดียวกับปรากฏการณ์ธรรมชาติที่ไม่ใช่การสร้างสรรค์งานศิลปะ เมื่อใดที่มนุษย์พินิจปรากฏการณ์ต่างๆ จนเกิดจินตนาการ และสร้างสรรค์งานขึ้นมา จึงถือว่าเป็นการสร้างสรรค์งานศิลปะหลักการสร้างสรรค์ศิลปะ การสร้างสรรค์ศิลปะนั้นเป็นงานมนุษยชาติ และสามารถสืบต่อไปเป็นมรดกภูมิปัญญาของมนุษย์ได้[๑๔๙]

ด้วยเหตุนี้การสร้างสรรค์ศิลปะจึงมีมาพร้อมกับมนุษย์ ศิลปะในยุคเริ่มแรกถูกเรียกว่าศิลปะดั้งเดิม (Primitive Art) หมายถึง ศิลปะของมนุษย์ก่อนประวัติศาสตร์ มีลักษณะใช้สีแท้ เพราะยังไม่รู้จักใช้สีประสมให้มีความประสานกันอย่างงามวิจิตร ทางเทคนิคก็ยังไม่แน่นอนและการดำเนินวิธีทำก็หยาบๆ[๑๕๐] แสดงออกอย่างตรงไปตรงมา เต็มไปด้วยความซื่อและไร้มายา เป็นการสร้างงานตามอารมณ์ความรู้สึก หรือตามมโนภาพของความเชื่อ ผลงานจึงเกิดขึ้นเป็นไปตามจินตนาการ ไม่ใช่จากความจริงที่ปรากฏตามธรรมชาติ ศิลปะแบบดั้งเดิมทำด้วยวัสดุประเภทไม้ หิน โลหะหรือดิน

---

[๑๔๘] อำนาจ ศรีพูนสุข และสายไหม จบกลศึก. **ประวัติน้ำพระพุทธมนต์ศักดิ์สิทธิ์ที่ทูลเกล้าฯ ถวายเป็นน้ำสรงอภิเษกแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒**. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๒), หน้า ๓๔-๔๘.

[๑๔๙] ณรงค์ชัย ปิฎกรัชต์, “ทฤษฎีการสร้างสรรค์ศิลปะ”, **วารสารวิชาการ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์** มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๖๒: ๒๓๓-๒๔๘.

[๑๕๐] ศิลป์ พีระศรี, **ศิลปะสงเคราะห์**, แปลโดย พระยาอนุมานราชธน, (ปทุมธานี : มูลนิธิศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี อนุสรณ์, ๒๕๕๓), หน้า ๖๖.

เหนียว เช่น ศิลปะสมัยหินเก่าในแอฟริกา ศิลปะของชาวออสเตรเลียนอะบอริจิน ศิลปะกรีกสมัยเริ่มต้น ศิลปะก่อนประวัติศาสตร์ในไทย เช่นศิลปะในถ้ำมือแดงที่บ้านศรีบุญเรือง อำเภอมุกดาหาร จังหวัดนครพนม ถ้ำมิ้ม อำเภอโนนสูง จังหวัดอุดรธานี ถ้ำฝ่ามือที่หมู่บ้านภูเวียง อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น ถ้ำลาย อำเภอกุฉินารายน์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ถ้ำรูปเขียว อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี เป็นต้น[๑๕๑]

ภายหลังชาวยุโรปเริ่มมีความสนใจเกี่ยวกับศิลปะดั้งเดิมเหล่านี้อย่างจริงจังในปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ โดยศิลปินต่างๆ เช่น โกแกงเป็นผู้ริเริ่มจุดประกายให้เห็นคุณค่าของผลงานศิลปะดั้งเดิมของพวกชาวเกาะตาฮิติ ซึ่งต่อมาศิลปินเยอรมัน กลุ่ม BrÛcke ได้ศึกษาและนำแรงบันดาลใจจนกลายเป็นขบวนการทางศิลปะลัทธิหนึ่งที่สำคัญในศิลปะสมัยใหม่-ศิลปะร่วมสมัย[๑๕๒] นอกจากนี้ยังมีศิลปะอีกหลายประเภทที่มีการแสดงออกคล้ายคลึงกับศิลปะดั้งเดิม ได้แก่ ศิลปะนาอีฟ หรือไร้มารยา หรือไร้จริต (Naïve Art) ศิลปะพื้นบ้าน (Folk Art) และศิลปะเด็ก (Child Art) เป็นต้น

ความหมาย

การสร้างสรรค์ศิลปะ ประกอบด้วยคำสำคัญ ๒ คำ คือ ศิลปะ กับการสร้างสรรค์ มีรายละเอียดดังนี้

ศิลปะ หมายถึง ฝีมือทางการช่าง การทำให้วิจิตรพิสดาร การแสดงออกซึ่งอารมณ์สะเทือนใจให้ประจักษ์ด้วยสื่อต่างๆ อย่างเสียง เส้น สี ผิว รูปทรง เป็นต้น เช่น วิจิตรศิลป์ ศิลปะการดนตรี ศิลปะการวาดภาพ ศิลปะการละคร[๑๕๓] ทั้งนี้ศิลปะสามารถแบ่งได้ ๒ ประเภทใหญ่ ได้แก่

๑) วิจิตรศิลป์ (Fine art) บางที่เราก็เรียกว่าประณีตศิลป์ หมายถึง ศิลปะที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ด้านจิตใจและอารมณ์แบ่งออกได้เป็น ๕ แขนง คือ จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม วรรณกรรม และนาฏศิลป์และดุริยางคศิลป์

๒) ประยุกต์ศิลป์ (Applied art) หมายถึง ศิลปะที่ตอบสนองความต้องการทางร่างกายจิตใจ ได้แก่ พาณิชยศิลป์ อุตสาหกรรมศิลป์ มัณฑนศิลป์ และศิลปหัตถกรรม

ด้วยเหตุนี้ศิลปะจึงเป็นการแสดงออกซึ่งความเป็นมนุษย์

---

[๑๕๑] ประติมา ธันยบูรณ์ตระกูล, “การสร้างสรรค์งานศิลปะโดยได้รับแรงบันดาลใจจากศิลปะดั้งเดิม”, **วารสาร Veridian ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ** มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๖๐): ๒๙๔๐-๒๙๕๖.

[๑๕๒] กำจร สุนพงษ์ศรี, **สุนทรียศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๒๒.

[๑๕๓] ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, หน้า ๑๑๔๔.

สำหรับการสร้างสรรค์ศิลปะนั้น คำว่า สร้างสรรค์ มีความหมายถึง สร้างให้มีให้เป็นขึ้น มักใช้ทางนามธรรม เช่น สร้างสรรค์ความสุขความเจริญให้แก่สังคม มีลักษณะริเริ่มในทางดี เช่น ความคิดสร้างสรรค์ ศิลปะสร้างสรรค์ เป็นต้น[๑๕๔]

ชลูด นิ่มเสมอ[๑๕๕] ขยายความคำว่าสร้างสรรค์ คือ การทำให้เกิดสิ่งใหม่ขึ้นในโลกด้วยปัญญาของมนุษย์ สิ่งที่สร้างสรรค์ขึ้นนั้นต้องมีลักษณะเป็นต้นแบบในทางใดทางหนึ่ง ไม่ซ้ำกับสิ่งที่เคยมีอยู่แล้ว การสร้างสรรค์เป็นกระบวนการอิสระไม่เป็นทาสของสิ่งใด ไม่ว่าจะเป็นอารมณ์ หรือปัญญา ลัทธิ หรือแบบอย่าง (Style) การสร้างสรรค์ต้องมีเสรีภาพ มีความนึกคิดอย่างอิสระมีความคิดริเริ่มและก้าวหน้า

แนวคิดของชลูด นิ่มเสมอ มีนัยสำคัญเช่นเดียวกับแนวคิดของทวีเดช จิ๋วบาง ที่อธิบายว่า การสร้างสรรค์งานศิลปะ คือ การใช้กลวิธีทางศิลปะผลิตงานศิลปะที่ไม่มีใครทำมาก่อน โดยไม่ใช่การลอกแบบ เลียนแบบ หรือชื่นชมในผลงานศิลปะที่มีอยู่แต่เดิม การแสดงออกทางสร้างสรรค์เป็นการแสดงออกใดๆ ก็ตามที่เป็นไปโดยเสรี โดยใช้สื่อกลาง เช่น ภาษา ดินเหนียว สี ไม้ ดนตรี และอื่นๆ เป็นเครื่องมือแสดงถึงความรู้สึก ประสบการณ์ ความสามารถ ความเข้าใจที่ชัดเจน และอารมณ์ที่ลึกซึ้ง กระตุ้นให้เกิดการแสดงขึ้นซึ่งการสร้างสรรค์เป็นสมบัติอย่างหนึ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิด และสิ่งนี้จะติดตัวเราไปเรื่อยๆ การสร้างสรรค์ก็เช่นเดียวกับประสบการณ์ ความรู้ ความคิด บุคลิกภาพ ความใฝ่ฝันต่างๆ กัน แต่สามารถเปลี่ยนแปลงไปได้ตามประสบการณ์ของชีวิต[๑๕๖]

การสร้างสรรค์ศิลปะนี้ วิรัตน์ พิชญไพบูลย์ เสนอแนวคิดว่า ศิลปินสร้างสรรค์งานศิลปะจากความคิดและความรู้สึกผ่านกระบวนการที่ต้องใช้ทักษะและความชำนาญเป็นพิเศษ จนได้ผลงานศิลปะที่ตนพึงพอใจ ในการสร้างสรรค์งานแต่ละชิ้น ศิลปินต้องตัดสินใจทั้งในด้านความคิด การใช้วัสดุ เครื่องมือ และเทคนิคสร้างสรรค์ นอกจากนี้ศิลปินยังต้องแก้ปัญหาเกี่ยวกับคุณค่าทางสุนทรียภาพ ซึ่งต้องตัดสินใจอีกเกี่ยวกับการใช้องค์ประกอบศิลปะ เช่น การแก้ปัญหาเกี่ยวกับเรื่องการใช้เส้น สี รูปร่าง ช่องว่าง และรูปทรง ลักษณะ พร้อมกับตัดสินใจเรื่องใช้หลักการจัดองค์ประกอบเพื่อให้งานเกิดดุลยภาพและมีความกลมกลืน และความขัดแย้งได้ส่วนสัมพันธ์กัน มีสัดส่วนและช่วงจังหวะที่เหมาะสม จึงเห็นได้ว่าการสร้างสรรค์งานศิลปะแต่ละชิ้นนั้น ศิลปินต้องแก้ปัญหา ต้องเลือกและตัดสินใจในการดำเนินงานอย่างซับซ้อน[๑๕๗] ทั้งนี้จะพบว่าแนวคิดของวิรัตน์ พิชญไพบูลย์นั้น เน้นไปที่กระบวนการของการสร้างสรรค์งานศิลปะ

---

[๑๕๔] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๗๘.

[๑๕๕] ชลูด นิ่มเสมอ, **องค์ประกอบของศิลปะ**, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๑), หน้า ๓๐๗.

[๑๕๖] ทวีเดช จิ๋วบาง. **ความคิดสร้างสรรค์ศิลปะ**. (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๙), หน้า ๒-๓.

[๑๕๗] ชาญณรงค์ พรรุ่งโรจน์, **การวิจัยทางศิลปะ**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๔๔.

ด้วยเหตุนี้การสร้างสรรค์ศิลปะ จึงหมายถึง การคิดค้นรูปทรงที่มีสาระต่อจุดหมายของการสร้างสรรค์ และจัดระเบียบเป็นรูปทรงใหม่ที่มีเอกัตภาพหรือลักษณะเฉพาะตัวของศิลปินและมีเอกภาพ

การสร้างสรรค์ตรงข้ามกับการลอกเลียนแบบอย่างแนวคิดของชะลูด นิ่มเสมอที่อธิบายว่าเป็นการทำให้เกิดสิ่งใหม่ขึ้นในโลกด้วยปัญญาของมนุษย์ สิ่งที่สร้างสรรค์ขึ้นนั้นต้องมีลักษณะเป็นต้นแบบในทางใดทางหนึ่ง ไม่ซ้ำกับสิ่งที่เคยมีอยู่แล้ว[๑๕๘] หรือที่ทวีเดช จิ๋วบาง อธิบายว่าเป็นการใช้กลวิธีทางศิลปะผลิตงานศิลปะที่ไม่มีใครทำมาก่อน โดยไม่ใช่การลอกแบบ เลียนแบบ หรือชื่นชมในผลงานศิลปะที่มีอยู่แต่เดิม[๑๕๙] การเลียนแบบนั้น ไม่ว่าจะเป็นการเลียนแบบจากธรรมชาติหรือจากสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นก็ครอบคลุมอยู่ในความหมายของการเลียนแบบทั้งสิ้น

การไม่เลียนแบบ อาจกระทำได้ด้วยการใช้ธรรมชาติเป็นสื่อ ด้วยการเลือกสรร เพิ่มเติม ตัดทอน หรือแปรสภาพของธรรมชาติให้เป็นรูปทรงที่สามารถเป็นสื่อแสดงความหมาย ซึ่งได้แก่ อารมณ์ ความรู้สึก ความคิด หรือจินตนาการของผู้สร้าง หรืออาจกระทำได้ด้วยการใช้รูปทรงที่สร้างขึ้นเอง จากการประสานกันของทัศนธาตุ ซึ่งได้แก่ เส้น น้ำหนัก ที่ว่าง สี และลักษณะผิว เพื่อแสดงอารมณ์ ความรู้สึก หรือความงาม ด้วยรูปทรงเองโดยไม่ต้องให้รู้ว่ารูปทรงนั้นเป็นตัวแทนของสิ่งใดในธรรมชาติ ในแง่ของการวิจัยศิลปะ การสร้างสรรค์ คือ การสังเคราะห์จากการวิเคราะห์งานศิลปะอย่างรอบด้านแล้วนั้นเอง

นอกจากนี้ยังมีการให้ความหมายของการสร้างสรรค์ศิลปะว่าหมายถึงการสร้างสรรค์องค์ประกอบศิลป์ เป็นการนำเอาส่วนประกอบสำคัญของศิลปะมาจัดเข้าด้วยกันตามความคิด จินตนาการ หรือประสบการณ์ของผู้สร้างแต่ละคน โดยอาศัยหลักของศิลปะสร้างให้เกิดการประสานกลมกลืนกันอย่างเป็นเอกภาพ[๑๖๐]

อย่างไรก็ตาม การสร้างสรรค์ศิลปะนั้นอาจเป็นงานศิลปะเท่านั้น หรือเป็นงานวิจัยด้วย มีการให้ความคิดเห็นไว้ ๓ กรณี[๑๖๑] ดังนี้

กรณีที่ ๑ การสร้างสรรค์ทางศิลปะมีลักษณะเฉพาะ แตกต่างและแยกจากการวิจัยอย่างสิ้นเชิง โดยการสร้างสรรค์ทางศิลปกรรมและการวิจัยซึ่งเป็นกระบวนการทางวิทยาศาสตร์นั้นแตกต่างกัน เนื่องจากวิทยาศาสตร์เป็นการวิเคราะห์ ไม่ได้ให้ความจริงด้านกายภาพ โดยใช้กระบวนการเชิงเหตุและผล ในขณะที่ศิลปะเป็นการสังเคราะห์ ไม่ได้ให้ความจริงทางกายภาพ โดยใช้กระบวนการด้านความรู้สึกทำหน้าที่บันทึกความเจริญรุ่งเรืองทางอารยธรรม

กรณีที่ ๒ การสร้างสรรค์ทางศิลปะบางประเภทมีความคล้ายคลึงกับกระบวนการวิจัย เช่น การเก็บบันทึกข้อมูลทางศิลปะ อาจนับว่ามีลักษณะเฉพาะตัวที่แตกต่าง จากวิธีการเก็บบันทึกข้อมูล

---

[๑๕๘] ชลูด นิ่มเสมอ, **องค์ประกอบของศิลปะ**, หน้า ๓๐๗.

[๑๕๙] ทวีเดช จิ๋วบาง. **ความคิดสร้างสรรค์ศิลปะ**. หน้า ๒-๓.

[๑๖๐] เทียนชัย ตั้งพรประเสริฐ. **องค์ประกอบศิลป์ ๑**. (กรุงเทพมหานคร: เฟื่องฟ้า, ๒๕๔๐), หน้า ๒.

[๑๖๑] ชาญณรงค์ พรรุ่งโรจน์, **การวิจัยทางศิลปะ**, หน้า ๕๒-๖๑.

ทางวิทยาศาสตร์ หรือสังคมศาสตร์ โดยศิลปะนั้นเก็บข้อมูลจากการใช้ความรู้สึกสัมผัสอารมณ์ที่เกิดจากตัววัตถุนั้นๆ โดยถือว่า ข้อมูลทางด้านวัตถุ เช่น กรณีชายหาด ทัศนีย์ภาพโดยรอบเกาะ ข้อมูลเชิงกายภาพมีโขดแก่งหินเท่าไรนั้นเป็นข้อมูลชั้นต้น แต่การนำข้อมูลมาสังเคราะห์จนกลายเป็นการสร้างสรรค์เป็นงานศิลปะ โดยศิลปินอาจใช้ปัจจัยภายนอกเข้ามาเสริม เช่น จินตนาการของตนต่อวัตถุนั้นๆ ความทรงจำของตนต่อวัตถุนั้นๆ หรือแม้แต่ประสบการณ์ในอดีต ส่วนการบันทึกข้อมูลของศิลปะนั้น แทนที่จะเป็นตัวเลข ก็อาจเก็บข้อมูลเป็นภาพสเก็ตซ์ ลายเส้น เป็นต้น

กรณีที่ ๓ กระบวนการสร้างสรรค์และกระบวนการวิจัยเป็นกระบวนการเดียวกัน เพราะมีขั้นตอนและกระบวนการที่เป็นระเบียบแบบแผนในการดำเนินงาน[๑๖๒]

แม้การวิจัยกับการสร้างสรรค์ศิลปะจะมีกระบวนการที่แตกต่างกัน แต่ก็พบการประสานกันระหว่างทั้งสองศาสตร์นี้ คือ ผู้ศึกษาได้สังเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย นำมาเป็นข้อมูลในการสร้างสรรค์งานศิลปะ (ศิลปะวิจัย) นอกจากนี้หากมีการวิจัยผลงานศิลปะทั้งในอดีตและปัจจุบัน เพื่อหาข้อสรุปและก่อให้เกิดความเข้าใจนั้น ก็เป็นการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ศิลปะ (วิจัยศิลปะ)

ด้วยเหตุนี้ การสร้างสรรค์ศิลปะ หมายถึง การนำเสนอสิ่งแปลกใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อนในทางศิลปะ สามารถกระทำโดยการนำวิธีจัดรูปแบบองค์ประกอบศิลปะโดยใช้ทัศนะธาตุ เช่น เส้น สี น้ำหนัก พื้นผิว รูปร่าง รูปทรง เป็นสื่อในการถ่ายทอด และผ่านเทคนิคต่าง ๆ ในทางจิตรกรรมอาจใช้ดินสอสี สีน้ำมัน สีน้ำ สีอะคริลิค สีฝุ่น หรือเทคนิคผสม เป็นต้น

หลักการสำคัญ

การสร้างสรรค์ศิลปะมีหลักการสำคัญ ดังนี้

๑) แสดงลักษณะพิเศษ คือลักษณะที่แสดงให้เห็นชัดเจนว่ามีอะไรบางอย่างในผลงานมากกว่าการผลิตหรือการกระทำตามปกติ หรือมากกว่าในผลงานที่ผู้อื่นทำมาก่อน

๒) ทำงานสำเร็จด้วยตนเอง ผลงานที่ทำปลอมแปลงหรือลอกเลียนแบบของผู้อื่นไม่จัดว่าเป็นผลงานสร้างสรรค์

๓) แสดงความแปลกใหม่ มีความคิดริเริ่มและมองเห็นความแตกต่างไปจากผลงานประเภทเดียวกันที่มี เป็นการทำขึ้นใหม่ให้ปรากฏเป็นครั้งแรก หรืออาจจะเป็นผลงานที่พัฒนามาอย่างต่อเนื่อง จากสิ่งที่เคยมีอยู่หรือเคยรู้จักมาก่อนก็ได้

๔) แสดงถึงการใช้ปัญญา หมายถึงผลงานที่สร้างขึ้นด้วยความตั้งใจ และความมีสติมากกว่าสร้างด้วยความบังเอิญ

---

[๑๖๒] วิรุณ ตั้งเจริญ, **ทัศนศิลปะวิจัย**, (กรุงเทพมหานคร: อีแอนด์ไอคิว, ๒๕๔๕), หน้า ๙๘.

๕) แสดงคุณภาพสูงขึ้น พิจารณาจากคุณค่าของผลงานหรือการกระทำในภาพรวมว่าสูงขึ้นกว่าเดิมหรือไม่ ไม่ควรแยกพิจารณาจากรายละเอียดปลีกย่อยเชิงปริมาณ หรือเชิงรูปแบบเท่านั้น

๖) แสดงออกอย่างต่อเนื่อง พลังสร้างสรรค์ผลงานต้องสามารถแสดงออกมาให้ปรากฏได้มากกว่าหนึ่งครั้ง

องค์ประกอบดังกล่าวให้ความสำคัญกับลักษณะสร้างสรรค์ที่ปรากฏเป็นภาพรวมของผลงานและการกระทำมากกว่ารายละเอียดปลีกย่อยอย่างที่นักการศึกษาทางความคิดสร้างสรรค์โดยทั่วไปนิยมทำกัน[๑๖๓]

ประเภท/ องค์ประกอบ

ประเภทของการสร้างสรรค์ศิลปะ สามารถแบ่งได้เป็น ๓ ประเภท ได้แก่

๑) รูปแบบในลักษณะที่เหมือนจริงตามธรรมชาติ (Realistic)

การถ่ายทอดลักษณะนี้ เป็นการถ่ายทอดโดยใช้สื่อรูปแบบตามธรรมชาติ เช่น ภาพคน สัตว์ ทิวทัศน์ ดอกไม้ ต้นไม้ ฯลฯ ซึ่งผู้ดูส่วนใหญ่สามารถเข้าใจได้ด้วยเคยมีพื้นฐานประสบการณ์เกี่ยวกับรูปแบบเหล่านี้มาแล้ว ศิลปินอาจถ่ายทอดตามตาเห็น หรือนำเอาวัสดุมาจัดวางใหม่ ตามความคิดเห็นที่คิดว่าเหมาะสมโดยศิลปินมีโอกาสเลือกมุม การจัดวางรูปแบบ การตัดทอนบางส่วนนำมาแสดงเฉพาะบางส่วน ซึ่งศิลปะลักษณะนี้ดูเหมือนเลียนแบบธรรมชาติก็จริง แต่การเลียนแบบธรรมชาติของศิลปิน ไม่ใช่เป็นกระจกเงาที่ต้องสะท้อนทุกสิ่งตรงหน้าให้ปรากฏ ศิลปินจะสอดแทรกความคิดเห็น ความรู้สึก ประสบการณ์ ความรู้ความชำนาญในการใช้สื่อเครื่องมือ เทคนิค วิธีการ ฯลฯ ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญในตัวศิลปิน ส่วนผู้ดูจะอาศัยประสบการณ์เดิมมาประกอบในการตีความ โดยการเปรียบเทียบว่าเหมือน คล้าย สวย ไม่เหมือน หรือสิ่งอื่น ๆ โดยนำเอาธรรมชาติมาเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจ และศึกษาเทคนิค วิธีการ ซึ่งเป็นผลสะท้อนให้เกิดการเรียนรู้ในผลงานนั้น

๒) รูปแบบในลักษณะกึ่งนามธรรม (Semi abstract)

เป็นการถ่ายทอดโดยให้ความสำคัญแก่ธรรมชาติน้อยลง และเพิ่มความสำคัญที่ตัวบุคคลผู้สร้างศิลปกรรมมากขึ้น โดยรูปแบบของธรรมชาติที่นำมาเป็นสื่อนั้นถูกลด สกัด ตัดทอน การจัดวางมิได้คำนึงถึงกฎเกณฑ์ความเป็นจริงตามธรรมชาติ โดยศิลปินตัดทอนเอารูปแบบจากธรรมชาติมาเป็นสื่อแสดงความรู้สึกนึกคิดของตน บางครั้งนำเอาลักษณะเด่นๆ ของธรรมชาติมาประกอบกัน จัดเป็นเรื่องราวขึ้นใหม่ เป็นการสะท้อนความรู้สึกภายในของศิลปินออกมา โดยอาศัยรูปแบบทางธรรมชาติเป็นสะพานมายังผู้ดู ศิลปินต้องแสวงหาข้อมูล ที่มีอยู่ในธรรมชาติ แล้วตัดทอนเอาแต่ลักษณะเด่น ๆ ของรูปแบบในธรรมชาติมาผูกเป็นเรื่องราวขึ้นใหม่ โดยมีการจัดวางตำแหน่งข้อมูล ซึ่งเรียกว่าการจัดองค์ประกอบ (Composition) การดูงานศิลปะกึ่งนามธรรม ผู้ดูต้องสร้างจิตนาการขึ้นมาโดยอาศัย

---

[๑๖๓] พีระพงษ์ กุลพิศาล, “พลังสร้างสรรค์กับการศึกษาศิลปะ”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://www.google.com/search [๑๖ ตุลาคม ๒๕๖๕].

ข้อมูลคือรูปแบบที่ปรากฏในผลงานส่วนจินตนาการจะตรงกับจุดประสงค์ของผู้สร้างหรือไม่นั้น ไม่ใช่สิ่งสำคัญ เพราะงานศิลปะให้อิสระในความคิดแก่ผู้ดู สุนทรียรสที่ผู้ดูจำได้คือ จินตนาการของตนเอง โดยอาศัยศิลปกรรม เป็นแรงผลักดัน และอาศัยข้อมูลอื่น เช่น การตั้งชื่อภาพ ซึ่งเป็นการสรุปครอบคลุมเรื่องราวทั้งหมดภายในชื่อนั้น การอธิบายเป็นข้อความ เทคนิคกรรมวิธีในการสร้าง เป็นส่วนของการทำความเข้าใจในตัวของผู้สร้างงานศิลปกรรม

๓) รูปแบบในลักษณะนามธรรม (Abstract)

เป็นการถ่ายทอดที่ผู้สร้างงานศิลปกรรมไม่คำนึงถึงรูปแบบหรือกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ แต่จะคำนึงถึงรูปแบบอันเป็นลักษณะที่ตนจะต้องแก้ปัญหา ให้สามารถนำมาใช้เป็นสื่อถ่ายทอดความรู้สึกของตนเองไปยังผู้ดู โดยมีกฎเกณฑ์ทางศิลปะเป็นแนวประกอบในการสร้างงาน (ทัศนธาตุ ได้แก่ เส้น สี พื้นผิว รูปทรง น้ำหนัก) ความชำนาญในการถ่ายทอด ความสามารถในการใช้สื่อวัสดุ ทักษะและความชำนาญในด้านเทคนิควิธีการ สื่อที่ใช้เป็นตัวกลางการถ่ายทอดความรู้สึกภายในไม่มีการจำกัด จึงมีอิสระในการค้นหาวัสดุ อุปกรณ์ประเภทต่าง ๆ มาดัดแปลงประยุกต์ ประกอบรวมกันออกมาเป็นผลงาน การดูศิลปกรรมลักษณะนามธรรม ถ้าผู้ดูตั้งใจดูให้รู้ว่าเป็นรูปร่างหรือรูปทรงอะไรที่เคยเห็นจากธรรมชาติจะกล่าวว่าดูไม่รู้เรื่อง เนื่องจากไม่สามารถใช้พื้นฐานประสบการณ์เดิมที่เคยพบเห็นธรรมชาติเข้ามาตีความ[๑๖๔]

กระบวนการ/ วิธีการ

การสร้างสรรค์งานศิลปะมีกระบวนการหรือขั้นตอนตามลำดับ ส่วนใหญ่ศิลปินจะเริ่มจากกระบวนการคิดและปฏิบัติตามขั้นตอน[๑๖๕] ดังนี้

๑) วางกรอบแนวทางจากความคิดรวบยอดในการสร้างสรรค์จากสิ่งที่ประทับใจ แรงบันดาลใจ จากเนื้อหาดังกล่าวข้างต้น เพียง ๑ ประเด็น (จากแหล่งที่มาของความคิดสร้างสรรค์)

๒) ศึกษา ค้นคว้า ทำวิจัย หรือจากผลงานของศิลปินที่สร้างสรรค์ผลงานศิลปะ เกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ โดยเฉพาะ

๓) พยายามสรุปประเด็นทำงานออกมากเป็นลักษณะตัวเองโดยการทดลองเทคนิคที่จะใช้ในการสร้างสรรค์โดย ทำซ้ำ เปลี่ยนแปลงรูปแบบ อาจนำกล้องดิจิตอล คอมพิวเตอร์ มาช่วยในการสะเก็ต (Sketch) จนได้ผลเป็นที่พอใจ แล้วนำไปเป็นกลวิธี ที่พึงพอใจที่สุดไปใช้ในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะชิ้นนั้นๆ

๔) คัดเลือกและสร้างสรรค์ผลงานที่มีลักษณะ เฉพาะตน ตามจุดประสงค์ที่วางไว้ เช่น ชุด (Series) ละ ๑๐ ชิ้น ๒๐ ชิ้น และ

---

[๑๖๔] ประเสริฐ ศีลรัตนา, **จิตรกรรม**, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๘), หน้า ๒๕ – ๓๓.

[๑๖๕] คเณศ ศีลสัตย์, การสร้างสรรค์งานศิลปะ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://arit.rmutsv.ac.th. [๑๖ ตุลาคม ๒๕๖๕].

๕) เริ่มโครงการใหม่ โดยนำวิธีการสร้างสรรค์จากข้อ ๑-๔ มาปฏิบัติและต้องสำนึกอยู่เสมอว่าผลงานที่เกิดจากกระบวนการสร้างสรรค์นั้นจะต้องเปลี่ยนแปลงและพัฒนารูปแบบที่นำไปสู่สิ่งแปลกใหม่อยู่เสมอ

๖) การพัฒนาการทางความคิดสร้างสรรค์จะเกิดการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอก็ต่อเมื่อศิลปินเปิดใจกว้างโดยยอมรับให้อิทธิพลของสิ่งเร้าจากบริบทต่าง ๆ ตลอดจนรูปแบบของศิลปินท่านอื่น ๆ เข้ามามีบทบาทร่วมในการแสดงออกทั้งทางด้านความคิดและแรงบันดาลใจในผลงานแต่ละชิ้นของตนเองบ้าง เพื่อให้เกิดผลในด้านพัฒนาการทางความคิดสร้างสรรค์ สิ่งสำคัญที่สุดคือการสร้างสรรค์ผลงานแต่ละครั้งนั้น ศิลปินจะต้องมีสิ่งเร้าที่เกิดขึ้นจากความต้องการภายในจิตใจของศิลปินเอง

การประยุกต์ใช้

มีงานวิจัยและวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับการสร้างสรรค์ศิลปะจำนวนมาก อาทิ วิทยานิพนธ์เรื่องสัตว์หิมพานต์สู่การสร้างสรรค์งานจิตรกรรมไทยร่วมสมัย ผู้ศึกษาได้ศึกษาประวัติความสำคัญและประเภทของสัตว์หิมพานต์ในพุทธศาสนาก่อน จากนั้นจึงสำรวจรูปแบบสัตว์หิมพานต์ในสมุดไทยดำในสมัยรัชกาลที่ ๓ และศิลปินร่วมสมัย เพื่อใช้เป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์จิตรกรรมไทยร่วมสมัยโดยใช้สัตว์หิมพานต์สะท้อนคติพุทธศาสนาเรื่อง มหาภูตรูป[๑๖๖]

ชลนาถ วงศ์เวศารัช ศึกษาการสร้างสรรค์จิตรกรรมร่วมสมัยจากภาพทังกาในพุทธศาสนาวัชรยานแบบทิเบต มีกระบวนการศึกษาเริ่มจากการศึกษา แนวคิด ความเชื่อ ระบบสัญลักษณ์ในพุทธศาสนาวัชรยานแบบทิเบต จากนั้นจึงศึกษารูปแบบภาพจิตรกรรมทังกาในพุทธศาสนาวัชรยานแบบทิเบต เพื่อนำองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษามาสร้างสรรค์ผลงานจิตรกรรมร่วมสมัยจากการศึกษาจิตรกรรมทังกาแบบทิเบต[๑๖๗]

นอกจากนี้ศิลปะยังถูกนำไปใช้ในการรักษาฟื้นฟูจิตใจผู้ป่วยได้ เรียกว่า ศิลปะบำบัด เป็นรูปแบบหนึ่งของการแพทย์เสริมและทางเลือก (Complementary and alternative medicine) ที่เน้นการดูแลสุขภาพแบบองค์รวมนำมาเสริมในการดูแลรักษาแนวทางหลัก ให้มีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น จึงจำเป็นต้องมีการประสานงานกันเป็นทีมระหว่างนักศิลปะบำบัด แพทย์ที่ดูแลรักษาผู้ป่วย ไม่ใช่รูปแบบการบำบัดรักษาที่สามารถแยกเป็นอิสระได้ ต้องทำไปควบคู่กัน ในปัจจุบันศิลปะบำบัดเริ่มมีการขยายตัวเป็นทางเลือกใหม่ในการบำบัดรักษา และได้รับความสนใจมากขึ้นในสังคมไทย มี

---

[๑๖๖] ภัคพงศ์ ทองเกลี้ยง, “สัตว์หิมพานต์สู่การสร้างสรรค์งานจิตรกรรมไทยร่วมสมัย” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาวิชาพุทธศิลปกรรม, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๖), หน้า บทคัดย่อ.

[๑๖๗] ชลนาถ วงศ์เวศารัช, “ศึกษาการสร้างสรรค์จิตรกรรมร่วมสมัยจากภาพทังกาในพุทธศาสนาวัชรยาน แบบทิเบต” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาวิชาพุทธศิลปกรรม, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๖), หน้า บทคัดย่อ.

นักวิชาการ นักบำบัด ที่ไปฝึกอบรมหลักสูตรศิลปะบำบัด ในต่างประเทศเพิ่มมากขึ้น มีการนำมาประยุกต์ใช้ในกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลายขึ้น[๑๖๘]

อาทิ งานวิจัยเรื่อง พุทธศิลปกรรมบำบัด : การร่วมสร้างพระพุทธรูปดอกไม้ในชุมชนบ้านป่าตุ้มดอน อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ผู้วิจัยได้ใช้กระบวนการสร้างพระพุทธรูปจากดอกไม้บูชาเพื่อช่วยเหลือฟื้นฟูจิตใจให้กับคนในอำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของไวรัสโคโรน่า[๑๖๙]

๒.๒.๔ แนวคิดอานิสงส์

อานิสงส์เป็นแนวคิดหนึ่งของพระพุทธศาสนา ที่มีความสำคัญในการทำให้เกิดการสร้างสรรค์งานพุทธศิลปกรรมต่างๆ ทั้งในอดีตและปัจจุบันของพุทธศาสนิกชน เราอาจเห็นความร่วมมือกันของศิลปินกับผู้ให้ทุนภายใต้แนวคิดอานิสงส์นี้ เช่นเดียวกับการงานวิจัยชิ้นนี้ ที่แนวคิดอานิสงส์จะนำผู้คนให้มาร่วมกันสร้างสรรค์พระแผงไม้ล้านนา

ที่มาของแนวคิด

แนวคิดอานิสงส์เป็นแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนามาตั้งแต่สมัยพุทธกาล ปรากฏแนวคิดอานิสงส์ในพระไตรปิฎกทั้งในพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก โดยอานิสงส์ในพระวินัยปิฎก มุ่งเน้นคุณประโยชน์และผลแห่งการปฏิบัติตามพระวินัย เช่น การรักษาศีล การรักษาอาจาระแห่งพระวินัย การทำสังฆกรรม การทำกิจวัตรของบุคคล เป็นต้น โดยแสดงให้ว่าถ้าบุคคลใดได้รักษาวินัยหรือได้ปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับวินัย บุคคลนั้นพึงได้รับอานิสงส์ที่เหมาะสมกับการปฏิบัติในกิจวัตรนั้น ส่วนอานิสงส์ในพระสุตตันตปิฎก มุ่งเน้นการประกอบกุศลตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ คือ ทาน ศีล ภาวนา หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิปัญญา และการเจริญกุศลตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ที่ให้ความสำคัญกับการประพฤติปฏิบัติทางกายกรรม วจีกรรม และมโนกรรมในฝ่ายดีในอังคุตตรนิกาย ปญจกนิบาต คัมภีรอปทาน และวิมานวัตถุนั้น ได้แสดงอานิสงส์ต่างๆ อย่างมากมายซึ่งมีผลต่อการรจนาคัมภีรอานิสงส์ของล้านนาในสมัยต่อมา ส่วนอานิสงส์ในพระอภิธรรมปิฎก ไม่ได้กล่าวถึงเรื่องอานิสงส์ตรงๆ แต่มีการอธิบายถึงสภาวะของจิตที่เป็นกุศลอันนำไปสู่การประกอบคุณงามความดี โดยเฉพาะในธัมมสังคณี มีการกล่าวถึงเรื่องธรรมที่เป็นกุศล (ฝ่ายดี) ธรรมที่เป็นอกุศล (ฝ่ายชั่ว) และธรรมที่เป็นกลางๆ ไม่ดีไม่ชั่ว อานิสงส์ในพระอภิธรรมปิฎก เป็นกุศลจิตอันเป็นที่มาและแรงผลักดันให้มนุษย์ประกอบกุศลกรรมทั้งปวง[๑๗๐]

---

[๑๖๘] ทวีศักดิ์ สิริรัตน์เรขา และสมจิตร ไกรศรี, **โปรแกรมศิลปกรรมบำบัด สถาบันราชานุกูล**, (กรุงเทพมหานคร: คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๕๑), หน้า ๔๖.

[๑๖๙] ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรีและคณะ. “พุทธศิลปกรรมบำบัด : การร่วมสร้างพระพุทธรูปดอกไม้ในชุมชนบ้านป่าตุ้มดอน อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่” **รายงานการวิจัย** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๖, หน้า บทคัดย่อ.

[๑๗๐] พระมหาสุทิตย อาภากโร (อบอุ่น), “การศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเรื่องอานิสงส์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา” **วิทยานิพนธ์**

ตัวอย่างอานิสงส์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

อานิสงส์ในการเรียนพระวินัยที่มี ๕ ประการ[๑๗๑] คือ ๑) คุ้มครองรักษากองรักษาศีลของตน ๒) ผู้ที่ถูกความรังเกียจครอบงำย่อมหวนระลึกได้ ๓) กล้าพูดในท่ามกลางสงฆ์ ๔) ต่อด้วยดีซึ่งข้าศึกโดยสหธรรม ๕) เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม

อานิสงส์ของการรักษาศีล ๕ ประการ คือ ๑) ได้โภคทรัยพ์ใหญ่หลวงซึ่งมีความไม่ประมาทเป็นเหตุ ๒) กิตติศัพท์อันดีงามย่อมกระฉ่อนไป ๓) เป็นผู้แกล้วกล้า ไม่เก้อเขิน ๔) ไม่หลงลืมสติตาย ๕) ไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์[๑๗๒]

อานิสงส์การกวาดลานวัด ลานเจดีย์ มี ๕ ประการ คือ ๑) จิตของตนเลื่อมใส ๒) จิตของผู้อื่นเลื่อมใส ๓) เทวดาชื่นชม ๔) สั่งสมความเป็นไปเพื่อให้เกิดความเลื่อมใส ๕) หลังตายไปแล้วย่อมไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์[๑๗๓]

อานิสงส์ของการให้ทานในทานานิสังสสูตร โดยแสดงผลแห่งการให้ทานที่เป็นปัจจุบันและอนาคตว่า ๑) เป็นที่รักของคนหมู่มาก ๒) ย่อมคบหาผู้ให้ทาน ๓) กิตติศัพท์งามย่อมขจรไป ๔) ย่อมไม่ห่างเหินจากธรรมของคฤหัสถ์ ๕) หลังจากตายแล้วย่อมเกิดในสุคติโลกสวรรค์[๑๗๔]

อานิสงส์แห่งการประพฤติพรหมจรรย์ ประกอบด้วย การมีสิกขา การมีปัญญาเป็นยอด มีวิมุตติเป็นแก่น มีสติเป็นอธิปไตย[๑๗๕]

อานิสงส์ของการมีเมตตาเจโตวิมุติ จะได้อานิสงส์ ๑๑ ประการ คือ ๑) หลับเป็นสุข ๒) ตื่นเป็นสุข ๓) ไม่ฝันลามก ๔) เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย ๕) เป็นที่รักของอมนุษย์ทั้งหลาย ๖) เทวดาทั้งหลายรักษา ๗) ไฟ ยาพิษ หรือศาสตรากล้ำกรายมิได้ ๘) จิตตั้งมั่นได้เร็ว ๙) สีหน้าสดใส ๑๐) ไม่หลงลืมสติตาย ๑๑) เมื่อไม่แทงตลอดคุณอันยิ่ง ย่อมเป็นผู้เข้าถึงพรหมโลก[๑๗๖]

ทั้งนี้พบวา รูปแบบการกล่าวถึงอานิสงสในพระไตรปิฎกมีลักษณะสำคัญดังนี้[๑๗๗]

๑) มีการเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างระหว่างอานิสงส์กับวิบาก ดังเช่น การแสดงคุณ (อานิสงส์) และโทษของการรักษาศีล ซึ่งคล้ายกับพุทธลีลาในการสอนข้อที่ว่า สนฺทสฺสนา คือ การชี้แจงจำแนกอธิบายและแสดงเหตุผลให้ชัดเจนจนผู้ฟังเข้าใจ

พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๖๓-๑๘๔.

[๑๗๑] วิ.ป. (ไทย) ๘/๔๒๓/๖๐๐.

[๑๗๒] วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๘๔/๙๙.

[๑๗๓] วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๒๕/๔๖๖.

[๑๗๔] องฺ.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๓๕/๕๖.

[๑๗๕] องฺ. จตุกฺก. (ไทย) ๒๑/๒๔๕/๓๖๔.

[๑๗๖] องฺ. เอกาทสก. (ไทย) ๒๔/๑๕/๔๒๕-๔๒๖.

[๑๗๗] พระมหาสุทิตย อาภากโร (อบอุ่น), “การศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเรื่องอานิสงส์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา”, หน้า ๑๘๖-๑๙๐.

๒) มีการพรรณนาคุณค่าแห่งธรรมและการปฏิบัติในธรรมฝ่ายดี ดังเช่น การพรรณนาเรื่องอานิสงส์แห่งการเดินจงกรม การเจริญสติปัฏฐาน อานิสงส์แห่งเจโตเมตตาวิมุติ เป็นต้น ซึ่งคล้ายกับหลักสมาทปนา คือการอธิบายให้ซาบซึ้งในคุณค่า มองเห็นความสำคัญที่จะต้องฝึกฝนจนใจ ยอมรับและอยากลงมือปฏิบัติหรือนำไปปฏิบัติ

๓) มีการอธิบายตามลำดับความยาก-ง่าย เช่น การแสดงอานิสงส์ในอนุปุพพิกถาและ การแสดงอานิสงส์ของการเรียนพระวินัย เป็นต้น เพื่อให้บุคคลกระตือรือร้นเกิดความอุตสาหะในการเรียนรู้มีความมั่นใจที่จะทำให้สำเร็จ ประดุจหลักสมุตเตชนา

๔) มีการแสดงในลักษณะการถามตอบโดยมุ่งประโยชน์เป็นสำคัญ เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจน เช่น การแสดงอานิสงส์ของการบัญญัติพระวินัย เพื่อความผาสุกของหมู่คณะ เป็นต้น

๕) มีการแสดงเพื่อให้บุคคลมีจิตใจร่าเริงแช่มชื่นเบิกบาน เช่น การแสดงอานิสงส์ของ การถวายทานโดยการพรรณนาผลที่บุคคลจะพึงได้รับ ซึ่งจะทำให้ผู้ถวายทานมีจิตใจแช่มชื่นเบิกบาน ซึ่งคลายกับหลักสมฺปหงฺสนา การปลอบปโลมใจให้สดชื่น

ภายหลังอิทธิพลมาจากพระสุตันตปิฎกได้ทำให้เกิดมีการแต่งคัมภีร์อานิสงส์แยกออกมาโดยเฉพาะ เช่น ทสวตฺถุทานกถา ว่าด้วยอานิสงส์และอุทาหรณ์แห่งทานวัตถุ ๑๐ มีการให้ข้าว น้ำ วัตถุสิ่งของ เป็นต้น วตฺถทานานิสํสกถา ว่าด้วยอานิสงส์ของการถวายผ้า เตปฎกานิสํสกถาว่าด้วยอานิสงส์การสร้างพระไตรปิฎก อฒฺฑภาคพุทฺธรปานูทานิว่าด้วยอานิสงส์การสร้างพระพุทธรูป เป็นต้น[๑๗๘] ซึ่งสามารถแบ่งช่วงเวลาของการแต่งคัมภีร์อานิสงส์ได้ ๒ สมัย คือ

๑) สมัยอรรถกถา ได้แก่ คัมภีร์มิลินทปัญหาและคัมภีร์วิสุทธิมรรคปกรณหรือวิสุทธิมรรคอรรถกถา

๒) สมัยราชวงศ์มังรายของล้านนา ประกอบด้วยมังคลัตถทีปนี ปัญญาสชาดก และคัมภีร์สารัตถสังคหะ เป็นต้น[๑๗๙]

จากการศึกษาข้างต้น สามารถสรุปที่มาของแนวคิดอานิสงส์ ว่าเป็นแนวคิดในพระพุทธศาสนา ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก ซึ่งต่อมาได้ให้อิทธิพลต่อคัมภีร์อานิสงส์ในสมัยหลัง แบ่งได้เป็น ๒ ลักษณะ ได้แก่ คัมภีร์ที่มีเนื้อหาเน้นผลอานิสงส์ซึ่งเกิดจากการปฏิบัติตามหลักธรรม ข้อปฏิบัติที่อำนวยอานิสงส์ทั้งที่เป็นโลกิยะและโลกุตตระ เป็นต้น คัมภีร์อานิสงส์ที่พรรณนาอานิสงส์ของการทำกรรมดีโดยมีการยกเรื่องราวมาประกอบ เป็นเรื่องราวของมนุษยสมบัติ สวรรคสมบัติ และเป็น

---

[๑๗๘] นิยะดา เหลาสุนทร, **ปัญญาสชาดก ประวัติและความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรมร้อยกรองของไทย**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ ภาควิชาวรรณคดี, ๒๕๓๘), หน้า ๑๐๗.

[๑๗๙] พระมหาสุทิตย์ อาภากโร (อบอุ่น), “การศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเรื่องอานิสงส์และคัมภีรที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา”, หน้า ๑๙๑-๑๙๕.

ปัจจัยให้เกิดต่อโลกุตรสมบัติต่อไป มีคัมภีร์อปทาน วิมานวัตถุชาดก เป็นต้นแบบ สำหรับคัมภีร์อานิสงส์ล้านนาปรากฏแนวคิดทั้งสองประการ อธิบายเรื่องอานิสงส์โดยเฉพาะ[๑๘๐]

ความหมาย

อานิสงส์ หมายถึง ผลแห่งกุศลกรรม ผลบุญ ประโยชน์[๑๘๑] ถ้าผลที่ชั่วจะใช้คำว่า วิบาก[๑๘๒] ปรากฏในอนุปุพพิกถาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงมากครั้งแก่บุคคลผู้เริ่มต้นเข้าสู่พระศาสนา ทรงแสดงอานิสงส์แห่งการออกบวชและแสดงวิบากของกามคุณควบคู่กัน ดังที่ทรงประกาศทานกถา สีลกถา สัคคกถา โทษความต่ำทราม ความเศร้าหมองของกามทั้งหลาย และอานิสงส์ในการออกจากกาม (เนกขัมมาสังสกถา) กับยสกุลบุตรก่อนออกบวช และเมื่อทราบว่ายสกุลบุตรมีจิตปราศจากนิวรณ์ เบิกบาน ผ่องใสแล้ว จึงประกาศสามุกกังสิกธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค[๑๘๓]

เมื่อวิเคราะห์ความหมายอานิสงส์ในพระไตรปิฎก พบว่าหมายถึงผลที่ได้รับจากการกระทำกุศล เป็นคุณค่าที่ควรสรรเสริญ ทั้งยังกรอบการปฏิบัติที่พึงประสงค์ และเครื่องเตือนสติให้ทำดี[๑๘๔] สอดคล้องกับความหมายปัจจุบัน เช่น ผลแห่งความดี ผลแห่งกุศล และประโยชน์ ผลดี ที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติในธรรมฝ่ายดี[๑๘๕] ผลแห่งกุศลกรรม ผลบุญ ประโยชน์ เช่น อานิสงส์กฐิน[๑๘๖] คุณอันไหลออกยิ่ง คุณเป็นที่ไหลมาเป็นนิตย์แห่งผล[๑๘๗] ผลอันน่าชื่นใจจากการกระทำความดี มี อา นิ บท หน้า สํส ธาตุ[๑๘๘]

ด้วยเหตุนี้ อานิสงส์จึงหมายถึงผลที่ได้รับจากการประกอบกุศลกรรม แต่หากเป็นการประกอบอกุศลกรรม ผลที่ได้รับจะเรียกว่า วิบาก ผลแห่งกุศลหรืออานิสงส์นั้นแสดงผลทั้งในปัจจุบันและอนาคต ทั้งในชาตินี้และชาติหน้า เช่นเดียวกับผลแห่งอกุศลหรือวิบาก

---

[๑๘๐] พระมหาสิงห์คำ รักษ์ป่า, “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์อานิสงส์ล้านนา”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาวิชาภาษาและวรรณกรรมล้านนา (บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๓), หน้า ๗๕-๗๘.

[๑๘๑] ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, หน้า ๑๔๐๕

[๑๘๒] อดิศักดิ์ ละครเขต, “การศึกษาวิเคราะห์อานิสงส์การบูชาในพุทธปรัชญาเถรวาท”, **วารสารธรรมทรรศน์** ปีที่ ๑๗ เล่ม ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๖๐), หน้า ๑๔๗-๑๕๖.

[๑๘๓] **วิ.ม.** (ไทย) ๔/๒๖/๓๒.

[๑๘๔] พระมหาสุทิตย์ อาภากโร (อบอุ่น), “การศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเรื่องอานิสงส์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา”, หน้า ๑๘๔-๑๘๕.

[๑๘๕] พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรม ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๔๗.

[๑๘๖] ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, หน้า ๑๔๐๕.

[๑๘๗] มหามกุฏราชวิทยาลัย, **ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๐), หน้า ๖๒.

[๑๘๘] ประยุทธ หลงสมบูรณ์, **พจนานุกรมบาลี-ไทย**, (กรุงเทพมหานคร: คุรุสภา, ๒๕๒๐), หน้า ๔๖.

หลักการสำคัญ

หลักการสำคัญของอานิสงส์ในพระไตรปิฎก เพื่อใช้เป็นปฐมเหตุจูงใจให้บุคคลที่ต้องการเข้าถึงธรรม มีจิตผ่องใส เบิกบาน ด้วยการคิดถึงประโยชน์หรือผลที่จะได้รับจากการประกอบกุศลนั้นๆ โดยจิตใจเบิกบาน เป็นจิตใจที่พร้อมจะรับฟังธรรมในลำดับต่อไป

เช่นเดียวกับในกรณีของพระอุบาลีที่พระองค์ทรงประกาศคุณของพระวินัย ตรัสสรรเสริญการเรียนพระวินัย และพรรณนาคุณพระอุบาลีให้ภิกษุทั้งหลายฟัง ทำให้ภิกษุทั้งหลายต้องการเรียนพระวินัยในสำนักพระอุบาลี[๑๘๙]

แม้ภายหลังจุดประสงค์ของการประกอบกุศลจะเปลี่ยนจากการเข้าถึงธรรม เป็นการประกอบกุศลเพื่ออุทิศให้บรรพชนที่ล่วงลับไปแล้ว หรือเพื่อส่งเสริมประเพณีวัฒนธรรมอันดีงามในแต่ละท้องถิ่นก็ตาม แต่หลักการสำคัญของแนวคิดอานิสงส์ยังคงเช่นเดิม คือ การแสดงผลหรือประโยชน์ที่จะได้รับจากการประกอบกุศลกรรม ซึ่งจะถูกใช้เป็นแรงกระตุ้นหรือแรงจูงใจให้บุคคลนั้นๆ กระทำความดี เพื่อไปสู่จุดหมายตามผลของอานิสงส์ต่างๆ

ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่า หลักการสำคัญของอานิสงส์ คือ แนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่แสดงผลจากการทำดีอันจะได้รับทั้งในปัจจุบันและอนาคต เป็นการโน้มน้าวจิตใจของบุคคลให้ทำดี

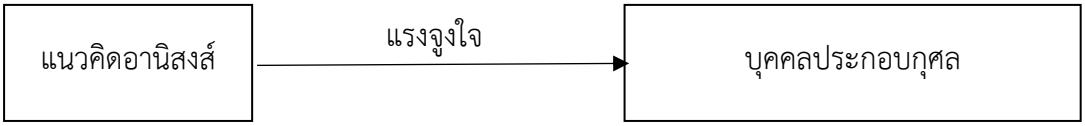

ประเภท/ องค์ประกอบ

การแจกแจงประเภทของคัมภีร์อานิสงส์ตามแหล่งที่มาของข้อมูล สามารถแบ่งได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ

๑) อานิสงส์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก พบทั้งในพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก

๒) อานิสงส์ที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา ได้แก่ คัมภีร์มิลินทปัญหา คัมภีร์วิสุทธิมรรคปกรณ์ หรือวิสุทธิมรรคอรรถกถา มังคลัตถทีปนี ปัญญาสชาดก และคัมภีร์สารัตถสังคหะ เป็นต้น

องค์ประกอบของอานิสงส์[๑๙๐] ประกอบด้วย

---

[๑๘๙] **วิ.มหา.** (ไทย) ๒/๔๓๘/๕๔๘

[๑๙๐] พระมหาสุทิตย์ อาภากโร (อบอุ่น), “การศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเรื่องอานิสงส์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา”, หน้า ๑๘๖.

๑) ผลประโยชนที่ได้รับ ได้แก่ ผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำในธรรมฝ่ายดีหรือตามหลักบุญกิริยาวัตถุไตรสิกขา และกุศลกรรมบถ

๒) ผลที่คาดหวัง ได้แก่ ผลที่จะพึงเกิดขึ้นจากการที่ได้ปฏิบัติในธรรมฝ่ายกุศลเหล่านั้น

๓) การกระทำในฝ่ายดี ได้แก่ อานิสงส์จะปรากฏขึ้นในเมื่อบุคคลนั้นปฏิบัติในธรรมฝ่ายกุศล แต่ถ้าเป็นผลจากธรรมฝ่ายอกุศลใช้คำว่า วิบาก

๔) การให้ผลทั้งที่เป็นปัจจุบันและอนาคต (ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์และสัมปรายิกัตถประโยชน์) อานิสงส์ถือว่าเป็นผลที่มาจากบุญกุศล หรือหมายถึง คุณเป็นที่ไหลมาเป็นนิตย์แห่งผลโดยไม่จำกัดสถานที่ และกาลเวลา

๕) ความสัมพันธ์เชิงเงื่อนไขของเหตุปัจจัย ได้แก่ อานิสงส์จะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อมีเหตุปัจจัยจากการปฏิบัติ หรือได้ทำการสิ่งที่เป็นกุศลแล้ว

กระบวนการ/ วิธีการ

แนวคิดเรื่องอานิสงส์เป็นแรงจูงใจให้บุคคลประกอบกุศล โดยมีกระบวนการดังนี้ เริ่มจากมีการแสดงผลของอานิสงส์ซึ่งมีเนื้อหาที่สามารถสร้างความศรัทธาให้กับพุทธศาสนิกชนได้ เมื่อบุคคลได้รับรู้ถึงผลของอานิสงส์ต่างๆ ผ่านการอ่านคัมภีร์ หรือฟังการเทศนา ทำให้เกิดความเชื่อถือและมีศรัทธาในการกระทำความดีต่างๆ พร้อมกับการเกิดขึ้นของความต้องการที่จะได้รับผลอานิสงส์นั้นๆ จึงประพฤติตนตามเรื่องราวที่ปรากฏในคัมภีร์ ซึ่งเป็นการทำความดีในลักษณะต่างๆ ตามผลที่ตนต้องการ แม้ในระยะแรกบุคคลจะประกอบกุศลกรรมเพราะหวังอานิสงส์ต่างๆ แต่เชื่อว่าภายหลังเมื่อบุคคลทำดีบ่อยครั้งและนานครั้ง การทำความดีจึงมีโอกาสที่จะกลายเป็นนิสัยได้ ถึงตอนนั้นการทำความดีก็เพราะต้องการทำความดี ไม่ได้คำนึงถึงอานิสงส์แต่อย่างใด สามารถเขียนเป็นขั้นตอนได้ดังนี้ ๑) มีการแสดงผลของอานิสงส์ ๒) บุคคลได้รับรู้และเชื่อในผลที่จะได้รับ ๓) บุคคลมีความต้องการในผลที่จะได้รับ ๔) บุคคลกระทำความดีเพื่อที่จะได้รับผลนั้น ๕) บุคคลกระทำความดีเพื่อความดี

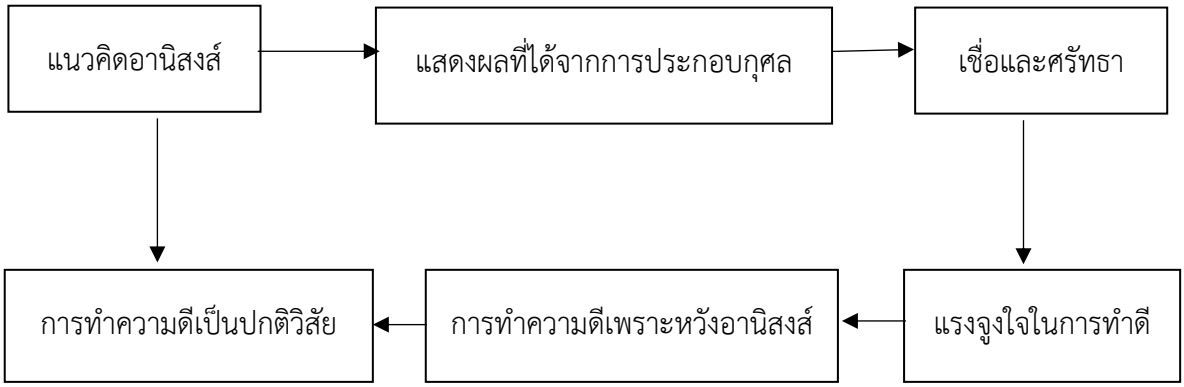

การประยุกต์ใช้

คัมภีร์ต่างๆ เกี่ยวกับอานิสงส์ซึ่งพบในล้านนานั้น ได้ประยุกต์จากแนวคิดอานิสงส์ที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก โดยใช้หลักการสำคัญดังเดิม คือ การแสดงผลของการประกอบกุศลกรรมทั้งผลในโลกปัจจุบันและอนาคต ทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ซึ่งใช้เป็นแรงจูงใจให้บุคคลกระทำความดีประกอบบุญกุศลในพระพุทธศาสนา สำหรับในส่วนที่แตกต่างกัน คือ เนื้อหาประกอบแนวคิดอานิสงส์

คัมภีร์อานิสงส์ล้านนา อาทิ อานิสงส์ถวายอัฏฐบริขาร อานิสงส์ถวายข้าวยาคู อานิสงส์ถวายสลากภัตต์ อานิสงส์ทอดกฐิน อานิสงส์สร้างวิหาร อานิสงส์รักษาศีลเส้นเดียว อานิสงส์ศีลห้า อานิสงส์ศีลแปด อานิสงส์จงกรม อานิสงส์พุทโธ อานิสงส์อดโกรธ อานิสงส์ฟังธรรม อานิสงส์คำสอน อานิสงส์โปราณชาดก อานิสงส์บวช อานิสงส์ตามผะดีส (จุดประทีป) เป็นต้น โดยทั้งหมดได้ชักชวนให้บุคคลประกอบบุญกุศลในลักษณะต่างๆ โดยแสดงผลของการกระทำบุญนั้นไว้อย่างยิ่งใหญ่

สำหรับเนื้อหาอานิสงส์ล้านนาฉบับต่างๆ ข้างต้น มีการนำวรรณกรรมพระพุทธศาสนา ประวัติพระพุทธเจ้า ตำนาน นิทานพื้นบ้าน หรือประวัติศาสตร์พื้นถิ่น เป็นต้น มาใช้ในการประกอบเรื่องราวอานิสงส์ที่ผู้ประพันธ์ต้องการนำไปสู่จุดประสงค์ในการถวาย สร้าง รักษา ปฏิบัติตน อุทิศ เพื่อให้ได้มาซึ่งอานิสงส์นั้นๆ

ทั้งนี้มีข้อสังเกตว่า คัมภีร์อานิสงส์ล้านนาในระยะแรกมีลักษณะสอดคล้องกับเนื้อหาในพระไตรปิฎก ซึ่งมุ่งไปสู่การเจริญปัญญาเป็นหลัก สร้างความรู้ความเข้าใจในหลักพระพุทธศาสนา ภายหลังจึงเกิดคัมภีร์อานิสงส์ที่แสดงถึงผลของการอุทิศบุญกุศลให้ผู้ล่วงลับไปแล้ว ตามความเชื่อที่ว่าการให้ธรรมเป็นทานมีอานิสงส์มากกว่าให้ทานประเภทอื่นๆ ต่อมาในสมัยปัจจุบันพบคัมภีร์อานิสงส์ที่เน้นไปยังการส่งเสริมวัฒนธรรม ประเพณีในสังคม เช่น อานิสงส์กองเจดีย์ทราย ส่งเสริมประเพณีสงกรานต์ เป็นต้น ที่เน้นให้มีพิธีกรรมการประกอบกุศลเพื่อหวังอานิสงส์ คือ การได้บุญ[๑๙๑]

ตัวอย่างคัมภีร์อานิสงส์การสร้างหอไตรในใบลานอานิสงส์หีดหอธรรม วัดพระหลวง จังหวัดแพร่[๑๙๒] ได้แสดงอานิสงส์ของการสร้างหอไตรไว้พร้อมกับการสร้างศาสนสถานศาสนวัตถุอื่นๆ มี ๘ ใบลาน จำนวน ๑๖ หน้า ในหนึ่งหน้ามี ๕ บรรทัด จารด้วยอักษรธรรมล้านนาและอักษรไทย ใช้ภาษาบาลี, ภาษาไทยถิ่นเหนือ และ ภาษาไทยปัจจุบัน เมื่อ ๑๘ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๗ ท้ายใบลานเขียนเป็นอักษรไทย ภาษาไทยว่า “คำอ้ายภิกษุเขียนแล”

คำอ้ายภิกษุนี้ เป็นชื่อที่ชาวบ้านพระหลวง อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ เรียกพระครูปัญญาภิชัย อภิชโย ชื่อเดิม คือ คำอ้าย ก้อนอาทร ท่านเป็นเจ้าอาวาสวัดพระหลวงตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๖ – ๒๕๓๔ ตำแหน่งสูงสุดเป็นเจ้าคณะอำเภอสูงเม่น สมณศักดิ์สูงสุดเป็นพระครูสัญญาบัตรชั้นพิเศษ งานศาสนประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกับหอไตรของท่าน มีดังนี้ การจารใบลานอานิสงส์หีดหอไตรพร้อม

---

[๑๙๑] พระมหาสุทิตย์ อาภากโร (อบอุ่น), “การศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเรื่องอานิสงส์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา”, หน้า ๒๔๕.

[๑๙๒] ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี, “หอไตรล้านนา”, **รายงานการวิจัย** กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๗, หน้า บทคัดย่อ.

ถวายตู้พระธรรม ไว้กับวัดพระหลวง ใน พ.ศ. ๒๔๖๗, สร้างพระไตรปิฎกถวายวัดพระหลวงใน พ.ศ. ๒๔๙๐, สร้างหอไตรถวายวัดพระหลวง ใน พ.ศ. ๒๕๒๗ (ปัจจุบันไม่ปรากฏหอไตรหลังนี้แล้ว) [๑๙๓]

ใจความสำคัญหรือแก่นเรื่องของใบลานฉบับนี้ กล่าวถึงอานิสงส์ในการรักษาพระไตรปิฎก ว่ามีอานิสงส์มาก เทียบเท่ากับอานิสงส์ของพระโพธิสัตว์ขณะสร้างโพธิสมภาร

สรุป อานิสงส์ คือ ผลของการกระทำในธรรมฝ่ายดี มีกุศลกรรมเป็นเหตุ ผลที่ได้จากการกระทำดีนั้นเรียกว่าอานิสงส์ โดยผลนั้นคาดหวังได้และให้ผลทั้งในปัจจุบันและอนาคต จุดประสงค์ของการตรัสเรื่องอานิสงส์ของพระพุทธเจ้าเพราะต้องการโน้มน้าวจิตใจของบุคคลให้แจ่มใสเพื่อเตรียมรับฟังธรรมเทศนาต่อไป เป็นการสร้างแรงจูงใจในการประกอบธรรมฝ่ายกุศล ทั้งการอธิบายเรื่องอานิสงส์นี้สามารถชี้แจงข้อสงสัยของบุคคลต่อการปฏิบัติธรรมฝ่ายดีด้วย อย่างไรก็ตามเมื่อพระพุทธองค์ตรัสธรรมฝ่ายกุศลก็ย่อมตรัสธรรมฝ่ายอกุศลประกอบเพื่อชี้แจงให้เห็นความแตกต่างระหว่างหนทางทั้งสองนี้ เช่นทรงสอนให้ละความกำหนัด ความพอใจ ความรัก ความกระหาย ความกระวนกระวาย ความทะยานอยากในรูป เวทนา สัญญา สังขารและ วิญญาณ ด้วยเห็นประโยชน์ของการปฏิบัติในธรรมข้อนั้น อานิสงส์นั้นมิใช่จะเกิดขึ้นเพียงบุคคลคนเดียวยังเกิดขึ้นได้กับหมู่คณะหรือสังคมด้วย เช่น อานิสงส์ของการถวายทาน การรักษาศีล เป็นต้น

๒.๓ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๓.๑ หนังสือและบทความที่เกี่ยวข้อง

๑) ปฐม หงส์สุวรรณ เขียนหนังสือเรื่องตำนานพระพุทธรูปล้านนาที่มีผลต่อโครงสร้างทางสังคมล้านนา สรุปเนื้อหาได้ว่าตำนานพระพุทธรูปล้านนาสามารถจำแนกความหมายทางสัญลักษณ์ออกเป็น ๔ ชุดความคิด ได้แก่ ๑) ความหมายของสัญลักษณ์ผ่านอิริยาบถ ๒) ความหมายของสัญลักษณ์ผ่านรูปร่างลักษณะ ๓) ความหมายของสัญลักษณ์ผ่านอำนาจอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ และ ๔) ความหมายของสัญลักษณ์ผ่านสล่า โดยพลังของตำนานพระพุทธรูปส่งผลต่อชุมชนท้องถิ่นล้านนาทั้งในส่วนของการอธิบายอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ การอธิบายขนบธรรมเนียมประเพณีพิธีกรรม การอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อทางศาสนา และการอธิบายความสัมพันธ์ของเพศวิถีระหว่างหญิงชาย ตลอดจนยังช่วยให้มองเห็นการดำรงอยู่ของเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ที่อำนวยประโยชน์อย่างกว้างขวางในชุมชนท้องถิ่น และช่วยให้เข้าใจลักษณะสังคมและวิถีชีวิตของชาวล้านนาได้[๑๙๔]

๒) ญาณภัทร ยอดแก้ว และแพรภัทร ยอดแก้ว เขียนบทความวิจัยเรื่องการศึกษาวิเคราะห์คุณค่าแท้และคุณค่าเทียมของการบูชาพระพุทธรูปในสังคมไทย พบ ๒ ลักษณะ คือ ๑) การ

---

[๑๙๓] ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี, “อานิสงส์การสร้างหอไตร ฉบับวัดพระหลวง อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่”, **ดำรงวิชาการ** มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๒ (เดือนกรกฎาคม– ธันวาคม ๒๕๕๙): ๕๙-๘๘.

[๑๙๔] ปฐม หงส์สุวรรณ. **ตำนานพระพุทธรูปล้านนา**. (กรุงเทพมหานคร: กองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๔), หน้า ๓.

บูชาพระพุทธรูปตามแนวจารีต และ ๒) การบูชาพระพุทธรูปตามแนวประชานิยม โดยคุณค่าแท้ของการบูชาพระพุทธรูป คือ การเสริมสร้างปัญญา[๑๙๕]

๓) ฮันส์ เพนธ์ เขียนหนังสือเรื่องคำจารึกที่ฐานพระพุทธรูปนครเชียงใหม่ สรุปเนื้อหาได้ว่า คำจารึกที่พบในช่วง พ.ศ. ๑๙๐๐-๒๑๐๐ ได้แบ่งเป็น ๓ ระยะ คือ ๑) ยุคก่อนสีหฬภิกขุ ราว พ.ศ. ๑๒๙๓-๑๙๖๗ อันเป็นยุคสมัยที่พระนางจามเทวีเสด็จจากลพบุรีขึ้นมาครองอาณาจักรหริภุญไชย ในขณะนั้นพุทธศาสนาเถรวาทยังมีลักษณะที่ผสมผสานระหว่างพุทธศาสนามหายาน พราหมณ์ และความเชื่อท้องถิ่น พระสงฆ์กลุ่มแรกเป็นพระสงฆ์แบบนครวาสีหรือคามวาสี ซึ่งบางครั้งก็แยกไปอยู่ป่าแบบฝ่ายอรัญวาสีชั่วคราวเช่นกัน มีความสัมพันธ์กับพุทธศาสนามอญและพม่า ๒) ยุคสีหภิกษุ ราว พ.ศ. ๑๙๒๗-๒๐๙๓ เริ่มตั้งแต่สมัยของพระญากือนาที่ประสงค์ได้มาซึ่งคณะสงฆ์อรัญญวาสีที่สามารถกระทำสังฆกรรมได้บริสุทธิ์ ก่อให้เกิดฝ่ายวัดสวนดอกขึ้น ๓) ยุคหลังสีหฬภิกษุ ราว พ.ศ. ๒๐๙๓-๒๓๔๓ เป็นช่วงที่เกิดฝ่ายวัดป่าแดงขึ้น ในสมัยพระเจ้าติโลกราชเป็นต้นมา[๑๙๖]

๔) สรัสวดี อ๋องสกุล เขียนหนังสือวิเคราะห์คัมภีร์ใบลานไว้ในหนังสือหลักฐานประวัติศาสตร์ล้านนา สรุปเนื้อหาได้ว่า เมื่อมีการสร้างพระพุทธรูปแล้ว ชาวล้านนาจะมีคติความเชื่อเกี่ยวกับการมีชีวิตเหมือนมนุษย์ทั่วไปและอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตอยู่ในพระพุทธรูป จึงก่อให้เกิดประเพณีวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูป เช่น การถวายน้ำล้างพระพักตร์ แปรงสีฟัน ผ้าเช็ดหน้าแก่พระพุทธรูปในตอนเช้า การถวายอาหารแก่พระพุทธรูป การผิงไฟพระพุทธรูปในฤดูหนาว การสรงน้ำพระพุทธรูป เป็นต้น ตลอดจนการทำนายเหตุการณ์ตามลักษณะพระพุทธรูป เช่น ถ้าพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองมีเหงื่อไหลออกมา หรือมีน้ำพระเนตร ทำนายว่าบ้านเมืองจะเกิดอุบาทว์ เป็นต้น[๑๙๗]

๕) ฤษีเทพขาว พลอยทำ เขียนบทความวิจัยเรื่อง แนวทางการสร้างสรรค์พระแผงไม้เชิงพุทธศิลป์ล้านนา สรุปได้ว่า ๑) พระแผงไม้เป็นงานพุทธศิลป์เครื่องไม้ล้านนา ที่นิยมสร้างตามคติความเชื่อในเรื่องของอดีตพุทธเจ้า โดยมีการนำพระพิมพ์มาบรรจุในแผงไม้ จำนวน ๒๘ องค์เพื่อสื่อถึงอดีตพุทธเจ้า เพื่อเป็นพุทธบูชาสืบต่อพระพุทธศาสนาจนถึง ๕,๐๐๐ ปี และเพื่อเป็นบุญกุศลให้กับตนเอง โดยมีเป้าหมายสูงสุดคือ นิพพาน ๒) การสำรวจกระบวนการสร้างพระแผงไม้ในจังหวัดลำปาง พบว่ามีอายุการสร้างระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๕ ๓) แนวทางการสร้างพระแผงไม้เชิงพุทธศิลป์เป็นการประมวลองค์ความรู้เกี่ยวกับคติการสร้างพระแผงไม้ในล้านนา ผลของการสร้างพระแผงไม้เชิงพุทธ

---

[๑๙๕] ญาณภัทร ยอดแก้ว แพรภัทร ยอดแก้ว, “การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าแท้และคุณค่าเทียมของการบูชาพระพุทธรูปในสังคมไทย”, **การประชุมวิชาการมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์** วิทยาเขตกำแพงแสน ครั้งที่ ๗ พ.ศ. ๒๕๕๓.

[๑๙๖] ฮันส์ เพนธ์, **คำจารึกที่ฐานพระพุทธรูปในนครเชียงใหม่.** (กรุงเทพมหานคร: กรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๙), หน้า ๕๖.

[๑๙๗] สรัสวดี อ๋องสกุล (ปริวรรต), **หลักฐานประวัติศาสตร์ล้านนา จากเอกสารคัมภีร์ใบลานและพับสา**, (เชียงใหม่: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๔๓๔), หน้า ๑๐๖.

ศิลป์ยังทำหน้าที่เป็นสื่อศิลปะที่สะท้อนความหมายของหลักธรรมและหลักศรัทธาในพระพุทธศาสนา เพื่อการอนุรักษ์และสืบสานภูมิธรรมและพุทธิปัญญาของพุทธศาสนิกชนสืบต่อไป[๑๙๘]

๖) ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี และคณะ เขียนบทความเรื่อง พระพุทธรูปดอกไม้ในอำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่: รูปแบบและจารึก พบว่า รูปแบบพระพุทธรูปดอกไม้แบ่งได้เป็นพระพุทธรูปประทับยืนกับประทับนั่ง โดยพระพุทธรูปประทับยืนที่แสดงวัตถุทรงกลมในพระหัตถ์ อาจหมายถึงพระพุทธรูปปางรับผลสมอตามคติเถรวาท หรือพระไภษัชยคุรุตามคติมหายาน ส่วนพระพุทธรูปประทับนั่ง ทรงเครื่อง พบ ๒ ลักษณะ คือ สวมมงกุฎทรงสูง และสวมมงกุฎทรงเตี้ย โดยพบทั้งที่สวมฉลองพระองค์แขนยาวและแขนสั้น สำหรับพระพุทธรูปประทับนั่ง ไม่ทรงเครื่อง แสดงความโดดเด่นด้วยจีวรที่ดึงมาปิดอังสาขวาเป็นรูปครึ่งวงกลมและการซ้อนกันของชายจีวรบนอังสาซ้าย นอกจากนี้ยังพบเป็นพระสาวกที่มีนัยหมายถึงพระอุปคุตและพระบัวเข็ม สำหรับจารึกที่ฐาน จารึกด้วยอักษร ๓ ประเภท คือ อักษรธรรมล้านนา อักษรไทใหญ่ และอักษรพม่า โดย พ.ศ. ที่เก่าที่สุดในจารึก คือ พ.ศ. ๒๔๓๘ ที่พบมากที่สุด คือ พ.ศ. ๒๔๗๐ ที่พบใหม่ที่สุด คือ พ.ศ. ๒๔๗๘ จารึกทั้งหมดอยู่ในสมัยครูบาหบุ่นเจ้าบุญจุ่ม (บุญชุ่ม) สิริวิชโย ปกครองวัดป่าตุ้มดอน อันเป็นช่วงก่อนและหลังการสร้างวิหาร พระพุทธรูปทั้งหมดนำเข้ามาจากประเทศพม่า โดยพ่อค้าวัวต่าง ในพุทธศตวรรษที่ ๒๕ โดยจารึกมีเนื้อหาแสดงถึงคติความเชื่อเกี่ยวกับอายุพระพุทธศาสนา และความปรารถนาในการเข้าถึงความสุขอันมีพระนิพพานเป็นยอด[๑๙๙]

๗) สมศักดิ์ พรมจักร และศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี เขียนบทความเรื่อง การสร้างสรรค์พระพุทธรูปดอกไม้ โดยความร่วมมือของคนในชุมชนป่าตุ้มดอน อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการสร้างสรรค์พระพุทธรูปดอกไม้โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนป่าตุ้มดอน อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ทั้งนี้แกนนำที่เข้าร่วมโครงการมี ๒๐ รูป/ท่าน ส่วนใหญ่มีอายุเกิน ๔๐ ปี และมีพระสงฆ์ ๑ รูป คือ เจ้าอาวาสวัดป่าตุ้มดอน ทั้งหมดเป็นคนในชุมชน ใช้วัดป่าตุ้มดอนเป็นสถานที่ในการดำเนินงาน ประกอบด้วยกิจกรรม ๕ กิจกรรม ได้แก่ ๑) การบอกเล่าโครงการและเก็บดอกไม้ในชุมชน ๒) คัดเลือกและออกแบบงานพุทธศิลปกรรม ๓) การสร้างสรรค์ต้นแบบ ๔) การร่วมกันเรียนรู้เพื่อสร้างสรรค์พระพุทธรูปดอกไม้ ๕) การร่วมกันถวายพระพุทธรูปดอกไม้ การดำเนินการเป็นไปตาม ๔ กระบวนการตามแนวคิดของโคเฮน และอัพฮอฟ (Cohen & Uphoff) อันประกอบด้วย ๑) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ๒) การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ ๓) การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ ๔) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล โดยผลจากการทำงานได้สร้าง

---

[๑๙๘] ฤษีเทพขาว พลอยทำ, “แนวทางการสร้างสรรค์พระแผงไม้เชิงพุทธศิลป์ล้านนา”, **วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา** ปี ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม - ธันวาคม - ๒๕๖๓): ๓๒๕-๓๔๔.

[๑๙๙] ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี และคณะ “พระพุทธรูปดอกไม้ในอำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่: รูปแบบและจารึก” **วารสารดำรงวิชาการ** ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๑ (๑ ม.ค. ๒๕๖๗ -๓๐ มิ.ย.๒๕๖๗).

พระพุทธรูปดอกไม้จำนวน ๑ รูปแบบ เป็นพระพุทธรูปนูนต่ำ ต้นแบบจากพระไภษัชยคุรุในศิลปะไทใหญ่-พม่าที่เก็บรักษาไว้ในวัดป่าตุ้มดอน[๒๐๐]

๒.๓.๒ งานวิจัยและวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง

๑) พระนคร ปญฺญาวชิโร (ปรังฤทธิ์) ทำวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องพระพุทธเจ้าในสังคมวัฒนธรรมล้านนา ผลการศึกษาพบว่า ความเชื่อเรื่องพระพุทธเจ้าในสังคมล้านนาเป็นความเชื่อที่สัมพันธ์และผสมกับความเชื่อท้องถิ่นและความเชื่อพราหมณ์ ทำให้ชาวล้านนาเชื่อว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้มีบุญญาธิการ การตรัสรู้เป็นไปเพื่อโปรดสัตว์โลก แม้ปรินิพพานแล้วยังเชื่อว่าพระพุทธเจ้าดำรงอยู่ในสภาวะที่เป็นวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ มีพุทธานุภาพเหนือพลังอำนาจลึกลับในท้องถิ่น ซึ่งสะท้อนออกมาอย่างชัดเจนในพิธีเปลี่ยนผ่านสภาวะของการสร้างพระพุทธรูปที่คล้ายกับการอัญเชิญวิญญาณและขวัญมาสถิตจนเป็นพระพุทธรูปที่สมบูรณ์ เป็นสิริมงคล มีพลานุภาพศักดิ์สิทธิ์ และวิธีปฏิบัติต่อพระพุทธรูปเช่นเดียวกับบุคคลมีชีวิต ตลอดจนถึงการประกอบพิธีกรรมเพื่ออำนาจศักดิ์สิทธิ์จากพระพุทธเจ้าในการปัดเป่า แก้ไข และป้องกันภยันตรายต่างๆ[๒๐๑]

๒) ยุทธภูมิ มั่นตรง ศึกษาพระพิมพ์แผงไม้ในล้านนา พบว่า พระพิมพ์แผงไม้ล้านนาได้รับอิทธิพลจากศิลปะพุกาม ในประเทศเมียนมา ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๙ โดยผ่านทางชุมชนโบราณหริภุญไชย นอกจากนี้ยังได้รับอิทธิพลศิลปะแบบอยุธยา ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ซึ่งมีความสัมพันธ์ทางด้านรูปแบบแผงไม้และพระพิมพ์ที่คล้ายคลึงกัน จากการวิเคราะห์ตีความพบว่า การสร้างพระพิมพ์แผงไม้ในลักษณะเช่นนี้ถือเป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงพุทธศาสนา ในคัมภีร์และพระสูตรต่างๆ ได้กล่าวถึงพระพิมพ์ที่เกี่ยวเนื่องและสัมพันธ์กับคติเรื่องเจดีย์ ซึ่งจัดอยู่ในประเภทอุเทสิกเจดีย์ การสร้างพระพิมพ์แผงไม้และการประดับภายในอาคารศาสนสถาน สร้างขึ้นโดยคติความเชื่อทางพุทธศาสนา ในเรื่องอดีตพุทธทั้งนิกายเถรวาทและมหายาน นิยมสร้างในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๔-๒๕ และเกี่ยวเนื่องกับคติการสืบทอดอายุพุทธศาสนาให้ครบ ๕,๐๐๐ ปี และการทำบุญสืบต่ออายุ[๒๐๒]

๓) ธีรพันธ์ บุญมาก ศึกษาเรื่องวิเคราะห์คติธรรมจากประเพณีการสร้างพระพุทธรูปไม้ในจังหวัดแพร่ พบว่า ๑) การสร้างพระพุทธรูปไม้มีแนวคิดพื้นฐานจากเรื่องพุทธลักษณะ ๓๒ ประการและอนุพยัญชนะ ๘๐ ของพระพุทธเจ้า ๒) ประเพณีการสร้างพระพุทธรูปไม้ในจังหวัดแพร่ ไม่พบหลักฐานแน่ชัดว่าเริ่มมาแต่สมัยใด แต่พบว่ามีพระพุทธรูปไม้จำนวนมากในแต่ละวัดทั่วจังหวัดแพร่ ที่พบมากที่สุดอยู่ที่อำเภอลอง อำเภอสูงเม่น และมีการสร้างพิพิธภัณฑ์เพื่อเก็บอนุรักษ์และรักษาไว้ให้

---

[๒๐๐] สมศักดิ์ พรมจักร และศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี “การสร้างสรรค์พระพุทธรูปดอกไม้ โดยความร่วมมือของคนในชุมชนป่าตุ้มดอน อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่” **วารสารปณิธาน** ปีที่ ๒๐ ฉบับที่ ๒ (เดือนกรกฎาคม – ธันวาคม ๒๕๖๗).

[๒๐๑] พระนคร ปญฺญาวชิโร (ปรังฤทธิ์), “การวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพระพุทธเจ้าในสังคมวัฒนธรรมล้านนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต** สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๖๑), หน้า บทคัดย่อ.

[๒๐๒] ยุทธภูมิ มั่นตรง. “พระพิมพ์แผงไม้ในล้านนา” **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๘), หน้า บทคัดย่อ.

ได้ศึกษา ช่วงหลังประเพณีการสร้างพระพุทธรูปไม้มาถวายวัดเริ่มหายไป ไม่เป็นที่นิยมมากนัก จะมีแต่เฉพาะปราชญ์ภูมิปัญญาที่มีประสบการณ์และองค์ความรู้ในพื้นที่ที่ยังมีข้อมูลและมีการสืบทอดการสร้างพระพุทธรูปไม้อยู่ จนมาถึงปัจจุบันได้มีพัฒนาการของประเพณีการสร้างพระพุทธรูปไม้ในจังหวัดแพร่ ๓) ประเพณีการสร้างพระพุทธรูปไม้นั้นสะท้อนคติธรรมทางพระพุทธศาสนา ๒ ลักษณะคือ (๑) คติธรรมที่ปรากฏตามพุทธอิริยาบถ (ปาง) และคติธรรมจากพุทธลักษณะ ๓๒ ประการ (๒) คติธรรมที่ปรากฏจากขั้นตอนการสร้างพระพุทธรูปไม้เพื่อถวาย คือ หลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ หลักสามัคคี และหลักสัมมาอาชีวะ[๒๐๓]

๔) พระเกรียงไกร สุทฺธมโน (ยางเครือ) ศึกษาวิเคราะห์ปัญจอันตรธานในพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่าพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงสาเหตุของการอันตรธานว่ามาจากสาเหตุต่างๆ เช่น พระพุทธเจ้าบางพระองค์ไม่แสดงธรรมโดยพิสดาร ไม่มีการบัญญัติสิกขาบท ไม่แสดงปาติโมกข์ สัทธรรมปฏิรูป โมฆบุรุษ ความไม่เคารพยำเกรงในพระรัตนตรัย ในสิกขา ในสมาธิ ไม่เจริญสติปัฏฐาน ๔ ความประมาท ความเกียจคร้าน ความมักมาก ความไม่สันโดษ อโยนิโยมนสิการ ความไม่มีสัมปชัญญะ เป็นต้น ส่วนพระสัทธรรมจะดำรงอยู่ได้นานก็ด้วยนัยตรงกันข้ามนั้น ในคัมภีร์อรรถกถากล่าวถึงอันตรธาน ๕ อย่าง คือ ปริยัติอันตรธาน ปฏิบัติอันตรธาน ปฏิเวธอันตรธาน ลิงคอันตรธาน และธาตุอันตรธาน โดยเป็นการอธิบายความ ขยายความของอันตรธานในแต่ละอย่าง และลำดับของการเกิดอันตรธานขึ้น ในตำราพระพุทธศาสนาอาศัยคัมภีร์อรรถกถามาแต่งอธิบาย ขยายความความสัมพันธ์กันของปัญจอันตรธาน อันตรธานในแต่ละอย่างจะเป็นปัจจัยให้แก่กันและกันเหมือนดังหลักปฏิจจสมุปบาท สำหรับคติความเชื่อปัญจอันตรธานตามที่ปรากฏในสังคมไทยปรากฏในการเทศน์มหาชาติ การสร้างพระเจดีย์ การสร้างพระเครื่อง และการสร้างพระพุทธปฏิมากร ส่วนสถานการณ์ของปัญจอันตรธานในสังคมไทยที่ปรากฏ คือปริยัติอันตรธาน ปฏิบัติอันตรธาน และลิงคอันตรธาน ส่วนปฏิเวธอันตรธาน (ผลของการปฏิบัติ) และธาตุอันตรธานนั้นยังไม่ปรากฏในสังคมไทย[๒๐๔]

๕) ฟองสมุทร วิชามูล ศึกษามหาปุริสลักษณะของพระพุทธเจ้า พบว่า มหาปุริสลักษณะหมายถึง ลักษณะของบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ คือ พระพุทธเจ้า ในคัมภีร์พระวินัยปิฎกและพระอภิธรรมปิฎกมีกล่าวถึงลักษณะของมหาบุรุษบางประการเท่านั้น แต่มีกล่าวไว้อย่างละเอียดครบ ๓๒ ประการ พร้อมอานิสงส์ที่ทำให้ได้มหาปุริสลักษณะไว้ในลักขณสูตรและมหาปทานสูตร พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย และกล่าวถึงบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ เรียกว่ามหาบุรุษ ซึ่งมีคติสองอย่างคือ ถ้าครองเรือนจะได้เป็นพระมหาจักรพรรดิ์ ถ้าออกผนวชจะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในสุมังคลวิลาสินี อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย พระพุทธโฆสาจารย์ได้อรรถาธิบายมหาปุริสลักษณะ

---

[๒๐๓] ธีรพันธ์ บุญมาก, “วิเคราะห์คติธรรมจากประเพณีการสร้างพระพุทธรูปไม้ในจังหวัดแพร่” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาวิชาพระพุทธศาสนา (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๓), หน้า บทคัดย่อ.

[๒๐๔] พระเกรียงไกร สุทฺธมโน (ยางเครือ), “การศึกษาวิเคราะห์ปัญจอันตรธานในพระพุทธศาสนาเถรวาท” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาวิชาพระพุทธศาสนา (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า บทคัดย่อ.

ไว้โดยละเอียดและเป็นรูปธรรมชัดเจนมากขึ้น ในคัมภีร์มิลินทปัญหา ได้กล่าวถึงมหาปุริสลักษณะของพระพุทธเจ้า ในบทสนทนาระหว่างพระยามิลินท์กับพระนาคเสน สำหรับการศึกษาวิเคราะห์มหาปุริสลักษณะของพระพุทธเจ้าแง่บุคคาธิษฐาน เช่น รูป จักรและรูปมงคล ๑๐๘ ประการที่ปรากฏบนฝ่าพระบาท หมายถึง การที่พระองค์เสด็จไปที่แห่งใดเป็นการหมุนไปของกงล้อแห่งพระธรรมและความเป็นผู้มีบริวารมาก ทรงมีพระกำลังเสมอช้างล้านเชือก หมายถึง ผู้สมบูรณ์ด้วยทศพลญาณที่ทำให้พระองค์สามารถประกาศพระศาสนาได้แผ่ไพศาล การศึกษาวิเคราะห์มหาปุริสลักษณะของพระพุทธเจ้าแง่กายวิภาคนั้นสรุปได้ว่า เป็นลักษณะพิเศษของมหาบุรุษ ส่วนบุคคลอื่นที่มีมหาปุริสลักษณะไม่สมบูรณ์ก็ยังไม่ได้ชื่อว่าเป็นมหาบุรุษ[๒๐๕]

๖) สาธนีย์ เหลืองพิทักษ์ ศึกษาวิเคราะห์มหาปุริสลักษณะที่ปรากฏในพระพุทธรูปสำคัญในล้านนา พบว่า ลักษณะของพระพุทธรูปสำคัญในล้านนาที่สอดคล้องกับมหาปุริสลักษณะ คือ มีองค์คุลียาว มีพระวรกายตั้งตรงดุจกายพรหม เพื่อแสดงให้เห็นถึงอานิสงส์ที่พระองค์ไม่ฆ่าสัตว์ ทรงมีพระเมตตากรุณาต่อสัตว์ มีความละอายและมุ่งประโยชน์ต่อผู้อื่น มีพระวรกายทุกส่วนบริบูรณ์ดุจลำตัวท่อนหน้าของราชสีห์ มีร่องพระปฤษฎางค์เต็มเสมอกัน มีลำพระศอกลมเท่ากันตลอด แสดงให้เห็นถึงอานิสงส์ที่พระองค์เป็นผู้ปรารถนาความเจริญแก่พหุชน เจริญด้วยศรัทธา รักษาศีล เจริญด้วยสุตะ พุทธิ จาคะ ธรรมะและปัญญา มีพระเศียรดุจประดับด้วยกรอบพระพักตร์ เพื่อแสดงให้เห็นถึงอานิสงส์ที่พระองค์เป็นผู้นำในการประพฤติสุจริต ๓[๒๐๖]

---

[๒๐๕] ฟองสมุทร วิชามูล, “ศึกษามหาปุริสลักษณะของพระพุทธเจ้า” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาวิชาพระพุทธศาสนา (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า บทคัดย่อ.

[๒๐๖] สาธนีย์ เหลืองพิทักษ์, “ศึกษาวิเคราะห์มหาปุริสลักษณะที่ปรากฏในพระพุทธรูปสำคัญในล้านนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาวิชาพระพุทธศาสนา (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐), หน้า บทคัดย่อ.

๒.๔ กรอบแนวความคิดในการศึกษาวิจัย

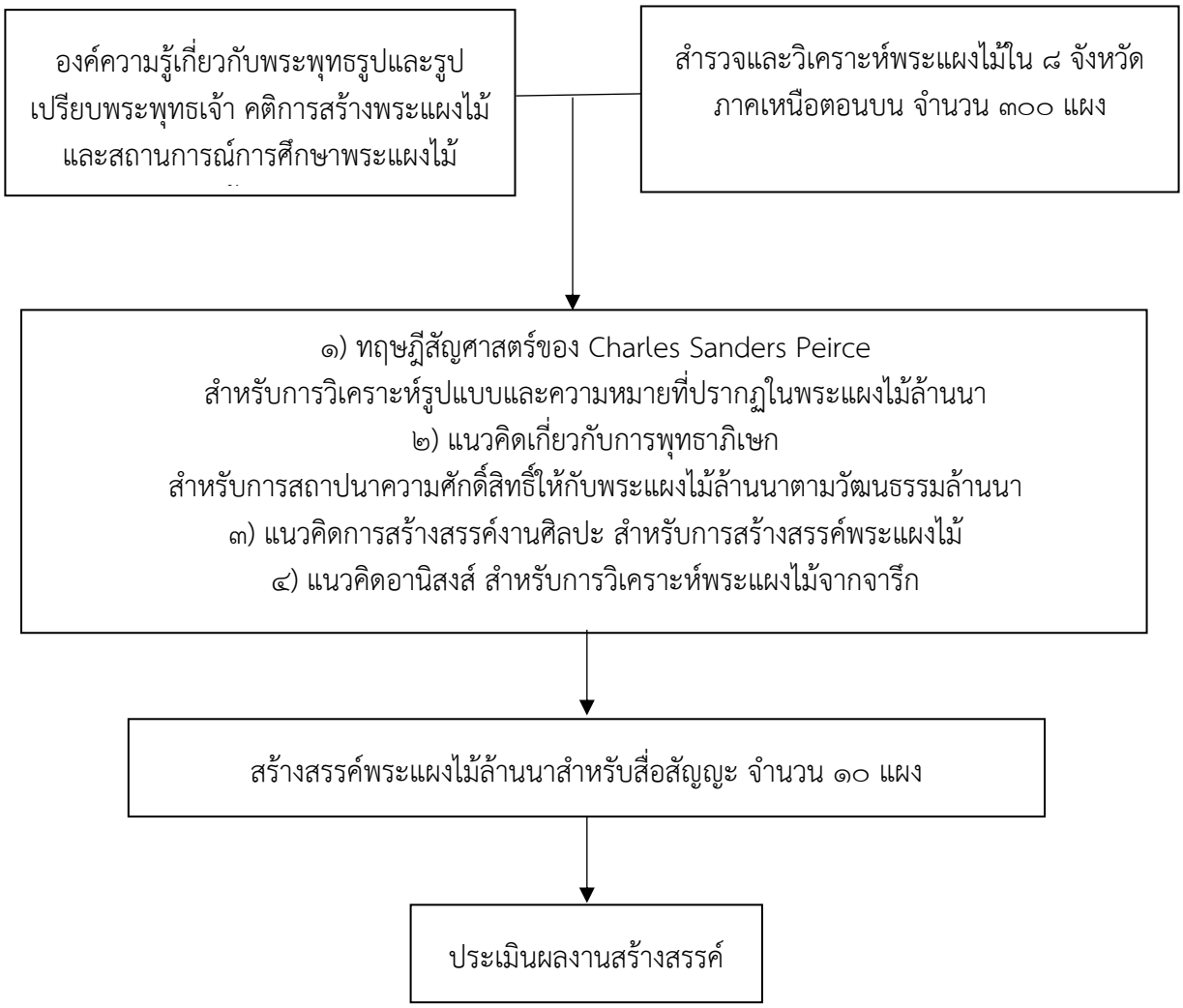

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

ในบทนี้จะได้นำเสนอวิธีดำเนินการวิจัย ประกอบด้วยรูปแบบการวิจัย พื้นที่และองค์กรในการศึกษาวิจัย ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เครื่องมือการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูลและการปฏิบัติการศึกษาวิจัย และ การวิเคราะห์ข้อมูล มีรายละเอียดดังนี้

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยแบบผสานวิธี (mixed methods research) ประกอบด้วย ๑) การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ๒) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เน้นการลงพื้นที่เก็บข้อมูล (Survey Research) และสัมภาษณ์ ๓) การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research)

กระบวนการวิจัยมุ่งศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับพระแผงไม้ล้านนา เพื่อนำไปสู่การสังเคราะห์องค์ความรู้สำหรับใช้เป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์พระแผงไม้ เริ่มต้นจากการศึกษาเอกสาร เพื่อให้ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติ ความสำคัญ คติการสร้าง และสถานการณ์การศึกษาพระแผงไม้ล้านนา ก่อนลงพื้นที่สำรวจพระแผงไม้ใน ๘ จังหวัดภาคเหนือตอนบน จำนวน ๓๐๐ แผง จากนั้นจึงนำมาวิเคราะห์รูปแบบทางพุทธศิลปกรรม องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษานำมาสังเคราะห์เพื่อประโยชน์ในการสร้างสรรค์พระแผงไม้ล้านนาขึ้นใหม่ จำนวน ๑๐ แผง พร้อมประเมินการสร้างสรรค์พระแผงไม้โดยศิลปินล้านนา

๓.๑.๑ การศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research)

มุ่งเน้นการศึกษารวบรวมข้อมูล จากหนังสือ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระแผงไม้ล้านนา โดยมีขั้นตอนดังนี้

๑) ศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก ตำนาน ยันต์ คาถาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า และรูปเปรียบพระพุทธเจ้า

๒) ศึกษาข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า พระแผงไม้ ทฤษฎีสัญญวิทยา สำหรับการวิเคราะห์รูปแบบและความหมายที่ปรากฏในพระแผงไม้ล้านนา แนวคิดเกี่ยวกับอานิสงส์ที่ใช้อธิบายเหตุแห่งการสร้างพระแผงไม้ แนวคิดการสร้างสรรค์งานศิลปะ สำหรับการสร้างสรรค์พระแผงไม้จำนวน ๑๐ แผงไม้ และแนวคิดเกี่ยวกับการพุทธาภิเษก สำหรับการสถาปนาความศักดิ์สิทธิ์ของพระแผงไม้ที่สร้างสรรค์ใหม่

๓) วิเคราะห์องค์ความรู้เกี่ยวกับพระแผงไม้ล้านนาที่ปรากฏในเอกสารต่างๆ เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการสร้างสรรค์พระแผงไม้ต่อไป

๓.๑.๒ การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

มุ่งเน้นให้ได้คำตอบจากการลงพื้นที่ สัมภาษณ์ โดยเขียนคำตอบที่ได้ในลักษณะเชิงพรรณนาความ (Descriptive Presentation) มีการดำเนินการดังนี้

๑) การลงพื้นที่สำรวจพระแผงไม้จำนวน ๓๐๐ แผง ใน ๘ จังหวัดภาคเหนือตอนบน ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน แพร่ น่าน พะเยา ลำพูน และลำปาง

๒) สัมภาษณ์นักวิชาการ พระสงฆ์ ที่มีองค์ความรู้เกี่ยวกับพระแผงไม้ล้านนา จำนวน ๓ รูป

๓) สัมภาษณ์ ผู้นำชุมชน และคนในชุมชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการมีอยู่ของพระแผงไม้ล้านนาในปัจจุบัน จำนวน ๒๐ รูป/คน

๔) ประมวลข้อมูลจากการสัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูลในเชิงคุณภาพ แล้วนำมาวิเคราะห์สังเคราะห์เพื่อให้เห็นประวัติ ความสำคัญ คติการสร้าง และสถานการณ์การศึกษาพระแผงไม้ล้านนาตลอดจนถึงรูปแบบพระแผงไม้ล้านนา

๓.๒.๓ การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research)

เป็นการสร้างสรรค์พระแผงไม้ล้านนาจำนวน ๑๐ แผง โดยการมีส่วนร่วมของนิสิตสาขาพุทธศิลปกรรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ คนในชุมชนบ้านร้องต้นขาม ตำบลสำราญราษฎร์ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ คนในชุมชนบ้านถวาย อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ มีขั้นตอนการทำงาน ๕ ขั้นตอน เริ่มจากการค้นหาแนวคิดในการสร้างสรรค์พระแผงไม้ อันเป็นผลจากการวิจัยและการทำงานร่วมกับนิสิตอาสา สาขาวิชาพุทธศิลปกรรม มจร.ชม. จากนั้นจึงเป็นการสร้างสรรค์พระพิมพ์จากดอกไม้บูชาร่วมกับนิสิตอาสา ประกอบด้วยขั้นตอนย่อย ได้แก่ การเก็บดอกไม้ การสร้างต้นแบบ การสร้างแม่พิมพ์ยางซิลิโคน และการหล่อพระพิมพ์ ขั้นตอนต่อไปแนการสร้างสรรค์แผงไม้และการประดับพระพิมพ์บนแผงไม้ ซึ่งคณะวิจัยได้ทำงานร่วมกับคนในชุมชนบ้านร้องต้นขาม อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ต่อจากขั้นตอนนี้จะเป็นการตกแต่งพระแผงไม้ตามผลจากการศึกษาและข้อสรุปในที่ประชุม เป็นการทำงานร่วมกันระหว่างมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ คนในชุมชนบ้านร้องต้นขาม อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ และคนในชุมชนบ้านถวาย อำแภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อพระแผงไม้ทั้งหมดเสร็จสิ้นเป็นที่น่าพอใจแล้ว จึงนำไปสู่การพุทธาภิเษกในลำดับสุดท้าย

๓.๒ พื้นที่และองค์กรในการศึกษาวิจัย

พื้นที่และองค์กรในการศึกษาวิจัย ได้แก่ สาขาวิชาพุทธศิลปกรรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ และชุมชนบ้านร้องต้นขาม อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ชุมชนบ้านถวาย อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีลักษณะที่โดดเด่นดังนี้

๑) สาขาวิชาพุทธศิลปกรรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ เป็นสาขาวิชาที่มีการเรียนการสอนเกี่ยวกับพุทธศิลปกรรมในระดับปริญญาโท และปริญญาเอก นิสิตมีองค์ความรู้เกี่ยวกับการสร้างสรรค์งานพุทธศิลปกรรม และมีความพึงพอใจในการสร้างสรรค์งาน

๒) ชุมชนบ้านร้องต้นขาม อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ เป็นชุมชนที่มีการแกะสลักไม้มานานกว่า ๕๐ ปี จากการลงพื้นที่สำรวจพบว่าการแกะสลักไม้ในชุมชนบ้านร้องต้นข้าม มีกระบวนการทำงาน ๖ ขั้นตอนใหญ่ แต่ละขั้นตอนมีคนในหมู่บ้านรับงานไปทำ ด้วยเหตุนี้กระบวนการผลิตไม่ได้ทำเสร็จในคนเพียงคนเดียว ได้แก่ ๑) การซื้อไม้และติดกระดาษลายบนไม้ โดยโรงงานขนาดเล็ก ๒) การฉลุช่องไฟลวดลายที่ไม่ต้องการออก โดยช่างฉลุ ๓) การแกะสลัก โดยช่างแกะสลัก ๔) การตกแต่ง ด้วยการขัดกระดาษทราย โดยโรงงานขนาดเล็ก ๕) ทำสี โดยช่างสีในร้านจำหน่ายสินค้า ๖) จำหน่ายหน้าร้าน เดิมโรงงานขนาดเล็กในหมู่บ้านที่รับทำไม้แกะสลัก มี ๑ โรงงาน ปัจจุบันได้หยุดดำเนินกิจการแล้ว โดยช่างแกะสลักไม้ในชุมชนบ้านร้องต้นขามที่ยังคงทำงานสืบมากระทั่งทุกวันนี้ส่วนใหญ่เริ่มมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๑ และเริ่มฝึกฝนการแกะสลักไม้ภายหลังที่จบชั้นประถม ๔ โดยเข้าไปฝึกทำงานกับช่างในหมู่บ้าน ใช้เวลาฝึกประมาณ ๒ – ๓ เดือน จึงเริ่มรับจ้างแกะไม้ และยึดอาชีพแกะสลักไม้กระทั่งปัจจุบัน

๓) ชุมชนบ้านถวาย อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นชุมชนที่ทำงานไม้แกะสลักมายาวนานกว่า ๕๐ ปี โดยส่วนหนึ่งของงานศิลปกรรมของคนในชุมชน คือ การประดับกระจกสีตามแบบศิลปะพม่า ซึ่งไม่ปรากฏในชุมชนบ้านร้องต้นขาม

ทั้งนี้ผู้วิจัยเป็นอาจารย์สอนในสาขาวิชาพุทธศิลปกรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และมีเครือข่ายการทำงานอยู่ในชุมชนบ้านร้องต้นขาม และบ้านถวาย จึงนำมาซึ่งความสะดวกในการเข้าไปในพื้นที่วิจัยและการได้มาซึ่งความร่วมมือในการทำงานสร้างสรรค์

๓.๓ ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant)

๓.๓.๑ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรในการศึกษาครั้งนี้เป็นพระแผงไม้ที่ปรากฏใน ๘ จังหวัดภาคเหนือตอนบน และกลุ่มตัวอย่างเป็นพระแผงไม้จำนวน ๓๐๐ แผง อันเป็นผลจากการสำรวจพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์ และวัดสำคัญใน ๘ จังหวัด ภาคเหนือตอนบน

๓.๓.๒ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลในเชิงคุณภาพ

กลุ่มนี้จะเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญจากสถาบันการศึกษาเกี่ยวกับศิลปะ พระสงฆ์ในวัด และคนในชุมชน ประกอบด้วย

๑) นักวิชาการ หรือพระสงฆ์ ที่มีองค์ความรู้เกี่ยวกับพระแผงไม้ล้านนา จำนวน ๓ รูป/คน

๒) ผู้นำชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างสรรค์พระแผงไม้ล้านนา จำนวน ๒ รูป/คน

๓.๓.๓ กลุ่มตัวแทนแกนนำต้นแบบในเชิงปฏิบัติการ

นิสิตสาขาวิชาพุทธศิลปกรรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ผู้มีความรู้เกี่ยวกับการแกะสลักไม้ในชุมชนบ้านร้องต้นขาม อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ และผู้มีความรู้เกี่ยวกับการประดับกระจกสีในชุมชนบ้านถวาย อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ รวมจำนวน ๑๓ รูป/คน

๓.๔ เครื่องมือการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย ๑) แบบบันทึกข้อมูลการสำรวจพระแผงไม้ล้านนา ๒) แบบสัมภาษณ์อย่างมีโครงสร้างเกี่ยวกับพระแผงไม้ล้านนา ๓) แบบประเมินผลงานสร้างสรรค์พระแผงไม้ล้านนา โดยมีขั้นตอนการสร้างเครื่องมือการวิจัย เริ่มจาก ๑) สำรวจหนังสือรายงานวิจัย ชุดความรู้ ว่าด้วยการสร้างสรรค์พระแผงไม้ล้านนา ๒) การนำข้อมูล ความรู้ที่รวบรวมไว้มาสร้างเป็นแบบบันทึกข้อมูลในการสำรวจพระแผงไม้ ๓) ตรวจสอบความเที่ยงตรงของเนื้อหาให้ความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยคณะนักวิจัย ๔) ดำเนินการออกแบบ แบบบันทึกข้อมูลในการสำรวจพระแผงไม้ ๕) ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือ ๖) การวิเคราะห์เครื่องมือก่อนนำไปใช้ในการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ และ๗) การนำเครื่องมือไปเก็บรวบรวมข้อมูลตามที่กำหนดไว้

๓.๔.๑ แบบบันทึกข้อมูลในการสำรวจพระแผงไม้ล้านนา

จัดทำขึ้นเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับพระแผงไม้ใน ๘ จังหวัดภาคเหนือตอนบน มีรายละเอียดดังนี้

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลพื้นฐานของวัด ได้แก่ ชื่อวัด ที่ตั้ง สถานที่เก็บรักษาพระแผงไม้ล้านนา

ส่วนที่ ๒ ข้อมูลพระแผงไม้ล้านนา ได้แก่ การบันทึกภาพถ่าย การวัดขนาด รูปแบบ ประวัติความเป็นมา

๓.๔.๒ แบบสัมภาษณ์อย่างมีโครงสร้าง

จัดทำขึ้นเพื่อเก็บข้อมูลเกี่ยวกับการสร้างสรรค์พระแผงไม้ล้านนา มีรายละเอียด ได้แก่

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัย

ส่วนที่ ๒ ประวัติความเป็นมาของชุมชน วัด พระแผงไม้

ส่วนที่ ๓ เทคนิคการสร้างแผงไม้

๓.๔.๓ แบบประเมินผลงานสร้างสรรค์พระแผงไม้ล้านนา

จัดทำขึ้นเพื่อใช้ในการประเมินผลงานสร้างสรรค์ ประกอบด้วย

ส่วนที่ ๑ การประเมินผลงานสร้างสรรค์ เพื่อการประเมินผลงานสร้างสรรค์เชิงศิลปะ และเชิงการสื่อสัญญะ

๓.๕ การเก็บรวบรวมข้อมูลและการปฏิบัติการศึกษาวิจัย

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยมี ๒ ส่วนใหญ่ คือ

ส่วนที่ ๑ การดำเนินการวิจัยส่วนนี้ เป็นการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์และประวัติศาสตร์ศิลปะ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ทำการเก็บข้อมูลทั้งภาคเอกสาร (Documentary Research) และลงในพื้นที่เก็บข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีการจำแนกไปตามเรื่องราวและรูปแบบของพระแผงไม้ล้านนา ด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) รวมทั้งอธิบายตีความตามเนื้อหาสาระที่ปรากฏอยู่ในพระแผงไม้เหล่านั้น เพื่อให้ได้ความรู้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าและรูปเปรียบพระพุทธเจ้า คือ พระพิมพ์ รูปแบบพระแผงไม้ล้านนา และสัญญะที่ปรากฏในพระแผงไม้นั้น

ส่วนที่ ๒ การสร้างสรรค์งานศิลปกรรมและการประเมินผลงาน เป็นขั้นตอนของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยนำองค์ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาวิจัยส่วนที่ ๑ มาสร้างแรงบันดาลใจและแนวทาง รวมไปถึงการบันทึก รวบรวม ข้อมูล การค้นคว้าทดลอง ตลอดกระบวนการสร้างสรรค์อย่างเป็นระบบ เพื่อสร้างสรรค์พระแผงไม้ นับเป็นการใช้องค์ความรู้การศึกษาวิจัยต่อยอดจากการศึกษาเอกสารและการสำรวจ เพื่อสร้างสรรค์และประเมินผลงานสร้างสรรค์

กระบวนการเก็บข้อมูลทั้ง ๒ ส่วน สามารถจำแนกรายละเอียดขั้นตอนย่อยๆ ได้ดังนี้

๑) การทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระแผงไม้ล้านนา โดยทำการศึกษาจากพระไตรปิฎก จารึก บันทึก จดหมายเหตุ หนังสือ ตำรา เอกสารทางวิชาการ บทความวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นการเตรียมข้อมูลขั้นพื้นฐานในส่วนของประวัติศาสตร์ ประวัติศาสตร์ศิลปะ คติความเชื่อและจารีตประเพณีล้านนา อันเป็นประโยชน์ต่อการเก็บข้อมูลภาคสนามและการวิเคราะห์ข้อมูล พร้อมกับค้นหาสถานที่ซึ่งจะลงไปสำรวจและสร้างสรรค์พระแผงไม้ล้านนา

๒) การสร้างเครื่องมือในการเก็บข้อมูลภาคสนาม พร้อมการติดต่อประสานงานกับบุคคล หน่วยงานและสถานที่ต่างๆ ที่จะทำการเก็บข้อมูลภาคสนาม ตลอดจนการทำหนังสือขอความอนุเคราะห์ เพื่อเก็บข้อมูลภาคสนาม

๓) การเก็บข้อมูลภาคสนาม เป็นการสำรวจ เพื่อบันทึกรายละเอียดทางกายภาพของพระแผงไม้ล้านนาใน ๘ จังหวัดภาคเหนือตอนบน จำนวน ๓๐๐ แผง

๔) การสังเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาเอกสารและการลงพื้นที่ภาคสนาม เพื่อนำมาเป็นแรงบันดาลใจในการออกแบบพระแผงไม้

๕) การดำเนินขั้นตอนที่ ๑ การสัมมนาองค์ความรู้พระแผงไม้ล้านนา มีวัตถุประสงค์เพื่อสนทนาเกี่ยวกับคติความเชื่อ รูปแบบ และเทคนิคการสร้างพระแผงไม้ และเพื่อค้นหาผู้สนใจในการเข้าร่วมสร้างสรรค์พระแผงไม้ สถานที่ มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

๕) การดำเนินขั้นตอนที่ ๒ การสร้างสรรค์พระพิมพ์จากผงดอกไม้ วัตถุประสงค์เพื่อคัดเลือกรูปแบบและวัสดุในการสร้างสรรค์พระพิมพ์ประดับพระแผงไม้ และเพื่อทดลองสร้างสรรค์

พระพิมพ์ประดับพระแผงไม้ โดยใช้สถานที่ในมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ๒) ชุมชนบ้านร้องต้นขาม อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

๖) การดำเนินขั้นตอนที่ ๓ การสร้างสรรค์แผงไม้ วัตถุประสงค์เพื่อคัดเลือกรูปแบบและวัสดุของแผงไม้สำหรับการสร้างสรรค์พระแผงไม้ และเพื่อทดลองสร้างสรรค์แผงไม้ โดยใช้สถานที่ในชุมชนบ้านร้องต้นขาม อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

๗) การดำเนินขั้นตอนที่ ๔ การตกแต่งพระแผงไม้ วัตถุประสงค์เพื่อทดลองตกแต่งพระแผงไม้ด้วยเทคนิควิธีต่างๆ โดยใช้สถานที่เป็นมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ชุมชนบ้านร้องต้นขาม อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ และชุมชนบ้านถวาย อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่

๘) การดำเนินขั้นตอนที่ ๕ การพุทธาภิเษกงานสร้างสรรค์พระแผงไม้ มีวัตถุประสงค์เพื่อกระทำพิธีพุทธาภิเษกงานสร้างสรรค์พระแผงไม้ โดยใช้สถานที่โรงหล่อกุลวัฒนา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

๙) วิเคราะห์องค์ความรู้ กระบวนการ และผลลัพธ์ของการศึกษาค้นคว้า วิเคราะห์ สังเคราะห์ และสร้างสรรค์พระแผงไม้ล้านนา

๑๐) ประเมินผลงาน

๑๑) จัดทำรายงาน

๑๒) เขียนบทความ และจัดทำหนังสืออิเล็กทรอนิก

๓.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล เน้นการศึกษาวิเคราะห์ทั้งการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) การวิจัยในเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) จากการลงพื้นที่สำรวจ การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง และการสังเกต โดยผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ดังนี้

๓.๖.๑ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

วิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีการจำแนกไปตามเรื่องราวและรูปแบบของงานศิลปะด้วยวิธีการพรรณนา รวมทั้งอธิบายตีความตามเนื้อหาสาระที่ปรากฏอยู่ในงานพุทธศิลปกรรมเหล่านั้นเพื่อให้ได้ความรู้ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าและการสร้างรูปเปรียบพระพุทธเจ้า คติการสร้างพระแผง สถานการณ์การศึกษาพระแผงไม้ล้านนา และรูปแบบพุทธศิลปกรรมโดยทั่วไป ผ่านการวิเคราะห์ตามทฤษฎีสัญญะวิทยา ตลอดถึงคติความเชื่อและแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับพระแผงไม้ล้านนาทั้งในภาพรวมและในวัฒนธรรมล้านนา

๓.๖.๒ การวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

มุ่งเน้นการวิเคราะห์จากการสร้างสรรค์พระแผงไม้ เป็นการนำองค์ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาวิจัยส่วนที่ ๑ มาเป็นแรงบันดาลใจและแนวทางในการสร้างสรรค์ผลงาน รวมไปถึงการบันทึกรวบรวม ข้อมูล การค้นคว้าทดลอง ตลอดกระบวนการสร้างสรรค์อย่างเป็นระบบ

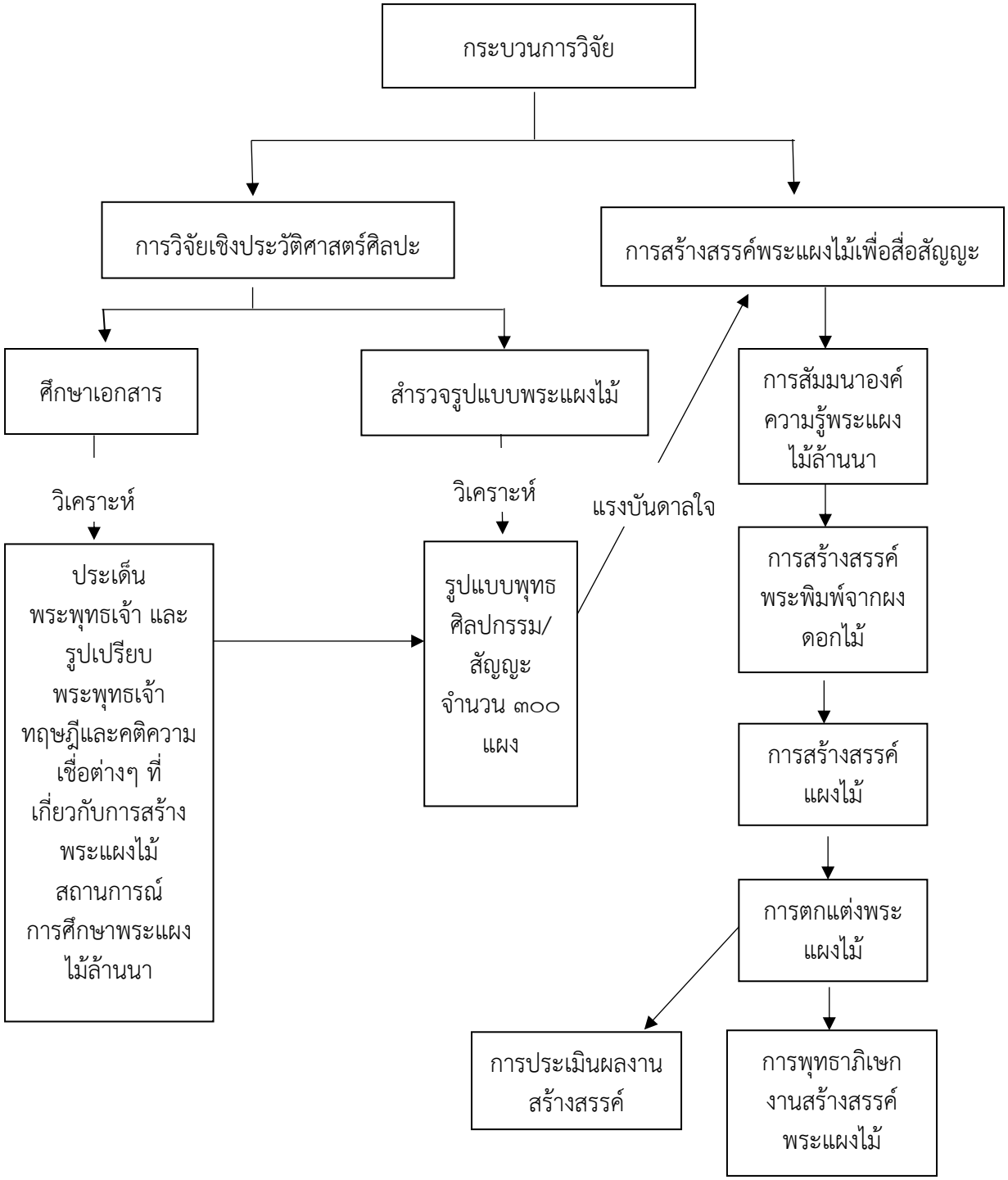
กระบวนการวิจัย
การวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ศิลปะ
การสร้างสรรค์พระแผงไม้เพื่อสื่อสัญญะ
ศึกษาเอกสาร
สำรวจรูปแบบพระแผงไม้
การสัมมนาองค์ความรู้พระแผงไม้ล้านนา
วิเคราะห์
วิเคราะห์
แรงบันดาลใจ
ประเด็น พระพุทธเจ้า และรูปเปรียบพระพุทธเจ้า ทฤษฎีและคติความเชื่อต่างๆ ที่เกี่ยวกับการสร้างพระแผงไม้ สถานการณ์การศึกษาพระแผงไม้ล้านนา
รูปแบบพุทธศิลปกรรม/สัญญะ จำนวน ๓๐๐ แผง
การสร้างสรรค์พระพิมพ์จากผงดอกไม้
การสร้างสรรค์แผงไม้
การตกแต่งพระแผงไม้
การประเมินผลงานสร้างสรรค์
การพุทธาภิเษกงานสร้างสรรค์พระแผงไม้

๓.๗ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย

การนำเสนอข้อมูลจะอยู่ในลักษณะการนำเสนอข้อมูลเชิงพรรณนาความ (Descriptive Presentation) ในเชิงคุณภาพ ประกอบภาพถ่ายและการพรรณนาความประกอบการบรรยายเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างสรรค์พระแผงไม้ล้านนา โดยมีผลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

บทที่ ๔

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

บทนี้จะได้นำเสนอการสำรวจและวิเคราะห์รูปแบบและสัญญะของพระแผงไม้ล้านนา ซึ่งเป็นไปตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ ที่ได้ตั้งไว้ โดยจำนวนพระแผงไม้ที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้เกิดจากการสำรวจพระแผงไม้ใน ๘ จังหวัดภาคเหนือตอนบน มีจำนวน ๓๐๐ แผง มีรายละเอียดดังนี้

๔.๑ การจำแนกรูปแบบพุทธศิลปกรรมพระแผงไม้ล้านนา

จากการสำรวจพระแผงไม้ในล้านนา พบพระแผงไม้ในล้านนาจำนวน **๓๐๐** แผง ในจำนวนนี้มีจารึก ๖๐ แผง มีรายละเอียดดังนี้

จังหวัดเชียงใหม่ พบ ๕๑ แผง มีจารึก ๑๕ แผง จังหวัดเชียงราย พบ ๙ แผง ในจำนวนนี้พบจารึก ๑ แผง จังหวัดลำพูน พบ ๓๕ แผง ในจำนวนนี้ มีจารึก ๓ แผง จังหวัดลำปาง พบ ๖๙ แผง มีจารึก ๑๖ แผง จังหวัดพะเยา พบ ๕ แผง มีจารึก ๑ แผง จังหวัดแพร่ พบ ๔๓ แผง มีจารึก ๗ แผง จังหวัดน่าน พบ ๘๘ แผง มีจารึก ๑๗ แผง จังหวัดแม่ฮ่องสอน สำรวจไม่พบ ปรากฏรายการตามตารางด้านล่างนี้

ตารางที่ ๘ แสดงจำนวนพระแผงไม้ที่สำรวจพบใน ๘ จังหวัดในภาคเหนือตอนบน

จังหวัด	**จำนวนพระแผงไม้**	**จำนวนจารึก**
เชียงใหม่	๕๑	๑๕
เชียงราย	๙	๑
จังหวัดลำพูน	๓๕	๓
จังหวัดลำปาง	๖๙	๑๖
พะเยา	๕	๑
แพร่	๔๓	๗
น่าน	๘๘	๑๗
รวม	**๓๐๐**	**๖๐**

ในการศึกษารูปแบบพุทธศิลปกรรมพระแผงไม้นี้ ได้แยกเป็นจังหวัดๆ โดยโครงสร้างหลักของพระแผงไม้จะประกอบด้วย

๑) ส่วนฐานที่มักเป็นฐานบัวหรือฐานเขียงยกสูงลดหลั่นกันเป็นชั้นๆ

๒) ส่วนตอนกลางเกิดจากแผ่นไม้กระดานสี่เหลี่ยมผืนผ้าตั้งขึ้น เพื่อใช้ประดับพระพิมพ์

๓) ส่วนยอดมีรูปแบบแตกต่างกันมากที่สุด ซึ่งจะใช้จำแนกความแตกต่างของพระแผงไม้ โดยเกณฑ์ที่ใช้สัมพันธ์กับโครงสร้างซุ้มด้านหลังพระประธานในวิหาร หรือซุ้มหน้าต่างประตูในศาสนสถานของพระพุทธศาสนาของไทย ซึ่งช่างโบราณได้สร้างสรรค์รวม ๑๑ รูปแบบ ดังนี้

๑) ซุ้มทรงบรรพ์แถลง คือ ซุ้มที่ส่วนยอดเป็น**หน้าจั่วรูปทรงกลีบบัว ซึ่งตกแต่งด้วยชุดเครื่องลำยองและลวดลายประดับหน้าบัน ในขณะที่ส่วนตอนกลางเป็นแผ่นไม้มีเสาซุ้ม** คำว่าบรรพ์แถลงนั้น โบราณหมายถึงมุขจั่วเล็กๆ ตกแต่งชั้นบัวของกำแพงหรืออาคาร อย่างที่เรียกว่าซุ้มรังไก่ ในเชิงช่างไทยนำไปใช้เรียกเครื่องประดับที่อยู่บนส่วนอาคารประเภทเครื่องยอดต่างๆ เป็นรูปแบบที่พบเห็นได้ทั่วไป

๒) ซุ้มทรงมณฑป คือ การจำลองแบบแผนอาคารประเภทมณฑป หรือบุษบก ซึ่งมียอดเป็น**กรวยเหลี่ยมแหลม มีหลังคาซ้อนลดหลั่นมาเป็นชั้นๆ**

๓) ซุ้มทรงมงกุฎ คือ การจำลองแบบแผนขององค์พระมหาพิชัยมงกุฎ ที่ยอด**กรวยแหลมกลม โดยมีชุดเกี้ยวหรือเรือนชั้นซ้อนกันลงมาเป็นลำดับ**

๔) ซุ้มทรงเทริด คือ การจำลองแบบแผนของเครื่องสวมศรีษะที่เรียกว่าเทริด ได้รับอิทธิพลจากศรีลังกา โดยศัพท์แปลว่า**มงกุฎอย่างเตี้ย**

๕) ซุ้มทรงปราสาท คือ การจำลองรูปทรงและองค์ประกอบของอาคารประเภทปราสาทผ่านแบบแผนการใช้**ซุ้มทรงบรรพ์แถลง ที่เทินเครื่องยอดชนิดต่างๆ** เช่น ยอดมณฑป ยอดมงกุฎ ยอดปราง เป็นต้น โดยคำว่าปราสาทหมายถึงเรือนซ้อนชั้น

๖) ซุ้มเรือนแก้ว คือ การจำลองเรือนแก้วด้านหลังพระประธาน ลักษณะเป็นซุ้มที่มียอดโค้งแหลม ตัวซุ้มสร้างให้ต่อเนื่องกันเป็นโครงสร้างเดียวกับยอดซุ้ม โดยที่บ่ากรอบซุ้มทำเป็นอินทรธนูฐานสิงห์

๗) ซุ้มทรงวิมาน คือ การจำลองรูปแบบวิมานผ่านการออกแบบซุ้มที่มียอดแหลมเหมือน**อย่างป้านลม** ซึ่งเชื่อมต่อกันเป็น ๓ ยอด โดยมียอดกลางสูงที่สุด

๘) ซุ้มหน้านาง คือ การจำลองกระบังหน้าสตรี โดดเด่นอยู่ที่**กรอบบนซึ่งบดเป็นรูปโค้งที่มีปลายยอดแหลม ในขณะที่กรอบล่างกลับเบียดเป็นเส้นให้ล้อไปตามโครงไรผมอันโค้งงามของสตรี** บางครั้งเรียก อุณหิส หรือกรอบหน้า หรือมงกุฎ หรือเครื่องประดับหน้าผาก

๙) ซุ้มทรงกรอบซุ้ม คือ ซุ้มชนิดที่ทำลวดลายประดับโดยรอบในลักษณะ**กรอบเช็ดหน้า** อันได้แรงบันดาลใจจากงานฝีมือจำพวกกรอบหรือ Frame ของชาวตะวันตก โดยเฉพาะงานแบบ Victorian ของอังกฤษ ในองค์ประกอบไม่มีเสาซุ้มและฐานซุ้มอย่างซุ้มพระพุทธรูป มีการสันนิษฐาน

ว่างานกรอบดังกล่าวเข้าสู่สยามในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ (พ.ศ. ๒๓๓๑-๒๓๙๔) เป็นต้นมา[๑] งานเหล่านี้ มักจะตกแต่งยอดซุ้มเป็นรูปกรวยแหลม ตกแต่งขอบด้วยกระบวนดอกและใบต่างๆ อย่างลายฝรั่งหรือจีน จึงเรียกอีกอย่างว่าซุ้มอย่างเทศ ตัวอย่างซุ้มทรงกรอบซุ้มพบเห็นได้ในกรอบประตูหน้าต่างวิหารสมัยต้นรัตนโกสินทร์ เช่น กรอบประตูพระอุโบสถวัดมหรรณพาราม กรุงเทพฯ กรอบประตูพระอุโบสถวัดราชโอรส ธนบุรี เป็นต้น ด้วยเหตุนี้พระแผงไม้ที่มีลักษณะกรอบซุ้ม จึงได้รับอิทธิพลจากรัตนโกสินทร์ในปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๔ หรือต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๕ เป็นต้นไป

๑๐) ซุ้มทรงประรำ จำลองรูปแบบมาจากรูปแบบหลังคาของปะรำ ที่มี**หลังคาแบนราบและประดับด้วยกระจัง** โดยรอบของหลังคานั้น

๑๑) ซุ้มโถ จำลองจากรูปแบบและลวดลายตะวันตก ที่ส่วนปลาย**ยอดจะทำเป็นรูปโค้งกลม ที่บ่าเป็นเส้นฉากเพื่อวางเครื่องตกแต่งรูปโถ** โดยอาจมีเพียงชุดเดียวหรือหลายชุดก็ได้

นอกเหนือไปจากรูปแบบอย่างซุ้มประตูหน้าต่างทั้ง ๑๑ รูปแบบแล้ว จะเรียกแบบเบ็ดเตล็ด ได้แก่ รูปทรงกลีบบัว โค้งมน นาค ตุง สามเหลี่ยม สี่เหลี่ยม และรูปทรงอิสระ

ต่อไปนี้คือรายการสำรวจพระแผงไม้ในล้านนา แบ่งเป็นจังหวัด โดยในแต่ละจังหวัดจะจำแนกออกไปตามรูปแบบที่วางไว้เป็นเกณฑ์ข้างต้น ดังนี้

๔.๑.๑) รูปแบบพุทธศิลปกรรมพระแผงไม้ในจังหวัดเชียงใหม่

จากการสำรวจพบพระแผงไม้ในเมืองเชียงใหม่จำนวน ๕๑ แผง มีทั้งที่เก็บรักษาไว้ในวัดพิพิธภัณฑ์ และในความครอบครองของเอกชน เมื่อนำข้อมูลมาจำแนกพบว่าพระแผงไม้มีตั้งแต่ขนาดเล็กที่สุด คือ ๓๐ เซนติเมตร เป็นพระแผงไม้ที่เก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์วัดทรายมูลเมือง และในพิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุศรีจอมทอง พระแผงไม้ที่มีขนาดสูงที่สุด คือ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเชียงมั่น และที่เก็บรักษาไว้ภายในกุฏิเจ้าอาวาสวัดพันแหวนที่สูงถึง ๒๐๐ เซนติเมตร สามารถจำแนกรูปแบบทางพุทธศิลปกรรมได้เป็น

ก) ซุ้มทรงกรอบซุ้ม ที่ถูกนำมาประยุกต์ใช้กับงานพระแผงไม้ล้านนา พบ **๖ แผงซุ้ม** คือ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเชียงมั่น พระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดพันแหวน พระแผงไม้วัดกู่เต้า ๒ แผงซุ้ม พระแผงไม้วัดประทานพร และพระแผงไม้บนผนังในวิหารวัดหางดง (วัดบ้านดง) มีรายละเอียดดังนี้

---

[๑] สมคิด จิระทัศนกุล, **อภิธานศัพท์ช่างสถาปัตยกรรมไทย เล่ม ๓**, (กรุงเทพมหานคร: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓๘.

(๑) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเชียงมั่น

ที่ตั้ง ๑๗๑ ถนน ราชภาคินัย ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๒๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๒๐๓ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๔๐๙

ผู้สร้าง หนานมหาวันกับภริยาชื่อเจ้าแก้ว พร้อมลูกเต้าพ่อแม่พี่น้อง โดยมีเชก เณง (เจ็กเส็ง) เป็นผู้เขียนลายคำ

ลักษณะ แสดงกรอบซุ้มตามแบบแผน เป็นกรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่สอบปลายขึ้นเล็กน้อย เหนือขึ้นไปในส่วนยอดอยู่ในโครงสร้างฐานบัวที่บัวคว่ำมีขนาดใหญ่กว่าบัวหงายมาก ต่อด้วยปลียอด ส่วนฐานเป็นฐานบัวสี่เหลี่ยมที่มีฐานบัวคว่ำขนาดใหญ่กว่าบัวหงายเช่นกัน

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ลายคำเทคนิคปิดทองลายรดน้ำบนพื้นสีดำ เป็นภาพพระพุทธเจ้าในซุ้มซ้อน ๒ ชั้น มี ๖ แถว แถวละ ๕ องค์ แถวตอนล่างสุดเป็นพระพุทธเจ้ายืน มีลักษณะสมมาตร องค์กลางยืนแบะพระบาทออกด้านข้างทั้งสอง ด้านข้างทั้งสองเป็นพระพุทธเจ้ายืนเบี่ยงพระเศียรและหันพระบาททั้งสองข้างเข้าสู่ตอนกลาง แถวที่ ๒ - ๕ เป็นภาพพระพุทธเจ้านั่งมารวิชัย ส่วนแถวบนสุดเป็นพระพุทธเจ้านั่งมารวิชัยในตอนกลาง ด้านข้างทั้งสองเป็นพระพุทธเจ้าไสยาสน์ ด้านหลังในซุ้มพระตกแต่งด้วยลายพันธุ์พฤกษาและดอกไม้ร่วง ส่วนยอดซุ้มเป็นลายพันธุ์พฤกษา ส่วนฐานประดับกระจกสีในรูปทรงลายเรขาคณิต

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์

จารึก อักษรธรรมล้านนา มี ๔ บรรทัด ดังว่า สกฺขาด ๑๒๒๘ (พ.ศ. ๒๔๐๙) ตัวปลีรวายยี (ปีขาล) ปถมมูลสทฺธาหมายมีผู้ข้าชื่อว่านายหนานมหาวันเปนเคล้า พร้อมกับด้วยภริยาชื่อว่าเจ้าแก้ว พอ (พร้อม) ลูกเต้าพ่อแม่พี่น้องยาติกาชุศนได้ส้าง เชก เณง (เจ็กเส็ง) เปนผู้แต้ม นิพฺพาน ปจฺจโย สตฺนา (โหตุ โน) นิจฺจํ ธุวํ ธุวํ จิ่มแด่เทอะ (เต๊อะ)

ภาพประกอบที่ ๓ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงกรอบซุ้ม พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเชียงมั่น

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๒) พระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดพันแหวน

ที่ตั้ง ๕๐ ถนน พระปกเกล้า ซอย ๔ ตำบล พระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๒๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๒๐๓ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๔๐๙ (?)

ผู้สร้าง ไม่ปรากฏ แต่สันนิษฐานว่าเชก เณง (เจ็กเส็ง) เป็นผู้เขียนลายคำ

ลักษณะ กรอบซุ้มตามแบบแผน ลักษณะเช่นเดียวกับพระแผงไม้วัดเชียงมั่น เป็นกรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่สอบปลายขึ้นเล็กน้อย เหนือขึ้นไปในส่วนยอดอยู่ในโครงสร้างฐานบัวที่บัวคว่ำมีขนาดใหญ่กว่าบัวหงายมาก ต่อด้วยปลียอด ส่วนฐานเป็นฐานบัวสี่เหลี่ยม

การตกแต่ง ลายคำด้วยเทคนิคปิดทองลายรดน้ำบนพื้นสีดำ เป็นภาพพระพุทธเจ้าในซุ้มซ้อน ๒ ชั้น มี ๖ แถว แถวละ ๕ องค์ เป็นพระพุทธเจ้าประทับนั่งมารวิชัยในซุ้ม เฉพาะแถวบนสุดด้านข้างทั้งสองเป็นตาลปัตรและบาตร ด้านหลังในซุ้มพระทารักสีดำ ส่วนฐานประดับกระจกสีในรูปทรงลายเรขาคณิต

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์

จารึก -

ภาพประกอบที่ ๔ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงกรอบซุ้ม พระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดพันแหวน

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๓) พระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดประทานพร

ที่ตั้ง ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๒๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๕๕ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้ตามแบบแผน อยู่ในกรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้าสอบขึ้น เหนือกรอบเป็นยอดซุ้มแบบซุ้มหน้านาง ปลายซุ้มเป็นตัวเหงา ไม่มีใบระกา หน้าบันแกะดอกบัวซ้อนกันเช่นเดียวกับส่วนยอดซุ้ม ด้านนอกซุ้มซุ้มแกะวงโค้งทั้งสองข้าง ด้านล่างสุดกรอบสี่เหลี่ยมแต่งตัวเหงาทั้งสองข้าง จากตัวเหงาเชื่อมกับกรอบโดยรูปสามเหลี่ยม ขอบสามเหลี่ยมประดับดอกบัวด้านละ ๓ ดอก ส่วนฐานเป็นฐานบัวคว่ำเหลี่ยมตั้งบนฐานสี่เหลี่ยม

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ทาสีทองบนพื้นแดง ในกรอบสี่เหลี่ยมแกะเป็นช่องสี่เหลี่ยมเล็กๆ ๗ แถว แถวละ ๔ ช่อง แต่ละช่องแกะพระพุทธรูปไม้เป็นพระพุทธเจ้ามารวิชัยประทับนั่งบนฐานบัวที่แกะกลีบบัวคว่ำบัวหงาย

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์

จารึก –

ภาพประกอบที่ ๕

พระแผงไม้แบบซุ้มทรงกรอบซุ้ม วัดประทานพร

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๔)- (๕) พระแผงไม้ในอุโบสถวัดกู่เต้า จำนวน ๒ แผง ลักษณะเหมือนกัน

ที่ตั้ง ๖๐ ถนน ซอย กู่เต้า ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๒๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๒๐๘ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๕๕๕ (?) เนื่องจากพบพระแผงไม้ในลักษณะเดียวกันในหลายๆ จังหวัดในภาคเหนือ เช่นจังหวัดแพร่ จังหวัดลำพูน จังหวัดลำปาง ซึ่งส่วนหนึ่งมีจารึกเขียนไว้ว่า ถวาย

เป็นสตมวารพระมหาโพธิวงศาจารย์ วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร ใน พ.ศ. ๒๕๕๕ จึงสันนิษฐานว่าพระแผงไม้ในลักษณะนี้น่าจะสร้างในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน

ผู้สร้าง ไม่ปรากฏ แต่สันนิษฐานว่าช่างบ้านถวายเป็นผู้แกะสลักลวดลาย

ลักษณะ ประดับด้านข้างพระประธานในวิหารเป็นซุ้มทรงซุ้มแบบประยุกต์ แผงซุ้มอยู่ในรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า แกะกรอบเป็นลวดลาย แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน แต่ละส่วนเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส กรอบซุ้มด้านบนอยู่ในรูปทรงดอกบัวเตี้ยๆ ตอนกลางประดับพระพิมพ์ ๑ องค์

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ทาน้ำมัน แต่ละส่วนของตอนกลางในกรอบสี่เหลี่ยมจัตุรัส เจาะเป็นช่องประดับพระพิมพ์ลำพูนมี ๕ แถว รวม ๒๗ พระองค์ โดยตอนกลางประดับพระพิมพ์ขนาดใหญ่ รวมพระพิมพ์ประดับจำนวน ๕๔ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๕๔ พระองค์

จารึก -

ภาพประกอบที่ ๖
พระแผงไม้แบบซุ้มทรงกรอบซุ้ม
พระแผงไม้ในอุโบสถวัดกู่เต้า
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๖) พระแผงไม้บนผนังในวิหารวัดหางดง (วัดบ้านดง)

ที่ตั้ง หมู่ ๙, ตำบลหางดง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๒๓๐

ขนาด -

อายุสมัย -

ผู้สร้าง -

ลักษณะ แผงไม้ในกรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้า ประดับพระพิมพ์จำนวนมากบนผนังวิหารหรืออุโบสถ บริเวณด้านหลังพระประธาน ลักษณะเช่นนี้ยังพบที่วัดปราสาท วัดต้นแกว๋น วัดพวกแต้ม และวัดเกตการาม ทั้งยังพบมีที่ประดับพระพิมพ์บนผนังตู้ เช่น ในพิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุศรีจองทองวรวิหาร เป็นต้น

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ลายคำที่กรอบสี่เหลี่ยม

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑,๐๐๐ พระองค์

จารึก -

ภาพประกอบที่ ๗

พระแผงไม้แบบกรอบซุ้มสี่เหลี่ยม พระแผงไม้ในวิหารวัดหางดง

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ข) ซุ้มทรงปราสาท หมายถึง ซุ้มที่มีส่วนยอดอย่างอาคารประเภทปราสาท คือ เรือนซ้อนชั้น พบ ๔ แผง โดย ๒ แผงซุ้มจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑ์พื้นถิ่นล้านนา แผงหนึ่งอยู่ที่วัดหนองป่าครั่ง อีกแผงหนึ่งอยู่ที่วัดช่างฆ้อง

(๑) – (๒) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์พื้นถิ่นล้านนาทั้งสองแผง

ที่ตั้ง ถนนพระปกเกล้า ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๒๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๒๔ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๔๙๘

ผู้สร้าง ขนานพอรไชย ตุ้ยดัง (หนานพรชัย ตุ้ยดง)

ลักษณะ แผงซุ้มเป็นปราสาทชั้นซ้อน ตอนกลางประกอบด้วยเสาซุ้ม ด้านบนและด้านล่างเสาซุ้มเป็นฐานบัว เสาซุ้มรับกรอบซุ้มที่ปลายแต่งรูปตัวเหงา ซ้อนชั้นขึ้นไป ๑ ชั้นเป็นการจำลองส่วนตอนกลางของพระแผงไม้ ต่อด้วยปลียอดที่เป็นดอกบัวตูมตั้งบนฐานบัว

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ลายคำเทคนิคปิดทองขูดลาย ภายในประดับพระพิมพ์พระพุทธเจ้าประทับนั่งมารวิชัยในซุ้ม ที่เรียกกันในปัจจุบันว่า พระยอดขุนพล จำนวน ๗ แถว ๒๗ องค์ ในชั้นซ้อนประดับพระพิมพ์ ๑ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์

จารึก พระแผงไม้ แผงที่ ๑ จารึกอักษรธรรมล้านนา ๓ บรรทัด ดังว่า ศักราชได้ ๒๔๙๘ (พ.ศ. ๒๔๙๘) ปลีรวายเส็ด (เส็ด-จอ) วัน ๒ (วันจันทร์) ข้าเจ้า ขนานพอรไชย ตุ้ยดัง (พรชัย ตุ้ยดง) ศนเวียงหนองล่อง (เวียงหนองล่อง จังหวัดลำพูน) ได้ส้างแปงยังสารูปพิมภาแผง ๒๘ ไว้ยกับศาสนาพระเจ้า กับวัน สะดือเมิง เวียงไชยใหม่ล้านนาประเทศ ขอภาท อานิศงจุขอได้มี สุกขะ ภาลา วันณ ตลองกาลเถอะ

พระแผงไม้ แผงที่ ๒ มี ๔ บรรทัด ดังว่า สักกาชได้ ๒๔๖๘ (น่าจะเป็น สักราช ๒๔๙๘ เช่นเดียวกับที่ปรากฏในแผงที่ ๑) ตัวปลีรวายเส็ด เดือนเกียง แรม ๒ ค่ำ พ่ำว่าได้วันจัน ขเาเจ้าขนานพอรไชย ตุ้ยดัง ได้สร้างแปงยังพระเจ้า ๒๘ ไว้กัยศาสนาแห่งพระเจ้าโคตมทลาบต่อเต้า ๕๐๐๐พระวัณสา ถวายไว้ยกับเมืองเชียงใหม่ วัดสะดือเมิงกลางเวียงนั้นแล

ภาพประกอบที่ ๘ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงปราสาท พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์พื้นถิ่นล้านนา

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๓) พระแผงไม้ในวิหารวัดหนองป่าครั่ง

ที่ตั้ง ตำบลหนองป่าครั่ง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๕๐ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๕๖๔

ผู้สร้าง พระครูปลัดอานนท์ อภิชาโน

ลักษณะ แผงซุ้มเป็นซุ้มทรงปราสาทที่ซ้อนชั้น ๒ ชั้น ส่วนตอนกลางเป็นโครงสร้างเสาซุ้มที่ตอนบนและล่างเป็นฐานบัวเช่นเดียวกับซุ้มทรงปราสาทในพิพิธภัณฑ์พื้นถิ่นล้านนา รับซุ้มบรรพ์แถลง ปลายซุ้มเป็นตัวเหงา มีใบระกา ยอดซุ้มเป็นปราสาทชั้นซ้อนแบบเรียบง่าย แต่ละชั้นตกแต่งด้วยกระจังสามเหลี่ยม ยอดดอกบัวตูม ส่วนฐานเป็นฐานบัวท้องไม้ลูกแก้วอกไก่ที่เว้าเข้าด้านในมาก

การตกแต่ง แกะสลักไม้ทาสี ในส่วนตอนกลางประดับพระพิมพ์ ๕ แถว จำนวน ๔๐ องค์ ภายในกรอบซุ้มประดับพระพิมพ์ ๒ แถว จำนวน ๘ องค์ เป็นพระพิมพ์มารวิชัย

จำนวนพระพุทธเจ้า ๔๘ พระองค์

จารึก อักษรไทย ภาษาไทย ๔ บรรทัด อ่านได้ว่า สัตตภัณฑ์ (พระแผงไม้) พระพุทธเจ้า พระครูปลัดอานนท์ อภิชาโน พร้อมคณะศรัทธา สร้างถวาย ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๔

(๔) พระแผงไม้ในวิหารวัดช่างฆ้อง

ที่ตั้ง ๔๔ กำแพงดิน ตำบลช้างคลาน อำเภอเมืองเ จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๑๐

ขนาด สูงรวมฐาน เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงซุ้มเป็นซุ้มทรงปราสาทซ้อนชั้น ๓ ชั้น ต่อด้วยยอด ชั้นซ้อนปราสาทอยู่ในโครงสร้างหลังคาเอนลาดกรอบซุ้มนาค ประดับพระพิมพ์ ๒ องค์ ในชั้นซ้อนชั้นแรก และ ๑ องค์ในชั้นซ้อนที่ ๒ ส่วนชั้นซ้อนที่ ๓ ไม่มีการประดับพระพิมพ์ ส่วนตอนกลางเป็นแผงไม้มีเสาซุ้ม แบ่งพื้นที่ระหว่างส่วนตอนกลางและส่วนยอดด้วยทับหลัง ภายในบรรจุพระพิมพ์เป็นแถว ๕ แถว มีไม้บัวคั่นฐานเป็นฐานบัวคว่ำ

การตกแต่ง แกะสลักไม้ทาสี ลายคำเทคนิคปิดทองฉลุลาย ในส่วนตอนกลางประดับพระพิมพ์ ๕ แถว แถวล่างสุดเป็นพระพิมพ์ยอดขุนพล ๓ องค์ แถวที่ ๒ เป็นพระนอน ๑ องค์ แถวที่ ๓-๔ เป็นพระพิมพ์ยอดขุนพล แถวละ ๓ องค์ ส่วนแถวบนสุดเป็นพระนอน ๑ องค์ และภายในชั้นซ้อนปราสาทบรรจุพระพิมพ์มารวิชัยในซุ้มอีก ๓ องค์ รวม ๑๔ องค์ ส่วนฐานเป็นลายคำดอกซีกทั้งด้านบนและด้านล่างของฐานบัว

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑๔ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๙

พระแผงไม้แบบซุ้มทรงปราสาท

พระแผงไม้วัดหนองป่าครั่ง / วัดช่างฆ้อง

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ค) ซุ้มทรงเรือนแก้ว พบ ๑ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ในการครอบครองของเอกชน

(๑) พระแผงไม้ในการครอบครองของเอกชน

ที่ตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ขนาด สูงรวมฐาน ๗๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงซุ้มเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่สอบขึ้นด้านบนเล็กน้อย ประกอบด้วยเสาซุ้มที่ตำแหน่งกาบบนกาบล่างทำเป็นกนกอินธนูต่อเนื่องกันไปเป็นเหนึ่งเดียวกับเสาซุ้ม โดยกนกด้านล่างมีขนาดใหญ่กว่ากระกนกด้านบน ยอดซุ้มที่ต่อเนื่องกันไปเป็นยอดโค้งแหลม กรอบซุ้มเป็นนาค ส่วนยอดประดับดอกไม้สี่กลีบ ส่วนฐานเป็นฐานบัวคว่ำเตี้ยๆ

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ภายในประดับพระพิมพ์เป็น ๕ แถว รวมจำนวน ๑๒ องค์ พระพิมพ์เป็นพระพุทธรูปมารวิชัยในซุ้ม

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑๒ พระองค์

จารึก -

ภาพประกอบที่ ๑๐
พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเรือนแก้ว
พระแผงไม้ในการครอบครองของเอกชน
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ง) ซุ้มทรงวิมาน หมายถึง ซุ้มที่มียอดแหลมเหมือนป้านลมแอ่นเข้าแบบไม้โครงสร้างหลังคาในโครงสร้างรูปสามเหลี่ยม ตัวอย่างพบในพระแผงไม้ที่อยู่ในการครอบครองเอกชน ๓ แผง ในวิหารวัดผ้าขาว ๓ แผง และในโรงจงกรมครูบาศรีวิชัย วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร ๑ แผง รวม ๗ แผง

(๑) – (๓) พระแผงไม้ในวิหารวัดผ้าขาว

ที่ตั้ง ๓๖ ถนน ราชมรรคา ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๒๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๕๐ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๓๖๔

ผู้สร้าง เจ้าอาวาสวัดผ้าขาว

ลักษณะ แผงซุ้มทั้ง ๓ แผง มีลักษณะเหมือนกัน ส่วนตอนกลางเป็นแผ่นไม้สี่เหลี่ยมผืนผ้าตั้งขึ้น มีความสูงชะลูดแบบตุง กรอบซุ้มทรงวิมานรูปสามเหลี่ยม มีใบระกา ปลายกรอบซุ้มเป็นตัวลวง ยอดดอกบัวตูม ส่วนฐานเป็นฐานบัวคว่ำสูง แผ่นหนึ่งมีจารึกบอกปี พ.ศ. ๒๓๖๔ ซึ่งอาจอนุมานจากรูปแบบที่เหมือนกันได้ว่าทั้ง ๓ แผงสร้างใน พ.ศ. ๒๓๖๔ เช่นเดียวกัน

การตกแต่ง แกะสลักไม้ รักสมุก และประดับกระจกจีน พระพิมพ์เป็นพระพุทธรูปมารวิชัยในซุ้ม ระหว่างแถวของพระพิมพ์ประดับลายดอกบัวและดอกไม้ ๔ กลีบ สลับกัน พระแผงไม้แผงที่ ๑ ประดับพระพิมพ์ ๑๔ แถว รวม ๖๐ องค์ พระแผงไม้แผงที่ ๒ กรอบซุ้มวิมานหักพัง ประดับพระพิมพ์ ๘ แถว รวม ๓๔ องค์ พระแผงไม้แผงที่ ๓ ตัวลวงปลายกรอบซุ้มวิมานหักพัง ประดับพระพิมพ์ ๑๓ แถว รวม ๖๗ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า แผงที่ ๑ มี ๖๐ พระองค์ แผงที่ ๒ มี ๓๕ พระองค์ แผงที่ ๓ มี ๖๗ พระองค์

จารึก อักษรธรรมล้านนา มี ๓ บรรทัด อ่านได้ว่า สกฺราช ๑๑๘๓ (พ.ศ. ๒๓๖๔) ตัวปลรวงไสยเฑิน ๓ อัอ..... (ครู) บาเจ้าวัฑผา (ขาว)...(สร้างพระแผงไม้ ?).....

ภาพประกอบที่ ๑๑

พระแผงไม้แบบซุ้มทรงวิมาน พระแผงไม้ในวัดผ้าขาว

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๔) พระแผงในโรงจงกรมครูบาศรีวิชัย วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร

ที่ตั้ง ๒ ถนน สามล้าน ตำบล พระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๒๘๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๒๒๓ เซนติเมตร

อายุสมัย -

ผู้สร้าง -

ลักษณะ พระแผงไม้ซุ้มทรงวิมานมีลักษณะพิเศษ เพราะเจาะช่องบรรจุพระพิมพ์ทั้ง ๒ ด้านของแผงซุ้ม ส่วนตอนกลางประดับเสาซุ้มที่ไม่ตกแต่งรายละเอียดของกาบบนกาบล่าง กรอบซุ้มอยู่ในโครงสร้างรูปสามเหลี่ยมทรงวิมาน ปลายกรอบซุ้มเป็นตัวเหงา ไม่มีใบระกา ส่วนฐานเป็นฐานบัวคว่ำ

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ด้านหนึ่งประดับพระพิมพ์มารวิชัยในซุ้มเรียงเป็นแถว ๗ แถว ในตอนกลางที่เป็นรูปสี่เหลี่ยม รวม ๔๙ องค์ และ ๓ แถวในส่วนกรอบซุ้มที่เป็นรูปสามเหลี่ยม รวม ๘ องค์ โดยองค์ตอนกลางมีขนาดใหญ่สุดและเป็นพระพุทธรูปลีลา ด้านนี้เขียนสีแดงบนพื้นสีดำ โดยเขียนเป็นกรอบรอบพระพิมพ์ เขียนลายดอกไม้ร่วงกับบาตรระหว่างพระพิมพ์แต่ละองค์ รวมพระพิมพ์ ๕๗ พระองค์

อีกด้านหนึ่งเจาะเป็นช่องบรรจุพระพิมพ์ที่แตกต่างกัน โดยประดับเต็มพื้นที่ แถวล่างสุดเป็นพระพุทธรูปลีลา ๒ พิมพ์ และพระยืน ๑ พิมพ์ รวม ๘ องค์ แถวที่ ๒ - ๖ เป็นพระพุทธรูปมารวิชัยในซุ้ม รวม ๔๐ องค์ แถวที่ ๗- ๘ ซึ่งอยู่ในกรอบซุ้มเป็นพระพุทธรูปยืนกับพระพุทธรูปมารวิชัยในซุ้ม รวม ๙ องค์ ด้านนี้ทารักสีแดง ไม่เขียนลวดลาย รวมพระพิมพ์ ๕๗ พระองค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑๑๔ พระองค์ (ด้านละ ๕๗ พระองค์)

จารึก -

ภาพประกอบที่ ๑๒

พระแผงไม้แบบซุ้มทรงวิมาน

พระแผงไม้ในโรงจงกรมครูบาศรีวิชัย วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๕) พระแผงไม้ในการครอบครองของเอกชน แผงที่ ๑

ที่ตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ขนาด สูงรวมฐาน ๘๓ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้เป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า ประดับเสาซุ้มที่แกะปลายเสาซุ้มเป็นกลีบบัวยาว กรอบซุ้มทรงวิมาน ปลายกรอบซุ้มเป็นตัวเหงา มีใบระกา ยอดกรอบซุ้มเป็นดอกบัว ส่วนฐานเป็นฐานสี่เหลี่ยมซึ่งมีพื้นที่กว้างมาก ในอดีตน่าจะมีจารึก

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ประดับกระจกจีน ในส่วนตอนกลางเจาะช่องเพื่อประดับพระพิมพ์ ๖ แถว จำนวน ๓๐ องค์ จากร่องรอยสันนิษฐานว่าเป็นพระพิมพ์แบบพระพุทธรูปมารวิชัยในซุ้ม ภายหลังได้ปิดทองในช่องที่เจาะไว้ ในกรอบซุ้มแต่งดอกไม้สี่กลีบ ๑ ดอก

จำนวนพระพุทธเจ้า ๓๐ พระองค์

จารึก

(๖) พระแผงไม้ในการครอบครองของเอกชน แผงที่ ๒

ที่ตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๖๒ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้ทรงวิมานที่ส่วนตอนกลางประดับเสาซุ้มในรูปทรงของหัวช้างที่มีงวงยาว ไม่มีงา กรอบซุ้มในโครงสร้างสามเหลี่ยม ปลายกรอบซุ้มเป็นนาค ไม่มีใบระกา ยอดซุ้มเป็นบัวตูมที่มีกาบใบหุ้มทั้งสองข้าง กลางกาบซุ้มประดับกระจกจีน ส่วนฐานเป็นฐานบัวที่มีส่วนบัวคว่ำใหญ่กว่าบัวหงาย ที่ฐานมีจารึกแต่ลบเลือนไม่สามารถอ่านได้

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ประดับกระจกจีน ภายในแกะพระพุทธรูปยืนบนฐานบัว ๑ องค์ พระพักตร์สอบลงด้านล่าง รัศมียาว พระโอษฐ์หนา พระกรรณโค้งยาว พระศอเป็นปล้อง ครองจีวรเฉียง สังฆาฏิเป็นแผ่นสี่เหลี่ยมปลายตัดตรง ยาวถึงพระนาภี พระกรแนบกับพระวรกาย พระบาททั้งสองยื่นออกมาด้านหน้า เสาซุ้มประดับดอกไม้สี่กลีบและใบไม้ เรียงกันขึ้นไปตามเสา

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๑๓

พระแผงไม้แบบซุ้มทรงวิมาน

พระแผงไม้ในการครอบครองเอกชน แผง ที่ ๑ – ๒

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๗) พระแผงไม้ในการครอบครองเอกชน แผงที่ ๓

ที่ตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ขนาด สูงรวมฐาน ๕๕ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๔๐๐

ผู้สร้าง หนานปหลึกแก้ว (ปลีแก้ว) และภริยา

ลักษณะ แผงไม้เป็นกรอบรูป ซ้อนกันสองชั้น ระหว่างกรอบประดับกระจกจีน ส่วนยอดเป็นทรงวิมาน ไม่มีเครื่องลำยอง หน้าบันแต่งเป็นรูปสามเหลี่ยมสองรูปประดับกระจกจีน ส่วนฐานเป็นบัวคว่ำ แกะลายกลีบบัวซ้อน ขาโค้งแบบขาโต๊ะ ประดับกระจกจีน

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ด้านหน้าเขียนสีบนกระจกในกรอบ เป็นภาพพระพุทธรูปนั่งมารวิชัย พระพักตร์กลม พระรัศมีเป็นเปลว พระกรรณยาวแอ่นโค้งปลายทั้งสองแหลม พระศอเป็นปล้อง ห่มจีวรเฉียง สังฆาฏิยาวปลายแฉก ปรากฏขอบสบงและจีวร พระหัตถ์และพระบาทยาว กรอบด้านล่างมีจารึก

ด้านหลังเขียนภาพเจดีย์จุฬามณีขนาดใหญ่ในตอนกลาง ฐานบัวกลมรับส่วนตอนกลางเป็นองค์ระฆังที่มีชั้นมาลัยเถาเป็นบัวถลาซ้อนกัน ๕ ชั้น ส่วนยอดเป็นปลียอด ฉัตร ๓ ชั้น ด้านล่างทั้งสองข้างเขียนภาพพระสงฆ์นั่งไหว้ มีฉัตรอยู่เหนือพระสงฆ์ เหนือขึ้นมาเป็นรูปหงส์ และบนสุดเขียนภาพพระอาทิตย์ พระจันทร์ เขียนวงกลมน้อยใหญ่กระจายอยู่รอบทางด้านบนแทนดวงดาว

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑ องค์

จารึก อักษรธรรมล้านนา มี ๔ บรรทัด ดังนี้ สักฺกราชได้ ๑๒๑๙ (พ.ศ. ๒๔๐๐) ตัวปลรเมืองใส้ (ใส้-มะเส็ง) เดินยี่เพง เมงวัน ๑ (วันอาทิตย์) ปถมมูลสัทธาหมายมีหนานปหลึกแก้ว เปนเคล้า แลภรียาแล ได้มาส้างยังพุทธเชาเจ้าไว้ยโชตกวรพุทธสาสนาเจ้า แด่ฯ

ภาพประกอบที่ ๑๔

พระแผงไม้แบบซุ้มทรงวิมาน ในความครอบครองของเอกชน แผงที่ ๓

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

จ) ซุ้มหน้านาง พบจำนวน ๗ แผง ได้แก่ พระแผงไม้รหัส ๑๕/๒๕๑๖ จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ ในวิหารวัดพันแหวน ๓ แผง วัดทรายมูลเมือง วัดพวกหงส์ และวัดทุงยู

(๑) พระแผงไม้ จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ รหัส ๑๖/๒๕๑๖

ที่ตั้ง ๔๕๑ ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๓๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๑๔ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๔๕๕

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้โดดเด่นด้วยกรอบซุ้มหน้านางที่สมบูรณ์แบบ ปลายกรอบซุ้มเป็นตัวเหงาแกะลวดลาย ตัวกรอบซุ้มด้านในยืดสูงขึ้นก่อนตวัดลงหยักเป็นหน้านางในตอนกลาง ส่วนด้านนอกกลับยกขึ้นเป็นปลายแหลมในตอนกลาง ใบระกาฉลุลวดลาย ระหว่างกรอบซุ้มกับตัวซุ้มแบ่งพื้นที่ออกกันโดยทับหลัง ส่วนตัวซุ้มมีเสาซุ้มประดับ ส่วนฐานเป็นฐานสี่เหลี่ยมแผ่กว้างออกด้านข้าง

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ลงรักปิดทอง ภายในกรอบซุ้มแกะสลักรูปดอกบัวในทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ ล้อมรอบด้วยใบไม้ใบใหญ่ ตอนกลางประดับพระพิมพ์ ๖ แถว รวม ๒๘ องค์ เป็นพระพุทธรูปมารวิชัยนั่งในซุ้ม โดยจากร่องรอยของรักสันนิษฐานว่ามีการฉลุพื้นด้านหลังซุ้มพระพิมพ์เช่นเดียวกับตัวอย่างพระพิมพ์ที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ด้านหลังพระแผงไม้มีจารึก

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์

จารึก อักษรธรรมล้านนา มี ๑๐ บรรทัด ดังนี้ จุฬ... ได้ ๑๒๗๔ (พ.ศ. ๒๔๕๕) ตัวปลีเต่าสัน (ปีวอก) เดินยี่เพง เมงวัน ๔ รวาย กาบยี (ปีขาล) หมายมีสมเด็จพระเปนเคล้า....ราช... ในขันฺธสมา.....เชียงใหม่... นิ เปนเคล้า... อ...หมายมีนางราชเทวีเปนเคล้ากับลูกเต้าชุตน..... สุริยวงเปนประธาน.... ตนพี่น้อง..... มา..... ..... ส.... วร.. สาสนา.... ตสฺส อรหนฺตา.... ชินานา..... ธุวํ

ภาพประกอบที่ ๑๕ พระแผงไม้แบบซุ้มหน้านาง จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ (๑๖/๒๕๑๖) / ตัวอย่างพระพิมพ์ที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๒) พระแผงไม้ในวิหารวัดพันแหวน แผงที่ ๑ (มีจารึก)

ที่ตั้ง ๕๐ ถนนพระปกเกล้า ซอย ๔ ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๒๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๐๒ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๓๕๙

ผู้สร้าง ย่าพิมพา

ผู้เขียนจารึก (หนาน) ชมพู

ลักษณะ แผงไม้ได้แสดงระเบียบมาตรฐานของซุ้มหน้านางอีกแบบหนึ่ง คือ มีการแบ่งพื้นที่ตอนกลางออกจากซุ้มด้วยทับหลัง โดยส่วนตอนกลางประกอบด้วยเสาซุ้มซ้อนกัน ๒ ชั้น ส่วนกรอบซุ้มซ้อนกัน ๓ ชั้น เดิมชั้นกลางเป็นส่วนของใบระกาของซุ้มชั้นใน ฐานสี่เหลี่ยมแผ่กว้างรับน้ำหนัก

การตกแต่ง แกะสลักไม้ เขียนลายคำที่ฐานเทคนิคปิดทองลายฉลุ ประดับกระจกที่กรอบซุ้ม เสาซุ้มประกอบด้วยฐานบัวท้องไม้ลูกแก้วอกไก่ทั้งด้านบนและด้านล่าง ตกแต่งกาบบนกาบล่าง กลางเสาเป็นดอกไม้สี่กลีบ ปลายซุ้มหน้านางเป็นตัวเหงา ยอดซุ้มด้านในและกลางลำตัวซุ้มเป็นดอกไม้สี่กลีบ ประดับพระพิมพ์เป็นแถว ๗ แถว เดิมมี ๓๒ องค์ ปัจจุบันประดับพระพิมพ์ใหม่มีจำนวน ๒๑ องค์ เป็นพระสาม ระเบียบของการประดับพระพิมพ์เดิมน่าจะเป็นแถวละ ๕ องค์ รวม ๖ แถวในส่วนตอนกลางเป็น ๓๐ องค์ และอีก ๒ องค์ประดับในกรอบซุ้ม

จำนวนพระพุทธเจ้า เดิม ๓๒ พระองค์ ใหม่ ๒๑ พระองค์

จารึก อักษรธรรมล้านนา มี ๗ บรรทัด ดังนี้ จุลสกฺกทฺทได้ ๑๑๗๘ (พ.ศ. ๒๓๕๙) ตัวปลีรายไจ้ (ชวด) เดือน ๘ เพง เมงวัน ๗ (วันเสาร์) ไทยกาบไจ้ ปทมมูลลสัทฺธา ย่าพิมพา พร้อมกับด้วยพี่น้องลูกเต้าหลานเหลนยาติวงสาชุคนได้ส้างยังพระพิมพุทธรูปเจ้า ๓๒ พระอง ไว้ยโชตฺตกฺกสาสนาพระโคตมเจ้า ตราบต่อเท้า ๕๐๐๐ พระวสา เพื่อหื้อเปนที่ไหว้แลปู่จา แก่คนแลเทวดาทังหลาย ขอจุ่งหื้อเปนประใจยค้ำชูแกล่ผู้ข้าทังหลายตราบจุจอดต่อเท้ารอดนิพพานแด่เทอะ ।। นิพฺพานปจฺจโยโหนฺตุเมนิจจํ ธุวํแด่เทอะ ।। ชุมฺพูเปนผู้ริจฺณนา (รจนาคำจารึก) แล ।।

(๓) พระแผงไม้ในวิหารวัดพันแหวน แผงที่ ๒

ที่ตั้ง ๕๐ ถนนพระปกเกล้า ซอย ๔ ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๒๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๐๘ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๓๕๙?

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้มีพื้นที่ในการประดับพระพิมพ์แยกจากกันระหว่างตัวซุ้มกับกรอบซุ้มโดยทับหลัง ในส่วนตอนกลางที่เป็นตัวซุ้มเจาะเป็นช่องสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ประกอบโครงสร้างเสาซุ้มด้านข้าง ที่มีฐานบัวรับทั้งด้านบนและด้านล่าง เสาซุ้มไม่ตกแต่งกาบบนกาบล่าง ภายในพื้นที่สี่เหลี่ยมเจาะเป็นช่องเล็กๆ เพื่อประดับพระพิมพ์ มี ๕ แถว แถวละ ๔ ช่อง ส่วนกรอบซุ้มเป็นซุ้มหน้านาง ที่ปลายซุ้มแต่งตัวเหงา มีใบระกา และยอดซุ้มเป็นดอกไม้สี่กลีบ ส่วนฐานเป็นฐานสี่เหลี่ยมผืนผ้า

การตกแต่ง แกะสลักไม้ กรอบซุ้มแต่งปลายกรอบซุ้มด้วยลวดลายในโครงสร้างของตัวเหงา ภายในซุ้มเป็นดอกบัวในทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ล้อมรอบด้วยใบไม้ ภายในประดับพระพิมพ์จำนวน ๒๐ องค์ พระพิมพ์เดิมไม่ทราบรูปแบบ แต่พระพิมพ์ที่นำมาประดับในปัจจุบันเป็นพระสาม

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๐ พระองค์

จารึก -

(๔) พระแผงไม้ในวิหารวัดพันแหวน แผงที่ ๓

ที่ตั้ง ๕๐ ถนนพระปกเกล้า ซอย ๔ ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๒๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๘๕ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๓๕๙?

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้มีพื้นที่ในการประดับพระพิมพ์ไม่แยกจากกันระหว่างตัวซุ้มกับกรอบซุ้ม ไม่เจาะเป็นช่องประดับพระพิมพ์ แต่ใช้ไม้ลวดบัวติดแบ่งพื้นที่เป็นแถวเพื่อประดับพระพิมพ์เต็มทั้งแผงไม้ ส่วนตอนกลางมีเสาซุ้มซ้อนกัน ๒ ชั้น แต่งฐานบัวท้องไม้ลูกแก้วอกไก่ทั้งด้านบนและด้านล่างของเสาซุ้ม กรอบซุ้มซ้อนกัน ๓ ชั้น ส่วนฐานเป็นบานบัวคว่ำ

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ปั้นรักสมุก ประดับกระจกจีนในกรอบซุ้ม แต่งปลายกรอบซุ้มด้วยตัวเหงา เดิมน่าจะประดับกระจกจีนแต่ปัจจุบันได้หลุดหมดแล้ว ยอดซุ้มเป็นดอกไม้สี่กลีบ มีใบระกา ส่วนซุ้มที่ซ้อนกันอีก ๒ ชั้น ไม่ตกแต่งรายละเอียดใด ภายในประดับพระพิมพ์ใหม่เป็นพระสาม ๗ แถว จำนวน ๒๐ องค์ พระพิมพ์เดิมไม่ทราบรูปแบบ ส่วนฐานปั้นรักสมุกเป็นกลีบบัวคว่ำประดับกระจก

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๐ พระองค์

จารึก -

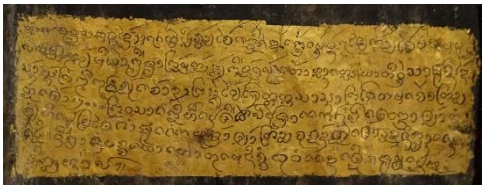

ภาพประกอบที่ ๑๖
พระแผงไม้แบบซุ้มหน้านาง
พระแผงไม้ในวิหารวัดพันแหวน แผงที่ ๑-๓
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๕) พระแผงไม้ในวิหารวัดพวกหงส์

ที่ตั้ง ๗๘/๔ ถนน สามล้าน ตำบล พระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๒๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๐๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้แสดงซุ้มหน้านางอีกรูปแบบหนึ่ง ที่มีการหยักโค้งของกรอบซุ้มมากกว่า ๑ ครั้ง แบ่งพื้นที่ในการประดับพระพิมพ์ออกจากกันด้วยทับหลัง ตัวซุ้มมีเสาซุ้มที่ประกอบด้วยฐานบัวท้องไม้ลูกแก้วอกไก่ทั้งด้านบนและด้านล่าง กรอบซุ้มหน้านางหยักโค้งเพิ่มขึ้น ๑ ครั้งก่อนจะถึงส่วนยอด ปลายกรอบซุ้มเป็นตัวเหงา ไม่มีใบระกา ฐานเป็นฐานสี่เหลี่ยม

การตกแต่ง แกะสลักไม้ พื้นที่ตอนกลางที่ใช้ประดับพระพิมพ์แบ่งเป็นแถว ๕ แถว โดยมีไม้บัวคั่นแต่ละแถว ไม่ทราบจำนวนพระพิมพ์ และภายในกรอบซุ้มที่เว้นพื้นที่ว่างไว้ก็น่าจะใช้ในการประดับพระพิมพ์เช่นกัน สันนิษฐานว่ามี ๒๘ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์

จารึก -

(๖) พระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดทุงยู

ที่ตั้ง ถนนราชดำเนิน ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๒๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๘๐ เซนติเมตร

อายุสมัย -

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้มีลักษณะเช่นเดียวกับพระแผงไม้วัดพวกหงส์ แต่มีการตกแต่งด้วยการแกะสลักลวดลายที่มากกว่า กรอบซุ้มหน้านางมีการหยักโค้งเพิ่ม ๑ ชั้นก่อนถึงจุดยอดกลางกรอบซุ้ม ปลายซุ้มเป็นตัวเหงา มีใบระกา ตัวซุ้มประกอบด้วยเสาซุ้มที่แต่งฐานบัวท้องไม้ลูกแก้วอกไก่ทั้งในส่วนบนและส่วนล่าง และมีทับหลังกั้นระหว่างตัวซุ้มกับกรอบซุ้ม ส่วนฐานเป็นฐานบัว

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ในส่วนของกรอบซุ้มแกะสลักที่ตัวเหงาปลายกรอบ ส่วนซุ้มแกะสลักที่ทับหลังเป็นลายดอกซีกดอกซ้อน ภายในซุ้มแบ่งพื้นที่ประดับพระพิมพ์เป็น ๕ แถว มีร่องรอยการประดับพระพิมพ์แถวละ ๕ องค์ และประดับในซุ้มอีก ๓ องค์ รวมทั้งหมด ๒๘ องค์ พระพิมพ์เป็นพระพุทธรูปมารวิชัย

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์

จารึก -

ภาพประกอบที่ ๑๗

พระแผงไม้แบบซุ้มหน้านาง

พระแผงไม้ในวิหารวัดพวกหงส์/ ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดทุงยู

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๗) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดทรายมูลเมือง

ที่ตั้ง ถนนมูลเมือง ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๒๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๐๒ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้แสดงซุ้มหน้านางแบบเรียบง่าย ไม่มีการตกแต่งใด ในส่วนตอนกลางไม่มีเสาซุ้ม คงทำเป็นกรอบขึ้นมาเรียบๆ เช่นเดียวกับกรอบซุ้ม ส่วนฐานเป็นฐานสี่เหลี่ยมแผ่กว้างประดับสัตว์สองข้าง

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ทาสีทอง ภายในประดับพระพิมพ์ ๘ แถวในส่วนตอนกลางและประดับในกรอบซุ้มอีก ๕ องค์ และในส่วนยอดซุ้มที่เป็นดอกบัวอีก ๑ องค์ รวม ๕๔ องค์ เป็นพระพิมพ์ที่สร้างใหม่

จำนวนพระพุทธเจ้า ๕๔ องค์

จารึก -

ภาพประกอบที่ ๑๘
พระแผงไม้แบบซุ้มหน้านาง
พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดทรายมูลเมือง
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ฉ) ซุ้มทรงบรรพ์แถลง หมายถึง ซุ้มที่มีส่วนยอดเป็นหน้าจั่วรูปทรงกลีบบัวซึ่งตกแต่งด้วยชุดเครื่องลำยอง ได้แก่ ช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ อย่างหน้าบันวิหาร พื้นที่ภายในหน้าบันมักจะเขียนลายคล้ายการตกแต่งหน้าบันวิหาร ในขณะที่แผงไม้ตอนกลางมีองค์ประกอบของเสาซุ้ม บัวปลายเสา บัวเชิงเสาใช้รับส่วนยอด เป็นรูปแบบที่พบจำนวนมากที่สุด ลักษณะคล้ายกับซุ้มทรงซุ้มหน้านางต่างกันที่กรอบซุ้มหน้านางด้านในโค้งหยักลงคล้ายกรอบหน้าสตรีและกรอบซุ้มด้านนอกโค้งขึ้นในลักษณะตรงข้าม แต่กรอบซุ้มทรงบรรพ์แถลงทั้งด้านในและด้านนอกโค้งขึ้นในลักษณะเดียวกัน พบจำนวน ๑๐ แผง ได้แก่ พระแผงไม้วัดวงศ์เมธา วัดทุงยู ไม้ในการครอบครองเอกชน พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ (รหัส ๑๘/๒๕๑๖ รหัส ๑๘/๑๕/๒๕๑๖) พระแผงไม้วัดล่ามช้างและพระแผงไม้วัดพันแหวน ต่อไปนี้จะได้แสดงรายละเอียดของพระแผงไม้แต่ละแผง ดังนี้

(๑) พระแผงไม้วัดวงศ์เมธา

ที่ตั้ง ๔๓ บ้านเกาะ หมู่ ๓ ซอย ๓ ตำบล สบแม่ข่า อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๒๓๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๗๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้โดดเด่นด้วยองค์ประกอบที่เรียบง่าย ซุ้มบรรพ์แถลงโค้งในรูปกลีบบัว ปลายซุ้มเป็นตัวเหงา มีใบระกา ส่วนตอนกลางมีเสาซุ้มที่ตกแต่งด้วนบนและด้านล่างเป็นฐานบัวท้องไม้ลูกแก้วอกไก่ ไม่มีกาบบนและกาบล่าง มีทับหลังแยกพื้นที่ในการประดับพระพิมพ์ระหว่างส่วนตอนกลางกับกรอบซุ้ม ฐานสี่เหลี่ยมผืนผ้า

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ทาสี มีการแตกต่งลวดลายใบระกาเป็นกนกซ้อนชั้นกันขึ้นไปตามโครงสร้างกรอบซุ้ม ส่วนตอนกลางแบ่งเป็น ๔ แถว ประดับพระพิมพ์มารวิชัยในซุ้มแบบพระยอดขุนพล ๒๕ องค์ ประดับในกรอบซุ้มอีก ๓ องค์ รวม ๒๘ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์

จารึก

(๒) พระแผงไม้วัดทุงยู

ที่ตั้ง ถนน ราชดำเนิน ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๒๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน - เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๔๔๘

ผู้สร้าง เจ้าน้อยเทพวงศ์ ป๊อก

ผู้หล่อพระพิมพ์ พระอภัยสารทเป็นเจ้าอาวาสวัดทุงยู

ผู้ตกแต่ง อภิวงศ์ธุศรีวิชัย เป็นผู้ทารักทาหางติดแผ่นทองคำเปลว

ลักษณะ แผงไม้มีโครงสร้างเช่นเดียวกับพระแผงไม้วัดวงศ์เมธา ที่ส่วนตอนกลางมีเสาซุ้ม กรอบซุ้มโค้งแบบกลีบบัว ปลายซุ้มเป็นตัวเหงา ไม่มีใบระกา กลางกรอบซุ้มเป็นแผ่นโลหะกลมมีจารึก ๙ บรรทัด ส่วนฐานเป็นฐานสี่เหลี่ยม มีจารึก ๑ บรรทัด

การตกแต่ง ประดับพระพิมพ์ ๖ แถว จำนวน ๖๐ องค์ พระพิมพ์น่าจะเป็นพระพุทธรูปมารวิชัย เนื้อชิน เพราะในจารึกบอกมีการหล่อพระพิมพ์โดยพระอภัยสารท เจ้าอาวาสวัดทุงยูขณะนั้น

จำนวนพระพุทธเจ้า ๖๐ พระองค์

จารึก อักษรธรรมล้านนา มี ๑๐ บรรทัด ดังนี้

วฺฑทุงยู วฺนที่ ๑๔ ตุลาคํม พุทฺธสกฺราช ๒๔๗๙ เฑอรกฺยงเหฺนฺออลํง ๑๓ ค่ำภ่ำไฑเมฺงวฺนพุทฺธ เจ่านฺอฺยเทพฺพวงฺสพฺอก (เจ้าน้อยเทพวงศ์ป๊อก) ไฑส่างพฺรพุทฺธเจ่าเงฺนคูอายุปายนฺง องํครฺวมฺม ๖๐ องฺค // พฺรอไภฺยสารทะวฺฑทุงยู (พระอภัยสารท วัดทุงยู) ภฺลอมฑัวฺยสศยํมไฑอุบถฺมภฺลไฑชฺวฺยฎัฑการหลฺอแล่วธำที่ ไวไห่ถาวฺอรเพื่ออโชฏกพุทฺธสาส ฺนา ๒ หีเปฺนที่ไหว่ แลปูชาแกคํนแลเทวฑาทฺล่า [สิถุ] นาติวิ ฒสุขํนพพนํนิจจํ

พุทฺธรฺบเจ่า ๒๘ พฺรอฺงคนีทานส่างไวฺยแตเฑฺมแล่วข่า ทุอภิวํงสทุสีวิไชย (อภิวงศ์ธุศรีวิชัย) ไฑทารักหางติฑคำอํบรํมแถมเมิออศก ๑๒๖๗ (พ.ศ. ๒๔๗๙) ตํวปลีฑับไส เฑิอร ๗ เพงวันนันแล

(๓) พระแผงไม้ในการครอบครองเอกชน

ที่ตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๑๒ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้แบบบรรพ์แถลงที่เรียบง่าย ปลายกรอบซุ้มเป็นตัวเหงา มีใบระกา ส่วนตอนกลางมีเสาซุ้ม ฐานสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ ไม่มีการแบ่งพื้นที่ระหว่างกรอบซุ้มกับส่วนตอนกลางของพระแผงไม้

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ลายคำ เสาซุ้มแกะสลักเป็นลายดอกบัว โดยหัวเสาแกะเป็นดอกบัวและตัวเสาแกะเป็นก้านบัวที่มีกาบใบตอนล่างสุด ตอนกลางด้านบนเขียนลายคำรูปฉัตร ส่วนแถวล่างสุดเป็นเครื่องสูงล้านนา มี ๒ คู่ แต่ละคู่ประกอบด้วย พัดโบก (วาลวิชนี) ไม้วัดไม้วา ฉัตร บังสูรย์ จามรที่มีหัวเป็นรูปหงส์คาบแส้ที่เป็นพู่ย้อยลงมา ใต้แถวเครื่องสูงเป็นภาพนักษัตร มี ๖ ตัว ได้แก่ ช้าง (?) ช้าง ช้าง แพะ (?)

จำนวนพระพุทธเจ้า ๔๒ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๑๙ ซุ้มบรรพ์แถลง วัดทุงยู ที่มา:
https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/1704
พระแผงไม้วัดวงศ์เมธา/ ในการครอบครองของเอกชน ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๔) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดทรายมูลเมือง

ที่ตั้ง ถนนมูลเมือง ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๒๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๘๕ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๓๓๔

ผู้สร้าง ปู่มุงกับภริยาและลูกเต้า

ลักษณะ แผงไม้มีความเรียบง่าย ส่วนตอนกลางแยกออกจากส่วนกรอบซุ้มด้วยทับหลัง ส่วนตอนกลางมีเสาซุ้ม ไม่มีการตกแต่งใด กรอบซุ้มบรรพ์แถลง ปลายกรอบซุ้มเป็นตัวเหงา ไม่มีใบระกา ฐานสี่เหลี่ยมมีจารึกที่ฐาน

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ปิดทอง ภายในกรอบซุ้มแกะเป็นลายใบไม้ฝรั่งในลักษณะสมมาตร ภายในประดับพระพิมพ์ในซุ้มที่เจาะไว้ เป็นแถว ๖ แถว รวม ๒๔ องค์ เป็นพระพิมพ์ที่สร้างขึ้นใหม่ ลักษณะเป็นพระพุทธรูปประทับนั่งในซุ้มมารวิชัย

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๔ พระองค์

จารึก อักษรธรรมล้านนา มี ๔ บรรทัด ดังนี้

จุฬสักฺกภัทฺทกราช (สัตกัพทะ) ได้ ๑๑๕๓ ตัว (พ.ศ. ๒๓๓๔) ปลีมแม..... ขอมพิไส เข้าใน เหวันฺต อุตฺต อสส ยุชเช.... (ชื่อดาวฤกษ์) กฺข (ปักข-ปักษ์) บถมสทฺธา ไว้เทสนา..... ยี แรมค่ำ พร่ำว่า ได้วัน ๖ ไทย ร้วงเหม้า (เหม้า-กระต่าย) ปถมมูลสัทธา ปู่มุง กับภริยา แลลูกเต้าชุผู้ชุคน ได้ย ริรัง ส้าง แปงยังพุทธพิมพาเจ้า ได้เจียรจัก ว่า..... ไหม เสสุวัณณะคำแดงแสง์ ไว้คำชูสาสานตราบ ๕ พันภวสฺสา หื้อเปนที่ไหว้แลฏชาแก่คนแลเทวดาทังหลาย ขอหื้อเปนอุปัปฺนิสไย ปราไจ้ย แก่ผู้ข้าทังหลายต่อรอดเนรัพพาน ธุวํ เทอะ นิพฺพานํ ปรมํ แด่เทอะ

ภาพประกอบที่ ๒๐
พระแผงไม้แบบซุ้มทรงบรรพ์แถลง
พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดทรายมูลเมือง
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๕) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ รหัส ๑๘/๖๔๕/๒๕๑๖

ที่ตั้ง ๔๕๑ ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๓๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๙๒ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๓๙๗

ผู้สร้าง พ่อวัน ยาวิไช พร้อมภริยาลูกหลาน

ลักษณะ โดดเด่นด้วยกรอบซุ้มที่มีขนาดใหญ่ ส่วนตอนกลางเป็นซุ้มมีเสาซุ้มประดับทั้งสองข้าง เสาซุ้มแต่งด้วยฐานบัวทั้งในตอนบนและตอนล่าง รับกรอบซุ้มบรรพ์แถลงที่มีขนาดใหญ่ แบ่งเป็น ๒ ส่วน ส่วนปลายซุ้มเป็นนาค หางนาคยกขึ้นก่อนม้วนลงปิดนมนาค ส่วนยอดซุ้มแยกออกจากส่วนปลายอย่างชัดเจนด้วยซุ้มโค้งแหลมมีใบระกา ยกสูงออกมาจากพื้นหลังค่อนข้างมาก เพื่อใช้ประดับพระพิมพ์ ส่วนฐานเป็นฐานสี่เหลี่ยมหนาหนัก

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ลงรักปิดทอง ประดับพระพิมพ์ ๖ แถว มี ๒๘ องค์ เป็นพระพิมพ์พระพุทธเจ้ามารวิชัยในซุ้ม ส่วนฐานแกะไม้ลายพันธุ์พฤกษาประกอบกรอบหน้านาง

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์

จารึก อักษรธรรมล้านนา มี ๔ บรรทัด ดังนี้ จุลศักราชได้ ๑๒๑๖ (พ.ศ. ๒๓๙๗) ตังปีกาบยี (เดือน ๖ เพ็ง เม็งวันพุท) หมายมีพ่อวัน ยาวิไช เปนเค้าพร้อม ภริยาลูกเต้า หลานแม่ชุคน

.... พุทธรูปเจ้า ๒๘ พระองค์ไว้ยค้ำชู สาสนา ๕๐๐๐ พระวสา ขอเปนประละ..... ผู้ข้าทังหลายพายหน้า.....กับ...พระเจ้าฟ้าตนชื่อ อริยเมคัตฺตตยะ ค็มีแท้ดีหลี แด่ ธุวํ ธุวํ

ภาพประกอบที่ ๒๑

พระแผงไม้แบบซุ้มทรงบรรพ์แถลง

พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ (รหัส ๑๘/๖๔๕/๒๕๑๖)

ที่มา: พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่

(๖) พระแผงไม้ในการครอบครองของเอกชน

ที่ตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ขนาด สูงรวมฐาน ๕๖ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้ไม่แยกพื้นที่ระหว่างตอนกลางกับกรอบซุ้ม เป็นกรอบบรรพ์แถลง ที่ปลายซุ้มเป็นตัวเหงา ใบระกาใช้การประดับกระจกแทนการแกะสลัก ยอดกรอบซุ้มในตอนกลางเป็นสี่เหลี่ยมข้าวหลามตัด ส่วนตอนกลางประกอบด้วยเสาซุ้ม ส่วนฐานเป็นฐานบัวคว่ำที่มีฐานเขียงขนาดใหญ่รองรับ

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ลายคำฉลุลาย ประดับกระจก ในส่วนเสาซุ้มและกรอบซุ้มประดับกระจก ประดับพระพิมพ์ ๒ แถว ด้านล่าง ๓ องค์ ด้านบน ๒ องค์ รวม ๕ องค์ ระหว่างพระพิมพ์แต่ละองค์ประดับกระจกเป็นดอกไม้ร่วง ตรงกลางบนสุดเป็นดอกไม้สี่กลีบ ทั้งหมดใช้เทคนิคประดับกระจก ส่วนฐานแกะสลักกลีบบัวคว่ำประดับกระจก ส่วนฐานเขียงด้านล่างปิดทองฉลุลายเป็นดอกไม้สี่กลีบเรียงกัน ๒ แถว

จำนวนพระพุทธเจ้า ๕ พระองค์

จารึก

(๗) พระแผงไม้วัดล่ามช้าง

ที่ตั้ง ซอยถนนมูลเมือง ๗ ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๒๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๔๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้ไม่มีทับหล้ง ส่วนตอนกลางมีเสาซุ้ม กรอบซุ้มบรรพ์แถลง ปลายกรอบซุ้มเป็นตัวเหงา มีใบระกา ๒ ชั้น ส่วนฐานเป็นฐานบัว

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ปิดทองลายฉลุ ส่วนเสาซุ้มใช้การลงรักปิดทอง ในขณะส่วนอื่นๆ ใช้การทาชาดปิดทอง เช่นเดียวกับส่วนกรอบซุ้มที่เป็นใบระกาชั้นในทารักส่วนอื่นๆ ทาชาด ภายในประดับพระพิมพ์ ๕ องค์ เป็นพระพุทธรูปนาคปรก ระหว่างพระพิมพ์เป็นลายคำดอกไม้ร่วงใช้วิธีปิดทองฉลุลาย น่าสนใจที่ขนดนาคใต้ฐานพระพิมพ์ทำเป็นรูปครึ่งวงกลมต่อด้วยเส้นจากครึ่งวงกลมไปที่แผงพระพิมพ์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๕ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๒๒

พระแผงไม้แบบซุ้มทรงบรรพ์แถลง

พระแผงไม้ในการครอบครองเอกชน /วัดล่ามช้าง

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๘) พระแผงไม้ในโรงจงกรมครูบาศรีวิชัย วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร

ที่ตั้ง ๒ ถนนสามล้าน ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๒๘๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๕๖ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้แบ่งพื้นที่ระหว่างกรอบซุ้มกับตอนกลางด้วยทับหลัง ตอนกลางมีเสาซุ้มประกอบด้วยฐานบัวทั้งในตอนบนและตอนล่าง กรอบซุ้มบรรพ์แถลงหยักโค้งมากกว่า ๑ ครั้งก่อนถึงยอดซุ้ม ปลายซุ้มเป็นตัวเหงา ไม่มีใบระกา ส่วนฐานเป็นฐานบัวตั้งบนฐานบัวถลาสูง

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ลายคำ ในส่วนตอนกลาง เสาซุ้มประดับด้วยดอกไม้สี่กลีบ เป็นลายคำโดยใช้เทคนิคปิดทองฉลุลาย ประดับพระพิมพ์ ๖ แถว ประมาณ ๔๐ องค์ ร่องรอยที่ปรากฏสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นพระพิมพ์พระพุทธเจ้ามารวิชัยในซุ้ม และพระพิมพ์ที่เรียกกันในปัจจุบันว่าพระพิมพ์โคนสมอ ภายในกรอบซุ้มประดับพระพิมพ์อีก ๔ องค์ รวม ๔๔ องค์ ที่น่าสนใจมีการเขียนลายคำอยู่เหนือพระพิมพ์ เป็นเครื่องสูง ได้แก่ ฉัตรในตอนกลางมีขนาดใหญ่ ด้านซ้ายและขวาเขียนลายเหมือนกัน คือ พัดโบก จามร และบังสูรย์ และประดับลายคำรูปใบโพธิ์ที่ทับหลัง โดยเทคนิคปิดทองฉลุลาย

จำนวนพระพุทธเจ้า ๔๔ องค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๒๓

พระแผงไม้แบบซุ้มทรงบรรพ์แถลง

พระแผงไม้ในโรงจงกรมครูบาศรีวิชัย วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๙) พระแผงไม้วัดพันแหวน

ที่ตั้ง ๕๐ ถนนพระปกเกล้า ซอย ๔ ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๒๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๑๖ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้โดดเด่นด้วยการแกะสลักไม้ ส่วนตอนกลางมีเสาซุ้มประกอบฐานบัวทั้งด้านบนและด้านล่าง ส่วนกรอบซุ้มที่แยกจากส่วนกลางโดยทับหลังมีลักษณะแบบซุ้มบรรพ์แถลง

กรอบซุ้มซ้อนกัน ๓ ชั้น กรอบซุ้มหยักโค้งมากกว่า ๑ ครั้งในแต่ละด้าน ปลายกรอบซุ้มเป็นตัวเหงามีขนาดเล็ก มีใบระกา ส่วนฐานเป็นฐานบัวคว่ำขนาดใหญ่ตอนกลางทำขายื่นออกมาในลักษณะกากบาท

การตกแต่ง แกะสลักไม้ โดดเด่นด้วยการแกะสลักไม้หน้าบันภายในกรอบซุ้ม เป็นดอกบัว มีใบไม้โดยรอบ ประดับพระพิมพ์ใหม่เป็นแถว ๙ แถว รวม ๔๕ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๔๕ องค์

จารึก

(๑๐) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ รหัส ๑๘/๑๕/๒๕๑๖

ที่ตั้ง ๔๕๑ ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๓๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๙๘ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๓๗๐

ผู้สร้าง พระอุปละ ตาป้อมและนางคำทิพย์ นายน้อยมหาวงศ์ หมื่นสมภารและนางคำแปง

ลักษณะ แผงไม้โดดเด่นด้วยการใช้รักสมุกและการประดับกระจกในการตกแต่งพระแผงไม้ กรอบซุ้มแยกกับส่วนตอนกลางด้วยทับหลัง ส่วนตอนกลางมีเสาซุ้ม ฐานบัวด้านบนด้านล่างเสาซุ้มมีขนาดเล็ก ทำให้เสาซุ้มดูสูงชะลูด กรอบซุ้มหยักโค้งมากกว่า ๑ ครั้งก่อนถึงยอดซุ้ม ปลายซุ้มเป็นตัวเหงา มีใบระกา ยอดซุ้มเป็นดอกบัวตูม ฐานเป็นฐานบัวคว่ำ

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ปั้นรักสมุกประดับกระจก ในส่วนเสาซุ้มประดับทั้งกาบบนกาบล่างและตอนกลาง กรอบซุ้มด้านในตอนกลางเป็นดอกไม้ ๓ ดอก ประดับพระพิมพ์นาคปรกที่เรียกว่าพระพิมพ์โคนสมอ ๕ แถว รวม ๒๕ องค์ และประดับในกรอบซุ้มอีก ๓ องค์ รวม ๒๘ องค์ ส่วนฐานปั้นรักสมุกเป็นกลีบบัวคว่ำประดับกระจกสี

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๕ พระองค์

จารึก อักษรธรรมล้านนา มี ๑๒ บรรทัด พร้อมยันต์ตรีนิสิงเห และยันต์กลบทตัวอักษร ดังนี้

จุฬสักราช ๑๑๘๙ (พ.ศ. ๒๓๗๐) ตัวกุญชรสัน กมฺโพชฺช ติไสรวสฺสานอุตฺตุมิคฺค สิรมาส ปุกณฺณมิสนฺนิวา ฬ ไถง (วัน-ภาษาเขมร) ไทยภาสาว่า ปลีเมืองไคล่ เดือนยี่เพง เมงวัน ๗ ไทย เมืองใส้ (ใส้-มะเส็ง) มูลสทฺธาพายในหมาย มีสวาธุเจ้าอุปฺปล เปนผู้ริสสนา อุปฺปถมฺภก ส้าง แปงยังพุทฺธรูปเจ้า ๒๘ พระอง พายนั้นหมายมีปถมผู้สทฺธา เทพฺพดาอารัก สรี ๒ เมืองเปนเคล้า ปู่อา รักเจ้า จ้อมจันเรียงนั้นมาที่นั่ง... (ยังมี....) ตาป้อมแลนางคำทิบติดกับด้วยผู้ชื่อว่านายน้อยมหาวง แลถัดนั้นมาบถมมูลสทฺธา หมื่นสมพานติดด้วยภริยา ชื่อว่า นางคำแพง ปุตฺตา บุตีลูกเต้า ชุศนพี่น้องในกระกูล์ทังมวลค็เปนสทฺธา.....(เสี้ยง)..... ค็ได้...คฺค พร้อมกับ กันค็จิ่งได้ริรังส้างแปงยังวร อง ...

(สพฺพ).... (รูป)...เจ้า ๒๘ พระอง นิไว้ย เปนตรา....(วร)..กว้างขวาง เริงงามแก่หมู่คนทังลาย ตราบ ๕๐๐๐ พระวสฺสา ภ นิพฺพานปจฺจโยเห า โน นิจจํ นโมตสฺสภควโตอรหโตสมฺมาสมฺพุ ทฺธสา

ยันต์ทางด้านซ้ายมือ เป็นยันต์วงกลมภายในแบ่งเป็น ๘ ช่อง เขียนตัวเลข

๔ ๙ ๒

๓ ๕ ๗

๘ ๑ ๖

ยันต์นี้เรียกยันต์ตรีนิสิงเห หมายถึง เลข ๓ ตัว ๓ ชุด ในจัตุรัสกลแบบ ๓x๓ เป็นชุด ๑๒ ตัวเลข (อัตราทวาทสมงคล) ผลรวมของตัวเลขในแต่ละแถว คอลัมน์ หรือทแยงมุมซ้ายขวา จะรวมกันได้ ๑๕

ยันต์ขวามือ เป็นยันต์วงกลมภายในแบ่งเป็น ๑๗ ช่อง เขียนอักษรธรรมล้านนา เป็นกลบท อ่านได้ดังนี้

เรียมถ้านถูกไกตา สีไส

เรียมไสสียอดแก้ว น้องรัก

เรียมรักน้องหนอเจ้า จิตเจต

เรียมเจตจิตใจเถิง ถูกถ้าน

ภาพประกอบที่ ๒๔

พระแผงไม้แบบซุ้มทรงบรรพ์แถลง

พระแผงไม้วัดทรายมูลเมือง/ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ ๒ แผง

ที่มา: พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่

ช) ซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด ได้แก่ซุ้มทรงอื่นๆ ที่ไม่ได้อธิบายไว้ด้านบน ประกอบด้วย

กรอบซุ้มนาค พบ ๘ แผง ได้แก่ พระแผงไม้วัดดอนเปา ๑ แผง พระแผงไม้ในการครอบครองของเอกชน ๑ แผง พระแผงไม้ในวิหารลายคำและกุฏิเจ้าอาวาสวัดพระสิงห์วรมหาวิหาร ๒ แผง พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดทรายมูลเมือง ๑ แผง พระแผงไม้ที่วัดช่างฆ้อง ๒ แผง และพระแผงไม้วัดดอกเอื้อง

(๑) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดดอนเปา

ที่ตั้ง ๑๗๓ หมู่ ๔ ดอนเปา ตำบลดอนเปา อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๓๖๐

ขนาด -

อายุสมัย -

ผู้สร้าง -

ลักษณะ แผงไม้เป็นรูปกลีบบัวที่กรอบซุ้มเป็นนาค หางนาคเกี่ยวกระหวัดกันขึ้นไปเป็นบ่วง ๕ ชั้น ลดความสูงและขนาดลงจนชั้นบนสุดกลายเป็นยอดซุ้ม ลำตัวนาคแกะสลักลายเกล็ดนาค มีใบระกา ส่วนตอนกลางที่เป็นซุ้มประดับพระพิมพ์ประกอบด้วยเสาซุ้มที่มีฐานบัวทั้งด้านบนและด้านล่าง ส่วนฐานพระแผงไม่มี

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ประดับกระจกจีน กรอบซุ้มนาคแกะลายนาคประดับกระจกจีนปลายใบระกา ภายในประดับพระพิมพ์มารวิชัยในซุ้มเรียงกัน ๕ แถว รวมจำนวน ๔๓ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๔๓ พระองค์

จารึก

(๒) พระแผงไม้ในการครอบครองของเอกชน

ที่ตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๑๒ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ โครงสร้างแผงไม้ทรงบัว กรอบแกะนาค หัวนาคม้วนเป็นรูปตัวเอส หงอนนาคแกะขยายลายด้วยลายกนก โค้งไปตามกรอบแผงไม้ ลำตัวนาคแกะเกล็ดนาค หางนาคไขว้กันปลายยอดเป็นกนก ส่วนตอนกลางประดับเสาซุ้ม เหนือเสาซุ้มเป็นท้องไม้ลูกแก้วอกไก่และบัวหงายสูง ส่วนด้านล่างซุ้มเป็นท้องไม้ลูกแก้วอกไก่และบัวคว่ำสูง ปลายเสาแต่งกลีบบัว ส่วนฐานไม่มี

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ลายคำฉลุลาย กรอบนาคแกะลายกนก ซุ้มแกะลายดอกไม้สี่กลีบเรียงกันตามเสาซุ้ม ประดับพระพิมพ์ไม่ทราบรูปแบบ เรียงเป็นแถว ๘ แถว รวม ๓๔ องค์ ระหว่างพระพิมพ์แต่ละองค์ ประดับลายคำฉลุลายรูปดอกไม้ (ดอกจำปี-จำปา)

จำนวนพระพุทธเจ้า ๓๔ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๒๕

พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด กรอบซุ้มรูปนาค

พระแผงไม้ในการครอบครองเอกชน / พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดดอนเปา

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๓) – (๔) พระแผงไม้ในวิหารลายคำและกุฏิเจ้าอาวาส วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร

ที่ตั้ง ๒ ถนน สามล้าน ตำบล พระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๒๘๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๖๒ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๔๒๙

ผู้สร้าง แม่เจ้ายอดเรือน

ลักษณะ แผงไม้ทั้ง ๒ แผง มีลักษณะเหมือนกัน โดยตั้งบนฐานบัวที่รับไว้ด้วยโต๊ะมีขาคู้ ส่วนตอนกลางเป็นแผงไม้ที่ประดับด้วยโครงสร้างเสาประดับฐานบัวทั้งด้านบนและด้านล่าง กรอบซุ้มแบบนาคมีใบระกา ปลายกรอบซุ้มเป็นหัวนาค

การตกแต่ง ด้านในแผงไม้ประดับพระพิมพ์ในช่องสามเหลี่ยมที่เจาะลึกลงไป ไม่มีไม้บัวคั่น เรียงเป็นแถว ๘ แถว รวม ๒๘ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์

จารึก อักษรธรรมล้านนา มี ๔ บรรทัด ดังนี้

..... นํวตเมทานํ นิพฺพานํ ปรมํสุกฺขํ..(สุทินฺนํ วต เม ทานํ นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ).. มมหามผุลฺลสัทฺธาหมายมี แม่เจ้ายอดเรือนเปนเคล้า พร้อมกับด้วย ลูกหลาน ญาติกา ค็ได้ริรังสร้างยัง

พระพุทธรูปเจ้า ซาวแปด พระองค์ ได้เจียดจัก ทาหาง ติศคำ เส็ศแล้วได้อบรมสมโผภด้วยผลนาบุรทานทังหลาย และนาบุร อันได้ส้างพระเจ้า ๒๘ พระอง นี้ค็จัก อุทิสฺสนาบุร ไพหา พ่อและแม่ ขอผละนาบุรเยื่องนี้ไพรอด ไพเถิง ยังพระบิดามาดาหื้อได้เถิง มตฺตมหานคฺคเนรพฺพาน แท้ดีหลี นิพฺพานปจฺจโย โหตุโน นิจฺจํ สก ๑๒๔๘ (พ.ศ. ๒๔๒๙) ปลีรวายเส็ด (เส็ด-จอ) เดือน ๙ เพง เม็งวันพุท

ภาพประกอบที่ ๒๖ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด กรอบซุ้มนาค

พระแผงไม้ในวิหารลายคำและกุฏิเจ้าอาวาส วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๕) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดทรายมูลเมือง แผงที่ ๑

ที่ตั้ง ถนนมูลเมือง ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๒๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๐๙ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้โดดเด่นด้วยการเขียนลายนาคกรอบซุ้มบรรพ์แถลง ไม่แบ่งพื้นที่ระหว่างตัวซุ้มในตอนกลางกับกรอบซุ้ม โดยประดับพระพิมพ์เต็มพื้นที่ ตอนกลางประดับด้วยเสาซุ้มที่แต่งฐานบัวทั้งด้านบนและด้านล่าง กรอบซุ้มบรรพ์แถลง ปลายกรอบซุ้มเป็นนาค มีใบระกา หางนาคบรรจบกันในตอนกลางเป็นส่วนยอด ส่วนฐานเป็นฐานสี่เหลี่ยมผืนผ้า

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ลายคำเทคนิคปิดทองลายรดน้ำ ภายในประดับพระพิมพ์ในช่องที่เจาะไว้ เต็มพื้นที่ จำนวน ๘ แถว รวม ๒๘ องค์ เป็นพระพิมพ์ที่นำมาประดับในภายหลัง เพราะมีขนาดเล็กกว่าช่องที่เจาะไว้มาก่อน ลักษณะเป็นพระพุทธรูปมารวิชัยในซุ้ม ที่ฐานมีปลาคู่ เรียกในปัจจุบันว่าพระยอดขุนพลเวียงกาหลง เชียงราย

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์

จารึก -

ภาพประกอบที่ ๒๗

พระแผงไม้เบ็ดเตล็ด กรอบซุ้มรูปนาค

พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดทรายมูลเมือง

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๖) – (๗) พระแผงไม้ที่วัดช่างฆ้อง ๒ แผง

ที่ตั้ง ๔๔ กำแพงดิน ตำบลช้างคลาน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๑๐

ขนาด แผงที่ ๑ สูงรวมฐาน เซนติเมตร แผงที่ ๒ สูงรวมฐาน เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ กรอบซุ้มแต่งด้วยนาค หางนาคเลื้อยขึ้นด้านบนเป็นกรอบคดโค้ง บนสุดแต่งด้วยดอกไม้สี่กลีบ ส่วนตอกนลางมีเสาซุ้มซ้อนกัน ๒ ชั้น ไม่แบ่งพื้นที่การประดับพระพิมพ์ โดยในแผงที่ ๑ ใช้พระพิมพ์ที่แตกต่างกันแทนทับหลังเพื่อเป็นเส้นแบ่งระหว่างส่วนตอนกลางและส่วนยอด กล่าวคือ ในบริเวณที่เป็นทับหลังจะประดับพระพิมพ์พระนอน ส่วนอื่นๆ เป็นพระพิมพ์มารวิชัยในซุ้มรวม ๑๑ แถว ส่วนฐานเป็นฐานบัวสูง ส่วนแผงที่ ๒ ประดับพระพิมพ์พระนอน ๒ แถวล่างสุด และ ๒ แถว ด้านบน ที่เหลือทั้งหมดและแถวด้านบนสุดเป็นพระพิมพ์พระพุทธเจ้ามารวิชัยในซุ้ม

การตกแต่ง แกะสลักไม้ แผงที่ ๑ ประดับพระพิมพ์แถวที่ ๑- ๒ จำนวนแถวละ ๗ องค์ ส่วนแถวที่ ๓-๗ ประดับพระพิมพ์แถวละ ๖ องค์ แถวที่ ๘ เป็นพระนอน ๔ องค์ แถวที่ ๙ ประดับพระพิมพ์ ๔ องค์ แถวที่ ๑๐ ประดับพระพิมพ์ ๒ องค์ และแถวบนสุด ๑ องค์

แผงที่ ๒ ประดับพระพิมพ์จำนวน ๑๔ แถว ๒ แถวล่างเป็นพระนอน จำนวน ๗ องค์ ส่วนตอนกลาง ๙ แถว เป็นพระพิมพ์ยอดขุนพล รวม ๕๙ องค์ ต่อด้วยแถวพระนอน ๒ แถว ๕ องค์ และแถวด้านบนสุด ๒ องค์เป็นพระพิมพ์ยอดขุนพล

จำนวนพระพุทธเจ้า แผงที่ ๑ มี ๕๕ พระองค์ แผงที่ ๒ มี ๗๓ องค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๒๘
พระแผงไม้เบ็ดเตล็ดกรอบซุ้มรูปนาค
พระแผงไม้ในวัดช่างฆ้อง
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๘) พระแผงไม้วัดดอกเอื้อง

ที่ตั้ง ๓ ถนนศรีภูมิ ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๓๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๖๗ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ ความโดดเด่นของของพระแผงไม้นี้อยู่ที่การตกแต่งกรอบซุ้มแบบนาค โครงสร้างอยู่ในซุ้มหน้านางที่ไม่มีการแบ่งพื้นที่ประดับพระพิมพ์โดยทับหลัง ส่วนตอนกลางประกอบด้วยเสาซุ้มที่มีฐานท้องไม้ลูกแก้วอกไก่ทั้งส่วนบนและล่าง ซุ้มหยักโค้งเพิ่มเป็น ๒ ครั้งก่อนถึงส่วนยอดซุ้มในแต่ละด้าน ส่วนฐานเป็นฐานสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ แผงไม้มีความหนามาก

การตกแต่ง แกะสลักไม้ กรอบซุ้มตกแต่งด้วยลายเมฆ ทั้งในส่วนปลายกรอบซุ้มและลำตัวซุ้ม ส่วนหยักโค้งของซุ้มถูกปิดทับด้วยลายเมฆเช่นกัน ยอดเป็นดอกบัวตูมที่แกะสลักรายละเอียดของกลีบบัว การประดับพระพิมพ์ ประดับทั่วทั้งแผงไม้รวมทั้งในส่วนเสาซุ้ม มีหลายรูปแบบ ทั้งพระพุทธรูปนั่ง ยืน นอน และเป็นพระแผงเล็กๆ ส่วนเสาซุ้มประดับลายดอกไม้สี่เหลี่ยกลางเสา ส่วนฐานแกะสลักเป็นลายเมฆ

จำนวนพระพุทธเจ้า ๗๑ พระองค์

จารึก -

ภาพประกอบที่ ๒๙
พระแผงไม้เบ็ดเตล็ด กรอบซุ้มรูปนาค
พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดทรายมูลเมือง
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

กรอบกลีบบัว เป็นลักษณะกรอบพื้นฐานที่เรียบง่าย มีทรงคล้ายกลีบบัว มี ๕ แผง ได้แก่ พระแผงไม้วัดดับภัยที่มีจารึกแต่ไม่ระบุปีที่สร้าง ในพิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร ในการครอบครองของเอกชน วัดหนองควายคำ และวัดดอกเอื้อง

(๑) พระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดดับภัย

ที่ตั้ง ๒๙ ถนน สิงหราช ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๒๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๙๒ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง ท้าวบุญเรือง (กับภริยา) ลูกเต้าพี่น้อง

ลักษณะ แผงไม้อยู่ในโครงสร้างกลีบบัวที่มีปลายสอบขึ้นก่อนโค้งเป็นวงกลมมียอดแหลมกลางซุ้ม ไม่มีเสาซุ้มและกรอบซุ้ม ส่วนฐานเป็นบัวคว่ำ

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ลายคำปิดทองฉลุลาย แผงไม้แกะเป็นช่องสี่เหลี่ยม ๖ ช่อง กรอบของช่องแต่ละช่อง ตกแต่งลายคำปิดทองฉลุลาย ภายในประดับพระพิมพ์พระพุทธเจ้านั่งมารวิชัยในซุ้ม จำนวน ๒๘ องค์ ส่วนบนสุดเขียนรูปฉัตรมีระบาย

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์

จารึก ด้านหลังพระแผงไม้ อักษรธรรมล้านนา มี ๓ บรรทัด อ่านได้ว่า ปถมมูลลนาม หมายมีท้าวบุญเริง... (ี-) น้องเจ้า อ ร ฮัก ฑำแดง (เจ้าอารักษ์ (หลวง) คำแดง) เปนเคล้า พร้อมกับด้วยอคซายาแห่งตน.... มีชื่อว่า นาง.. (ธิ/ศิ)... (อินทร์เหลา-ชายาของเจ้าหลวงคำแดง).. พร้อมกับด้วย อคซายา ลูกเต้า หลานเหลน ชุคน ตราบ ๕ พัน ภวสา

ภาพประกอบที่ ๓๐

พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด กรอบกลีบบัว

พระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาส วัดดับภัย

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๒) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร

ที่ตั้ง เชียงใหม่-ฮอด ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๑๖๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๓๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ พระแผงไม้รูปทรงกลีบบัว ไม่ตกแต่งลวดลายใด ภายในแบ่งเป็นช่อง ๓ ช่อง ช่องบนสุดมียอดโค้งแบบกลีบบัว

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ภายในประดับพระพิมพ์พระพุทธเจ้าลีลา จำนวน ๑๑ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑๑ พระองค์

จารึก

(๓) พระแผงไม้ในการครอบครองของเอกชน

ที่ตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ขนาด สูงรวมฐาน ๓๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ มีความโดดเด่นด้วยการแกะสลักและรูปแบบที่ต่างออกไป ไม่มีกรอบและเสาซุ้ม ภายในแกะเป็นซุ้มบรรพ์แถลงจำนวน ๓ ซุ้มติดกัน โดยซุ้มตอนกลางมีขนาดใหญ่ที่สุด ภายในซุ้มเป็นพระพุทธรูปประทับนั่งมารวิชัย ส่วนซุ้มด้านข้างทั้งสองเป็นรูปบุคคลคุกเข่านั่งไหว้หันด้านข้าง

การตกแต่ง แกะสลักไม้ เหนือซุ้มทั้งสามแกะเป็นลายเส้นที่แผ่ออกจากตอนกลาง ขนานกันไปเป็นระเบียบ ส่วนฐานเป็นชิ้นเดียวกันส่วนแผงไม้ แกะเป็นท้องไม้ลูกแก้วที่ตอนล่างเป็นฐานสี่เหลี่ยม

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑ พระองค์

จารึก

(๔) พระแผงไม้วัดดอกเอื้อง

ที่ตั้ง ๓ ถนนศรีภูมิ ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๓๐๐

ขนาด สูง ๘๖ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้เป็นรูปทรงกลีบบัวที่มีกรอบ ปลายกรอบล่างสุดเป็นตัวเหงา ซ้อนกัน ๒ ชั้น กรอบซุ้มเรียบๆ ปลายยอดแหลม มีใบระกาที่ตกแต่งด้วยลายกนก ส่วนฐานเป็นฐาน บัวคว่ำขนาดใหญ่ แกะลายกลีบดอกไม้ซ้อนกัน บัวหงายมีขนาดเล็กกว่า แต่งลายดอกซีกดอกซ้อน

การตกแต่ง ภายในประดับพระพิมพ์ดิน เรียงกัน ๒๐ แถว ซึ่งเป็นของเดิม ภายหลังจึงนำมาประดับบนพระแผงที่สร้างขึ้นใหม่

จำนวนพระพุทธเจ้า จำนวนมาก

จารึก มีจารึก ๓ ส่วน เป็นตัวอักษรบนด้านซ้ายของแผง บนด้านขวาของแผง และใต้แถวสุดท้ายของพระพุทธรูป ไม่สามารถอ่านได้

ภาพประกอบที่ ๓๑

พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ดกรอบกลีบบัว

พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร/ พระแผงไม้ในการครอบครองเอกชน/ พระแผงไม้วัดดอกเอื้อง

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๕) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดโพธิพิชิต (วัดหนองควายคำ)

ที่ตั้ง ตำบลหนองควาย อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๒๓๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๕๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้ทรงกลีบบัวปลายแหลม ไม่มีการตกแต่งใดๆ

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ภายในประดับพระพิมพ์รูปแบบต่างกัน เรียงเป็นแถว ๗ แถว แต่ละแถวประดับพระพิมพ์ในลักษณะเหลื่อมกัน แถวล่างสุดเป็นพระนอนจำนวน ๓ องค์ แถวที่ ๒ เป็นพระพุทธรูปมารวิชัยใต้ต้นโพธิ์ จำนวน ๖ องค์ แถวที่ ๓ เป็นพระนอนจำนวน ๓ องค์ แถวที่ ๔ เป็นพระพิมพ์มารวิชัยในซุ้ม จำนวน ๔ องค์ แถวที่ ๕ พระพิมพ์ยืนในซุ้ม จำนวน ๓ องค์ แถวที่ ๖ พระพิมพ์ยืนในซุ้ม จำนวน ๒ องค์ และแถวบนสุด พระพิมพ์มารวิชัยในซุ้ม จำนวน ๑ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๒ พระองค์

จารึก

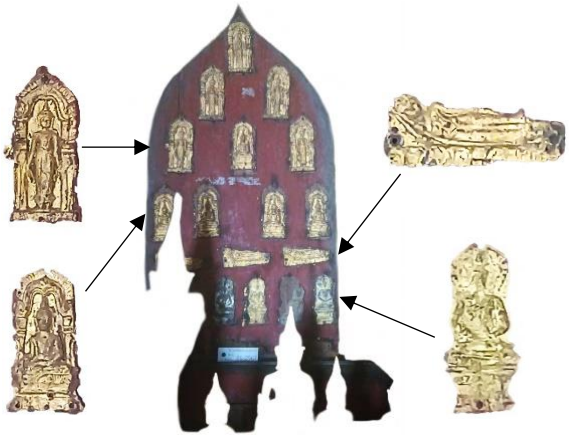

ภาพประกอบที่ ๓๒

พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด กรอบกลีบบัว

พระแผงไม้วัดหนองควายคำ

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

กรอบโค้งมน พบเพียง ๑ แผง คือ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดทรายมูลเมือง

(๑) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดทรายมูลเมือง

ที่ตั้ง ถนนมูลเมือง ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๒๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๕๙ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้เป็นสี่เหลี่ยมที่มีส่วนยอดโค้งมน ส่วนฐานเป็นฐานสี่เหลี่ยมที่แผ่กว้างไปด้านข้าง เป็นฐานบัวคว่ำ แผงไม้ประกอบด้วยโครงเสาซุ้ม ด้านบนบัวหงาย ด้านล่างเป็นบัวคว่ำ กรอบซุ้มที่โค้งมนมีปลายโค้งเป็นรูปตัวเหงา

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ไม่ตกแต่งใดๆ ภายในประดับประพิมพ์ที่ประดับอยู่ในช่อง เรียงเป็นแถว ๖ แถว มี ๒๘ องค์ แต่ละแถวไม่มีไม้ลวดบัวกั้น พระพิมพ์เป็นพระพิมพ์ใหม่ ลักษณะพระพุทธรูปมารวิชัยในซุ้ม

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๓๓

พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด กรอบโค้งมน

พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดทรายมูลเมือง

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

รูปทรงอิสระ พบ ๒ แผง คือ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ รหัส ๑๗/๒๕๑๖ และพระแผงไม้วัดสำเภา ดังนี้

(๑) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ รหัส ๑๗/๒๕๑๖

ที่ตั้ง ๔๕๑ หมู่ ๒ ถนนซุปเปอร์ไฮเวย์ (ถนนสายเชียงใหม่-จังหวัดลำปาง) ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๐๕ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้มีการออกแบบพิเศษในลักษณะโครงสร้างคล้ายเจดีย์ทรงปราสาท ส่วนฐานเป็นฐานเขียงรับกัน ๓ ชั้น รับด้วยฐานบัวที่แต่งส่วนท้องไม้ให้โค้งเว้าปลายทั้งสองแหลมในส่วนของท้องไม้ รับส่วนตอนกลางที่สอบขึ้น แอ่นโค้งในโครงสร้างเสาซุ้ม เรียงซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไป ๒ ชั้น ต่อด้วยยอดบัวแหลม ทั้งสวยงามและเต็มไปด้วยพลังแห่งความคิดสร้างสรรค์

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ลายคำปิดทองฉลุลาย ภายในประดับพระพิมพ์เป็นแถว เรียงสลับจำนวนรวมทั้งสิ้น ๖๐ องค์ ส่วนฐานแต่งเป็นดอกไม้ ๘ กลีบ เรียง ๓ แถว สลับกัน รวมจำนวน ๑๑ ดอก

จำนวนพระพุทธเจ้า ๖๐ พระองค์

จารึก

(๒) พระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดสำเภา

ที่ตั้ง ๑๕๘/๒ ถนนราชภาคินัย ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๒๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๐๐ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๕๕๔

ผู้สร้าง ชาวฝรั่งเศส

ลักษณะ เป็นงานของชาวฝรั่งเศสเพื่อถวายวัดสำเภา อาศัยรูปทรงธรรมชาติของต้นไม้ เจาะเป็นช่องโดยรอบ เกาะสลักด้วยลายขดเป็นรูปทรงซุ้มและวงกลมเพียงเล็กน้อย พื้นที่ว่างอื่นใช้การขูดเป็นร่องตามแนวนอนอย่างเป็นอิสระ

การตกแต่ง ภายในช่องบรรจุพระพุทธรูปปางมารวิชัยทองเหลือง ขนาดเล็ก จำนวน ๑๐๔ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑๐๔ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๓๔

พระผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด รูปทรงอิสระ

พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่
ที่มา: พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่

พระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดสำเภา

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

๔.๑.๒) รูปแบบพุทธศิลปกรรมพระแผงไม้ในจังหวัดเชียงราย

พระแผงไม้ในจังหวัดเชียงราย พบจำนวน ๙ แผง มีจารึก ๑ แผง มีทั้งที่เก็บรักษาไว้ในวัด พิพิธภัณฑ์ และในวัดต่างๆ เมื่อนำข้อมูลมาจำแนกพบว่าพระแผงไม้มีขนาดใกล้เคียงกัน ประมาณ ๑๑๐-๑๗๐ เซนติเมตร พระแผงไม้ที่มีขนาดใหญ่ที่สุดเป็นพระแผงไม้แบบตุง สูงประมาณ ๔๐๐ เซนติเมตร จัดแสดงในอุทยานศิลปวัฒนธรรมแม่ฟ้าหลวง สามารถแบ่งรูปแบบได้ดังนี้

ก) ซุ้มทรงกรอบซุ้ม คือ ซุ้มชนิดที่ทำลวดลายประดับโดยรอบในลักษณะกรอบเช็ดหน้า ได้แก่ พระแผงไม้ในอุทยานศิลปวัฒนธรรมแม่ฟ้าหลวง

(๑) พระแผงไม้ในอุทยานศิลปวัฒนธรรมแม่ฟ้าหลวง

ที่ตั้ง ๓๑๓ หมู่ที่ ๗ บ้าน ป่างิ้ว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ๕๗๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๒๐ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๔๔๓

ผู้สร้าง เจ้ามหาชีวิต พร้อมด้วยอัคคชายา (อัครชายา) และบุตรหลาน

ลักษณะ แผงไม้ส่วนตอนกลางเป็นแผ่นไม้สี่เหลี่ยม ไม่มีเสากรอบซุ้ม ประดับพระพิมพ์เป็นแถว มีไม้บัวคั่น ส่วนยอดอยู่ในโครงสร้างสามเหลี่ยม มียอดดอกบัวตูม ส่วนฐานเป็นฐานสี่เหลี่ยมสูงมาก

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ลายคำฉลุลาย ภายในพระแผงไม้แบ่งพื้นที่ภายในเป็นสี่แถว แถวล่างสุดเป็นรูปนักษัตร ช้าง ม้าหรือหมา วัว เสือ สามแถวด้านบนประดับพระพิมพ์ปางสมาธิ จำนวนแถวละ ๖ องค์ รวม ๑๘ องค์ ระหว่างพระพุทธรูปประดับลายคำฉลุลายรูปดอกไม้ที่มีกลีบดอกวนไปทางขวา คล้ายกงจักร ส่วนยอดในกรอบซุ้มเขียนสีทองบนพื้นแดง เป็นลายเครือเถาที่มีใบและก้านขนาดใหญ่ตามแบบศิลปะไทใหญ่-พม่า

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑๘ พระองค์

จารึก ใต้กรอบซุ้มบริเวณทับหลังเหนือตัวซุ้มในตอนกลาง เป็นอักษรธรรมล้านนา มี ๖ บรรทัด ดังนี้ จุฬสักกราช ๑๒๖๒ ตัว .ใสร เข้ามาในคิมหันตอุตุ จิตรมาส สุกล.....ปัญจทส .....สปุณณมีคุรุวาฬ (วันพฤหัสบดี) ไถงไทยภาสาว่า ปลีกดใส้ เดือร ๗ เพง เมงวัน ๕ ไทย ได้ ๑๗ ตัว นาที .....๒ ตัวนาที.....ยุตฺติสระเดจ เทียวเทียมด้วยนักฺขัตฺตต รฤก ตัวถ้วร ๑๒ ชื่อ อุตฺตผละ..(อุตรพลคุณี).ประกฏใน กนฺนป.. วิฏฺฐ...ภสาสนา คล้ำล่วงแล้วได้ ๒๔๔๓ ภวสา มี ดี..คันว่า มี ..น้อย ยัง .. ๗๖๒๕๕๖ ภวสา ธิกาปาย ๑๕ วันปาย ๑๓ ยาม..คหัด เอามาบวดสมกัน แหม ๕๐๐๐ ภวัสฺสา บ่.....นี้ แล....ปถมมหามุลฺลสัทฺธา...เจ้ามหา (ชีวิต พร้อมด้วย)..อัคฺคชายา บุตฺตาปุตตี นัตฺตานัตฺตี เด็กชาย งาว (ซาว) แม่อัน หนุ่มแก่ปาน (กลาง) ชุตนชุคน มี จิติตปสาทสัทฺธา ญาณบังเกิฏ เจตนา ๓ สิ่ง จิ่งได้ริรังส้างแปงยัง ....(พระพุทธพิมพาสารูปเจ้า).... .. เด่น ประกฏแสงเรืองเรือง เพื่อหื้อแล้วเจตนา แห่งผู้ข้าทังหลาย กดหมาย ..... วัตฺถุปัฏฐาน แห่งตนเสี้ยงประหมาน.....ชแล ได้หื้อทานในฆากานยามนั้น ..... เจ้าเปนไพใจ้ๆ ขอหื้อได้เถิง..... ประการ ชุตนชุคนจิ่มเทอะ

ภาพประกอบที่ ๓๕
พระแผงไม้แบบซุ้มทรงกรอบซุ้ม
พระแผงไม้ในอุทยานศิลปวัฒนธรรมแม่ฟ้าหลวง
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ข) ซุ้มทรงเรือนแก้ว พบ ๑ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ในอุทยานศิลปวัฒนธรรมแม่ฟ้าหลวง

(๑) พระแผงไม้ในอุทยานศิลปวัฒนธรรมแม่ฟ้าหลวง

ที่ตั้ง ๓๑๓ หมู่ที่ ๗ บ้าน ป่างิ้ว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ๕๗๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๓๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ มีการตกแต่งพิเศษต่างออกไปตามรูปแบบช่างไทใหญ่-พม่า โดดเด่นด้วยกรอบซุ้มแหลมสูง ยอดบนสุดเป็นดอกบัว ปลายกรอบซุ้มตัวเหงาที่หัวแหลมสูงขึ้นไปมาก ทั้งกาบเสาบนและล่างในส่วนตอนกลางก็ทำให้แหลมสูงล้อกันไปกรอบซุ้ม ส่วนฐานเป็นฐานบัวคว่ำที่ไม่ตกแต่งรายละเอียดใด

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ลักษณะพระพุทธรูปมีพระเศียรใหญ่ ในพื้นที่ของกรอบซุ้มแกะพระพุทธรูปไสยาสน์ ส่วนตอนกล่างแกะพระพุทธรูปมารวิชัยนั่งในซุ้ม เรียงกัน ๓ แถว แถวละ ๓ องค์ รวม ๙ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๙ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๓๖
พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเรือนแก้ว
พระแผงไม้ในอุทยานศิลปวัฒนธรรมแม่ฟ้าหลวง
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ค) ซุ้มทรงบรรพ์แถลง พระแผงไม้ที่วัดแม่สรวยหลวง จำนวน ๒ แผง

(๑) - (๒) พระแผงไม้ที่วัดแม่สรวยหลวง จำนวน ๒ แผง

ที่ตั้ง ตำบลแม่สรวย อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย ๕๗๑๘๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๑๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้เป็นแผ่นไม้ สูงและแคบ แบ่งพื้นที่เป็น ๒ ส่วน ส่วนซุ้มตอนบนมีโค้งหยักของกรอบซุ้มถี่และซ้อนกันมากถึง ๓ ชั้น ภายในซุ้มหน้าประดับวัตถุทรงกลมที่อาจเป็นแผ่นเงิน ส่วนตอนกลางไม่มีเสาซุ้ม ภายในประดับพระพิมพ์เป็นแถวที่มีไม้บัวคั่น พระพิมพ์สูญหายแล้วแต่จากร่องรายที่ปรากฏน่าจะเป็นพระพิมพ์มารวิชัยในซุ้ม ส่วนฐานชำรุดหักพังไม่ทราบเค้าโครงเดิม ปัจจุบันทางวัดได้นำพระแผงไม้ทั้งสองแผงไปติดไว้ที่ด้านหลังธรรมาส โดยหันด้านหลังพระแผงไม้ชนกันแล้วใช้ตะปูยึดกับธรรมาสเป็นผนัง

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ลายคำฉลุลาย ภายในประดับพระพิมพ์จำนวน ๒๘ องค์ แบ่งเป็น ๗ แถว ระหว่างพระพิมพ์แต่ละองค์ประดับลายคำฉลุลายเป็นรูปดอกไม้สี่กลีบในลักษณะดอกไม้ร่วงมีทั้งที่แสดงด้านหน้าและด้านข้างของดอกไม้ เช่นเดียวกับรอบวัตถุทรงกลมในกรอบหน้าบันที่ตกแต่งด้วยดอกไม้ร่วง

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๓๗
พระแผงไม้ซุ้มบรรพ์แถลง
พระแผงไม้วัดแม่สรวยหลวง
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ง) ซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด ได้แก่ซุ้มทรงอื่นๆ ที่ไม่ได้อธิบายไว้ด้านบน ประกอบด้วย

กรอบซุ้มรูปนาค พบ ๓ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ในอุทยานศิลปวัฒนธรรมแม่ฟ้าหลวง ๑ แผง และพระแผงไม้วัดป่าซางทั้ง ๒ แผง

(๑) พระแผงไม้ในอุทยานศิลปวัฒนธรรมแม่ฟ้าหลวง

ที่ตั้ง ๓๑๓ หมู่ที่ ๗ บ้าน ป่างิ้ว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ๕๗๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๑๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้มีความโดดเด่นที่กรอบซุ้มนาคเกี้ยว ส่วนฐานเป็นฐานบัว ด้านล่างเป็นขาตั้งขวางกับพระแผงไม้เพื่อรับน้ำหนัก ส่วนตอนกลางอยู่ในรูปทรงกลีบบัวกรอบนาค แต่งเสาซุ้มตัวเสาสั้นมาก แต่งเป็นปากนกแก้ว กรอบซุ้มเป็นกรอบนาคมีขามีปีกที่เรียกว่าลวง ส่วนหางโค้งขึ้นด้านบน เกี่ยวกระหวัดกันในตอนกลางเป็นเกลียว ๓ ชั้น มีใบระกา ภายในแกะเป็นช่องประดับพระพิมพ์เป็นแถว จำนวน ๘ แถว กระจายเต็มพื้นที่ว่างด้านในแผงไม้

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ประดับกระจกสี ฐานบัวที่ประดับกระจกจีนรูปกลีบบัวคว่ำบัวหงาย มีร่องรอยประดับพระพุทธรูปจำนวน ๓๘ องค์ โดย ๒ แถวล่างเป็นพระพุทธรูปปางไสยาสน์ จำนวน ๑๐ องค์ จากพระพิมพ์ที่ยังคงเหลือ ๒ องค์ มีลักษณะเป็นพระโคนสมอ สองแถวถัดขึ้นมาเป็นพระพุทธรูปมารวิชัยในซุ้ม จำนวน ๑๓ องค์ ที่เหลืออีก ๔ แถว เป็นพระพุทธรูปลีลา

จำนวนพระพุทธเจ้า ๓๘ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๓๘

พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด กรอบซุ้มรูปนาค

พระแผงไม้ในอุทยานศิลปวัฒนธรรมแม่ฟ้าหลวง

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๒) – (๓) พระแผงไม้วัดป่าซาง ๒ แผง

ที่ตั้ง ตำบลป่าซาง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย ๕๗๑๑๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๔๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้ทั้ง ๒ แผง มีลักษณะเหมือนกัน ซุ้มโค้งไม่มีการหยัก กรอบซุ้มแต่งเป็นรูปนาคคายตัวเหงา หางนาคแต่ละด้านไปจดกันในตอนกลางเป็นยอดซุ้ม ไม่เกี่ยวกระหวัดกันในลักษณะของบ่วง ส่วนตอนกลางมีเสาซุ้มที่แอ่นโค้งในตอนกลาง ตอนบนเป็นบัวหงายและท้องไม้ลูกแก้วอกไก่ ส่วนตอนล่างเป็นท้องไม้ลูกแก้วอกไก่และบัวคว่ำ ส่วนฐานเป็นฐานบัวคว่ำ

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ประดับกระจกจีน ภายในประดับพระพิมพ์จำนวน ๒๘ องค์ แบ่งเป็น ๗ แถว เป็นพระพิมพ์มารวิชัยในกรอบ ๕ เหลี่ยม แต่ละแถวคั่นด้วยไม้บัว ในส่วนของเสาซุ้ม กรอบซุ้ม และฐาน ประดับกระจกจีนลายเรขาคณิต

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๓๙

พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด กรอบซุ้มรูปนาค

พระแผงไม้ในวัดป่าซาง

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

กรอบโค้งมน ได้แก่ พระแผงไม้ในอุทยานศิลปวัฒนธรรมแม่ฟ้าหลวง

(๑) พระแผงไม้ในอุทยานศิลปวัฒนธรรมแม่ฟ้าหลวง

ที่ตั้ง ๓๑๓ หมู่ที่ ๗ บ้าน ป่างิ้ว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ๕๗๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๗๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้ไม่มีเสาซุ้ม และกรอบซุ้ม โดยอยู่โครงสร้างของแผ่นไม้สี่เหลี่ยมด้านบนโค้งมน ในส่วนปลายของโค้งแต่งตัวกนก ตอนกลางทำเป็นดอกบัวยื่นสูงขึ้นไป ซึ่งไม่ปรากฏรูปแบบเช่นนี้มากนัก ประดับพระพิมพ์เต็มพื้นที่รวมทั้งในส่วนของขอบแผงไม้ด้วย เป็นพระพิมพ์ใหม่แบบพระพิมพ์มารวิชัยในซุ้ม ส่วนฐานเป็นสี่เหลี่ยม ที่แต่งด้านข้างด้วยปลายงอน

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ลายคำฉลุลาย ภายในประดับพระพิมพ์ ๗๘ องค์ แบ่งเป็นแถว ส่วนฐานแต่งลายคำฉลุลาย เป็นรูปดอกไม้เรียงต่อกัน พระพิมพ์แบบพระพุทธเจ้าในซุ้มที่สร้างใหม่นำมาประดับในภายหลัง

จำนวนพระพุทธเจ้า ๗๘ พระองค์

จารึก

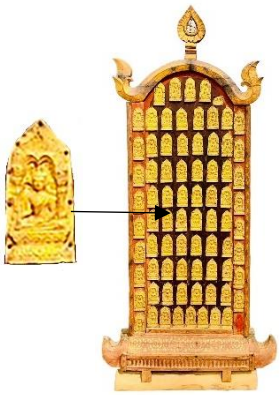

ภาพประกอบที่ ๔๐

ซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด กรอบโค้งมน

พระแผงไม้ในอุทยานศิลปวัฒนธรรมแม่ฟ้าหลวง

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

รูปทรงตุง ได้แก่ พระแผงไม้ในอุทยานศิลปวัฒนธรรมแม่ฟ้าหลวง ๑ แผง และวัดแม่สรวยหลวง ๒ แผง มีรายละเอียดดังนี้

(๑) พระแผงไม้ในอุทยานศิลปวัฒนธรรมแม่ฟ้าหลวง

ที่ตั้ง ๓๑๓ หมู่ที่ ๗ บ้าน ป่างิ้ว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ๕๗๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๔๐๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้อยู่ในโครงสร้างตุงกระด้างที่มีความสูงถึง ๔ เมตร หัวท้ายแหลมในรูปสามเหลี่ยม ภายในประดับพระพิมพ์เป็นกลุ่มๆ กระจายทั่วทั้งแผง เป็นพระพุทธรูปนั่งมารวิชัยในซุ้ม กระจายตัวอยู่เป็นกลุ่ม กรอบทั้งด้านบนและล่างแกะให้ไขว้กันเป็นบ่วงก่อนจะออกลายเป็นลายดอกไม้ขนาดใหญ่

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ประดับกระจก ลายคำ การประดับพระพิมพ์ประดับไว้เป็นกลุ่มกลุ่มละ ๗ องค์ จำนวน ๔ กลุ่ม และมีกลุ่มละ ๔ องค์ อีก ๑ กลุ่ม รวมทั้งหมด ๓๒ องค์ แต่ละกลุ่มอยู่ในซุ้มที่เขียนด้วยลายคำ ซึ่งลบเลือนมากแล้ว ดอกไม้ขนาดใหญ่ด้านบนและด้านล่างกรอบแผงไม้ประดับกระจกสี นอกกรอบแต่งเป็นเส้นเฉียงตลอดทั้งแผงด้วยการเซาะร่องเป็นแนวยาว

จำนวนพระพุทธเจ้า ๓๒ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๔๑
พระแผงไม้แบบทรงเบ็ดเตล็ด ตุง
พระแผงไม้ในอุทยานศิลปวัฒนธรรมแม่ฟ้าหลวง
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

๔.๑.๓) รูปแบบพุทธศิลปกรรมพระแผงไม้ในจังหวัดลำพูน

รูปแบบพระแผงไม้ในจังหวัดลำพูน มี ๓๕ แผง มีจารึก ๓ แผง คือ พระแผงไม้ในวิหารวัดบ้านปาง กับพระแผงไม้ในวิหารวัดหนองเงือก จำนวน ๒ แผง มีทั้งที่เก็บรักษาไว้ในวัด พิพิธภัณฑ์และในวัด เมื่อนำข้อมูลมาจำแนกพบว่าพระแผงไม้มีตั้งแต่ขนาดเล็กที่สุด คือ ๓๐ เซนติเมตร เป็นพระแผงไม้ที่เก็บรักษาไว้ในคันธกุฎีท้ายวิหาร วัดลี้หลวง พระแผงไม้ที่มีขนาดสูงที่สุด คือ พระแผงไม้ในวิหารพระสังกัจจาย์วัดดอนหลวง สูงถึง ๒๐๘ เซนติเมตร สามารถจัดแบ่งรูปแบบได้ดังนี้

ก) ซุ้มทรงกรอบซุ้ม พบจำนวน ๓ แผง ได้แก่ พระแผงไม้วัดดอนหลวง ในวิหารวัดหนองเงือก และในวิหารวัดบ้านปาง (พ.ศ. ๒๕๖๖) ทั้งหมดเป็นพระแผงไม้ที่ทำขึ้นใหม่

(๑) พระแผงไม้ในวิหารพระสังกัจจาย์วัดดอนหลวง

ที่ตั้ง ๑๖๐ หมู่ที่ ๗ บ้านดอนหลวง ตำบลแม่แรง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน

ขนาด สูงรวมฐาน ๒๐๘ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๕๕๕ (?) เนื่องจากพบพระแผงไม้ในลักษณะเดียวกันในหลายๆ จังหวัดในภาคเหนือ เช่นจังหวัดแพร่ จังหวัดลำพูน จังหวัดลำปาง ซึ่งส่วนหนึ่งมีจารึกเชียนไว้ว่า ถวายเป็นสตมวารพระมหาโพธิวงศาจารย์ วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร ใน พ.ศ. ๒๕๕๕ จึงสันนิษฐานว่าพระแผงไม้ในลักษณะนี้น่าจะสร้างในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน

ผู้สร้าง

ผู้แกะสลัก ช่างบ้านถวาย จังหวัดเชียงใหม่

ลักษณะ กรอบซุ้มที่ส่วนตอนกลางอยู่ในรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า แกะกรอบเป็นลวดลาย กรอบซุ้มด้านบนอยู่ในรูปทรงดอกบัวเตี้ยๆ ประดับพระพิมพ์ในช่องที่เจาะไว้ในลักษณะกลีบบัวยาว ส่วนฐานเป็นฐานเตี้ยๆ มีความกว้างเท่ากับความกว้างของแผงไม้ คล้ายกับพระแผงไม้ที่พบในวิหารวัดกู่เต้า จังหวัดเชียงใหม่

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ทาน้ำมัน ในกรอบสี่เหลี่ยมตอนกลาง เจาะเป็นช่องประดับพระพิมพ์ลำพูนมี ๗ แถว รวม ๓๕ พระองค์ และประดับในตอนกลางด้านบนอีก ๑ องค์ รวมพระพิมพ์ประดับจำนวน ๓๖ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๓๖ พระองค์

จารึก

(๒) พระแผงไม้ในวิหารวัดหนองเงือก

ที่ตั้ง ตำบล แม่แรง อำเภอ ป่าซาง จังหวัดลำพูน ๕๑๑๒๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๑๖ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๕๕๕ (?) เนื่องจากพบพระแผงไม้ในลักษณะเดียวกันในหลายๆ จังหวัดในภาคเหนือ เช่นจังหวัดแพร่ จังหวัดลำพูน จังหวัดลำปาง ซึ่งส่วนหนึ่งมีจารึกเชียนไว้ว่า ถวายเป็นสตมวารพระมหาโพธิวงศาจารย์ วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร ใน พ.ศ. ๒๕๕๕ จึงสันนิษฐานว่าพระแผงไม้ในลักษณะนี้น่าจะสร้างในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน

ผู้สร้าง

ผู้แกะสลัก ช่างบ้านถวาย

ลักษณะ กรอบซุ้มที่ส่วนตอนกลางอยู่ในรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า แกะกรอบเป็นลวดลาย กรอบซุ้มด้านบนอยู่ในรูปทรงดอกบัวเตี้ยๆ ส่วนตอนกลางประดับพระพิมพ์ในช่องที่เจาะไว้ในลักษณะกลีบบัวยาว ส่วนฐานเป็นฐานเตี้ยๆ มีความกว้างเท่ากับความกว้างของแผงไม้ ยื่นออกมาด้านหน้า คล้ายกับพระแผงไม้ที่พบในวิหารวัดกู่เต้า จังหวัดเชียงใหม่ แผงไม้ที่วัดดอนหลวง จังหวัดลำพูน

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ทาสีน้ำมัน ในกรอบสี่เหลี่ยมตอนกลาง เจาะเป็นช่องประดับพระพิมพ์ลำพูนมี ๙ แถว แถวละ ๖ องค์ รวม ๕๔ พระองค์ และประดับในตอนกลางด้านบนอีก ๑ องค์ รวมพระพิมพ์ประดับจำนวน ๕๕ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๕๕ พระองค์

จารึก

(๓) พระแผงไม้ในวิหารวัดบ้านปาง

ที่ตั้ง ถนนทางหลวงชนบท จังหวัดลำพูน ๕๐๒๒ ตำบลศรีวิชัย อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน ๕๑๑๑๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๙๕ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๕๖๔

ผู้สร้าง พระประภัสสรศรีวิชัยเป็นประธาน พร้อมทั้งหนานยา หนานเสือ หนานพร

ลักษณะ โดยพระแผงไม้วัดบ้านปางเป็นแผ่นไม้สี่เหลี่ยมผืนผ้าที่แต่งยอดเป็นรูปคดโค้ง พื้นที่ส่วนตอนกลางเจาะเป็นช่องสี่เหลี่ยม เรียงกัน ๔ ช่อง จำนวน ๗ แถว ภายในประดับพระพิมพ์ลำพูนด้านล่างสุดมีจารึก

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ลายคำปิดทองฉลุลาย ภายในพื้นที่ส่วนยอดแต่งรูปเจดีย์ในผัง ๘ เหลี่ยม ประกอบฉัตรด้านข้างทั้งสอง ด้วยเทคนิคปิดทองฉลุลาย รวมจำนวน ๒๘ องค์ ในส่วนนี้ทาพื้นด้วยสีทอง

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์

จารึก อักษรธรรมล้านนา อ่านได้ว่า สกราชได้ย ๑๓๘๓ ตัว (พ.ศ. ๒๕๖๔) ปลีร้วงเปล้าเข้ารดูร้อร เดือน ๔ เพง เม็งวัน ๕ บัดนี้หมายมีข้าเจ้า ภละปภสฺสรวิไชย (พระปภัสสรศรีวิชัย) เปนเคล้า พร้อมกับทัง ขหนานยา ขนานเสือ หนานพอร ค็ได้ยสร้างแปงยังสารูปพระเจ้า ๒๘ นี้ ถวายไว้ยในวิหารวัดบ้านพาง เมิงลิ หละพูร ค้ำสาสนาพระเจ้าหื้อรอด ๕๐๐๐ วัสสา ขอนาบูรอันนี้จุ่งหื้อ ข้าเจ้าทังหลาย เถิงสุข ๓ ประการ มีนิพพานเปนยอด ธุวํ แด่เทอะ นิพฺพาน ปจฺจโย โหตุโนนิจฺจํ

ภาพประกอบที่ ๔๒

พระแผงไม้แบบซุ้มทรงกรอบซุ้ม

พระแผงไม้ในวิหารพระสังกัจจาย์วัดดอนหลวง/ ในวิหารวัดหนองเงือก/ ในวิหารวัดบ้านปาง

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ข) ซุ้มทรงปราสาท หมายถึง ซุ้มที่มีส่วนยอดอย่างอาคารประเภทปราสาท คือ เรือนซ้อนชั้น พบเพียง ๑ แผง ที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญชัย

(๑) พระแผงไม้จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญชัย

ที่ตั้ง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญชัย ๒๒ ถนนอินทยงยศ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ๕๑๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๒๑ เซนติเมตร

อายุสมัย พุทธศตวรรษที่ ๒๕ โดยจากทะเบียนประวัติระบุว่าย้ายมาจากวัดพระธาตุหริภุญชัย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๘

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้เป็นแผ่นไม้สี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดใหญ่ ส่วนที่เป็นยอดทำซ้อนขึ้นไปด้วยช่องสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดเล็ก ลดหลั่นกัน ๔ ชั้น ในลักษณะปราสาท แต่ละชั้นแต่งด้วยนาคทั้งสองข้าง ส่วนบนสุดเป็นยอดดอกบัวสูง ปราสาทแต่ละชั้นประดับพระพิมพ์แกะสลักไม้ เป็นพระพุทธรูปประทับนั่งบนฐานบัวคว่ำบัวหงายและฐานเขียงสูง แสดงปางมารวิชัย ส่วนฐานทำเป็นแกะสลักไม้วางขนานไปกับพระแผง ไม่ปรากฏจารึก อย่างไรก็ตามพระพุทธรูป การตกแต่ง และการประดับเป็นชั้นเหล่านี้คล้ายกับพระแผงไม้แผงหนึ่งในอุทยานศิลปวัฒนธรรมแม่ฟ้าหลวง ที่มีจารึก ระบุสร้าง พ.ศ. ๒๔๔๓

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ปิดทอง ในปราสาทชั้นซ้อนบนสุดไม่ประดับพระพิมพ์ ชั้นที่ถัดลงมาประดับ ๑ องค์ ถัดลงมา ๒ องค์ ถัดลงมา ๓ องค์ และในตอนกลางที่เป็นแผ่นไม้ขนาดใหญ่ประดับพระพิมพ์ ๓ แถว แถวละ ๔ องค์ รวมทั้งหมด ๑๕ องค์ ระหว่างพระพิมพ์ตกแต่งด้วยดอกไม้ ๘ กลีบ

จำนวนพระพุทธเจ้า ๓๕ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๔๓

พระแผงไม้แบบซุ้มทรงปราสาท

พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหริภุญชัย

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ค) ซุ้มทรงบรรพ์แถลง หมายถึง ซุ้มที่มีส่วนยอดเป็นหน้าจั่วรูปทรงกลีบบัวซึ่งตกแต่งด้วยชุดเครื่องลำยอง ได้แก่ ช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ อย่างหน้าบันวิหาร ตอนกลางมีองค์ประกอบของเสาซุ้ม บัวปลายเสา บัวเชิงเสาใช้รับส่วนยอด พบจำนวนมากที่สุด จำนวน ๑๖ แผง ได้แก่ พระแผงวัดทาดอยครั่ง ๑ แผง วัดบ้านก้อง ๑ แผง วัดลี้หลวง ๑ แผง วัดศรีเตี้ย ๑ แผง วัดหนองเงือก ๘ แผง โดยพระแผงไม้วัดหนองเงือก ทั้ง ๘ แผง เก็บรักษาไว้ในหอพระไตรปิฎก มีลักษณะโดยรวมคล้ายกัน ในจำนวนนี้ มี ๒ แผงที่มีจารึก พ.ศ. ๒๓๘๙ ซึ่งคาดว่าน่าจะสร้างในช่วงเวลาเดียวกันทั้งหมด และพระแผงไม้ในวิหารพระเจ้าพันตน วัดพระธาตุหริภุญชัยวรมหาวิหาร ๔ แผง มีรายละเอียดดังนี้

(๑) พระแผงไม้ในอุโบสถ (เดิม) วัดทาดอยครั่ง

ที่ตั้ง ตำบลทาขุมเงิน อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน ๕๑๑๗๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๗๗ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้ส่วนยอดและส่วนฐานหักหายไป แต่ยังพอมีเค้าให้เห็นว่าเป็นซุ้มทรงบรรพ์แถลงที่หยักโค้งด้านละ ๑ หยัก ส่วนตอนกลางมีเสาซุ้ม การประดับพระพิมพ์ไม่แยกพื้นที่ระหว่างซุ้มกับส่วนตอนกลาง แบ่งเป็น ๗ แถว แต่ละแถวมีไม้บัวคั่น แม้พระพิมพ์จะไม่ปรากฏแล้ว แต่จากร่องรอยและจากการสัมภาษณ์เจ้าอาวาส พบว่าเป็นพระพิมพ์พระพุทธเจ้ามารวิชัยในซุ้ม ซึ่งมีตัวอย่างที่เจ้าอาวาสยังเก็บรักษาไว้

การตกแต่ง แกะสลักไม้ การประดับพระพิมพ์ในแถวบนสุดมี ๓ องค์ องค์กลางใหญ่สุด นอกนั้นเท่ากันทั้งหมด แถวที่ ๒ - ๖ มี ๕ องค์ แถวล่างสุด มี ๖ องค์ รวมทั้งหมด ๒๘ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๔๔

พระแผงไม้แบบซุ้มทรงบรรพ์แถลง

พระแผงไม้วัดทาดอยครั่ง

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๒) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดบ้านก้อง

ที่ตั้ง หมู่ ๑ สบทา-ท่าลี่ ตำบลปากบ่อง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน ๕๑๑๒๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๖๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้ไม่แบ่งพื้นที่ระหว่างส่วนยอดออกจากส่วนตอนกลาง ส่วนตอนกลางมีเสาซุ้มที่ด้านบนแต่งบัวหงายและด้านล่างแต่งบัวคว่ำ แม้จะชำรุดแต่ก็พอสันนิษฐานได้ว่ามีการประดับพระพิมพ์เป็นแถว จำนวน ๑๒ แถว แต่ละแถวมีไม้บัวคั่น ปรากฏรูตะปูที่ตอกยึดพระพิมพ์เนื้อชินไว้กับแผงไม้ ส่วนกรอบซุ้มเป็นบรรพ์แถลงที่ปลายกรอบซุ้มเป็นตัวเหงาที่มีหัวแนบกับลำตัว ไม่มีใบระกา ส่วนยอดแต่งเป็นดอกไม้สี่กลีบ ฐานเป็นฐานบัวสูง

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ลายคำแบบปิดทองฉลุลาย และประดับกระจกจีน การประดับพระพิมพ์แบ่งเป็นแถว แถวบนสุดน่าจะมี ๖ องค์ ถัดลงมามี ๘ องค์ ที่เหลืออีก ๑๐ แถว ประดับพระพิมพ์แถวละ ๑๒ องค์ รวมทั้งหมด ๑๓๔ องค์ ส่วนฐานที่ท้องไม้ประดับกระจกจีนลายเรขาคณิต และฐานบัวหงายบังคว่ำแต่งด้วยลายคำแบบปิดทองฉลุลายเป็นลายกลีบบัว

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑๓๔ พระองค์

จารึก

(๓) พระแผงไม้ในคันธกุฎีท้ายวิหาร วัดลี้หลวง

ที่ตั้ง ๗๐/๑ หมู่ ๖ ตำบลลี้ อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน ๕๑๑๑๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๓๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้ชำรุดจากการถูกไฟไหม้ เป็นพระแผงไม้ขนาดเล็ก ไม่แบ่งพื้นที่ระหว่างส่วนยอดออกจากส่วนตอนกลาง ส่วนตอนกลางมีเสาซุ้มที่แอ่นโค้งมาก ด้านบนเสาเป็นส่วนของท้องไม้ลูกแก้วอกไก่กับบัวหงาย ส่วนด้านล่างเป็นท้องไม้ลูกแก้วอกไก่กับบัวคว่ำ กรอบซุ้มแบบบรรพ์แถลง ลำตัวมีใบระกา ปลายกรอบซุ้มเป็นตัวเหงา ประดับพระพิมพ์ยอดขุนพลเป็นแถว ๓ แถว ฐานทำเป็นฐานเขียงสูงเรียงลดหลั่นกัน ๓ ชั้น

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ประดับพระพิมพ์จำนวนทั้งหมด ๗ องค์ แบ่งเป็น ๓ แถว แถวบนสุด ๑ องค์ ที่เหลือแถวละ ๓ องค์ ไม่พบการตกแต่งใดๆ

จำนวนพระพุทธเจ้า ๗ พระองค์

จารึก

(๔) พระแผงไม้วัดศรีเตี้ย

ที่ตั้ง ๓๑๓ หมู่ ๓ ตำบลศรีเตี้ย อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน ๕๑๑๓๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๑๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้ทรงบรรพ์แถลง เสาซุ้มซ้อนกัน ๒ ชั้น เช่นเดียวกับกรอบซุ้มที่ซ้อนกัน ๒ ชั้น ภายในไม่แยกพื้นที่การประดับพระพิมพ์ โดยแบ่งเป็นแถว ๖ แถว แต่ละแถวไม่มีไม้บัวคั่น พระพิมพ์ทำจากรักสมุก มีทั้งพระพิมพ์แบบพระพุทธรูปยืนในซุ้มสามเหลี่ยม กรอบซุ้มที่ซ้อนกัน ๒ ชั้น ลักษณะเป็นซุ้มที่มีใบระกา ปลายซุ้มแต่งตัวเหงา

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ประดับพระพิมพ์จำนวน ๒๙ พระองค์ ๒ แถวแรก จำนวน ๙ องค์ และพระพุทธพุทธรูปนั่งมารวิชัยในซุ้มสามเหลี่ยม อีก ๔ แถว แถวละ ๕ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๙ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๔๕

กรอบซุ้มแบบซุ้มทรงบรรพ์แถลง

พระแผงไม้วัดบ้านก้อง/ วัดลี้หลวง/ วัดศรีเตี้ย

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๕) พระแผงไม้ในหอพระไตรปิฎกวัดหนองเงือก แผงที่ ๑ (วนง. ๐๕/ ๐๐๔/ ๒๕๕๖)

ที่ตั้ง ๑๖๒ หมู่ ๕ ตำบลแม่แรง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน ๕๑๑๒๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๗๓ ซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๓๘๙

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้ส่วนตอนกลางไม่แยกจากส่วนกรอบซุ้ม โดยส่วนตอนกลางมีเสาซุ้มที่ประกอบด้วยท้องไม้ บัวหงาย ในด้านบน และท้องไม้ บัวคว่ำในด้านล่างของเสา กรอบซุ้มโค้งแหลม ปลายกรอบซุ้มเป็นตัวเหงา ลำตัวซุ้มมีใบระกา ยอดกรอบซุ้มหายไป อาจเป็นดอกไม้หรือหางกรอบซุ้มที่มาประกบกัน ภายในประดับพระพิมพ์ปางมารวิชัยประทับนั่งบนฐานสูง ไม่มีซุ้ม ทำจากชิน มีจำนวน ๒๘ องค์ แถวล่างสุดประดับพระพิมพ์ขนาดใหญ่กว่าแถวอื่นๆ ส่วนฐานเป็นฐานบัวคว่ำขนาดความกว้างพอดีกับแผงไม้

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ลายคำเทคนิคปิดทองขูดลาย แสดงให้เห็นชัดเจนในกรอบซุ้ม ปลายเสาซุ้ม

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์

จารึก

(๖) พระแผงไม้ในหอพระไตรปิฎกวัดหนองเงือก แผงที่ ๒ (วนง. ๐๕/ ๐๐๘/ ๒๕๕๖)

ที่ตั้ง ๑๖๒ หมู่ ๕ ตำบลแม่แรง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน ๕๑๑๒๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๗๐ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๓๘๙

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้แบ่งพื้นที่ในการประดับพระพิมพ์ในส่วนตอนกลางออกจากส่วนยอดที่เป็นซุ้มด้วยทับหลัง ส่วนตอนกลางมีเสาซุ้ม ด้านบนแต่งเป็นท้องไม้ บัวหงาย ด้านล่างแต่งเป็นท้องไม้ บัวคว่ำ กรอบซุ้มเป็นบรรพ์แถลงที่มีปลายกรอบซุ้มเป็นตัวเหงา ไม่มีใบระกา ส่วนยอดน่าจะประดับบางสิ่งเพราะปรากฏเป็นรูกลม ภายในประดับพระพิมพ์ปางมารวิชัยประทับนั่งบนฐานสูง ไม่มีซุ้ม ทำจากชิน เรียงเป็นแถวซ้อนกันขั้นไป ไม่ปรากฏส่วนฐาน

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ประดับพระพิมพ์เรียงกัน ๕ แถวในตอนกลาง รวม ๒๔ องค์ และประดับพระพิมพ์ในกรอบซุ้มอีก ๔ องค์ รวมทั้งหมดเป็น ๒๘ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์

จารึก

(๗) พระแผงไม้ในหอพระไตรปิฎกวัดหนองเงือก แผงที่ ๓ (วนง. ๐๕/ ๐๐๓/ ๒๕๕๖)

ที่ตั้ง ๑๖๒ หมู่ ๕ ตำบลแม่แรง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน ๕๑๑๒๐

ขนาด สูงรวมฐาน เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๓๘๙

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้แยกพื้นที่ในส่วนซุ้มกับส่วนตอนกลางโดยทับหลัง ตอนกลางไม่มีเสาซุ้ม คงทำเป็นเพียงกรอบด้านข้างเท่านั้น ประดับพระพิมพ์เรียงเป็นแถว ๔ แถว ลักษณะพระพิมพ์เป็นพระพิมพ์ปางมารวิชัยประทับนั่งบนฐานสูง ไม่มีซุ้ม ทำจากชิน ส่วนกรอบซุ้มแบบบรรพ์แถลง ปลายกรอบซุ้มเป็นตัวเหงาขนาดเล็ก ยอดซุ้มเกิดจากหางกรอบซุ้มแต่ละด้านที่โค้งออกด้านนอก ตรงกลางเป็นยอดดอกบัว ทั้งหมดมัดไว้ด้วยสี่เหลี่ยมคางหมู ส่วนฐานเป็นฐานบัวท้องไม้ลูกแก้วอกไก่ สูง มีจารึกที่ฐาน ระบุปีที่สร้าง พ.ศ. ๒๓๘๙

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ภายในกรอบซุ้มแกะเป็นรูปดอกไม้ขนาดใหญ่ ส่วนในพื้นที่ตอนกลางประดับพระพิมพ์ ๔ แถว รวม ๒๘ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า

จารึก อักษรธรรมล้านนา ลบเลือนค่อนข้างมาก อ่านได้ว่า สักกราชได้ ๑๒๐๘ ตัวปลีรวายสง้า ..... เคล้า..... .....ส้างแปงยัง...รูปเจ้า.....เปนตี้ไหว้แลปู่ชาแก่ฅนแลเทวดาทังหลาย ..... อานิสงส์.....หน้า.....

(๘) พระแผงไม้ในหอพระไตรปิฎกวัดหนองเงือก แผงที่ ๔ (วนง. ๐๕/ ๐๐๕/ ๒๕๕๖)

ที่ตั้ง ๑๖๒ หมู่ ๕ ตำบลแม่แรง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน ๕๑๑๒๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๗๐ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๓๘๙

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้ไม่แยกพื้นที่ส่วนซุ้มกับส่วนตอนกลาง ตอนกลางมีเสาซุ้ม ด้านบนแต่งท้องไม้ บัวหงาย ส่วนด้านล่างแต่ง ท้องไม้ บัวคว่ำ ประดับพระพิมพ์ เรียงกันเป็นแถวในโครงสร้างรูปทรงสามเหลี่ยม จำนวน ๒๘ พระองค์ กรอบซุ้มไม่มีใบระกา ปลายกรอบซุ้มเป็นตัวเหงา ส่วนฐานเป็นฐานบัวที่มีท้องไม้แคบมาก

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ภายในตอนกลางประดับพระพิมพ์ ๗ แถว รวม ๒๘ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๔๖ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงบรรพ์แถลง พระแผงไม้วัดหนองเงือก แผงที่ ๑-๔
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๙) พระแผงไม้ในหอพระไตรปิฎกวัดหนองเงือก แผงที่ ๕ (วนง. ๐๕/ ๐๐๗/ ๒๕๕๖)

ที่ตั้ง ๑๖๒ หมู่ ๕ ตำบลแม่แรง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน ๕๑๑๒๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๗๕ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๓๘๙

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้ฐานชำรุด ไม่แยกพื้นที่ส่วนซุ้มกับส่วนตอนกลาง ประดับพระพิมพ์ในลักษณะเดียวกัน จำนวน ๒๘ พระองค์ โดยพระพิมพ์ ๒ แถวล่าง มีขนาดใหญ่กว่าแถวอื่นๆ ส่วนตอนกลางเป็นเสาซุ้มที่แอ่นโค้ง ตอนบนเสาซุ้มเป็นท้องไม้ บัวหงาย ส่วนตอนล่างเป็นท้องไม้ บัวคว่ำ กรอบซุ้มไม่มีใบระกา ปลายกรอบซุ้มเป็นตัวเหงา

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ประดับพระพิมพ์เป็นแถว ๖ แถว รวม ๒๘ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์

จารึก

(๑๐) พระแผงไม้ในหอพระไตรปิฎกวัดหนองเงือก แผงที่ ๖ (วนง. ๐๕/ ๐๐๙/ ๒๕๕๖)

ที่ตั้ง ๑๖๒ หมู่ ๕ ตำบลแม่แรง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน ๕๑๑๒๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๗๕ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๓๘๙

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้ไม่แยกพื้นที่ส่วนซุ้มกับส่วนตอนกลาง ประดับพระพิมพ์ในลักษณะเดียวกัน จำนวน ๒๘ พระองค์ ในส่วนกรอบซุ้มลงรักปิดทอง มีจารึก ระบุ พ.ศ. ๒๓๘๙ ส่วนตอนกลางมีเสาซุ้มที่แอ่นโค้ง ตอนบนเป็นท้องไม้ บัวหงาย ตอนล่างเป็นท้องไม้ บัวคว่ำ ไม่มีฐาน

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ปิดทองในส่วนกรอบซุ้มเพื่อจารตัวอักษร ภายในประดับพระพิมพ์เป็นแถว ๗ แถว รวม ๒๘ พระองค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์

จารึก อักษรธรรมล้านนา ลบเลือน อ่านได้ว่า สักกราชได้๑๒๐๘ ตัวปลีรวายสง้า เจ้า ม.....หมายมี....ภริยาลูกเต้าชุคน .....ได้ส้างได้แปงยังสารูปเจ้า ๒๓ พระองนี้ไว้ค้ำชูสาสนา ๕๐๐๐ วสาหื้อเปนที่ไหว้แลปู่ชาแก่คนแลเทวดา..... ขอหื้อเปนพละอานิสังส .....ตนตัวผู้ข้า....แท้แด่ .....เจ้า.....

(๑๑) พระแผงไม้ในหอพระไตรปิฎกวัดหนองเงือก แผงที่ ๗ (วนง. ๐๕/ ๐๐๒/ ๒๕๕๖)

ที่ตั้ง ๑๖๒ หมู่ ๕ ตำบลแม่แรง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน ๕๑๑๒๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๖๐ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๓๘๙

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้มีขนาดใหญ่ ลักษณะคล้ายกับพระแผงไม้วัดบ้านก้อง ประดับพระพิมพ์เป็นแถว มีไม้บัวคั่น รวมจำนวน ๑๒๐ องค์ เป็นพระพิมพ์มารวิชัยในซุ้ม เนื้อชิน ใช้ตะปูในการยึดพระพิมพ์เข้ากับแผงไม้ ซึ่งต่างออกไปจากพระพิมพ์บนแผงไม้ขนาดเล็กของวัดเดียวกัน แยกพื้นที่

การประดับพระพิมพ์ด้วยทับหลัง ส่วนตอนกลางมีเสาซุ้ม ด้านบนเป็นท้องไม้และบัวหงาย ด้านล่างเป็นท้องไม้บัวคว่ำ กรอบซุ้มมีใบระกา ปลายกรอบซุ้มเป็นตัวเหงาขนาดใหญ่ ส่วนฐานชำรุด

การตกแต่ง แกะสลักไม้ เขียนลายคำที่ท้บหลังเป็นแถวของใบไม้ที่มีดอกไม้ในตอนกลาง ประดับพระพิมพ์เป็นแถว ๑๓ แถวในตอนกลาง และ ๓ แถวในซุ้ม ประดับแต่ละองค์ให้ติดกันโดยไม่มีพื้นที่ว่างในการตกแต่ง

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑๒๐ พระองค์

จารึก

(๑๒) พระแผงไม้ในหอพระไตรปิฎกวัดหนองเงือก แผงที่ ๘ (วนง. ๐๕/ ...../ ๒๕๕๖)

ที่ตั้ง ๑๖๒ หมู่ ๕ ตำบลแม่แรง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน ๕๑๑๒๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๖๐ เซนติเมตร

อายุสมัย ๒๓๘๙

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้มีลักษณะเช่นเดียวกับแผงที่ ๗ ทั้งลักษระแผงไม้ พระพิมพ์ การประดับพระพิมพ์ โดยมีจำนวน ๑๒๑ องค์ และภายในซุ้มด้านบนประดับพระพุทธรูปยืนบนฐานสูง

การตกแต่ง แกะสลักไม้ เขียนลายคำที่ท้บหลังและเสา เป็นลายดอกซีกดอกซ้อน ประดับพระพิมพ์ในตอนกลางเป็นแถว ๑๒ แถว รวม ๑๒๐ รวมพระพุทธรูปในซุ้ม ๑ องค์ เป็น ๑๒๑ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑๒๑ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๔๗ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงบรรพ์แถลง พระแผงไม้วัดหนองเงือก แผงที่ ๕ – ๘
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๑๓)-(๑๖) พระแผงไม้ พบในวิหารพระเจ้าพันตน วัดพระธาตุหริภุญชัย

ที่ตั้ง วัดพระธาตุหริภุญชัย ถนนรอบเมืองใน ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ๕๑๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๒๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้มีขนาดใหญ่ ส่วนตอนกลางไม่มีเสาซุ้มประดับ ส่วนยอดไม่มีกรอบซุ้ม คงมีเพียงกรอบแผงไม้ โดยในส่วนบนทำเป็นโค้งที่มียอดแหลม ปลายส่วนโค้งทำเป็นตัวเหงาแบบคร่าวๆ ภายในประดับพระพุทธรูปขนาดเล็กจำนวนมาก

การตกแต่ง ไม่ปรากฏการตกแต่งใด

จำนวนพระพุทธเจ้า ๕๐๐ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๔๘ พระแผงไม้ซุ้มทรงบรรพ์แถลง พระแผงไม้ในวัดพระธาตุหริภุญชัย แผงที่ ๑-๔
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ง) ซุ้มหน้านาง คำว่าซุ้มหน้านางนี้ กรอบบนของซุ้มเป็นรูปโค้งมีปลายยอดแหลมตอนกลาง ขณะที่กรอบล่างเว้าโค้งลงในทิศตรงข้ามคล้ายการล้อไปตามโครงไรผมของสตรี พบจำนวน ๓ แผง ทั้งหมดเป็นพระแผงไม้ที่เก็บรักษาไว้ในอุโบสถ (เดิม) วัดทาดอยครั่ง

(๑) พระแผงไม้ในอุโบสถ (เดิม) วัดทาดอยครั่ง แผงที่ ๑

ที่ตั้ง ๑๙๔ หมู่ ๗ บ้านดอยครั่ง แม่ทา-ท่าจักร ตำบลทาขุมเงิน อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน รหัสไปษณีย์ ๕๑๑๗๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๔๒ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ ซุ้มหน้านางทำแบบง่ายๆ เพียงรักษาโครงสร้างหลักไว้ ไม่ตกแต่งกรอบซุ้ม ส่วนตอนกลางไม่มีเสาซุ้ม คงแกะไม้ให้ลึกลงไปในรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ภายในแทนที่จะประดับพระพิมพ์ กลับเป็นงานลายคำภาพพระพุทธเจ้าบนพื้นสีแดงแทน ช่องสี่เหลี่ยมมีขอบยกสูงสำหรับใส่กระจกใสด้านหน้า ส่วนฐานเป็นบัวคว่ำขนาดใหญ่

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ลายคำเทคนิคปิดทองขูดลาย ภายในกรอบสี่เหลี่ยมเป็นงานลายคำภาพพระพุทธเจ้าประทับนั่งมารวิชัยบนฐานดอกบัว จำนวน ๒ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒ พระองค์

จารึก

(๒) พระแผงไม้ในอุโบสถ (เดิม) วัดทาดอยครั่ง แผงที่ ๒

ที่ตั้ง ๑๙๔ หมู่ ๗ บ้านดอยครั่ง แม่ทา-ท่าจักร ตำบลทาขุมเงิน อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน รหัสไปษณีย์ ๕๑๑๗๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๖๗ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ ส่วนแผงไม้ทำด้วยปูนซีเมนต์ ตั้งบนฐานไม้ ใช้เทคนิคเขียนสีทองบนพื้นสีแดง กรอบซุ้มหน้านางแบบง่ายๆ ใช้วิธีการเขียนสีเป็นกรอบซุ้ม ปลายกรอบเป็นตัวเหงา ยอดกรอบซุ้มเป็นดอกไม้ ตอนกลางแบ่งเป็นแถว ๓ แถว แถวล่างมีขนาดเล็กที่สุด แถวตอนกลางแบ่งเป็น ๒ ช่อง ส่วนแถวบนที่มีขนาดใหญ่ที่สุด ในตอนกลางเจาะช่องสี่เหลี่ยมผืนผ้าเขียนพระพุทธรูปนั่งมารวิชัย แถวที่สองเขียนรูปพระพุทธรูปยืนจำนวน ๒ องค์ และแถวที่ ๓ เขียนภาพพระพุทธเจ้านอน ๑ องค์ ด้านหน้าภาพแต่ละภาพมีกระจกใสปิดทับ ส่วนฐานเป็นฐานเขียงสูงรับฐานที่แกะลายกลีบบัวหงายในตอนบน

การตกแต่ง ปูนซีเมนต์ เขียนสีแดงเป็นภาพพระพุทธรูปนั่ง ๑ องค์ ยืน ๒ องค์ และนอน ๑ องค์ รวม ๔ องค์ ในส่วนฐานแกะลายกลีบบัว

จำนวนพระพุทธเจ้า ๔ พระองค์

จารึก

(๓) พระแผงไม้ในอุโบสถ (เดิม) วัดทาดอยครั่ง แผงที่ ๓

ที่ตั้ง ๑๙๔ หมู่ ๗ บ้านดอยครั่ง แม่ทา-ท่าจักร ตำบลทาขุมเงิน อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน รหัสไปษณีย์ ๕๑๑๗๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๔๒ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ ลักษณะต่างออกไปจากพระแผงไม้อื่น ด้วยการแกะสลักตกแต่งรายละเอียด และแยกส่วนกรอบซุ้มหน้านางออกจากส่วนตอนกลางด้วยทับหลัง ในส่วนกรอบซุ้มแกะเป็นดอกไม้คว่ำลงในรูปทรงของโครงสร้างหน้านาง ปลายกรอบซุ้มเป็นตัวเหงา มีใบระกา ส่วนตอนกลางมีเสาซุ้มแกะเป็นช่องสี่เหลี่ยมลึกลงไป ๑ ชั้น ก่อนแกะเป็นรูปทรงพระพุทธรูปให้ลึกลงไปอีก ๑ ชั้น ในลักษณะซุ้มพระ สำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปซึ่งสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นพระพุทธรูปมารวิชัย ส่วนฐานเป็นฐานเขียงสูงที่แกะกลีบบัวด้านบน

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ลายคำเทคนิคปิดทองฉลุลาย การแกะสลักไม้เป็นการแสดงรายละเอียดขององค์ประกอบส่วนต่างๆ เช่น เสาซุ้ม ใบระกา ภายในกรอบซุ้ม เป็นต้น

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๔๙ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงซุ้มหน้านาง พระแผงไม้วัดทาดอยครั่ง แผงที่ ๑-๓
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

จ) ซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด ได้แก่ซุ้มทรงอื่นๆ ที่ไม่ได้อธิบายไว้ด้านบน ประกอบด้วย

กรอบกลีบบัว มีจำนวน ๑๐ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ในหอพระไตรปิฎกวัดหนองเงือก ๑ แผง พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุหริภุญชัย ๗ แผง พระแผงไม้วัดหนองยางไคร้ จำนวน ๒ แผง มีรายละเอียดดังนี้

(๑) พระแผงไม้ในหอพระไตรปิฎกวัดหนองเงือก (วนง. ๐๕/ ๐๐๖/ ๒๕๕๖)

ที่ตั้ง ๑๖๒ หมู่ ๕ ตำบลแม่แรง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน ๕๑๑๒๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๖๕ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๓๘๙ เนื่องจากพบจารึกในพระแผงไม้ ๒ แผง ที่เก็บรักษาไว้ที่เดียวกัน โดยพระพิมพ์ที่ประดับมีลักษณะเดียวกัน จึงสันนิษฐานว่าน่าจะสร้างใน พ.ศ. เดียวกัน

ผู้สร้าง

ลักษณะ กรอบรูปกลีบบัวแบบง่ายๆ ไม่มีเสาซุ้มและกรอบซุ้ม ภายในประดับพระพิมพ์เต็มพื้นที่แบ่งเป็น ๔ ชั้น คั่นด้วยไม้บัว ส่วนฐานชำรุด

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ประดับพระพิมพ์เป็นแถว ๔ แถว รวม ๒๘ องค์ เป็นพระพุทธรูปมารวิชัยนั่งบนฐานบัวสูง ลักษณะเดียวกับที่พบในพระแผงไม้แผงอื่นๆ ที่เก็บรักษาไว้ที่เดียวกัน

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์

จารึก

(๒) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุหริภุญชัย แผงที่ ๑

ที่ตั้ง ๑๒๒ ถนนอินทยงยศ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ๕๑๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๐๐ เซนติเมตร

อายุสมัย พุทธศตวรรษที่ ๒๖

ผู้สร้าง

ลักษณะ กรอบกลีบบัวทรงสูง ส่วนฐานเว้าเข้าก่อนโค้งออกและชูขึ้นในรูปทรงโครงสร้างกนก ตั้งบนฐานบัวหงายและฐานเขียงเตี้ยๆ อีกชั้นหนึ่ง ประดับพระพิมพ์ลำพูนในช่องที่เจาะไว้ เรียงกันเป็นแถว ๒๑ แถว เต็มพื้นที่

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ทาน้ำมัน

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๙๑ พระองค์

จารึก

(๓) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุหริภุญชัย แผงที่ ๒

ที่ตั้ง ๑๒๒ ถนนอินทยงยศ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ๕๑๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๗๐ เซนติเมตร

อายุสมัย พุทธศตวรรษที่ ๒๖

ผู้สร้าง

ลักษณะ กลีบบัวสูงที่แต่งส่วนปลายยอดด้วยกลีบบัวเล็กๆ ในรูปทรงอิสระ ตอนล่างเว้าเข้ามาก่อนโค้งออกและชูขึ้นในรูปทรงกนก ตั้งบนฐานบัวหงายชั้นบนสุดรับไว้ด้วยฐานเขียงที่แผ่ฐานออกด้านข้าง ๓ ชั้น ภายในประดับพระพิมพ์ลำพูนเรียงสับหว่างกันในแต่ละแถว ๑๒ แถว กระจายตัวเต็มพื้นที่

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ทาน้ำมัน

จำนวนพระพุทธเจ้า ๔๗ พระองค์

จารึก

(๔) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุหริภุญชัย แผงที่ ๓

ที่ตั้ง ๑๒๒ ถนนอินทยงยศ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ๕๑๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๙๐ เซนติเมตร

อายุสมัย พุทธศตวรรษที่ ๒๖

ผู้สร้าง

ลักษณะ กลีบบัวสูงที่ต่อส่วนยอดให้สูงขึ้นไปด้วยกลีบบัวจำลอง ส่วนตอนล่างเว้าเข้าก่อนโค้งออกและชูขึ้นในรูปทรงกนก ตั้งบนฐานบัวหงายเล็กๆ และฐานเขียงที่แผ่ออกกว่าง ประดับพระพิมพ์ลำพูนเป็นแถว ๑๔ แถว โดยให้พระพิมพ์แต่ละแถวสับหว่างกัน

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ทาน้ำมัน

จำนวนพระพุทธเจ้า ๕๔ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๕๐ พระแผงไม้แบบซุ้มกลีบบัว พระแผงไม้วัดหนองเงือก/ พิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุหริภุญชัย แผงที่ ๑-๒
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๕) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุหริภุญชัย แผงที่ ๔

ที่ตั้ง ๑๒๒ ถนนอินทยงยศ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ๕๑๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๘๕ เซนติเมตร

อายุสมัย พุทธศตวรรษที่ ๒๖

ผู้สร้าง

ลักษณะ กลีบบัวสูงต่อส่วนยอดด้วยสามเหลี่ยมฉลุลาย ส่วนตอนล่างโค้งเข้าประดับกนก ฐานบัวเตี้ยๆ บนฐานเขียงที่แผ่กว้าง ประดับพระพิมพ์ลำพูนเป็นแถว ๑๒ แถว พระพิมพ์แต่ละแถววางให้แต่ละองค์สับหว่างกัน กระจายตัวเต็มพื้นที่

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ทาน้ำมัน

จำนวนพระพุทธเจ้า ๖๒ พระองค์

จารึก

(๖) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุหริภุญชัย แผงที่ ๕

ที่ตั้ง ๑๒๒ ถนนอินทยงยศ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ๕๑๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๘๓ เซนติเมตร

อายุสมัย พุทธศตวรรษที่ ๒๖

ผู้สร้าง

ลักษณะ กลีบบัวสูง มีกนกประดับตอนล่าง ตั้งบนฐานบัวสูงและฐานสี่เหลี่ยมที่แผ่กว้างรับน้ำหนัก ประดับพระพิมพ์ลำพูนเต็มพื้นที่ เรียงกัน ๑๒ แถว พระพิมพ์มีขนาดไม่เท่ากัน และมีหลายรูปแบบ

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ทาน้ำมัน

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑๑๑ พระองค์

จารึก

(๗) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุหริภุญชัย แผงที่ ๖

ที่ตั้ง ๑๒๒ ถนนอินทยงยศ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ๕๑๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๑๔ เซนติเมตร

อายุสมัย พุทธศตวรรษที่ ๒๖

ผู้สร้าง

ลักษณะ กลีบบัวประยุกต์ที่ยืดสูงขึ้นมาก ส่วนยอดในรูปทรงสามเหลี่ยมคล้ายจั่ว ประดับกรอบซุ้ม ที่ปลายกรอบซุ้มเป็นตัวเหงา ลำตัวไม่มีใบระกา ชูขึ้นก่อนไปบรรจบกันด้านบนในลักษณะการม้วนออกของแต่ละด้าน เหนือสุดเป็นดอกไม้ ในกรอบซุ้มประดับพระพิมพ์ขนาดใหญ่ที่สุด ๑ องค์ และประดับโดยรอบอีก ๔ องค์ รวม ๕ องค์ ส่วนตอนกลาง ประดับพระพิมพ์เต็มพื้นที่ จำนวน ๑๑ แถว

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ทาน้ำมัน

จำนวนพระพุทธเจ้า ๙๒ พระองค์

จารึก

(๘) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุหริภุญชัย แผงที่ ๗

ที่ตั้ง ๑๒๒ ถนนอินทยงยศ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ๕๑๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๖๕ เซนติเมตร

อายุสมัย พุทธศตวรรษที่ ๒๖

ผู้สร้าง

ลักษณะ งานฉลุลายอลูมิเนียม รูปกลีบบัว ที่แต่งขอบด้วยลวดลายดุนโลหะ ปลายกรอบเป็นกนกซ้อนกัน ๒ ตัว ในโครงสร้างของมกรคายนาคราวบันได ส่วนยอดซุ้มดุนเป็นลายหน้ากาล ประดับพระพิมพ์ลำพูนเว้นห่างกันตามรูปทรงกลีบบัว มี ๕ แถว ตั้งบนฐานสี่เหลี่ยมเตี้ยๆ

การตกแต่ง ดุนโลหะ

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑๒ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๕๑ พระแผงไม้แบบซุ้มกลีบบัว พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุหริภุญชัย แผงที่ ๔-๗
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๙) – (๑๐) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดหนองยางไคร้

ที่ตั้ง บ้านหนองยางไคล หมู่ที่ ๔ ตำบลทาทุ่งหลวง อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน

ขนาด สูงรวมฐาน ๕๐ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๕๕๐

ผู้สร้าง

ช่าง ช่างหมู่บ้านหนองยางไคร้

ลักษณะ แผงไม้มีลักษณะเช่นเดียวกับแผงไม้ในวัดพระธาตุหริภุญชัย กรอบอยู่ในรูปทรงกลีบบัว แต่งกรอบซุ้มแบบหน้านาง มีใบระกา ปลายกรอบซุ้มเป็นกนก ภายในประดับพระพิมพ์เมืองจังหวัดลำพูนที่สร้างขึ้นใหม่ โดยตรงกลางเป็นพระพิมพ์ขนาดใหญ่ ล้อมรอบด้วยพระพิมพ์ลำพูนรูปแบบและขนาดต่างๆ จำนวนทั้งหมด ๔๙ องค์

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ทาน้ำมัน ส่วนตอนกลางด้านบนของกรอบซุ้มแกะเป็นรูปดอกไม้โค้งไปตามกรอบซุ้ม

จำนวนพระพุทธเจ้า ๔๙ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๕๒
พระแผงไม้แบบซุ้มทรงกลีบบัว
พระแผงไม้วัดยางไคร้
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

กรอบนาค

(๑) – (๒) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดหนองยางไคร้

ที่ตั้ง บ้านหนองยางไคล หมู่ที่ ๔ ตำบลทาทุ่งหลวง อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน

ขนาด สูงรวมฐาน ๖๑ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๕๕๐

ผู้สร้าง

ช่าง ช่างหมู่บ้านหนองยางไคร้

ลักษณะ แผงไม้มีลักษณะเช่นเดียวกันแผงไม้ในวัดพระธาตุหริภุญชัย กรอบอยู่ในรูปทรงกลีบบัว ช่างได้แกะนาคให้ลำตัวไหลไปตามกรอบที่วางไว้ หางนาคแต่ละด้านไม่มาบรรจบกันในตอนกลาง โดยยอดแผงไม้แต่งเป็นรูปดอกไม้ ภายในประดับพระพิมพ์ลำพูนสกุลต่างๆ จำนวนทั้งหมด ๓๒ องค์ องค์ตรงกลางใหญ่ที่สุด

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ทาน้ำมัน ส่วนตอนกลางด้านบนของกรอบซุ้มแกะเป็นรูปดอกไม้

จำนวนพระพุทธเจ้า ๓๒ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๕๓
ซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด นาค
วัดยางไคล้
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

นอกจากนี้ยังพบการนำพระพิมพ์จำนวนมากไปประดับผนังตู้ด้านนอก มีตู้พระแผงในพิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุหริภุญชัยเป็นตัวอย่าง เช่นเดียวกับที่พบในพิพิธภัณฑ์วัดจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ทั้งยังพบการประดับพระพิมพ์ในซุ้มเหนือประตูทางเข้าคันธกุฎีที่วัดทาดอยคำอีกด้วย

ภาพประกอบที่ ๕๔ พระแผงประดับข้างนอกและด้านตู้ พิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุหริภุญชัย/ พระแผงวัดทาดอยคำ
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

๔.๑.๔) รูปแบบพุทธศิลปกรรมพระแผงไม้ในจังหวัดลำปาง

พระแผงไม้ในจังหวัดลำปาง พบ ๖๙ แผง ได้แก่ มีจารึก ๑๖ แผง ประกอบด้วย ๑) วัดพระธาตุลำปางหลวง ๗ แผง ๒) พิพิธภัณฑ์วัดเวียง ๒ แผง ๓) วัดปงสนุกเหนือ ๕ แผง และ ๔) วัด

พระธาตุเสด็จ ๑ แผง มีทั้งที่เก็บรักษาไว้ในวัด พิพิธภัณฑ์ และในความครอบครองของเอกชน เมื่อนำข้อมูลมาจำแนกพบว่าพระแผงไม้มีตั้งแต่ขนาดเล็กที่สุด คือ ๒๘ เซนติเมตร เป็นพระแผงไม้ที่เก็บรักษาไว้ที่วัดป่ากล้วย ส่วนพระแผงที่มีขนาดใหญ่สุด สูงถึง ๑๙๑ เซนติเมตร ได้แก่ พระแผงไม้ในวัดพระธาตุลำปางหลวง สามารถจัดแบ่งรูปแบบได้ดังนี้

ก) ซุ้มทรงกรอบซุ้ม พบ ๑๑ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ในวัดป่ากล้วย ๑ แผง วัดพระธาตุลำปางหลวง ๒ แผง พระแผงไม้วัดป่าตันกุมกาม ๖ แผง และพระแผงไม้วัดเขาแก้ว ๒ แผง

(๑) พระแผงไม้วัดป่ากล้วย

ที่ตั้ง ตำบลปงแสนทอง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ๕๒๑๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๓๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้เป็นกรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้าตั้งขึ้น ด้านล่างกรอบตกแต่งด้วยกนก หักไป ๑ ข้าง ส่วนยอดเป็นงานแกะสลักไม้ในโครงสร้างรูปสามเหลี่ยมลักษณะกรอบซุ้ม ปลายกรอบซุ้มเป็นนาค ลำตัวนาคเกี่ยวกระหวัดกันขึ้นไปสู่ยอด โดยตอนกลางแกะดอกไม้ขนาดใหญ่ ส่วนฐานเป็นฐานสี่เหลี่ยมเตี้ยๆ ภายในประดับพระพิมพ์ดุนเงินขนาดใหญ่จำนวน ๑ องค์ ด้านล่างพระพิมพ์มีพื้นที่ว่างเชื่อว่าเดิมน่าจะมีจารึก

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ปิดทอง ประดับกระจกในส่วนดอกไม้กลางกรอบซุ้ม

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑ พระองค์

จารึก

(๒) พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง แผงที่ ๑

ที่ตั้ง ๒๗๑ ตำบลลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ๕๒๑๓๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๒๘ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้สี่เหลี่ยมขนาดเล็กตั้งบนฐานบัวคว่ำสูง ภายในเขียนลายคำรูปพระพุทธเจ้าประทับนั่งมารวิชัยใต้ต้นโพธิ์ มีเทวดาเหาะพนมมือทั้งสองข้างของพระพุทธเจ้า ล้อมรอบด้วยลายกนก ตั้งบนฐานบัวคว่ำใหญ่

การตกแต่ง แกะสลักไม้ เขียนสี พระพุทธเจ้า ๑ พระองค์ และเทวดา ๒ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๕๕
พระแผงไม้แบบซุ้มกรอบซุ้ม
พระแผงไม้วัดป่ากล้วย/ วัดพระธาตุลำปางหลวง
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๓) – (๘) พระแผงไม้วัดป่าตันกุมกาม จำนวน ๖ แผง

ที่ตั้ง ๒๑๑ บ้านป่าตันกุมเมือง หมู่ที่ ๕ ตำบลปงแสนทอง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ๕๒๑๐๐

ขนาด แผงที่ ๑ ขนาด ๙๒x๒๒๗ เซนติเมตร แผงที่ ๒ ขนาด ๒๘x๔๒ เซนติเมตร แผงที่ ๓ ขนาด ๗๓x๖๐ เซนติเมตร แผงที่ ๔ ขนาด ๗๐x๑๔๓ เซนติเมตร แผงที่ ๕ ขนาด ๕๘x๗๓ เซนติเมตร แผงที่ ๖ ขนาด ๗๐x๑๔๕ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ เดิมคงประดิษฐานในวิหาร อยู่ในกรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้า/จัตุรัส ภายในประดับพระพิมพ์เป็นแถว คั่นด้วยไม้บัว พระพิมพ์ที่ประดับเป็นพระพิมพ์มารวิชัยในซุ้ม เนื้อชิน ใช้ตะปูตอกติดเข้ากับแผ่นไม้

การตกแต่ง แถวคั่นระหว่างพระพิมพ์ประดับกระจกสีในรูปทรงเรขาคณิต กรอบตกแต่งด้วยการปิดทองฉลุลาย

จำนวนพระพุทธเจ้า แผงที่ ๑ จำนวน ๑๒๐ พระองค์ แผงที่ ๒ จำนวน ๑๕ พระองค์ แผงที่ ๓ จำนวน ๔๐ พระองค์ แผงที่ ๔ จำนวน ๖๙ พระองค์ แผงที่ ๕ จำนวน ๔๐ พระองค์ แผงที่ ๖ จำนวน ๖๙ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๕๖ พระแผงไม้แบบซุ้มกรอบซุ้ม พระแผงไม้วัดป่าตันกุมกาม จำนวน ๖ แผง

(๙) – (๑๐) พระแผงไม้วัดเขาแก้ว จำนวน ๒ แผง

ที่ตั้ง ตำบลเถินบุรี อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ๕๒๑๖๐

ขนาด แผงที่ ๑ ขนาด ๘๒ x ๑๕๐ เซนติเมตร แผงที่ ๒ ขนาด ๒๕ x ๗๕ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ ประดับอยู่ในกรอบสี่เหลี่ยมเช่นเดียวกับวัดป่าตันกุมกาม ประดับพระพิมพ์เป็นแถวเรียงกันจนเต็มแผง เป็นพระพิมพ์มารวิชัยในซุ้มแบบพระพิมพ์มารวิชัยในซุ้ม

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ลายคำเทคนิคปิดทองฉลุลายเป็นกรอบ แผงที่ ๑ ประดับพระพิมพ์จำนวน ๑๑๘ องค์ แผงที่ ๒ ประดับพระพิมพ์ ๑๑๐ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า แผงที่ ๑ จำนวน ๑๑๘ พระองค์ แผงที่ ๒ จำนวน ๑๑๐ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๕๗
พระแผงไม้แบบซุ้มกรอบซุ้ม
พระแผงไม้วัดเขาแก้ว จำนวน ๒ แผง
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๑๑) พระแผงไม้ในวิหารพระพุทธ วัดพระธาตุลำปางหลวง แผงที่ ๒

ที่ตั้ง ๒๗๑ ตำบลลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ๕๒๑๓๐

ขนาด -

อายุสมัย พ.ศ. ๒๓๓๐

ผู้สร้าง น้อยเทวะ และภริยา พร้อมบุตร ญาติพี่น้อง

ลักษณะ แผงไม้สี่เหลี่ยมที่ประดับอยู่ในห้องพระประธานวิหารพระพุทธ

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ลายคำเทคนิคปิดทองลายฉลุ ประดับพระพิมพ์เป็นแถว

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑๐๐๐ พระองค์ ตามที่ระบุไว้ในจารึกบนผนังวิหาร

จารึก อักษรธรรมล้านนา อ่านได้ว่า พทะ(ได้) ๑๑๔๙ ตัว ปีเม็ด เสด็จเข้ามาในเหมันตฤดู เดือน ๓ ออก ๗ ค่ำ พร่ำได้วันอาทิตย์ ไทยรวงเม็ด ยามตูดช้ายแล้ว มูลสัทธา พี่น้อยเทวะติดกับด้วยภริยา ลูกเต้าพี่น้องชุคน จิ่งจักได้สร้างพุทธรูปเจ้า มีพันตนเพื่อปรารถนาเอาสุข ๓ ประการ (นิ)พพานเจ้าเป็นที่แล้ว ข้าได้แล้วจักอุทิศส่วนบุญอันนี้ไปรอดยังสรรพสัตว์ทั้งหลาย ตัวใหญ่ตัวน้อย มีพระยาอินทร์ พรหม ยมราชท้าวทั้งสี่แลเทพดาอันรักษาศาสนาที่นี้ จุ่งอนุโมทนาดีหลี ขอนาบุญอันนี้ไปรอดญาติพ่อแม่ มีครูบา เป็นต้น มนุสสปชจุ่งโชทนา

ภาพประกอบที่ ๕๘
พระแผงไม้แบบซุ้มกรอบซุ้ม
พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ข) ซุ้มทรงปราสาท หมายถึง ซุ้มที่มีส่วนยอดอย่างอาคารประเภทปราสาท คือ เรือนซ้อนชั้น มีตั้งแต่ ๑ ชั้นขึ้นไป มีทั้งหมด ๑๔ แผง ประกอบด้วย วัดพระธาตุลำปางหลวง ๒ แผงไม้ วัดเวียง จำนวน ๑ แผง วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม จำนวน ๔ แผง วัดปงสนุกเหนือ ๖ แผง และวัดพระธาตุเสด็จ ๑ แผง ดังนี้

(๑) พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง แผงที่ ๑

ที่ตั้ง ๒๗๑ ตำบลลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ๕๒๑๓๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๙๑ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๒๘๕

ผู้สร้าง สาธุเจ้าสุรินทปัญโญ สาธุเจ้าอุตดม สาธุมณีวัน พร้อมทั้งลูกศิษย์และ คุรุอุปัฏฐากทุกคน ร่วมกันสร้างพระแผงไม้

ลักษณะ แผงไม้มีความงดงามและโดดเด่นมาก ลักษณะเป็นแผ่นไม้สี่เหลี่ยมผืนผ้าตั้งสูงขึ้น ฉลุแผ่นไม้เป็นโครงสร้างของซุ้มทรงปราสาทที่เรียงลดหลั่นกันขึ้นไป ๓ ชั้นอย่างชัดเจน ตกแต่งพระแผงไม้ทั้ง ๒ ด้าน ๑) ในส่วนด้านหน้า ชั้นล่างสุดที่มีพื้นที่มากที่สุด ประดับพระพิมพ์ ๒๐ องค์ ปราสาทซ้อนชั้น๒ ชั้น ประดับพระพิมพ์ ๖ องค์ และ๒ องค์ จากนั้นจึงเป็นส่วนยอดเรียวสูง ปลายยอดเป็นดอกบัวตูม ๒) ในส่วนด้านหลัง ชั้นล่างสุดเขียนลายคำรูปพระพุทธเจ้าประทับยืนในซุ้ม ขนาบข้างด้วยฉัตรที่สูงขึ้นเหนือพระเศียรทั้งสองข้าง ปราสาทชั้นซ้อน เขียนลายคำรูปพระพุทธเจ้าประทับนั่ง ประกอบฉัตรทั้ง ๒ ข้าง และลายคำรูปเจดีย์ในปราสาทชั้นซ้อนบนสุด ส่วนฐานเป็นฐานบัวสูง ที่เว้าส่วนท้องไม้เข้าด้านใน รับด้วยฐานสี่เหลี่ยมเตี้ยๆ ที่แผ่ออกด้านข้าง

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ลายคำเทคนิคปิดทองขูดลายในส่วนด้านหน้า ส่วนด้านหลังเขียนลายคำ และขูดลาย

จำนวนพระพุทธเจ้า ด้านหน้า ๒๘ พระองค์ ด้านหลัง ๒ พระองค์ และเจดีย์อีก ๑ องค์

จารึก ที่ฐานบัวส่วนที่ ๑ มี ๒ บรรทัดอยู่ในส่วนบนของฐานบัว ส่วนที่ ๒ มี ๒ บรรทัดอยู่ในส่วนบนของฐานบัว

ส่วนที่ ๑ มีข้อความดังนี้ จุฑษักกพัทธะได้ ๑๑๐๔ ตัว (พ.ศ. ๒๒๘๕) ปีเต่าเส็ด เดือนกัตติกา จุทัสสกาปักขะ เม็ง ๗ ไทยเปิกไจ้ จันทจรยุตติ กับด้วยฤกษ์ ..ตัวถ้วน ๒๗ แล สาธุเจ้าสุรินทปั-

ส่วนที่ ๒ มีข้อความดังนี้ ญโญ สาธุเจ้าอุดม สาธุมณีวันแล ทั้งศิษย์ชุตน แลคุรุอุปัฏฐาก ชู่ผู้หญิงชาย เป็นมูลศาสนา ชู่คน เพื่อประโยชน์ยังโลกุตรธรรมแดฑ

ภาพประกอบที่ ๕๙

แผงไม้แบบซุ้มทรงปราสาท

พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง แผงที่ ๑

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๒) พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง แผงที่ ๒

ที่ตั้ง ๒๗๑ ตำบลลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ๕๒๑๓๐

ขนาด สูงรวมฐาน... เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้เป็นแผ่นไม้สี่เหลี่ยมผืนผ้าตั้งขึ้น ด้านบนฉลุเป็นชั้นปราสาทขนาดเล็กซ้อนกัน ๒ ชั้น ส่วนฐานเป็นฐานบัวคว่ำซ้อนกัน ๓ ชั้น ปลายบัวคว่ำกระดกขึ้น คั่นด้วยท้องไม้ขนาดเล็ก ด้านในแผงไม้เขียนภาพพระพุทธรูปแสดงอิริยาบถเดิน ขนาดใหญ่ เพียงภาพเดียว สภาพชำรุดทรุดโทรม

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ลายคำเทคนิคปิดทองฉลุลาย ลายคำพระพุทธเจ้าแสดงอิริยาบถเดิน ปล่อยพระกรแนบไปกับพระวรกาย หันฝ่าพระหัตถ์ออก พระพักตร์ข้างค้างกลม รัศมีเป็นเปลวเพลิง พระวรกายสูงเพรียว ห่มจีวรเฉียง แสดงปลายจีวรที่ทบขึ้นและพาดบนพระพาหาด้านขวา พร้อมทั้งสังฆาฏิที่เป็นแผ่นยาว ปลายเป็นเขี้ยวตะขาบ พระบาทอยู่ในลักษณะเดินไปด้านหน้า ปลายพระบาททั้งสองชี้ไปทางเดียวกัน ประทับอยู่ในซุ้ม

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑ พระองค์

จารึก

(๓) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเวียง

ที่ตั้ง ๔๒ ซอย บ้านเวียง ๖ ตำบล ล้อมแรด อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ๕๒๑๖๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๘๒ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้เป็นแผ่นไม้สี่เหลี่ยมตั้งขึ้น ยอดอยู่ในโครงสร้างปราสาทซ้อนขนาดเล็กที่แต่งกรอบซุ้มโดยตัดทอนเฉพาะส่วนลำตัวและปลายซุ้มเป็นตัวเหงา ระหว่างตอนกลางกับยอดปราสาทชั้นซ้อนมีชั้นบัวคั่นอีกชั้นหนึ่ง ส่วนตอนกลางไม่มีเสาซุ้ม การประดับพระพิมพ์แบ่งเป็นแถว ๑๐ แถว ยอดเป็นดอกบัวตูม ส่วนฐานเป็นบัวคว่ำบนฐานเขียงสี่เหลี่ยม

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ปั้นปูน ลายคำแบบปิดทองฉลุลาย โดยงานปั้นปูนเป็นเทคนิคที่ใช้ในการประดับพระพิมพ์ทั้งแผง เช่น ซุ้มพระแต่ละองค์ ส่วนระแนงที่คั่นไว้แต่ละแถว กรอบด้านนอกเป็นต้น ส่วนลายคำแบบปิดทองฉลุลายใช้ประดับที่ส่วนฐาน

จำนวนพระพุทธเจ้า ๔๑ พระองค์

จารึก

(๔) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม แผงที่ ๑

ที่ตั้ง ถนนพระแก้ว ตำบล เวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ๕๒๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๘๕ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้ส่วนยอดเป็นชั้นซ้อนทรงปราสาทจำลอง รับยอดเป็นดอกบัวตูม เสาซุ้มในตอนกลางแกะบางๆ พอเป็นเค้าโครงของรูปทรงเสา รับหลังคาเอนลาดที่แต่งสันหลังคาด้วยตัว

เหงา จากนั้นจึงเป็นส่วนท้องไม้ลูกแก้วอกไก่ และบัวหงาย รับหลังคาเอนลาด ท้องไม้ และบัวคว่ำอีกชั้นหนึ่ง ก่อนเป็นยอดดอกบัวตูม ภายในแผงไม้แกะเป็นช่องสี่เหลี่ยมตื้นๆ เพื่อประดับพระพิมพ์ ยกเว้นส่วนบนสุดที่แกะไปตามรูปแบบพระพิมพ์ ส่วนฐานเป็นฐานบัว ที่ท้องไม้อกไก่เว้าเข้าไปมาก

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ปิดทอง ตอนกลางประดับพระพิมพ์จำนวน ๔ แถว รวม ๑๑ องค์ ในซุ้มปราสาทด้านบนมีร่องรอยประดับพระพิมพ์อีก ๑ องค์ รวม ๑๒ องค์ ปิดทองในส่วนปราสาทด้านบน น่าจะมีการเขียนลายคำด้วย

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑๒ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๖๐

แผงไม้แบบซุ้มทรงปราสาท

พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง แผงที่ ๒ / พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเวียง / พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม แผงที่ ๑

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๕) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม แผงที่ ๒

ที่ตั้ง ถนนพระแก้ว ตำบล เวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ๕๒๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๘๓ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้มียอดเป็นปราสาทจำลองซ้อนชั้นขึ้นไป ส่วนปราสาทจำลองหักพังไป เสาซุ้มซ้อนกันด้านละ ๒ เสา รับซุ้มซ้อน ๒ ซุ้ม ลักษณะซุ้มด้านนอกแบบซุ้มหน้านาง ปลายซุ้มด้านหนึ่งเป็นนาค ด้านหนึ่งเป็นตัวเหงา ส่วนซุ้มด้านในมองเห็นเพียงส่วนปลายซุ้ม เหนือขึ้นไปเป็นชั้นหลังคาเอนลาดและฐานบัว เหนือขึ้นไปอีกพังทลาย คงปรากฏเพียงสามเหลี่ยมที่ตั้งอยู่ที่ปลายขอบบนฐานบัว ส่วนฐานบัวคว่ำขนาดใหญ่แกะลายกลีบบัว

การตกแต่ง แกะสลัก พื้นที่ตอนกลางของพระแผงประดับพระพิมพ์จำนวน ๑๐ องค์ คั่นด้วยไม้บัว ร่องรอยของพระพิมพ์ที่ยังคงเหลืออยู่เป็นพระพิมพ์ยอดขุดพล กรอบซุ้มแกะเป็นดอกบัวใน

ตอนกลาง และดอกไม้กลมเรียงกันไปตามกรอบซุ้ม ในส่วนปราสาทซ้อนชั้นแกะลายดอกไม้ในทุกๆ องค์ประกอบ

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑๐ พระองค์

จารึก

(๖) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม แผงที่ ๓

ที่ตั้ง ถนนพระแก้ว ตำบล เวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ๕๒๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๓๘ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าตั้งขึ้น ฉลุเป็นโครงสร้างของซุ้มปราสาท เหนือส่วนตอนกลางที่มีพื้นที่มากที่สุดเป็นปราสาทชั้นซ้อนมีระเบียบของหลังคาเอนลาดและฐานบัว ยอดสุดเป็นดอกบัวตูม ประดับพระพิมพ์เรียงเป็นแถว ๑๐ แถว จนเต็มพื้นที่ ส่วนฐานอยู่ในโครงสร้างฐานบัวที่เว้าท้องไม้เข้าด้านในมาก

การตกแต่ง แกะสลัก ประดับพระพิมพ์ แถวละ ๕ จำนวน ๖ แถว รวม ๓๐ องค์ รวมกับในปราสาทชั้นซ้อนอีก ๔ แถว ๑๐ องค์ จึงรวมทั้งหมด ๔๐ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๔๐ พระองค์

จารึก

(๗) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม แผงที่ ๔

ที่ตั้ง ถนนพระแก้ว ตำบล เวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ๕๒๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๘๒ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้มีส่วนยอดเป็นซุ้ม ส่วนตอนกลางมีเสาซุ้มรับกรอบซุ้มหน้านาง ปลายกรอบซุ้มแต่งรูปนาค ไม่มีใบระกา เหนือขึ้นไปเป็นชั้นปราสาทขนาดเล็ก ๒ ชั้น ต่อด้วยดอกบัวตูมในส่วนยอด ประดับพระพิมพ์เป็นแถว มีไม้บัวคั่น จำนวน ๕ แถว ส่วนฐานหักหายไป

การตกแต่ง แกะสลัก ตอนกลางประดับพระพิมพ์ ๕ แถว รวม ๒๐ องค์ ส่วนในกรอบซุ้มหน้านางประดับพระพิมพ์ ๖ องค์ และในซุ้มปราสาทด้านบนประดับพระพิมพ์อีกซุ้มละ ๑ องค์ รวมพระพิมพ์ทั้งหมด ๒๘ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๓๒ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๖๑
แผงไม้แบบซุ้มทรงปราสาท
พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระแก้ว ดอนเต้าสุชาดาราม แผงที่ ๒-๔
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๘) พระแผงไม้วัดปงสนุกเหนือ แผงที่ ๑

ที่ตั้ง ๕๐ ถนนปงสนุก อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ๕๒๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๖๕ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้มีลักษณะต่างออกไปจากพระแผงไม้ซุ้มทรงปราสาทแผงอื่น ที่ประดับด้วยเจดีย์จำลองในส่วนกรอบซุ้ม ส่วนยอดเป็นชั้นปราสาทจำลองซ้อนกัน ๒ ชั้น ต่อด้วยปล้องไฉนและปลียอด ส่วนตอนกลางทำเป็นเสาซุ้มที่มีฐานบัวทั้งในส่วนบนและล่างของเสาซุ้ม กรอบซุ้มเป็นรูปวงโค้งครึ่งวงกลม ก่อนต่อด้วยปราสาทจำลอง ประดับพระพิมพ์เป็นแถวมีไม้บัวคั่น เต็มพื้นที่ ส่วนฐานเป็นฐานบัวซ้อนบนฐานหน้ากระดานสี่เหลี่ยม พระพิมพ์เป็นแบบพระพุทธรูปนั่งมารวิชัยในซุ้ม เป็นพระที่สร้างขึ้นใหม่

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ประดับกระจกจีนในส่วนฐาน ในส่วนตอนกลางประดับพระพิมพ์ ๔ แถว รวม ๒๔ องค์ ในกรอบซุ้มอีก ๑ แถว ๔ องค์ และในซุ้มชั้นซ้อน ๒ ซุ้ม ซุ้มละ ๑ องค์ ทั้งหมดรวม ๓๐ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๓๐ พระองค์

จารึก

(๙) พระแผงไม้วัดปงสนุกเหนือ แผงที่ ๒

ที่ตั้ง ๕๐ ถนนปงสนุก อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ๕๒๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๑๐ เซนติเมตร

อายุสมัย ๒๕๖๓

ผู้สร้าง นิสิตปริญญาตรี สาขาวิชาพุทธศิลปกรรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

ลักษณะ แผงไม้สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ได้แรงบันดาลใจจากพระแผงไม้ แผงที่ ๑ โดยย่อส่วนให้มีขนาดเล็กลง ทั้งปรับเปลี่ยนส่วนฐานใหม่

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ลายคำเทคนิคปิดทองฉลุลายเป็นลายดอกไม้สี่กลีบเรียงกันที่ฐานตอนบนที่ปรับเปลี่ยนใหม่ ประดับพระพิมพ์ที่สร้างขึ้นใหม่เช่นกันมีจำนวน ๔ แถวในตอนกลาง รวม ๒๐ องค์ ในกรอบซุ้มอีก ๓ องค์ และในซุ้มจำลองอีก ๒ ซุ้ม ซุ้มละ ๑ องค์ รวม ๒๕ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๕ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๖๒
พระแผงไม้แบบซุ้มทรงปราสาท
พระแผงไม้วัดปงสนุกเหนือ
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๑๐) – (๑๓) พระแผงไม้วัดปงสนุกเหนือ แผงที่ ๓-๖

ที่ตั้ง ๕๐ ถนนปงสนุก อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ๕๒๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๖๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ พระแผงประดับอยู่ในวิหารพระเจ้าพันองค์ มีลักษณะเช่นเดียวกัน ส่วนยอดเป็นซุ้มทรงปราสาทขนาดเล็ก ซ้อนขึ้นไปเพียง ๑ ชั้น ทำหน้าที่เป็นส่วนยอดด้วย ส่วนตอนกลางทำ

เป็นเสาซุ้มรับซุ้มแบบบรรพ์แถลงที่หยักโค้งถี่ เป็นพระพิมพ์นั่งมารวิชัยในซุ้ม สร้างขึ้นใหม่ ส่วนฐานเป็นฐานสี่เหลี่ยม ยกเว้นพระแผงไม้วัดปงสนุกเหนือ แผงที่ ๔ ที่ทำฐานแบบขาโต๊ะ

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ทาสี ภายในประดับพระพิมพ์ ๖ แถว รวมจำนวน ๒๘ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๖๓ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงปราสาท พระแผงไม้วัดปงสนุกเหนือ แผงที่ ๓-๖
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๑๔) พระแผงไม้วัดพระธาตุเสด็จ

ที่ตั้ง ตำบลบ้านเสด็จ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ๕๒๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๑๘ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ ส่วนตอนกลางอยู่ในโครงสร้างของกรอบซุ้มหน้านางที่มีเสาซุ้มรับกรอบซุ้มอย่างง่ายๆ ส่วนยอดเป็นชั้นซ้อนขึ้นไป ๑ ชั้น กลางชั้นซ้อนประดับกระจกสี่เหลี่ยมผืนผ้า รับยอดดอกบัวตูม ส่วนฐานเป็นฐานสี่เหลี่ยมแผ่กว้างเตี้ยๆ ยังคงปรากฏกระจกจีนโบราณให้เห็นในการประดับพระแผง

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ประดับกระจกจีน ตอนกลางประดับพระพิมพ์ปรกโพธิ์เต็มพื้นที่ จำนวน ๒๘ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๖๔
พระแผงไม้แบบซุ้มทรงปราสาท
พระแผงไม้วัดพระธาตุเสด็จ
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ค) ซุ้มทรงวิมาน หมายถึง ซุ้มที่มียอดแหลมเหมือนป้านลมแอ่นเข้าแบบไม้โครงสร้างหลังคา ไม่สะดุ้งแบบใบระกาของหน้าบันวิหาร มีจำนวน ๑ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดอุมลอง

(๑) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดอุมลอง

ที่ตั้ง ๓๔๖ หมู่ที่ ๑. บ้านอุมลอง. ตำบลล้อมแรด อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง. ๕๒๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๖๔ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้สร้างขึ้นแบบง่ายๆ ส่วนตอนกลางเป็นแผ่นไม้สี่เหลี่ยมตั้งขึ้น ยอดเป็นจั่วรูปสามเหลี่ยมคล้ายจั่ววิหาร ส่วนตอนกลางประดับพระพิมพ์เต็มพื้นที่ ไม่มีไม้บัวคั่นระหว่างพระพิมพ์แต่ละแถว ส่วนฐานเป็นฐานสี่เหลี่ยมทึบตัน

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ลายคำเทคนิคปิดทองฉลุลาย โดยภายในจั่วแต่งด้วยลายคำรูปดอกไม้ ๘ กลีบ เรียงกันในลักษณะสามเหลี่ยม ตอนกลางสามเหลี่ยมประดับพระพิมพ์ขนาดใหญ่ เป็นพระแผงดินเผารูปสามเหลี่ยมที่ภายในมีพระพิมพ์ขนาดเล็ก ๕ องค์ ส่วนตอนกลางประดับพระพิมพ์เป็นแถวสลับกันระหว่างแถวละ ๖ องค์กับแถวละ ๗ องค์ ยกเว้นแถวล่างสุด ที่มีจำนวน ๕ องค์ต่อหนึ่งแถว โดยตรงกลางเป็นพระแผงดินเผาภายในมีพระพิมพ์ขนาดเล็กจำนวน ๑๓ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๕๗ พระองค์ หากนับรวมองค์เล็กๆ ในองค์ใหญ่ จะได้ ๗๓ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๖๕ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงวิมาน พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดอุมลอง
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ง) ซุ้มทรงบรรพ์แถลง หมายถึง ซุ้มที่มีส่วนยอดเป็นหน้าจั่วรูปทรงกลีบบัวซึ่งตกแต่งด้วยชุดเครื่องลำยอง ได้แก่ ช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ อย่างหน้าบันวิหาร กรอบซุ้มไม่หยักโค้งเป็นกรอบหน้านาง พบจำนวน ๑๓ แผง แบ่งเป็น พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง ๓ แผง วัดเวียง จำนวน ๕ แผง วัดอุมลอง ๒ แผง วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม ๒ แผง และวัดม่อนคีรี ๑ แผง (สูญหายแล้ว) ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

(๑) พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง แผงที่ ๑

ที่ตั้ง ๒๗๑ ตำบลลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ๕๒๑๓๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๔๙ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๑๙๔

ผู้สร้าง เจ้ามหานามพร้อมภริยา

ลักษณะ พระแผงไม้ที่มีการซ้อนชั้นของเสาซุ้มจำนวน ๒ เสา และกรอบซุ้มจำนวน ๓ กรอบอย่างชัดเจน ส่วนตอนกลางบรรจุพระพุทธรูปขนาดเล็ก จำนวน ๕ แถว โดยมีไม้บัวคั่นระหว่างแถว พื้นที่ตอนล่างสุดที่เว้นว่างไว้ สำหรับกรอบซุ้มชั้นในสุดเป็นการเสริมขึ้นมาอีกชั้นหนึ่ง โดยเสาซุ้มจะรับกรอบซุ้มชั้นที่ ๒ และ ๓ กรอบซุ้มมีใบระกา ปลายกรอบซุ้มเป็นตัวเหงา โดยกรอบซุ้มชั้นนอกสุดต่อด้วยยอดเจดีย์ พื้นที่ภายในกรอบซุ้มประดับพระพุทธรูปขนาดเล็ก จำนวน ๒ องค์ ส่วนฐานทำเป็นบัวคว่ำเตี้ยๆ และมีจารึกด้านหลังแผงไม้

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ประดับพระพุทธรูปขนาดเล็กในตอนกลาง จำนวน ๒๐ องค์ ในซุ้มอีก ๒ องค์ เป็น ๒๗ องค์ แต่ในจารึกระบุว่าได้สร้างเป็นพระพุทธเจ้า ๒๙ พระองค์ ดังนั้นในกรอบซุ้มน่าจะหายไป ๑ องค์ รวม ๒๘ องค์ โดยองค์ที่ ๒๙ คือ พระศรีอาริยเมตไตรยยังไม่อุบัติ จึงยังไม่มีการทำรูปเคารพไว้ เช่นเดียวกับที่พบในวิหารล้านนาที่ผู้สร้างปรารถนาจะสร้างพระพุทธเจ้า ๕ พระองค์ แต่สร้างไว้เพียง ๔ พระองค์ อีกพระองค์เว้นที่ว่างไว้ เพื่อให้เป็นที่ประดิษฐานพระศรีอาริยเมตรไตรยในอนาคต

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๙ พระองค์

จารึก อักษรธรรมล้านนา ด้านหลังพระแผงไม้ มี ๑๐ บรรทัด มีดวงชะตาด้านบน

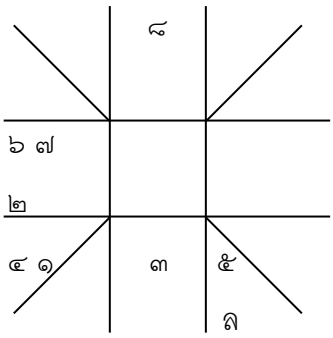

ศักราชได้ ๑๐๑๓ ตัว (พ.ศ. ๒๑๙๔) ปีรวงเหม้า เดือน ๑๒ ออก ๒ ค่ำวัน ๔ เจ้ามหานามผัวเมียเป็นเค้าสัทธา ได้สร้างพระพุทธเจ้า ๒๙ องค์นี้แล นับบุญเจ้าทั้งหลายรอมได้ ๓๑๐ เงินแล ด้วยผลบุญอันนี้ หื้อข้าได้เป็นทุติยสาวกพระพุทธเจ้าอันจักมาภายหน้านี้ อย่าคลาดอย่าคลาแก่ข้าเทอ

ทั้งนี้ ตัวเลข ๑ ในดวงชะตา หมายถึง พระอาทิตย์ อยู่ในราสีสิงห์ ตัวเลข ๖ พระศุกร์ อยู่ในราสีกรกฎ ตัวเลข ๒ พระจันทร์ อยู่ในราสี กรกฎ ตัวเลข ๗ พระเสาร์ อยู่ในราสีกรกฎ ตัวเลข ๓ พระอังคาร อยู่ในราสีตุล ตัวเลข ๘ ราหู อยู่ในราสีเมษ ตัวเลข ๔ พระพุธ อยู่ในราสี สิงห์ ตัวอักษร ล หมายถึง ลัคนา อยู่ในราสีพิจิก และ ตัวเลข ๕ พระพฤหัสบดี อยู่ในราสี พิจิก

ภาพประกอบที่ ๖๖ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงบรรพ์แถลง

พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๒) พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง แผงที่ ๒

ที่ตั้ง ๒๗๑ ตำบลลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ๕๒๑๓๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๐๘ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้สี่เหลี่ยมผืนผ้าตั้งขึ้น ส่วนด้านข้างที่เป็นเสาซุ้มน่าจะหายไป ฉลุส่วนยอดของแผ่นไม้ในโครงสร้างของกรอบซุ้มทรงบรรพ์แถลง ประดับพระพิมพ์เรียงต่อกันเป็นแถวจนเต็มทั้งแผง จากร่องรอยที่เหลือเป็นพระพิมพ์ปกโพธิ์ ส่วนฐานชำรุด

การตกแต่ง แกะสลักไม้

จำนวนพระพุทธเจ้า ๓๗ พระองค์

จารึก

(๓) พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง แผงที่ ๓

ที่ตั้ง ๒๗๑ ตำบลลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ๕๒๑๓๐

ขนาด สูงรวมฐาน เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้มีเสาซุ้มซ้อนกัน ๒ ชั้น กรอบซุ้ม ๓ ชั้น มีใบระกา โดยยอดเสาซุ้มด้านในประดับหงส์ ส่วนด้านนอกที่เหลือเป็นตัวเหงา ภายในพื้นที่ประดับพระพิมพ์ที่สร้างใหม่ทับไปบนร่องรอยพระพิมพ์เดิม ส่วนในกรอบซุ้มประดับพระพิมพ์ของเดิม ที่เป็นพระยอดขุนพล ส่วนฐานเป็นแท่นไม้สี่เหลี่ยมที่บากส่วนปลายด้านบนทั้งสองข้างให้แอ่นโค้งเป็นรูปบัวคว่ำ

การตกแต่ง แกะสลักไม้ พระพิมพ์เดิมเป็นพระพิมพ์มารวิชัยในซุ้ม เรียงกัน ๔ แถว แถวละ ๖ องค์ รวม ๒๔ องค์ และในกรอบซุ้มอีก ๔ องค์ รวม ๒๘ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๖๗ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงบรรพ์แถลง พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง แผงที่ ๒-๓
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๔) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเวียง แผงที่ ๑

ที่ตั้ง ๔๒ ซอยบ้านเวียง ๖ ตำบลล้อมแรด อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ๕๒๑๖๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๐๕ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๔๐๕

ผู้สร้าง ....กับภริยา ย่าแก้ว พี่อาใจ ฎู่หนานธัมมะ ย่าทิบ ย่าธา ย่าทิบ

ลักษณะ แผงไม้ประกอบด้วยเสาซุ้ม แอ่นโค้งในตอนกลางเสา ภายในประดับพระพิมพ์ใหม่ทับไปบนพระพิมพ์เดิม กรอบซุ้มไม่มีใบระกา ปลายกรอบซุ้มเป็นตัวเหงา ต่อด้วยดอกบัวตูมในตอนกลางกรอบซุ้ม ส่วนฐานตอนล่างเป็นแท่นไม้ที่ตัดปลายทั้งสองเป็นท้องไม้และบัวคว่ำ เขียนอักษรไทยภาษาไทยปัจจุบันเขียนว่า แผนพระทวาราวดี (แผงพระทวารวดี) มีจารึกด้านหลัง

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ภายในกรอบซุ้มแกะสลักเป็นเครือเถาที่ตอนกลางเป็นดอกไม้ ๖ กลีบ เครือย้อยลงมาด้านข้างในตอนกลางเป็นดังซุ้ม พระพิมพ์ใหม่มีลักษณะเป็นพระพุทธรูปสมาธิ มีจำนวน ๙ องค์ ส่วนร่องรอยพระพิมพ์เดิมมีขนาดเล็กกว่า มีจำนวน ๓๖ องค์ แกะสลักเป็นกระจังในตอนล่างของแผงไม้เหนือส่วนฐาน

จำนวนพระพุทธเจ้า เดิม ๓๖ พระองค์ ใหม่ ๙ พระองค์

จารึก อักษรธรรมล้านนนา อ่านได้ดังนี้ สกรชได้ ๑๒๒๔ ตัว (พ.ศ. ๒๔๐๕) ปลี...เส็ด ธา ทสริยาเปนเค้ากับพ่อแท่เจ้าค็....สัทธา ย่าแก้ว ค็แปงสัตธาพี่อาใจ ศน ๑ ฎู่หนานธัมมะช ๑ ย่าทิบ คน ๑ ย่าธา ศน ๑ ย่าทิบ ศน ๑ ย่าธา ศน ๑... เข้าหู ชุมนี้เปนมูลสัทธา ทังมวล อันได้ส้างยํพระพุทธรูป นิ ขอหื้อนาบุรผายแผ่กว้างไพ เทวบุดแลเทวดา อินทา พรหม ศุด ไธย...แลธอรณี หื้อข้าไพรอดใน.....รี นิพพาภวนั้นแท้แลแด่เทอะ

(๕) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเวียง แผงที่ ๒

ที่ตั้ง ๔๒ ซอยบ้านเวียง ๖ ตำบลล้อมแรด อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ๕๒๑๖๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๑๔ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้ส่วนตอนกลางประกอบด้วยโครงสร้างของเสาซุ้มที่ไม่ตกแต่งรายละเอียด กรอบซุ้มเป็นทรงบรรพ์แถลง ปลายกรอบซุ้มเป็นเครือเถาม้วนกระหวัดขึ้นด้านบน เป็นลวดลายแทนใบระกา ประดับกระจกจีน ภายในประดับพระพิมพ์พระพุทธเจ้ามารวิชัยในซุ้ม ไม่แบ่งพื้นที่ระหว่างส่วนตอนกลางกับกรอบซุ้มด้วยทับหลัง ส่วนฐานเป็นฐานบัวคว่ำ

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ประดับกระจกจีนในส่วนกรอบซุ้มและด้านล่างของส่วนตอนกลางเหนือส่วนฐาน ประดับพระพิมพ์ ๖ แถว รวม ๓๒ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๓๒ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๖๘ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงบรรพ์แถลง พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเวียง แผงที่ ๑- ๒
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๖) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเวียง แผงที่ ๓

ที่ตั้ง ๔๒ ซอยบ้านเวียง ๖ ตำบลล้อมแรด อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ๕๒๑๖๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๙๘ เซนติเมตร

อายุสมัย มีจารึก ในส่วนจารึก พ.ศ. ลบเลือน

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้ส่วนตอนกลางประกอบด้วยโครงสร้างเสาซุ้มที่ไม่มีการตกแต่งรายละเอียด เสาแอ่นโค้งในตอนกลางเล็กน้อย บนเสาเป็นส่วนท้องไม้กับบัวหงาย ด้านล่างเสาเป็นท้องไม้กับบัวคว่ำ รับกรอบซุ้มที่มีใบระกา ปลายซุ้มแต่งตัวเหงา ประดับพระพิมพ์ใหม่ ทับลงบนพระพิมพ์เดิม ส่วนฐานทำจากแท่นไม้สี่เหลี่ยม เขียนภาษาไทยอักษรไทยปัจจุบันว่าแผนพระทวาราวดี มีจารึก พ.ศ. ลบเลือน

การตกแต่ง แกะสลักไม้ พระพิมพ์ใหม่ จำนวน ๒๔ องค์ เป็นพระพิมพ์พระพุทธเจ้าปางสมาธิ ส่วนพระพิมพ์เดิมซึ่งสันนิษฐานจากร่องรอยที่ยังปรากฏอยู่บนพระแผง สันนิษฐานว่าเป็นพระพิมพ์ยอดขุนพล มีจำนวน ๓๗ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ใหม่ ๒๔ พระองค์ เดิม ๓๗ พระองค์

จารึก อักษรธรรมล้านนา อ่านได้ดังนี้ .....ย..... เปนเคล้า เปนพล.....แลลูกเต้าชุศน ค็ได้ยเปนเคล้าเปน..... แล..... นั้นมีมาทัง ๘.....พระขระๆนานจันฺทรส..... มส..... ชแลดวงนึ่ง..... อัน สุข ภ..... ส้างยังพุทธรูปเจ้า มี ท สมัย..... หื้อเปนที่ไหว้ เก่..... ศนแลเทวดาทังหลาย..... ขอ จุ่ง.....

(.๗) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเวียง แผงที่ ๔

ที่ตั้ง ๔๒ ซอยบ้านเวียง ๖ ตำบลล้อมแรด อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ๕๒๑๖๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๓๒ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้ประกอบด้วยเสาซุ้มที่ตอนบนเป็นท้องไม้กับบัวหงาย ตอนล่างเป็นท้องไม้กับบัวคว่ำ รับกรอบซุ้มด้านบน ปลายซุ้มเป็นกนกหัวม้วนออกเครือขึ้นไปบรรจบกันในตอนกลางด้านบนแทนใบระกา ส่วนฐานใช้แท่งไม้สี่เหลี่ยมวางขนานไปกับพระแผงจำนวน ๒ แท่น

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ภายในประดับพระพิมพ์เป็นแถว ๑๒ แถว รวมจำนวน ๙๕ องค์ เป็นพระพิมพ์มารวิชัย ไม่มีซุ้มหรือต้นโพธิ์ด้านหลัง

จำนวนพระพุทธเจ้า ๙๕ พระองค์

จารึก

(๘) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเวียง แผงที่ ๕

ที่ตั้ง ๔๒ ซอยบ้านเวียง ๖ ตำบลล้อมแรด อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ๕๒๑๖๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๗๕ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ กรอบซุ้มทรงบรรพ์แถลงอย่างง่าย ลดทอนรายละเอียดในการตกแต่ง แต่ก็ยังคงอยู่ในโครงสร้างของกรอบซุ้มบรรพ์แถลง ตอนกลางประกอบด้วยเสาซุ้มที่รับกรอบซุ้มที่แกะตื้นๆ ภายในประดับพระพิมพ์ในช่องที่เจาะเตรียมไว้ จนเต็มพื้นที่ ไม่มีการแบ่งพื้นที่ระหว่างส่วนตอนกลางและกรอบซุ้มด้วยทับหลัง ส่วนฐานเป็นแท่นไม้ขนาดใหญ่ ถากปลายทั้งสองในโครงสร้างบัวคว่ำ

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ประดับพระพิมพ์เป็นแถว ๗ แถว รวม ๓๕ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๓๕ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๖๙ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงบรรพ์แถลง พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเวียง แผงที่ ๓- ๕
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๙) - (๑๐) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดอุมลอง แผงที่ ๑ - ๒

ที่ตั้ง ๓๔๖ หมู่ ๑ ตำบลล้อมแรด อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ๕๒๑๖๐

ขนาด แผงที่ ๙ สูงรวมฐาน ๘๐ เซนติเมตร แผงที่ ๑๐ สูงรวมฐาน ๑๑๐

อายุสมัย แผงที่ ๑ ไม่ทราบ แผงที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๖๒

ผู้สร้าง แผงที่ ๑ ไม่ทราบ แผงที่ ๒ พระครูสุวรรณทัศนสุนทร เจ้าอาวาสวัดอุมลอง

ลักษณะ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดอุมลอง แผงที่ ๑ และ ๒ มีลักษณะเช่นเดียวกัน โดยแผงที่ ๒ สร้างขึ้นใหม่โดยได้แรงบันดาลใจจากแผงที่ ๑ ลักษณะเป็นแผ่นไม้สี่เหลี่ยมผืนผ้าที่แกะส่วนยอดเป็นโครงสร้างซุ้มบรรพ์แถลง ไม่มีใบระกา ปลายซุ้มเป็นตัวเหงา ส่วนตอนกลางเป็นเสาซุ้ม ภายในประดับพระพิมพ์มารวิชัยในซุ้มที่เรียกว่าพระยอดขุนพล โดยในแผงที่ ๑ เป็นเนื้อว่าน แผงที่ ๒ เป็นเนื้อชินทำขึ้นใหม่ใน พ.ศ. ๒๕๖๒ แผงที่ ๑ ฐานชำรุด ส่วนแผงที่ ๒ เป็นฐานบัวคว่ำ

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ลายคำเทคนิคปิดทองฉลุลาย ในลักษณะดียวกันที่ง ๒ แผง ในกรอบซุ้มเป็นลายเครือเถา และดอกไม้สี่กลีบบนเสาซุ้ม แผงที่ ๑ ประดับพระพิมพ์ ๕ แถว รวม ๒๖ องค์ แผงที่ ๒ ประดับพระพิมพ์ ๖ แถว รวม ๓๑ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า แผงที่ ๑ จำนวน ๒๖ พระองค์ แผงที่ ๒ จำนวน ๓๑ พระองค์

จารึก

(๑๑) พระแผงไม้วัดม่อนคีรี (สูญหายแล้ว)

ที่ตั้ง ตำบลพิชัย อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ๕๒๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน - เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้มีโครงสร้างของส่วนตอนกลางแยกออกจากกรอบซุ้มด้วยทับหลัง โดยส่วนตอนกลางประกอบด้วยเสาซุ้ม รับกรอบซุ้มที่มีใบระกา ปลายกรอบซุ้มเป็นตัวเหงา ประดับพระพิมพ์เป็นแถว เต็มทั้งแผง ส่วนฐานเป็นฐานบัวคว่ำ

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ส่วนตอนกลางประดับพระพิมพ์จำนวน ๓๘ องค์ แบ่งเป็นพระพิมพ์นั่งมารวิชัยปกโพธิ์ ด้านบนจำนวน ๓ แถว แถวละ ๘ องค์ รวม ๒๔ ด้านล่างเป็นพระพุทธรูปแสดงอิริยาบถเดิน จำนวน ๒ แถว แถวละ ๗ องค์ รวม ๑๔ องค์ ส่วนภายในกรอบซุ้มประดับพระพิมพ์จำนวน ๑๒ องค์ มีทั้งพระพุทธรูปนั่งมารวิชัยปรกโพธิ์และแสดงอิริยาบถเดิน

จำนวนพระพุทธเจ้า ๓๘ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๗๐ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงบรรพ์แถลง พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดอุมลอง แผงที่ ๑-๒ และวัดม่อนคีรี

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๑๒) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม แผงที่ ๑

ที่ตั้ง ถนนพระแก้ว ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ๕๒๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๒๘ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้โดดเด่นด้วยการเสริมไม้เป็นรูปตารางสี่เหลี่ยมเล็กๆ สำหรับประดับพระพิมพ์ ส่วนตอนกลางประกอบด้วยเสาซุ้ม ภายในแบ่งเป็นช่องตารางสี่เหลี่ยมผืนผ้า จำนวน ๒๔ ช่อง แต่ละช่องประดับพระพิมพ์ ๑ องค์ เป็นพระพิมพ์มารวิชัยในซุ้ม ส่วนกรอบซุ้มชำรุดมาก ประดับใบระกา ปลายซุ้มเป็นตัวเหงา ภายในซุ้ม เป็นตาราง ๔ ช่อง ประดับพระพิมพ์ ๔ องค์ ส่วนฐานเป็นฐานบัวคว่ำ

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ลายคำเทคนิคปิดทองฉลุลาย ในส่วนเสาซุ้มตกแต่งลวดลายดอกไม้สี่กลีบขนาดเล็กเรียงต่อกันขึ้นไปตามแนวเสา ในส่วนตารางเป็นลายจุดไข่ปลา ส่วนตอนกลางประดับพระพิมพ์ ๒๔ องค์ ในกรอบซุ้มอีก ๔ องค์ รวมเป็น ๒๘ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์

จารึก

(๑๓) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม แผงที่ ๒

ที่ตั้ง ถนนพระแก้ว ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ๕๒๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๑๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้โดดเด่นด้วยการตกแต่งกรอบซุ้มที่ทำเป็น ๒ ชั้น ระหว่างชั้นแกะสลักนกอยู่เหนือกรอบซุ้มชั้นใน ปลายกรอบซุ้มทั้ง ๒ ชั้น เป็นตัวเหงา ตัวซุ้มมีใบระกา ยอดซุ้มเป็นดอกบัวตูม ส่วนตอนกลางเป็นเสาซุ้มซ้อนกัน ๒ ชั้นเช่นกัน ภายในประดับพระพิมพ์เป็นแถว เต็มพื้นที่ ไม่ปรากฏส่วนฐาน

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ประดับพระพิมพ์มารวิชัย จำนวน ๒๘ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๗๑
พระแผงไม้แบบซุ้มทรงบรรพ์แถลง
พระแผงไม้วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

จ) ซุ้มหน้านาง กรอบบนของซุ้มเป็นรูปโค้งมีปลายยอดแหลมตอนกลาง ขณะที่กรอบล่างเว้าโค้งลงในทิศตรงข้ามคล้ายการล้อไปตามโครงไรผมของสตรี พระแผงไม้ซุ้มหน้านางที่พบมีจำนวน ๘ แผง ได้แก่ พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง จำนวน ๒ แผง พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม ๑ แผง พระแผงไม้วัดปงสนุกเหนือ ๒ แผง และพระแผงไม้วัดพระธาตุเสด็จ จำนวน ๓ แผง มีรายละเอียดดังนี้

(๑) พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง แผงที่ ๑

ที่ตั้ง ๒๗๑ ตำบลลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ๕๒๑๓๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๑๐ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๓๕๒

ผู้สร้าง ครูบา / เจ้าแก้วเมืองคุง

ลักษณะ แผงไม้เป็นแผ่นไม้สี่เหลี่ยมผืนผ้า ส่วนตอนกลางประกอบด้วยโครงสร้างเสาซุ้ม ไม่ตกแต่งรายละเอียด ภายในประดับพระพุทธรูปขนาดเล็กแสดงอิริยาบถต่างๆ กรอบซุ้มแบบซุ้มหน้านางทำหน้าที่แยกระหว่างพื้นที่ตอนกลางและตอนบน โดยส่วนเหนือกรอบหน้านางเป็นกรอบซุ้มโค้งปลายซุ้มแต่งตัวเหงา ไม่มีใบระกา ภายในประดับพระพุทธรูปขนาดเล็กเช่นกัน พระพุทธรูปเหล่านี้เป็นพระพุทธรูปที่ทำขึ้นใหม่ในปัจจุบัน ประดับไว้บนร่องรอยพระพิมพ์เดิม ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นพระพิมพ์มารวิชัยในซุ้ม ส่วนฐานเป็นฐานสี่เหลี่ยมสูง

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ประดับพระพิมพ์เป็นแถว ๕ แถว ในส่วนตอนกลาง รวม ๓๐ องค์ ประดับพระพิมพ์ในกรอบซุ้มเป็น ๒ แถว จำนวน ๗ องค์ รวม ๓๗ องค์ มีจารึกด้านหน้าเหนือส่วนฐานแผงไม้

จำนวนพระพุทธเจ้า ๓๗ พระองค์

จารึก อักษรธรรมล้านนา มี ๔ บรรทัด อ่านว่า จุลศักราชได้ ๑๑๗๑ ตัว ในมะโรง ฉนำ กัมโพชขอมพิสัย เข้ามาในวัสสานอุตุ กฤษมมา (ส) ศุกล ปักษ์ วัณณรัสมี พุธวาร ไถง ไทยภาษา

ว่า ปีกัดไส้ เดือน ๘ (เ)ม็งวัน ๔ ไทย รวงเป้า ปฐมมูลสัทธา หมายมี ครูบาเป็นเค้า แลสิกเจ้าชุตน ก็เป็นสัทธา เรียงนั้นมา ผู้ข้าทั้งหลายหมายมีเจ้าแก้วเมืองคุงเป็นเค้าเป็นประธานก็เป็นสัทธา จิ่งจักสร้างยังพุทธพิมพเจ้า เพื่อหื้อเป็นที่ไหว้แลบูชาตราบ ๕,๐๐๐ พระวัสสา

(๒) พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง แผงที่ ๒

ที่ตั้ง ๒๗๑ ตำบลลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ๕๒๑๓๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๗๓ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง ปู่ทิพย์ พร้อมทั้งภริยาชื่อว่า ย่าปาน และลูกเต้าหลานเหลนทุกคน

ผู้จารขนานนันทิยะ

ลักษณะ พระแผงไม้แผงนี้ไม่ได้แยกพื้นที่ส่วนตอนกลางกับส่วนยอดออกจากกัน โดยส่วนตอนกลางประกอบด้วยเสาซุ้ม เหนือเสาซุ้มเป็นกรอบซุ้มหน้านาง แกะเส้นกรอบให้นูนขึ้น โดดเด่นด้วยสีทอง ปลายกรอบซุ้มเป็นตัวเหงา มีใบระกา ตรงกลางกรอบซุ้มด้านในแต่งพอให้รู้ว่าเป็นหน้านาง ภายในประดับพระพิมพ์และพระพุทธรูปขนาดเล็ก ๖ แถว มีทั้งพระพุทธรูปแสดงอิริยาบถยืน นั่ง และนอน โดยทาสีพื้นหลังสีทองและสีแดงสลับในแต่ละแถว ส่วนฐานเป็นฐานบัวคว่ำเตี้ยๆ

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ทาสี ภายในประดับพระพิมพ์ ๖ แถว จำนวน ๓๐ องค์ เป็นของใหม่ พระพิมพ์ของเดิมน่าจะเป็นพระพิมพ์มารวิชัยในซุ้ม และพระลีลา หรือเป็นพระโคนสมอก็ได้

จำนวนพระพุทธเจ้า ๓๐ พระองค์

จารึก อักษรธรรมล้านนา ๔ บรรทัด อ่านว่า จุลศักราชได้ ๑๑๘๓ ตัว ปีรวงไส้ มหาสัทธาชื่อว่า ปู่ทิพย์ กับภริยาชื่อว่าย่าปาน กับทั้งลูกเต้าหลานเหลนชุคน ขอจุ่งหื้อปกตุอุปนิสัยประไจแก่ข้าแด ขนานนั(น)ทิยะเป็นผู้ลิขิต ลายมือบ่งามแลเจ้า พออย่าติข้าพรอง

(๓) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม ๑ แผง

ที่ตั้ง ถนนพระแก้ว ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ๕๒๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๗๗ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ ความโดดเด่นของพระแผงไม้อยู่ที่การแกะสลักที่ซ้อนทับกันหลายชั้น การแกะสลักมีความอ่อนช้อยโดยเฉพาะในส่วนของใบระกา ไม่แยกส่วนตอนกลางกับส่วนยอด โดยส่วนตอนกลางประกอบด้วยซุ้มซ้อนกัน ๒ ชั้น ส่วนยอดเป็นซุ้มกรอบหน้านางที่ซ้อนกัน ๓ ชั้น ที่ใบระกามี

ความพริ้วไหวคล้ายการเต้นของเปลวไฟที่ถูกลมพัดแรง จากกรอบพระพิมพ์ที่หลงเหลืออยู่สันนิษฐานว่าเป็นพระพิมพ์มารวิชัยในซุ้ม ส่วนฐานบัวคว่ำ

การตกแต่ง แกะสลัก ประดับพระพิมพ์จำนวน ๑๗ องค์ ด้านล่างสุดไม่ประดับพระพิมพ์ แต่แกะสลักเป็นลายเครือเถา ส่วนฐานเป็นฐานบัวคว่ำสูงแกะสลักลายกลีบบัว

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑๗ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๗๒ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงหน้านาง พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง แผงที่ ๑ - ๒ / พระแก้วดอนเต้า

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๔) พระแผงไม้วัดปงสนุกเหนือ แผงที่ ๑

ที่ตั้ง ๖๐ ถนน ปงสนุก ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ๕๒๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๑๖ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้มีความโดดเด่นอยู่ที่กรอบซุ้ม ส่วนตอนกลางประกอบด้วยโครงสร้างเสาซุ้มซ้อนกัน ๒ เสา รับกรอบซุ้มที่มีใบระกา ภายในประดับพระพิมพ์ยอดขุนพลเป็นแถว มีไม้บัวคั่นจำนวน ๒๗ องค์ เนื้อชิน ส่วนฐานเป็นฐานสี่เหลี่ยมแผ่กว้าง

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ลายคำเทคนิคปิดทองลายฉลุ กลางกรอบซุ้มแกะสลักเป็นรูปดอกไม้สี่กลีบในกรอบสี่เหลี่ยม ปลายกรอบซุ้มแต่งเป็นรูปดอกบัว เหนือกรอบซุ้มชั้นนอกในตอนกลางประดับจั่วขนาดเล็กปลายจั่วชี้ขึ้นด้านบนล้อกับตอนกลางด้านในกรอบซุ้มที่ประดับจั่วให้ปลายจั่วชี้ลง

ด้านล่าง ด้านข้างจั่วทั้งสองประดับใบไม้ซึ่งต่างออกไปจากพระแผงไม้อื่น ส่วนฐานประดับลายคำเทคนิคปิดทองลายฉลุเป็นรูปดอกไม้ ๑ แถว

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๗ พระองค์

จารึก

(๕) พระแผงไม้วัดปงสนุกเหนือ แผงที่ ๒

ที่ตั้ง ๖๐ ถนนปงสนุก ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ๕๒๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๒๐ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๕๖๗

ผู้สร้าง สร้างขึ้นใหม่โดยได้รับแรงบันดาลใจจากแผงที่ ๑ แต่ตัดทอนรายละเอียดลงให้เหลือเพียงรูปแบบที่เรียบง่าย ที่ตอนกลางประกอบด้วยเสาซุ้มรับกรอบหน้านาง ๑ ชั้น ส่วนฐานแบบฐานบัวตั้งบนฐานสี่เหลี่ยมเตี้ยๆ

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ปิดทอง ภายในประดับพระพิมพ์ ๕ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๕ พระองค์

จารึก ภาษาไทย อักษรไทย อ่านว่า ข้าพเจ้าพระมหานรากร ญาณํกุโร วัดพระสิงห์ฯ เชียงใหม่ ครอบครับขัตติยะ และไชยป้อม จังหวัดแพร่ คุณณอร เตชอังกูร ขอน้อมถวายพระแผงนี้ไว้กับวัดปงสนุกเหนือ จังหวัดลำปาง

ภาพประกอบที่ ๗๓ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงหน้านาง พระแผงไม้วัดปงสนุกเหนือแผงที่ ๑--๒

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๖) พระแผงไม้วัดพระธาตุเสด็จ แผงที่ ๑

ที่ตั้ง ตำบลบ้านเสด็จ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ๕๒๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๘๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้ส่วนตอนกลางประกอบด้วยเสาซุ้มที่ตอนบนเป็นส่วนท้องไม้ลูกแก้วอกไก่ ท้องไม้ลูกแก้ว และบัวหงาย ส่วนตอนล่างเป็นท้องไม้ลูกฟัก บัวคว่ำ แผงไม้แบ่งพื้นที่เป็น ๒ ส่วนด้วยทับหลัง เหนือทับหลังเป็นกรอบซุ้ม ปลายกรอบซุ้มเป็นตัวเหงา มีใบระกาที่เว้นระยะห่างจนดูแปลกตา ส่วนยอดกรอบซุ้มอยู่ในรูปทรงดอกบัว ส่วนฐานเป็นฐานบัว แปดเหลี่ยม ที่ส่วนท้องไม้เว้าโค้งด้านในมาก

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ภายในกรอบซุ้มแกะสลักเครือเถาที่มีดอกไม้ในตอนกลาง ภายในประดับพระพิมพ์ ๕ แถว รวม ๓๕ องค์ ส่วนฐานเป็นเขียนลายคำบนพื้นดำเป็นกลีบบัวคว่ำและบัวหงาย

จำนวนพระพุทธเจ้า ๓๕ พระองค์

จารึก

(๗) พระแผงไม้วัดพระธาตุเสด็จ แผงที่ ๒

ที่ตั้ง ตำบลบ้านเสด็จ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ๕๒๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๒๕ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้มีการแบ่งพื้นที่ส่วนกลางกับซุ้มออกจากกันโดยทับหลัง ส่วนตอนกลางประกอบด้วยเสาซุ้มซ้อนกัน ๒ ชั้น ตอนบนเป็นท้องไม้ลูกแก้วอกไก่ บัวหงาย ตอนล่างเป็นประดับกาบล่างขนาดใหญ่แกะสลักรูปสิงห์ ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปในตอนกลาง โดยรอบประดับพระพิมพ์แบ่งเป็นแถวจำนวน ๖ แถว กรอบซุ้มรูปครึ่งวงกลม ปลายกรอบซุ้มเป็นหงส์ มีใบระกา ภายในกรอบซุ้มประดับเครือเถาที่มีดอกไม้อยู่ตอนกลาง ส่วนฐานเป็นฐานบัวคว่ำ

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ประดับพระพุทธรูปในตอนกลาง โดยรอบเป็นพระพิมพ์ที่เรียงลำดับในแถว ๖ แถว กรอบซุ้มแกะลายเครือเถา

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๙ พระองค์

จารึก

(๘) พระแผงไม้วัดพระธาตุเสด็จ แผงที่ ๓

ที่ตั้ง ตำบลบ้านเสด็จ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ๕๒๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๒๕ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ ลักษณะคล้ายกับแผงที่ ๒ ที่ประดับพระพุทธรูปขนาดใหญ่ในตอนกลาง ล้อมรอบด้วยพระพิมพ์ อย่างไรก็ตามพระแผงไม้นี้ไม่แบ่งพื้นที่ตอนกลางออกจากส่วนยอดด้วยทับหลัง ตอนกลางประดับเสาซุ้ม ด้านบนเป็นท้องไม้ลูกแก้วอกไก่ บัวหงาย ส่วนตอนล่างเป็นกาบล่างขนาดใหญ่ กรอบซุ้มโค้งหน้านาง ปลายซุ้มเป็นหงส์ มีใบระกา ส่วนฐานเป็นฐานบัวคว่ำ

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ประดับพระพิมพ์เป็นแถวรอบพระพุทธรุปขนาดใหญ่ในตอนกลาง มี ๖ แถว รวม ๑๖ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑๗ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๗๔ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงหน้านาง พระแผงไม้วัดพระธาตุเสด็จแผงที่ ๑-๓

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ฉ) ซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด ได้แก่ซุ้มทรงอื่นๆ ที่ไม่ได้อธิบายไว้ด้านบน ประกอบด้วย

กรอบซุ้มนาค มี ๓ แผง พบในวัดพระธาตุลำปางหลวง ๑ แผง วัดปงสนุกเหนือ ๒ แผง โดยสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ ๑ แผง ดังนี้

(๑) พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง

ที่ตั้ง ๒๗๑ ตำบลลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ๕๒๑๓๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๕๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ การทำกรอบนาคและเสาซุ้มใช้การแกะสลักตื้นๆ เสาซุ้มรับนาคที่ใช้หางเกี่ยวกระหวัดในตอนกลางเป็นยอดกรอบซุ้ม มีใบระกา โดยโครงสร้างแผงไม้ด้านในอยู่ในรูปทรงกลีบบัว ประดับพระพิมพ์เป็นแถว ไม่มีการกั้นด้วยไม้บัวคั่น ส่วนฐานพัง ไม่ทราบรูปแบบ

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ประดับพระพิมพ์ ๖ แถว จำนวน ๒๘ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์

จารึก

(๒) พระแผงไม้วัดปงสนุกเหนือ แผง ๑

ที่ตั้ง ๖๐ ถนนปงสนุก ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ๕๒๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๓๑ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๔๕๓

ผู้สร้าง แม่หน้อยพร้อมพี่น้องและลูก

ลักษณะ แผงไม้ไม่แบ่งพื้นที่ตอนกลางออกจากส่วนยอด ส่วนตอนกลางประกอบด้วยเสาซุ้ม ภายในประดับพระพิมพ์ยอดขุนพลเนื้อชิน ๒๘ องค์ แต่ละแถวคั่นด้วยไม้บัวที่แกะเป็นกลีบบัวเรียงซ้อนเหลื่อมกัน ประดับกระจกจีน กรอบซุ้มเป็นนาคที่ลดทอนรายละเอียด หางนาคชนกันม้วนหางลงด้านล่าง คล้ายกรอบหน้านาง รับกรอบนาคอีกชั้นหนึ่งที่อยู่ในรูปทรงสามเหลี่ยมที่มีใบระกาประดับลำตัวนาคด้วยกระจกจีน

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ประดับกระจกจีน แถวที่คั่นพระพิมพ์แกะเป็นกลีบบัวเรียงซ้อนเหลื่อมกัน ประดับกระจกจีน เช่นเดียวกับกรอบซุ้มนาคที่ประดับกระจกจีน

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์

จารึก อักษรธรรมล้านนา อ่านได้ว่า สกราชได้ ๑๒๗๒ ตัว (พ.ศ. ๒๔๕๓) ปลีกดเสษ เดือรยี่ ออก ค่ำนึ่ง เมงวัน ๔ ไทย ร้วงใส้ ปถมมูลลทัทธา แม่หน้อย เปนเคล้า และพี่น้อง กับด้วยลูก เต้าชุผู้ชุศน พากันได้ส้าง พระเจ้า ซาว ๘ พระองค์ (พ.ศ. ๒๘) ไว้ยค้ำชูสาสนา ๕,๐๐๐ ภวสา เปนที่ไหว้แก่ศนและเทวดา ทังหลาย ผู้ข้าขอจุ่งหื้อ เปนมัคคผละแก่ผู้ข้าทังหลาย คือว่าโลกิย โลกุตตลสัมปัตติสุกข์ มีมหานิพพาน เจ้าเปนยอดเที่ยงแท้ดีหลีเตอะ

(๓) พระแผงไม้วัดปงสนุกเหนือ แผง ๒

ที่ตั้ง ๖๐ ถนนปงสนุก ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ๕๒๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๓๕ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ สร้างขึ้นใหม่ได้รับแรงบันดาลใจจากแผงที่ ๑

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ประดับกระจกจีน ทั้งในส่วนของไม้บัวคั่นระหว่างแถวพระพิมพ์เป็นดอกไม้ และใบไม้ สลับแถวกัน ส่วนฐานประดับกลีบบัวคว่ำ

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์

จารึก อักษรไทย ภาษาไทย อ่านว่า เจ้าพิภพ ณ จังหวัดลำปาง คุณแม่มาลี ณ จังหวัดลำปาง พร้อมบุตรธิดา ถวายวัดปงสนุก (ด้านเหนือ) เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้เจ้าพ่อเอ็นดู (นิยม ณ จังหวัดลำปาง) เจ้าแม่สงวน ณ จังหวัดลำปาง และคุณพ่อซุ่นใข้- คุณแม่เล็ก สุรพินิธ

ภาพประกอบที่ ๗๕

ซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด กรอบซุ้มนาค

พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง/วัดปงสนุกเหนือ

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

กรอบกลีบบัว พบจำนวน ๑๐ แผง ได้แก่ พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง ๓ แผง วัดเวียง ๔ แผง วัดอุมลอง ๑ แผง และวัดปงสนุกเหนือ ๒ แผง ดังนี้

(๑) พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง แผงที่ ๑

ที่ตั้ง ๒๗๑ ตำบลลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ๕๒๑๓๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๓ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้ทรงกลีบบัวสูง ภายในกรอบสี่เหลี่ยมเป็นลายคำรูปพระพุทธเจ้าประทับยืนบนเฐาน ยกพระหัตถ์ซ้ายเสมอพระอุระ ท่ามกลางต้นไม้น้อยใหญ่ ส่วนฐานแผงไม้เป็นฐานบัวคว่ำ เรียบๆ

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ลายคำ

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑ พระองค์

จารึก

(๒) พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง แผงที่ ๒

ที่ตั้ง ๒๗๑ ตำบลลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ๕๒๑๓๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๓๒ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้รูปทรงกลีบบัวที่มีความโค้งของส่วนยอดมากเป็นพิเศษ ภายในแกะสลักลวดลายตื้นๆ เป็นซุ้มพระเรียงซ้อนกัน ๓ องค์ ไม่ปรากฏองค์พระ

การตกแต่ง แกะสลักไม้

จำนวนพระพุทธเจ้า ๓ พระองค์

จารึก

(๓) พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง แผงที่ ๓

ที่ตั้ง ๒๗๑ ตำบลลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ๕๒๑๓๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๖๙ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๓๔๕

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้เป็นกลีบบัว ฐานสูง ที่มีความโค้งมนมากจนเกือบคล้ายจะเป็นซุ้มโค้งยกขอบขึ้น ภายในเขียนภาพพระพุทธเจ้าประทับยืน ยกพระหัตถ์ขวาเสมอพระอุระ พระกรซ้ายวางแนบพระวรกาย พระบาทหันด้านข้าง ชี้ไปทางฝ่าพระหัตถ์ที่ยกขึ้น

การตกแต่ง แกะสลักไม้ เขียนสี

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑ พระองค์

จารึก อักษรธรรมล้านนา ๔ บรรทัด ลบเลือน อ่านได้ความว่า พ.ศ.๒๓๔๕ สร้างพระบฏไม้ ลงรักปิดทอง (ตัวอักษรลบเลือนมาก)

ภาพประกอบที่ ๗๖

พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด ซุ้มกลีบบัว

พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๔) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเวียง แผงที่ ๑

ที่ตั้ง ๔๒ ซอยบ้านเวียง ๖ ตำบลล้อมแรด อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ๕๒๑๖๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๗๗ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ โดดเด่นด้วยการหยักโค้งรอบกรอบรูปทรงกลีบบัวในลักษณะใบระกา ส่วนยอดเล็กแหลมเป็นดอกบัว ภายในแกะเป็นวงโค้งซ้อนกัน ๓ วง โดยวงบนสุดมียอดแหลมล้อกันไปกับกรอบ ประดับพระพิมพ์ยอดขุนพลเป็นแถว ๕ แถว ตั้งบนฐานสี่เหลี่ยมแกะลายในลักษณะเดียวกันกับใบระกา ส่วนฐานแผงไม้เป็นฐานสี่เหลี่ยมถากปลายไม้ให้เป็นบัวคว่ำ

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ทาสี ในสวนของฐานสี่เหลี่ยมของตอนกลางแผงไม้ ประดับพระพิมพ์จำนวน ๑๓ องค์ เป็นพระพิมพ์พระพุทธเจ้ามารวิชัยในซุ้ม

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑๓ พระองค์

จารึก

(๕) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเวียง แผงที่ ๒

ที่ตั้ง ๔๒ ซอยบ้านเวียง ๖ ตำบลล้อมแรด อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ๕๒๑๖๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๐๕ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้เป็นแผ่นไม้สี่เหลี่ยมทรงกลีบบัวที่หยักโค้งเฉพาะส่วนยอด ๓ ตอน ส่วนตอนกลางประดับโครงสร้างเสาซุ้ม ภายในประดับพระพิมพ์มารวิชัยเป็นแถว ๘ แถว ฐานเป็นฐานสี่เหลี่ยมมีไม้พาดขวางในตอนล่าง

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ประดับพระพิมพ์พระพุทธเจ้ามารวิชัยในซุ้ม

จำนวนพระพุทธเจ้า ๕๒ พระองค์

จารึก

(๖) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเวียง แผงที่ ๓

ที่ตั้ง ๔๒ ซอยบ้านเวียง ๖ ตำบลล้อมแรด อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ๕๒๑๖๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๒๕ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้รูปสี่เหลี่ยมทรงกลีบบัวที่โค้งกลีบออกแบบเรียบง่าย ภายในประดับพระพิมพ์เป็นแถว จำนวน ๖ แถว ไม่ตกแต่งรายละเอียดใด

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ประดับพระพิมพ์พระพุทธเจ้าปางสมาธิ

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑๘ องค์

จารึก

(๗) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเวียง แผงที่ ๔

ที่ตั้ง ๔๒ ซอยบ้านเวียง ๖ ตำบลล้อมแรด อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ๕๒๑๖๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๔๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้รูปสี่เหลี่ยม ทรงกลีบบัวแบบเรียบง่าย ภายในประดับพระพิมพ์เป็นแถว รวม ๔ แถว ไม่ตกแต่งรายละเอียดใด ไม่ปรากฏส่วนฐาน

การตกแต่ง แกะสลักไม้ มีร่องรอยการประดับพระพิมพ์ ไม่ทราบรูปแบบ

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑๐ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๗๗ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด ซุ้มกลีบบัว พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเวียง แผงที่ ๑-๕
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๘) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดอุมลอง

ที่ตั้ง ตำบลสมัย อำเภอสบปราบ จังหวัดลำปาง ๕๒๑๗๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๖๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้สี่เหลี่ยมทรงกลีบบัวแบบเรียบง่าย ที่มีส่วนฐานกว้าง ภายในประดับพระพิมพ์ ๒ ขนาด ขนาดใหญ่ในตอนกลาง ขนาดเล็กโดยรอบเป็นแถว ๔ แถว และไล่ไปตามกรอบรูปทรงบัว แกะสลักตื้นๆ เป็นลายเสาซุ้มและกรอบซุ้มอย่างเรียบง่าย

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ประดับพระพิมพ์จำนวน ๓๒ องค์ เป็นพระพิมพ์พระพุทธเจ้ามารวิชัยในซุ้ม

จำนวนพระพุทธเจ้า ๓๒ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๗๘

พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด ซุ้มกลีบบัว

พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดอุมลอง

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๙) พระแผงไม้วัดปงสนุกเหนือ แผงที่ ๑

ที่ตั้ง ๖๐ ถนนปงสนุก ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ๕๒๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๓๘ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๕๖๖

ผู้สร้าง พระหน้อย นรุตตโม รักษาการเจ้าอาวาสวัดปงสนุกเหนือ นายกิตติโชค สาครมณีทรัพย์ นายสิทธิพงษ์ แสนเก่ง และนายอาทิตย์ สุปินะ

ลักษณะ สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ในทรงกลีบบัว ประดับพระพิมพ์ปรกโพธิ์ เนื้อชิน ฐานแต่งด้วยกลีบบัวคว่ำ มีจารึกด้านหลัง

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ปิดทอง ประดับกระจก ประดับพระพิมพ์ จำนวน ๕ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๕ พระองค์

จารึก อักษรธรรมล้านนา จำนวน ๑๕ บรรทัด อ่านได้ว่า จุลสักราชได้ ๑๓๘๒ ตัว ปลีกดใจ้ ไทยกาบ.เดือรยี่ ออก ๓ ค่ำ หมายมี สมณสัทธาแลมูลลสัทธา ตังหนพายใน แลพายนอก พายในหมายมีสมณสัทธา พระหน้อย นรุตตโม รักษาการเจ้าอาวาสวัดพงสนุกเหนือ เปนเคล้า หนพายนอก หมายมีมูลลสัทธา นายกิตติโชค สาครมณีทรัพย์ นายสิทธิพงษ์ แสนเก่ง แลนายอาทิตย์ สุปินะ ได้ร่วมกันริสสนาแปงสร้างยังแผงพระพิมพ์นี้ไว้ค้ำชูโชตกะสาสสนาพระพุทธเจ้าไว้ ๕๐๐๐ พระวัสสา ตราบเสี้ยงอายุไม้แล แลชั้นตี้แป๋งแผงพระพิมพ์นี้ ผู้ข้าทังหลายขอผาทนาหื้อมั่งมียังสัมปัตติ แลหื้อได้เถิงยังเมืองฟ้า เวยงแก้วเนรพานแลหื้อผู้ข้าทังหลายได้เถิงสุขสามประการ มีนิพพานเปนยอกจิ่มเทอะ นิพพานปัจจโยโหตุโนนิจจํ ธุวํ ธุวํ... แท้ดีหลีจิ่มแด่เทอะ

(๑๐) พระแผงไม้วัดปงสนุกเหนือ แผงที่ ๒

ที่ตั้ง ๖๐ ถนนปงสนุก ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ๕๒๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๔๓ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๕๖๖

ผู้สร้าง นายกิตติโชค สาครมณีทรัพย์ นายธนกร โศจิวัจน์

ลักษณะ สร้างสรรค์ขึ้นใหม่คล้ายกับพระแผงไม้แผงแรก ประดับพระพิมพ์ ๕ องค์ มีกลีบบัวหงายตั้งขึ้น ก่อนเป็นฐานสี่เหลี่ยมซ้อนกัน ๓ ชั้น มีจารึกด้านหลัง

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ปิดทอง ประดับกระจก ประดับพระพิมพ์ปรกโพธิ์ จำนวน ๕ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๕ พระองค์

จารึก อักษรธรรมล้านนา จำนวน ๕ บรรทัด อ่านได้ว่า ที่ระลึกในงานทำบุญฉลองตานวิหาร วัดลำพางกลางตะวันออก สัธาผู้ส้างพระภิมนี้ นายกิตติโชค สาครมณีทรัพย์ นายธนกร โศจิวัจน์ ส้างถวายตาน ๕๐๐๐ พระวัสสา ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๖

ภาพประกอบที่ ๗๙

พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด ซุ้มกลีบบัว

พระแผงไม้วัดปงสนุกเหนือ

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

กรอบโค้งมน พบจำนวน ๔ แผง ได้แก่ วัดพระธาตุลำปางหลวง ๒ แผง วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม ๑ วัดเขาแก้ว ๑ มีรายละเอียดดังนี้

(๑) พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวงแผงที่ ๑

ที่ตั้ง ๒๗๑ ตำบลลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ๕๒๑๓๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๗๘ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๓๑๕

ผู้สร้าง ขนานคุณสอนพร้อมภริยา ลูกๆ พี่น้องทุกคน

ลักษณะ แผงไม้โค้งมน ส่วนยอดแกะเป็นดอกไม้สามกลีบขนาดเล็ก ภายในประดับพระพิมพ์เป็นแถว ๕ แถว ไม่มีไม้บัวคั่นระหว่างแถว ส่วนฐานเป็นฐานสี่เหลี่ยม มีจารึกด้านหลัง

การตกแต่ง แกะสลักไม้ พระพิมพ์มีลักษณะต่างออกไปจากพระแผงไม้อื่นๆ เป็นพระพุทธเจ้าประทับนั่งสมาธิในกรอบซุ้มทรงปราสาท จำนวน ๑๗ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑๗ พระองค์

จารึก อักษรธรรมล้านนา ๙ บรรทัด อ่านได้ว่า จุฑสกพทะ ๑(๑)๓๔ ตัว ปีเต่าสี เดือน . . . ค่ำ พร่ำ ได้วันจันทร์ ไทยรวายไจ . สัทธาเจ้าขนานคุณสอน เป็นเค้า เป็นประ(ธ)านแ(ล) ภริยาลูกเต้าแลพี่น้องชุคนก็ได้เป็นมูลสัทธา ได้ (เ)เต่งสร้างยังพุทธรูปพระพิมพ์เจ้า ไว้ให้บูชา แก่คนแล เทวดาทั้งหลาย ขอหื้อสมยังคำมักคำปรารถนาแดหลี มหาบุญ . . ลิเจ้าทั้งหลาย ได้มาแก . . ทิศต่าง (ๆ) จุ่งอนุโมทนา ชุคนแด่เทอะ ทานภายในมีสาธุเจ้าศรีวิไชย สิ(สสานุ)สิกชุตนแล(สา)(ธุ)เจ้าเมธา ก็ เป็นมูลสัทธาแลปู่น้อย ปัญญาผัวเมียแล . สัทธา . . บุญ . . . ชุคน ได้สร้างพระเจ้า ๑๗ องค์

จารึก พ.ศ. ๒๓๑๕ ยังพบในแผ่นไม้ ด้านหลังอาสนะใช้ในพิธีพุทธาภิเษก (อาสนะเบิก) ของวัดพระธาตุลำปางหลวง ระบุ ครูบาเจ้าสังฆราชา พระเทวชา และสัทธาบ้านม่วงน้อยร่วมกัน ก่อสร้างหอพระพรหม ๔ หลัง

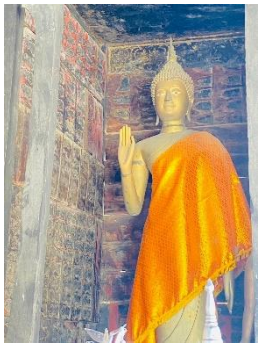

ภาพประกอบที่ ๘๐ หอพุทธาภิเษก (อาสนะเบิก) วัดพระธาตุลำปางหลวง
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๒) พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวงแผงที่ ๒

ที่ตั้ง ๒๗๑ ตำบลลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ๕๒๑๓๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๔๐ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๔๕๒

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้โค้งมน ภายในเขียนภาพพระพุทธเจ้า ๒ แถว เฉพาะองค์กลาง ด้านล่างเป็นการแกะสลัก

การตกแต่ง แกะสลักไม้ เขียนภาพด้วยสีทองบนพื้นดำ จำนวน ๕ พระองค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๕ พระองค์

จารึก อักษรธรรมล้านนา ๒ บรรทัด อ่านได้ว่า จุลศักราชได้ ๑๒๗๑ ตัว (พ.ศ. ๒๔๕๒) ปีกัดเร้า เดือนยี่เพ็งเม็งวัน ๗ ไทยดับใส้ มูลลสัทธาหมายมีลุง.....(อ่านไม่ได้)

ภาพประกอบที่ ๘๑ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด กรอบโค้งมน พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง แผงที่ ๑-๒
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๓) พระแผงไม้วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม

ที่ตั้ง ถนนพระแก้ว ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ๕๒๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๒๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ มีสภาพชำรุดมาก แผงไม้อยู่ในกรอบโค้งมน ยอดวงโค้งน่าจะแกะเป็นรูปดอกไม้อยู่ในโครงสร้างสามเหลี่ยม มีพระพิมพ์ประดับจนเต็มแผง เรียงกันเป็นแถว ๙ แถว ไม่มีไม้บัวคั่น ส่วนฐานเป็นฐานบัวที่มีท้องไม้เว้าเข้าด้านใน

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ประดับพระพิมพ์ ๖๑ องค์ จากร่องรอยที่เหลือ อาจเป็นพระพิมพ์พระพุทธเจ้ามารวิชัยในซุ้มที่เรียกว่าพระพิมพ์ยอดขุนพล

จำนวนพระพุทธเจ้า ๖๑ พระองค์

จารึก

(๔) พระแผงไม้วัดเขาแก้ว

ที่ตั้ง ตำบลเถินบุรี อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ๕๒๑๖๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๖๒ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้โค้งมน ที่มุมด้านบนแกะเป็นใบไม้ ส่วนตอนกลางยกขอบเป็นกรอบสี่เหลี่ยม ประดับพระพิมพ์ยอดขุนพล เนื้อชิน เป็นแถว ๔ แถว ไม่มีไม้บัวคั่น

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ลายคำเทคนิคปิดทองฉลุลาย เป็นรูปดอกไม้ในพื้นที่ว่างระหว่างแถวพระพิมพ์แต่ละแถว มีจำนวน ๑๗ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑๗ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๘๒
พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด กรอบโค้งมน
วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม/ วัดเขาแก้ว
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

รูปทรงสามเหลี่ยม พบจำนวน ๒ แผง ที่วัดพระธาตุเสด็จกับวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม ทั้งสองแบบมีรูปแบบเดียวกัน

(๑) พระแผงไม้วัดพระธาตุเสด็จ

ที่ตั้ง ตำบลบ้านเสด็จ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ๕๒๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๒๐ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๕๐๓

ผู้สร้าง พ่อหนานแก้ว ปงปัญญา พร้อมลูกหลาน

ลักษณะ แผงไม้ในรูปทรงสามเหลี่ยม กรอบนาค หางนาคทั้งสองตัวที่พุ่งขึ้นด้านบนแบะออกด้านข้างทั้ง ๒ ข้าง ท่ามกลางหางนาคทั้ง ๒ แกะดอกไม้ประดับตรงกลาง เหนือขึ้นไปเป็นหงส์อยู่บนเสากลาง ภายในประดับพระพิมพ์เต็มพื้นที่ ส่วนฐานแคบสูงทำเป็นฐานบัวซ้อนกันหลายชั้น มีจารึกด้านหลัง

การตกแต่ง แกะสลักไม้ พระพิมพ์ประดับเป็นแถว จำนวน ๗ แถว เป็นพระพุทธรูปมารวิชัย

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์

จารึก ภาษาไทยอักษรไทย อ่านได้ว่า ศรัทธาพ่อหนานแก้ว ปงปัญญา เป็นต้น พร้อมด้วยลูกหลานทุกคน ได้สร้างพระพุทธรูปเจ้าเกสรไว้ในพระพุทธศาสนา วัดพระธาตุเสด็จ พ.ศ. ๒๕๐๓ ขอให้พ้นจากกองทุกข์ในภพทั้งสาม ขอให้เป็นมรรคผลตลอดถึงนิพพานเทอญ นิพานปัจฺจโย โหนตุโนนิจจํ

(๒) พระแผงไม้วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม

ที่ตั้ง ถนนพระแก้ว ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ๕๒๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๐๕ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๕๐๓ เนื่องจากแผงไม้ และพระพิมพ์มีลักษณะเดียวกับพระแผงไม้วัดพระธาตุเสด็จ ซึ่งระบุ พ.ศ. ไว้

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้ในรูปทรงสามเหลี่ยม กรอบนาค หางนาคทั้งสองตัวที่พุ่งขึ้นด้านบนแบะออกด้านข้างทั้ง ๒ ข้าง ท่ามกลางหางนาคทั้ง ๒ แกะดอกไม้ประดับตรงกลาง เหนือขึ้นไปเป็นหงส์อยู่บนเสากลาง ภายในประดับพระพิมพ์เต็มพื้นที่ ส่วนฐานแคบสูงทำเป็นฐานบัวซ้อนกันหลายชั้น มีจารึกด้านหลัง ลักษณะเดียวกันกับแผงไม้วัดพระธาตุเสด็จ

การตกแต่ง แกะสลักไม้ พระพิมพ์ประดับเป็นแถว จำนวน ๖ แถว เป็นพระพุทธรูปมารวิชัย ลักษณะเดียวกับพระพิมพ์บนพระแผงไม้วัดพระธาตุเสด็จ

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๒ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๘๓ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด รูปทรงสามเหลี่ยม
พระแผงไม้วัดพระธาตุเสด็จ/ วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

รูปทรงสี่เหลี่ยม พบจำนวน ๑ แผง ที่วัดพระธาตุลำปางหลวง ๑ แผง ดังนี้

(๑) พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง

ที่ตั้ง ๒๗๑ ตำบลลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ๕๒๑๓๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๐๓ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ เนื่องจากการชำรุดของแผงไม้ ทำให้ในปัจจุบันพระแผงไม้นี้คงเหลือเพียงส่วนตอนกลางที่เป็นแผ่นสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดใหญ่ ส่วนด้านข้างที่เป็นเสาซุ้มและส่วนยอดหายไป ตั้งบนฐานสี่เหลี่ยม ประดับพระพิมพ์เต็มพื้นที่ รวม ๙ แถว ไม่มีการตกแต่งใดๆ

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ประดับพระพิมพ์ น่าจะมีจำนวน ๘๑ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๘๑ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๘๔
พระแผงแบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด รูปทรงสี่เหลี่ยม
พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

พระแผงไม้รูปทรงอิสระ พบ ๒ แผง ที่วัดเขาแก้ว กับวัดไหล่หิน

(๑) พระแผงไม้วัดเขาแก้ว

ที่ตั้ง ตำบลเถินบุรี อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ๕๒๑๖๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๑๔ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ มีลักษณะโดดเด่นของโครงสร้างแผงไม้ที่โค้งเว้าไปมา และทำซ้อนกัน ๒ แผง โดยแผงที่ซ้อนมีขนาดเล็กกว่ามาก ซ้อนในตอนกลางด้านล่าง ประดับพระพิมพ์เต็มแผง เรียงเป็น

แถว ไม่มีไม้บัวคั่น พระพิมพ์เป็นพระพิมพ์พระพุทธเจ้ามารวิชัยในซุ้มที่เรียกว่าพระยอดขุนพล ส่วนฐานเป็นฐานบัวคว่ำบนฐานเขียงสี่เหลี่ยม

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ลายคำเทคนิคปิดทองลายฉลุที่ส่วนฐานในโครงสร้างกลีบบัวคว่ำบัวหงาย ประดับกระจกตามขอบแผงไม้ทั้งแผงใหญ่และแผงเล็ก โดยในแผงเล็กมี ๑๒ องค์ แผงใหญ่มี ๑๐๖ องค์ รวม ๑๑๘ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑๑๘ พระองค์

จารึก

(๒) พระแผงไม้วัดไหล่หิน

ที่ตั้ง ๒๔๖ ตำบลไหล่หิน อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ๕๒๑๓๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๒๕๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ มีลักษณะต่างออกไปที่มีฐานสูง ซึ่งความสูงของฐานมีความใกล้เคียงกับส่วนสูงของแผงไม้ ลักษณะเป็นแผ่นไม้สี่เหลี่ยมปลายมน ประดับพระพิมพ์ ๑๔ องค์ จากร่องรอยน่าจะเป็นพระพิมพ์ใบหอกแบบที่พบในจังหวัดน่าน ส่วนฐานเป็นไม้ยาววางบนไม้กากบาท

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ในกรอบด้านบนครึ่งวงกลมแกะดอกไม้สี่กลีบและใบไม้ด้านข้าง ด้านล่างแผงพระพิมพ์แกะลายนาค ๒ ตัว เกี่ยวกวัดกันพิสดาร โดยหางนาคทั้งสองกลายเป็นกรอบแผงไม้ก่อนที่จะไปชนกันในโค้งด้านบนสุด ในช่องว่างของลำตัวนาคที่คดโค้งไปมาแกะดอกไม้

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑๔ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๘๕
พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด รูปทรงอิสระ
พระแผงไม้วัดเขาแก้ว/ วัดไหล่หิน
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

๔.๑.๕) รูปแบบพุทธศิลปกรรมพระแผงไม้ในจังหวัดพะเยา

พระแผงไม้ในจังหวัดพะเยา พบพระแผงไม้จำนวน ๕ แผง ในจำนวนนี้ มีจารึก ๑ แผง ได้แก่ พระแผงไม้วัดบ้านหลวง เมื่อนำข้อมูลมาจำแนกพบว่าพระแผงไม้มีตั้งแต่ขนาดเล็กที่สุด คือ ๖๐ เซนติเมตร เป็นพระแผงไม้ที่เก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์วัดลี พระแผงไม้ที่มีขนาดสูงที่สุด คือ พระแผงไม้ในวัดบ้านหลวง สูงถึง ๒๐๐ เซนติเมตร

สามารถแบ่งตามรูปแบบได้ดังนี้

ก) ซุ้มทรงกรอบซุ้ม พบ ๑ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดลี มีรายละเอียดดังนี้

(๑) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดลี

ที่ตั้ง ๕๑ ถนนวัดลี ซอย ๑ ตำบล เวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ๕๖๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๖๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ กรอบรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ภายในกรอบกระจกไม่ปรากฏรูปพระพุทธเจ้าแล้ว เหนือกรอบรูปเป็นยอดซุ้มทรงบรรพ์แถลง ปลายซุ้มเป็นตัวเหงา มีใบเพกา ฐานบัวคว่ำเตี้ยๆ

การตกแต่ง แกะสลักไม้ กรอบรูปแต่งด้วยลายจุดไข่ปลาเรียงกัน ๒ แถว ทาสีน้ำเงินกับสีแดง

จำนวนพระพุทธเจ้า ไม่ทราบ

จารึก

ภาพประกอบที่ ๘๖
พระแผงไม้แบบซุ้มทรงกรอบซุ้ม
พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดลี
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ข) ซุ้มทรงปราสาท พบ ๑ แผง พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดลี มีรายละเอียดดังนี้

(๑) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดลี

ที่ตั้ง ๕๑ ถนน วัดลี ซอย ๑ ตำบลเวียง อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ๕๖๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๗๒ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงพระมีปริมาณหนา โดดเด่นที่ส่วนยอดปราสาทที่ซ้อนกัน ๒ ชั้น ส่วนตอนกลางแกะเป็นช่องสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ช่องเดียว เสาซุ้มแต่งกาบบนและกาบล่าง เหนือเสาซุ้มเป็นกรอบซุ้มแบบบรรพ์แถลง ปลายกรอบซุ้มเป็นตัวเหงา มีใบระกา คลุมด้วยหลังคาเอนลาดที่โค้งในตอนกลางอย่างเดียวกับซุ้มหน้านาง ปลายกรอบซุ้มหลังคาเอนลาดเป็นตัวเหงา มีใบระกา ล้อกันไปกับกรอบซุ้มบรรพ์แถลง เหนือขึ้นไปเป็นชั้นซ้อนหลังคาเอนลาดจำลอง ยอดเป็นดอกบัวตูม ส่วนฐานเป็นฐานบัวคว่ำ

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ทาสีน้ำเงินกับสีแดง ภายในช่องสี่เหลี่ยมตอนกลางประดิษฐานพระพุทธรูป ๒ องค์ ชำรุด ลักษณะเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยบนฐานบัว

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒ องค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๘๗

พระแผงไม้แบบซุ้มทรงปราสาท

พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดลี

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ค) ซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด ได้แก่ซุ้มทรงอื่นๆ ที่ไม่ได้อธิบายไว้ด้านบน ประกอบด้วย

ก) กรอบกลีบบัว พบ ๒ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ที่วัดบ้านหลวง

(๑) – (๒) พระแผงไม้ที่วัดบ้านหลวงทั้ง ๒ แผง

ที่ตั้ง บ้านหลวง หมู่ที่ ๖ ตำบลออย อำเภอปง จังหวัดพะเยา ๕๖๑๔๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๒๐๐ เซนติเมตร

อายุสมัย บูรณะใน พ.ศ. ๒๕๓๗ พร้อมการบูรณะวิหาร และพระประธาน

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้ทั้ง ๒ แผง มีลักษณะเช่นเดียวกัน คืออยู่ในรูปทรงของบังสูรย์ (บังวัน) ที่เป็นหนึ่งในเครื่องสูงของล้านนา ตัวพัดอยู่ในทรงกลีบบัวที่ต่อด้ามยาว ประดับพระพิมพ์ ๒๘ องค์

แผงที่ ๑ ประดับพระพิมพ์ในซุ้มสามเหลี่ยมที่เรียงติดกันไปแบ่งเป็น ๗ แถว ด้านล่างเขียนลายกนก ส่วนแผงที่ ๒ ประดับพระพิมพ์ในซุ้มสามเหลี่ยมเรียงติดกันเป็นแถว ๗ แถว แต่ละแถวใช้การประดับพระพิมพ์รูปสามเหลี่ยมต่อกัน ระหว่างพระพิมพ์แกะเป็นใบไม้คว่ำลง ทั้งหมดอยู่ในโครงสร้างรูปสามเหลี่ยมขนาดใหญ่ ส่วนฐานเป็นไม้สูงประมาณ ๑๕๐ เซนติเมตร ขาเป็นรูปกากบาท พระแผงไม้ทั้ง ๒ แผง เป็นลักษณะพิเศษไม่ปรากฏที่ใด

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ในแผงพระพิมพ์แผงที่ ๒ แกะสลักรูปดอกไม้ขนาดใหญ่ในส่วนตอนล่าง ทาสีสันสดใส

จำนวนพระพุทธเจ้า แผงที่ ๑ และแผงที่ ๒ มีจำนวน ๒๘ พระองค์เท่ากัน

จารึก อักษรธรรมล้านนา อ่านได้ว่า ได้ปูรานะ ธาสีธองพระปละธาน แลฐารวัตฺถุในพระวิหานขึ้น เมื่อวันธี่ ๒๐ ภักสภาคม ภอสอ ๒๕๓๗ ปีชอ ติวิธํสุกฺขํ

ภาพประกอบที่ ๘๘ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด ทรงกลีบบัว พระแผงไม้ในวิหารวัดบ้านหลวง แผงที่ ๑-๒
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

กรอบสามเหลี่ยม พบ ๑ แผง ที่วัดดอยหยวก

(๑) พระแผงไม้วัดดอยหยวก

ที่ตั้ง บ้านหนุน หมู่ที่ ๖ ตำบลปง อำเภอปง จังหวัดพะเยา ๕๖๑๔๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๕๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้ประดับอยู่ที่ด้านหัวของอาสนพระสงฆ์ในวิหาร อาสนะก่ออิฐถือปูน พระแผงไม้รูปสามเหลี่ยม ประดับพระพิมพ์เป็นแถว พระพิมพ์ของเดิมสูญหายหมดแล้ว จากการสัมภาษณ์เจ้าอาวาสปัจจุบันระบุว่าเป็นพระเนื้อว่านจำปาสัก ที่สูญหายไปในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ โดยทหารที่เข้ามาพักอาศัยในวิหารเป็นผู้แกะออกไปส่วนหนึ่ง เพราะเชื่อว่ามีพุทธคุณด้านอยู่ยงคงกระพัน สามารถใช้ป้องกันลูกกระสุนปืนได้ ยอดของกรอบรูปสามเหลี่ยมเป็นดอกบัว

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ทาสี กรอบแกะเป็นใบระกา ประดับพระพิมพ์ ๙ แถว รวมพระพิมพ์ ๘๘ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๘๘ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๘๙
พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด กรอบสามเหลี่ยม
พระแผงไม้ในวิหารวัดพระธาตุดอยหยวก
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

๔.๑.๖) รูปแบบพุทธศิลปกรรมพระแผงไม้ในจังหวัดแพร่

พระแผงไม้ในเมืองแพร่ พบจำนวน ๔๐ แผง มีจารึก ๗ แผง ประกอบด้วย วัดร่องฟอง วัดหลวง วัดศรีดอนคำ วัดต้าเวียง วัดมิ่งเมือง และจารึกวัดพระหลวงธาตุเนิ้ง อีก ๒ แผง มีทั้งที่เก็บรักษาไว้ในวัด พิพิธภัณฑ์ และในวัด เมื่อนำข้อมูลมาจำแนกพบว่าพระแผงไม้มีตั้งแต่ขนาดเล็กที่สุด คือ ๔๙ เซนติเมตร เป็นพระแผงไม้ที่เก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหารซึ่งเป็นพระแผงไม้ที่ทำขึ้นใหม่โดยช่างบ้านถวาย ใน พ.ศ. ๒๕๕๕ ใช้ถวายสตมวาร พระมหาโพธิวงศาจารย์ วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร ส่วนพระแผงไม้ที่มีขนาดสูงที่สุด คือ พระแผงไม้ทรงปราสาทในพิพิธภัณฑ์วัดพระหลวงธาตุเนิ้ง มีขนาด ๑๙๗ - ๒๐๐ เซนติเมตร สามารถแบ่งรูปแบบได้ดังนี้

ก) ซุ้มทรงกรอบซุ้ม พบ ๑๖ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดศรีดอนคำ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์บ้านบุญมา พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระหลวงธาตุเนิ้ง ๔ แผง พระแผงไม้วัดร่องฟอง พระแผงไม้ในวิหารวัดหลวง และพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร ๔ แผงดังนี้

(๑) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดศรีดอนคำ

ที่ตั้ง ๔๓ ทางหลวงชนบท แพร่ ๓๐๓๐ ตำบลห้วยอ้อ อำเภอลอง จังหวัดแพร่ ๕๔๑๕๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๒๐ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๒๐๑

ผู้สร้าง เจ้าฟ้าหลวงเมืองลายเจ้าเมืองนคร

ลักษณะ แผงไม้เป็นแผ่นไม้สี่เหลี่ยมผืนผ้าตั้งขึ้น ขนาดใหญ่ ส่วนตอนกลางเป็นกรอบ ส่วนยอดเป็นเรือนชั้นซ้อนแบบปราสาท ลักษณะบัวถลาซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไป ๓ ชั้น รับปลียอดดอกบัวตูม ประดับพระพิมพ์เป็นแถวที่มีไม้บัวคั่น ไม่ปรากฏพระพิมพ์แล้ว เดิมพระแผงไม้นี้คงเป็นแผ่นจารึก ที่ต่อมาได้มีการถากหน้าด้านหนึ่งของจารึกออกเพื่อประดับพระพิมพ์ ทำให้จารึกในด้านนั้นเลือนหายไป แต่ยังปรากฏจารึกด้านหลัง ที่เป็นจารึกกัลปนาที่ดินให้วัดของเจ้าฟ้าหลวงเมืองลายข้าเจ้าเมืองนคร

การตกแต่ง แกะสลักไม้ในกรอบซุ้มด้านหน้า ลวดลายลบเลือน

จำนวนพระพุทธเจ้า ๔๐๙ พระองค์

จารึก มีทั้งด้านหน้าและด้านหลัง เป็นอักษรธรรมล้านนา ไทลื้อ-ไทเขิน ต่อมาด้านที่หน้าถูกถากเอาตัวอักษรออกไป เพื่อใช้ทำแผงพระพิมพ์ คงเหลือแต่ด้านที่สองเท่านั้นที่ยังอยู่ในสภาพดี ดังนี้

ด้านหน้า จารึกชำรุด อักษรลบเลือน ไม่ทราบใจความ

ด้านหลัง ปริวรรตโดยยุทธพร นาคสุข (พ.ศ. ๒๕๕๔) ดังนี้ ...รฺอมอุโบสฺถฑงมฺวรมี ๕๒๘๒๘ รฺอม ยฎมฑงมฺวรมี ๖๓๓๙๔๙๖ รฺอม นาทีฑงมฺวลมี ๔๗๕๔๖๒๒๐ นาที เมื่อเช่นแจ้าฟ้าหฺลวฺงเมฎองลฎยข้าตฺนเปฺน ฎูกแจ้าฟ้าหฺลวฺงเสฎอกฺอรฟ้าเปฺนหฺลฎนแจ้าฟ้าหฺลวฺงเสฎอฎออไฑ้มาฎนเมฎองน่คฺอรฎูงเฎฑพรราชสทฺธาฎนฑีไนแก้วฑงสฎมฎูงหีข้าไนตฺนฎนไนเปฺนอุบทูตหฺมีน่หลจิตฺรสารเปฺนอนุทูตจำทูลฺยรอาชฺญามาเวฺนที่หีเปฺนทฎนแก่สงฺฆแจ้าไนเมฎองลฺอองฺลำกฺวฺฑงมี ๒๕ วา ลฺวงยฎว๑๐. มี ๓๕ วา ไฑตฺงเสัาเขตฺรสี่เสัาไนแฎงฎฑฑงสีพฺรสงฺฆเจ้าฑงมฺวรมีแปฺฑพฺรอฺงคคัไฑ้ หีทฎนแล้วบระมฺวรฎนฎนแล

ถอดความได้ดังนี้ ปี พ.ศ. ๒๒๐๑ เจ้าฟ้าหลวงเมืองลายข้า เจ้าเมืองนคร ผู้เป็นโอรสของเจ้าฟ้าหลวงเสือก่อนฟ้า เป็นนัดดาของเจ้าหลวงเสือจ้อฟ้า ได้มีพระราชศรัทธาถวายที่ดินแปลงหนึ่งขนาดกว้าง ๒๗ วา ยาว ๓๕ วาให้แก่วัด โดยโปรดให้ข้าราชการฝ่ายในชื่อชั้นในและหมื่นหลจิตรสารเป็นตัวแทนพระองค์ในการถวายที่ดินดังกล่าว

ภาพประกอบที่ ๙๐

พระแผงไม้แบบซุ้มทรงกรอบซุ้ม

พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดศรีดอนคำ

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๒) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์บ้านบุญมา

ที่ตั้ง ๑๗๕ ถนนร่องซ้อ ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ ๕๔๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๖๓ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้เป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าสอบขึ้นในลักษณะซุ้มทรงกรอบซุ้ม แบ่งพื้นที่ออกจากกันระหว่างส่วนกรอบซุ้มกับส่วนตอนกลางโดยทับหลัง ส่วนตอนกลางประดับเสาซุ้ม ภายในประดิษฐานพระพิมพ์เป็นแถวในช่องที่เจาะไว้ กรอบซุ้มอยู่ในรูปดอกบัว ซ้อนกัน ๒ ชั้น ยอดเป็นดอกบัวตูม ปลายซุ้มเป็นตัวเหงาสูงตั้งขึ้นในลักษณะมุมฉาก ส่วนฐานเป็นฐานบัวที่มีบัวคว่ำขนาดใหญ่

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ภายในกรอบซุ้มแกะสลักเป็นเครือเถา ประดับพระพิมพ์เป็นแถว รวม ๒๘ พระองค์ พระพิมพ์เป็นพระพุทธรูปนั่งมารวิชัย

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๙๑
พระแผงไม้แบบซุ้มทรงกรอบซุ้ม
พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์บ้านบุญมา
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๓) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระหลวงธาตุเนิ้ง แผงที่ ๑

ที่ตั้ง ๑๗๗ หมู่ที่ ๕ ตำบลพระหลวง อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ๕๔๑๓๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๖๖ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ภายในประดับพระพิมพ์แบ่งเป็นแถว ๑๑ แถว รวม ๘๘ องค์ พระพิมพ์ที่ประดับเป็นพระปิดตาของทางวัดที่สร้างขึ้น

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ทาสี กรอบแผงไม้แกะสลักเป็นลายดอกซีกดอกซ้อน

จำนวนพระพุทธเจ้า ๘๘ พระองค์

จารึก

(๔) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระหลวงธาตุเนิ้ง แผงที่ ๒

ที่ตั้ง ๑๗๗ หมู่ที่ ๕ ตำบลพระหลวง อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ๕๔๑๓๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๑๕ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่ส่วนยอดแต่งลวดลายให้โค้งสูงในตอนกลางเล็กน้อย ประดับพระพิมพ์ ๑๓ แถว จำนวน ๙๑ องค์ เป็นพระพิมพ์ยอดขุนพลที่ทางวัดสร้างขึ้นใหม่ ปิดทอง

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ทาสีน้ำมัน

จำนวนพระพุทธเจ้า ๙๑ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๙๒

พระแผงไม้แบบซุ้มทรงกรอบซุ้ม

พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระหลวงธาตุเนิ้ง แผงที่ ๑-๒

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๕) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระหลวงธาตุเนิ้ง แผงที่ ๓

ที่ตั้ง ๑๗๗ หมู่ที่ ๕ ตำบลพระหลวง อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ๕๔๑๓๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๘๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ประดับพระพิมพ์ ๙ แถว ๖๓ องค์ เป็นพระพิมพ์ยอดขุนพล ลักษณะเดียวกับพระพิมพ์ที่ประดับบนพระแผงไม้แผงที่ ๒ แต่ไม่ปิดทอง

การตกแต่ง แกะสลักไม้ กรอบพระแผงแกะลายดอกซีกดอกซ้อน

จำนวนพระพุทธเจ้า ๖๓ พระองค์

จารึก

(๖) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระหลวงธาตุเนิ้ง แผงที่ ๔

ที่ตั้ง ๑๗๗ หมู่ที่ ๕ ตำบลพระหลวง อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ๕๔๑๓๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๘๙ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ภายในประดับเหรียญโลหะกลม ๒๐ แถว รวม ๑๖๐ องค์ เป็นพระพิมพ์ที่สร้างขึ้นใหม่โดยทางวัด

การตกแต่ง แกะสลักไม้ แต่งกรอบเป็นลายมังกรจีน

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑๖๐ องค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๙๓
พระแผงไม้แบบซุ้มทรงกรอบซุ้ม
พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระหลวงธาตุเนิ้ง แผงที่ ๓-๔
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๗) พระแผงไม้ศาลาการเปรียญวัดร่องฟอง

ที่ตั้ง ๒๗ ซอย ร่องฟอง ๕ ตำบล ร่องฟอง อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ ๕๔๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๐๗ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าปลายสอบขึ้น แต่งกรอบเป็นหงส์ ประดับพระพิมพ์ในรูปทรงสามเหลี่ยมเป็นแถว ๗ แถว

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ทาสีทอง พระพิมพ์ชิน รูปพระพุทธเจ้าประทับนั่งมารวิชัยบนฐานบัว ด้านหลังเป็นรัศมีที่โค้งเว้าไปตามพระวรกาย ที่ทางวัดจัดสร้างขึ้น

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์

จารึก

(๘) พระแผงไม้ในวิหารวัดหลวง

ที่ตั้ง ๑๑ ซอย ศรีชุม ตำบล ในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ ๕๔๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๒๘ เซนติเมตร กว้าง ๓๕๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าประดับไปตามความกว้างของอุโบสถ ด้านหลังพระประธาน ประดับพระพิมพ์จำนวนมาก เป็นพระพิมพ์ยอดขุนพล เนื้อชิน ที่ทางวัดสร้างขึ้น

การตกแต่ง

จำนวนพระพุทธเจ้า จำนวนมาก (๑,๐๐๐ องค์)

จารึก

ภาพประกอบที่ ๙๔ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงกรอบซุ้ม

พระแผงไม้ในศาลาการเปรียญวัดร่องฟอง/ ในวิหารวัดหลวง

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๙) – (๑๐) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร แผงที่ ๑ - ๒

ที่ตั้ง ตำบล ในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ ๕๔๐๐๐

ขนาด แผงที่ ๑ และ แผงที่ ๒ สูงรวมฐาน ๑๓๐ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๕๕๕

ผู้สร้าง ช่างบ้านถวาย

ลักษณะ แผงไม้แผงที่ ๑ และ ๒ มีลักษณะเช่นดียวกัน เป็นงานที่สร้างขึ้นใหม่ โดยช่างบ้านถวาย ใช้การแกะสลักตื้นๆ เป็นการสร้างลวดลาย แบ่งพื้นที่ส่วนกลางกับกรอบซุ้มออกจากกัน โดยส่วนตอนกลางประดับพระพิมพ์ ๑๐ แถว ในช่องที่เจาะไว้ และมีไม้บัวคั่นระหว่างแถว ทั้งในส่วนซุ้มยังประดับพระพิมพ์ ๓ แถว เรียงกันในลักษณะสามเหลี่ยม

การตกแต่ง แกะสลักไม้ แผงที่ ๑ พระพิมพ์เป็นพระพุทธรูปมารวิชัยในซุ้ม เรียกพระขุนแผน แผงที่ ๒ พระพุทธรูปมารวิชัยในซุ้ม เรียกพระยอดขุนพล

จำนวนพระพุทธเจ้า แผงที่ ๑ มี ๖๗ พระองค์ แผงที่ ๒ มี ๖๑ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๙๕
พระแผงไม้แบบซุ้มทรงกรอบซุ้ม
พิพิธภัณฑ์วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร แผงที่ ๑ – ๒
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๑๑) – (๑๒) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหารแผงที่ ๓ - ๔

ที่ตั้ง ตำบล ในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ ๕๔๐๐๐

ขนาด แผงที่ ๓ สูงรวมฐาน ๔๙ เซนติเมตร แผงที่ ๔ สูงรวมฐาน ๖๐ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๕๕๕

ผู้สร้าง ช่างบ้านถวาย

ลักษณะ แผงไม้ทั้ง ๒ แผง ใช้การแกะสลักในการสร้างลวดลาย ประดับพระพิมพ์สกุลช่างจังหวัดลำพูนแบบต่างๆ ในซุ้มที่ได้ออกแบบไว้

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ทาน้ำมัน แผงไม้แกะลวดลายทั้งแผง เป็นลายกลีบบัว ลายดอกซีกดอกซ้อน ลายกาบเสาด้านบนและด้านล่าง

จำนวนพระพุทธเจ้า แผงที่ ๑ มีพระพุทธรูป ๑๐ พระองค์ แผงที่ ๒ มีพระพุทธรูป ๓๗ พระองค์

จารึก อักษรไทย ภาษาไทย อ่านได้ว่า สตมวาร พระมหาโพธิวงศาจารย์ วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร ๒๑ ก.พ. ๕๕

ภาพประกอบที่ ๙๖
พระแผงไม้แบบซุ้มทรงกรอบซุ้ม
พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร แผงที่ ๓ – ๔
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ข) ซุ้มทรงปราสาท หมายถึง ซุ้มที่มีส่วนยอดอย่างอาคารประเภทปราสาท คือ เรือนซ้อนชั้น พบจำนวน ๓ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระหลวงธาตุเนิ้ง ในพิพิธภัณฑ์วัดศรีดอนคำ และในกุฏิเจ้าอาวาสวัดร่องฟอง มีรายละเอียดดังนี้

(๑) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระหลวงธาตุเนิ้ง

ที่ตั้ง ๑๗๗ หมู่ที่ ๕ ตำบลพระหลวง อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ๕๔๑๓๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๙๗ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้โดดเด่นด้วยการซ้อนชั้นหลังคาในลักษณะชั้นปราสาท ๓ ชั้น ส่วนตอนกลางเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดใหญ่ประดับเสาซุ้ม แต่งกรอบหน้านาง เหนือเสาซุ้มเป็นกรอบบรรพ์แถลงที่แต่งปลายกรอบเป็นตัวเหงา มีใบระกา ซ้อนกัน ๒ ชั้น กรอบซุ้มบรรพ์แถลงนี้ใช้เป็นส่วนหนึ่งของฐานบัวลูกแก้วที่แสดงชั้นปราสาทชั้นแรก เหนือขึ้นไปการซ้อนชั้นอยู่ในรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้ารับบัวหงาย ซ้อนลดหลั่นกัน ๒ ชั้น ที่มุมของแต่ละชั้นประดับกระจังสามเหลี่ยม (ดอกบัวและใบ) ยอดพระแผงไม้หักหาย ส่วนฐานเป็นฐานบัวที่เว้าส่วนท้องไม้เข้าด้านใน ชำรุด

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ลายคำ แผงไม้สีแดง บริเวณหน้านางและกรอบซุ้มเขียนลายคำ ส่วนฐานเขียนลายหม้อดอกไม้ ประดับพระพิมพ์ ๕ แถว ภายในกรอบซุ้มด้านในประดับพระพิมพ์อีก ๓ องค์ เหนือขึ้นไปในกรอบซุ้มของปราสาทชั้นซ้อน ประดับพระพิมพ์ชั้นละ ๑ องค์ พระพิมพ์ชำรุด

จำนวนพระพุทธเจ้า ๓๕ พระองค์

จารึก

(๒) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดศรีดอนคำ

ที่ตั้ง ๔๓ ทางหลวงชนบท แพร่ ๓๐๓๐ ตำบล ห้วยอ้อ อำเภอลอง จังหวัดแพร่ ๕๔๑๕๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๒๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้เป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่โดดเด่นด้วยส่วนยอดปราสาทแบบชั้นหลังคาเอนลาดรับชั้นปราสาทสี่เหลี่ยมต่อด้วยปลียอด โดยส่วนตอนกลางประกอบด้วยเสาซุ้ม ประดับพระพิมพ์เป็นแถว มีไม้บัวคั่น ส่วนฐานเป็นฐานบัวสูงเกือบสูงเท่าส่วนตอนกลาง แต่งให้ส่วนท้องไม้เว้าเข้าด้านในมาก ฐานชำรุด

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ภายในประดิษฐานพระพิมพ์ ๔ แถว จำนวน ๒๘ องค์ ในส่วนหลังคาเอนลาดประดับพระพิมพ์อีก ๓ องค์ รวม ๓๑ องค์ พระพิมพ์เป็นพระพุทธเจ้ามารวิชัย เนื้อชิน

จำนวนพระพุทธเจ้า ๓๑ พระองค์

จารึก

(๓) พระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดร่องฟอง

ที่ตั้ง ๒๗ ซอย ร่องฟอง ๕ ตำบล ร่องฟอง อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ ๕๔๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๙๐ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๕๖๑

ผู้สร้าง พระเดชริทธ์ อตฺถวีโรท วัดดงใต้ และพระวรญาณสิริญาณรังฐี วัดดอนแก้ว

ลักษณะ โดดเด่นด้วยรูปทรงชั้นซ้อนปราสาทและการเขียนลายคำ ส่วนตอนกลางมีเสาซุ้มซ้อนกัน ๒ ชั้น ตั้งบนฐานบัวสูงและฐานสี่เหลี่ยมในตอนล่าง เสาซุ้มด้านในรับยอดซุ้มบรรพ์แถลง ส่วนเสาซุ้มด้านนอกรับส่วนหลังคาเอนลาดที่ปลายซุ้มแต่งกนก เหนือขึ้นไปเป็นชั้นซ้อนหลังคารับปลียอดดอกบัว

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ลายคำเทคนิคลายรดน้ำ ส่วนฐานเขียนรูปสุนัขในกรอบกระจกล้อมรอบด้วยดอกพุดตาน ภายในซุ้มตอนกลางเขียนพระพุทธรูป ๑ องค์ ที่ชักจีวรห่มพระพาหาด้านขวาอย่างพระไทใหญ่-พม่า ประทับนั่ง มารวิชัย

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑ พระองค์

จารึก อักษรธรรมล้านนา ๖ บรรทัด ดังว่า สมณสัทธาทพระเดชริทธ์ อตฺถวีโรทวัดดงใต้ และพระวรญาณสิริญาณรังสี วัดดอนแก้ว ลิขิตสนาแต้มเขียร พุทธพิมพาสารูปเจ้า เพื่อเปนพุทธปู่จา และอาจาริย ปู่จา ตราบต่อเท้า ๕,๐๐๐ ภวสา นิพฺพานํนิจจํ ธุวํธุวํ ลิขิตยเมื่อวัน ๕ เดือร๑๐ ปลีเปิกเส็ด จ.ศ. ๑๓๘๐

ภาพประกอบที่ ๙๗

พระแผงไม้แบบซุ้มทรงปราสาท

พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระหลวง / พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดศรีดอนคำ / พระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดร่องฟอง

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ค) ซุ้มทรงเรือนแก้ว หมายถึง ซุ้มที่ได้แบบอย่างมาจากเรือนแก้วประดับด้านหลังพระพุทธรูปในวิหาร พบ ๑ แผง ในพิพิธภัณฑ์วัดพระหลวงธาตุเนิ้ง

(๑) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระหลวงธาตุเนิ้ง

ที่ตั้ง ๑๗๗ หมู่ที่ ๕ ตำบลพระหลวง อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ๕๔๑๓๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๔๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้ตั้งบนฐานบัว ๖ เหลี่ยมขนาดใหญ่ ส่วนท้องไม้เว้าเข้าด้านใน แต่งกลีบบัวประดับกระจกจีน ส่วนตอนกลางมีเสาซุ้ม กรอบซุ้มเรือนแก้วยอดโค้งแหลมลักษณะเรือนแก้วเป็นซุ้มที่มียอดโค้งแหลม ตัวซุ้มสร้างให้ต่อเนื่องกันเป็นโครงสร้างเดียวกับยอดซุ้ม โดยที่บ่ากรอบซุ้มทำเป็นกนกกลับหัว ภายในซุ้มแกะพระพุทธรูปประทับยืน ๑ องค์

การตกแต่ง แกะสลักไม้ พระพุทธรูปยืน ฝีมือช่างพื้นเมือง พระพักตรเหลี่ยม พระรัศมีต่อกันสูงขึ้น มีขนาดใหญ่เมื่อเทียบกับพระพักตร์ พระกรขวายกตั้งฉากกับพื้นดิน หงายฝ่าพระหัตถ์ออก พระหัตถ์ซ้ายวางแนบพระวรกาย พระบาทชิดหันพระบาทไปด้านหน้า

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๙๘
พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเรือนแก้ว
พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระหลวง
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ง) ซุ้มทรงวิมาน หมายถึง ซุ้มที่มียอดแหลมเหมือนป้านลมแอ่นเข้าแบบไม้โครงสร้างหลังคา พบ ๑ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดถิ่นใน

(๑) พระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดถิ่นใน

ที่ตั้ง ๑๒๙ หมู่ ๗ ตำบลบ้านถิ่น อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ๕๔๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๖๘ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ คล้ายกับพระแผงไม้วัดผ้าขาว จังหวัดเชียงใหม่ แผงไม้เป็นแผ่นสี่เหลี่ยมสูง มี**การประดับพระพิมพ์ทั้งด้านหน้าและด้านหลัง** ส่วนตอนกลางไม่มีเสาซุ้ม กรอบซุ้มเป็นสามเหลี่ยม มีใบระกา ภายในประดับพระพิมพ์เป็นแถว ด้านหน้ามี ๑๐ แถว ด้านหลังเป็นแถว ๓ แถว ส่วนฐานเป็นฐานบัวที่ท้องไม้แอ่นโค้งเข้าด้านใน

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ตอนกลางด้านหน้าประดับพระพิมพ์ ๑๐ แถว รวม ๔๘ องค์ ด้านหลัง ๓ แถว ๑๑ องค์ รวม ๕๙ องค์ พระพิมพ์มี ๒ แบบ เป็นพระพิมพ์ปกโพธิ์ กับพระพิมพ์พระพุทธรูปมารวิชัยบนฐานสูง

จำนวนพระพุทธเจ้า ๕๙ พระองค์

จารึก

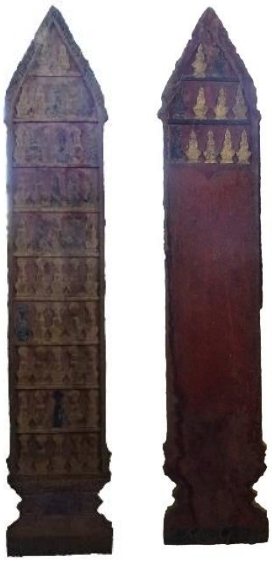

ภาพประกอบที่ ๙๙ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงวิมาน
พระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดถิ่นใน
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

จ) ซุ้มมณฑป เป็นการจำลองแบบแผนอาคารประเภทมณฑป หรือบุษบก ซึ่งมีโครงรูปเครื่องยอดเป็นอย่างกรวยเหลี่ยมแหลมโดยมี**หลังคาที่ซ้อนลดหลั่นมาเป็นชั้นๆ** พบ ๑ แผงในพิพิธภัณฑ์วัดศรีดอนคำ

(๑) พระแผงไม้ศรีดอนคำ

ที่ตั้ง ๔๓ ทางหลวงชนบท แพร่ ๓๐๓๐ ตำบลห้วยอ้อ อำเภอลอง จังหวัดแพร่ ๕๔๑๕๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๒๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าสอบขึ้น กรอบซุ้มเป็นสามเหลี่ยมตัดยอดออกในลักษณะหลังคาอาคาร ต่อด้วยปลียอดรูปดอกบัว ปลายซุ้มเป็นตัวเหงา ส่วนตอนกลางมีเสาซุ้มประดับพระพิมพ์ในช่องสามเหลี่ยม เรียงเป็นแถว ๖ แถว ทั้งยังมีการนำพระพิมพ์อื่นๆ มาประดับเพิ่มเติมในภายหลังทั้งในส่วนตอนกลาง ในกรอบซุ้ม และส่วนฐานที่เป็นฐานบัว

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ประดับพระพิมพ์เป็นแถว รวม ๒๘ องค์ เป็นพระพุทธรูปนั่งบนฐานบัวสูง

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๑๐๐
พระแผงไม้แบบซุ้มมณฑป
พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดศรีดอนคำ
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ฉ) ซุ้มทรงบรรพ์แถลง หมายถึง ซุ้มที่มีส่วนยอดเป็นหน้าจั่วรูปทรงกลีบบัวซึ่งตกแต่งด้วยชุดเครื่องลำยอง พื้นที่ภายในหน้าบันมักจะเขียนลายคล้ายการตกแต่งหน้าบันวิหาร ในขณะที่แผงไม้ตอนกลางมีองค์ประกอบของเสาซุ้ม บัวปลายเสา บัวเชิงเสาใช้รับส่วนยอด พบจำนวน ๗ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระหลวงธาตุเนิ้ง ๒ แผง พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดหลวง ๑ แผง และพระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดต้าเวียง ๔ แผง มีรายละเอียดดังนี้

(๑) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระหลวงธาตุเนิ้ง แผงที่ ๑

ที่ตั้ง ๑๗๗ หมู่ที่ ๕ ตำบลพระหลวง อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่

ขนาด สูงรวมฐาน ๕๗ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้มีการแบ่งพื้นที่ออกจากกันอย่างชัดเจนระหว่างส่วนตอนกลางและส่วนยอด โดยส่วนตอนกลางที่มีพื้นที่มาก ประกอบด้วยเสาซุ้ม และโค้งครึ่งวงกลมเป็นกรอบบนภายในประดับพระพิมพ์ ๘ แถว คั่นด้วยไม้บัว ใน ๑ แถวใหญ่แบ่งเป็น ๒ แถวย่อย ในการประดับพระพิมพ์แถวย่อยด้านล่าง เป็นพระพิมพ์ยืนในซุ้ม ๒ องค์ในตอนกลางและพระพิมพ์ไสยาสน์ด้านข้างทั้ง ๒ โดยพระพิมพ์ยืนที่สูงล้ำเข้าไปในแถวย่อยแถวบน ทำให้ช่างได้ออกแบบกรอบคลุมพระพิมพ์ในแถวย่อยด้านบน ซึ่งเป็นการออกแบบที่ไม่ปรากฏที่ใดอีก ยกเว้นแถวล่างสุดกับแถวบนสุดที่มีเพียง ๑ แถวย่อยเท่านั้น รวมจำนวนพระพิมพ์ ๘๒ องค์ กรอบซุ้มตกแต่งพิเศษ เป็นการลดรูปของกรอบบรรพ์แถลง โดยซ้อนกัน ๒ ชั้น ชั้นในเป็นกรอบบรรพ์แถลง ชั้นนอกเป็นกลีบบัว กลางกรอบซุ้มเป็นดอกไม้กลม ประดับกระจกจีน ส่วนฐานเป็นฐานบัวแกะสลักตั้งบนฐานเขียงอีกชั้นหนึ่ง

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ประดับกระจกจีน ในส่วนลวดบัวตอนกลางประดับกระจกจีนเป็นแถวของวงกลมลักษณะลายไข่ปลา ส่วนกรอบซุ้มแกะสลักเป็นลวดลายเครือใบ กรอบด้านนอก

และด้านล่างเป็นใบระกา ส่วนตอนกลางเป็นดอกไม้กลมขนาดใหญ่ดอกเดียว พระพิมพ์ที่ประดับเป็นพระพิมพ์โคนสมอ

จำนวนพระพุทธเจ้า ๘๒ พระองค์

จารึก

(๒) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระหลวงธาตุเนิ้ง แผงที่ ๒

ที่ตั้ง ๑๗๗ หมู่ที่ ๕ ตำบลพระหลวง อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่

ขนาด สูงรวมฐาน ๕๗ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้ชำรุดมาก โดยเฉพาะส่วนกรอบซุ้มที่สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นซุ้มบรรพ์แถลง โดยส่วนกลางแกะลึกลงไปเป็นช่องสำหรับประดิษฐานพระพิมพ์เป็นแถว

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ประดับพระพิมพ์เป็นแถว ๓ แถว แถวละ ๓ องค์ รวม ๙ องค์ เป็นพระพิมพ์แบบพระพุทธรูปในซุ้ม

จำนวนพระพุทธเจ้า ๙ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๑๐๑

พระแผงไม้แบบซุ้มบรรพ์แถลง

พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระหลวงธาตุเนิ้ง แผงที่ ๑-๒

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๓) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดหลวง ๑ แผง

ที่ตั้ง ๑๑ ซอย ศรีชุม ตำบล ในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ ๕๔๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๒๘ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๓๘๓

ผู้สร้าง ย่าขันแก้วพร้อมบุตร

ลักษณะ แผงไม้ไม่แบ่งพื้นที่ระหว่างส่วนตอนกลางกับกรอบซุ้มออกจากกัน โดยส่วนตอนกลางมีเสาซุ้ม กรอบซุ้มมีใบระกา ปลายกรอบซุ้มเป็นนาค ประดับพระพิมพ์ ๘ แถว มีไม้บัวคั่น

การตกแต่ง แกะสลักไม้ พระพิมพ์เป็นพระพิมพ์ปกโพธิ์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๔๙ พระองค์

จารึก อักษรธรรมล้านนา อ่านได้ว่า จุลสักกพัทธ ได้ ๐๐๐๐ ๒ ร้อย ๒ ตัว (๑๒๐๒) ปีกดใจ้ เดิร ๑๐ เพงเมงวัน ๓ ไทยกาบสัน ปัตถมมูรสัทธาหมายมี ย่าขันแก้วเปนเคล้า พร้อมกับด้วยลูกเต้า ชุ....เปนมูลลสัทธาจิ่งได้ชวรกันส้างยังพระพิมเจ้า ได้ ๔๐๙ (สี่สิบเก้า) เพื่อไว้ค้ำชูสาสสนาพระพุทธเจ้า..... สสา นิพพานปัจจโยโหตุโนนิจํ ธุวํ ธุวํ นั้นจุ่งจะมีเที่ยงแท้ดีหลีเทอะ

ภาพประกอบที่ ๑๐๒ พระแผงไม้แบบซุ้มบรรพ์แถลง

พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระหลวง

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๔) พระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดต้าเวียง แผงที่ ๑

ที่ตั้ง ๔๐๐๙ ตำบล เวียงต้า อำเภอลอง จังหวัดแพร่ ๕๔๑๕๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๒๕ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๕๕๐

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้ตั้งบนฐานบัวแปดเหลี่ยมสูง ส่วนตอนกลางเป็นแผ่นไม้สี่เหลี่ยมผืนผ้าที่ประดับด้วยเสาซุ้ม ภายในประดับพระพิมพ์ยอดขุนพลซึ่งสร้างขึ้นใหม่ จำนวน ๘ แถว กรอบซุ้มบรรพ์แถลงในทรงกลีบบัวที่ปลายกรอบเป็นตัวเหงา ไม่มีใบระกา

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ทาสี พระพิมพ์มารวิชัยแบบพระพิมพ์ยอดขุนพลที่ทางวัดสร้างขึ้นใหม่

จำนวนพระพุทธเจ้า ๔๑ พระองค์

จารึก

(๕) พระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดต้าเวียง แผงที่ ๒

ที่ตั้ง ๔๐๐๙ ตำบล เวียงต้า อำเภอลอง จังหวัดแพร่ ๕๔๑๕๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๓๐ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๕๕๐

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้มีลักษณะโดยรวมเหมือนแผงที่ ๑ ที่ส่วนฐานบัวแปดเหลี่ยมสูง ส่วนตอนกลางเป็นสี่เหลี่ยมมีเสาซุ้ม ประดับพระพิมพ์ ๖ แถว โดยแยกกรอบซุ้มออกจากส่วนตอนกลางด้วยทับหลัง กรอบบรรพ์แถลงหยักโค้งถี่ ภายในประดับพระพิมพ์ ๒ แถวจำนวน ๖ องค์ รวมทั้งสิ้น ๔๒ องค์

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ทาสี พระพิมพ์มารวิชัยแบบพระพิมพ์ยอดขุนพลที่ทางวัดสร้างขึ้น

จำนวนพระพุทธเจ้า ๓๖ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๑๐๓

พระแผงไม้แบบซุ้มบรรพ์แถลง

พระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาส วัดต้าเวียง แผงที่ ๑-๒

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๖) พระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดต้าเวียง แผงที่ ๓

ที่ตั้ง ๔๐๐๙ ตำบล เวียงต้า อำเภอลอง จังหวัดแพร่ ๕๔๑๕๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๓๑ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๕๕๐

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้มีกรอบซุ้มที่ชำรุด คงเหลือร่องรอยปรากฏให้เห็นเป็นซุ้มบรรพ์แถลงที่มีการหยักโค้งถี่ ส่วนตอนกลางมีเสาซุ้ม ภายในประดับพระพิมพ์ ๑๐ แถว ในส่วนกรอบซุ้มประดับพระพิมพ์ ๗ องค์

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ทาสี พระพิมพ์มารวิชัยแบบพระพิมพ์ยอดขุนพล

จำนวนพระพุทธเจ้า ๖๗ พระองค์

จารึก

(๗) พระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดต้าเวียง แผงที่ ๔

ที่ตั้ง ๔๐๐๙ ตำบล เวียงต้า อำเภอลอง จังหวัดแพร่ ๕๔๑๕๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๑๗ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๕๕๐

ผู้สร้าง นายอุ่น บ้านเวียง พร้อมด้วยครอบครัว

ลักษณะ แผงไม้มีลักษณะเช่นเดียวกับพระแผงไม้แผงที่ ๒ ส่วนฐานแปดเหลี่ยมสูง ส่วนตอนกลางเป็นแผ่นไม้สี่เหลี่ยมมีเสาซุ้ม ประดับพระพิมพ์ ๕ แถว กรอบซุ้มบรรพ์แถลงประดับพระพิมพ์ ๒ แถว ๔ องค์

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ทาสี พระพิมพ์มารวิชัยแบบพระพิมพ์ยอดขุนพล

จำนวนพระพุทธเจ้า ๓๔ พระองค์

จารึก จารึกอักษรไทย ภาษาไทยว่า ศรัทธา นายอุ่น บ้านเวียง พร้อมด้วยครอบครัวสร้างถวาย

ภาพประกอบที่ ๑๐๔

พระแผงไม้แบบซุ้มบรรพ์แถลง

พระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาส วัดต้าเวียง แผงที่ ๓-๔

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ช) ซุ้มหน้านาง คำว่าซุ้มหน้านางนี้ กรอบบนของซุ้มเป็นรูปโค้งมีปลายยอดแหลมตอนกลาง ขณะที่กรอบล่างเว้าโค้งลงในทิศตรงข้ามคล้ายการล้อไปตามโครงไรผมของสตรี พบ ๓ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดสะแล่ง พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระหลวงธาตุเนิ้ง และพระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดถิ่นใน โดยการเว้าโค้งของซุ้มหน้านางนั้น พบ ๒ ลักษณะ คือ การเว้าโค้งหน้านางที่กรอบซุ้ม และการเว้าโค้งหน้านางในส่วนตอนกลางที่เป็นแผ่นไม้สี่เหลี่ยมผืนผ้า ดังนี้

(๑) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดสะแล่ง

ที่ตั้ง ๑๙/๑ หมู่ ๔ บ้านนาหลวง ตำบลห้วยอ้อ อำเภอลอง จังหวัดแพร่ ๕๔๑๕๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๕๕ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้ในส่วนตอนกลางกับกรอบซุ้มเป็นพื้นที่เดียวกัน ประกอบด้วยเสาซุ้ม กรอบซุ้มแบบกรอบหน้านาง มีใบระกา ปลายซุ้มเป็นนาค ส่วนยอดแกะสลักเป็นลายดอกไม้ในโครงสร้างรูปวงรี

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ลงรักปิดทอง แต่งลายคำใต้โค้งหน้านาง ภายในประดับพระพิมพ์ ๕ แถว จำนวน ๒๙ องค์ จากร่องรอยที่ปรากฏ พระพิมพ์น่าจะเป็นพระพิมพ์พระพุทธรูปมารวิชัยใต้ต้นโพธิ์ ที่เรียกพระพิมพ์ปรกโพธิ์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๙ พระองค์

จารึก

(๒) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระหลวงธาตุเนิ้ง

ที่ตั้ง ๑๑ ซอย ศรีชุม ตำบล ในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ ๕๔๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๖๘ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้แยกส่วนตอนกลางกับกรอบซุ้มออกจากกันโดยทับหลัง ส่วนตอนกลางแกะเป็นช่องสี่เหลี่ยม มีเสาซุ้ม ใต้ทับหลังแต่งเป็นหน้านาง ด้านในประดับพระพิมพ์ ๔ แถว คั่นด้วยไม้บัว กรอบซุ้มทรงกลีบบัวที่มีใบระกาขนาดใหญ่ มีร่องรอยการประดับพระพิมพ์ในกรอบซุ้ม ๑ องค์

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ลงรักปิดทอง พระพิมพ์เป็นพระพุทธเจ้ามารวิชัยในซุ้ม

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑๓ พระองค์

จารึก

(๓) พระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดถิ่นใน

ที่ตั้ง ๑๒๙ หมู่ ๗ ตำบลบ้านถิ่น อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ๕๔๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๙๒ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้แยกส่วนตอนกลางกับกรอบซุ้มด้วยหน้านาง ส่วนตอนกลางแกะเป็นช่องตื้นๆ ไม่มีเสาซุ้ม ภายในประดับพระพิมพ์ ๑๒ แถว กรอบซุ้มเหนือหน้านางอยู่ในทรงกลีบบัว มีใบระกา ภายในประดับพระพิมพ์ ๒ องค์

การตกแต่ง แกะสลักไม้

จำนวนพระพุทธเจ้า ๖๒ พระองค์ พระพิมพ์เนื้อชิน เป็นพระพุทธรูปมารวิชัยในซุ้มที่เรียกว่าพระพิมพ์ยอดขุนพล

จารึก

ภาพประกอบที่ ๑๐๕

พระแผงไม้แบบซุ้มหน้านาง

พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดสะแล่ง/ พิพิธภัณฑ์วัดพระหลวงธาตุเนิ้ง / กุฏิเจ้าอาวาสวัดถิ่นใน

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ซ) ซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด ได้แก่ซุ้มทรงอื่นๆ ที่ไม่ได้อธิบายไว้ด้านบน ประกอบด้วย

กรอบนาค พบ ๓ แผง ที่วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร๑ แผง วัดร่องฟอง ๒ แผง ดังนี้

(๑) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร

ที่ตั้ง ตำบล ในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ ๕๔๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๕๘ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้ทำขึ้นใหม่ในรูปแบบที่ต่างออกไป โดดเด่นที่ส่วนฐานที่มีชั้นซ้อนสูง มีผ้าทิพย์ตรงกลางด้านหน้าและรับไว้ด้วยฐานสิงห์ย่อมุม กรอบซุ้มนาค ปลายซุ้มเป็นหัวนาคซ้อนกัน ๓ ชั้น หางนาคโค้งขึ้นไปบรรจบกันด้านบนในรูปทรงดอกบัว ภายในประดับพระพุทธรูป ๓ องค์ ยืน ๒ องค์มีขนาดใหญ่ และนั่งบนดอกบัวอีก ๑ องค์ มีขนาดที่เล็กกว่ามาก สองข้างพระพุทธรูปนั่งมีเจดีย์

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ประดับกระจกทั้งแผงไม้ โดยพื้นด้านในส่วนตอนกลางทาสีแดง พระพุทธรูปทาสีทอง

จำนวนพระพุทธเจ้า ๓ พระองค์

จารึก

(๒) – (๓) พระแผงไม้ในศาลาการเปรียญวัดร่องฟอง

ที่ตั้ง ๒๗ ซอย ร่องฟอง ๕ ตำบล ร่องฟอง อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ ๕๔๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๐๗ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้ทั้ง ๒ แผง มีลักษณะเช่นเดียวกัน ในลักษณะการประยุกต์ ส่วนฐานเป็นฐานบัวแสดงกลีบบัว ส่วนตอนกลางเป็นแผงรูปสี่เหลี่ยมที่ด้านบนตัดให้โค้ง แต่งกรอบซุ้มเป็นนาคที่หางนาคชูขึ้น และเกลียวกันในตอนกลางด้านบนเป็นส่วนยอดแผงไม้ ภายในประดับพระพิมพ์ ๘ แถว

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ปิดทอง ประดับพระพิมพ์จำนวน ๕๖ พระองค์ เป็นพระพิมพ์ยืนในซุ้ม เนื้อชิน สร้างขึ้นใหม่

จำนวนพระพุทธเจ้า ๕๖ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๑๐๖

พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด กรอบนาค

พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร/ ศาลาการเปรียญวัดร่องฟอง

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

กรอบกลีบบัว พบ ๔ แผง ประกอบด้วยพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระหลวงธาตุเนิ้ง ๒ แผง พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดถิ่นแถนหลวง ๑ แผง และพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดศรีดอนคำ ๑ แผง ดังนี้

(๑) – (๒) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระหลวงธาตุเนิ้ง

ที่ตั้ง ตำบล พระหลวง อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ ๕๔๑๓๐

ขนาด แผงที่ ๑ สูงรวมฐาน ๘๘ เซนติเมตร แผงที่ ๒ สูง ๑๐๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงที่ ๑ และแผงที่ ๒ แผงไม้รูปทรงกลีบบัวที่ส่วนยอดหยักโค้งต่อเนื่องกันด้านละ ๓ วงโค้ง โดยเดินเส้นในกึ่งกลางกรอบ ทำให้มีลักษณะเป็นกรอบ ๒ ชั้น ชั้นนอกแกะเป็นใบระกา ชั้นในแกะเป็นลายกลีบดอกเรียงซ้อนกันในแนวตั้ง ภายในประดับพระพิมพ์ยอดขุนพล ๗ แถว มีไม้บัวคั่นแต่ละแถว

การตกแต่ง แกะสลักไม้ แผงที่ ๑ ทาน้ำมัน พระพิมพ์เป็นดินเผาปิดทอง แผงที่ ๒ ประดับกระจกในกรอบชั้นใน และจุดไข่ปลาในส่วนของไม้บัวคั่นระหว่างแถวที่ประดับพระพิมพ์ พระพิมพ์เป็นเนื้อชิน ทั้ง ๓ แผงเป็นพระพิมพ์ยอดขุนพล

จำนวนพระพุทธเจ้า แผงที่ ๑ มี ๒๘ พระองค์ แผงที่ ๒ มี ๒๘ พระองค์

จารึก มีจารึกทั้ง ๒ แผง ที่ฐาน ยังไม่ได้อ่าน

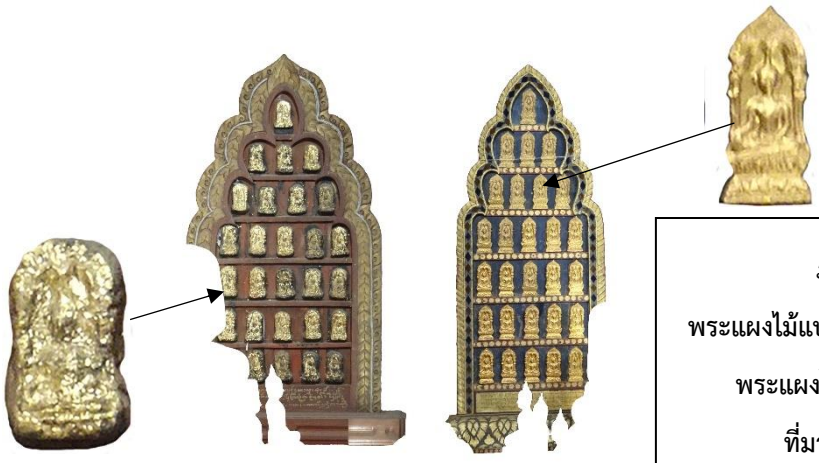

ภาพประกอบที่ ๑๐๗
พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด กรอบกลีบบัว
พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระหลวง
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๓) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์ (เจดีย์) วัดถิ่นแถนหลวง

ที่ตั้ง ๑ หมู่ที่ ๓ ตำบลบ้านถิ่น อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ ๕๔๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๕๙ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้เป็นกรอบกลีบบัวที่ประดับพระพุทธรูปไม้ปิดทอง จำนวน ๘ องค์ เรียงกันเป็น ๒ แถว ภายในช่องที่แกะไว้ เหนือพระพุทธรูปสลักลวดลาย ส่วนฐานบัวคว่ำขนาดใหญ่

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ในกรอบช่องที่ประดับพระพุทธรูปเป็นรูปสามเหลี่ยมคว่ำลง ส่วนในกรอบซุ้มเป็นลายเครือล้อมรอบด้วยกรอบกระจก ระหว่างแถวของพระพุทธรูปแกะเป็นลายเมฆ ลักษณะเป็นวงกลมเรียงต่อกัน พระพุทธรูปไม้แต่ละองค์มีจารึกที่ฐาน

จำนวนพระพุทธเจ้า ๘ พระองค์

จารึก พบที่ฐานพระพุทธรูปแต่ละองค์ (ยังไม่ได้อ่าน)

(๔) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดศรีดอนคำ

ที่ตั้ง ๔๓ ทางหลวงชนบท แพร่ ๓๐๓๐ ตำบล ห้วยอ้อ อำเภอลอง จังหวัดแพร่ ๕๔๑๕๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๘๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้เป็นทรงกลีบบัวที่ส่วนฐานโค้งเว้า และตรงกลางส่วนบนต่อด้วยยอดทรงดอกบัว ภายในประดับพระพิมพ์ ๖ แถว ไม่มีไม้บัวคั่นระหว่างแถว

การตกแต่ง แกะสลักไม้ พระพิมพ์เป็นพระพุทธรูปมารวิชัยในซุ้ม

จำนวนพระพุทธเจ้า ๕๒ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๑๐๘

พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด กรอบกลีบบัว

พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดถิ่นแถนหลวง/ พิพิธภัณฑ์วัดศรีดอนคำ

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ตุง พบจำนวน ๔ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ในวิหารวัดสุพรรณ ๒ แผง ในพิพิธภัณฑ์วัดหลวง ๒ แผง

(๑) – (๒) พระแผงไม้ในวิหารวัดสุพรรณ

ที่ตั้ง ๕๔/๑ ตำบล ป่าแมต อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ ๕๔๐๐๐

ขนาด ทั้ง ๒ แผงมีขนาดเท่ากัน สูงรวมฐาน ๒๔๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้เป็นตุงขนาดใหญ่ประดับในวิหารด้านข้างพระประธาน ปลายและหัวตัดตุงตัดเป็นรูปสามเหลี่ยม ประดับพระพิมพ์ ๑๖ แถว มีไม้บัวคั่นระหว่างแถว

การตกแต่ง แกะสล้กไม้ ทาสี โดยพระพิมพ์เป็นพระพิมพ์ยอดขุนพล

จำนวนพระพุทธเจ้า ๖๔ พระองค์

จารึก

(๓) – (๔) พระแผงไม้วัดหลวง แผงที่ ๑ - ๒

ที่ตั้ง ๑๑ ซอย ศรีชุม ตำบล ในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ ๕๔๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๒๐๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้ลักษณะเป็นแผ่นยาว ต่อมาทางวัดได้นำฐานกลมมาใส่ทีหลัง ส่วนหัวตุงที่เหลือเป็นรูปสามเหลี่ยม ประดับพระพิมพ์ ๘ แถว มีไม้ระแนงคั่น พระพิมพ์แกะจากไม้ เป็นพระพุทธรูปมารวิชัยในซุ้ม ด้านหลังเขียนภาพพระพุทธเจ้าในซุ้ม ส่วนพระแผงไม้ แผงที่ ๔ คงเหลือเฉพาะส่วนหัวตุง เป็นรูปทรงกลีบบัว ประดับพระพุทธรูปในซุ้ม ๕ องค์

การตกแต่ง

จำนวนพระพุทธเจ้า แผงที่ ๓ มี ๒๔ พระองค์ แผงที่ ๔ มี ๕ องค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๑๐๙

พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด ตุง

พระแผงไม้ในวิหารวัดสุพรรณ/
พิพิธภัณฑ์วัดหลวง

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

๔.๑.๗) รูปแบบพุทธศิลปกรรมพระแผงไม้ในจังหวัดน่าน

พระแผงไม้พบจำนวน ๘๖ แผง ในจำนวนนี้ มีจารึก ๑๗ แผง ประกอบด้วย พระแผงไม้ในวัดอรัญญาวาส ๑ แผง พระแผงไม้ในวัดเชียงแข็ง ๑ แผง พระแผงไม้ในวัดดู่ใต้ ๑ แผง พระแผงไม้ในวัดแคว้ง แม่จริม ๑ แผง พระแผงไม้ในวัดน้ำลัด ๑ แผง พระแผงไม้ในวัดพระเกิด ๕ แผง (อ่านไม่ได้ ๑ แผง) พระแผงไม้ในวัดบุปผาราม ๑ แผง พระแผงไม้ในวัดเมืองราม ๑ แผง พระแผงไม้ในวัดต้นแหลง ๓ แผง (มี ๑ แผง ที่มีจารึกทั้ง ๒ ด้าน) และพระแผงไม้ในวิหารวัดพระบาทมิ่งเมือง ๒ แผง เมื่อนำข้อมูลมาจำแนกพบว่าพระแผงไม้มีตั้งแต่ขนาดเล็กที่สุด คือ ๓๐ เซนติเมตร เป็นพระแผงไม้ที่เก็บ

รักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระเกิด ส่วนพระแผงไม้ที่มีขนาดสูงที่สุด คือ พระแผงไม้ทรงเบ็ดเตล็ด ตุง ที่วัดพระบาทมิ่งเมือง มีขนาดสูง ๓๐๐ เซนติเมตร สามารถจำแนกรูปแบบพระแผงไม้ในจังหวัดน่านได้ดังนี้

ก) ซุ้มทรงกรอบซุ้ม พบจำนวน ๑๘ แผง ได้แก่ พระแผงไม้วัดดู่ใต้ ๑ แผง วัดน้อยในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน ๑ แผง วัดเมืองราม ๗ แผง วัดพระเกิด ๒ แผง วัดมิ่งเมือง ๔ แผง และวัดสถารถ ๑ แผง มีจารึก ๓ แผง คือ พระแผงไม้วัดดู่ใต้ พระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดเมืองราม พระแผงไม้วัดพระเกิด ดังนี้

(๑) พระแผงไม้วัดดู่ใต้

ที่ตั้ง ๔ ถนนยันตรกิจโกศล ตำบล ดู่ใต้ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้แบบกรอบซุ้ม ส่วนตอนกลางที่เป็นสี่เหลี่ยมประกอบด้วยเสาซุ้มภายในประดับพระพิมพ์ ๓ องค์ ในโครงสร้างสามเหลี่ยม ระหว่างพระพิมพ์ เขียนลายคำรูปบาตรคนโฑ ส่วนยอดเหนือกรอบตอนกลางแกะสลักดอกบัวตูมในตอนกลาง เหนือขึ้นไปประดับฉัตร ๕ ชั้น ยอดดอกบัวตูม ส่วนฐานเป็นฐานบัวตั้งบนฐานสี่เหลี่ยม

การตกแต่ง แกะสลักไม้ เขียนลายคำประกอบพระพิมพ์ที่ประดับในส่วนตอนกลาง

จำนวนพระพุทธเจ้า ๓ พระองค์

จารึก ด้านหลังพระแผงไม้ อักษรธรรม มี ๑๔ บรรทัด อ่านได้ว่า สกฺกราชได้ ๑๒๗๓ ตัว (พ.ศ. ๒๔๕๔) ปลีร้วงใค้ เดือนยี่หุล ขึ้น ๑๓ ค่ำ วัน ๖ ไทย ดับใส้ รฤก ๒๗ ตัว ชื่อว่า สิทฺธิรฤก์ บถมมูลลสัทฺธา นายหนานมีคุราส ผู้ได้รับสญาบัตว่าเจ้าในสงคาม ภ้อมด้วยภลฺลยา ชื่อว่า..... ยอดหล้า ได้ส้างรูปพระเจ้า ถวายเปนทานไว้กับสาสนาตราบ ๕๐๐๐ ภวสา ด้วยกุสลเยื่องนี้ ขอหื้อข้าได้ เถิงนิพฺพาน เจ้า ยาคลาดคลา แท้ดีหลีเทอะ ได้ส้างปางเมื่ออยู่มาอาไสวันนั้นแล

(๒) พระแผงไม้ในคันธกุฎีวัดน้อย พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน ๑

ที่ตั้ง ถนนผากอง ตำบลในเวียง อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๙๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ เป็นแผงซีเมนต์ประดับด้านหลังคันธกุฎี ในกรอบสี่เหลี่ยม ประดับพระพิมพ์ ๖ แถว

การตกแต่ง แผงซีเมนต์ ทาสีแดงเป็นกรอบและเขียนสีแดงล้อมรอบพระพิมพ์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๗๘ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๑๑๐

พระแผงไม้แบบซุ้มทรงกรอบซุ้ม

พระแผงไม้วัดดูใต้ ที่มา: พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน

พระแผงไม้ในคันธกุฎีวัดน้อย ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๓) – (๙) พระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดเมืองราม ๗ แผง

ที่ตั้ง ๓๘ หมู่๔ ตำบลนาเหลือง อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน ๕๕๑๑๐

ขนาด แผงที่ ๑ สูงรวมฐาน ๕๐ เซนติเมตร กว้าง ๑๗๐ เซนติเมตร แผงที่ ๒ สูงรวมฐาน ๕๐ เซนติเมตร กว้าง ๑๘๐ เซนติเมตร แผงที่ ๓ สูงรวมฐาน ๕๓ เซนติเมตร กว้าง ๒๐๐ เซนติเมตร แผงที่ ๔ สูงรวมฐาน ๕๒ เซนติเมตร กว้าง ๑๖๐ เซนติเมตร แผงที่ ๕ สูงรวมฐาน ๕๕ เซนติเมตร กว้าง ๒๐๐ เซนติเมตร แผงที่ ๖ สูงรวมฐาน ๕๓ เซนติเมตร กว้าง ๒๐๐ เซนติเมตร แผงที่ ๗ สูงรวมฐาน ๕๐ เซนติเมตร กว้าง ๑๗๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้เป็นแผ่นไม้สี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ติดอยู่ภายในกุฏิเจ้าอาวาส เดิมประดับในวิหาร แต่ละแผงแบ่งเป็นแถว ๔ แถว แต่ละแถวประดับพระพิมพ์ลีลา

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ทารักแดง

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑,๐๐๐ พระองค์

จารึก อักษรธรรมล้านนา อ่านได้ว่า จุลสักก ๑๒๖๑ ตัว (พ.ศ. ๒๔๔๒) ปลีกัดใคล้ เดือร ๕ เพ็ง เมงวัน ๔ ไทย เปิกสง้า ปถมมูลลสัทธา เจ้าอารามสธิปปัตติ..... มีนามว่า สิชเชยยา เคล้า แกล่ ญาติ แลสิสชุตนส้างไว้โชตกสาสนา ไว้เปนประใจย พายหน้า นิพฺพานปรมํสุกฺขํ

ภาพประกอบที่ ๑๑๑ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงกรอบซุ้ม พระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดเมืองราม
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๑๐) – (๑๓) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดมิ่งเมือง ๔ แผง

ที่ตั้ง ถนน สุริยพงษ์ ตำบล ในเวียง อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐

ขนาด แผงที่ ๑ สูงรวมฐาน ๕๐ เซนติเมตร แผงที่ ๒ สูงรวมฐาน ๖๐ เซนติเมตร แผงที่ ๓ สูงรวมฐาน ๖๐ เซนติเมตร แผงที่ ๔ สูงรวมฐาน ๕๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ พระแผงไม้ชุดนี้มีลักษณะเหมือนกัน กรอบรูปส่วนตอนกลางเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าปลายสอบขึ้น แผงที่ ๑ ภายในประดับพระพิมพ์ ๓ แถว มีไม้บัวคั่น ยอดกรอบซุ้มแต่งเป็นนาค แผงที่ ๒ – ๔ การประดับพระพิมพ์เจาะเป็นช่องให้พอดีกับพระพิมพ์ ยอดซุ้มแผงที่ ๒ เป็นนาค หางนาคแผ่ขึ้นไปเป็นลายกนกซ้อนกันในรูปทรงดอกบัว แผงที่ ๓ แกะเป็นชั้นซ้อนแบบชั้นปราสาท ส่วนตอนล่างเป็นตัวเหงา หางตัวเหงาโค้งขึ้นก่อนตวัดลงทั้งสองสองรับชั้นปราสาท แผงที่ ๔ เป็นกนกที่ตอนกลางเป็นดอกบัวซ้อนกัน ทั้ง ๔ แผง ไม่ปรากฏส่วนฐาน

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ทาสี แผงที่ ๑ ประดับพระพิมพ์ ๙ องค์ เป็นพระพุทธรูปนั่งในกรอบซุ้มคล้ายนาคปรก แผงที่ ๒ - ๔ จำนวน ๑๒ องค์ โดยพระพิมพ์ที่ประดับในแผงที่ ๒-๓ เป็นพระพุทธรูปมารวิชัยในรูปทรงสามเหลี่ยม แผงที่ ๔ เป็นพระยืน

จำนวนพระพุทธเจ้า แผงที่ ๑ มี ๙ พระองค์ แผงที่ ๒-๔ มี ๑๒ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๑๑๒ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงกรอบซุ้ม พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดมิ่งเมือง

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๑๔) – (๑๗) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระเกิด ๒ แผง

ที่ตั้ง ตำบล ในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐

ขนาด แผงที่ ๑ สูงรวมฐาน ๙๐ เซนติเมตร แผงที่ ๒ สูงรวมฐาน ๖๐ เซนติเมตร

อายุสมัย แผงที่ ๒ พ.ศ. ๒๓๘๘

ผู้สร้าง แผงที่ ๒ นางขอดแก้ว

ลักษณะ แผงไม้ทั้ง ๒ แผง มีลักษณะเช่นเดียวกัน กรอบรูปอยู่ในรูปทรงห้าเหลี่ยม เขียนภาพพระพุทธเจ้าเป็นลายคำแบบปิดทองขูดลายแทนการประดับพระพิมพ์ โดยแผงที่ ๑ เป็นพระพุทธรูปสมาธินั่งบนฐานเขียง มี ๙ แถว แผงที่ ๒ เป็นพระพุทธรูปมารวิชัยประทับนั่งบนฐานบัว แต่งลายดอกไม้ร่วงระหว่างพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ ทั้งหมดมี ๙ แถว

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ลายคำปิดทองขูดลาย แผงที่ ๑ เขียนลายคำภาพพระพุทธเจ้ารวม ๖๐ พระองค์ แผงที่ ๒ เขียนลายคำปิดภาพพระพุทธเจ้า ๕๘ พระองค์

จำนวนพระพุทธเจ้า แผงที่ ๑ มี ๖๐ พระองค์ แผงที่ ๒ มี ๕๘ พระองค์

จารึก พบด้านหลังพระแผงไม้ แผงที่ ๒ เป็นอักษรธรรมล้านนา มี ๕ บรรทัด อ่านได้ว่า สักราชได้ ๑๒๐๗ ตัว (พ.ศ. ๒๓๘๘) ปลีดับใส้เดิน ๔ เพง เมงวัน ๑ ไทยร้วงเปล้าปถมมูลลสทฺธา

อุปฺปาสิกานางขอดแก้วเปนเคล้า แลปุตตา ปุตตีชุคน ได้ยสาง**พระพิมพาสารูปฺปเจ้าคู่อายุเสด ๒ อง** ไว้ยโชฏกสาสนาพระโคตมเจ้า ตราบต่อเท้า ๕๐๐๐พรันพระวสาแท้ดีหลี อรหนฺตาอรหนฺตีมคฺคญาณํ นิพฺพานปจฺจโย โหนฺตุเม นิจจํ ธุวํ ธุวํ ดั่งนิจิ่งแล

(๑๘) พระแผงไม้วัดสถารส

ที่ตั้ง ๓ บ้านสถารศ ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้มีโครงสร้างเช่นเดียวกับพระแผงไม้วัดพระเกิด กรอบรูปเป็นห้าเหลี่ยม ภายในประดับพระพิมพ์ ๘ แถว มีไม้บัวคั่น ไม่ปรากฏส่วนฐาน

การตกแต่ง แกะสลักไม้ พระพิมพ์เป็นพระพุทธรูปมารวิชัยประทับนั่งบนฐานบัวในซุ้ม

จำนวนพระพุทธเจ้า ๕๖ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๑๑๓ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงกรอบซุ้ม พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระเกิด/ วัดสถารถ

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ข) ซุ้มทรงปราสาท หมายถึง ซุ้มที่มีส่วนยอดอย่างอาคารประเภทปราสาท คือ เรือนซ้อนชั้น พบ ๑๑ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเชียงแข็ง (มีจารึก) พระแผงไม้ในวิหารวัดต้นแหลง ๕ แผง (มีจารึก ๓ แผง) พระแผงไม้วัดไชยภูมิ (น้ำต้วน) พระแผงไม้วัดบุปผาราม (มีจารึก) และ พระแผงไม้วัดหมอเมือง

(๑) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเชียงแข็ง แผงที่ ๑

ที่ตั้ง ๓๓ ซอย เทศบาลดำริห์ ๒ ตำบล ในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๒๓๙ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๓๐๔

ผู้สร้าง เจ้าขระหนอมฟ้าเมืองเชียงแขน (เชียงแข็ง)

ลักษณะ แผงไม้มีส่วนยอดเป็นซุ้มปราสาท โดดเด่นด้วยชั้นซ้อนสูงขึ้นไปจำนวนหลายชั้น รวมความสูงของยอดซุ้มปราสาทมีขนาดเท่ากับความสูงของส่วนตัวซุ้มในตอนกลาง สำหรับส่วนตัวซุ้มเองก็มีความพิเศษที่อยู่ในรูปทรงของกล่องสี่เหลี่ยม แต่งด้านบนให้โค้งแบบซุ้มหน้านาง ด้านในประดับพระพิมพ์เป็นแถว ๔ แถว มีไม้บัวคั่น ส่วนยอดเป็นหลังคาเอนลาดย่อเก็จไม้ ๑๒ รับส่วนจำลองของซุ้มย่อมุมไม้ ๑๒ ซ้อนกัน ๓ ชั้น ที่มุมของแต่ละชั้นแต่ง**ด้วยกระจังสามเหลี่ยม**ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ที่พบในจังหวัดน่าน ต่อด้วยปล้องไฉนในรูปทรงบัว ท้องไม้ลูกแก้วขนาดใหญ่จำนวน ๒ ชั้น รับปลียอดยาวที่สูงเพรียว ส่วนฐานเป็นฐานบัวย่อมุมไม้ ๑๒ รับกับส่วนยอด เว้าส่วนท้องไม้เข้าไปมากด้านหลังในส่วนของซุ้มปราสาทเจาะเป็นช่องเล็กๆ ประดับพระพิมพ์ลักษณะเหมือนกับพระพิมพ์ด้านหน้า มีจารึกด้านข้างแผงไม้

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ปั้นรักสมุก ประดับกระจกจีน ในส่วนไม้บัวคั่นแถวพระพิมพ์ประดับด้วยกระจกวงกลมขนาดเล็กเรียงต่อกันเป็นแถว ส่วนหน้านางแต่งบรรพ์แถลงที่โค้งไปตามส่วนด้านล่างของหลังคาเอนลาด เช่นเดียวกับส่วนหลังคาที่แต่งเป็นบัวคว่ำ ส่วนยอดปราสาทประดับกระจกในรูปทรงเรขาคณิต ด้านหน้าประดับพระพิมพ์เป็นแถว รวม ๒๘ องค์ ด้านหลังประดับพระพิมพ์ ๓ องค์ เป็นพระพุทธรูปมารวิชัยประทับนั่งบนฐานบัวที่แต่งด้วยกระจังสามเหลี่ยมเหนือฐาน มีรัศมีรอบพระเศียร

จำนวนพระพุทธเจ้า ๓๑ พระองค์ (ในจารึกระบุ ๑๑๔ องค์)

จารึก จารึกด้านข้างพระแผงไม้ อักษรธรรมล้านนา มี ๒๐ บรรทัด ดังนี้ จุลฺลสักฺกราชได้ ๑๑๒๓ ตัว (พ.ศ. ๒๓๐๔) สระเดณเข้ามาในโถมเสนา กัพฺโพทฺธ ขรมภิเส ไทยะ ภาสา ว่า ปลีร้วงเหม้า ในเดิรอสหววณนวจฺจณฺณ มีทิคุณโถงไทยภาสาว่าเดีร ๒ ...ยี่เพง เมงวัน ๑ ยามอรุรรุ่ง รฤกได้ย ๒๑ ตัว เมงวัน ๑ ไทยเมืองเร้า ตั้งมี ๑๕ นาธี ๔๔ หมายมี **เจ้าขระหนอมฟ้าเมืองเชียงแขน** เปนเคล้าภ้อมกับด้วยอัคคราชฌาญา ราชฺปุตฺตา ขตฺติยราชฺวงสาณา ชุตน แล เสวณฺณเจ้า ชุศน ได้มาส้างแปลง มักบาน ยัง**พุทธรูปเจ้า ๑๑๔ พระองค์** อันสฐิด อยู่ในสุวณฺณรฏฺฐ อันปรชช หลังนี้ เดิมเพื่อจักไว้ยคล้ำชูสาสนา ๕๐๐๐ วสฺสา ในวัษ**หลวงเชียงหมั้ร**ที่นี้แล ขอหื้อเปนประไจ แก่นิพิพานเจ้าแด่

ภาพประกอบที่ ๑๑๔
พระแผงไม้แบบซุ้มทรงปราสาท
พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเชียงแข็ง
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๒) – (๓) พระแผงไม้วัดพระธาตุแช่แห้งพระอารามหลวง ๒ แผง

ที่ตั้ง ๘๙ หมู่ที่ ๓ ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐

ขนาด แผงที่ ๑ สูงรวมฐาน ๘๐ เซนติเมตร แผงที่ ๒ สูงรวมฐาน ๑๑๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้เป็นงานฝีมือละเอียด ปราสาทชั้นซ้อนโดดเด่นด้วยนาคประดับ ซ้อน ๒ ชั้น ส่วนตอนกลางอยู่ในรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวนอนซึ่งต่างออกไปจากแผงไม้ส่วนมากที่เป็นแนวตั้ง มีเสาซุ้มประดับด้านข้าง เสาซุ้มแต่งด้วย**กระจังสามเหลี่ยม**นอกเสาทั้งบนและล่าง แบ่งพื้นที่ภายในออกเป็นสองส่วนเท่ากัน เขียนลายคำ เป็นพระพุทธเจ้าประทับนั่งบนฐานเขียงซ้อนกัน ๒ ชั้น โดยรอบเป็นช่อดอกไม้ในแจกัน ไม้เท้า บาตร ตาลปัตร แผงไม้ที่ ๑ ทำเสาคั่นระหว่างภาพพระพุทธเจ้า แผงไม้ที่ ๒ ไม่ทำเสาคั่น ส่วนยอดเป็นหลังคาเอนลาดประดับรูปนาคที่มีหงอนโค้งยาวเป็นเอกลักษณ์ เหนือส่วนนี้ในแผงที่ ๑ หักหายไป แต่สามารถวิเคราะห์ได้จากแผงไม้ที่ ๒ ที่มีโครงสร้างคล้ายกัน คือ เหนือส่วนหลังคาเอนลาดเป็นฐานบัวท้องไม้ลูกแก้ว รับฐานบัวอีก ๒ ชั้น โดยที่มุมฐานบัวด้านบนประดับกระจังสามเหลี่ยม ก่อนต่อด้วยปลียอดในส่วนบนสุด ส่วนฐานเป็นฐานบัวที่เว้าท้องไม้ลูกแก้วอกไก่เข้าไปมาก ประดับด้วย**กระจังสามเหลี่ยม**ทั้งด้านบนและด้านล่างล้อกับส่วนตอนกลาง ตั้งบนฐานเขียงสูง เฉพาะแผงไม้แผงที่ ๒ แต่งด้วยช่องสี่เหลี่ยมผืนผ้าในตอนกลางด้านบนและด้านล่างของตัวซุ้ม ซึ่งสันนิษฐานว่าภายในเขียนลายคำรูปพระพุทธเจ้า

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ทาสี ลายคำเขียน การตกแต่งที่โดดเด่นของแผงไม้เป็นการประดับกระจังสามเหลี่ยมในส่วนมุมต่างๆ ของแผงไม้

จำนวนพระพุทธเจ้า แผงที่ ๑ มี ๒ พระองค์ แผงที่ ๒ มี ๔ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๑๑๕
พระแผงไม้แบบซุ้มทรงปราสาท
วัดพระธาตุแช่แห้งพระอารามหลวง
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๔) พระแผงไม้ในวิหารวัดต้นแหลง แผงที่ ๑

ที่ตั้ง หมู่ที่ ๒ บ้านต้นแหลง ตำบลไชยวัฒนา อำเภอปัว จังหวัดน่าน ๕๕๑๒๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๙๐ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๔๓๕

ผู้สร้าง เทพพวลาภิกขุ

ลักษณะ แผงไม้มีความโดดเด่นที่ส่วนตอนกลางทำเป็นชั้นซ้อนกันขึ้นไปในลักษณะปราสาท คล้ายเจดีย์ โดยใน ๒ ชั้นล่างสุดมีซุ้มพระ ๔ ซุ้ม ๒ ชั้นบนสุดมีซุ้มพระ ๓ ซุ้ม รวม ๑๔ ซุ้ม แต่ละซุ้มคั่นด้วยเสาซุ้ม หัวเสาซุ้มเป็นดอกบัว ส่วนยอดอยู่ในทรงวิมาน ส่วนฐานเป็นฐานบัวตั้งบนฐานเขียงขนาดรับด้วยส่วนบัวคว่ำขนาดใหญ่ มีจารึกด้านหลัง

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ประดับกระจก ลายคำ การประดับกระจกพบในทุกส่วนของพระแผงไม้ในลักษณะการเดินเส้น เฉพาะตอนกลางของซุ้มวิมานและส่วนฐานแต่งด้วยกระจกวงกลมให้ล้อกัน ส่วนลายคำพบที่หัวเสา ภายในกรอบซุ้มทรงวิมานที่ขูดเป็นลายกลีบบัว และส่วนฐานที่เขียนรูปสัตว์หิมพานต์ ซึ่งไม่ปรากฏที่ใด ในแต่ละซุ้มพระประดับพระพิมพ์ ๒ องค์ จากร่องรอยที่เหลือพบว่าเป็นพระพุทธรูปลีลา

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์

จารึก อักษรธรรมล้านนา จุลศักราช ๑๒๕๔ (พ.ศ. ๒๔๓๕) เดิน ๑๒ เพ็ง เม็งวัน ๗ ไท ร้วงเม็ด รี (ย่อมาจากอันว่า) ฤก ได้ ๒๗ ตัว ปถมมูลลสัทธาหมายมี **เทพพวลาภิกขุ**เป็นเคล้าค็มี พร้อมกับด้วย พ่อแม่พี่น้อง สัมพันนา... วงสา ชุคน ค็จิ่งจักได้ รางส้างแปงยัง พุทธรูปพิมพา ไว้ค้ำชูพุทธสาสนา พระโคตมะเจ้า ตราบต่อเท้า ๕,๐๐๐ภวสฺวา แท้ดีหลี นิพฺพานํปรมํสุกฺขํ นิจฺจํ ธุวํ ธุวํ ตัว ร นักเน่อ

ภาพประกอบที่ ๑๑๖
พระแผงไม้แบบซุ้มทรงปราสาท
พระแผงไม้วัดต้นแหลง แผงที่ ๑
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๕) พระแผงไม้ในวิหารวัดต้นแหลง แผงที่ ๒

ที่ตั้ง หมู่ที่ ๒ บ้านต้นแหลง ตำบลไชยวัฒนา อำเภอปัว จังหวัดน่าน ๕๕๑๒๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๘๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้ลดรายละเอียด คงเหลือเพียงโครงสร้าง ส่วนตอนกลางเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าตั้งขึ้น ภายในเจาะเป็นช่อง ในลักษณะเรียงซ้อนกันขึ้นไป ๓ แถว แถวล่างมี ๔ ช่อง ชั้นที่ ๒ มี ๓ ช่อง และชั้นบนมี ๒ ช่อง ส่วนยอดเป็นชั้นปราสาทที่ประกอบด้วยชั้นหลังคาเอนลาด ที่มุมด้านล่างของหลังคาแต่งด้วยกนก เหนือหลังคาเอนลาดเป็นฐานบัวซ้อนกัน ๒ ชั้น โดยที่มุมด้านบนฐานบัวประดับกระจังสามเหลี่ยม ส่วนยอดเป็นดอกบัวตูมที่ประดับกระจังสามเหลี่ยม มองดูคล้ายไม้สองง่าม ส่วนฐานตอนบนเป็นฐานบัวที่เว้าท้องไม้ลูกแก้วอกไก่เข้าไปมาก แต่งด้วยกนกในส่วนที่เป็นกระจังสามเหลี่ยม ฐานตอนล่างเป็นฐานสี่เหลี่ยมปลายสอบขึ้นด้านบน มีขนาดใหญ่

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ทาสี ประดับพระพิมพ์ในซุ้ม จำนวน ๙ ซุ้ม รวม ๙ องค์ จากร่องรอยสันนิษฐานว่าเป็นพระพิมพ์พระพุทธรูปลีลา

จำนวนพระพุทธเจ้า ๙ พระองค์

จารึก

(๖) พระแผงไม้ในวิหารวัดต้นแหลง แผงที่ ๓

ที่ตั้ง หมู่ที่ ๒ บ้านต้นแหลง ตำบลไชยวัฒนา อำเภอปัว จังหวัดน่าน ๕๕๑๒๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๖๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้ลดรูปเช่นเดียวกับแผงที่ ๒ ส่วนตอนกลางอยู่ในรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าตั้งขึ้น ภายในเจาะเป็นช่องสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ ๓ ช่อง เรียงซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไป ช่องตอนล่างประดับพระพิมพ์ลีลา ๓ องค์ ช่องที่ ๒ ประดับพระพิมพ์ลีลา ๒ องค์ และชั้นบนสุด ๑ องค์ ช่องสี่เหลี่ยมชั้นบนสุดนี้ใช้เชื่อมพื้นที่ระหว่างส่วนตอนกลางและส่วนยอดที่เป็นหลังคาทรงวิมานที่ประกอบเครื่องลำยอง ส่วนยอดถัดขึ้นไปเป็นชั้นซ้อนของฐานบัวประดับกระจังสามเหลี่ยม ๒ ชั้น ต่อด้วยปลียอดดอกบัวตูมที่ยืดส่วนบนให้สูงขึ้น ส่วนฐานเป็นฐานบัว มีเดือยสี่เหลี่ยมใช้เชื่อมกับส่วนฐานตอนล่าง

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ทาสี พระพิมพ์เป็นพระลีลา

จำนวนพระพุทธเจ้า ๖ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๑๑๗
พระแผงไม้แบบซุ้มทรงปราสาท
พระแผงไม้วัดต้นแหลง แผงที่ ๒-๓
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๗) พระแผงไม้ในวิหารวัดต้นแหลง แผงที่ ๔

ที่ตั้ง หมู่ที่ ๒ บ้านต้นแหลง ตำบลไชยวัฒนา อำเภอปัว จังหวัดน่าน ๕๕๑๒๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๕๐ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๕๕๓

ผู้สร้าง พระสมพน สุธมฺโม พระเกียรติสัก กิตติสัมปันโน พระเจน อนุตตโร และสามเณรกิตติ สมาเณร อัพ สามเณร ฟิว

ลักษณะ แผงไม้ลดรายละเอียดในการตกแต่ง ให้คงเหลือเฉพาะโครงสร้าง ที่อยู่ในรูปปราสาท การประดับพระพิมพ์ไม่มีการแบ่งแยกพื้นที่ระหว่างตอนกลางและส่วนยอด เจาะเป็นซุ้มประดับพระพิมพ์ ๕ แถว โดยแต่ละซุ้มประดับพระพิมพ์ ๑ องค์ ส่วนฐานเป็นฐานบัวท้องไม้ลูกแก้วอกไก่ มีเดือยเป็นแผ่นไม้กว้างเท่ากับส่วนฐานเพื่อใช้ในการเชื่อมกับฐานส่วนล่าง มีจารึกด้านหลัง

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ทาสี เป็นกรอบแผงไม้และกรอบซุ้ม พระพิมพ์ในซุ้มของแถวที่ ๑ - ๒ มีจำนวนแถวละ ๓ ซุ้ม อยู่ในส่วนตอนกลางแผงไม้ ประดับพระพิมพ์ลีลา แถวที่ ๓ มี ๓ ซุ้ม โดยซุ้มมีขนาดเล็กกว่าแถวที่ ๑- ๒ อยู่ในส่วนหลังคาเอนลาด ประดับพระพิมพ์นั่งมารวิชัย แถวที่ ๔-๕ อยู่ในส่วนของปราสาทชั้นซ้อน มี ๒ ซุ้ม และ ๑ ซุ้มตามลำดับ ประดับพระพิมพ์นั่งมารวิชัย พระพิมพ์ทั้งหมดเป็นเนื้อผง สร้างขึ้นใหม่ใน พ.ศ. ๒๕๕๓

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑๒ พระองค์

จารึก ที่ฐานบัวด้านหน้า อักษรธรรมล้านนา อ่านได้ว่า พุทธสกราชได้ ๒๕๕๓ จุฬสกราช ๑๓๗๒ วันที่ ๑๔. เมสายน พระเจ้าอยู่หัว เสวยราชาสัมปัตติ ได้ ๖๔ ปลี เป็นรัชกาที่ ๙ สมเด็จพระญาณสังวอร เปนสังฆราชองที่ ๑๙ ปถมสมณ สมณสัทธา พระสมพน สุธมฺโม ภ เกียรติสัก กิตติสัมปันโน ภ เจน อนุตตโร แลสามเณนกิตติ สมาเณน อัพ สามเณน ฟิว ค็มีใจสัทธา ส้างยังพระพุทธพิมพา จั ไว้ยัง วัดต้นแหลง เพื่อสืบ ต่อ พระสาสนา หื้อได้ ๕,๐๐๐ วสฺสา

(๘) พระแผงไม้ในวิหารวัดต้นแหลง แผงที่ ๕

ที่ตั้ง หมู่ที่ ๒ บ้านต้นแหลง ตำบลไชยวัฒนา อำเภอปัว จังหวัดน่าน ๕๕๑๒๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๖๐ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๕๕๓

ผู้สร้าง พระเกียรติสัก กิตติสัมปันโน กับด้วยสามเณรวัดต้นแหลง

ลักษณะ แผงไม้เป็นเช่นเดียวกับพระแผงไม้วัดต้นแหลงแผงที่ ๔ แต่การประดับพระพิมพ์แบ่งเป็นแถว ๔ แถว คั่นด้วยไม้บัว ไม่เจาะเป็นช่อง แต่ละแถวประดับพระพิมพ์ ๕ องค์ ยกเว้นแถวบนประดับพระพิมพ์ ๓ องค์ ในซุ้มปราสาทที่ซ้อนชั้นเจาะเป็นช่อง ประดับพระพิมพ์อีก ๑ องค์ ต่อด้วยปลียอด ส่วนฐานเป็นฐานบัว มีเดือยสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ มีจารึกที่ฐาน

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ทาสีเป็นขอบแผงไม้ พระพิมพ์บนสุดเป็นพระลีลา นอกจากนั้นเป็นพระพิมพ์นั่งมารวิชัย เช่นเดียวกับพระพิมพ์ในแผงไม้แผงที่ ๔

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑๙ พระองค์

จารึก มี ๒ ด้าน เป็นอักษรธรรมล้านนา

ด้านหน้า อ่านได้ว่า พุทธศักราช ได้ ๒๕๕๓ จุลสักราชได้ ๑๓๗๒ ภ่ำว่า ได้วัน ที่ ๑๓ เดือรเมสายน ปถมสมณสัทธา พระเกียรติสัก กิตติสัมปันโน กับด้วยสามเณน วัดต้นแหลง ได้ส้างยัง พระพิมพา จักมีนาย ส่วย /สวย /เสวย บ้านกลาง ขุดช่องหื้อ ขอถวายทานสื่อต่อ พระพุทธสาสนา ตราบ ๕,๐๐๐ วสา แล

ด้านหลัง อักษรลบเลือน อ่านได้ว่า .. ธน.... ญาณธานาจ .เปน... ตวนมภา..... เสิ้ง.. พี่น้อง ดังนี้ .. ๑ นางบัว ๒ นางหมอก ๓ ธุปู่ ๔ นางสา บวดที่วัดจ่าฑวายเก่า ท่านเปนสหายกับกัญจน วัดม่วงตึ้ด

ภาพประกอบที่ ๑๑๘ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงปราสาท พระแผงไม้วัดต้นแหลง แผงที่ ๔-๕

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๙) พระแผงไม้วัดไชยภูมิ (น้ำต้วน)

ที่ตั้ง บ้านน้ำต้วน หมู่ที่ ๔ ตำบลฝายแก้ว อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้โดดเด่นด้วยปราสาทซ้อนชั้น ส่วนฐานที่เตี้ยส่งเสริมให้ส่วนยอดที่สูงชะลูดมีความพิเศษมากขึ้น ส่วนตอนกลางมีเสาซุ้มซ้อนกัน ๒ ชั้น ภายในประดับพระพิมพ์ ๒ องค์ ที่ปรากฏเฉพาะร่องรอยรัก เหนือเสาซุ้มชั้นในสุดเป็นซุ้มบรรพ์แถลง เหนือเสาซุ้มด้านนอกที่แต่งหัวเสาเป็นบัวคว่ำ ต่อด้วยส่วนท้องไม้ลูกแก้วอกไก่ ก่อนจะเป็นส่วนบัวหงาย เหนือขึ้นไปเป็นหลังคาเอนลาดที่เกิดจากส่วนบัวคว่ำขนาดใหญ่ของส่วนฐานบัว เหนือฐานบัวชั้นนี้เป็นปราสาทซ้อนชั้น ๒ ชั้น ที่มุมหลังคาเอนลาดแต่งนาค ส่วนที่มุมชั้นซ้อนเป็นกระจังสามเหลี่ยม ต่อด้วยปลียอดและฉัตร ๕ ชั้น โดยในตอนกลางของชั้นปราสาทและฐานบัวเหนือเหนือส่วนตอนกลางทำเป็นซุ้มพระขนาดเล็ก ภายในประดิษฐานพระพิมพ์มารวิชัย

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ประดับกระจก กลางซุ้มบรรพ์แถลงด้านในตกแต่งด้วยดอกไม้วงกลมประดับกระจก ส่วนฐานแกะกลีบบัวซ้อนกัน ๒ ชั้น

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒ พระองค์

จารึก

(๑๐) พระแผงไม้วัดบุปผาราม

ที่ตั้ง หมู่ที่ ๙ ตำบลฝายแก้ว อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน. ๕๕๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๘๒ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๔๔๒

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้โดดเด่นด้วยชั้นซ้อนปราสาทในส่วนบน ส่วนตอนกลางอยู่ในกรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้า ประกอบด้วยซุ้มซ้อนกัน ๒ ชั้น ภายในประดับพระพุทธรูปยืนบนหัวช้าง ๑ องค์ ส่วนหัวช้างนั้นอยู่ตอนกลางของฐานบัวที่เป็นส่วนฐานของพระแผงไม้ ส่วนยอดเป็นหลังคาเอนลาดประดับซุ้มบรรพ์แถลงซ้อนกัน ๒ ชั้น มีใบระกา เหนือขึ้นไปเป็นชั้นซ้อนของปราสาทจำลอง ๔ ชั้น ต่อด้วยปลียอดสูงและคงมีฉัตรชั้นบนสุด ชั้นซ้อนแต่ละชั้นประดับกระจังสามเหลี่ยม ส่วนฐานเป็นฐานบัวที่เว้าท้องไม้เข้าด้านในมากประดับหัวช้างในตอนกลาง ตั้งบนฐานสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่มากเมื่อเทียบกับแผงไม้

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ปิดทอง

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑ พระองค์

จารึก อักษรธรรมล้านนา อยู่ที่ด้านข้างแผงไม้ (สัน) อ่านได้ว่า สกฺกราชได้ ๑๒๖๑ ตัว (พ.ศ. ๒๔๔๒) ปลีกัดใค้เดือน ๕ หูราออก ๓ ฑ่ำ พร่ำว่าได้วัน ๖ ไทยกาบใจ้ปถมมูลฺลสัทฺธา แสนวิไชบ้านเมืองเลน แลภริยาชื่อว่สนางดวง เปนเคล้าแลลูกเต้าชายยิงแลลูกหลานพี่น้อง ชุผูชุคนแลผู้หถกัมฺม์ค้ำชู ค่ได้ส้างยังพุทธพิมฺพรูปอันแล้วไปด้วยไกสอรค่ได้ทารักหางยางเย้ แลติดยังสุวัณฺณ คำแกงแสงประจิด เรืองเรื่อ เพื่อไว้หื้อเปนที่ไหว้แลบูชาแก่ ศนแลเทวดาทังหลาย แท้ดีหลี ตราบต่อเต้าเสี้ยง ๕ พัน ภวสา ขอหื้อแล้วมโนรถคำปรารถนาอันเปนโลกิยโลกุตฺตร มีมคฺคปนะผลละนิพฺพานนธมฺมเจ้าแท้ดีหลี ตาบได้ไปได้เถิงนิพฺพานเจ้าเทอะ ยังท่วรเทียวไพมาใน วตฺตสงสาน ขอหื้อได้เกิฏในคตฺจิสองประการคือว่า เทวคตฺติแล มานุสาคตฺตินั้นชอหื้อได้เกิฏในปติรูปเทษ เขดอันมีแก้วเจ้า ๓ ประการแท้ดีหลี ยาจิตฺติปญฺญา ยาจิตฺติโภคา ยาจิตฺติเตชา อรหนฺตา มคยาณํ ทินฺนํนิพฺพานปจโยโหตุเมนิจํ ธุวํ ธุวํ

ภาพประกอบที่ ๑๑๙

พระแผงไม้ซุ้มทรงปราสาท

พระแผงไม้วัดไชยภูมิ (น้ำต้วน)/ วัดบุปผาราม

ที่มา: พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน

(๑๑) พระแผงไม้วัดหมอเมือง

ที่ตั้ง ๗๖ ตำบล หมอเมือง อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน ๕๕๑๗๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๒๐๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ การเป็นชั้นปราสาทของพระแผงไม้นี้ เกิดจากการแกะสลักตื้นๆ บนแผ่นไม้รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าปลายรูปทรงสามเหลี่ยม ส่วนตอนกลางประกอบด้วยเสาซุ้มซ้อนกัน ๒ ชั้น ภายในประดับพระพิมพ์เป็นแถว ๙ แถว คั่นด้วยไม้ลวดบัว แถวละ ๕ องค์ ส่วนยอดเป็นหลังคาเอนลาดประดับซุ้มบรรพ์แถลงในตอนกลาง ซ้อนกัน ๓ ชั้น แต่ละชั้นประดับกระจังสามเหลี่ยม ต่อด้วยยอดที่เป็นรูปดอกบัวตูม ส่วนฐานเป็นฐานบัวย่อมุมไม้ ๑๒ ที่มีส่วนท้องไม้เว้าเข้าไปมาก

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ปิดทอง

จำนวนพระพุทธเจ้า ๔๕ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๑๒๐ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงปราสาท

พระแผงไม้วัดหมอเมือง

ที่มา: พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน

ค) ซุ้มทรงวิมาน หมายถึง ซุ้มที่มียอดแหลมเหมือนป้านลมแอ่นเข้าแบบไม้โครงสร้างหลังคา มี ๒๘ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเชียงแข็ง ๖ แผง พระแผงไม้วัดแคว้ง พระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดร้องแง พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระเกิด พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดน้ำล้อม ๑๕ แผง พระแผงไม้วัดนิมิตรมงคล (วัดบ้านตึ๊ด) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดอรัญญาวาส และพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดหัวข่วง ๒ แผง มีรายละเอียดดังนี้

(๑) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเชียงแข็ง แผงที่ ๑

ที่ตั้ง ๓๓ ซอย เทศบาลดำริห์ ๒ ตำบล ในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๘๒ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้อยู่ในกรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้าแนวนอน ภายในเขียนพระพุทธรูปในกรอบสี่เหลี่ยม ๒ กรอบ เป็นภาพพระพุทธรูปมารวิชัย ประทับนั่งบนฐาน ภาพหนึ่งด้านหลังเขียนลายดอกไม้ ๒ ข้าง อีกภาพหนึ่งบาตรที่มีตาลปัตรเสียบไว้ และบังสูรย์ ส่วนยอดที่เป็นกรอบซุ้มรูปสามเหลี่ยม ตอนกลางเจาะเป็นช่องสี่เหลี่ยมเขียนลายคำภาพพระพุทธรูปมารวิชัย นั่งขัดสมาธิเพชร ด้านข้างเป็นบาตร ตาลปัตร และบังสูรย์ ยอดกรอบซุ้มเป็นดอกบัวตูม ส่วนฐานเป็นฐานเขียงขนาดใหญ่

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ลายคำ ปั้นรักประดับกระจก ภายในกรอบซุ้มรูปสามเหลี่ยม ตกแต่งลวดลายด้วยการปั้นรักสมุกเป็นรูปดอกไม้กลม ๓ ดอก ส่วนฐานประดับกระจกเป็นลายแก้วชิงดวง

จำนวนพระพุทธเจ้า ๓ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๑๒๑ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงวิมาน พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเชียงแข็ง แผงที่ ๑
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๒) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเชียงแข็ง แผงที่ ๒

ที่ตั้ง ๓๓ ซอย เทศบาลดำริห์ ๒ ตำบล ในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๘๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ ไม่แบ่งพื้นที่ระหว่างส่วนตอนกลางกับกรอบซุ้ม ประดับพระพิมพ์ ๕ แถว ส่วนตอนกลางไม่มีเสาซุ้ม และกรอบซุ้มก็ลดรูปไม่ปรากฏเครื่องลำยอง คงมีเค้าโครงรูปสามเหลี่ยมของซุ้มทรงวิมาน ส่วนฐานเป็นฐานเขียงที่เว้าท้องไม้เข้าด้านในมาก

การตกแต่ง แกะสลักไม้ พระพิมพ์น่าจะเป็นพระพิมพ์แบบพระพุทธรูปในซุ้มโพธิ์ ที่เรียกว่าพระพิมพ์ปกโพธิ์เช่นเดียวกับที่ประดับในพระแผงไม้อื่นของวัด

จำนวนพระพุทธเจ้า ๓๖ องค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๑๒๒ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงวิมาน
พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเชียงแข็ง แผงที่ ๒
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๓) – (๖) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเชียงแข็ง แผงที่ ๓ - ๖

ที่ตั้ง ๓๓ ตำบล ในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐

ขนาด แผงที่ ๓ สูงรวมฐาน ๙๘ เซนติเมตร แผงที่ ๔ สูงรวมฐาน ๑๐๐ เซนติเมตร แผงที่ ๕ สูงรวมฐาน ๘๐ เซนติเมตร แผงที่ ๖ สูงรวมฐาน ๘๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ มีลักษณะคล้ายคลึงกัน เป็นแผงไม้ที่เรียบง่าย ไม่แบ่งพื้นที่ประดับพระพิมพ์ โดยพระพิมพ์ถูกประดับไว้เป็นถว มีไม้บัวคั่น ตกแต่งกรอบซุ้มด้วยลายคำ

การตกแต่ง แกะสลักไม้ พระแผงไม้แผงที่ ๓ ประดับพระพิมพ์ ๑๐ แถว แผงที่ ๔ ประดับพระพิมพ์ ๘ แถว แผงที่ ๕ ประดับพระพิมพ์ ๖ แถว แผงที่ ๖ มี ๗ แถว ทั้งหมดสันนิษฐานว่าเป็นพระพิมพ์ปกโพธิ์เช่นเดียวกัน

จำนวนพระพุทธเจ้า พระแผงไม้แผงที่ ๓ มี ๓๖ พระองค์ แผงที่ ๔ มี ๓๑ พระองค์ แผงที่ ๕ ไม่ทราบจำนวนที่แน่นอน แผงที่ ๖ มี ๓๕ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๑๒๓ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงวิมาน พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเชียงแข็ง แผงที่ ๓ -๖
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๗) พระแผงไม้วัดแคว้ง

ที่ตั้ง ๒๗ หมู่ที่ ๒ ตำบลหนองแดง อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน ๕๕๑๗๐

ขนาด สูงรวมฐาน เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๔๑๔

ผู้สร้าง เจ้าวิจิตฺถแลนายฝั้น แลลูกเต้าชุศน แลภริยา

ลักษณะ สร้างขึ้นแบบเรียบง่าย ไม่แบ่งพื้นที่ระหว่างส่วนตอนกลางกับส่วนกรอบซุ้มประดับประพิมพ์ ๕ แถว จำนวน ๒๐ องค์ ไม่ปรากฏส่วนฐาน มีจารึกบริเวณไม้บัวคั่นแถวพระพิมพ์

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ทาสีขอบแผงไม้เป็นสีแดง พระพิมพ์เป็นพระพุทธรูปมารวิชัยบนฐานบัวในซุ้มที่ปลายกรอบซุ้มเป็นนาค มีรัศมีแผ่ออกจากพระเศียร

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๐ พระองค์ (ในจารึกระบุว่ามี ๒๑ พระองค์)

จารึก ด้านหน้า บริเวณไม้บัวคั่นแถวพระพิมพ์ อักษรธรรมล้านนา ๓ บรรทัด อ่านได้ว่าจุลสัขาดได้ ๑๒๓๓ (พ.ศ. ๒๔๑๔) เดือร ๓ ออก ๔ ค่ำ มูลลสัทฺธาหมายมีเจ้าวิจิตฺถแลนายฝั้น แลลูกเต้าชุศน แลภริยา แห่งมันแล พี่น้องชุศนได้จัดส้าง พร้อมยังพุทธพิมพาเจ้า ๒๑ พระองถวายไว้ยค้ำสาสนา ตราบ ๕ พัน ภวสฺสา

(๘) พระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดร้องแง

ที่ตั้ง บ้านร้องแง หมู่ที่ ๗ ตำบลวรนคร อำเภอปัว จังหวัดน่าน ๕๕๑๒๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๐๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้มีลักษณะเรียบง่าย คล้ายกับแผงไม้วัดเชียงแข็ง กรอบซุ้มและตัวซุ้มไม่แบ่งพื้นที่ในการประดับพระพิมพ์ โดยประดับเต็มแผง มี ๗ แถว กรอบซุ้มที่เป็นทรงวิมานต่อส่วนยอดเป็นดอกบัวตูม

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ทาสี พระพิมพ์แบบพระพุทธรูปมารวิชัยบนฐานบัว

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์

จารึก

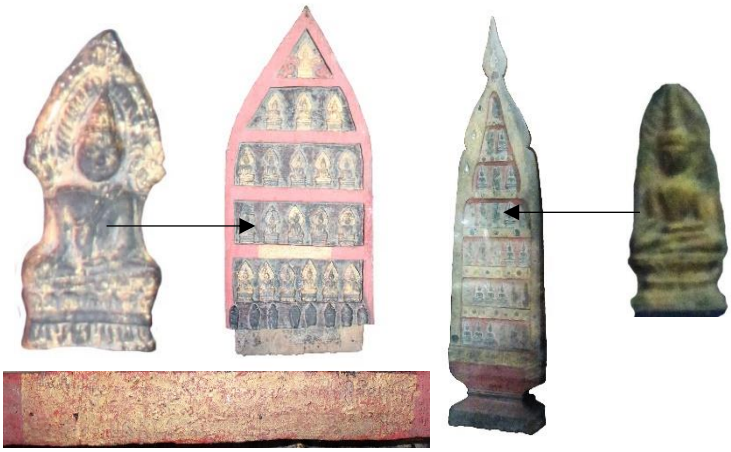

ภาพประกอบที่ ๑๒๔

พระแผงไม้แบบซุ้มทรงวิมาน

พระแผงไม้วัดแคว้ง/ กุฏิเจ้าอาวาสวัดร้องแง

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๙) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระเกิด

ที่ตั้ง ตำบล ในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๒๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้นี้มีความพิเศษที่มีการต่อด้านข้างออกจากแผงไม้หลักทั้งสองข้าง โดยแผงไม้หลักเป็นแผ่นไม้สี่เหลี่ยมผืนผ้าปลายแหลมในลักษณะกรอบทรงวิมาน ไม่แบ่งพื้นที่ระหว่างส่วนตอนกลางกับส่วนกรอบซุ้ม ภายในประดับพระพิมพ์ ๖ แถว ในแต่ละแถวประดับพระพิมพ์ลักษณะต่างกัน จำนวน ๔ องค์ ยกเว้นแถวบนสุดในกรอบสามเหลี่ยมมี ๓ องค์ แต่ละแถวคั่นด้วยไม้บัว ขอบนอกของแผงไม้หลักแต่งด้วยใบระกาตลอดทั้งแผง ส่วนด้านข้างที่เสริมเข้ามาแบ่งเป็นช่องด้านบนสีดำ ด้านล่างสีแดง ขอบสีทอง ส่วนฐานเป็นฐานสี่เหลี่ยมแผ่กว้าง

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ปิดทอง ในส่วนของไม้บัวคั่นแถวพระพิมพ์ ปิดทองฉลุลายเป็นลายดอกซีกดอกซ้อน

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒๓ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๑๒๕

พระแผงไม้ซุ้มทรงวิมาน

พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระเกิด

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๑๐) – (๒๔) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดน้ำล้อม แผงที่ ๑ - ๑๕

ที่ตั้ง ๑๗๑ ซอย เทศบาลดำริห์ ๔ ตำบล ในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๕๗ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้เป็นแผ่นแกะสลักไม้ ลักษณะเช่นเดียวกันทั้งหมด ตอกนลางเป็นสี่เหลี่ยมในลักษณะกรอบรูป ภายในเขียนลายคำพระพุทธเจ้าประทับนั่งมารวิชัย ด้านหน้าเป็นกระจกใส ส่วนยอดเป็นสามเหลี่ยมทรงวิมาน โดยมีดอกไม้กลมขนาดใหญ่ประดับเชื่อมระหว่างส่วนตอนกลางกับส่วนยอด ส่วนฐานเป็นฐานบัวที่เว้าท้องไม้เข้าด้านในมาก

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ปั้นรักสมุก ประดับกระจก การปั้นรักสมุกพบที่ฐานด้านล่างของกรอบสี่เหลี่ยมตอนล่าง และในส่วนยอดปั้นเป็นรูปดอกไม้กลม โดยประดับกระจกจีนวงกลมในตอนกลางของดอกไม้ ปิดทองเป็นกรอบสี่เหลี่ยม

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑ พระองค์

จารึก

(๒๕) พระแผงไม้วัดนิมิตรมงคล (วัดบ้านตึ๊ด)

ที่ตั้ง ตำบล วรนคร อำเภอปัว จังหวัดน่าน ๕๕๑๒๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๕๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้เป็นแผ่นแกะสลักไม้ลักษณะคล้ายกับวัดน้ำล้อม ตอนกลางเป็นรูปสี่เหลี่ยม เขียนลายคำภาพพระพุทธเจ้าประทับนั่งมารวิชัยบนฐานที่แต่งผ้าทิพย์ มีตาลปัตรด้านข้างทั้งสอง ส่วนยอดและฐานหักหาย

การตกแต่ง แกะสลักไม้

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑ พระองค์

จารึก

(๒๖) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดอรัญญาวาส

ที่ตั้ง ๙๖ ตำบล ในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๕๐ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๔๒๕

ผู้สร้าง นางผัน

ลักษณะ แผงไม้ประกอบด้วยพระแผง ๒ แผงในฐานเดียวกัน แต่ละแผงลักษณะเช่นเดียวกันพระแผงไม้วัดน้ำล้อมกับวัดนิมิตรมงคล (วัดบ้านตึ๊ด) ภายในเขียนลายคำภาพพระพุทธเจ้าประทับนั่งมารวิชัยบนฐานเขียง ไม่มีผ้าทิพย์ ด้านข้างทั้งสองเป็นดอกบัว มีจารึกด้านหลัง

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ทาสี

จำนวนพระพุทธเจ้า ๒ พระองค์

จารึก อักษรธรรมล้านนา ๒ บรรทัด อ่านได้ว่า ศักราชได้ ๑๒๔๔ ตัว (พ.ศ. ๒๔๒๕) ปลีเต่าสง้า เดิรยี่เพง ได้บวดพุทธรูปเจ้า ๒ ภะอง สาสธัมมเจ้าพิมฺพ... รี ปฐมูลลสัทธา หมายมี นางผัน เปนเคล้า พร้อม กับ ด้วย.... ศนได้ส้าง พุทธรูบพระเจ้า ๒ อง ไว้ไหว้แลปู่จา แก่ศนแลเทวดาทล้า (ทังหลาย) แท้ดีหลีนิจํธุวํ ธุวํ

ภาพประกอบที่ ๑๒๖

พระแผงไม้แบบซุ้มทรงวิมาน

พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดน้ำล้อม/ วัดนิมิตรมงคล (วัดบ้านตึ๊ด)/ พิพิธภัณฑ์วัดอรัญญาวาส

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๒๗) – (๒๘) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดหัวข่วง แผงที่ ๑ - ๒

ที่ตั้ง ๗๗ ถนนมหาพรหม ตำบลในเวียง อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๕๕ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ ทั้งสองแผงมีลักษณะเช่นเดียวกัน แผงไม้เป็นแผ่นแกะสลักไม้ กรอบสี่เหลี่ยมในตอนกลางทำเป็นกรอบรูป ภายในเขียนลายคำภาพพระพุทธเจ้ามารวิชัย ประทับนั่งบนฐานบัวสูงมีผ้าทิพย์ ส่วนฐานเป็นฐานบัวคว่ำ

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ลายคำ แผงที่ ๑ สองข้างพระพุทธเจ้าในตอนกลางเขียนเป็นดอกไม้ ลักษณะเดียวกับลายเครือดอกในส่วนของหน้าบัน เครื่องลำยองเป็นนาคสะดุ้ง ใบระกาเป็น

ลายกนก แผงที่ ๒ ด้านข้างพระพุทธเจ้าเขียนลายดอกไม้ และกนกหัวม้วนคล้ายอุณาโลม ยอดเป็นวิมานมีเครื่องลำยอง หน้าบันเขียนลายเครือดอกไม้ที่ซ้อนกันเป็นชั้นขึ้นไป

จำนวนพระพุทธเจ้า แผงละ ๑ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบ ๑๒๗

พระแผงไม้แบบซุ้มทรงวิมาน

พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดหัวข่วง แผงที่ ๑-๒

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๒๙) พระแผงไม้วัดหมอเมือง

ที่ตั้ง ๔๑ ตำบลหมอเมือง อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน ๕๕๑๗๐

ขนาด สูงรวมฐาน เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้แสดงกรอบซุ้มที่เป็นจั่วประกอบเครื่องลำยอง มีใบระกา หางหงส์แบบตัวเหงา ไม่แบ่งพื้นที่ประดับพระพิมพ์ในส่วนตอนกลางและกรอบซุ้ม ส่วนตอนกลางมีเสาซุ้มตกแต่งฐานบัวซ้อนกัน ๒ ชั้นในส่วนตอนบนและล่างของเสาซุ้ม ประดับพระพิมพ์ ๓ แถว ส่วนฐานหักพังไม่ทราบเค้าโครงเดิม

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ประดับกระจกจีนในส่วนกรอบซุ้ม จากร่องรอยที่เหลือสันนิษฐานว่าจะเป็นพระพิมพ์ปรกโพธิ์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๘ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบ ๑๒๘

พระแผงไม้แบบซุ้มทรงวิมาน

พระแผงไม้วัดหมอเมือง

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ง) ซุ้มหน้านาง คำว่าซุ้มหน้านางนี้ กรอบบนของซุ้มเป็นรูปโค้งมีปลายยอดแหลมตอนกลาง ขณะที่กรอบล่างเว้าโค้งลงในทิศตรงข้ามคล้ายการล้อไปตามโครงไรผมของสตรี พบเพียง **๑ แผง** ได้แก่พระแผงไม้วัดพระธาตุแช่แห้งพระอารามหลวง เป็นพระแผงไม้ที่สร้างขึ้นใหม่

(๑) พระแผงไม้ในวิหารวัดพระธาตุแช่แห้งพระอารามหลวง

ที่ตั้ง ๘๙ หมู่ที่ ๓ ตำบลม่วงตึ๊ด อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๖๐ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๕๖๗

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้ส่วนตอนกลางไม่แยกออกจากส่วนกรอบซุ้ม ประดับพระพิมพ์เรียงกันเป็นแถวเต็มพื้นที่ มี ๙ แถว ส่วนตอนกลางมีเสาซุ้ม กรอบซุ้มเป็นซุ้มหน้านางประดับใบระกาที่ยืดสูงขึ้นในตอนกลาง ปลายซุ้มเป็นตัวเหงา ส่วนฐานเป็นฐานบัวคว่ำแต่งกลีบบัว

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ลายคำเทคนิคขูดลาย

จำนวนพระพุทธเจ้า ๖๐ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบ ๑๒๙

พระแผงไม้แบบซุ้มหน้านาง

พระแผงไม้ในวิหารวัดพระธาตุแช่แห้งพระอารามหลวง

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

จ) ซุ้มประรำ พบ ๑ แผง ได้แก่ พระแผงไม้วัดต้นแหลง

(๑) พระแผงไม้วัดต้นแหลง

ที่ตั้ง หมู่ที่ ๒ บ้านต้นแหลง ตำบลไชยวัฒนา อำเภอปัว จังหวัดน่าน.๕๕๑๒๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๔๘ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้แบบหลังคาตัด เป็นสี่เหลี่ยมในตอนกลาง แบ่งพื้นที่ด้านในเป็น ๓ แถว คั่นด้วยไม้บัว ไม่มีเสาซุ้มประดับ ยอดเป็นรูปบัวคว่ำประดับแกะสลักไม้รูปดอกบัวตูมชูสูงขึ้นไปเรียงกันไปตามความยาวของฐานบัวคว่ำในลักษณะของหลังคาตัด ดอกบัวตูมที่ชูสูงขึ้นไปมีจำนวน ๕ ดอก ส่วนฐานเป็นแท่นไม้แต่งให้อยู่ในโครงสร้างรูปบัวคว่ำที่ประดับเหงา

การตกแต่ง ประดับพระพิมพ์จำนวนเป็นแถว แถวล่างสุดเป็นพระลีลาจำนวน ๖ องค์ สองแถวบนเป็นพระพิมพ์ใบหอก แถวละ ๔ องค์

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑๔ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๑๓๐
พระแผงไม้แบบซุ้มประรำ
พระแผงไม้วัดต้นแหลง
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ฉ) ซุ้มมณฑป พบจำนวน ๗ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระเกิด ๔ แผง วิหารวัดต้นแหลง พิพิธภัณฑ์วัดเชียงแข็ง และพิพิธภัณฑ์วัดน้ำล้อม มีรายละเอียดดังนี้

(๑) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระเกิด แผงที่ ๑

ที่ตั้ง ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๕๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้เป็นแผ่นแกะสลักไม้ กรอบซุ้มเกิดจากการซ้อนชั้นของหลังคาเอนลาด ๒ ชั้น ก่อนต่อด้วยปลียอด ตอนกลางเป็นแผ่นไม้สี่เหลี่ยมในลักษณะกรอบรูป เขียนภาพพระพุทธเจ้าประทับนั่งมารวิชัยในซุ้มบนฐานเขียงเตี้ยๆ เขียนสีเหลืองบนพื้นดำ ปิดกระจกด้านหน้า ส่วนฐานเป็นฐานสี่เหลี่ยมหนา เจาะตอนกลางให้เป็นร่องเพื่อใช้สวมแผงไม้ พื้นที่ด้านข้างที่เหลือเขียนอุบาสกอุบาสิกากำลังยกมือไหว้ ปิดกระจกด้านหน้าเช่นกัน

การตกแต่ง แกะสลักไม้ เขียนสีเหลืองบนพื้นสีแดงในส่วนรายระเอียด และเขียนสีเหลืองบนพื้นสีดำในส่วนภาพบุคคล

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑ พระองค์

จารึก อักษรลบเลือน อ่านไม่ได้

(๒) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระเกิด แผงที่ ๒

ที่ตั้ง ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๕๕ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๔๒๔

ผู้สร้าง สามเณรธนวงพร้อมพ่อและญาติทุกคน

ลักษณะ แผงไม้เป็นแผ่นแกะสลักไม้ การซ้อนชั้นของหลังคาลดรูป เหลือเพียงส่วนหลังคาเอนลาดด้านล่าง ที่ซ้อนขึ้นไปทำเป็นชั้นฐานของส่วนยอดแทน แต่ก็ยังคงอยู่ในเค้าโครงชั้นปราสาท ภายในกรอบตอนกลางเขียนพระพุทธเจ้ามารวิชัยประทับนั่งบนฐาน ส่วนฐานอยู่ในโครงสร้างฐานบัวขนาดใหญ่ พื้นที่ว่างของฐานใช้เขียนจารึก ใต้ฐานบัวเป็นฐานสี่เหลี่ยมเตี้ยๆ ที่แผ่กว้างออกไปด้านข้างอีกชั้นหนึ่ง

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ลายคำ ในส่วนยอดหลังคาเอนลานแป้นเกล็ดเรียงซ้อนกัน และลายดอกไม้ในกรอบสามเหลี่ยมในตอนกลางคล้ายกับส่วนบรรพ์แถลง

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑ พระองค์

จารึก อักษรธรรมล้านนา อ่านได้ว่า ... ๑๒๔๓ ตัว (พ.ศ. ๒๔๒๔) ธนวงสามเณร ภ้อมกับพ่อ ญาติชู่คน ส้างแล นิพฺพานปจฺจโยโหตุโน

ภาพประกอบที่ ๑๓๑
พระแผงไม้แบบซุ้มทรงมณฑป
พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระเกิด
แผงที่ ๑-๒
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๓) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระเกิด แผงที่ ๓

ที่ตั้ง ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๕๕ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้เป็นแผ่นแกะสลักไม้ เขียนลายคำด้วยการขูดเส้นทั้งแผง ตอนกลางเป็นกรอบรูปประดับเสาซุ้ม ด้านในกรอบเป็นภาพพระพุทธเจ้าประทับนั่งมารวิชัยบนบัลลังก์ที่มีผ้าทิพย์ โดยรอบเขียนไม้เท้า บาตร คณโฑ อันเป็นเครื่องธุดงค์ของพระสงฆ์ ส่วนยอดทำเป็นหลังคาทรงวิมานซ้อนชั้น ๒ ชั้น ต่อด้วยปลียอด ส่วนฐานเป็นบัวท้องไม้ลูกแก้วอกไก่ เขียนกลีบบัว

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ลายคำเทคนิคขูดลาย โดดเด่นด้วยหลังคาทรงวิมานที่แต่งเป็นไม้แป้นเกล็ดตามแบบหลังคาอาคารล้านนาโบราณ สำหรับจีวรพระพุทธเจ้าเขียนเหมือนจริงให้เห็นรายละเอียดของจีวรที่พับทบไปมาซึ่งไม่ค่อยปรากฏที่ใด

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑ พระองค์

จารึก

(๔) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระเกิด แผงที่ ๔

ที่ตั้ง ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๕๑ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้เป็นแผ่นแกะสลักไม้ ภายในกรอบสี่เหลี่ยมตอนกลางเขียนลายคำภาพพระพุทธเจ้าประทับนั่งมารวิชัยบนฐานบัว ด้านข้างเป็นบาตร ตาลปัตร คนโฑ ไม้เท้า อันเป็นเครื่องธุดงค์พระสงฆ์ ยอดเป็นแบบวิมาน ประดับเครื่องลำยอง ส่วนฐานเป็นบัวคว่ำบนฐานสี่เหลี่ยม

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ลายคำ ในส่วนหน้าบันเขียนลายเครือดอก โดดเด่นด้วยดอกไม้ดอกใหญ่ในตอนกลางด้านบน ช่อฟ้าเขียนลายกนก มีใบระกา ส่วนยอดเป็นใบระกาสองใบขนาดใหญ่บรรจบกัน คันทวยเขียนลายกนก ส่วนฐานเขียนลายกลีบบัวคว่ำ

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๑๓๒

พระแผงไม้แบบซุ้มทรงมณฑป

พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระเกิด แผงที่ ๓-๔

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๕) พระแผงไม้ในวิหารวัดต้นแหลง

ที่ตั้ง หมู่ที่ ๒ (บ้านต้นแหลง) ตำบลไชยวัฒนา อำเภอปัว จังหวัดน่าน

ขนาด สูงรวมฐาน ๖๘ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้เป็นแผ่นไม้ ชั้นซ้อนหลังคาลดรูป ตอนล่างเป็นหลังคาเอนลาดรับส่วนปราสาทย่อก่อนเป็นปลียอด ภายในกรอบตอนกลางประดับพระพิมพ์ ๒ แถว ส่วนฐานเป็นฐานบัวที่เว้าส่วนท้องไม้เข้าด้านในมาก ตั้งบนฐานบัวคว่ำที่แต่งกนกด้านข้างทั้งสอง

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ลายคำ ประดับกระจกจีน ในส่วนหลังคาเอนลาด ตอนกลางเป็นวงกลม เขียนภาพดอกบัว โดยรอบวงกลมเขียนเครือเถา ในส่วนกรอบตอนกลางพบร่องร่อยการประดับกระจกจีน ส่วนฐานเขียนลายคำรูปนาค พระพิมพ์เป็นพระลีลา

จำนวนพระพุทธเจ้า ๘ พระองค์

จารึก

(๖) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเชียงแข็ง

ที่ตั้ง ๓๓ ซอย เทศบาลดำริห์ ๒ ตำบล ในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๖๓ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ ลักษณะเป็นแผ่นไม้ หลังคาชั้นซ้อนเกิดจากหลังคาเอนลาดซ้อนกัน ๒ ชั้น ต่อด้วยปลียอด ส่วนตอนกลางเป็นกรอบรูป ภายในกรอบรูปแบ่งเป็น ๒ ส่วน ส่วนล่างแบ่งเป็น ๒ ช่อง ส่วนบนมี ๑ ช่อง ในช่องประดับพระพุทธรูป ด้านข้างพระพุทธรูปเป็นดอกบัว บาตรและตาลปัตร ส่วนฐานเป็นฐานบัวท้องไม้ลูกแก้วอกไก่

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ลายคำ ตอนกลางของหลังคาเอนลาดเขียนลายดอกไม้ดอกใหญ่เพียงดอกเดียว ส่วนฐานบัวเขียนลายผ้าทิพย์ซึ่งไม่ปรากฏที่ใด

พระพุทธเจ้า ๓ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๑๓๓

พระแผงไม้แบบซุ้มทรงมณฑป

พระแผงไม้ในวิหารวัดต้นแหลง/ พิพิธภัณฑ์วัดเชียงแข็ง

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๗) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดน้ำล้อม

ที่ตั้ง ๑๗๑ ซอย เทศบาลดำริห์ ๔ ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๔๕ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้เป็นแผ่นแกะสลักไม้ ส่วนตอนกลางเป็นสี่เหลี่ยมที่ปลายสอบขึ้นเล็กน้อย ภายในประดับจิตรกรรมพระพุทธเจ้านั่งมารวิชัยบนฐานมีผ้าทิพย์ด้านหน้า ด้านข้างเขียนบาตรและตาลปัตร ตกแต่งพื้นหลังด้วยลายเส้น ขีดขนานไปกับการแผ่ออกจากพระวรกาย ด้านหน้าใช้กระจกใสปิดไว้ ส่วนยอดเป็นหลังคายอดตัด รับปลียอดดอกบัวตูม ส่วนฐานเป็นฐานสูงในโครงสร้างรูปสี่เหลี่ยมที่ซ้อนชั้นจำนวนมาก

การตกแต่ง แกะสลักไม้ เขียนสีเป็นภาพพระพุทธเจ้าในตอนกลาง

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๑๓๔

พระแผงไม้แบบซุ้มทรงมณฑป

พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดน้ำล้อม

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ช) ซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด ได้แก่ซุ้มทรงอื่นๆ ที่ไม่ได้อธิบายไว้ด้านบน ประกอบด้วย กรอบกลีบบัว มีจำนวน ๙ แผง กรอบโค้งมน มี ๒ แผง รูปทรงตุง พบ ๘ แผง กรอบนาค ๑ แผง รวม ๑๘ แผง มีรายละเอียดดังนี้

กรอบกลีบบัว มีจำนวน ๙ แผง ได้แก่ พระแผงไม้วัดธงหลวง ๑ แผง วัดน้ำลัด ๔ แผง วัดพระเกิด ๓ แผง วัดร้องแง ๑ แผง ดังนี้

(๑) พระแผงไม้วัดธงหลวง

ที่ตั้ง ๘๙ มหาพรหม ตำบล ผาสิงห์ อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๓๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ มีขนาดเล็ก สร้างแบบเรียบง่าย ไม่มีการตกแต่งใด เป็นพระแผงไม้รูปทรงกลีบบัว ที่ประดับพระพิมพ์ ๕ แถว นับจำนวนพระพิมพ์ไม่ได้

การตกแต่ง แกะสลักไม้

จำนวนพระพุทธเจ้า ระบุไม่ได้

จารึก

(๒) พระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดน้ำลัด แผงที่ ๑

ที่ตั้ง บ้านน้ำลัด หมู่ที่ ๖ ตำบลสถาน อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน ๕๕๑๕๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๘๐ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๔๓๗ สร้างพระแผงไม้ และ พ.ศ. ๒๕๓๕ สร้างพระพิมพ์ประดับใหม่

ผู้สร้าง พระพิมพ์สร้างโดยสหภิญฺโญภิกขุ จารึกโดยทิพฺพเมธีภิกขุ

ลักษณะ สร้างแบบเรียบง่าย ไม่มีการตกแต่ง ในรูปทรงกลีบบัว ประดับพระพิมพ์ ๔ แถว มีไม้บัวคั่น

การตกแต่ง แกะสลักไม้ เขียนสีแดงบนพื้นสีดำ เป็นลายเครือเถาในกรอบซุ้มด้านบน และลายดอกไม้สี่กลีบบนไม้บัวคั่นแถวพระพิมพ์ พระพิมพ์เป็นพระพุทธรูปลีลา

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑๔ พระองค์

จารึก ด้านหลัง อักษรธรรมล้านนา อ่านได้ว่า พระเจ้าทังมวลฝูลนี้ใส่ปลีสกฺขา สหภิญฺโญภิกขุส้างแปงค้ำสาสนา ๕๐๐๐วสา สกฺขาศ ๑๓๕๔ (พ.ศ. ๒๕๓๕) ทิพฺพเมธีภิกขุปิดคำปูชาพิมพ์พระเจ้า (พระแผงไม้) นี้ มีมาแต่สกฺกขาศ ๑๒๕๖ (พ.ศ. ๒๔๓๗) แล

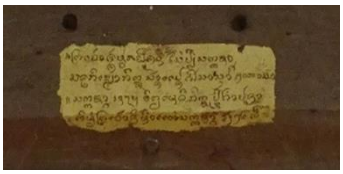

ภาพประกอบที่ ๑๓๕
พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด ทรงกลีบบัว
พระแผงไม้วัดธงหลวง/ ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดน้ำลัด
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๓) พระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดน้ำลัด แผงที่ ๒

ที่ตั้ง บ้านน้ำลัด หมู่ที่ ๖ ตำบลสถาน อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน ๕๕๑๕๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๔๕ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ สร้างแบบเรียบง่าย ไม่มีการตกแต่ง ในรูปแบบกลีบบัว ประดับพระพิมพ์เป็นแถวในตอนกลาง ๔ แถว

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ทาสี ปิดทองที่พระพิมพ์ จำนวนพระพิมพ์ ๑๓ องค์ เป็นพระพิมพ์ยอดขุนพล เช่นเดียวกับที่ประดับไว้ในวิหารและศาลาวัดน้ำลัด ในลักษณะกรอบสี่เหลี่ยม

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑๓ พระองค์

จารึก

(๔) พระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดน้ำลัด แผงที่ ๓

ที่ตั้ง บ้านน้ำลัด หมู่ที่ ๖ ตำบลสถาน อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน ๕๕๑๕๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๒๘ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ สร้างแบบเรียบง่าย ในรูปทรงกลีบบัว ประดับพระพิมพ์ ๔ องค์ ๒ แถว เป็นพระพิมพ์ใบหอก

การตกแต่ง แกะสลักไม้

จำนวนพระพุทธเจ้า ๔ พระองค์

จารึก

(๕) พระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดน้ำลัด แผงที่ ๔

ที่ตั้ง บ้านน้ำลัด หมู่ที่ ๖ ตำบลสถาน อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน ๕๕๑๕๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๕๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ สร้างแบบเรียบง่าย รูปทรงกลีบบัวที่โค้งแหลม ประดับพระพิมพ์ ๒ แบบ ได้แก่ พระพิมพ์ลีลาที่มีขนาดใหญ่ กับพระพิมพ์มารวิชัยขนาดเล็ก ประดับเป็นแถวในช่องที่เจาะไว้ มาเขียนลวดลายในภายหลัง

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ทาสีแดง

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑๓ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๑๓๖ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด ทรงกลีบบัว พระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดน้ำลัด
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๖) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระเกิด แผงที่ ๑

ที่ตั้ง ๒๑ ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๗๒ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ อยู่ในรูปทรงกลีบบัว ประดับพระพิมพ์ด้วยการเขียนลายคำ ซึ่งลบเลือนไปทั้งหมด

การตกแต่ง แกะสลักไม้ สีแดง

จำนวนพระพุทธเจ้า ไม่สามารถนับจำนวนได้เพราะลบเลือน

จารึก

(๗) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระเกิด แผงที่ ๒

ที่ตั้ง ๒๑ ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๗๐ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๔๑๙

ผู้สร้าง

ลักษณะ รูปทรงกลีบบัวมีการหยักโค้งให้ดูไหลลื่นมากขึ้น ประดับพระพิมพ์เต็มแผงเป็นพระพุทธรูปมารวิชัย มี ๑๐ แถว รวม ๗๕ องค์

การตกแต่ง แกะสลักไม้

จำนวนพระพุทธเจ้า ๗๕ พระองค์

จารึก อักษรธรรมล้านนา อ่านได้ว่า จุลศักราช ๑๒๓๘ ตัว (พ.ศ. ๒๔๑๙) ปลีรวายใจ้ เดือร ๓ น่าน ขึ้น ๘ ค่ำ นา วัน ๖ ปถมมหามูลล ทัทธาหมายมีตนเป็นเจ้าหลวง ผู้ริราง แปงพระธานกว่าอัคคราชฌายา ช คน ราชปุตตา ราชบุตตี ชุคน ได้ส้างยังพุทธพิมพรูปเจ้า มี ๗๔ พระองไว้กับสาสนา ตาวปญฉสหสฺสา วสฺสา แท้จิ่ง นิพพานํปรมํสุขํ

ภาพประกอบที่ ๑๓๗ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด ทรงกลีบบัว พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระเกิด แผงที่ ๑-๒

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๘) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระเกิด แผงที่ ๓

ที่ตั้ง ๒๑ ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๕๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ รูปทรงกลีบบัวชำรุด มีการแบ่งเป็นแถว โดยใช้ไม้บัวคั่น พระพิมพ์ชำรุดหายไปทั้งหมด

การตกแต่ง แกะสลักไม้

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑๕ พระองค์ (?)

จารึก

(๙) พระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดร้องแง ๑ แผง

ที่ตั้ง ๒๑ ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๐๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ รูปทรงกลีบบัวที่มีการหยักโค้งตอนบน ประดับพระพิมพ์ ๑๐ องค์ เป็นพระพิมพ์ใบหอก

การตกแต่ง แกะสลักไม้

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑๐ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๑๓๘

พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด ทรงกลีบบัว

พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระเกิด แผงที่ ๓/ ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดร้องแง

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

กรอบโค้งมน มี ๓ แผง ได้แก่ พระแผงไม้วัดพระเกิด ๒ แผง (มีจารึก ๑ แผง)และวัดร้องแง ดังนี้

(๑) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระเกิด แผงที่ ๑

ที่ตั้ง ๒๑ ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๗๒ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๓๙๙

ผู้สร้าง หนานธัมม .....

ลักษณะ กรอบไม้โค้งมน ภายในประดับพระพิมพ์ ๔ แถว ไม่มีการตกแต่ง

การตกแต่ง แกะสลักไม้

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑๘ พระองค์

จารึก ที่ฐานด้านหน้า อักษรธรรมล้านนา อ่านได้ว่า จุลสักกราชได้ ๑๒๑๘ ตัว (พ.ศ. ๒๓๙๙) ปลี รวายสี เดือร ๗ แลม... วันอาทิด ไทย กล่าเร้า สัทธา เจ้าหนานธัมม ..... เปนเคล้า ภ้อมกับด้วยภริยาชื่อว่า..... แล ลูก... ชุศน ส้างยัง พระพุทธพิมพารูปเจ้านี้ ไว้ .... ตร เท้า... วสา ....ดีหลี นิจจํ ธุวํ นิพฺพานํ ปรมํ สุกฺขํ

(๒) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระเกิด แผงที่ ๒

ที่ตั้ง ตำบล ในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๓๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ แผงไม้เป็นแผ่นไม้เจาะช่องสี่เหลี่ยมตอนกลาง ส่วนยอดโค้งมน ภายในกรอบเขียนภาพพระพุทธรูปประทับนั่งมารวิชัยในซุ้ม ด้านหน้าติดกระจกใส

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ภาพพระพุทธเจ้าเป็นภาพเขียนสี แสดงปางมารวิชัย พระพักตร์รี พระรัศมีสูง พระกรรณยาว ปลายพระกรรณทั้งด้านบนและด้านล่างแหลม ครองจีวรห่มเฉียง สังฆาฏิขนาดใหญ่ แบน นั่งขัดสมาธิราบบนฐานเขียง ภายในซุ้มแบบทรงวิมาน

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑ พระองค์

จารึก

(๓) พระแผงไม้ในกุฏิเข้าอาวาสวัดร้องแง

ที่ตั้ง บ้านร้องแง ตำบลวรนคร อำเภอปัว จังหวัดน่าน รหัสไปรษณีย์ ๕๕๑๒๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๕๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ กรอบไม้โค้งมน ภายในประดับพระพิมพ์ ๔ แถว เป็นพระพุทธรูปมารวิชัยประทับนั่งบนฐานบัว

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ทาสี

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑๖ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๑๓๙

พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด กรอบโค้งมน

พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระเกิดแผงที่ ๑-๒ / ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดร้องแง

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

รูปทรงตุง พบ ๘ แผง ได้แก่ พระแผงไม้วัดพญาวัด ๑ แผง วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร ๔ แผง วัดหัวข่วง ๑ แผง และในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน ๒ แผง

(๑) พระแผงไม้ในศาลาการเปรียญวัดพญาวัด

ที่ตั้ง ๒๐๓ หมู่ ๖ ตำบลดู่ใต้ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๑๗๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ มีขนาดใหญ่ สูง ๒ เมตร ภายในเจาะเป็นช่องประดับพระพิมพ์เป็นรูปสามเหลี่ยม จำนวน ๑๔ แถว ไม่มีการตกแต่งใด

การตกแต่ง แกะสลักไม้

จำนวนพระพุทธเจ้า ๘๗ พระองค์

จารึก

(๒) – (๓) พระแผงไม้ในวิหารวัดมิ่งเมือง แผงที่ ๑ -๒

ที่ตั้ง ถนน สุริยพงษ์ ตำบล ในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๓๐๐ เซนติเมตร

อายุสมัย พ.ศ. ๒๕๕๒

ผู้สร้าง แผงที่ ๑ นายสมศักดิ์ สุวรรณสุจริต ผู้ว่าราชการจังหวัดน่าน แผงที่ ๒ นางนิภา สุวรรณสุจริต นายกเหล่ากาชาดน่านและนายอำเภอภูเพียง

ลักษณะ สร้างขึ้นใหม่ แต่งกรอบซุ้มดอกพุดตาน มีเทวดาอยู่ด้านล่าง ประดับพระพิมพ์เป็นแถวในช่องที่เจาะไว้ ไม่มีไม้บัวคั่น

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ทาสี ประดับดอกพุดตานขนาดใหญ่ในส่วนยอด และดอกไม้เรียงกันไปตามแนวกรอบ มีรูปแพะอยู่ในกรอบตอนกลางที่ฐานซุ้ม แผงที่ ๑ พระพิมพ์เป็นพระพิมพ์ในกรอบรูปทรงระฆัง แผงที่ ๒ เป็นพระพิมพ์ในกรอบรูปสามเหลี่ยม ทั้งสองพิมพ์เป็นพิมพ์ที่ทางวัดสร้างขึ้น และประดับเรียงสลับกันระหว่างด้านหน้าพระพิมพ์กับด้านหลังพระพิมพ์

จำนวนพระพุทธเจ้า แผงที่ ๑ จำนวน ๑๔๙ พระองค์ แผงที่ ๒ จำนวน ๑๗๘ องค์

จารึก แผงที่ ๑ ฐานซุ้มใต้รูปแพะ อักษรไทย ภาษาไทย อ่านว่า นายสมศักดิ์ สุวรรณสุจริต ผู้ว่าราชการจังหวัดน่าน สร้างบูชาพระรัตนตรัย ณ วัดมิ่งเมือง วันวิสาขบูชา ๘ พ.ค. ๒๕๕๒

แผงที่ ๒ ฐานซุ้มใต้รูปหมา อักษรไทย ภาษาไทย อ่านว่า นางนิภา สุวรรณสุจริต นายกเหล่ากาชาดน่านและนายอำเภอภูเพียง สร้างบูชาพระรัตนตรัย ณ วัดมิ่งเมือง วันวิสาขบูชา ๘ พ.ค. ๒๕๕๒

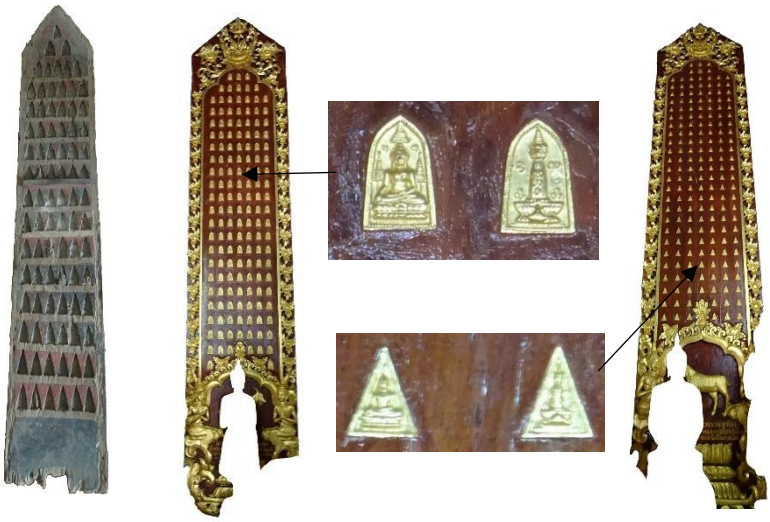

ภาพประกอบที่ ๑๔๐

พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด ตุง

พระแผงไม้ในศาลาการเปรียญวัดพญาวัด/ ในวิหารวัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร แผงที่ ๑-๒

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๔) – (๕) พระแผงไม้ในวิหารวัดมิ่งเมือง แผงที่ ๓-๔

ที่ตั้ง ถนน สุริยพงษ์ ตำบล ในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๓๐๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ เหมือนกันทั้ง ๒ แผง ประดับที่เสาในวิหาร สร้างขึ้นใหม่ กรอบซุ้มเป็นนาคเกี่ยวกระหวัด ด้านล่างเป็นหัวนาค ด้านบนเป็นหางนาคที่ไขว้กันเป็นยอดแหลม ประดับพระพิมพ์ ๒๑ แถว ประดับพระพิมพ์พระสมเด็จในรูปทรงสี่เหลี่ยม

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ทาสี ประดับกระจก แกะนาคเกี่ยวกระหวัดเป็นกรอบพระแผง

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑๓๙ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๑๔๑

พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด ตุง

พระแผงไม้วิหารวัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

(๖) พระแผงไม้ในอุโบสถวัดหัวข่วง

ที่ตั้ง ๗๗ ตำบลในเวียง อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน ๒๖๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ มีการแบ่งพื้นที่ส่วนตอนกลางกับส่วนกรอบซุ้ม ตอนกลางมีเสาซุ้ม ประดับพระพิมพ์ ๒๐ แถว โดยมีการประดับพระพิมพ์ที่เสาซุ้มด้วย กรอบซุ้มรูปกลีบบัว ปลายซุ้มแต่งตัวเหงา มีใบระกา ในกรอบซุ้มประดับพระพิมพ์ ๓ แถว ส่วนฐานเป็นฐานบัว

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ทาสี พระพิมพ์ที่ประดับเป็นพระพิมพ์ยอดขุนพล

จำนวนพระพุทธเจ้า ๑๘๔ พระองค์

จารึก

(๗) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน แผงที่ ๑

ที่ตั้ง ถนนผากอง ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐ ในทะเบียนระบุว่าได้จากวัดชนะไพรี (วัดบ้านแฮะ) ๒๘ บ้านแฮะ หมู่ที่ ๘ ตำบลแสนทอง อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน

ขนาด สูงรวมฐาน ๒๐๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ โดดเด่นด้วยงานฝีมือช่างพื้นถิ่นไทลื้อ แกะสลักไม้ปิดทองประดับกระจก กรอบแผงแกะลายนาคแบบไทลื้อ ด้านล่างเป็นหัวนาคที่หันหน้าออกจากกัน หัวนาคมีลักษณะแบบนาคไทลื้อ ลำตัวนาคไหลขึ้นด้านบนไปตามกรอบ หางนาคเกี่ยวกัน แต่งลายดอกบัวม้วนลงด้านล่าง ส่วนฐานเป็นหม้อดอกไม้ในรูปทรงบัว ประดับพระพิมพ์ ๙ แถว

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ทาสี

จำนวนพระพุทธเจ้า ๖๘ พระองค์

จารึก

(๘) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน แผงที่ ๒

ที่ตั้ง ถนนผากอง ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐ ในทะเบียนระบุว่าได้จากวัดชนะไพรี (วัดบ้านแฮะ) ๒๘ บ้านแฮะ หมู่ที่ ๘ ตำบลแสนทอง อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน

ขนาด สูงรวมฐาน ๒๐๐ เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ โดดเด่นด้วยงานฝีมือช่างพื้นถิ่นไทลื้อ กรอบแผงแกะลายนาคไทลื้อ ด้านล่างเป็นหัวนาคที่หันออกด้านข้าง ลำตัวนาคไหลไปตามกรอบซุ้ม หางนาคไขว้กันหลายชั้น ยอดเป็นดอกบัว ส่วนฐานเป็นฐานบัว มีผ้าทิพย์ ประดับพระพิมพ์ ๑๐ แถว มีไม้บัวคั่นระหว่างแถว

การตกแต่ง แกะสลักไม้ ประดับกระจกจีน พระพิมพ์ที่ประดับเป็นพระพิมพ์ใบหอก

จำนวนพระพุทธเจ้า ๕๕ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๑๔๒

พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด ตุง

พระแผงไม้ในอุโบสถวัดหัวข่วง/ ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน แผงที่ ๑-๒

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

กรอบนาค ได้แก่ วัดธงหลวง ๑ แผง

๑) พระแผงไม้วัดธงหลวง

ที่ตั้ง ๘๙ มหาพรหม ตำบล ผาสิงห์ อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน ๕๕๐๐๐

ขนาด สูงรวมฐาน เซนติเมตร

อายุสมัย

ผู้สร้าง

ลักษณะ เป็นแผ่นไม้สี่เหลี่ยมผืนผ้า แยกระหว่างส่วนตอนกลางและส่วนกรอบซุ้ม ส่วนตอนกลางแบ่งเป็นแถว ๕ แถว กรอบซุ้มเป็นกรอบนาคที่ใช้หางไขว้กันขึ้นไปเป็นดอกบัว ภายในกรอบซุ้ม ประดับพระพิมพ์ ๔ องค์ ทั้งหมดเป็นพระพิมพ์ลีลา

การตกแต่ง แกะสลักไม้

จำนวนพระพุทธเจ้า ๓๔ พระองค์

จารึก

ภาพประกอบที่ ๑๔๓ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด กรอบนาค

พระแผงไม้วัดธงหลวง

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

๔.๒ การวิเคราะห์พระแผงไม้ล้านนา

๔.๒.๑ การวิเคราะห์อายุพระแผงไม้ล้านนาจากจารึก

จากการสำรวจพระแผงไม้ในล้านนา พบจำนวน **๓๐๐** แผง มีจารึก **๖๐** แผง การวิเคราะห์อายุพระแผงไม้ล้านนาวิเคราะห์เฉพาะในพระแผงไม้ที่มีจารึก พบว่า พระแผงไม้ที่มีอายุเก่าที่สุด เป็นพระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง ซุ้มทรงบรรพ์แถลง ลำปาง สร้างใน พ.ศ. ๒๑๙๔ ที่ใหม่ที่สุด พระแผงไม้วัดปงสนุกเหนือ กรอบกลีบบัว ลำปาง สร้างขึ้นใหม่ใน พ.ศ. ๒๕๖๖ เลียนแบบพระแผงไม้ของเดิมที่เก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์ของวัดปงสนุกเหนือ สำหรับพระแผงไม้ส่วนใหญ่ที่ไม่มีจารึกสันนิษฐานว่าสร้างในพุทธศตวรรษที่ ๒๕ เป็นต้นมา

เมื่อแยกเป็นพุทธศตวรรษ พบว่า พระแผงไม้ที่สร้างใน**พุทธศตวรรษที่ ๒๒ (พ.ศ. ๒๑๐๑-๒๒๐๐**) มี ๑ แผง คือ พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง ซุ้มทรงบรรพ์แถลง ลำปาง (พ.ศ. ๒๑๙๔)

พระแผงไม้ใน**พุทธศตวรรษที่ ๒๓ (พ.ศ. ๒๒๐๑-๒๓๐๐) มี ๒ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ที่เก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์**วัดศรีดอนคำ แพร่ (พ.ศ. ๒๒๐๑) อย่างไรก็ตามพระแผงไม้นี้เป็นแผ่นจารึกบอกการกัลปนาที่ดินมาก่อน ที่ต่อมาภายหลังนำมาประดับพระพิมพ์ และพระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง ซุ้มทรงปราสาท ลำปาง (พ.ศ.๒๒๘๕)

พระแผงไม้ใน **พุทธศตวรรษที่ ๒๔ (พ.ศ. ๒๓๐๑-๒๔๐๐**) พบจำนวน ๑๗ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเชียงแข็ง น่าน (พ.ศ. ๒๓๐๔) พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง กรอบโค้งมน ลำปาง (พ.ศ. ๒๓๑๕) พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง กรอบสี่เหลี่ยมประดับในวิหารพระพุทธ ลำปาง (พ.ศ. ๒๓๓๐) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดทรายมูลเมือง เชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๓๓๔) พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง กรอบกลีบบัว ลำปาง (พ.ศ.๒๓๔๕) พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง ซุ้มหน้านาง ลำปาง (พ.ศ. ๒๓๕๒) พระแผงไม้ในวิหารวัดพันแหวน เชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๓๕๙) พระแผงไม้ในวิหารวัดผ้าขาว เชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๓๖๔) พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง ซุ้มหน้านาง ลำปาง (พ.ศ. ๒๓๖๔) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ รหัส ๑๘/๑๕/๒๕๑๖ เชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๓๗๐) พระแผงไม้พิพิธภัณฑ์วัดหลวง แพร่ (พ.ศ. ๒๓๘๓) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระเกิด น่าน (พ.ศ. ๒๓๘๘) พระแผงไม้ในหอพระไตรปิฎกวัดหนองเงือก แผงที่ ๑ ลำพูน (พ.ศ. ๒๓๘๙) พระแผงไม้ในหอพระไตรปิฎกวัดหนองเงือก แผงที่ ๒ ลำพูน (พ.ศ. ๒๓๘๙) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ รหัส ๑๘/๖๔๕/๒๕๑๖ เชียงใหม่(พ.ศ. ๒๓๙๗) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระเกิด น่าน (พ.ศ. ๒๓๙๙) และพระแผงไม้ที่อยู่ในการครอบครองเอกชน เชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๔๐๐)

พระแผงไม้ใน**พุทธศตวรรษที่ ๒๕ (พ.ศ. ๒๔๐๑-๒๕๐๐)** พบจำนวน ๑๘ แผง ซึ่งเป็นปริมาณที่มีมากที่สุด ดังนี้ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเวียง ซุ้มทรงบรรพ์แถลง ลำปาง (พ.ศ. ๒๔๐๕) ในพิพิธภัณฑ์วัดเชียงมั่น เชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๔๐๙) พระแผงไม้วัดแคว้ง น่าน (พ.ศ. ๒๔๑๔) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระเกิด น่าน (พ.ศ. ๒๔๑๙) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระเกิด น่าน (พ.ศ. ๒๔๒๔) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดอรัญญาวาส น่าน (พ.ศ. ๒๔๒๕) พระแผงไม้ในวิหารลายคำ วัดพระสิงห์ เชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๔๒๙) พระแผงไม้ในวิหารวัดต้นแหลง น่าน (พ.ศ. ๒๔๓๕) พระแผงไม้ในกุฏิเจ้า

อาวาสวัดเมืองราม น่าน (พ.ศ. ๒๔๔๒) พระแผงไม้วัดบุปผาราม น่าน (พ.ศ. ๒๔๔๒) พระแผงไม้ในในอุทยานศิลปวัฒนธรรมแม่ฟ้าหลวง เชียงราย (พ.ศ. ๒๔๔๓) พระแผงไม้ในวัดทุงยู เชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๔๔๘) พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง กรอบโค้งมน ลำปาง (พ.ศ. ๒๔๕๒) พระแผงไม้วัดดู่ใต้ น่าน (พ.ศ. ๒๔๕๔) พระแผงไม้วัดปงสนุกเหนือ กรอบซุ้มรูปนาค ลำปาง (พ.ศ. ๒๔๕๓) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ รหัส ๑๖/๒๕๑๖ เชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๔๕๕) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์พื้นถิ่นล้านนา แผงที่ ๑ เชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๔๙๘) และพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์พื้นถิ่นล้านนา แผงที่ ๒ เชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๔๙๘)

พระแผงไม้ที่พบใน**พุทธศตวรรษที่ ๒๖ (พ.ศ. ๒๕๐๑-๒๖๐๐)** มี ๑๔ แผง พระแผงไม้เหล่านี้ส่วนใหญ่สร้างเลียนแบบของเดิม ได้แก่ พระแผงไม้ในวัดพระธาตุเสด็จ กรอบสามเหลี่ยม ลำปาง (พ.ศ. ๒๕๐๓) พระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดน้ำลัด น่าน (พ.ศ. ๒๕๓๕) พระแผงไม้วัดบ้านหลวง พะเยา (พ.ศ. ๒๕๓๗ (บูรณะ)) พระแผงไม้วัดต้าเวียง แพร่ (พ.ศ. ๒๕๕๐) พระแผงไม้ในวิหารวัดมิ่งเมือง น่าน พ.ศ. ๒๕๕๒ พระแผงไม้ในวิหารวัดมิ่งเมือง น่าน พ.ศ. ๒๕๕๒ พระแผงไม้ในวิหารวัดต้นแหลง น่าน (พ.ศ.๒๕๕๓) พระแผงไม้ในวิหารวัดต้นแหลง น่าน พ.ศ.๒๕๕๓ พระแผงไม้วัดมิ่งเมือง แพร่ (พ.ศ. ๒๕๕๕) พระแผงไม้วัดร่องฟอง แพร่ (พ.ศ. ๒๕๖๑) พระแผงไม้วัดปงสนุกเหนือ กรอบกลีบบัว ลำปาง (พ.ศ. ๒๕๖๓) วัดหนองป่าครั่ง เชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๕๖๔) พระแผงไม้วัดบ้านปาง ลำพูน (พ.ศ. ๒๕๖๔) และพระแผงไม้วัดปงสนุกเหนือ กรอบกลีบบัว ลำปาง (พ.ศ. ๒๕๖๖)

เมื่อแยกรูปแบบพระแผงไม้ตามจังหวัด พบว่า

พระแผงไม้ในจังหวัดเชียงใหม่ มีจารึก ๑๕ แผง ที่อายุเก่าที่สุดพบใน พ.ศ. ๒๓๓๔ เป็นพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดทรายมูลเมือง ส่วนพระแผงไม้ที่ใหม่ที่สุด คือ พระแผงไม้ในวิหารวัดหนองป่าครั่ง เชียงใหม่ สร้าง พ.ศ. ๒๕๖๔

เมื่อแยกอายุของพระแผงไม้เป็นพุทธศตวรรษ พบว่าในพุทธศตวรรษที่ ๒๔ (พ.ศ. ๒๓๐๑-๒๔๐๐) พบพระแผงไม้จำนวน ๖ แผง ได้แก่ วัดทรายมูลเมือง เชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๓๓๔) วัดพันแหวน เชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๓๕๙) วัดผ้าขาว เชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๓๖๔) พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ รหัส ๑๘/๑๕/๒๕๑๖ เชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๓๗๐) พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ รหัส ๑๘/๖๔๕/๒๕๑๖ เชียงใหม่(พ.ศ. ๒๓๙๗) และพระแผงไม้ที่อยู่ในการครอบครองเอกชน เชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๔๐๐)

พุทธศตวรรษที่ ๒๕ (พ.ศ. ๒๔๐๑-๒๕๐๐) มีจำนวน ๕ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเชียงมั่น เชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๔๐๙) พระแผงไม้ในวิหารลายคำวัดพระสิงห์วรมหาวิหาร เชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๔๒๙) วัดทุงยู เชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๔๔๘) พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ รหัส ๑๖/๒๕๑๖ เชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๔๕๕) พิพิธภัณฑ์พื้นถิ่นล้านนา แผงที่ ๑ เชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๔๙๘) และพิพิธภัณฑ์พื้นถิ่นล้านนา แผงที่ ๒ เชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๔๙๘)

พุทธศตวรรษที่ ๒๖ (๒๕๐๑-๒๖๐๐) มีจำนวน ๑ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ในวิหารวัดหนองป่าครั่ง เชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๕๖๔)

ในจำนวนจารึก ๑๕ แผง ไม่สามารถอ่านได้ ๑ แผง คือ พระแผงไม้วัดดอกเอื้อง และไม่มีจารึก พ.ศ. ไว้อีก ๑ แผง คือ พระแผงไม้วัดดับภัย

พระแผงไม้ในจังหวัดเชียงราย พบเพียงแผงเดียว คือ จารึกบนพระแผงไม้ในในอุทยานศิลปวัฒนธรรมแม่ฟ้าหลวง เชียงราย ที่ระบุ พ.ศ. ๒๔๔๓ อยู่ในพุทธศตวรรษที่ ๒๕

พระแผงไม้ในจังหวัดลำพูน มีจารึก ๓ แผง ที่อายุเก่าที่สุดพบใน พ.ศ. ๒๓๘๙ เป็นพระแผงไม้ในหอพระไตรปิฎกวัดหนองเงือก พบ ๒ แผงที่ระบุอายุการสร้างเหมือนกัน กำหนดในพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ส่วนพระแผงไม้ที่ใหม่ที่สุด คือ พระแผงไม้ในวิหารวัดบ้านปาง สร้าง พ.ศ. ๒๕๖๔ อยู่ในพุทธศตวรรษที่ ๒๖

พระแผงไม้ในจังหวัดลำปาง มีจารึก ๑๖ แผง ที่อายุเก่าที่สุดพบใน พ.ศ. ๒๑๙๔ เป็นพระแผงไม้ในวัดพระธาตุลำปางหลวง ส่วนพระแผงไม้ที่ใหม่ที่สุด คือ พระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดปงสนุกเหนือ ที่สร้างถวายใน พ.ศ. ๒๕๖๖

เมื่อแยกอายุของพระแผงไม้เป็นพุทธศตวรรษ พบว่าในพุทธศตวรรษที่ ๒๒ (พ.ศ. ๒๑๐๑-๒๒๐๐) พบพระแผงไม้จำนวน ๑ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ในวัดพระธาตุลำปางหลวง แบบซุ้มบรรพ์แถลง

พุทธศตวรรษที่ ๒๓ (พ.ศ. ๒๒๐๑-๒๓๐๐) พบพระแผงไม้จำนวน ๑ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ในวัดพระธาตุลำปางหลวง แบบซุ้มปราสาท

พุทธศตวรรษที่ ๒๔ (พ.ศ. ๒๓๐๑-๒๔๐๐) พบพระแผงไม้จำนวน ๕ แผง ได้แก่ พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง กรอบโค้งมน ลำปาง (พ.ศ. ๒๓๑๕) วัดพระธาตุลำปางหลวง กรอบสี่เหลี่ยมประดับในวิหารพระพุทธ ลำปาง (พ.ศ. ๒๓๓๐) พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง กรอบกลีบบัว ลำปาง (พ.ศ.๒๓๔๕) พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง ซุ้มหน้านาง ลำปาง (พ.ศ. ๒๓๕๒) พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง ซุ้มหน้านาง ลำปาง (พ.ศ. ๒๓๖๔)

พุทธศตวรรษที่ ๒๕ (พ.ศ. ๒๔๐๑-๒๕๐๐) พบพระแผงไม้จำนวน ๓ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเวียง ซุ้มทรงบรรพ์แถลง ลำปาง (พ.ศ. ๒๔๐๕) พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง กรอบโค้งมน ลำปาง (พ.ศ. ๒๔๕๒) พระแผงไม้วัดปงสนุกเหนือ กรอบซุ้มรูปนาค ลำปาง (พ.ศ. ๒๔๕๓)

พุทธศตวรรษที่ ๒๖ (พ.ศ. ๒๕๐๑-๒๖๐๐) พบพระแผงไม้จำนวน ๓ แผง ได้แก่ วัดพระธาตุเสด็จ กรอบสามเหลี่ยม ลำปาง (พ.ศ. ๒๕๐๓) พระแผงไม้วัดปงสนุกเหนือ กรอบกลีบบัว ลำปาง (พ.ศ. ๒๕๖๓) พระแผงไม้วัดปงสนุกเหนือ กรอบกลีบบัว ลำปาง (พ.ศ. ๒๕๖๖)

ในจำนวนจารึก ๑๖ แผง ไม่สามารถอ่านได้ ๓ แผง คือ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเวียงซุ้มทรงบรรพ์แถลง ลำปาง พระแผงไม้วัดปงสนุกเหนือ ซุ้มหน้านาง ลำปาง และพระแผงไม้วัดปงสนุกเหนือ กรอบซุ้มรูปนาค ลำปาง

พระแผงไม้ในจังหวัดพะเยา พบเพียงแผงเดียว คือ พระแผงไม้วัดบ้านหลวง พะเยา ที่ระบุระยะเวลาในการบูรณะเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๗ อยู่ในพุทธศตวรรษที่ ๒๖

พระแผงไม้ในจังหวัดแพร่ มีจารึก ๗ แผง ที่อายุเก่าที่สุดพบใน พ.ศ. ๒๒๐๑ เป็นพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดศรีดอนคำ ส่วนพระแผงไม้ที่ใหม่ที่สุด คือ พระแผงไม้ในศาลาการเปรียญวัดร่องฟอง ที่สร้างถวายใน พ.ศ. ๒๕๖๑

เมื่อแยกอายุของพระแผงไม้เป็นพุทธศตวรรษ พบว่าในพุทธศตวรรษที่ ๒๓ (พ.ศ. ๒๒๐๑-๒๓๐๐) พบพระแผงไม้จำนวน ๑ แผง ได้แก่ พระแผงไม้พิพิธภัณฑ์วัดศรีดอนคำ (พ.ศ. ๒๒๐๑)

พุทธศตวรรษที่ ๒๔ (พ.ศ. ๒๓๐๑-๒๔๐๐) พบพระแผงไม้จำนวน ๑ แผง ได้แก่ จารึกพระแผงไม้วัดหลวง แพร่ (พ.ศ. ๒๓๘๓)

พุทธศตวรรษที่ ๒๖ (พ.ศ. ๒๕๐๑-๒๖๐๐) พบพระแผงไม้จำนวน ๓ แผง ได้แก่ จารึกพระแผงไม้วัดต้าเวียง แพร่ (พ.ศ. ๒๕๕๐) จารึกพระแผงไม้วัดมิ่งเมือง แพร่ (พ.ศ. ๒๕๕๕) จารึกพระแผงไม้วัดร่องฟอง แพร่ (พ.ศ. ๒๕๖๑)

ในจำนวนจารึก ๗ แผง ไม่สามารถอ่านได้ ๓ แผง คือ จารึกแผงไม้วัดพระหลวงธาตุเนิ้ง แพร่

พระแผงไม้ในจังหวัดน่าน มีจารึก ๑๗ แผง ที่อายุเก่าที่สุดพบใน พ.ศ. ๒๓๐๔ เป็นพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเชียงแข็ง ส่วนพระแผงไม้ที่ใหม่ที่สุด คือ พระแผงไม้ในวิหารวัดต้นแหลง พ.ศ. ๒๕๕๓

เมื่อแยกอายุของพระแผงไม้เป็นพุทธศตวรรษ พบว่าพุทธศตวรรษที่ ๒๔ (พ.ศ. ๒๓๐๑-๒๔๐๐) พบพระแผงไม้จำนวน ๓ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเชียงแข็ง น่าน (พ.ศ. ๒๓๐๔) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระเกิด น่าน (พ.ศ. ๒๓๘๘) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระเกิด น่าน (พ.ศ. ๒๓๙๙)

พุทธศตวรรษที่ ๒๕ (พ.ศ. ๒๔๐๑-๒๕๐๐) พบพระแผงไม้จำนวน ๘ แผง ได้แก่ พระแผงไม้วัดแคว้ง น่าน (พ.ศ. ๒๔๑๔) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระเกิด น่าน (พ.ศ. ๒๔๑๙) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระเกิด น่าน (พ.ศ. ๒๔๒๔) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดอรัญญาวาส น่าน (พ.ศ. ๒๔๒๕) พระแผงไม้ในวิหารวัดต้นแหลง น่าน (พ.ศ. ๒๔๓๕) พระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดเมืองราม น่าน (พ.ศ. ๒๔๔๒) พระแผงไม้วัดบุปผาราม น่าน (พ.ศ. ๒๔๔๒) พระแผงไม้วัดดู่ใต้ น่าน (พ.ศ. ๒๔๕๔)

พุทธศตวรรษที่ ๒๖ (พ.ศ. ๒๕๐๑-๒๖๐๐) พบพระแผงไม้จำนวน ๕ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดน้ำลัด น่าน (พ.ศ. ๒๕๓๕) พระแผงไม้ในวิหารวัดมิ่งเมือง น่าน พ.ศ. ๒๕๕๒ พระแผงไม้ในวิหารวัดมิ่งเมือง น่าน พ.ศ. ๒๕๕๒ พระแผงไม้ในวิหารวัดต้นแหลง น่าน (พ.ศ.๒๕๕๓) พระแผงไม้ในวิหารวัดต้นแหลง น่าน พ.ศ.๒๕๕๓

ในจำนวนจารึก ๑๗ แผง ไม่สามารถอ่านได้ ๑ แผง คือ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระเกิด น่าน

ตารางที่ ๙ จำแนกพระแผงไม้ล้านนาตามอายุที่ปรากฏในจารึก

พ.ศ.	สถานที่เก็บรักษา	จังหวัด
๒๑๙๔	วัดพระธาตุลำปางหลวง	ลำปาง
๒๒๐๑	วัดศรีดอนคำ (แผ่นจารึกก่อนนำมาทำเป็นพระพิมพ์)	แพร่
๒๒๘๕	วัดพระธาตุลำปางหลวง	ลำปาง
๒๓๐๔	พิพิธภัณฑ์วัดเชียงแข็ง	น่าน
๒๓๑๕	วัดพระธาตุลำปางหลวง	ลำปาง
๒๓๓๐	วัดพระธาตุลำปางหลวง	ลำปาง
๒๓๓๔	พิพิธภัณฑ์วัดทรายมูลเมือง	เชียงใหม่
๒๓๔๕	วัดพระธาตุลำปางหลวง	ลำปาง
๒๓๕๒	วัดพระธาตุลำปางหลวง	ลำปาง
๒๓๕๙	วิหารวัดพันแหวน	เชียงใหม่
๒๓๖๔	วิหารวัดผ้าขาว	เชียงใหม่
๒๓๖๔	วัดพระธาตุลำปางหลวง	ลำปาง
๒๓๗๐	พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ รหัส ๑๘/๑๕/๒๕๑๖	เชียงใหม่
๒๓๘๓	วัดหลวง	แพร่
๒๓๘๘	พิพิธภัณฑ์วัดพระเกิด	น่าน
๒๓๘๙	หอพระไตรปิฎกวัดหนองเงือก แผงที่ ๑	ลำพูน
๒๓๘๙	หอพระไตรปิฎกวัดหนองเงือก แผงที่ ๒	ลำพูน
๒๓๙๗	พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ รหัส ๑๘/๖๔๕/๒๕๑๖	เชียงใหม่
๒๓๙๙	พิพิธภัณฑ์วัดพระเกิด	น่าน

๒๔๐๐	อยู่ในการครอบครองเอกชน	เชียงใหม่
๒๔๐๕	พิพิธภัณฑ์วัดเวียง	ลำปาง
๒๔๐๙	พิพิธภัณฑ์วัดเชียงมั่น	เชียงใหม่
๒๔๑๔	วัดแคว้ง	น่าน
๒๔๑๙	พิพิธภัณฑ์วัดพระเกิด	น่าน
๒๔๒๔	พิพิธภัณฑ์วัดพระเกิด	น่าน
๒๔๒๕	พิพิธภัณฑ์วัดอรัญญาวาส	น่าน
๒๔๒๙	วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร	เชียงใหม่
๒๔๓๕	วัดต้นแหลง	น่าน
๒๔๔๒	กุฏิเจ้าอาวาสวัดเมืองราม	น่าน
๒๔๔๒	วัดบุปผาราม	น่าน
๒๔๔๓	อุทยานศิลปวัฒนธรรมแม่ฟ้าหลวง	เชียงราย
๒๔๔๘	วัดทุงยู	เชียงใหม่
๒๔๕๒	วัดพระธาตุลำปางหลวง	ลำปาง
๒๔๕๔	วัดดู่ใต้	น่าน
๒๔๕๓	วัดปงสนุกเหนือ	ลำปาง
๒๔๕๕	พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ รหัส ๑๖/๒๕๑๖	เชียงใหม่
๒๔๙๘	พิพิธภัณฑ์พื้นถิ่นล้านนา แผงที่ ๑	เชียงใหม่
๒๔๙๘	พิพิธภัณฑ์พื้นถิ่นล้านนา แผงที่ ๒	เชียงใหม่
๒๕๐๓	พิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุเสด็จ	ลำปาง
๒๕๓๕	กุฏิเจ้าอาวาสวัดน้ำลัด	น่าน
๒๕๓๗ (บูรณะ)	วิหารวัดบ้านหลวง	พะเยา
๒๕๕๐	กุฏิเจ้าอาวาสวัดต้าเวียง	แพร่
๒๕๕๒	วิหารวัดมิ่งเมือง แผงที่ ๑	น่าน
๒๕๕๒	วิหารวัดมิ่งเมือง แผงที่ ๒	น่าน
๒๕๕๓	วิหารวัดต้นแหลง	น่าน

๒๕๕๓	วิหารวัดต้นแหลง	น่าน
๒๕๕๕	วิหารวัดมิ่งเมือง	แพร่
๒๕๖๑	ศาลาการเปรียญวัดร่องฟอง	แพร่
๒๕๖๓	กุฏิเจ้าอาวาสวัดปงสนุกเหนือ	ลำปาง
๒๕๖๔	วิหารวัดหนองป่าครั่ง	เชียงใหม่
๒๕๖๔	วิหารบ้านปาง	ลำพูน
๒๕๖๖	กุฏิเจ้าอาวาสวัดปงสนุกเหนือ	ลำปาง

๔.๒.๒ การวิเคราะห์นามผู้สร้างพระแผงไม้ล้านนาจากจารึก

การวิเคราะห์ในครั้งนี้จะได้แยกเป็นจังหวัดๆ ไป ดังนี้

ก) จังหวัดเชียงใหม่ พบจารึกที่ระบุชื่อผู้สร้าง จำนวน ๑๒ แผง ดังนี้

๑) พ.ศ. ๒๓๓๔ พระแผงวัดทรายมูลเมือง ระบุชื่อปฐมมูลศรัทธาปู่มุงกับภริยา

๒) พ.ศ. ๒๓๕๙ พระแผงไม้วัดพันแหวน ระบุชื่อปฐมมูลศรัทธาย่าพิมพา

๓) พ.ศ. ๒๓๖๔ พระแผงไม้วัดผ้าขาว ระบุชื่อครูบาเจ้าวัดผ้าขาว ซึ่งหมายถึงเจ้าอาวาสวัดผ้าขาว

๔) พ.ศ. ๒๓๗๐ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ (รหัส ๑๕ /๒๕๑๖) ระบุชื่อปฐมมูลศรัทธาภายใน คือ พระอุปละ ภายนอกมีตาป้อมแลนางคำทิพย์ นายน้อยมหาวงศ์ และหมื่นสมภารพร้อมภริยานางคำแพง นอกจากนี้ยังมีการระบุชื่อเทพยดาอารักษ์เจ้าศรีสองเมือง

อารักษ์เจ้าศรีสองเมืองนั้น เป็นหนึ่งในผีเทวดาอารักษ์เมือง ๔๔ ตน มีเจ้าหลวงคำแดงเป็นประธาน อารักษ์ทั้ง ๔๔ ตน มีอารักษ์เมืองแคน เจ้าหลวงมังราย มังคราม แสนภู คำฟู ผายู กือนา แสนเมืองมา สามประหยาฝั่งแกน ท้าวโลก ท้าวยอดเชียงราย ท้าวอ้าย ท้าวชาย แก้วตาหลวง พระแม่กุ พระเมืองแก้ว พระเมืองเกล้า พระยอดติโลกราช ชุ่งชนะ ร่มขาว รีมขาว สรีสองเมือง เวียงแก่น ผาบ่อง ดงดำ องค์คำ จักรวาล ขุนหลวงวิรังคะ ปู่แสะ ย่าแสะ พระกุมม์ พระกัณณ์ พิษณุ พระเจ้าตนพ่อ เจ้าฟ้าชายหลวงแก้ว พระเจ้าชีวิตกาวิละองค์เถ้า ตนปราบเหง้าปฐวีล้านนาไทย เจ้าช้างเผือก เจ้ามหาเสฏฐี หอพับ หอหาง หอยา ปู่ย่า เทวบุตรตนหลวง อารักษ์แม่ระมิงค์[๒]

๕) พ.ศ. ๒๓๙๗ พระแผงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ (รหัส ๑๘ /๒๕๑๖) ระบุชื่อพ่อจัน ยาวิไช (ญาณวิชัย?)

---

[๒] สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ (ปริวรรต). **ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม**. (เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๖), หน้า ๓๔.

๖) พ.ศ. ๒๔๐๐ พระแผงไม้ในการครอบครองของเอกชน ระบุชื่อปฐมมูลศรัทธาหนานปหลึกแก้ว

๗) พ.ศ. ๒๔๐๙ จารึกพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเชียงมั่น ระบุชื่อเชกเณงที่เป็นผู้แต้ม (ช่างวาดลายรดน้ำ) อาจหมายถึงชื่อเจ๊กเส็งก็ได้ ลายรดน้ำบนพระแผงไม้ชิ้นนี้เป็นงานยอดเยี่ยม ซึ่งในส่วนยอดที่เป็นลักษณะทรงกรอบซุ้มนั้น ภายในเขียนลายเครือดอกพุดตาน อาจเป็นคนเดียวกับเจ๊กเส็งผู้วาดภาพจิตรกรรมฝั่งขวาวิหารลายคำ วัดพระสิงห์วรมหาวิหารเรื่องสังข์ทองเมื่อราว พ.ศ. ๒๔๐๖

๘) พ.ศ. ๒๔๒๙ พระแผงไม้ในวิหารลายคำ วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร ระบุชื่อปฐมมหามูลศรัทธาหมายมี แม่เจ้ายอดเรือนเป็นประธาน แม่ยอดเรือนนั้นน่าจะหมายถึงเจ้าหญิงยอดเรือน ธิดาในพระเจ้ามโหตรประเทศกับแม่เจ้าคำแผ่นเทวี ซึ่งต่อมาเจ้าหญิงยอดเรือนได้เป็นชายาเจ้าบุรีรัตน์มหาเทพ ณ จังหวัดลำพูน (เจ้าบุรีรัตน์นครจังหวัดลำพูน)

๙) พ.ศ. ๒๔๕๕ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ (รหัส ๑๖ /๒๕๑๖) ระบุชื่อนางราชเทวีเป็นเค้ากับลูกเต้าชุตน (หมายมี) เจ้าสุริยวงศ์เป็นประธาน

ชื่อเจ้าสุริยวงศ์ในจารึกบนพระแผงไม้ หมายถึง เจ้าสุริยวงศ์ (คำตัน สิโรรส) หรือ เจ้าคำตัน สิโรรส บุตรในเจ้าน้อยกาวิละ กับเจ้าจันทร์หอม ณ เชียงใหม่ ประสูติ พ.ศ. ๒๔๐๐ ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๒๔๗๘ มีบุตรกับเจ้าสุคันธา ณ เชียงใหม่ ธิดาเจ้าราชบุตร (หนานสุริยวงษ์) ๔ คน มีบุตรกับนางเกี๋ยงคำ ๔ คน มีบุตรกับนางคำ ๑ คน และมีบุตรกับนางนวล ๑ คน ส่วนนางราชเทวีคงหมายถึงพระมารดาของเจ้าสุริยวงศ์ คือ เจ้าจันทร์หอม ณ เชียงใหม่ พระแผงไม้แผงนี้สร้าง พ.ศ. ๒๔๕๕ เมื่อท่านอายุ ๕๕ ปี

๑๐) พ.ศ. ๒๔๗๙ พระแผงไม้วัดทุงยู เจ้าน้อยเทพวงศ์พอก (พ๊อก-ป๊อก) เป็นประธานสร้าง พระอภัยสารท วัดทุงยู พร้อมด้วยศิษย์โยมได้อุปถัมภ์และได้ช่วยจัดการหล่อ จากจารึกพบว่าใน พ.ศ. ๒๔๗๙ ท่านอายุ ๕๙ ปี ย่าง ๖๐ ปี จึงสร้างพระพุทธรูปคู่อายุจำนวน ๖๐ องค์ ในลักษณะพระคู่อายุ เพื่อการต่ออายุสืบชะตา ทั้งก่อนหน้านี้ท่านยังได้สร้างพระพุทธรูป ๒๘ องค์ไว้อีกชุดหนึ่ง

สำหรับพระอภัยสารท เจ้าอาวาสวัดทุงยู น่าจะหมายถึง พระอภัยสารทะ (อุทธา อภิวํโส) เจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๔๗๔ – ๒๔๘๓) รูปที่ ๔ มีสมณศักดิ์เป็นพระครูสัญญาบัตร ในราชทินนามที่พระครูญาณลังการ์ (ผู้รั้งตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่) ต่อมาในวันที่ ๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๔ ได้เป็นเจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ ในสมณศักดิ์พระราชาคณะชั้นสามัญที่พระอภัยสารทะนพีสีบุรวุฑฒาจารย์ สังฆปาโมกข์ และใน พ.ศ. ๒๔๗๙ เป็นพระราชาคณะเสมอชั้นราช ในราชทินนามเดิม ในการสร้างพระแผงไม้นั้นอาจสร้างในการเฉลิมฉลองสมณศักดิ์ก็ได้ ท่านเกิด พ.ศ. ๒๔๐๖ และมรณภาพ ในวันที่ ๑๙ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๖

คำว่าพอกในชื่อเจ้าน้อยเทพวงศ์พอก (ออกเสียง ป๊อก) คำว่า ป๊อก นี้ หมายถึงกลุ่มย่อยที่แยกหรือกันออกจากกลุ่มใหญ่ เช่น หมู่บ้านที่มีจำนวนมากหลังคาเรือน อาจแยกเป็นกลุ่มๆ เป็นป๊อกเหนือ - กลุ่มเหนือ,ป๊อกใต้ – กลุ่มใต้ นอกจากนี้ยังถูกใช้เป็นชื่อหมู่บ้าน คือ บ้านแม่ป๊อก อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ และใช้ชื่อโบราณสถานในเวียงกุมกาม จังหวัดเชียงใหม่ คือ วัดกู่จ๊อกป๊อก ด้วยเหตุนี้เจ้าน้อยเทพวงศ์พอก จึงน่าจะหมายถึง เจ้าน้อยเทพวงศ์ที่มีรูปร่างเตี้ย และเกี่ยวข้องกับตระกูล

เจ้าน้อยเทพวงษ์ หรืออดีตเจ้าพิริยเทพวงษ์ เจ้าผู้ครองนครแพร่ องค์ที่ ๕ แห่งราชวงศ์แสนซ้าย พระองค์เป็นต้นราชตระกูลเทพวงศ์ เกิด ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๓๗๙ ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๒๔๕๕ (๗๖ ปี) โดยเจ้าน้อยเทพวงศ์พอก (ป๊อก) อายุ ๕๙ ปี ย่าง ๖๐ ปี ใน พ.ศ. ๒๔๗๙ ท่านจึงเกิดใน พ.ศ. ๒๔๑๙ มีอายุห่างจากเจ้าน้อยเทพวงษ์ หรืออดีตเจ้าพิริยเทพวงษ์ เจ้าผู้ครองนครแพร่ ๔๐ ปี

๑๑) พ.ศ. ๒๔๙๘ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์พื้นถิ่นล้านนา ระบุชื่อหนานพรชัย ตุ้ยดง คนเวียงหนองล่องเป็นปฐมมูลศรัทธาสร้างพระแผงไม้จำนวน ๒ แผง ทั้งนี้นามสกุลตุ้ยดงนั้น เป็นนามสกุลเดิมของศตวรรษ ดุลยวิจิตร ดารานักแสดงที่เริ่มการแสดงตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๒ - ปัจจุบัน

๑๒) พ.ศ. ๒๕๖๔ พระแผงไม้ในวิหารวัดหนองป่าครั่ง เป็นพระแผงไม้ใหม่ที่ทำขึ้นในปัจจุบัน ระบุชื่อพระครูปลัดอานนท์ อภิชาโน เจ้าอาวาสวัดหนองป่าครั่ง ท่านเป็นเจ้าอาวาสเมื่อ พ.ศ. ๒๕๖๕ จนถึงปัจจุบัน พระแผงไม้ชิ้นนี้จึงอาจทำขึ้นในงานทำบุญสืบชาตา ฉลองตราตั้งเจ้าอาวาส ตราตั้งฐานนุกรมของพระครูปลัดอานนท์ ขณะอายุ ๔๓ พรรษา ๒๓ ปีก็ได้

ข) จังหวัดเชียงราย พบจารึกผู้สร้างเพียงแผงไม้เดียว

๑) พ.ศ. ๒๔๔๓ พระแผงไม้ในอุทยานไร่แม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย ระบุ เจ้ามหาชีวิต พร้อมอัคคชายา และบุตร หลานทั้งหลาย โดยใน พ.ศ. ๒๔๔๓ ตรงกับสมัยเจ้าอินทวโรรสสุริยวงษ์ ครองเมืองเชียงใหม่ (พ.ศ. ๒๔๔๐-๒๔๕๒) พ.ศ. ๒๔๔๓ เป็นช่วงที่เชียงรายเป็นส่วนหนึ่งของมณฑลพายัพ โดยมีพระยารัตนเขตเป็นผู้ช่วยข้าหลวงพิเศษ และเรียกเมืองเชียงรายว่าบริเวณเมืองเชียงใหม่เหนือ[๓]

พระยารัตนเขต หรือพระยารัตนาณาเขตร์ (น้อยเมืองไชย) หรือเจ้าหลวงเมืองไชย เป็นบุตรของพระยาราชเดชดำรง (อินต๊ะ) เจ้าเมืองเชียงแสน สมรสกับเจ้าหญิงน้อยชมพู เหลนของพระยารัตนาณาเขตร์ (ธัมมลังกา) เจ้าเมืองเชียงรายคนแรก ก่อนที่จะพิราลัย และสมรสใหม่กับเจ้าแม่แว่นแก้ว ได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองเชียงรายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๒ ดังว่า “...วันที่ ๒๙ ธันวาคม ศก ๑๑๘ (พ.ศ. ๒๔๔๒) คือเดือน ๓ ลง ๑๒ ค่ำ สกราชนี้ เจ้าน้อยเมืองไชย ลงไพรับสัญญาบัตเปนที่เจ้าหลวงเมืองเชียงรายที่เชียงใหม่ เปนพญารัตณานาเขต เจ้าหนานมหายศ เปนอุปราช เจ้าคำหมื่น เปนราชวงค์ เจ้ากาบ เปนรัตนบุรี เจ้าน้อยเทพวงค์ เปนราชบุตร...”[๔]

ต่อมาเมื่อรัฐบาลสยามได้ยกเลิกหัวเมืองประเทศราช กลายเป็นส่วนหนึ่งของพระราชอาณาจักรสยาม เจ้าหลวงเมืองไชยได้เป็นเจ้าเมืองเชียงรายคนสุดท้ายและดำรงตำแหน่งนายอำเภอเมืองคนแรก เป็นผู้นำในการปกป้องเมืองเชียงรายจากเหตุการณ์เงี้ยวปล้นเมืองเชียงราย ท่านถึงแก่พิราลัยใน พ.ศ. ๒๔๖๓

---

[๓] กระทรวงมหาไทย, **ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดเชียงราย**, (กรุงเทพมหานคร: มหาไทย, ๒๕๒๗), หน้า ๕๓.

[๔] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๔.

ด้วยข้อความข้างต้นทำให้ทราบว่า เจ้าผู้ปกครองเมืองเชียงรายใน พ.ศ. ๒๔๔๓ ที่อยู่ในสมัยเดียวกับการสร้างพระแผงไม้นั้น คือ พระยาราชเดชดำรง (น้อย ไชยวงศ์)

ค) จังหวัดลำพูน พบจารึกผู้สร้างเพียงแผงไม้เดียว

๑) พ.ศ. ๒๕๖๔ จารึกพระแผงไม้วัดบ้านปาง ปรากฏชื่อผู้สร้าง มีพระประภัสสรวิไชยเป็นประธาน พร้อมทั้งขนานยา ขนานเสือ ขนานพอนเป็นผู้สร้างพระแผงไม้ประดับพระพิมพ์ ๒๘ องค์ ถวายไว้ในเดือน ๔ เพ็ญ ซึ่งเป็นเดือนที่ทางล้านนามีประเพณีทานหลัวพระเจ้ากับทานข้าวใหม่ อันเป็นประเพณีที่สืบทอดมาแต่โบราณ กระทำขึ้นภายหลังเมื่อมีการเก็บเกี่ยวข้าวในฤดูทำนาแล้ว สำหรับพิธีทานหลัวพระเจ้า มีนัยหมายถึงการถวายความอบอุ่นจากการจุดไม้ฟืนให้กับพระพุทธเจ้า ซึ่งเดือน ๔ เพ็ญนั้น เป็นช่วงฤดูหนาว ผู้คนจึงคิดว่าพระพุทธเจ้าคงจะมีอาการหนาวเย็นเช่นเดียวกับตน จึงได้ถวายหลัวหรือไม้ฟืนสำหรับจุดไฟให้ความอบอุ่นกับพระพุทธเจ้า โดยฟืนที่ใช้มักเป็นไม้ที่มีเนื้อสีขาว เช่น ไม้คนทาหรือชิงชี่ ไม้ตะคร้อ ไม้มะขาม เป็นต้น มีความยาวเท้ากับ ๑ วาของผู้ถวาย มัดรวมกัน ๘๐ ท่อนเท่าพระชนมายุพระพุทธเจ้า นอกจากนี้ อาจมีท่อนไม้ไผ่สดใส่เข้าในกองไฟเพื่อให้เกิดระเบิดเสียงดังในเช้าวันรุ่งขึ้น ส่วนพิธีทานข้าวใหม่ เป็นการถวายผลผลิตที่เพิ่งเก็บเกี่ยวในปีนั้นไว้กับวัด นอกจากจะถวายข้าวเปลือกแล้ว ยังมีการถวายข้าวสาร ข้าวที่นึ่งแล้วปั้นปิ้งไฟเป็นข้าวจี่ หรือข้าวหลาม ก็ใช้ถวายเช่นกัน

ง) จังหวัดลำปาง

พบจารึกผู้สร้างจำนวน ๙ แผงไม้ ดังนี้

๑) ปรากฏรายชื่อเจ้ามหานามและภริยาเป็นผู้สร้างพระแผงไม้ถวายไว้ที่วัดพระธาตุลำปางหลวง เมื่อ พ.ศ. ๒๑๙๔ (จ.ศ. ๑๐๑๓) เป็นสมัยที่พม่าปกครองล้านนา (พ.ศ. ๒๑๐๑-๒๓๑๗) จากการศึกษาจารึกพบว่าเหตุการณ์ก่อนหน้านี้ ใน พ.ศ. ๒๑๔๕ มีการถวายฉัตรใส่ยอดเจดีย์ โดยเจ้ามหาอุปราชา พระญาหลวงนครไชยบุรี มีพระมหาสมเด็จรัตนมงคลลัมภหัปปารามธิบดี กับพระมหาสัฆราชาวัดหลวง และมหาสังฆโมลีวัดเชียงยืนเป็นประธาน

คำว่าเจ้ามหานาม ในพุทธประวัติมีชื่อพระเจ้ามหานามศากยราชา ผู้เป็นเอตทัคคะถวายทานอันประณีต มีพระอนุชา ๑ พระองค์ คือ เจ้าชายอนุรุทธะ

พระเจ้ามหานามะประสูติในพระราชวังกรุงกบิลพัสดุ์ โดยชื่อมหานามะนั้นสันนิษฐานว่าเป็นชื่อที่ตั้งขึ้นตามชื่อของหนึ่งในปัญจวัคคีย์ที่อาศัยอยู่ในกรุงกบิลพัสดุ์ คือท่านมหานามะ ซึ่งต่อมาได้เป็นท่านพระมหานามะเถระ

ในสมัยพระกัสสปพุทธเจ้า พระองค์ได้ฟังธรรมจึงตั้งจิตอธิษฐานเพื่อมาเกิดเป็นพระสาวกของพระโคตมพุทธเจ้า ต่อมาในพุทธกาลได้มาเกิดเป็นเจ้าศากยะพระนามว่า มหานามะ เมื่อพระโพธิสัตว์ตรัสรู้แล้ว ทรงแสดงธรรมโปรดเจ้าชายมหานามในเขตพระนครกบิลพัสดุ์ และเมื่อพระเจ้าสุทโธทนะพุทธบิดาเสด็จสวรรคต เจ้าชายภัททิยะผู้จะได้ขึ้นครองราชสมบัติสืบทอดต่อ แต่เจ้าชายอนุรุทธซึ่งเป็นพระสหายได้ชวนพระองค์ออกผนวช เจ้ามหานามจึงเสด็จขึ้นครองราชย์แทน ภายหลังพระพุทธองค์ได้สถาปนาพระเจ้ามหานามศากยราชา ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นผู้เลิศกว่าอุบาสกทั้งหลาย

ในฝ่ายผู้ถวายทานอันประณีต และยังมีมหานามสูตรที่พระเจ้ามหานามะทูลถามพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับอริยสาวกผู้ได้บรรลุผลอยู่ด้วยวิหารธรรมใด

๒) ปรากฏนามสาธุเจ้าอุดม สาธุมณีวัน ในจารึกพระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง สร้าง พ.ศ. ๒๒๘๕ (จ.ศ. ๑๑๐๔) อันเป็นช่วงที่พม่าปกครองล้านนา (พ.ศ. ๒๑๐๑-๒๓๑๗) จากการศึกษาพบจารึกใกล้เคียงกัน คือ ใน พ.ศ. ๒๒๘๑ หมื่นมโนปัญญาได้กำหนดเขตวัดเพื่อป้องกันไม่ให้ผู้ไม่รู้ ล้ำเข้าเขตวัด

๓) ปรากฏชื่อเจ้าขนานคุณสอน สาธุเจ้าศรีวิไชย สาธุเจ้าเมธา ร่วมกันสร้างพระแผงไม้ใน พ.ศ. ๒๓๑๕ (จ.ศ. ๑๑๓๔) ถวายวัดพระธาตุลำปางหลวง ตรงกับปีที่ครูบาสังฆราชา พระเทวราชา และศรัทธาบ้านม่วงน้อย ร่วมกันสร้างพระพรหม ๔ หลังในวัดพระธาตุลำปางหลวง นอกจากนี้ใน พ.ศ. ๒๓๓๐ ยังพบจารึกบนผนังด้านข้างพระวิหารที่ระบุการสร้างพระแผงจำนวน ๑๐๐๐ องค์ โดยน้อยเทวะ และภริยา

คำว่าสาธุเจ้าเป็นคำบาลี คือ สวาธุเจ้าในคำสันสกฤต หมายถึงพระเถระในล้านนา ได้แก่ สาธุเจ้าอุดม สาธุมณีวัน (พ.ศ. ๒๒๘๕) สาธุเจ้าศรีวิไชย สาธุเจ้าเมธา (พ.ศ. ๒๓๑๕)

คำว่า ขนาน หรือหนาน หมายถึง ผู้ที่ผ่านการบวชพระแล้ว ส่วนคำว่าน้อย หมายถึง ผู้ที่ผ่านการบวชเณรแล้ว

๔) ปรากฏชื่อ ครูบา และเจ้าแก้วเมืองคุง สร้างพระแผงไม้ถวายวัดพระธาตุลำปางหลวง พ.ศ. ๒๓๕๒ (จ.ศ. ๑๑๗๑) ด้วยเหตุนี้คำว่าครูบาจึงมีการใช้กันมาอย่างน้อยในต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ส่วนเจ้าแก้วเมืองคุง (เจ้าแก้วเมืองคง) เป็นชื่อบุคคล อาจแปลได้ว่า แก้วประจำเมืองที่มีความมั่นคงถาวร **ไม่ใช่เจ้าแก้วที่อยู่เมืองคุง** นามอื่นๆ ที่ประกอบคำว่าแก้ว เช่น เจ้าแก้วเมืองมา เจ้าแก้วมนุษย์ หรือเจ้าแก้วนวรัฐ เป็นต้น

๕) ปรากฏชื่อปู่ทิพย์ กับภริยาชื่อว่าย่าปาน สร้างพระแผงไม้ถวายวัดพระธาตุลำปางหลวง พ.ศ. ๒๓๖๔ (๑๑๘๓) จารึกในวัดพระธาตุลำปางหลวงที่พบในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน คือ จารึก พ.ศ. ๒๓๖๒ เจ้าพระญาราชวงศาเมืองนะคอนเชยสุขาวดี เป็นประธานสร้างสุวรรณมุจลินอาสนะ และจารึก พ.ศ. ๒๓๗๑ พระญาสิลโสมราช เจ้าเมืองนะคอรไชย สร้างพระพุทธรูปถวายวัดพระธาตุลำปางหลวง

๖) ปรากฏชื่อ ย่าแก้ว ฆู่หนานธัมมะ ย่าทิบ ย่าธา รวมกันสร้างพระแผงไม้ใน พ.ศ. ๒๔๐๕ (จ.ศ. ๑๒๒๔) ถวายไว้ที่วัดเวียง ตรงกับปีที่ เจ้ากาวิละถวายอาสนะสำหรับวางเครื่องอัฐบริขาร วัดพระธาตุลำปางหลวง

๗) จารึก พ.ศ. ๒๔๕๓ ที่วัดปงสนุกเหนือ ออกชื่อแม่หน้อย (แม่น้อย) และพี่น้องทุกคน

๘) จารึก พ.ศ. ๒๕๐๓ ระบุชื่อ หนานแก้ว ปงปัญญา บนพระแผงไม้วัดพระธาตุเสด็จ

๙) จารึกนอกจากนี้เป็นจารึกใหม่ ในพุทธศตวรรษที่ ๒๖ ตามเหตุการณ์การรื้อฟื้นวัฒนธรรมการสร้างและถวายพระแผงไว้ที่วัดปงสนุก ในช่วง พ.ศ. ๒๕๖๓ - ๒๕๖๖ โดยเฉพาะใช้เป็นที่ระลึกในงานทำบุญฉลองตานวิหาร วัดลำพางกลางตะวันออก เมื่อวันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๖

ในช่วงที่พระหน้อย นรุตตโม (พระอธิการน้อย นรุตตฺโม) รักษาการเจ้าอาวาสวัดปงสนุกเหนือ ปัจจุบันเป็นเจ้าอาวาสวัดปงสนุกเหนือ ในราชทินนาราม พระครูโสภิตขันตยาภรณ์

จ) จังหวัดพะเยา

พบจารึกบนพระแผงไม้วัดบ้านหลวง ระบุในการบูรณะ พ.ศ. ๒๕๓๗ (บูรณะ) ไม่มีชื่อผู้บูรณะ

ฉ) จังหวัดแพร่

พบจารึกผู้สร้างจำนวน ๕ แผง ดังนี้

๑) พ.ศ. ๒๒๐๑ จารึกวัดศรีดอนคำ เดิมเป็นจารึกมาก่อน ภายหลังจึงนำมาสร้างเป็นพระแผงไม้ ระบุชื่อเจ้าฟ้าหลวงเมืองลายข้า ลูกเจ้าฟ้าหลวงเสือก่อนฟ้า หลานเจ้าฟ้าหลวงเสือจ้อ มาเป็นเจ้าเมืองนคร (ลำปาง) มีจิตศรัทธาถวายที่ดินให้วัดอยู่ในเมืองลอง จากคำในจารึกทำให้ทราบว่า ใน พ.ศ. ๒๒๐๑ เมืองลองเป็นส่วนหนึ่งของลำปาง และเจ้าฟ้าหลวงเมืองลายข้าได้มาปกครองเมืองนคร (ลำปาง) ช่วงเวลาดังกล่าวนี้ เมืองนคร (ลำปาง) ขึ้นอยู่กับเมืองเชียงใหม่ ดังที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระนพรัตน์ วัดพระเชตุพนถึงเหตุการณ์ใน พ.ศ. ๒๒๐๓ สมัยสมเด็จพระนารายณ์ได้ตีเมืองเชียงใหม่ พระองค์รู้ข่าวว่าพระญาแสนหลวงเมืองเชียงใหม่ส่งคนมาล่อลวงทัพขึ้นไป จึงได้ตีเมืองลำปางและเมืองเถินก่อน เพราะเมืองทั้งสองขึ้นกับเมืองเชียงใหม่ เจ้าฟ้าหลวงเมืองลายข้าที่ปกครองเมืองนครนั้น ได้หนีไปพึ่งเจ้าเมืองเชียงใหม่ เมื่อพระองค์ยึดเมืองลำปางและเถินได้แล้วก็ให้ไปตีเมืองตัง (ต้า) เมืองลอง เอาคนไปไว้เมืองพิษณุโลก[๕]

เมืองลายข้าปัจจุบันเขียนเป็นเมืองลายค่า ตั้งอยู่ตอนใต้ของรัฐฉาน ในประเทศพม่า มีแม่น้ำเต็งเป็นแม่น้ำหลักและเป็นแม่น้ำสาขาสำคัญของแม่น้ำสาละวิน โดยตัวเมืองลายค่าตั้งอยู่ในที่ราบน้ำเต็ง ใกล้เมืองปางโหลงซึ่งเป็นที่ซึ่งทำสัญญาปางโหลง

เมืองลายค่ามีเจ้าฟ้าปกครองมาแต่โบราณ ต่อมาหอคำเมืองลายค่าถูกยกให้เป็นวัดหอคำเพื่อหลีกเลี่ยงการถูกทำลายทิ้ง หลังนายพลเนวินปฏิวัติ พ.ศ. ๒๕๐๒ โดยเจ้าฟ้าเมืองลายค่าคนสุดท้าย คือ เจ้าหนุ่ม เป็นหนึ่งในผู้นำท้องถิ่นที่ลงนามในข้อตกลงประวัติศาสตร์เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๐๙ กับนายพลอองซาน เป็นโอรสคนที่ ๓ ของเจ้าคุนไล พระองค์ทรงอภิเษกสมรมกับเจ้าส่วยอิน เจ้าหญิงแห่งเมืองกุ้ง ทรงสิ้นพระชนม์เมื่ออายุ ๘๐ พรรษา (พ.ศ. ๒๔๔๙-๒๕๒๙)

๒) พ.ศ. ๒๓๘๓ จารึกพระแผงไม้วัดหลวง ระบุชื่อย่าขันแก้วพร้อมกับด้วยลูกเต้า

๓) พ.ศ. ๒๕๖๑ จารึกพระแผงไม้วัดร่องฟอง ระบุชื่อ พระเดชริทธ์ อตฺถวีโรท วัดดงใต้ และพระวรญาณสิริญาณรังฐี วัดดอนแก้ว

---

[๕] สมเด็จพระนพรัตน์, **พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระนพรัตน์ วัดพระเชตุพน**, (พระนคร: คลังวิทยา, ๒๕๐๕),หน้า ๓๙๔-๓๙๕.

๔) พ.ศ. ๒๕๕๕ จารึกพระแผงไม้วัดมิ่งเมือง ระบุชื่อ พระมหาโพธิวงศาจารย์ วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร

พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ครูบาจี๋) นามเดิม สุจี ขรวงค์ เกิดเมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๐ ตำบลนาจักร อำเภอเมืองแพร่ จังหวัดแพร่ เป็นบุตรของนายลาด กับนางผัน ขรวงค์ สำเร็จการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ ๕ จากโรงเรียนวัดนาจักร อันเป็นชั้นสูงสุด บรรพชาเป็นสามเณร พ.ศ. ๒๔๗๖ ณ วัดกาญจนาราม จังหวัดแพร่ พระอุปัชฌาย์ คือ พระครูมหาญาณสิทธิ์ วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร อุปสมบท พ.ศ. ๒๔๘๑ ณ วัดกาญจนาราม พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ฟู อตฺตสิโว) เป็นพระอุปัชฌาย์ วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร ท่านมรณภาพใน พ.ศ. ๒๕๕๔

๕) พ.ศ. ๒๕๕๐ จารึกพระแผงไม้วัดต้าเวียง ระบุชื่อ นายอุ่น บ้านเวียง

ช) จังหวัดน่าน

พบจารึกผู้สร้างจำนวน ๑๖ แผง ดังนี้

๑) นายหนานมีคุราส ผู้ได้รับสญาบัตรว่าเจ้าในสงคราม พร้อมด้วยภรรยาชื่อยอดหล้า สร้างพระแผงไม้วัดดู่ใต้ ใน พ.ศ. ๒๔๕๔

เจ้าในสงครามอาจหมายถึงเจ้าชัยสงคราม พนักงานจัดการต่างพระองค์ (พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชปกครองเมืองน่าน) ใน พ.ศ. ๒๔๔๙-๒๔๕๖ พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชปกครองเมืองน่าน ได้มอบหมายให้เจ้าชัยสงครามไปบูรณะวัดเก่าทางทิศตะวันตกของเมืองน่าน เพราะทรงทอดพระเนตรเห็นพระพระเจดีย์สาริกธาตุเจ้าบนภูเขาแก้ว ดังว่า "...จุลศักราช ๑๒๖๘ ตัว ปีมะเมีย ไทว่าปีระวายสง้า (พ.ศ. ๒๔๔๙) พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช พระเจ้าผู้ครองนครเมืองอน่าน พระอัครชายามหาราชเทวี ผู้มีนามว่าเจ้านางยอดหล้า แลราชบุตรกุลวงศานุวงศ์ เสนาอำมาตย์ราชบริวารทุกท่านทุกคน บังเกิดมหากามาวจร (ความพอใจยินดีอย่างยิ่ง) กุศลจิตอันยิ่ง จึงเพิ่งเห็นภูเขาแก้วซึ่งตั้งอยู่ทิศตะวันตก เวียงนครน่าน ที่นี้ก็นับเป็นพระเจดีย์สาริกธาตุเจ้า จึงโปรดเกล้าให้**เจ้าชัยสงคราม** เป็นพนักงานจัดการต่างพระองค์ให้เลิกรื้อของเก่าที่ชำรุดเสีย แล้วโปรดทรัพย์ส่วนพระองค์ กรุณาจ้างม่านผู้หนึ่งชื่อว่าหม่องยิงเป็นสล่า ก่อซ่อมสร้างองค์พระเจดีย์นั้นใหญ่ ๓ วา ๒ ศอก จัตุรัสเสมอกัน สูงแต่ธรณีถึงยอด ๗ วา ๓ ศอก เศวตฉัตร ๙ ใบ ขยายกำแพงให้ไกลพระเจดีย์ ๑ วา ด้านกว้าง ๘ วา ๓ ศอก ๖ คืบ เสมอกัน รวมสิ้นไป ๓,๕๐๑ บาท กับ ๘๗ สตางค์ และปลูกพระวิหารไว้ทิศตะวันออกพระเจดีย์เจ้า กว้าง ๔ วา ๒ ศอก ยาว ๑๐ วา ๒ ศอก สูงแต่ธรณีขึ้น ๕ วา ๑ ศอก ให้ยกเอาหอคำขึ้นไปเป็นไม้เครื่อง ๑ หลัง รวมทรัพย์ซึ่งใช้จ่ายในการปลูกสร้างพระวิหารสิ้นไป ๖,๓๖๘ บาท ๒๕ สตางค์ รวมทั้ง ๒ รายการ เป็นเงิน ๙,๘๗๐ บาท ๑๒ สตางค์ การก่อสร้างสองรายนี้นานได้ ๗ ปี จึงเป็นการสำเร็จบริบูรณ์ เมื่อปีกุญชร ตรีศก จุลศักราช ๑๒๗๓ ตัว ไทเหนือ ปีรวงไก๊ (พ.ศ. ๒๔๕๔) ฉลองบริบูรณ์ใน ปี ร.ศ. ๑๓๒ (พ.ศ. ๒๔๕๖)[๖]

---

[๖] ปฏิพัฒน์ พุ่มพงษ์แพทย์, **รายงานเบื้องต้นภูมิหลังเมืองน่าน**, (น่าน: สำนักศิลปะการที่ ๗ น่าน, ๒๕๔๙), หน้า ๑๕๕

วัดดังกล่าว น่าจะหมายถึง วัดพระธาตุเขาน้อยที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตก และมีเจดีย์ขนาดใหญ่

อย่างไรก็ตาม ที่ระบุในจารึกถึงชื่อนางยอดหล้า คงหมายถึงอัครราชชายาที่ ๑ ของพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ คือ แม่เจ้ายอดหล้าอัครราชเทวี พระองค์มีพระโอรส/พระธิดา กับแม่เจ้ายอดหล้าอัครราชเทวีรวม ๑๓ พระองค์ ทั้งนี้พระเจ้าริยพงษ์ผริตเดชฯ มีชายา ๗ องค์ และพระโอรสพระธิดา รวมทั้งสิ้น ๔๑ พระองค์

๒) พระสิชเชยยา สร้างพระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดเมืองราม ในพ.ศ. ๒๔๔๒

๓) อุบาสิกานางขอดแก้ว สร้างพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระเกิด พ.ศ. ๒๓๘๘

๔) เจ้าขระหนอมฟ้า**เมืองเชียงแขน (เชียงแข็ง)** พร้อมอัตรชราชชายา บุตร บุตรี สร้างพระแผงไม้ไว้ในวัดหลวงเชียงมั่น พ.ศ. ๒๓๐๔ ปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑ์วัดเชียงแข็ง ทั้งนี้ในตำนานเมืองเชียงแข็ง ฉบับวัดท่าพร้าว ระบุเกี่ยวกับเจ้าเมืองเชียงแข็งว่า ใน พ.ศ. ๒๒๙๔ เจ้าตนน้องชื่อขัตติยราชวงศากินเมือง (เชียงแข็ง)[๗]

เมืองเชียงแข็งเดิมริมฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขง เหนือเมืองสิงไปทางตะวันตก เจ้าฟ้าผู้ปกครองเชียงแข็งสืบเชื้อสายมาจากเมืองเชียงรุ่ง ต่อมามีการย้ายหอคำและศูนย์อำนาจข้ามแม่น้ำโขงไปตั้งยังเมืองยู้ รัฐฉานในปัจจุบัน แล้วย้ายมาตั้งศูนย์กลางอำนาจสุดท้ายที่เมืองสิง เมืองเชียงแข็งได้ส่งบรรณการเพื่อยืนยันสถานะและความมั่นคงของรัฐให้จีน โดยผ่านเมืองเชียงรุ่ง สิบสองปันนา และส่งไปยังพม่าโดยผ่านเมืองเชียงตุง

๕) เทพพวลาภิกขุสร้างพระแผงไม้ในวิหารวัดต้นแหลง พ.ศ. ๒๔๓๕

๖) พระสมพล พระเกียรติศักดิ์ พระเจน สามเณรกิตติ สามเณรอัพ และสามเณรฟิว ได้สร้างพระแผงไม้ในวิหารวัดต้นแหลง พ.ศ. ๒๕๕๓

๗) พระเกียรติศักดิ์ พร้อมกับสามเณรวัดต้นแหลง ได้สร้างพระแผงไม้ในวิหารวัดต้นแหลง พ.ศ. ๒๕๕๓

๘) แสนวิชัย **บ้านเมืองเลน** และภรรยาชื่อนางดวง สร้างพระแผงไม้วัดบุปผาราม พ.ศ. ๒๔๔๒ ทั้งนี้ พ.ศ. ๒๔๔๒ อยู่ในสมัยพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชปกครองเมืองน่าน โดยฐานะของเมืองเลน ที่อาจหมายถึงเมืองเชียงแลงนั้น เป็นหนึ่งในเมืองพยาและเมืองแสนหลวงของน่าน ที่มีจำนวนทั้งสิ้น ๔๑ เมือง เมืองเลนตั้งอยู่ริมน้ำยวมตกน้ำอิงออกน้ำโขง ช่วงเวลาดังกล่าวเมืองน่านยังมีหัวเมืองที่เป็นเจ้า ๔ เมือง คือ เมืองเชียงของริมน้ำของ เมืองเทิงริมน้ำอิงตกน้ำของ เมืองเชียงคำริมน้ำลางลงน้ำอิง และเมืงเงินริมน้ำเงินลงน้ำของ[๘] ส่วนแสนวิชัย เป็นขุนนางในตำแหน่งเพี้ยท้าวแสน ชื่อ วิชัย

---

[๗] เรณู วิชาศิลป์ ฟอลเกอร์ กราบอฟสกี้, **ตำนานเมืองเชียงแข็ง**, (กรุงเทพมหานคร: ซิลเอร์บุ๊ค, ๒๕๕๑), หน้า ๒๔๗.

[๘] ปฏิพัฒน์ พุ่มพงษ์แพทย์, **รายงานเบื้องต้นภูมิหลังเมืองน่าน**, หน้า ๑๑๙

๙) เจ้าวิจิตฺถ และนายฟั่นพร้อมภรรยา สร้างพระแผงไม้วัดแคว้ง พ.ศ. ๒๔๑๔

๑๐) นางผันสร้างพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดอรัญญาวาส พ.ศ. ๒๔๒๕

๑๑) สามเณรธนวงพร้อมบิดา ญาติ สร้างพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระเกิด พ.ศ. ๒๔๒๔

๑๒) สฬภิญฺโญสร้างพระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดน้ำลัด พ.ศ. ๒๕๓๕

๑๓) เจ้าหลวงพร้อมอัครราชชายา บุตร สร้างพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระเกิด พ.ศ. ๒๔๑๙

๑๔) เจ้าหนานธัมม....สร้างพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระเกิด พ.ศ. ๒๓๙๙

๑๕) นายสมศักดิ์ สุวรรณสุจริต ผู้ว่าราชการจังหวัดน่านสร้างพระแผงไม้ในวิหารวัดมิ่งเมือง พ.ค. ๒๕๕๒

๑๖) นางนิภา สุวรรณสุจริต นายกเหล่ากาชาดน่านและนายอำเภอภูเพียง สร้างพระแผงไม้ในวิหารวัดมิ่งเมือง พ.ค. ๒๕๕๒

จากรายชื่อผู้สร้างพระแผงไม้ พบว่ามีทั้งที่เป็นเจ้าเมือง ขุนนาง ข้าราชการ พระภิกษุ สามเณร อุบาสกอุบาสิกา

๔.๒.๓ การวิเคราะห์รูปแบบพระแผงไม้ล้านนา

จากการศึกษา สามารถจำแนกรูปแบบพระแผงไม้ในล้านนาได้ตามเกณฑ์ที่พบในแต่ละจังหวัด ดังนี้

๑) พระแผงไม้ในจังหวัดเชียงใหม่ พบ ๕๑ แผง สามารถจัดแบ่งตามรูปแบบได้เป็น **๑) ซุ้มทรงกรอบซุ้ม** พบ ๖ แผง คือ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเชียงมั่น พระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดพันแหวน พระแผงไม้วัดกู่เต้า ๒ แผงไม้ พระแผงไม้วัดประทานพร และพระแผงไม้บนผนังในวิหารวัดหางดง (วัดบ้านดง) **๒) ซุ้มทรงปราสาท** พบ ๔ แผง โดย ๒ แผงไม้จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑ์พื้นถิ่นล้านนา แผงหนึ่งอยู่ที่วัดหนองป่าครั่ง และอีกแผงหนึ่งอยู่ที่วัดช่างฆ้อง **๓) ซุ้มทรงเรือนแก้ว** พบ ๑ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ในการครอบครองของเอกชน **๔) ซุ้มทรงวิมาน** พบ ๗ แผง ในพระแผงไม้ที่อยู่ในการครอบครองเอกชน ๓ แผง ในวิหารวัดผ้าขาว ๓ แผง และในโรงจงกรมครูบาศรีวิชัย วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร ๑ แผง **๕) ซุ้มหน้านาง** พบจำนวน ๗ แผง ได้แก่ พระแผงไม้รหัส ๑๕/๒๕๑๖ จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ ในวิหารวัดพันแหวน ๓ แผง วัดทรายมูลเมือง วัดพวกหงส์ และวัดทุงยู **๖) ซุ้มทรงบรรพ์แถลง** พบจำนวน ๑๐ แผง ได้แก่ พระแผงไม้วัดวงศ์เมธา วัดทุงยู ในการครอบครองเอกชน ๒ แผง ในโรงจงกรมครูบาศรีวิชัย วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร ในพิพิธภัณฑ์วัดทรายมูลเมือง ๑ แผง พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ (รหัส ๑๘/๒๕๑๖ รหัส ๑๘/๑๕/๒๕๑๖) พระแผงไม้วัดล่ามช้าง และพระแผงไม้วัดพันแหวน **๗) ซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด ๗.๑) กรอบนาค** พบ ๘ แผง ได้แก่ พระแผงไม้วัดดอนเปา ๑ แผง และพระแผงไม้ในการครอบครองของเอกชนอีก ๑ แผง ในวิหารลายคำและกุฏิเจ้าอาวาส วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร ๒ แผง ในพิพิธภัณฑ์วัดทราย

มูลเมือง ๑ แผง พระแผงไม้วัดดอกเอื้อง และในวัดช่างฆ้อง ๒ แผง **๗.๒) กรอบกลีบบัว** มี ๕ แผง ได้แก่ พระแผงไม้วัดดับภัยที่มีจารึกแต่ไม่ระบุปีที่สร้าง ในพิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร ในการครอบครองของเอกชน วัดหนองควายคำ และวัดดอกเอื้อง **๗.๓) โค้งมน** พบเพียง ๑ แผง คือ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดทรายมูลเมือง และ **๗.๔) อิสระ** พบ ๒ แผง คือ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ รหัส ๑๗/๒๕๑๖ และพระแผงไม้วัดสำเภา

๒) พระแผงไม้ในจังหวัดเชียงราย พบจำนวน ๙ แผง สามารถจัดแบ่งได้เป็น **๑) ซุ้มทรงกรอบซุ้ม** พบ ๑ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ในอุทยานศิลปวัฒนธรรมแม่ฟ้าหลวง **๒) ซุ้มทรงเรือนแก้ว** พบ ๑ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ในอุทยานศิลปวัฒนธรรมแม่ฟ้าหลวง **๓) ซุ้มบรรพ์แถลง** ๒ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ในวัดแม่สรวยหลวง ๒ แผง **๓) ซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด** ได้แก่ **๓.๑) กรอบนาค** พบ ๓ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ในอุทยานศิลปวัฒนธรรมแม่ฟ้าหลวง ๑ แผง ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดป่าซาง ๒ แผง **๓.๒) โค้งมน** พบ ๑ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ในอุทยานศิลปวัฒนธรรมแม่ฟ้าหลวง และ **๓.๓) ตุง** พบ ๑ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ในอุทยานศิลปวัฒนธรรมแม่ฟ้าหลวง

๓) พระแผงไม้ในจังหวัดลำพูน พบ ๓๕ แผง สามารถจัดแบ่งได้เป็น **๑) ซุ้มทรงกรอบซุ้ม** พบจำนวน ๓ แผง ได้แก่ พระแผงไม้วัดดอนหลวง ในวิหารวัดหนองเงือก และในวิหารวัดบ้านปาง (พ.ศ. ๒๕๖๖) ทั้งหมดเป็นพระแผงไม้ที่ทำขึ้นใหม่ **๒) ซุ้มทรงปราสาท** พบ ๑ แผง ที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญชัย **๓) ซุ้มทรงบรรพ์แถลง** พบ ๑๖ แผง ได้แก่ พระแผงวัดทาดอยครั่ง ๑ แผง วัดบ้านก้อง ๑ แผง วัดลี้หลวง ๑ แผง วัดศรีเตี้ย ๑ แผง วัดหนองเงือก ๘ แผง และวัดพระธาตุหริภุญชัยวรมหาวิหาร ๔ แผง **๔) ซุ้มหน้านาง** พบ ๓ แผง ในอุโบสถ (เดิม) วัดทาดอยครั่ง **๕) ซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด** ได้แก่ **๕.๑) กรอบกลีบบัว** มี ๑๐ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ในหอพระไตรปิฎกวัดหนองเงือก ๑ แผง พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุหริภุญชัย ๗ แผง พระแผงไม้วัดหนองยางไคร้ ๒ แผง และ **๕.๒) กรอบนาค** มี ๒ แผง ได้แก่ พระแผงไม้วัดหนองยางไคร้ ๒ แผง

๔) พระแผงไม้ในจังหวัดลำปาง พบจำนวน ๖๙ แผง สามารถจัดแบ่งได้เป็น **๑) ซุ้มทรงกรอบซุ้ม** พบ ๑๑ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ในวัดป่ากล้วย ๑ แผง วัดพระธาตุลำปางหลวง ๒ แผง พระแผงไม้วัดป่าตันกุมกาม ๖ แผง และพระแผงไม้วัดเขาแก้ว ๒ แผง **๒) ซุ้มทรงปราสาท** มีทั้งหมด ๑๔ แผง ประกอบด้วย วัดพระธาตุลำปางหลวง ๒ แผงไม้ วัดเวียง จำนวน ๑ แผง วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม จำนวน ๔ แผง วัดปงสนุกเหนือ ๖ แผง และวัดพระธาตุเสด็จ ๑ แผง **๓) ซุ้มทรงวิมาน** มีจำนวน ๑ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดอุมลอง **๔) ซุ้มทรงบรรพ์แถลง** พบจำนวน ๑๓ แผง แบ่งเป็น พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง ๓ แผง วัดเวียง จำนวน ๕ แผง วัดอุมลอง ๒ แผง วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม ๒ แผง และวัดม่อนคีรี ๑ แผง (สูญหายแล้ว) **๕) ซุ้มหน้านาง** พบจำนวน ๘ แผง ได้แก่ พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง จำนวน ๒ แผง พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม ๑ แผง พระแผงไม้วัดปงสนุกเหนือ ๒ แผง และพระแผงไม้วัดพระธาตุเสด็จ จำนวน ๓ แผง **๖) ซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด** ประกอบด้วย **๖.๑) กรอบซุ้มนาค** มี ๓ แผง พบในวัดพระธาตุลำปางหลวง ๑ แผง วัดปงสนุกเหนือ ๒ แผง โดยสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ ๑ แผง **๖.๒) กรอบกลีบบัว** พบจำนวน ๑๐ แผง ได้แก่ พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง ๓ แผง วัดเวียง ๔ แผง วัดอุมลอง ๑ แผง และวัดปงสนุกเหนือ ๒ แผง **๖.๓) กรอบโค้งมน** พบจำนวน ๔ แผง ได้แก่ วัดพระธาตุลำปางหลวง ๒

แผง วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม ๑ แผง วัดเขาแก้ว ๑ แผง **๖.๔) รูปทรงสามเหลี่ยม** พบจำนวน ๒ แผง ที่วัดพระธาตุเสด็จกับวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม ทั้งสองแบบมีรูปแบบเดียวกัน **๖.๕) รูปทรงสี่เหลี่ยม** พบจำนวน ๑ แผง ที่วัดพระธาตุลำปางหลวง ๑ แผง และ **๖.๖) พระแผงไม้รูปทรงอิสระ** พบ ๒ แผง ที่วัดเขาแก้ว กับวัดไหล่หิน

๕) พระแผงไม้ในจังหวัดพะเยา จำนวน ๕ แผง ได้แก่ **๑) ซุ้มทรงกรอบซุ้ม** พบ ๑ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดลี **๒) ซุ้มทรงปราสาท** พบ ๑ แผง พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดลี **๓) ซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด** ได้แก่ซุ้มทรงอื่นๆ ที่ไม่ได้อธิบายไว้ด้านบน พบ ๓ แผง ประกอบด้วย **๓.๑) กรอบกลีบบัว** พบ ๒ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ที่วัดบ้านหลวง **๓.๒) กรอบสามเหลี่ยม** พบ ๑ แผง ที่วัดดอยหยวก

๖) พระแผงไม้ในจังหวัดแพร่ พบจำนวน ๔๓ แผง ได้แก่ **๑) ซุ้มทรงกรอบซุ้ม** พบ ๑๖ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดศรีดอนคำ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์บ้านบุญมา พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระหลวงธาตุเนิ้ง ๔ แผง พระแผงไม้ศาลาการเปรียญวัดร่องฟอง พระแผงไม้ในวิหารวัดหลวง และพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร ๔ แผง **๒) ซุ้มทรงปราสาท** หมายถึง พบจำนวน ๓ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระหลวงธาตุเนิ้ง ในพิพิธภัณฑ์วัดศรีดอนคำ และในกุฎิเจ้าอาวาสวัดร่องฟอง **๓) ซุ้มทรงเรือนแก้ว** หมายถึง พบ ๑ แผง ในพิพิธภัณฑ์วัดพระหลวงธาตุเนิ้ง **๔) ซุ้มทรงวิมาน** หมายถึง พบ ๑ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ในกุฎิเจ้าอาวาสวัดถิ่นใน **๕) ซุ้มมณฑป** พบ ๑ แผงในพิพิธภัณฑ์วัดศรีดอนคำ **๖) ซุ้มทรงบรรพ์แถลง** พบจำนวน ๗ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระหลวงธาตุเนิ้ง ๒ แผง พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดหลวง ๑ แผง และพระแผงไม้ในกุฎิเจ้าอาวาสวัดต้าเวียง ๔ แผง **๗) ซุ้มหน้านาง** พบ ๓ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดสะแล่ง พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระหลวงธาตุเนิ้ง และพระแผงไม้ในกุฎิเจ้าอาวาสวัดถิ่นใน **๘) ซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด** ได้แก่ซุ้มทรงอื่นๆ ที่ไม่ได้อธิบายไว้ด้านบน ประกอบด้วย **๘.๑) กรอบนาค** พบ ๓ แผง ที่วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร ๑ แผง วัดร่องฟอง ๒ แผง **๘.๒) กรอบกลีบบัว** พบ ๔ แผง ประกอบด้วยพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระหลวงธาตุเนิ้ง ๒ แผง พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดถิ่นแถนหลวง ๑ แผง และพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดศรีดอนคำ ๑ แผง **๔.๓) ตุง** พบจำนวน ๔ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ในวิหารวัดสุพรรณ ๒ แผง ในพิพิธภัณฑ์วัดหลวง ๒ แผง

.**๗) พระแผงไม้ในจังหวัดน่าน พบ ๘๘ แผง** ดังนี้ **๑) ซุ้มทรงกรอบซุ้ม** พบจำนวน ๑๘ แผง ได้แก่ พระแผงไม้วัดดู่ใต้ ๑ แผง วัดน้อยในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน ๑ แผง วัดเมืองราม ๗ แผง วัดพระเกิด ๒ แผง วัดมิ่งเมือง ๔ แผง และวัดสถารถ ๑ แผง มีจารึก ๓ แผง คือ พระแผงไม้วัดดู่ใต้ พระแผงไม้ในกุฎิเจ้าอาวาสวัดเมืองราม พระแผงไม้วัดพระเกิด **๒) ซุ้มทรงปราสาท** พบ ๑๑ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเชียงแข็ง (มีจารึก) พระแผงไม้ในวิหารวัดต้นแหลง ๕ แผง (มีจารึก ๓ แผง) พระแผงไม้วัดไชยภูมิ (น้ำต้วน) พระแผงไม้วัดบุปผาราม (มีจารึก) และ พระแผงไม้วัดหมอเมือง **๓) ซุ้มทรงวิมาน** มี ๒๘ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเชียงแข็ง ๖ แผง พระแผงไม้วัดแคว้ง พระแผงไม้ในกุฎิเจ้าอาวาสวัดร้องแง พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระเกิด พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดน้ำล้อม ๑๕ แผง พระแผงไม้วัดนิมิตรมงคล (วัดบ้านตึ๊ด) พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดอรัญญาวาส และพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดหัวข่วง ๒ แผง **๔) ซุ้มบรรพ์แถลง** พบ ๑ แผง ได้แก่

พระแผงไม้วัดหมอเมือง **๕) ซุ้มหน้านาง** พบเพียง ๑ แผง ได้แก่พระแผงไม้วัดพระธาตุแช่แห้งพระอารามหลวง เป็นพระแผงไม้ที่สร้างขึ้นใหม่ **๖) ซุ้มประรำ** พบ ๑ แผง ได้แก่ พระแผงไม้วัดต้นแหลง **๗) ซุ้มมณฑป** พบจำนวน ๗ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระเกิด ๔ แผง วิหารวัดต้นแหลง พิพิธภัณฑ์วัดเชียงแข็ง และพิพิธภัณฑ์วัดน้ำล้อม **๘) ซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด** ประกอบด้วย **๘.๑) กรอบกลีบบัว** มีจำนวน ๙ แผง ได้แก่ พระแผงไม้วัดธงหลวง ๑ แผง วัดน้ำลัด ๔ แผง วัดพระเกิด ๓ แผง วัดร้องแง ๑ แผง **๘.๒) กรอบโค้งมน** มี ๓ แผง ได้แก่ พระแผงไม้วัดพระเกิด ๒ แผง และวัดร้องแง **๘.๓) ตุง** พบ ๘ แผง ได้แก่ พระแผงไม้วัดพญาวัด ๑ แผง วัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร ๔ แผง วัดหัวข่วง ๑ แผง และในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน ๒ แผง **๘.๔) กรอบนาค** ได้แก่ วัดธงหลวง ๑ แผง

ตารางที่ ๑๐ จำแนกรูปแบบพระแผงไม้ล้านนา ๑

จังหวัด	บรรพ์แถลง	มณฑป	ปราสาท	เรือนแก้ว	วิมาน	หน้านาง	กรอบซุ้ม	ประรำ	เบ็ดเตล็ด	รวม
ชม.	๑๐		๔	๑	๗	๗	๖		๑๖	๕๑
ชร.	๒			๑			๑		๕	๙
ลพ.	๑๖		๑			๓	๓		๑๒	๓๕
ลป.	๑๓		๑๔		๑	๘	๑๑		๒๒	๖๙
พย.			๑				๑		๓	๕
แพร่	๗	๑	๓	๑	๑	๓	๑๖		๑๑	๔๓
น่าน		๗	๑๑		๒๙	๑	๑๘	๑	๒๑	๘๘
รวม	๔๖	๘	๓๔	๒	๓๙	๒๓	๕๖	๑	๘๙	๓๐๐

จากตารางทำให้ทราบว่า พระแผงไม้ในล้านนาที่สำรวจทั้ง ๓๐๐ แผง มีรูปแบบหลัก คือ รูปแบบกรอบซุ้มมากที่สุด รองลงมาเป็นรูปแบบบรรพ์แถลง และทรงวิมาน รูปแบบหลักที่พบน้อยที่สุด คือ รูปแบบประรำ เรือนแก้ว และมณฑป โดยรูปแบบหลักที่ไม่พบเลยได้แก่ รูปแบบซุ้มทรงมงกุฎ ทรงเทริด และโถ

เมื่อแยกเป็นจังหวัดพบว่า พระแผงไม้จังหวัดเชียงใหม่มีรูปแบบซุ้มทรงบรรพ์แถลงมากที่สุด เช่นเดียวกับพระแผงไม้ในจังหวัดลำพูน ในจังหวัดแพร่พบรูปแบบกรอบซุ้มมากที่สุด ที่น่าสนใจคือ พระแผงไม้ในจังหวัดลำปาง มีรูปแบบปราสาทมากที่สุด ซึ่งในจังหวัดอื่นพบรูปแบบนี้น้อยมาก ยกเว้นจังหวัดน่านที่มีปริมาณใกล้เคียงกัน ส่วนในจังหวัดน่านที่พบรูปแบบทรงวิมานมากที่สุด ซึ่งในจังหวัดอื่นก็พบจำนวนน้อยเช่นกัน ส่วนในจังหวัดเชียงราย พะเยา ไม่สามารถหาได้เพราะมีปริมาณตัวอย่างน้อยเกินไป

ตารางที่ ๑๑ จำแนกรูปแบบพระแผงไม้ล้านนา ๒ เฉพาะซุ้มเบ็ดเตล็ด

จังหวัด	กลีบบัว	โค้งมน	นาค	ตุง	สามเหลี่ยม	สี่เหลี่ยม	อิสระ	รวม
ชม.	๕	๑	๘				๒	๑๖
ชร.		๑	๓	๑				๕
ลพ.	๑๐		๒					๑๒
ลป.	๑๐	๔	๓		๒	๑	๒	๒๒
พย.	๒				๑			๓
แพร่	๔		๓	๔				๑๑
น่าน	๙	๓	๑	๘				๒๑
รวม	๔๐	๙	๑๗	๑๕	๓	๑	๔	๘๙

จากตารางข้างต้น พบว่ารูปแบบเบ็ดเตล็ดของพระแผงไม้ล้านนาที่พบมากที่สุด คือ กลีบบัว ซึ่งเป็นรูปแบบที่เรียบง่าย ไม่มีการตกแต่งมากนัก รองลงมาเป็นรูปแบบนาค และตุง ส่วนที่พบน้อยที่สุด คือ รูปแบบสี่เหลี่ยม สามเหลี่ยม และอิสระ

เมื่อแยกเป็นจังหวัด พบว่ารูปแบบเบ็ดเตล็ดของพระแผงไม้ในจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ และน่าน พบแบบกลีบบัวมากที่สุด โดยในจังหวัดแพร่ และน่าน รูปแบบกลีบบัวพบปริมาณมากพอๆ กับรูปแบบตุง ส่วนรูปแบบที่พบน้อยที่สุดในจังหวัดเชียงใหม่และเชียงราย คือ โค้งมน ในจังหวัดแพร่เป็นรูปแบบสามเหลี่ยม และในจังหวัดลำปางเป็นรูปแบบสี่เหลี่ยม ซึ่งพระแผงรูปแบบสี่เหลี่ยมนั้นเป็นรูปแบบอันเกิดจากการชำรุดของแผงไม้ คงเหลือเฉพาะส่วนตอนกลางที่เป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าตั้งขึ้น ในส่วนยอดที่หายไปอาจเป็นบรรพ์แถลง ปราสาท หรือกรอบซุ้ม ตามแบบที่พบมากในจังหวัดลำปางก็ได้ ส่วนในจังหวัดน่าน พบรูปแบบกรอบซุ้มแบบนาคน้อยที่สุด อันที่จริงนาคนี้เป็นอัตลักษณ์ของจังหวัดน่าน ซึ่งการตกแต่งนาคบนพระแผงไม้ในจังหวัดน่านนั้นสามารถพบได้ทั่วไปในองค์ประกอบของการตกแต่งของรูปแบบกรอบซุ้มหลักอื่นๆ เช่น พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน ที่มีรูปแบบหลักแบบตุง ก็ตกแต่งกรอบด้วยนาค หรือพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดมิ่งเมืองที่มีรูปแบบหลักแบบซุ้มกรอบซุ้มก็ตกแต่งส่วนยอดนาคเช่นกัน แต่พระแผงที่ใช้ลำตัวนาคเป็นเส้นกรอบซุ้มและใช้หางนาคเกี่ยวกวัดกันเป็นส่วนยอดของซุ้มโดยเฉพาะ พบจำนวนน้อย

เมื่อวิเคราะห์รูปแบบพระแผงไม้ในล้านนาตามเกณฑ์ที่กำหนด คือ รูปแบบซุ้มที่พบในศาสนสถานอันเป็นรูปแบบหลักทั้ง ๑๑ รูปแบบ ได้แก่ ๑) ซุ้มทรงบรรพ์แถลง ๒) ซุ้มทรงมณฑป ๓) ซุ้มทรงมงกุฎ ๔) ซุ้มทรงเทริด ๕) ซุ้มทรงปราสาท ๖) ซุ้มเรือนแก้ว ๗) ซุ้มทรงวิมาน ๘) ซุ้มหน้านาง

๙) ซุ้มทรงกรอบซุ้ม ๑๐) ซุ้มทรงประรำ ๑๑) ซุ้มโถ จะพบว่ารูปแบบหลักแต่ละรูปแบบของพระแผงไม้สามารถจำแนกเป็นรูปแบบย่อยลงไปได้อีก ดังนี้

๑) แผงไม้รูปแบบซุ้มทรงบรรพ์แถลง เป็นแผงไม้ที่มีองค์ประกอบหลัก คือ กรอบซุ้มส่วนยอดเป็นหน้าจั่วตกแต่งด้วยชุดเครื่องลำยอง ในขณะที่ส่วนตอนกลางของแผงไม้มีเสาซุ้มที่มักตกแต่งด้วยบัวปลายเสา บัวเชิงเสา อย่างไรก็ตามในองค์ประกอบย่อยของแต่ละส่วนสามารถจำแนก**ส่วนกรอบซุ้ม** จำแนกได้เป็น ๓ รูปแบบ คือ

๑.๑) กลุ่มที่ไม่มีการหยักโค้งของกรอบซุ้มก่อนถึงยอดซุ้ม มีลักษณะที่เรียบง่ายที่สุด เช่น พระแผงไม้วัดวงศ์เมธา วัดทุงยู จังหวัดเชียงใหม่ พระแผงไม้ในวัดพระหลวง วัดต้าเมือง จังหวัดแพร่ พระแผงไม้วัดเวียงเถิน วัดอุมลอง วัดพระแก้วดอนเต้า จังหวัดลำปาง กลุ่มพระแผงไม้ที่พบในวัดหนองเงือก จังหวัดลำพูนเป็นต้น ในส่วนยอดซุ้มนี้ จะพบทั้งแบบกรอบซุ้มที่มีใบระกาประกอบ และไม่มีใบระกาประกอบ

กรอบซุ้มบรรพ์แถลงมีใบระกาที่น่าสนใจ ได้แก่ พระแผงไม้วัดวงศ์เมธา จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นรูปแบบมาตรฐานของกรอบซุ้มบรรพ์แถลงที่แสดงความเรียบง่ายของกรอบซุ้ม ปลายกรอบวงโค้งเป็นตัวเหงา ลำตัวที่โค้งขึ้นเป็นรูปกลีบบัว มีใบระกา กรอบซุ้มบรรพ์แถลงที่ตกแต่งให้มีความพิเศษมากขึ้น เช่น พระแผงไม้ที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์วัดหลวง จังหวัดแพร่ ที่ใช้วิธีการฉลุลายในส่วนกรอบซุ้ม เป็นลายดอกไม้ ใบไม้ ส่วนพระแผงไม้ที่วัดพระแก้วดอนเต้า จังหวัดลำปาง เป็นการซ้อนกรอบบรรพ์แถลง ๒ ชั้น ระหว่างชั้นประดับสัญลักษณ์รูปนก

กรอบซุ้มบรรพ์แถลงที่ไม่มีใบระกาที่น่าสนใจ เช่น กลุ่มพระแผงไม้ที่พบในวัดหนองเงือก จังหวัดลำพูน เป็นกลุ่มที่แสดงรูปแบบมาตรฐานของกรอบซุ้มบรรพ์แถลงที่ไม่มีใบระกา ส่วนพระแผงไม้วัดอุมลอง จังหวัดลำปาง มีความพิเศษที่ตกแต่งด้วยแผงสามเหลี่ยมในส่วนใต้ซุ้ม และพระแผงไม้วัดเวียงเถิน มีการต่อยอดกรอบซุ้มขึ้นไปด้วยรูปทรงดอกบัว และยังมีการทาสีใต้กรอบซุ้มให้เป็นแผงสามเหลี่ยมเช่นเดียวกับที่พระแผงไม้ที่วัดอุมลอง ซึ่งอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงกัน

ภาพประกอบที่ ๑๔๔ พระแผงไม้แบบซุ้มบรรพ์แถลง ไม่มีการหยักโค้งของกรอบซุ้ม

ที่มีใบระกา (วัดวงศ์เมธา) และไม่มีใบระกา (วัดหนองเงือก)

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

๑.๒) กลุ่มที่มีการหยักโค้ง ๑ ครั้งในแต่ละด้าน ก่อนถึงยอดซุ้ม เช่น พระแผงไม้ในวิหาร วัดล่ามช้าง วัดทรายมูลเมือง และวัดศรีเตี้ย จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น แบ่งเป็นกรอบซุ้มที่มีใบระกา และไม่มีใบระกา

พระแผงไม้ในกลุ่มที่มีใบระกาที่น่าสนใจ ได้แก่ พระแผงไม้ที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์วัดหลวง จังหวัดแพร่ ซึ่งเป็นรูปแบบมาตรฐาน การหยักโค้งของกรอบซุ้มคดโค้งและอ่อนช้อยดังลายเส้นของภาพจิตรกรรม มีใบระกาเป็นสามเหลี่ยมโค้งแหลม เรียงกันไปตามกรอบซุ้ม ส่วนตอนกลางเป็นเสาซุ้มบาง ส่วนพระแผงไม้ที่วัดเวียงเถิน จังหวัดลำปาง เสาซุ้มมีปริมาตรหนาหนัก และแสดงฝีมือเชิงช่างในการแต่งใบระกาให้อยู่ในรูปเครือเถา ที่เลื่อนไหลไปตามกรอบซุ้มสู่ยอดพระแผงไม้ ส่วนพระแผงไม้ในวัดเวียงเถิน จังหวัดลำปาง อีกแผงหนึ่ง กรอบซุ้มหยักโค้งตื้นๆ แต่ก็แต่งใบระกาด้วยเครือเถาเช่นเดียวกัน สำหรับพระแผงไม้วัดศรีเตี้ย มีกรอบซุ้มซ้อนกัน ๒ ชั้น แต่ละชั้นมีใบระกาเล็กๆ พระแผงไม้ที่น่าสนใจอีกแผงหนึ่ง เป็นพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ กรอบซุ้มที่หยักโค้ง ๑ แต่งกนกที่ยื่นเข้ามาด้านในกรอบมาก ส่วนที่ต่อขึ้นไปเป็นยอดซุ้มแต่งด้วยใบระกา

พระแผงไม้หยักโค้ง ๑ ครั้ง **ไม่มีใบระกา** ได้แก่ พระแผงไม้วัดบ้านก้อง จังหวัดลำพูน และในวิหารพระเจ้าพันตน วัดพระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน เป็นต้น ตัวอย่างพระแผงไม้ในกลุ่มนี้ที่เป็นรูปแบบมาตรฐาน ได้แก่ พระแผงไม้วัดบ้านก้อง ที่กรอบซุ้มหยักโค้งเพียง ๑ ครั้งก่อนพุ่งขึ้นไปส่วนยอดที่แต่งด้วยดอกไม้สี่กลีบ เสาซุ้มบาง ไม้บัวคั่นระหว่างแถวประดับพระพิมพ์หักชำรุด มีร่องรอยการตอกตะปูติดพระพิมพ์

ภาพประกอบที่ ๑๔๕

พระแผงไม้แบบซุ้มบรรพ์แถลง กลุ่มที่มีการหยักโค้ง ๑ ครั้งในแต่ละด้าน ก่อนถึงยอดซุ้ม

ที่มีใบระกา (วัดหลวง) และไม่มีใบระกา (วัดบ้านก้อง)

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

๑.๓) กลุ่มที่มีการหยักโค้งมากกว่า ๑ ครั้งในแต่ละด้าน ก่อนถึงยอดซุ้ม ได้แก่ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ วัดพันแหวน เชียงใหม่ วัดหนองเงือก พระแผงไม้วัดต้าเมือง จังหวัดแพร่ และพระแผงไม้ในวัดแม่สรวยหลวง จังหวัดเชียงราย เป็นต้น แบ่งเป็น ๒ รูปแบบย่อย คือ มีใบระกา และไม่มีใบระกา

ตัวอย่าง**พระแผงไม้ที่มีใบระกา**ที่น่าสนใจ ได้แก่ พระแผงไม้วัดหนองเงือกที่มีลักษณะเหมือนกัน ๒ แผง สามารถใช้เป็นรูปแบบมาตรฐานของกลุ่มนี้ได้ กล่าวคือ กรอบซุ้มหยักโค้งมากกว่า ๑ ครั้ง ปลายกรอบซุ้มเป็นตัวเหงา มีใบระกาเป็นแผงเรียงกันไปตามกรอบซุ้มที่หยักโค้ง การต่อส่วน

ยอดซุ้มด้วยรูปทรงกลีบบัวมีให้เห็นในพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ ส่วนพระแผงไม้ในวัดพระธาตุลำปางหลวง ใบระกาเป็นการฉลุลายโปร่ง และใบระกาในพระแผงไม้วัดเวียงเถิน จังหวัดลำปาง แกะให้พลิ้วไหวมากกว่าปกติ

พระแผงไม้ที่เป็นตัวอย่างมาตรฐานของกลุ่มที่มีการหยักโค้งมากกว่า ๑ ครั้งในแต่ละด้านก่อนถึงยอดซุ้ม แต่**ไม่มีใบระกา** ได้แก่ พระแผงไม้วัดต้าเมือง จังหวัดแพร่ ความเรียบง่ายของการออกแบบพระแผงไม้กลุ่มนี้ ทำให้พระแผงไม้ดูโปร่งมากยิ่งขึ้น

ภาพประกอบที่ ๑๔๖

พระแผงไม้แบบซุ้มบรรพ์แถลง กลุ่มที่มีการหยักโค้งมากกว่า ๑ ครั้งในแต่ละด้านก่อนถึงยอดซุ้ม

ที่มีใบระกา (วัดหนองเงือก) และไม่มีใบระกา (วัดต้าเมือง)

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ส่วนตอนกลาง พบรูปแบบย่อย ๒ แบบ คือ ๑) แบ่งพื้นที่การประดับพระพิมพ์ระหว่างส่วนตอนกลางและส่วนยอด โดยมีไม้ทับหลังเป็นตัวแบ่ง และ ๒) ไม่แบ่งพื้นที่การประดับพระพิมพ์ คงประดับพระพิมพ์ต่อเนื่องกันไปทั้งแผง

๒) ซุ้มหน้านาง เป็นพระแผงไม้ที่มีองค์ประกอบเช่นเดียวกับซุ้มบรรพ์แถลง แต่การหยักโค้งของกรอบซุ้มในส่วนยอดของพระแผงไม้ซุ้มหน้านาง จะหยักโค้งคล้ายกระบังหน้าสตรี โดดเด่นอยู่ที่**กรอบบนซึ่งบดเป็นรูปโค้งที่มีปลายยอดแหลม ในขณะที่กรอบล่างกลับเบียดเป็นเส้นให้ล้อไปตามโครงไรผมอันโค้งงามของสตรี** สามารถจำแนกออกได้เป็น ๒ รูปแบบย่อย ได้แก่

๒.๑) พระแผงไม้ซุ้มหน้านางที่ปรากฏอยู่ในส่วนของกรอบซุ้ม มีใบระกา โดยแบ่งย่อยได้เป็น

๒.๑.๑) กรอบซุ้มหน้านางแบบเรียบง่ายกลุ่มที่ไม่มีการหยักโค้งของกรอบซุ้มก่อนถึงยอดซุ้ม เช่น พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ พระแผงไม้วัดพันแหวน เชียงใหม่ พระแผงไม้วัดพระธาตุเสด็จ วัดลำปาง พระแผงไม้วัดพระแก้วดอนเต้น ลำปาง เป็นต้น

ตัวอย่างพระแผงไม้ในกลุ่มนี้ที่เป็นมาตรฐาน คือ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ และในวิหารวัดพันแหวน ที่มีลักษณะคล้ายกัน กล่าวคือ กรอบซุ้มคดโค้งขึ้นไปด้านบนและหยักโค้งลงในตอนกลางด้านใน ส่วนตอนกลางด้านนอกหยักโค้งขึ้น ส่วนกลางมีเสาซุ้ม แบ่งพื้นที่ด้วยทับหลัง สำหรับใบระกาของพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ ใช้วิธีการเซาะร่อง ส่วนของวัด

พันแหวนเรียบง่ายเป็นผืนเดียวกัน แต่ที่วัดเวียงเถินในส่วนนี้แต่งให้หยักโค้งอ่อนช้อย แลดูพริ้วไหว ภายในกรอบหน้าบันนิยมแกะสลักลายพันธ์พฤกษา อย่างไรก็ตามพระแผงไม้ที่วัดพระธาตุเสด็จ ลำปางไม่มีการแบ่งพื้นที่การประดับพระพิมพ์ ใบระกาเซาะร่อง และให้กาบเสาด้านล่างมีขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของงานช่างในจังหวัดลำปาง เป็นต้น

ภาพประกอบที่ ๑๔๗

พระแผงไม้แบบซุ้มหน้านาง โดยซุ้มหน้านางปรากฏอยู่ในส่วนของกรอบซุ้ม มีใบระกา

กลุ่มที่ไม่มีการหยักโค้งของกรอบซุ้มก่อนถึงยอดซุ้ม

พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ พระแผงไม้วัดพระธาตุเสด็จ ลำปาง พระแผงไม้วัดเวียงเถิน ลำปาง

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

๒.๑.๒) กรอบซุ้มหน้านางที่หยักโค้ง ๑ ครั้ง ก่อนจะถึงยอดซุ้ม เช่น พระแผงไม้ที่วัดทุงยู เชียงใหม่ พระแผงไม้วัดพวกหงส์ เชียงใหม่ พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง ลำปาง และพระแผงไม้ที่สร้างขึ้นใหม่ที่วัดพระธาตุแช่แห้ง น่าน เป็นต้น

ตัวอย่างพระแผงไม้ในกลุ่มนี้ สามารถดูได้จากพระแผงไม้วัดพวกหงส์ ที่แต่งกรอบซุ้มด้านในให้เว้าโค้งถี่ และกรอบซุ้มด้านนอกในตอนกลางเว้าโค้งแหลมขึ้น ใบระกาเรียบไม่มีการตกแต่ง อันเป็นการลดรูปของใบระกา อย่างไรก็ตามกรอบซุ้มหน้านางของวัดพระธาตุลำปางหลวงแผงหนึ่ง แสดงการเว้าโค้งลงในตอนกลางด้านในเพียงเล็กน้อย เมื่อเทียบกับการเว้าโค้งขึ้นในตอนกลางด้านนอก

พระแผงไม้กลุ่มนี้ที่เป็นงานสร้างสรรค์ปัจจุบัน เช่น พระแผงไม้วัดพระธาตุแช่แห้ง น่าน ได้แต่งตอนกลางของกรอบวงโค้งยอดซุ้มด้วยดอกไม้สี่กลีบ โดยรูปทรงกลีบดอกไม้ทำให้เกิดความเป็นหน้านางนั่นเองผ่านเทคนิคการเขียนลายรดน้ำ

ภาพประกอบที่ ๑๔๘

พระแผงไม้แบบซุ้มหน้านาง โดยซุ้มหน้านางปรากฏอยู่ในส่วนของกรอบซุ้ม มีใบระกา กลุ่มที่ไม่มีการหยักโค้งของกรอบซุ้ม ๑ ครั้ง ก่อนถึงยอดซุ้ม

พระแผงไม้ในวัดพวกหงส์ เชียงใหม่ พระแผงไม้วัดพระธาตุแช่แห้ง น่าน

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

๒.๒) พระแผงไม้ซุ้มหน้านางที่ปรากฏอยู่ในส่วนของกรอบซุ้ม ไม่มีใบระกา พบเพียงลักษณะเดียว คือ กรอบซุ้มหน้านางแบบเรียบง่ายกลุ่มที่ไม่มีการหยักโค้งของกรอบซุ้มก่อนถึงยอดซุ้ม เช่น พระแผงไม้วัดทรายมูลเมือง พระแผงไม้วัดปงสนุกที่สร้างขึ้นใหม่ และพระแผงไม้วัดทาดอยครั่ง เป็นต้น

ภาพประกอบที่ ๑๔๙

พระแผงไม้แบบซุ้มหน้านาง โดยซุ้มหน้านางปรากฏอยู่ในส่วนของกรอบซุ้ม ไม่มีใบระกา

พระแผงไม้ในวัดทรายมูลเมือง เชียงใหม่ วัดทาดอยครั่ง ลำพูน

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

๒.๓) พระแผงไม้ซุ้มหน้านางที่ปรากฏอยู่ในส่วนของทับหลัง

ความแตกต่างของพระแผงไม้หน้านางในกลุ่มนี้กับ ๒ กลุ่มที่ผ่านมา คือ การทำซุ้มหน้านางในบริเวณที่เป็นทับหลังกั้นพื้นที่ส่วนตอนกลางกับส่วนยอด แม้จะพบไม่มากแต่ก็เป็นรูปแบบที่น่าสนใจ เช่น พระแผงไม้ที่วัดพระหลวง แพร่ ซึ่งส่วนตอนกลางทำให้ลึกมากกว่าพิเศษในลักษณะคล้ายกล่อง ใต้ทับหลังทำเป็นโค้งหน้านาง ส่วนกรอบซุ้มด้านบนคล้ายกลีบบัว ที่มีเครื่องลำยอง มีใบระกา พระแผงไม้ในกลุ่มนี้ที่น่าสนใจแผงหนึ่ง คือ พระแผงไม้ที่วัดถิ่นใน แพร่ ซึ่งทำหน้าที่กั้นระหว่างพื้นที่ส่วนยอดกับส่วนตอนกลาง เป็นต้น

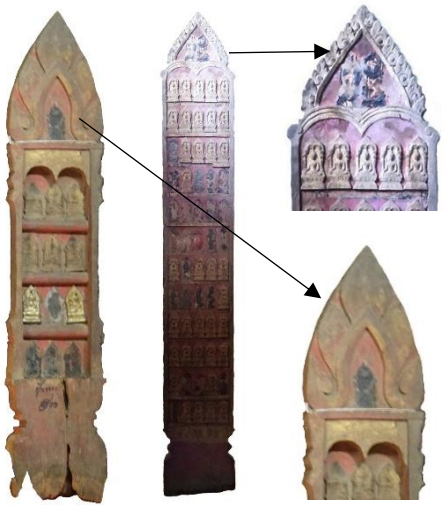

ภาพประกอบที่ ๑๕๐

พระแผงไม้แบบซุ้มหน้านาง โดยซุ้มหน้านางปรากฏอยู่ในส่วนของทับหลัง

พระแผงไม้ในวัดพระหลวง แพร่ วัดถิ่นแถนใน แพร่

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

๓) ซุ้มทรงปราสาท คือ การจำลองรูปทรงและองค์ประกอบของอาคารประเภทปราสาท ผ่านแบบแผนการใช้**ซุ้มทรงบรรพ์แถลงที่เทินเครื่องยอดในลักษณะต่างๆ** โดยสามารถจำแนกลักษณะเครื่องยอดชั้นปราสาทได้ดังนี้

๓.๑) การย่อส่วนตอนกลางของแผงไม้นำขึ้นไปซ้อนชั้นด้านบนเป็นปราสาท เช่น พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์พื้นถิ่น จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน ๒ แผง พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง และพระแผงไม้ในวิหารพันตน วัดปงสนุกเหนือ จังหวัดลำปาง พระแผงไม้กลุ่มนี้ที่มีความน่าสนใจและเป็นแบบมาตรฐานได้ คือ พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

ภาพประกอบที่ ๑๕๑

พระแผงไม้แบบซุ้มปราสาท ที่ลดสัดส่วนตอนกลางแผงไม้นำขึ้นไปซ้อนชั้นด้านบน

พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง พิพิธภัณฑ์พื้นถิ่นล้านนา และวัดปงสนุกเหนือ

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

๓.๒) ชั้นซ้อนปราสาทอยู่ในทรงสี่เหลี่ยมซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไป มักพบในจังหวัดน่าน ได้แก่ พระแผงไม้วัดเชียงแข็ง วัดต้นแหลง วัดน้ำต้วน วัดบุปผาราม วัดหมอเมือง นอกจากนี้ยังพบใน

จังหวัดลำปาง เช่น พระแผงไม้วัดพระธาตุเสด็จ วัดเวียงเถิน วัดพระแก้วดอนเต้า และพบในจังหวัดแพร่ เช่น พระแผงไม้วัดศรีดอนคำ

ความน่าสนใจของพระแผงไม้ในกลุ่มนี้ คือ ลักษณะทรงสี่เหลี่ยมที่ซ้อนชั้นขึ้นไป ประกอบด้วยทรงสี่เหลี่ยมและบัวหงายด้านบน ที่มุมเหนือฐานบัวหงายประดับกระจังสามเหลี่ยมเหนือชั้นซ้อนเป็นปลียอดลักษณะยาวรี เช่นเดียวกับลักษณะธรรมาสน์ทรงปราสาท ตัวอย่างพระแผงไม้มาตรฐานของกลุ่มนี้ ได้แก่ พระแผงไม้วัดบุปผาราม วัดน้ำต้วน วัดเชียงแข็ง และวัดหมอเมือง เป็นต้น ชุดสี่เหลี่ยมซ้อนชั้นนี้แสดงการลดรูปทรงไว้ในกลุ่มพระแผงไม้วัดต้นแหลง พระแผงไม้ที่วัดหมอเมืองที่ใช้เทคนิคการแกะสลักบนแผ่นไม้ให้เป็นรูปทรงปราสาทชั้นซ้อน ในลักษณะงานนูนสูง

ภาพประกอบที่ ๑๕๒

พระแผงไม้แบบซุ้มปราสาท ที่ชั้นซ้อนปราสาทอยู่ในทรงสี่เหลี่ยมซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไป

พระแผงไม้วัดน้ำต้วน วัดเชียงแข็ง วัดบุปผาราม

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี/ พิพิพธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน

๓.๓) ชั้นซ้อนปราสาทมีลักษณะเป็นหลังคาเอนลาด ได้แก่ พระแผงไม้วัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน ๒ แผง ที่มีความโดดเด่นในส่วนของหลังคาเอนลาดขนาดใหญ่แต่งเป็นนาค เหนือขึ้นไปเป็นฐานบัวซ้อนกัน ๒ ชั้น ก่อนเป็นปลียอด นอกจากนี้ยังปรากฏเป็นส่วนประกอบของพระแผงไม้วัดลี จังหวัดพะเยา พระแผงไม้วัดร่องฟอง จังหวัดแพร่ พระแผงไม้วัดปงสนุกเหนือ จังหวัดลำปาง และพระแผงไม้ที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญชัย จังหวัดลำพูน หลังคาเอนลาดที่ซ้อนลดหลั่นกันทำให้เส้นรอบนอกดูราบรื่น

ภาพประกอบที่ ๑๕๓

พระแผงไม้แบบซุ้มปราสาท ที่ชั้นซ้อนปราสาทมีลักษณะเป็นหลังคาเอนลาดซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไป

พระแผงไม้วัดพระธาตุแช่แห้ง

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ภาพประกอบที่ ๑๕๔

พระแผงไม้แบบซุ้มปราสาท ที่ชั้นซ้อนปราสาทมีลักษณะเป็นหลังคาเอนลาดขนาดใหญ่ ซ้อนด้วยฐานบัวลดหลั่นกันขึ้นไป

พระแผงไม้วัดร่องฟอง วัดลี พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญชัย

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

๓.๔) ชั้นซ้อนปราสาทมีลักษณะเป็นฐานบัวที่มีบัวคว่ำขนาดใหญ่ซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไป ได้แก่ พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง วัดพระแก้วดอนเต้า จังหวัดลำปาง ลักษณะกลุ่มนี้คล้ายกับการซ้อนชั้นของหลังคาเอนลาด แต่แสดงส่วนตอนกลางของฐานบัวชัดเจนมากกว่า

ภาพประกอบที่ ๑๕๕

พระแผงไม้แบบซุ้มปราสาท ที่ชั้นซ้อนปราสาทมีลักษณะเป็นฐานบัวที่มีบัวคว่ำขนาดใหญ่ซ้อนลดหลั่นกันขึ้น

พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง วัดศรีดอนคำ

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

๓.๕) การซ้อนชั้นปราสาทปรากฏในส่วนตอนกลางของพระแผงไม้ ไม่ใช่ส่วนยอด ได้แก่ พระแผงไม้วัดต้นแหลง จังหวัดน่าน ซึ่งพบจำนวนน้อย

ภาพประกอบที่ ๑๕๖ พระแผงไม้แบบซุ้มปราสาท ที่การซ้อนชั้นปราสาทปรากฏในส่วนตอนกลางของพระแผงไม้

พระแผงไม้วัดต้นแหลง

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

๔) ซุ้มทรงมณฑป คือ การจำลองแบบแผนอาคารประเภทมณฑป หรือบุษบก ซึ่งมีโครงรูปเครื่องยอดเป็น**กรวยเหลี่ยมแหลม โดยมีหลังคาที่ซ้อนลดหลั่นมาเป็นชั้นๆ** แบ่งได้เป็น

๔.๑) ซุ้มทรงมณฑปเป็นหลังคาตัด ลักษณะแบบหลังคาจั่วรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ต่อด้วยปลียอด ได้แก่ พระแผงไม้วัดพระหลวง จังหวัดน่าน ที่ซ้อนชั้นหลังคา ๒ ชั้น ต่อด้วยปลียอด และวัดศรีดอนคำ จังหวัดแพร่ ที่แสดงชั้นหลังคาเพียงชั้นเดียวก่อนต่อด้วยปลียอด

ภาพประกอบที่ ๑๕๗
พระแผงไม้แบบซุ้มทรงมณฑป หลังคาตัด
พระแผงไม้วัดพระหลวง วัดศรีดอนคำ
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

๔.๒) ซุ้มทรงมณฑปเป็นหลังคาเอนลาด ลักษณะแบบหลังคาเอนลาดสี่เหลี่ยมจัตุรัส ต่อด้วยปลียอด ได้แก่ พระแผงไม้วัดเชียงแข็ง จังหวัดน่าน วัดต้นแหลง จังหวัดแพร่ วัดพระเกิด จังหวัดน่าน

ภาพประกอบที่ ๑๕๘
พระแผงไม้แบบซุ้มทรงมณฑป หลังคาเอนลาด
พระแผงไม้วัดเชียงแข็ง วัดพระเกิด วัดต้นแหลง
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

๕) ซุ้มเรือนแก้ว เป็นซุ้มที่มียอดโค้งแหลม ตัวซุ้มสร้างให้ต่อเนื่องกันเป็นโครงสร้างเดียวกับยอดซุ้ม โดยที่**บ่ากรอบซุ้มทำเป็นอินทรธนู** ตามความหมายของซุ้มเรือนแก้วเดิมนั้น ยอดสามเหลี่ยมมีสามอัน เรียงกันไป โดยยอดสามเหลี่ยมในตอนกลางมีขนาดใหญ่ที่สุด แต่ในกรณีของพระแผงไม้ได้ลดเหลือเพียงยอดตอนกลางเป็นยอดเดียว ได้แก่ พระแผงไม้วัดพระหลวง จังหวัดแพร่ อุทยานไร่แม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย และพระแผงไม้ในการครอบครองเอกชน

ภาพประกอบที่ ๑๕๙
พระแผงไม้แบบซุ้มเรือนแก้ว
พระแผงไม้วัดพระหลวง อุทยานไร่แม่ฟ้าหลวง ในการครอบครองของเอกชน
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

๖) ซุ้มทรงวิมาน คือ ซุ้มสามเหลี่ยม มีเครื่องลำยอง คือ ใบระกา และหางหงส์ คล้ายจั่วที่หน้าบันวิหาร แผงไม้มีองค์ประกอบของเสาซุ้ม บัวปลายเสา บัวเชิงเสา สามารถจำแนกได้ ๒ รูปแบบ คือ

๖.๑) ส่วนยอดสามเหลี่ยมมีใบระกา ได้แก่ พระแผงไม้วัดผ้าขาว จังหวัดเชียงใหม่ และวัดหมอเมือง วัดพระเกิด จังหวัดน่าน วัดถิ่นใน จังหวัดแพร่ โดยพระแผงไม้ที่วัดหมอเมือง จังหวัดน่าน เป็นแบบมาตรฐานที่ส่วนตอนกลางมีเสาซุ้ม และส่วนยอดเป็นจั่วที่มีเครื่องลำยองมีใบระกา ในส่วนของพระแผงไม้วัดผ้าขาว เจาะใบระกาโปร่ง ใบระกาของพระแผงไม้วัดพระเกิดแผงหนึ่งมีความพิเศษที่ทำล้อมรอบทั้งแผง

ภาพประกอบที่ ๑๖๐ พระแผงไม้แบบซุ้มทรงวิมาน มีใบระกา พระแผงไม้วัดผ้าขาว วัดพระเกิด วัดอุมลอง
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

๖.๒) ส่วนยอดสามเหลี่ยมไม่มีใบระกา ได้แก่ พระแผงไม้วัดเชียงแข็ง น่าน และพระแผงไม้ในการครอบครองของเอกชน จังหวัดเชียงใหม่ เป็นแบบที่เรียบง่าย

ภาพประกอบที่ ๑๖๑

พระแผงไม้แบบซุ้มทรงวิมาน ไม่มีใบระกา

พระแผงไม้ในการครอบครองเอกชน วัดเชียงแข็ง

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

๗) ซุ้มทรงกรอบซุ้ม คือ ซุ้มชนิดที่ทำลวดลายประดับโดยรอบในลักษณะ**กรอบเช็ดหน้า** มักจะตกแต่งยอดซุ้มเป็นรูปกรวยแหลม ตกแต่งขอบด้วยกระบวนดอกและใบต่างๆ

๗.๑) กรอบซุ้มแผงสี่เหลี่ยม ห้าเหลี่ยม

พระแผงไม้กลุ่มนี้เดิมส่วนหนึ่งประดับอยู่บนผนังวิหารมาก่อน ภายหลังเมื่อมีการบูรณะวิหารจึงได้รื้อพระแผงไม้ลงมา นำมาใส่ในกรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้า สี่เหลี่ยมจัตุรัส โดยเรียกวิหารที่ประดับพระพิมพ์จำนวนมากนี้ว่าวิหารพระเจ้าพันตน (พระพุทธเจ้าพันองค์) ได้แก่ พระแผงไม้วัดเมืองราม จังหวัดน่าน ที่นำไปเก็บรักษาไว้ที่กุฏิเจ้าอาวาส วัดป่าตันกุมกาม วัดเขาแก้ว ที่เก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์ของวัด วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง วัดหลวง จังหวัดแพร่ วัดน้อยในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน เป็นต้น วิหารพระเจ้าพันตนที่ยังปรากฏในปัจจุบัน เช่น วิหารวัดปราสาท วัดต้นแกว๋น วัดพวกแต้ม และวัดเกตการาม จังหวัดเชียงใหม่ วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง เป็นต้น

ภาพประกอบที่ ๑๖๒ พระแผงไม้แบบซุ้มกรอบซุ้ม กรอบซุ้มแผงสี่เหลี่ยม ห้าเหลี่ยม

วัดเมืองราม วัดพระธาตุลำปางหลวง วัดป่าตันกุมกาม

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

พระแผงไม้ในกลุ่มนี้ยังพบที่ทำขึ้นเป็นกรอบสี่เหลี่ยม ห้าเหลี่ยมโดยเฉพาะ ไม่ได้นำพระพิมพ์ที่ประดับบนผนังวิหารมาประดับในแผงไม้ แต่เป็นการทำขึ้นใหม่ ได้แก่พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์

วัดพระเกิด จังหวัดน่าน ส่วนหนึ่งเป็นพระแผงไม้ที่สร้างขึ้นในปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๕ เพื่อใช้เป็นที่เก็บรวบรวมพระพิมพ์ที่ทางวัดจัดสร้างขึ้นใหม่ ได้แก่ พระแผงไม้ที่วัดหลวง จังหวัดแพร่

ภาพประกอบที่ ๑๖๓

พระแผงไม้แบบซุ้มกรอบซุ้ม กรอบซุ้มแผงสี่เหลี่ยม ห้าเหลี่ยม

วัดพระเกิด วัดหลวง

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

๗.๒) กรอบเช็ดหน้า ยอดซุ้มแต่งด้วยกระบวนดอกและใบ

กรอบซุ้มแบบกรอบเช็ดหน้าที่เป็นแบบแผน ได้แก่ พระแผงไม้ ๒ ชิ้นที่พบวัดเชียงมั่น และวัดพันแหวน จังหวัดเชียงใหม่ แสดงให้เห็นรูปแบบกรอบเช็ดหน้า ที่ตกแต่งยอดซุ้มด้วยกระบวนดอกและใบภายในรูปทรงฐานบัว พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดศรีดอนคำที่เดิมเคยเป็นหลักจารึกมาก่อน ภายหลังจึงนำมาประดับพระพิมพ์เป็นพระแผงไม้ก็มีลักษณะกรอบเช็ดหน้า ยอดแต่งด้วยกระบวนดอกและใบภายในรูปทรงชั้นปราสาท พระแผงไม้ในกลุ่มนี้อีกแผงหนึ่ง คือ พระแผงไม้ในอุทยานไร่แม่ฟ้าหลวง ที่ส่วนกลางเปป็นกรอบเช็ดหน้า ส่วนยอดตกแต่งด้วยกระบวนดอกและใบภายในรูปทรงบัว แต่พระแผงไม้ที่วัดดู่ใต้ จังหวัดน่าน และวัดป่ากล้วย จังหวัดลำปาง แสดงยอดเป็นดอกไม้ขนาดใหญ่ดอกเดียว โดยที่วัดดู่ใต้ได้เสริมยอดด้วยฉัตร

ภาพประกอบที่ ๑๖๔

พระแผงไม้แบบซุ้มกรอบซุ้ม กรอบเช็ดหน้ายอดซุ้มแต่งด้วยกระบวนดอกและใบ

วัดเชียงมั่น วัดพันแหวน วัดศรีดอนคำ อุทยานไร่แม้ฟ้าหลวง วัดดู่ใต้ และวัดป่ากล้วย

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี / พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน/

https://db.sac.or.th/inscriptions/inscribe/detail/12723

๗.๓) กรอบเช็ดหน้า ยอดซุ้มเป็นนาค

พระแผงไม้ในกลุ่มนี้พบที่จังหวัดน่านมาก เป็นลักษณะพิเศษที่กรอบซุ้มเป็นกรอบเช็ดหน้าสี่เหลี่ยมผืนผ้าสอบด้านบน ยอดซุ้มแต่งด้วยนาค ได้แก่ พระแผงไม้ที่วัดมิ่งเมือง ๔ แผง

ภาพประกอบที่ ๑๖๕

พระแผงไม้แบบซุ้มกรอบซุ้ม กรอบเช็ดหน้า ยอดซุ้มเป็นนาค

วัดมิ่งเมือง

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

๗.๔) กรอบเช็ดหน้า ยอดซุ้มเป็นบรรพ์แถลง

พระแผงไม้ในกลุ่มนี้ แบ่งได้เป็น ๒ ส่วนใหญ่ๆ คือ พระแผงไม้ที่สร้างขึ้นก่อนพุทธศตวรรษที่ ๒๖ และสร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ ๒๖

พระแผงไม้กลุ่มแรกที่มีอายุเก่ากว่า เช่น พระแผงไม้วัดประธานพร เชียงใหม่ พระแผงไม้ที่วัดลี จังหวัดพะเยา พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์บ้านบุญมา จังหวัดแพร่ กลุ่มนี้มีความแตกต่างกันทั้งรูปแบบและการตกแต่ง แต่อยู่ในโครงสร้างเดียวกัน คือ เป็นกรอบเช็ดหน้า ยอดซุ้มแบบบรรพ์แถลง โดยพระแผงไม้ที่วัดประธานพร โดดเด่นด้วยส่วนตอนกลางที่เป็นสี่เหลี่ยมสอบขึ้น ด้านล่างแต่งด้วยแผงสามเหลี่ยมประดับยอดรับด้วยกนก พระแผงไม้ที่วัดลีเรียบง่าย แต่โดดเด่นด้วยนาคที่กรอบซุ้มหยักโค้งและมีใบระกา ส่วนพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์บ้านบุญมา โดดเด่นด้วยส่วนยอดที่กนกกรอบซุ้มถูกยืดให้ตรงตั้งฉากกับตัวแผง ภายในกรอบซุ้มบรรพ์แถลงแต่งด้วยกระบวนลายดอกไม้ใบไม้ มีใบระกา

ภาพประกอบที่ ๑๖๖

พระแผงไม้แบบซุ้มกรอบซุ้ม กรอบเช็ดหน้า ยอดซุ้มเป็นบรรพ์แถลง

วัดประธานพร วัดลี พิพิธภัณฑ์บ้านบุญมา

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

พระแผงไม้กลุ่มหลังที่มีอายุใหม่กว่า เป็นกลุ่มพระแผงไม้ที่สร้างขึ้นโดยช่างบ้านถวาย ส่วนหนึ่งเพื่อถวายในงานบำเพ็ญกุศลสสตมวาร (ทำบุญ ๑๐๐ วัน) อุทิศถวาย พระมหาโพธิวงศาจารย์ (สุยี กตฺสาร) อดีตเจ้าอาวาสวัดพระบาทมิ่งเมืองวรวิหาร อดีตที่ปรึกษาคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช อดีตที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๖ อดีตผู้จัดการโรงเรียนพุทธโกศัยวิทยา วันอังคารที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕ ได้แก่ พระแผงไม้วัดกู่เต้า เชียงใหม่ วัดมิ่งเมือง แพร่ วัดดอนหลวง ลำปาง วัดหนองเงือก ลำพูน วัดร่องฟอง แพร่ เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงคติการสร้างพระแผงไม้ที่สืบทอดมาแต่โบราณ

พระแผงไม้ที่มีรูปแบบคล้ายคลึงกันซึ่งสร้างขึ้นใหม่ เช่น พระแผงไม้วัดบ้านปาง ลำพูน เป็นต้น พระแผงไม้กลุ่มนี้จะประดับพระพิมพ์ลำพูน เช่น พระรอด พระคง พระบาง พระเลี่ยง และพระเปิม ที่สร้างขึ้นมาใหม่เพื่อใช้ในการประดับพระแผงไม้โดยเฉพาะ

ภาพประกอบที่ ๑๖๗

พระแผงไม้แบบซุ้มกรอบซุ้ม กรอบเช็ดหน้า ยอดซุ้มเป็นบรรพ์แถลง

วัดมิ่งเมือง วัดร่องฟอง วัดหนองเงือก วัดดอนหลวง

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

๘) ซุ้มทรงประรำ จำลองรูปแบบมาจากรูปแบบหลังคาของปะรำ ที่มี**หลังคาแบนราบและประดับด้วยกระจัง** พบเพียงที่วัดต้นแหลง จังหวัดน่าน นอกจากจะแสดงถึงความไม่นิยมในการสร้างสรรค์รูปแบบนี้แล้ว ในทางตรงกันข้ามยังได้แสดงให้เห็นถึงความหลากหลายของพระแผงไม้เมืองน่านด้วย

ภาพประกอบที่ ๑๖๘

พระแผงไม้แบบซุ้มทรงประรำ พระแผงไม้วัดต้นแหลง

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

๙) ซุ้มเบ็ดเตล็ด หมายถึง รูปทรงยอดซุ้มของพระแผงไม้ที่นอกเหนือจากรูปทรงหลักข้างต้น แบ่งได้เป็น

๙.๑) กลีบบัว

พระแผงไม้ในรูปทรงกลีบบัวเป็นพระแผงไม้รูปแบบเรียบง่าย มีขนาดเล็ก และไม่มีการตกแต่งมาก พบจำนวนมาก มี ๒ กลุ่มใหญ่ ได้แก่ พระแผงไม้ที่สร้างก่อนพุทธศตวรรษที่ ๒๖ และพระแผงไม้ที่สร้างในพุทธศตวรรษที่ ๒๖

พระแผงไม้กลุ่มแรกที่มีอายุเก่ากว่า สร้างขึ้นเพื่อตามคติพระพุทธศาสนา เช่น ไว้เป็นที่เคารพบูชาของคนและเทวดา เพื่อสืบสานพระพุทธศาสนาให้ครบ ๕,๐๐๐ ปี เป็นต้น พระแผงไม้ที่น่าสนใจในกลุ่มนี้ เช่น พระแผงไม้ที่วัดบ้านหลวง จังหวัดพะเยา สร้างสรรค์ในรูปทรงกลีบบัวที่ต่อด้ามให้ยาว โดยประดับพระพิมพ์เป็นแถวในกรอบกลีบบัว พระแผงไม้ในวัดพระธาตุลำปางหลวง ลำปาง ที่แผงไม้อยู่ในกรูปกลีบบัวขนาดใหญ่ ภายในเขียนภาพพระพุทธเจ้าประทับยืน แสดงมุทราด้วยพระหัตถ์ขวา พระแผงไม้ที่วัดศรีดอนคำ แพร่ เป็นกลีบบัวที่โค้งมนและต่อยอดในตอนกลางด้านบน พระแผงไม้วัดดอกเอื้อง เชียงใหม่ ที่กรอบด้านนอกเป็นนาคมีใบระกาล้อมรอบกรอบด้านในที่เป็นกลีบบัวประดับพระพิมพ์จำนวนมาก เป็นต้น

ภาพประกอบที่ ๑๖๙ พระแผงไม้แบบเบ็ดเตล็ด ซุ้มกลีบบัว กลุ่มที่ ๑
พระแผงไม้บ้านหลวง วัดดอกเอื้อง วัดพระธาตุลำปางหลวง วัดศรีดอนคำ วัดดวงดี
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ส่วนพระแผงไม้กลุ่มหลังที่มีอายุใหม่กว่า มักสร้างเป็นที่เก็บรักษาพระพิมพ์ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และมีมูลค่าสูง กลุ่มนี้ได้แก่ พระแผงไม้ที่จัดแสดงไว้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุหริภุญชัยที่ประดับพระพิมพ์สกุลช่างลำพูน เป็นต้น และพระแผงไม้ที่สร้างเลียนแบบของเดิมที่วัดปงสนุกเหนือประดับพระพิมพ์ที่สร้างขึ้นใหม่ตามคติความเชื่อในพระพุทธศาสนา เป็นต้น

ภาพประกอบที่ ๑๗๐ พระแผงไม้แบบเบ็ดเตล็ด ซุ้มกลีบบัว กลุ่มที่ ๒
พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุหริภุญชัย วัดปงสนุกเหนือ
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

๙.๒) โค้งมน

พระแผงไม้กรอบซุ้มโค้งมนนี้ เป็นรูปแบบที่เรียบง่าย พบทั้งที่ต่อยอดด้านบนซุ้มโค้งมนและไม่ต่อยอด ได้แก่ พระแผงไม้ในอุทยานไร่แม่ฟ้าหลวง เชียงราย วัดพระเกิด วัดร้องแง น่าน วัดพระธาตุลำปางหลวง ลำปาง วัดทรายมูลเมือง เชียงใหม่ วัดพระแก้วดอนเต้า ลำปาง เป็นต้น

ภาพประกอบที่ ๑๗๑ พระแผงไม้แบบเบ็ดเตล็ด ซุ้มโค้งมน
พระแผงไม้ในวัดพระธาตุลำปางหลวง อุทยานไร่แม่ฟ้าหลวง วัดทรายมูลเมือง วัดพระแก้วดอนเต้า
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

๙.๓) ตุง

ตุง หมายถึง ธง มีรูปแบบสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยาว ห้อยลง ใช้ประดับหรือประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของล้านนา พระแผงไม้แบบตุงมีรูปแบบสี่เหลี่ยม ยาว ห้อยลง บางผืนยาวถึง ๔ เมตร

เช่น พระแผงไม้ในอุทยานไร่แม่ฟ้าหลวง เชียงราย ส่วนใหญ่มีขนาดยาวประมาณ ๒ เมตร พระแผงไม้แบบตุงที่น่าสนใจ ได้แก่ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน ๒ แผง ที่เป็นฝีมือช่างไทลื้อ เดิมเป็นของวัดชนะไพรี (วัดบ้านแฮะ) กรอบเป็นนาคไขว้ ด้านล่างเป็นหัวนาคที่หันหน้าออกจากกัน ลำตัวนาคไหลขึ้นด้านบนไปตามกรอบ หางนาคเกี่ยวกัน แต่งลายดอกบัวม้วนลงด้านล่าง ส่วนฐานเป็นหม้อดอกไม้ในรูปทรงบัว อีกแผงหนึ่งฐานเป็นฐานบัวมีผ้าทิพย์ พระแผงไม้กลุ่มนี้ที่สร้างขึ้นใหม่ ได้แก่ พระแผงไม้ที่วัดมิ่งเมือง ๔ แผง เป็นต้น

ภาพประกอบที่ ๑๗๒

พระแผงไม้แบบเบ็ดเตล็ด ตุง

พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน วัดมิ่งเมือง

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

๙.๔) นาค

ความโดดเด่นของพระแผงไม้กลุ่มนี้ อยู่ที่การทำกรอบซุ้มเป็นนาค ซึ่งมี ๓ กลุ่ม

กลุ่มที่ ๑ กรอบซุ้มเป็นนาคที่หางนาคเกลียวกันขึ้นไปเป็นยอด ได้แก่ พระแผงไม้ที่วัดดอนเปา ในการครอบครองของเอกชน เชียงใหม่ พระแผงไม้ในอุทยานไร่แม่ฟ้าหลวง เชียงราย วัดธงหลวง น่าน พระแผงไม้กลุ่มนี้ที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ ได้แก่ พระแผงไม้ที่วัดร่องฟอง แพร่

ภาพประกอบที่ ๑๗๓

พระแผงไม้แบบเบ็ดเตล็ด นาค กลุ่มที่ ๑

พระแผงไม้ในการครอบครองเอกชน วัดดอนเปา อุทยานไร่แม่ฟ้าหลวง วัดร่องฟอง

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

กลุ่มที่ ๒ กรอบนาคไม่มีหางนาคที่เกี่ยวกวัดกันเป็นส่วนยอดของพระแผงไม้อย่างกลุ่มแรก เพียงแต่ปลายหางนาคนั้นมาประกบกันในลักษณะยอดแหลมเท่านั้น เช่น พระแผงไม้ในวิหารลายคำและกุฏิเจ้าอาวาสวัดพระสิงห์วรมหาวิหาร วัดทรายมูลเมือง วัดช่างฆ้อง เชียงใหม่ วัดแม่จัน เชียงราย

ภาพประกอบที่ ๑๗๔

พระแผงไม้แบบเบ็ดเตล็ด นาค กลุ่มที่ ๒

พระแผงไม้วัดพระสิงห์ วัดทรายมูลเมือง วัดช่างฆ้อง วัดแม่จัน

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

กลุ่มที่ ๓ กรอบนาคซ้อนกัน ๒ ชั้น โดยหางนาคชั้นล่างที่ชูขึ้นกลับคดโค้งเข้าด้านในเป็นฐานให้นาคชั้นบนที่หางนาคประกอบกันเป็นยอด เป็นลักษณะเฉพาะที่พบได้น้อย โดยพบที่วัดปงสนุกเหนือ ลำปาง

ภาพประกอบที่ ๑๗๕ พระแผงไม้แบบเบ็ดเตล็ด นาค กลุ่มที่ ๓

พระแผงไม้วัดปงสนุกเหนือ

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

๙.๕) อิสระ

พระแผงไม้รูปทรงอิสระ มีความเลื่อนไหลของกรอบซุ้มอย่างอิสระ พบ ๔ แผงไม้ ได้แก่ พระแผงไม้วัดสำเภาซึ่งสร้างขึ้นใหม่ด้วยฝีมือช่างชาวฝรั่งเศส อยู่ในทรงกระบอกคล้ายรูปทรงของลำต้นไม้ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ มีความเลื่อนไหลของกรอบโค้งในรูปแบบซุ้มปราสาท ไม่มีการตกแต่งรายละเอียดใด คงไว้เพียงโครงสร้างที่โดดเด่น พระแผงไม้ที่วัดไหล่หิน ลำปาง ต่อฐานให้สูงแบบตุง ตัวพระแผงไม้อยู่ในกรอบโค้งมนที่ฐานแกะลายนาคอันวิจิตรพิสดาร และพระแผงไม้ที่วัดเขาแก้ว ลำปาง มีความเลื่อนไหลของกรอบคดโค้งมาก ซ้อนกัน ๒ กรอบ กรอบที่อยู่ด้านในมีขนาดเล็กมากเมื่อเทียบกับกรอบด้านนอก ไม่ตกแต่งรายละเอียดใดที่แผงไม้

ภาพประกอบที่ ๑๗๖

พระแผงไม้แบบเบ็ดเตล็ด อิสระ

พระแผงไม้วัดไหล่หิน วัดสำเภา พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่ วัดเขาแก้ว

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

๙.๖) สามเหลี่ยม

พบจำนวนเพียง ๓ แผง ในวัดพระธาตุเสด็จ กับวัดพระแก้วดอนเต้า มีลักษณะเช่นเดียวกัน คือ เป็นแผงสามเหลี่ยมที่แต่งกรอบด้วยนาค ลักษณะเช่นนี้พบมาก่อนในกรุวัดราชบูรณะ จังหวัดอยุธยา เป็นพระพิมพ์รูปสามเหลี่ยม พระแผงสามเหลี่ยมอีกแบบหนึ่ง พบที่วัดดอยหยวก พะเยา เป็นรูปสามเหลี่ยมประดับที่ปลายด้านหัวของอาสนะในวิหารวัดดอยหยวก มีความแตกต่างออกไปจากสองแผงแรกที่เป็นความเรียบง่ายมากกว่า

ภาพประกอบที่ ๑๗๗

พระแผงไม้แบบเบ็ดเตล็ด สามเหลี่ยม

พระแผงไม้วัดพระธาตุเสด็จ วัดพระแก้วดอนเต้า วัดดอยหยวก

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

๔.๒.๔ การวิเคราะห์สัญญะที่ปรากฏในพระแผงไม้ล้านนา

สัญญศาสตร์ เป็นศาสตร์ที่ศึกษาและอธิบายสัญลักษณ์ และเครื่องหมายต่างๆ ที่กำหนดขึ้นเพื่อใช้แทนสิ่งหนึ่งอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่การเกิดขึ้น พัฒนา แปรเปลี่ยน เสื่อมโทรม และสูญสลาย โดยสัญลักษณ์ที่มนุษย์กำหนดขึ้นมีทั้งภาษา รหัส สัญญาณ เครื่องหมาย ฯลฯ และเป็นได้ทั้งวัตถุ การกระทำ ความคิด หรือรูปแบบทางภาษา ซึ่งมีความหมายแฝงหลายประการ สามารถกระตุ้นอารมณ์และความรู้สึก ทั้งผลักดันและก่อให้เกิดการกระทำต่างๆ ของมนุษย์ได้

หลักการสำคัญของสัญลักษณ์มาจากทฤษฎีโครงสร้างนิยม ที่อธิบายส่วนประกอบของสิ่งต่างๆ ว่ามี ๒ ระดับ คือ ระดับที่มองเห็น เรียก รูปสัญญะ (signifier) และระดับที่มองไม่เห็น คือ ความหมายหรือมโนทัศน์ (signified) โดยมโนทัศน์จะซ่อนอยู่ในรูปสัญญะ ซึ่งมีผลต่อการเลือกกระทำของมนุษย์ อธิบายในอีกมุมหนึ่ง รูปสัญญะเป็นสื่อที่แสดงมโนทัศน์บางอย่างของมนุษย์ สิ่งที่เป็นรูปสัญญะอาจเป็นได้ทั้งรูปภาพ เสียง และวัตถุสิ่งของ เป็นต้น ในการศึกษานี้ คือ พระแผงไม้ล้านนา รูปแบบพระแผงไม้ล้านนา คือ รูปสัญญะที่ปรากฏอยู่ให้เห็นได้ด้วยตา และมโนทัศน์ในการสร้างพระแผงไม้ คือ สิ่งที่เป็นแกนความคิดหลักในการสร้างสรรค์ของมนุษย์

นักสัญวิทยาคนสำคัญ ได้แก่ Ferdinand de Saussure (ค.ศ. ๑๘๕๗-๑๙๑๓) Charles Sanders Peirce (ค.ศ. ๑๘๓๙-๑๙๑๔) Roland Barthes (ค.ศ. ๑๙๑๕-๑๙๘๐) และ George Herbert Mead (ค.ศ. ๑๘๖๓-๑๙๓๑)

ในงานวิจัยนี้จะใช้วิธีการคิดของ Charles Sanders Peirce เป็นแนวคิดในการวิเคราะห์พระแผงไม้ล้านนา โดยความคิดของ Peirce เกี่ยวกับสัญศาสตร์ อธิบายว่าการสร้างสัญญะเกิดจากความตั้งใจหรือมีแรงจูงใจ และสร้างขึ้นมาด้วยเหตุผลบางอย่างของมนุษย์ ซึ่งความเห็นนี้ขัดแย้งกับ Saussure ที่เชื่อว่า มนุษย์สร้างสัญญะขึ้นมาอย่างไม่มีเหตุผลและปราศจากแรงจูงใจ เขาเชื่อว่าการสร้างสัญลักษณ์ของมนุษย์มีต้นแบบ ซึ่งสัญลักษณ์ที่สร้างอาจเหมือนหรือไม่เหมือนต้นแบบก็ได้ งานของ Peirce เป็นการศึกษาช่องว่างระหว่างของจริงกับภาพ โดยนำช่องว่างนั้นมาจัดประเภทของสัญญะต่างๆ ไว้ ๖๖ ประเภท แต่ให้ความสนใจอย่างยิ่งกับสัญญะภาพ ๓ ประเภท คือ Icon Index และ Symbol[๙]

รูปแบบเหมือน (Icon) หมายถึง รูปแบบที่ใช้ความเหมือนหรือความคล้ายคลึงกับรูปจริงที่ต้องการสื่อสาร เลียนแบบของจริง โดยการเลียนแบบนั้นไม่จำเป็นต้องเลียนแบบเหมือนของจริงทุกประการ อาจเป็นเพียงมิติใดมิติหนึ่ง แต่สามารถทำหน้าที่เสมือนต้นแบบจริง

รูปแบบบ่งชี้ (Index) หมายถึง รูปแบบที่ทำหน้าที่บ่งชี้สิ่งหรือปรากฏการณ์บางอย่าง เช่น นาฬิกาเป็นเครื่องบ่งชี้เวลา รูปแบบบ่งชี้อาศัยความเกี่ยวเนื่องบางอย่าง จำเป็นต้องตีความ หรืออธิบายในความรู้ความเข้าใจเป็นการเฉพาะ เช่น การเต้นของชีพจร เป็นดัชนีบ่งชี้อาการไข้ ซึ่งต้องอาศัยการตีความของแพทย์ เป็นต้น

รูปแบบสัญญะ (Sign, Symbol) หมายถึง รูปแบบที่ใช้สื่อความหมายที่ปกติไม่เกี่ยวกับตัวมันเองเลย เช่น สีดำเป็นสัญลักษณ์ของการไว้ทุกข์ โดยตัวมันเองไม่เกี่ยวข้องกับความทุกข์อย่างใด มีปัจจัยด้านวัฒนธรรมเข้ามาเกี่ยวข้องอย่างมาก

---

[๙] กาญจนา แก้วเทพ และคณะ, **สื่อเก่า-สื่อใหม่ สัญญะ อัตลักษณ์ อุดมการณ์**, (กรุงเทพมหานคร: ภาพพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๓๗.

ทั้งนี้การวิเคราะห์สัญลักษณ์ที่ปรากฏในพระแผงไม้ล้านนา กระทำผ่านองค์ประกอบต่างๆ ของพระแผงไม้ ได้แก่ ๑) พระพิมพ์ ๒) การประดับพระพิมพ์บนพระแผงไม้ ๓) รูปแบบแผงไม้ ๔) ลวดลาย และ ๕) จารึกที่ปรากฏบนพระแผงไม้

องค์ประกอบสำคัญของพระแผงไม้ทั้ง ๒ อย่าง ได้แก่ พระพิมพ์ กับแผงไม้ที่ประดับพระพิมพ์ เป็นรูปจริงที่ปรากฏทางอายตนะ ซึ่งเมื่อวิเคราะห์องค์ประกอบทั้ง ๒ แล้ว ได้แสดงให้เห็นถึงรูปแบบเหมือน (Icon) ตามแนวคิดของ Peirce ดังนี้

๑) พระพิมพ์ สื่อรูปแบบเหมือน (Icon)

พระพิมพ์เป็นรูปแบบจริงที่ปรากฏให้เห็นได้ มีที่มาหรือต้นแบบการสร้างสรรค์มาจากพระพุทธเจ้า เป็นรูปแบบเหมือนของพระพุทธองค์ ในพระไตรปิฎกเรียกรูปเหมือนพระพุทธเจ้าว่า พระพุทธนิรมิต หรือพระพุทธฉาย ซึ่งพระพุทธองค์ทรงแสดงให้เห็นในพุทธประวัติหลายตอน เช่น การแสดงยมกปาฏิหาริย์ที่ทรงเนรมิตพุทธฉายคู่กับพระพุทธเจ้าเพื่อแสดงกิริยาต่างๆ พร้อมกัน หรือการเนรมิตพุทธฉายให้แสดงธรรม เป็นต้น

รูปเปรียบพระพุทธองค์ตามที่เล่าไว้ในพระไตรปิฎก ทำให้พุทธบริษัทในศรีลังกา เชื่อว่าพระพุทธเจ้าทรงฉายภาพของพระองค์ไปที่ศรีลังกาด้วยเช่นกัน เช่นเดียวกับพุทธบริษัทในประเทศไทยที่เชื่อว่า พระพุทธเจ้าทรงฉายภาพไว้ที่วัดพระพุทธฉาย จังหวัดสระบุรี ในลักษณะสองมิติ

ลักษณะพระพุทธฉาย หรือพระพิมพ์ เป็นเช่นเดียวกับพระพุทธรูปที่มีสถานะเป็นรูปแบบจริง อันมีต้นแบบหรือรูปแบบเหมือนมาจากพุทธลักษณะพระพุทธเจ้า แม้ภายหลังจะมีการสร้างพระพิมพ์ไปหลากหลายรูปแบบ ห่างไกลออกไปจากรูปแบบจริงมาก แต่ก็ยังคงลักษณะมนุษย์ผู้ประกอบด้วยมหาปุริสลักษณะ[๑๐] คือ พระพุทธเจ้านั่นเอง

พระพิมพ์ที่ปรากฏในพระแผงไม้ล้านนามีหลายลักษณะ จำแนกได้เป็น

๑.๑.๑) พระพิมพ์พระพุทธรูปในซุ้ม พบจำนวนมากที่สุด กรอบพระพิมพ์เป็นรูปตัดตามรูปซุ้ม แสดงรูปพระพุทธเจ้าในซุ้มมีทั้งที่ประทับนั่งและยืนบนฐานบัว ครองจีวรห่มเฉียง สังฆาฏิยาวปลายตัดตรง

พระพิมพ์ส่วนหนึ่ง ที่แสดงพระพุทธรูปมารวิชัยในซุ้ม ซึ่งพบบนพระแผงไม้ล้านนา เรียกกันในปัจจุบันว่า พระพิมพ์ยอดขุนพล

อย่างไรก็ตามแม้ในวรรณกรรมพุทธประวัติ เมื่อจะพระพุทธเจ้าผจญมาร ได้เรียกพระธรณีให้ปรากฏเป็นพยานในบารมีที่ทรงบำเพ็ญในอดีตชาติ จึงใช้พระหัตถ์ขวากดพระเพลา ชี้พระดัชนีลงดิน ที่เรียกว่ามารวิชัย แต่ในพุทธประวัติตอนนี้ ยังไม่ปรากฏการแสดงซุ้มด้านหลังพระพุทธเจ้า ซุ้มนั้น

---

[๑๐] ดูการวิเคราะห์มหาปุริสลักษณะใน ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี, **พุทธศิลป์ล้านนา: รูปแบบ แนวคิด และการวิเคราะห์**, (กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๖๗), หน้า ๗๔-๘๑.

คงปรากฏในสัปดาห์ที่ ๔ ภายหลังการตรัสรู้ ที่เรียกว่าซุ้มเรือนแก้ว โดยพระพุทธเจ้าประทับนั่งในเรือนแก้วที่เทวดานิรมิตเพื่อพิจารณาอภิธรรม

ด้วยเหตุนี้ ซุ้มด้านหลังพระพุทธรูปในพระพิมพ์มารวิชัยดังกล่าว จึงน่าจะเป็นการสร้างขึ้นเพื่อให้หมายถึงที่อยู่ของพระพุทธเจ้า คือ คันธกุฎีมากกว่าที่จะแสดงพุทธประวัติตอนชนะมาร ทั้งยังพบพระพิมพ์ที่เป็นพระพุทธเจ้าแสดงอิริยาบถยืนในซุ้มประดับบนพระแผงไม้ ซึ่งไม่ได้แสดงพุทธประวัติตอนใดเฉพาะเจาะจง

พระพิมพ์พระพุทธรูปมารวิชัยในซุ้มที่พบบนพระแผงไม้ เช่น พระพิมพ์ประดับบนพระแผงไม้วัดผ้าขาว วัดดับภัย พิพิธภัณฑ์พื้นถิ่นล้านนา พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญชัย วัดทาดอยครั่ง จังหวัดลำพูน วัดปงสนุกเหนือ และวัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง เป็นต้น ทั้งหมดถูกเรียกในปัจจุบันว่า พระพิมพ์ยอดขุนพล

อย่างไรก็ตาม พระพิมพ์ที่เรียกกันว่าพระพิมพ์ยอดขุนพลนั้น ยังนิยมเรียกพระพิมพ์ที่อยู่ในกรอบรูปทรงสูงรูปคล้ายระฆังคว่ำด้วย ด้านในเป็นพระพุทธรูปมารวิชัย ประทับนั่งบนฐานเตี้ย โดยพระยอดขุนพลที่พบในกรุศาลเจ้าตลาดต้นลำใยนั้น ปรากฏบังสูรย์ด้านขวามือและฉัตรด้านซ้ายมือพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นสัญลักษณ์หนึ่งของเครื่องสูงหรือเครื่องประดับยศโบราณ ด้วยลักษณะบังสูรย์ที่มีด้ามยาว ยอดกลมปลายแหลม ทำให้ผู้ที่พบเห็นครั้งแรกๆ เข้าใจว่าเป็นหอก จึงเรียกพระยอดขุนพลแล้วอธิบายไปว่าเป็นพระพุทธเจ้าถือหอกใช้ปราบมาร ในกรุตลาดต้นลำใยนั้นพบทั้งพระพิมพ์กรอบรูประฆังที่มีทั้งบังสูรย์/ฉัตรประกอบด้านข้าง และไม่มีบังสูรย์/ฉัตรประกอบด้านข้าง แต่ก็เรียกรวมๆ กันว่า พระยอดขุนพล ต่อมาเมื่อพบพระพิมพ์ในกรุอื่นๆ ที่มีลักษณะกรอบทรงระฆังจะมีหรือไม่มีบังสูรย์/ฉัตร ก็เรียกพระยอดขุนพลเหมือนกัน

พระพิมพ์พระพุทธรูปมารวิชัยในซุ้มที่ต่างออกไปจากพระพิมพ์ยอดขุนพล เช่น พระพิมพ์ที่ประดับพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่ เป็นเนื้อชิน ซุ้มเป็นกรอบรูปโค้งสอบด้านบน ด้านนอกซุ้มคล้ายเปลวไฟ ส่วนฐานมีท้องไม้ที่แคบมาก โดยพระพิมพ์ที่แพร่เป็นพระพุทธรูปมารวิชัยบนฐานบัวสูงที่ด้านหลังแต่งเป็นเส้นทแยงออกจากพระวรกายพระพุทธเจ้า อาจเป็นรัศมีหรือต้นโพธิ์ เป็นพระพิมพ์ที่เป็นอัตลักษณ์ของจังหวัดแพร่

ภาพประกอบที่ ๑๗๘ พระพิมพ์พระพุทธรูปมารวิชัย (เชียงใหม่/ น่าน)
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

๑.๑.๒) พระพิมพ์พระพุทธรูปมารวิชัยบนฐานสูงมีชายผ้าทิพย์

พระพิมพ์อยู่ในกรอบสามเหลี่ยม ประทับนั่งมารวิชัย บนฐานสี่เหลี่ยมสูงที่มีชายผ้าทิพย์รูปสามเหลี่ยม เช่น พระพิมพ์ประดับบนพระแผงไม้วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ มีข้อสังเกตว่าชายผ้าทิพย์นั้น มีมาตั้งแต่สมัยคันธาระ อินเดีย ราวพุทธศตวรรษที่ ๖-๙ แต่ในไทยพบตั้งแต่สมัยอยุธยา ราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ เกิดขึ้นพร้อมกับการพัฒนาส่วนฐานที่ยืดสูงขึ้น และได้รับแรงบันดาลใจจากศิลปะขอม นิยมกันมากในสมัยอยุธยาตอนปลายและรัตนโกสินทร์ ไม่พบความนิยมในล้านนามากนัก

การที่พระพิมพ์ได้แสดงฐานสูงมีชายผ้าทิพย์ย่อยแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลทางศิลปะรัตนโกสินทร์ที่เข้ามาในล้านนา โดยพระแผงไม้ที่ประดับพระพิมพ์ดังกล่าว สร้างใน พ.ศ. ๒๔๒๙ ตามจารึกที่จารไว้ โดยพ.ศ. ๒๔๒๙ เป็นปีที่ ๑๐๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และเป็นปีที่ ๑๙ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตรงกับสมัยของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ ที่ปกครองเชียงใหม่ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๑๖-๒๔๔๐

ภาพประกอบที่ ๑๗๙ พระพิมพ์พระพุทธรูปมารวิชัยบนฐานสูงมีชายผ้าทิพย์ วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

๑.๑.๓) พระพิมพ์พระพุทธรูปมารวิชัยบนฐานบัวท้องไม้แคบ รัศมีในกรอบสามเหลี่ยม

โดดเด่นด้วยรูปทรงสามเหลี่ยมของรัศมีที่มีเปลวเพลิงโดยรอบ กับส่วนฐานที่มีท้องไม้แคบมาก ทำให้ภาพรวมของพระพิมพ์คล้ายใบหอก จึงเรียกกันในปัจจุบันว่า พระพิมพ์ใบหอก มักพบเป็นเนื้อตะกั่ว ภายในเป็นพระพุทธรูปมารวิชัย พบพระพิมพ์ประเภทนี้ในเมืองเชียงแสน จังหวัดเชียงรายและจังหวัดน่าน ได้แก่ พระพิมพ์ใบหอกประดับพระแผงไม้วัดน้ำลัด วัดต้นแหลง จังหวัดน่าน

ภาพประกอบที่ ๑๘๐ พระพิมพ์พระพุทธรูปมารวิชัยบนฐานบัวท้องไม้แคบ รัศมีในกรอบสามเหลี่ยม (พระใบหอก) ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

๑.๑.๔) พระพิมพ์พระพุทธรูปประจำวัน (พระพิมพ์โคนสมอ)

พระพิมพ์พระพุทธรูปประจำวันประเภทหนึ่ง ที่เรียกในปัจจุบันว่า พระพิมพ์โคนสมอ เป็นพระพิมพ์ที่สร้างมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ลักษณะเป็นพระพุทธรูปดินเผา บนฐานสูง มีชายผ้าทิพย์ โดดเด่นด้วยกรอบรัศมีพระพุทธรูปที่ทำเป็นชั้นซ้อนกันหลายชั้น เช่น พระพิมพ์ประดับพระแผงไม้ในโรงจงกลม วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ เป็นพระพิมพ์พระพุทธรูปมารวิชัยและพระพิมพ์พระพุทธรูปไสยาสน์ในรัศมีที่ซ้อนกันหลายชั้น พระพิมพ์ประดับพระแผงไม้ในอุทยานไร่แม่ฟ้าหลวง เป็นพระพิมพ์พระพุทธรูปไสยาสน์ในรัศมีที่ซ้อนกันหลายชั้น พระแผงไม้ที่วัดชมภูเวก จังหวัดนนทบุรี ก็พบการประดับพระพิมพ์โคนสมอปางต่างๆ เช่นกัน

นอกจากจะพบเป็นพระประจำวันแล้ว ยังพบพระพิมพ์อีก ๒ พิมพ์ที่เป็นพระพิมพ์ชุดโคนสมอ ได้แก่ พระพิมพ์ท้าวชมพูบดีและพระพิมพ์พระมหาจักรพรรดิ

ทั้งนี้ที่มาของชื่อพระพิมพ์ชุดนี้ มาจากประวัติที่มีผู้พบพระพิมพ์จำนวนมากที่โค้นต้นสมอในวัดแห่งหนึ่งของอยุธยา โดยสันนิษฐานว่าสร้างไว้แต่ไม่ทันได้บรรจุในกรุเจดีย์ พระพิมพ์โคนสมอนี้น่าจะเป็นต้นแบบให้พระพุทธรูปประจำวันในสมัยรัตนโกสินทร์

ภาพประกอบที่ ๑๘๑ พระพิมพ์พระพุทธรูปประจำวัน (พระพิมพ์โคนสมอ)

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

พระพิมพ์โดดเด่นด้วยต้นโพธิ์ที่อยู่ด้านหลัง เป็นเนื้อตะกั่ว มีทั้งที่เป็นพระพุทธรูปมารวิชัยและพระพุทธรูปสมาธิ พบครั้งแรกที่เมืองเชียงแสน จึงเรียกพระพิมพ์ปกโพธิ์เมืองเชียงแสน แต่ที่อื่นก็พบเช่นกัน ได้แก่ พระพิมพ์ประดับพระแผงไม้ที่วัดพระธาตุลำปางหลวง วัดปงสนุกเหนือ วัดพระธาตุเสด็จ จังหวัดลำปาง วัดเชียงแข็ง จังหวัดน่าน วัดหลวง จังหวัดแพร่ เป็นต้น

พระพิมพ์พระพุทธรูปประทับนั่งใต้ต้นโพธิ์ที่เป็นดินเผา พบประดับพระพิมพ์ในพิพิธภัณฑ์วัดทรายมูลเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น อยู่ในรูปกรอบทรงระฆังที่ใต้ฐานมีรูปปลาคู่ พระพิมพ์ที่วัดมิ่งเมือง จังหวัดแพร่ อยู่ในกรอบทรงระฆัง ไม่มีปลาคู่ที่ฐาน ปัจจุบันพระพิมพ์กลุ่มนี้จัดอยู่ในกลุ่มพระพิมพ์ยอดขุนพล

ภาพประกอบที่ ๑๘๒ พระพิมพ์พระพุทธรูปมารวิชัยใต้ต้นโพธิ์ เนื้อชิน (พระปรกโพธิ์)

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ภาพประกอบที่ ๑๘๓ พระพิมพ์พระพุทธรูปมารวิชัยใต้ต้นโพธิ์ เนื้อดินเผา (พระยอดขุนพล)

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

๑.๑.๖) พระพิมพ์พระพุทธรูปลีลา

พระพิมพ์ลีลาพบในจังหวัดน่าน มีที่มาจากพระพิมพ์ลีลา จังหวัดสุโขทัย เป็นพระพิมพ์ดินเผา กรอบรูปคล้ายกลีบบัว แสดงภาพพระพุทธเจ้ากำลังก้าวพระบาทไปด้านหน้า พระบาทขวายกขึ้น พระรัศมีเป็นเปลวแหลม พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโก่ง พระเนตรเหลือบต่ำ พระอังสากว้าง ครองจีวรห่มเฉียง พระหัตถ์ซ้ายยกขึ้นแสดงอภัยมุทรา (ปางประทานอภัย) พระกรขวาแนบพระวรกาย ส่วนฐานเป็นฐานเขียงเตี้ยๆ ได้แก่ พระพิมพ์ประดับแผงไม้วัดน้ำลัด วัดเมืองราม จังหวัดน่าน

ภาพประกอบที่ ๑๘๔ พระพิมพ์พระพุทธรูปลีลา

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

๑.๑.๗) พระพิมพ์สกุลช่างลำพูน

พระพิมพ์กลุ่มนี้พบในลำพูน ได้แก่ พระรอด พระคง พระบาง พระเลี่ยง พระเปิม พบในพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน ที่แผงหนึ่งรวมพระพิมพ์หลายๆ ลักษณะไว้ด้วยกัน

ภาพประกอบที่ ๑๘๕ พระพิมพ์สกุลช่างลำพูน

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ทั้งนี้ พระพิมพ์ที่เป็นรูปจริงซึ่งปรากฏให้เห็นบนพระแผงไม้ ต่างสะท้อนลักษณะพระพุทธเจ้าอันเป็นรูปแบบเหมือน (Icon) ตามแนวคิดของ Peirce

๒) แผงไม้ที่ประดับพระพิมพ์ สื่อรูปแบบเหมือน (Icon)

สำหรับรูปแบบแผงไม้ที่ประดับพระพิมพ์ในลักษณะของซุ้มแบบต่างๆ ประกอบด้วยส่วนฐานซึ่งมักเป็นฐานบัวหรือฐานเขียงยกสูงลดหลั่นกันเป็นชั้นๆ ส่วนตอนกลางเกิดจากแผ่นไม้กระดานสี่เหลี่ยมผืนผ้าตั้งขึ้น เพื่อใช้ประดับพระพิมพ์ที่มีองค์ประกอบสำคัญคือเสาซุ้มตั้งขึ้นไปจากฐานใช้รับยอดซุ้มหรือกรอบซุ้ม และส่วนยอดลักษณะซุ้มที่มีรูปแบบแตกต่างกันไป

เมื่อพิจารณาการใช้ศัพท์คำว่าซุ้ม พบว่าเป็นชื่อเรียกสิ่งปลูกสร้างที่ทำขึ้นสำหรับใช้ปรกหรือ คลุม หรือประดับประกอบวัตถุหรือสิ่งของนั้นๆ ทั้งที่เป็นของสำคัญและไม่สำคัญ โดยขึ้นอยู่กับบริบทของวัตถุประสงค์ซึ่งแตกต่างกัน ภายใต้รูปแบบลักษณะที่ผันแปรไปตามความสำคัญและการใช้ประโยชน์ เช่น ซุ้มไม้ ซุ้มเฉลิมฉลองที่นิยมทำเป็นแผงไม้ที่เน้นความวิจิตร ซุ้มพระพุทธรูป ซุ้มประดับที่เป็นช่องเปิดของงานสถาปัตยกรรม ได้แก่ ซุ้มประตูหน้าต่าง ซุ้มหลังคาที่เป็นเครื่องมุงใช้สำหรับเอื้อประโยชน์ทั้งในเชิงการใช้งาน การป้องกันแดดฝน เป็นต้นสำหรับคำว่าซุ้มในพระแผงไม้ หมายถึง ซุ้มที่ทำขึ้นเพื่อประโยชน์ในเชิงใช้สอยแบบเฉพาะกิจ คือ ประดับพระพิมพ์อันเป็นภาพแทนของพระพุทธเจ้า

ความเป็นซุ้มในพระแผงไม้ จึงเทียบได้กับอาคารทางพระพุทธศาสนา ที่ประกอบด้วยส่วนฐานอาคารซึ่งมักเป็นฐานบัว เช่นเดียวกับฐานซุ้มพระแผงไม้ ส่วนตอนกลางอาคารที่ประกอบด้วยเสาและผนัง เช่นเดียวกับส่วนตอนกลางของพระแผงไม้ที่มีเสาซุ้มและผนังซุ้มสำหรับประดับพระพิมพ์ ส่วนยอดของอาคารหรือหลังคาอาคารที่มีรูปแบบต่างๆ ทั้งทรงปราสาท ทรงวิมาน ทรงมณฑป และทรงประรำ เป็นต้น โดยตกแต่งจั่วที่ประดับอาคารนั้นๆ ในลักษณะซุ้มบรรพ์แถลงบ้าง ซุ้มหน้านางบ้าง ซึ่งเปรียบเทียบได้กับส่วนยอดซุ้มหรือกรอบซุ้มของพระแผงไม้

ตามความคิดของ Peirce ซุ้มพระแผงไม้ที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน ซึ่งเป็นรูปแบบจริง มีรูปแบบอาคารทางพระพุทธศาสนาเป็น**รูปแบบเหมือน** อันเป็นต้นแบบทางความคิดให้กับการสร้างสรรค์พระแผงไม้

ทั้งนี้ในกรณีของพระแผงไม้ซุ้มทรงปราสาท ทรงวิมาน ทรงมณฑป และทรงประรำนั้นเป็นการเลียนแบบจากอาคารจริงโดยตรง แต่ในกรณีของซุ้มบรรพ์แถลงและซุ้มหน้านางนั้น ได้เลียนแบบหน้าจั่วอาคารที่เป็นส่วนหนึ่งของหลังคาอาคารเท่านั้น แม้จะเป็นการเลียนแบบเพียงมิติใดมิติหนึ่ง แต่ก็สามารถสื่อไปถึงความเป็นอาคารในพระพุทธศาสนาได้

อาคารที่ประทับของพระพุทธเจ้าเรียกว่าคันธกุฎี[๑๑] หรือคันธเคหะนี้ ในพระไตรปิฎกใช้เรียกอาคารที่ประทับของพระพุทธเจ้าโดยเฉพาะ เช่น คันธกุฎีของปทุมุตรพุทธเจ้า คันธกุฎีของพระติสสพุทธเจ้า คันธกุฎีของของพระผุสสพุทธเจ้า เป็นต้น มีความหมายตามตัวอักษรว่ากุฎี (ที่ประทับ) อันมีกลิ่นหอม (คันธะ-ของหอม) โดยความหอมของคันธกุฎีเกิดจากากรบูชาพระพุทธเจ้าด้วยของหอมเป็นประจำ ได้แก่ จันทร์แดง ดอกไม้แคว้นโยนก (กานพลู) กฤษณา และกำยาน หรือบางตำราว่ากานพลู กฤษณา กำยาน และพิมเสน เรียกของหอมทั้ง ๔ ชาติ

อย่างไรก็ตามอาคารที่ประทับของพระพุทธเจ้าหรือคันธกุฎีนี้ ปรากฏเป็นรูปแบบหนึ่งของวิหารในปัจจุบัน คือ วิหารที่มีห้องท้ายอาคารขนาดเล็กสำหรับประดิษฐานพระประธานที่มีขนาดใหญ่จนทำให้ไม่มีพื้นที่ว่างสำหรับการเข้าไปกราบไหว้พระพุทธรูปนั้น ที่เป็นดังนั้นเพราะช่างต้องการสร้างคันธกุฎีให้เป็นสถานที่ประทับเฉพาะพระพุทธเจ้าเท่านั้น ห้ามใครเข้าไปรบกวน ซึ่งการเข้าไปกราบไหว้บูชาในห้องที่ประทับเฉพาะก็เป็นการรบกวนพระพุทธองค์นั่นเอง ผู้ที่มานมัสการทั้งเทวดาและมนุษย์จึงต้องนั่งรอในวิหารด้านหน้าคันธกุฎี รอพระพุทธเจ้าเสด็จออกมาเมื่อพระพุทธองค์พร้อม

การพัฒนาให้ต่างออกไปจากรูปแบบเหมือน (อาคารทางพระพุทธศาสนา) ของรูปแบบจริง (แผงไม้) ปรากฏให้เห็นในรายละเอียดของยอดซุ้มหรือกรอบซุ้มของพระแผงไม้ล้านนา อาทิ ซุ้มทรงบรรพ์แถลงที่มีรูปแบบจริงมาจากซุ้มหน้าจั่วตกแต่งด้วยเครื่องลำยองและลวดลายหน้าบันของอาคารในพระพุทธศาสนา เมื่อถูกนำมาใช้กับพระแผงไม้ล้านนาก็สามารถจำแนกรูปแบบย่อยได้เป็นซุ้มหน้าจั่วที่ไม่มีการหยักโค้งของกรอบหน้าจั่ว ซุ้มหน้าจั่วที่มีการหยักโค้ง ๑ ครั้ง และซุ้มหน้าจั่วที่มีการหยักโค้งมากกว่า ๑ ครั้ง โดยลักษณะของซุ้มทั้ง ๓ รูปแบบข้างต้น ก็ยังแบ่งได้เป็น ๒ ลักษณะย่อย

---

[๑๑] ดูการวิเคราะห์มหาปุริสลักษณะใน ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี, **พุทธศิลป์ล้านนา: รูปแบบ แนวคิด และการวิเคราะห์**, (กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๖๗), หน้า ๒๒๕-๒๗๙.

คือ ซุ้มที่มีเครื่องลำยองประกอบด้วยใบระกา และซุ้มที่มีเครื่องลำยองประกอบด้วยกรอบซุ้มที่ไม่มีใบระกา เช่นเดียวกับในกรณีของซุ้มหน้านาง ที่รูปแบบเหมือนพัฒนาไปจากรูปแบบจริงเป็นกรอบซุ้มหน้าที่หยักโค้งบริเวณกรอบซุ้ม และหยักโค้งบริเวณทับหลังซึ่งกั้นพื้นที่ระหว่างส่วนตอนกลางกับส่วนยอดซุ้ม เป็นต้น

ทั้งนี้ในจารึกพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเชียงแข็ง พบคำว่า “สุวณฺณรฏฺฐ” ใช้เรียกแทนพระแผงไม้แผงนี้ ดังนี้ จุลฺลสักฺกราชได้ ๑๑๒๓ ตัว (พ.ศ. ๒๓๐๔) สระเดณเข้ามาในโถมเสนา กัพฺโพทฺธขรมภิเส ไทยะ ภาสา ว่า ปลีร้วงเหม้า ในเดิรอสหววณนวจฺจณฺณ มีทิคุณโถงไทยภาสาว่าเดีร ๒ ...ยี่เพง เมงวัน ๑ ยามอรุรรุ่ง รฤกได้ย ๒๑ ตัว เมงวัน ๑ ไทยเมืองเร้า ตั้งมี ๑๕ นาธี ๔๔ หมายมี เจ้าขระหนอมฟ้าเมืองเชียงแขน เปนเคล้าภ้อมกับด้วยอัคคราชฌาญา ราชฺปุตฺตา ขตฺติยราชฺวงสาณา ชุตน แลเสวณฺณเจ้า ชุคน ได้มา ส้างแปลง มักบาน ยังพุทธรูปเจ้า ๑๑๔ พระองค์ อันสฐิด อยู่ในสุวณฺณรฏฺฐอันปรชฺช หลังนี้ เดิมเพื่อจักไว้ยคล้ำชูสาสนา ๕๐๐๐ วสฺสา ในวัษหลวงเชียงหมั้รที่นี้แล ขอหื้อเปนประไจ แก่นิพิพานเจ้าแด่

คำว่า “อันสฐิดอยู่ในสุวณฺณรฏฺฐอันปรชฺชหลังนี้” อาจตีความหมายให้หมายถึงพระพุทธเจ้าสถิตอยู่ในที่ประทับสีทองเช่นเดียวกับที่ประทับของพระราชหลังนี้ก็ได้ การตีความหมายเช่นนี้เป็นการแสดงความหมายตรงตัวตามความคิดของชาวล้านนาโบราณว่า พระแผงไม้ใช้แทนอาคารที่ประทับของพระพุทธเจ้านั่นเอง

อย่างไรก็ตามในกรณีของซุ้มแบบกรอบซุ้มของอาคารทางพระพุทธศาสนาที่พัฒนามาจากรูปแบบกรอบรูปของตะวันตก ในพระแผงไม้ล้านนานี้ก็ยังคงปรากฏรูปแบบของการใช้งานของกรอบรูปที่ส่วนตอนกลางของพระแผงไม้เป็นกรอบรูป มีกระจกกั้นด้านหน้า ด้านในเป็นงานจิตรกรรมรูปพระพุทธเจ้า ไม่มีเสาซุ้มและฐานซุ้มอย่างรูปแบบแรก ซึ่งต่างออกไปจากรูปแบบพระแผงไม้ที่พัฒนาจากรูปแบบอาคารทางพระพุทธศาสนา แต่หากวิเคราะห์ในการเป็นองค์ประกอบกรอบหน้าต่าง การที่บุคคลมองลอดหน้าต่างเข้าไปในวิหาร ย่อมเห็นพระพุทธเจ้าอันประทับนั่งเป็นประธานในวิหารนั่น ด้วยเหตุนี้ แม้ต้นแบบจะมาจากงานกรอบรูปแต่เมื่อถูกนำมาประยุกต์ใช้ในอาคารวิหารหรือพระแผงไม้แล้ว ก็สื่อความหมายถึงการเป็นที่อยู่ของพระพุทธเจ้าเช่นกัน

ทั้งนี้งานกรอบดังกล่าวเข้าสู่สยามในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ เป็นต้นมา งานเหล่านี้ มักจะตกแต่งยอดซุ้มเป็นรูปกรวยแหลม ตกแต่งขอบด้วยกระบวนดอกและใบต่างๆ อย่างลายฝรั่งหรือจีน จึงเรียกอีกอย่างว่าซุ้มอย่างเทศ ตัวอย่างซุ้มทรงกรอบซุ้มพบเห็นได้ในกรอบประตูหน้าต่างวิหารสมัยต้นรัตนโกสินทร์ เช่น กรอบประตูพระอุโบสถวัดมหรรณพาราม กรุงเทพฯ กรอบประตูพระอุโบสถวัดราชโอรส ธนบุรี เป็นต้น ด้วยเหตุนี้พระแผงไม้ที่มีลักษณะกรอบซุ้ม จึงได้รับอิทธิพลจากรัตนโกสินทร์ พบจำนวนมากในการนำมาประยุกต์ใช้กับพระแผงไม้ล้านนาโดยเฉพาะงานสร้างสรรค์พระแผงไม้ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๖

นอกเหนือไปจากรูปแบบอย่างซุ้ม ๘ รูปแบบของพระแผงไม้ล้านนา ยังพบรูปแบบเบ็ดเตล็ดอีกจำนวนหนึ่ง ได้แก่ รูปทรงกลีบบัว โค้งมน นาค ตุง สามเหลี่ยม สี่เหลี่ยม และรูปทรงอิสระ รูปแบบเบ็ดเตล็ดที่น่าสนใจคือรูปแบบตุง ซึ่งสามารถสะท้อนที่มาที่ไปหรือรูปแบบเหมือนได้ชัดเจน

ตุง คือ ธง สำหรับแขวนตกแต่งหรือในงานพิธีกรรมของชาวล้านนา มีลักษณะเป็นแผ่นสี่เหลี่ยมผืนผ้า แคบและยาว ทำจากผ้า กระดาษ ไม้ โลหะ ทองเหลือง หรือใบลาน เป็นต้น มีที่มาจากตำนานพระธาตุดอยตุง เกี่ยวข้องกับการใช้ตุงบูชาพระพุทธเจ้า โดยมีเนื้อหาอธิบายถึงการเสด็จมาของพระมหากัสสปเถระเจ้าพร้อมพระบรมธาตุพระรากขวัญเบื้องซ้าย มาถวายพระยาอนุตราชกษัตริย์ลำดับที่ ๓ แห่งราชวงศ์สิงหนวัติ พระองค์ซื้อที่ดินของลาวจกบนภูเขา เพื่อใช้เป็นที่ก่อสร้างสถูปบรรจุพระบรมธาตุนั้น เมื่อจะสร้างเจดีย์นั้นได้ใช้ตุงยาวพันวาปักไว้บนยอดดอย เพื่อกำหนดขอบเขตพระธาตุจากหางตุงที่ปลิวไป

ด้วยเหตุนี้ เอกลักษณ์ในความเป็นตุง คือ การมีรูปแบบที่เป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่แคบและยาว ทำขึ้นเพื่อบูชาพระพุทธเจ้า เช่นเดียวกับรูปแบบพระแผงไม้แบบตุง ที่มีความแคบและยาวของแผงไม้เป็นเอกลักษณ์ ซึ่งพบโดยมากจะยาว ๒ เมตร แต่ก็มีพระแผงไม้แบบตุงที่จัดแสดงในอุทยานไร่แม่ฟ้าหลวงที่มีความยาวถึง ๔ เมตร มีการตกแต่งในรูปแบบต่างๆ ที่แตกต่างออกไปจากตุงล้านนา โดยพบการใช้นาคเป็นองค์ประกอบของการตกแต่ง

เมื่อวิเคราะห์ตามความคิดของ Peirce ซุ้มพระแผงไม้แบบตุงจึงเป็น**รูปแบบจริงที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน** ในขณะที่รูปแบบตุงล้านนาซึ่งเป็นต้นแบบเป็น**รูปแบบเหมือน** ที่พระแผงไม้ได้อาศัยเอกลักษณ์ของความเป็นตุงมาสร้างรูปแบบของตนเอง ทั้งยังมีการพัฒนาในส่วนการตกแต่งให้แตกต่างออกไปจากการตกแต่งของตุงต้นแบบ

ส่วนรูปแบบกลีบบัว โค้งมน สามเหลี่ยม สี่เหลี่ยม เป็นรูปแบบที่เรียบง่าย ไม่สลับซับซ้อนตามรูปแบบเรขาคณิต ส่วนรูปแบบอิสระเป็นการออกแบบสร้างสรรค์พระแผงไม้จากการไม่ยึดติดในกรอบดังเดิมของผู้สร้างสรรค์ ซึ่งเป็นไปตามรูปทรงวัสดุดั้งเดิม หรือตัดทอนรายละเอียดรูปแบบหลักทั้ง ๘ รูปแบบให้เรียบง่ายและมีความอิสระมากขึ้น **ด้วยเหตุนี้แผงไม้ของพระแผงไม้ล้านนาที่เป็นรูปแบบจริง จึงมีที่มาหรือรูปแบบเหมือนใน ๓ ลักษณะ คือ ๑) อาคารทางพระพุทธศาสนา ๒) กรอบรูปชาวตะวันตก ๓) ตุงล้านนา**

ตารางที่ ๑๒ แสดงรูปแบบเหมือนกับรูปแบบจริงตามแนวคิดของ Charles Sanders Peirce

รูปจริง	รูปแบบเหมือน
พระพิมพ์	พระพุทธเจ้า
แผงไม้แบบซุ้มต่างๆ ที่ประกอบด้วยส่วนฐานซุ้มที่มักเป็นฐานบัว ส่วนตอนกลางมีเสาซุ้มและผนังซุ้ม และส่วนกรอบซุ้มที่มีรูปแบบยอดซุ้มแบบต่างๆ	อาคารทางพระพุทธศาสนา ที่ประกอบด้วยส่วนฐานอาคารแบบฐานบัว ส่วนตอนกลางมีเสาและผนัง และส่วนหลังคาอาคารที่มียอดอาคารรูปแบบต่างๆ

แผงไม้แบบกรอบซุ้ม ที่ประกอบด้วยส่วนฐาน ส่วนตอนกลางที่เป็นกรอบรูป และส่วนยอดที่ตกแต่งด้วยกระบวนดอกไม้ใบไม้	กรอบรูปของชาวตะวันตกที่พัฒนามาเป็นกรอบหน้าต่างประตูแบบซุ้มกรอบซุ้ม ประกอบด้วยส่วนฐาน ส่วนตอนกลางที่เป็นกรอบ ไม่มีเสาซุ้ม ส่วนยอดตกแต่งด้วยกระบวนดอกไม้ใบไม้
แผงไม้แบบตุง ที่มีลักษณะแคบและยาว	ตุงที่แคบและยาว

๓) การประดับพระพิมพ์บนแผงไม้ สื่อรูปแบบบ่งชี้ (Index)

ในการสร้างพระแผงไม้ล้านนา มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อใช้ประดับพระพิมพ์ การประดับพระพิมพ์ที่เรียงกันเป็นลำดับตามแถวซึ่งซ้อนกันขึ้นไป มีตั้งแต่ ๑ องค์ จนถึง ๑,๐๐๐ องค์ หากพระพิมพ์ ๑ องค์ แทนพระพุทธเจ้า ๑ พระองค์ ดังนั้นในการประดับพระพิมพ์จำนวนหลายองค์ จึงใช้แทนจำนวนพระพุทธเจ้าหลายองค์ นับตั้งแต่ ๑ พระองค์ - ๑,๐๐๐ พระองค์

หลักฐานที่แสดงถึงความคิดชาวล้านนาที่เชื่อว่าพระพิมพ์แต่ละองค์ ต่างล้วนถูกสร้างขึ้นให้เป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ ปรากฏในจารึกพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์พื้นถิ่นล้านนา จังหวัดเชียงใหม่ ที่ระบุ “...สักกาชได้ ๒๔๙๘ ตัว (พ.ศ. ๒๔๙๘) ปลีรวายเส็ด เดือนเกียง แรม ๒ ค่ำ พ่ำว่าได้วันจัน ขเาเจ้าขนานพอรไชย ตุ้ยดัง ได้**สร้างแปงยังพระเจ้า ๒๘** ไว้กัยศาสนาแห่งพระเจ้าโคตมทลาบต่อเต้า ๕๐๐๐ พระวัณสา ถวายไว้ยกับเมืองเชียงใหม่ วัดสะดือเมิงกลางเวียงนั้นแล..” คำว่าพระเจ้า ๒๘ ในจารึก คือ พระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์ ซึ่งตรงกับจำนวนพระพิมพ์ที่ประดับบนพระแผงไม้นั้น เหตุนี้ พระพิมพ์ ๑ องค์ แทนพระพุทธเจ้า ๑ พระองค์ตามคติชาวล้านนา เป็นต้น

พระพุทธเจ้าจำนวน ๒๘ องค์นี้ ในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง พระพุทธเจ้าในอดีตที่อุบัติและนิพพานไปแล้วตลอดไปถึงพระพุทธเจ้าโคตมะซึ่งเป็นพระพุทธเจ้าในปัจจุบัน นับเป็นองค์ที่ ๒๘ ในระบบการนับเช่นนี้ เรื่องพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์ปรากฏในพุทธวงศ์/ ชินมหานิทาน มีรายนามดังต่อไปนี้ ๑) พระตัณหังกรพุทธเจ้า ๒) พระเมธังกรพุทธเจ้า ๓) พระสรณังกรพุทธเจ้า ๔) พระทีปังกรพุทธเจ้า ๕) พระโกณฑัญญพุทธเจ้า ๖) พระมังคลพุทธเจ้า ๗) พระสุมนพุทธเจ้า ๘) พระเรวตพุทธเจ้า ๙) พระโสภิตพุทธเจ้า ๑๐) พระอโนมทัสสีพุทธเจ้า

๑๑) พระปทุมพุทธเจ้า ๑๒) พระนารทพุทธเจ้า ๑๓) พระปทุมุตตรพุทธเจ้า ๑๔) พระสุเมธพุทธเจ้า ๑๕) พระสุชาตพุทธเจ้า ๑๖) พระปิยทัสสีพุทธเจ้า ๑๗) พระอัตถทัสสีพุทธเจ้า ๑๘) พระธรรมทัสสีพุทธเจ้า ๑๙) พระสิทธัตถพุทธเจ้า ๒๐) พระติสสพุทธเจ้า

๒๑) พระปุสสพุทธเจ้า ๒๒) พระวิปัสสีพุทธเจ้า ๒๓) พระสิขีพุทธเจ้า ๒๔) พระเวสสภูพุทธเจ้า ๒๕) พระกกุสันธพุทธเจ้า ๒๖) พระโกนาคมนพุทธเจ้า ๒๗) พระกัสสปพุทธเจ้า ๒๘) พระโคตมพุทธเจ้า

น่าสนใจที่พระแผงไม้ประดับพระพิมพ์จำนวน ๒๘ พระองค์ พบมากในจังหวัดเชียงใหม่ ได้แก่ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเชียงมั่น/ ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดพันแหวน/ วัดประทานพร/ ในพิพิธภัณฑ์พื้นถิ่นล้านนา ๒ แผง/ ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ รหัส ๑๖/๒๕๑๖/ วัดพวกหงส์/ วัดทุงยู/ วัดวงศ์เมธา/ ในวิหารลายคำและกุฏิเจ้าอาวาส วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร จำนวน ๒ แผง/ ในพิพิธภัณฑ์วัดทรายมูลเมือง จำนวน ๒ แผง/ ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ รหัส ๑๘/๖๔๕/๒๕๑๖/ ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ รหัส ๑๘/๑๕/๒๕๑๖/ วัดดับภัย/ ในพิพิธภัณฑ์วัดทรายมูลเมือง เป็นต้น

พระแผงไม้ประดับพระพิมพ์ ๒๘ พระองค์ในจังหวัดอื่นพบจำนวนไม่มากนัก เมื่อเทียบกับรูปแบบอื่นๆ ที่พบในจังหวัดนั้นๆ เช่น พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง วัดพระธาตุเสด็จ วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม และวัดปงสนุกเหนือ จังหวัดลำปาง พระแผงไม้ที่วัดบ้านหลวง จังหวัดพะเยา พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์บ้านบุญมา วัดร่องฟอง วัดศรีดอนคำ จังหวัดแพร่ พระแผงไม้ในวิหารวัดต้นแหลง พระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดร้องแง จังหวัดน่าน เป็นต้น

ทั้งนี้จำนวนพระพิมพ์ที่ประดับบนพระแผงไม้ซึ่งตรงกับจำนวนพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในเอกสารโบราณ เช่น

ในคัมภีร์มหาปทานสูตร และอาฏานาฏิยสูตร ระบุจำนวนพระพุทธเจ้า ๗ พระองค์ โดยนับย้อนขึ้นไปจากพระพุทธเจ้าโคตมะ รวม ๗ พระองค์ ดังนี้ ๑) พระวิปัสสีพุทธเจ้า ๒) พระสิขีพุทธเจ้า ๓) พระเวสสภูพุทธเจ้า ๔) พระกกุสันธพุทธเจ้า ๕) พระโกนาคมนพุทธเจ้า ๖) พระกัสสปพุทธเจ้า ๗) พระโคตมพุทธเจ้า

การประดับพระพิมพ์ ๗ องค์ บนพระแผงไม้ พบที่วัดลี้หลวง จังหวัดลำพูน เป็นต้น

ในมหาวัสตุอวทานของมหายาน ระบุจำนวนพระพุทธเจ้า ๗ พระองค์ ประกอบด้วย ๑) พระพุทธเจ้าศากยมุนี ๒) พระพุทธเจ้าสมิตมาวี ๓) พระพุทธเจ้าทีปังกร ๔) พระพุทธเจ้าสรรวาภิภู ๕) พระพุทธเจ้าวิปัศยิน (พระวิปัสสี) ๖) พระพุทธเจ้ากระกุตสันทะ ๗) พระพุทธเจ้ามังคละ

ปฐมสมโพธิกถาระบุจำนวนพระพุทธเจ้า ๒๔ พระองค์ โดยนับจากพระพุทธเจ้าโคตมะขึ้นไป ๒๔ พระองค์ไปสุดสิ้นที่พระทีปังกรพุทธเจ้า โดยไม่นับรวม ๑) พระตัณหังกรพุทธเจ้า ๒) พระเมธังกรพุทธเจ้า ๓) พระสรณังกรพุทธเจ้า ในระบบ ๒๘ พระองค์

การประดับพระพิมพ์ ๒๔ องค์ บนพระแผงไม้ได้แก่ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดทรายมูลเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พระแผงไม้วัดหลวง จังหวัดแพร่

ชินกาลมาลีปกรณ์/ สัมภาระวิบาก ระบุจำนวนพระพุทธเจ้า ๓๑ พระองค์ โดยนับขึ้นไปจากพระพุทธเจ้าองค์แรกในระบบ ๒๘ พระองค์ในพุทธวงศ์ ได้แก่ พระปุราณทีปังกร พระพรหมเทวะ และพระปุราณศากยมุนี

การประดับพระพิมพ์ ๒๘ องค์ บนพระแผงไม้ พบที่พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดอุมลอง จังหวัดลำปาง และพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเชียงแข็ง จังหวัดน่าน

ลลิตวิสตระของมหายาน ระบุจำนวนพระพุทธเจ้า ๕๔ พระองค์ ได้แก่ พระผู้มีพระภคะ (๑) ปัทโมตตระ (๒) พระธรรมเกตุ (๓) พระทีปังกระ (๔) พระคุณเกตุ (๕) พระมหากระ (๖) พระฤาษีเทวะ (๗) พระศรีเตชะ (๘) พระสัตยเกตุ (๙) พระวัชรสังคตะ (๑๐) พระสัพพภิภู (๑๑) พระเหมวรรณะ (๑๒) พระอัตยุจจกามี (๑๓) พระประหะสาคระ (๑๔) พระปุษปะเกตุ (๑๕) พระวรรูปะ (๒) พระสุโลจนะ (๑๖) พระฤษีคุปตะ (๑๗) พระชินวักตระ (๑๘) พระอุนนะตะ (๑๙) พระปุษปิตะ (๒๐) ประอูรณะเตชะ (๒๑) พระปุษกระ (๒๒) พระสุรัศมี (๒๓) พระมังคละ (๒๔) พระสุทรรศนะ (๒๕) พระมหาสิงหะเตชะ (๒๖) พระสถิตะพุทธทัตตะ (๒๗) พระวสันตคันธิ (๒๘) พระสัตยธรรมวิปุลกิรติ (๒๙) พระดิษยะ (๓๐) พระปุษยะ (๓๑) พระโลกสุนทระ (๓๒) พระวิสตีรณะเภทะ (๓๓) พระรัตนกิรติ (๓๔) พระอุดรเตชะ (๓๕) พระพรหมเตชะ (๓๖) พระสุโฆษะ (๓๗) พระสุปุษปะ (๓๘) พระสุนโนชญะโฆษะ (๓๙) พระสุเจษฏะรูปะ (๔๐) พระประหสิตเนตระ (๔๑) พระคุณราศี (๔๒) พระเมฆสวระ (๔๓) พระสุนทรวรรณะ (๔๔) พระอายุสเตชะ (๔๕) พระสลีละคชะคามี (๔๖) พระโลกาภิลาษิตะ (๔๗) พระชิตศัตรุ (๔๘) พระสัมปูชิตะ (๔๙) พระวิปัศจิตะ (๕๐) พระศิขิ (๕๑) พระวิศวะภู (๕๒) พระกกุจฉันทะ (๕๓) พระกนกะมุนี และ (๕๔) พระกัศยปะ

การประดับพระพิมพ์ ๔๕ องค์ บนพระแผงไม้ พบที่พระแผงไม้วัดหมอเมือง จังหวัดน่าน และพระแผงไม้ที่วัดพันแหวน จังหวัดเชียงใหม่

การประดับพระพิมพ์จำนวน ๕ องค์ หมายถึง พระพุทธเจ้าทั้ง ๕ ในสมัยภัทรกัป อันเป็นสมัยปัจจุบัน ได้แก่ ๑) พระกกุสันธพุทธเจ้า ๒) พระโกนาคมนพุทธเจ้า ๓) พระกัสสปพุทธเจ้า ๔) พระโคตมพุทธเจ้า และ ๕) พระศรีอาริยเมตไตรย โดยพระพิมพ์ที่พบจำนวน ๕ องค์ ได้แก่ พระแผงไม้วัดปงสนุกเหนือ และวัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปางเป็นต้น

นอกจากนี้ยังปรากฏการประดับพระพิมพ์ที่ไม่มีอยู่ในระบบการนับพระพุทธเจ้าในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวามและมหายาน เช่นการประดับพระพิมพ์ในจังหวัดลำปาง จำนวน ๑๐ องค์ ได้แก่ พระแผงไม้วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม และวัดเวียง พระพิมพ์ จำนวน ๑๒ องค์ ได้แก่ พระแผงไม้วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม พระพิมพ์ จำนวน ๑๓ องค์ ได้แก่ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเวียง พระพิมพ์ จำนวน ๑๔ องค์ ได้แก่ พระแผงไม้วัดไหล่หิน พระพิมพ์ จำนวน ๑๗ องค์ ได้แก่ พระแผงไม้วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม วัดพระธาตุลำปางหลวง วัดเขาแก้ว (จำนวน ๓ แผง)

พระพิมพ์ จำนวน ๑๘ องค์ ได้แก่ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเวียง พระพิมพ์ จำนวน ๒๒ องค์ ได้แก่ พระแผงไม้วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม พระพิมพ์ จำนวน ๒๖ องค์ ได้แก่ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดอุมลอง พระพิมพ์ จำนวน ๒๗ องค์ ได้แก่ พระแผงไม้วัดปงสนุกเหนือ พระพิมพ์ จำนวน ๒๙ องค์ ได้แก่ พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง วัดพระธาตุเสด็จ

พระพิมพ์ จำนวน ๓๐ องค์ ได้แก่ พระแผงไม้วัดปงสนุกเหนือ วัดพระธาตุลำปางหลวง พระพิมพ์ จำนวน ๓๑ องค์ ได้แก่ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดอุมลอง พระพิมพ์ จำนวน ๓๒ องค์ ได้แก่ พระแผงไม้วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม ในพิพิธภัณฑ์วัดเวียง (๒) (จำนวน ๓ แผง) พระพิมพ์ จำนวน ๓๕ องค์ ได้แก่ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเวียง วัดพระธาตุเสด็จ พระพิมพ์ จำนวน ๓๖ องค์ ได้แก่ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเวียง

พระพิมพ์ จำนวน ๓๗ องค์ ได้แก่ พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง (๒) ในพิพิธภัณฑ์วัดเวียง (จำนวน ๓ แผง) พระพิมพ์ จำนวน ๓๘ องค์ ได้แก่ พระแผงไม้วัดม่อนคีรี พระพิมพ์ จำนวน ๔๐ องค์ ได้แก่ พระแผงไม้วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม พระพิมพ์ จำนวน ๔๑ องค์ ได้แก่ พระแผงไม้พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเวียง พระพิมพ์ จำนวน ๕๒ องค์ ได้แก่ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเวียง

พระพิมพ์ จำนวน ๕๗ องค์ ได้แก่ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดอุมลอง พระพิมพ์ จำนวน ๖๑ องค์ ได้แก่ พระแผงไม้วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม พระพิมพ์ จำนวน ๘๑ องค์ ได้แก่ พระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง พระพิมพ์ จำนวน ๙๕ องค์ ได้แก่ พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเวียง พระพิมพ์ จำนวน ๑๑๘ องค์ ได้แก่ พระแผงไม้วัดเขาแก้ว

พระพิมพ์ จำนวน ๑,๐๐๐ องค์ แทนจำนวนที่มากมาย ได้แก่ พระแผงไม้ที่ประดันในวิหารพระพุทธ วัดพระธาตุลำปางหลวง และการประดับพระพิมพ์ จำนวนมาก วัดป่าตันกุมกาม วัดเขาแก้ว เป็นต้น

ทั้งนี้พระพิมพ์หรือพระพุทธรูป ๑ องค์ที่ประดับบนพระแผงไม้ หมายถึง พระโคตมะ พระพิมพ์แต่ละองค์ที่ใช้แทนพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์นั้น เมื่อรวมกันจำนวนมากจึงหมายถึงพระพุทธเจ้าในอดีตจำนวนมาก พระพุทธเจ้าในปัจจุบัน คือ พระโคตมะ แต่ไม่ปรากฏพระพิมพ์จำนวนมากจะถูกให้ความหมายถึงพระพุทธเจ้าในอนาคตที่นับตั้งแต่พระศรีอาริยเมตไตรยเป็นต้นไป

อย่างไรก็ตามการจะเป็นพระพุทธเจ้าองค์ใดนั้น ต้องสั่งสมบารมีอย่างเข็มงวด เป็นเวลาหลายภพชาติ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเช่น พุทธวงศ์และจริยปิฎก ระบุไว้อย่างชัดเจนว่า การที่บุคคลจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์นั้น จะต้องบำเพ็ญบารมีให้ครบสมบูรณ์ทั้ง ๑๐ ประการ เรียกบารมี ๑๐ ทัศ หรือพุทธกรธรรม ประกอบด้วย (๑) ทานบารมี (๒) ศีลบารมี (๓) เนกขัมมบารมี (๔) ปัญญาบารมี (๕) วิรยะบารมี (๖) ขันติบารมี (๗) สัจจบารมี (๘) อธิษฐานบารมี (๙) เมตตาบารมี และ (๑๐) อุเบกขาบารมี

ทั้งนี้ในพุทธวงศ์ได้อธิบายลักษณะบารมีทั้ง ๑๐ ไว้ว่า

(๑) ทานบารมี ถูกใช้ในความหมายของการให้สิ่งที่ตนมีทั้งหมด ให้โดยไม่จำกัด ไม่เลือกบุคคล เพื่อทำลายความยึดมั่นถือมั่นในทรัพย์สมบัติให้ถึงที่สุด พร้อมที่จะออกบวช เปรียบเหมือนการคว่ำหม้อ

(๒) เช่นเดียวกับศีลบารมีที่ต้องสละของหยาบ คือ กาย เพื่อรักษาจาตุปาริสุทธิศีล (ศีล ๔) ในทำนองว่าตายได้แต่ศีลขาดไม่ได้ ด้วยเหตุนี้ชาดกล้านนาหลายเรื่องจึงเน้นเรื่องศีลเหนือชีวิต

(๓) เนกขัมมบารมีเป็นการออกบวชที่ปราศจากความอาลัยอาวรณ์ต่อสิ่งใดๆ ทั้งหมด ทั้งบ้านเมือง บิดามารดา ภรรยา และบุตรอย่างที่ปรากฏในเรื่องราวของพระเวสสันดร การออกบวชเปรียบเหมือนการออกจากเรือนจำคือการถูกคุมขังทางจิต

(๔) ปัญญาบามีเป็นการมุ่งค้นหาความรู้เพื่อมุ่งเอาความจริงให้ได้ มิได้เลือกฐานะอาจารย์ว่าต่ำต้อยหรือสูงส่ง

(๕) วิรยะบารมี หมายถึงพละกำลัง ความกระตือรือร้นในการกระทำบารมีทุกเวลา มาจากคำว่าวีระ ไม่ได้หมายถึงความเพียร เปรียบกับราชสีห์ที่มีวิริยะเฉพาะเวลานั่ง ยืน และเดิน โดยเวลานอนนั้นไม่ต้องใช้พละกำลัง

(๖) ขันติบารมี คือ การอดทน ไม่หวั่นไหวต่อทุกเหตุการณ์ที่เข้ามา (โลกธรรม ๘) เหมือนแผ่นดินย่อมทนได้ทั้งของดีและเลว

(๗) สัจจบารมี หมายถึงการพูดถูกต้องตามความเป็นจริงแห่งธรรมชาติ (หลักธรรม) ให้ถึงที่สุด

(๘) อธิษฐานบารมี คือ การทำจิตใจให้มั่นคง ไม่หวั่นไหวในการกระทำให้ได้มาซึ่งพระโพธิญาณ

(๙) เมตตาบารมี เป็นการแสดงความรักความปรารถนาดีต่อคนทุกคน ไม่จำกัด ไม่หวังประโยชน์จากการกระทำ เหมือนน้ำที่ไหลไปตามลำคลองย่อมชำระสิ่งสกปรกทุกอย่างโดยไม่เลือก

(๑๐) อุเบกขาบารมี เป็นการวางใจเสมอในโลกธรรม ๘ คล้ายกับขันติบารมี[๑๒]

ทั้งเนื้อหาในพุทธวงศ์ ยังได้ชี้ชวนให้เห็นถึงการปฏิบัติบารมีทั้ง ๑๐ ในพระชาติเดียว ซึ่งแตกต่างออกไปจากคัมภีร์จริยาปิฎก ที่อธิบายการบำเพ็ญบารมีแยกไปในแต่ละพระชาติ และเน้นเฉพาะในสมัยภัทรกัปเท่านั้น เช่น พระชาติที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญทานบารมีเป็นหลัก ก็จะไม่ปรากฏเรื่องราวของการบำเพ็ญบารมีอื่นอีก เป็นต้น แต่ทั้งในพุทธวงศ์และจริยปิฎกต่างยกย่องบารมีที่กระทำได้ยากเช่นกัน คือ ปรมัตถบารมี อันเป็นการสละร่างกายและสละชีวิตเพื่อพระสัพพัญญุตญาณหรือโพธิญาณ

โดยเรื่องบารมีในจริยาปิฎกนี้ได้ส่งอิทธิพลต่อความเข้าใจเกี่ยวกับบารมีของคนในปัจจุบันมาก โดยเฉพาะเรื่องการสะสมบารมีไปทีละเล็กน้อย กระทั่งสามารถบรรลุโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้าได้

การขยายความคิดเรื่องบารมีจากพุทธวงศ์และจริยวงศ์ ปรากฏในวรรณกรรมพุทธประวัติรุ่นหลัง ที่สำคัญได้แก่ชินกาลมาลีปกรณ์ และพระปฐมสมโพธิกถา

ในชินกาลมาลีปกรณ์ อธิบายพระโพธิสัตว์หรือผู้ที่บำเพ็ญบารมีเพื่อไปเป็นพระพุทธเจ้าว่ามี ๓ จำพวก คือ พระโพธิสัตว์ปัญญาธิกะ พระโพธิสัตว์วิริยาธิกะ พระโพธิสัตว์ปัญญาธิกะ พร้อมกำหนดเวลาในการบำเพ็ญบารมี โดยพระโพธิสัตว์ต่างๆ บำเพ็ญบารมีเป็นเวลา ๑๖ อสงไขยแสนกัป พระโพธิสัตว์ประทับอยู่ในดุสิต ๕๗ โกฏิ ๖ ล้านปี เพราะบารมีเต็มเปี่ยมทุกประการแล้ว พร้อมแจกแจงรายละเอียดถึงข้อปฏิบัติที่จะทำให้เป็นพระพุทธเจ้า (พุทธการกธรรม คือบารมี) ในชาติไหนบ้าง

---

[๑๒] สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, **ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท**, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๕๒-๕๔.

และกระทำอย่างไร รวมถึงยังได้กล่าวถึงสาวกบารมีญาณ คือ การบรรพชาของพระโมคคัลลาน์และพระสารีบุตร[๑๓]

ส่วนในพระปฐมสมโพธิกถา อธิบายไว้ในดุสิตปริวรรต ปริจเฉทที่ ๒ ที่พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญมีทานบารมีเป็นต้น พระอุเบกขาบารมีเป็นที่สุด แบ่งเป็น บารมี ๑๐ อุปบารมี ๑๐ และปรมัตถบารมี ๑๐ พร้อมแจกแจงว่าทรงบำเพ็ญบารมีใดในพระชาติใด อาทิ ทรงควักพระเนตรให้เป็นทานในชาติเป็นพระยาสีวิราช จัดเป็นอุปบารมี เป็นต้น และในมารวิชัยปริวรรต ปริจเฉทที่ ๙ เล่าเหตุการณ์ที่มารเข้ามาจะทวงบัลลังก์จากพระโพธิสัตว์ ลำดับนั้นพระโพธิสัตว์ทรงคำนึงถึงพระทศบารมีทั้ง ๑๐ ประการ จำแนกเป็น ๓ จำพวกเช่นกัน ตรัสเรียกพระแม่ธรณีขึ้นมาเป็นพยานในการประกอบบารมี มีข้อสังเกตว่าในปฐมสมโพธิกถาได้เน้นเรื่องทานบารมีมากกว่าบารมีอื่นๆ[๑๔]

ในปัจจุบันมีการให้ความหมายของบารมี ๑๐ ทัศ ตามหลักการปฏิบัติ ซึ่งประกอบด้วย ๓ ระดับ ดังนี้

๑) บารมี เป็นการปฏิบัติโดยทั่วไป มีการให้ทาน รักษาศีล เป็นต้น ถือว่าเป็นการกระทำความดีของคนทั่วไป

๒) อุปบารมี เป็นการปฏิบัติโดยปลีกตัวออกจากเครื่องผูกพันต่างๆ เช่น ปลีกตัวออกจากเรือนไปรักษาศีล เป็นต้น

๓) ปรมัตถปารมี เป็นการปฏิบัติเมื่อปลีกตัวออกจากเรือนแล้ว จะต้องบำเพ็ญเพียรทางจิตหรือที่เรียกว่า ปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานจนได้บรรลุธรรม จึงเรียกได้ว่าเป็นขั้นปรมัตถบารมี

ด้วยเหตุนี้ในปัจจุบัน จึงเชื่อว่าบารมีที่พระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ต้องสั่งสมเพื่อการได้เป็นพระพุทธเจ้า มี ๑๐ ประการ แบ่งเป็น ๓ ลำดับ ลำดับละ ๑๐ ประการ รวม ๓๐ ประการ

ทั้งนี้มีพระแผงไม้กลุ่มหนึ่ง ที่ประดับพระพิมพ์ลำพูนหลากหลายรูปแบบ มีความหมายที่แตกต่างออกไป ในลักษณะการรวบรวมพระพิมพ์ลำพูนไว้ด้วยกัน เกิดขึ้นภายหลังเหตุการณ์การขุดพบพระรอดและพระอื่นๆ ในจังหวัดลำพูนจำนวนมาก ราว พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นต้นไป แม้การพบพระพิมพ์ลำพูนครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๔๓๕ เมื่อเจดีย์วัดมหาวันได้พังทลายลง แต่เมื่อทางวัดได้ทำการบูรณะก็ได้บรรจุกลับในเจดีย์ดังเดิม ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๕๑ เกิดการชำรุดของเจดีย์อีก การบูรณะครั้งนี้ได้มีการแจกจ่ายพระพิมพ์ที่พบในเจดีย์ให้กับพระประชาชนผู้ร่วมงานบูรณะไปจำนวนหนึ่ง ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๙๘ ได้พบพระพิมพ์ลำพูนจำนวนราว ๓๐๐ องค์ในบริเวณพื้นดินรอบกุฏิหน้าวัด และครั้งที่สี่ พ.ศ. ๒๕๐๖ วัดทำการรื้อพื้นพระอุโบสถ พบพระรอดอีกราว ๓๐๐ องค์ จากนั้นก็พบอีกหลายครั้ง โดยทางวัดได้อนุญาตให้ประชาชนเข้าไปขุดค้นพระพิมพ์ในวัดได้ เพื่อนำเงินมาบูรณะศาสนสถานภายในวัด

---

[๑๓] พระรัตนปัญญา, **ชินกาลมาลินี**, (กรุงเทพมหานคร: ศรีปัญญา, ๒๕๕๔), หน้า ๔๒.

[๑๔] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, **ปฐมสมโพธิกถา**, (กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๓๙), หน้า ๓๘-๔๒.

ความคิดในการนำพระพิมพ์ลำพูนมาประดับบนแผงไม้ ปรากฏภายหลังจากที่พระพิมพ์ลำพูนได้ถูกค้นพบและเผยแพร่ในระยะหนึ่ง โดยมีการซื้อขายพระพิมพ์ที่พบในราคาสูง ปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๖๘) พระพิมพ์ลำพูนมีมูลค่าหลายหมื่นบาท บางองค์มีราคาสูงถึงหลักล้าน

ด้วยเหตุนี้**กลุ่มพระแผงไม้ที่ประดับพระพิมพ์ลำพูนหลากหลายรูปแบบ จึงสื่อรูปแบบสัญญะ (Sign, Symbol)** ถึงค่านิยมของชาวลำพูนที่มีต่อการเก็บสะสมพระพิมพ์ ลักษณะเดียวกับการประดับพระพิมพ์ที่ทางวัดได้สร้างขึ้นในช่วงเวลาที่ต่างกัน และมีรูปแบบที่ต่างกัน นำมาประดับบนพระแผงไม้เดียวกัน เช่นพระแผงไม้ที่วัดพระหลวงธาตุเนิ้ง จังหวัดแพร่

ค่านิยมต่อการประดับพระพิมพ์นี้ต่างออกไปจากวัตถุประสงค์ดั้งเดิมในการสร้างพระพิมพ์ที่สร้างเพื่อบรรจุในเจดีย์หรือศาสนสถานเพื่อแสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา และรักษาพระพุทธศาสนาให้ครบ ๕,๐๐๐ ปี แต่ความคิดในการเก็บสะสมพระพิมพ์ในฐานะของเก่า ของโบราณ วัตถุมงคลทรงคุณค่าที่มีมูลค่าสูง โดยพระรอดลำพูนเป็นหนึ่งในพระเบญจภาคีที่ผู้คนนิยมและถือว่าเป็นของหายากและมีมูลค่าที่สูงมาก[๑๕]

การที่พระแผงไม้ได้ประดับพระพิมพ์จำนวนมาก เป็นไปเพื่อการแสดงความเคารพแก่พระพุทธเจ้าที่ปรากฏอยู่ในโลกทั้งหลายจำนวนมาก โดยมีนัยที่ชี้ให้เห็นถึงบารมีของพระพุทธเจ้าที่สั่งสมมาเนิ่นนานของแต่ละพระองค์ด้วย การประดับพระพิมพ์บนพระแผงไม้จึงได้แสดงรูปแบบบ่งชี้ (Index) ของการสั่งสมบารมีที่ยากยิ่งของพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ ทำหน้าที่สื่อถึงบารมีทั้ง ๑๐ ทัศที่มีการอธิบายความรู้เป็นการเฉพาะ

การประดับพระพิมพ์บนแผงไม้ได้สื่อ**รูปแบบบ่งชี้ (Index)** เกี่ยวกับบารมีที่พระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ต้องสั่งสมให้เต็มบริบูรณ์ก่อนจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ๑๐ ประการ เรียกบารมี ๑๐ ทัศ หรือพุทธกรธรรม ประกอบด้วย (๑) ทานบารมี (๒) ศีลบารมี (๓) เนกขัมมบารมี (๔) ปัญญาบารมี (๕) วิรยะบารมี (๖) ขันติบารมี (๗) สัจจบารมี (๘) อธิษฐานบารมี (๙) เมตตาบารมี และ (๑๐) อุเบกขาบารมี

ตารางที่ ๑๓ แสดงรูปแบบเหมือนกับรูปแบบบ่งชี้ตามแนวคิดของ Charles Sanders Peirce

รูปจริง	รูปแบบบ่งชี้
การประดับพระพิมพ์บนพระแผงไม้ล้านนา	อดีตพระพุทธเจ้า บารมีที่พระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ต้องสั่งสมเพื่อการตรัสรู้

ตารางที่ ๑๔ แสดงรูปแบบเหมือนกับรูปสัญญะตามแนวคิดของ Charles Sanders Peirce

---

[๑๕] พระสุวรรณ สุเมธปุญฺโญ (ขำโพธิ์ทัย), “การศึกษาความนิยมของพระเครื่องในปัจจุบัน”, **วารสารสังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม** ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๖๓), หน้า ๔๐-๔๘.

รูปจริง	รูปสัญญะ
การประดับพระพิมพ์ลำพูนหลากหลายประเภท การประดับพระพิมพ์ที่วัดสร้างขึ้นในช่วงเวลาต่างกัน	ค่านิยมในการเก็บสะสมพระพิมพ์

๔) ลวดลายประดับแผงไม้ สื่อรูปแบบสัญญะ (Sign, Symbol)

พระแผงไม้ล้านนามีการตกแต่งด้วยงานไม้แกะสลัก ลายคำโดยเทคนิควิธีหลากหลายบนพื้นสีแดงหรือสีดำ เช่น ปิดทองฉลุลาย ลายรดน้ำ หรือเขียนสีทอง ประดับกระจก เป็นต้น ลวดลายเหล่านี้เป็นองค์ประกอบหนึ่งของพระแผงไม้ มีความหมายสอดคล้องกับองค์ประกอบอื่นๆ ของพระแผงไม้ โดยลวดลายที่พบจำนวนมาก ได้แก่ ลายดอกไม้ ส่วนลวดลายสำคัญอื่นๆ ได้แก่ ลวดลายเครื่องสูง เจดีย์จุฬามณี และนักษัตร ดังมีรายละเอียดดังนี้

ลายดอกไม้ พบได้ทั่วไป มีทั้งลายดอกไม้ดอกเดียวแทนดอกไม้ร่วงลักษณะเป็นดอกไม้จริงและลายไทย ลายฟันมังกร ลายดอกซีกดอกซ้อน ลายเครือดอก เครือใบ เป็นต้น

ลายดอกไม้ร่วงมักพบในการตกแต่งระหว่างพระพิมพ์ในแต่ละแถว เช่น พระแผงไม้ในอุทยานไร่แม้ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย ที่ระหว่างพระพิมพ์ตกแต่งด้วยดอกไม้ร่วงลักษณะหมุนวนเป็นกงจักร หรือที่เรียกว่าลายดอกฟันมังกร มีเกสรกลม กลีบดอกยาวรี แต่ละกลีบหมุนวนไปทางซ้ายคล้ายดอกพุดกังหัน พระแผงไม้ในการครอบครองเอกชนแผงหนึ่ง ระหว่างพระพิมพ์ประดับดอกไม้ร่วงคล้ายดอกจำปีจำปา พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่แผงหนึ่ง มีดอกไม้สี่กลีบในทรงประจำยาม ในแผงไม้เดียวกันนี้ด้านล่างในส่วนฐานประดับด้วยดอกไม้สี่เหลี่ยมข้าวหลามตัดซ้อนกัน ๒ ดอก ในโครงสร้างลายดอกจอก เป็นต้น

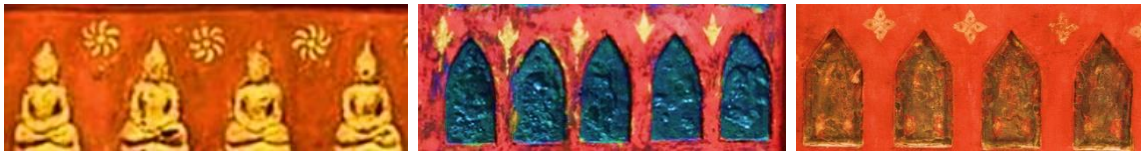

ภาพประกอบที่ ๑๘๖ ลวดลายดอกไม้ร่วงประดับระหว่างพระพิมพ์แต่ละองค์บนพระแผงไม้
ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ลายดอกซีกดอกซ้อน มักพบในการตกแต่งกรอบหรือเสาซุ้มในตอนกลางของพระแผงไม้ เป็นลายประดิษฐ์ที่ประกอบด้วยดอกไม้เต็มดอกในรูปทรงประจำยาม และดอกไม้ครึ่งดอกในรูปทรง

สามเหลี่ยม เรียงสลับบนล่างในแถวหน้ากระดานมีทั้งแนวตั้งและแนวนอน เช่น ลายดอกซีกดอกซ้อนในกรอบซุ้มของพระแผงไม้วัดพระหลวง จังหวัดแพร่ หรือที่วัดมิ่งเมือง จังหวัดแพร่ เป็นต้น

ลายเครือดอกเครือใบ มักพบในการตกแต่งภายในกรอบซุ้มด้านบนพระแผงไม้ โดยเฉพาะพระแผงไม้กรอบซุ้มบรรพ์แถลง หรือซุ้มหน้านาง ที่มีการแบ่งพื้นที่ระหว่างส่วนตอนกลางและส่วนซุ้มด้วยท้บหลัง ทำให้เกิดพื้นที่ว่างภายในซุ้มด้านบนที่สามารถตกแต่งลวดลายได้ เช่น พระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เชียงใหม่ หรือพระแผงไม้ที่วัดพันแหวน จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นงานไม้แกะสลัก หรือพระแผงไม้แบบกรอบซุ้มที่วัดเชียงมั่น จังหวัดเชียงใหม่ เป็นงานลายคำ เขียนลวดลายเครือดอกเครือใบ เป็นต้น ลายเครือดอกเครือใบนี้ เป็นการผูกลายอย่างหนึ่งในกระบวนการสร้างลายของช่างศิลป์

อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาถึงลวดลายดอกไม้ต่างๆ พบว่ามีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาอยู่มาก ในพระไตรปิฎกกล่าวถึงพุทธานุญาตที่ให้มีการเขียนลวดลายดอกไม้ตกแต่งวิหารหรือที่อยู่รวม ๔ ประเภท ดังว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงให้ช่างเขียนภาพสตรี ภาพบุรุษ รูปใด ให้เขียนต้องอาบัติทุกกฎ ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาต **ลายดอกไม้ ลายเถาวัลย์ ลายฟันมังกร ลายดอกจอก**[๑๖]

โดยลายดอกไม้ คงหมายถึง ลายดอกบัวและดอกไม้ต่างๆ ลายเถาวัลย์เป็นลายเครือเถาที่มีเฉพาะเครือและใบ หรือมีทั้งเครือ ใบ และดอก ลายฟันมังกรน่าจะเป็นลายดอกไม้ที่กลีบดอกหมุนเป็นเกลียวเวียนขวา อย่างดอกพุดกังหันที่พบในรอยพระพุทธบาท ซึ่งเรียกว่า นนฺทิยวตฺต เหตุที่สันนิษฐานเช่นนี้เพราะปัจจุบันพบชื่อเรียกฟันมังกรใช้เรียกอุปกรณ์ใบตัดหญ้าที่มีลักษณะคล้ายกับดอกพุดกังหัน แม้จำนวนกลีบจะไม่เท่ากันก็ตาม และลายดอกจอกเป็นลายดอกไม้ดอกเดียว มี ๘ กลีบ คล้ายดอกจอกในธรรมชาติ แต่ดอกจอกในธรรมชาติจะมีกลีบซ้อนกันหลายชั้น มักใช้เป็นลวดลายประดับฝ้าเพดาน เรียกดาวเพดาน เป็นต้น

ทั้งยังพบข้อความในพระไตรปิฎกที่กล่าวถึงการบูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกไม้ต่างๆ เช่น ดอกกรรณิการ์สีเหลือง ดอกกระทุ่ม ดอกฟักทิพย์ ดอกหงอนไก่ ดอกโมก ดอกบัว ดอกจำปา ดอกคูน ดอกคล้า ดอกมะลิ ดอกดีหมี ดอกบุนนาค ดอกประดู่ ดอกแคฝอย ดอกมะหาด ดอกอังกาบ ดอกมะกล่ำหลวง ดอกเข็ม ดอกคัดเค้า ดอกพิกุล ดอกสน ดอกช้างน้าว ดอกสาละ ดอกไม้ซีก ดอกอโศก ดอกผักตบ ดอกอ้อ ดอกกากะทิง ดอกมะกอก เป็นต้น[๑๗]

สำหรับดอกไม้ที่พบบนพระแผงไม้ในนั้น สื่อได้ถึงการบูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกไม้นานาชนิด ซึ่งปรากฏอยู่ในหลายๆ เหตุการณ์ในพุทธประวัติ เช่น เมื่อพระโพธิสัตว์ประสูติมีดอกบัวรองรับ

---

[๑๖] วิ.จู. (ไทย) ๗/๒๙๙/๑๐๒

[๑๗] ดูรายละเอียดใน ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี, “พุทธศิลปกรรมบำบัด: การร่วมสร้างพระพุทธรูปดอกไม้ในชุมชนบ้านป่าตุ้มดอน อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่” **รายงานวิจัย** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๖, หน้า ๗๒-๗๖.

พระโพธิสัตว์ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าบิณฑบาต ไปกระทั่งพระพุทธเจ้านิพพาน ดังเช่น เมื่อพระวนโกรัณฑิยเถระได้ถือดอกอังกาบป่ามาบูชาพระพุทธเจ้าผู้มีพระนามว่าสิทธัตถะ จึงไม่รู้จักทุคติเลย[๑๘] หรือเมื่อพระปิยาลปุปผิยเถระในชาติที่อุบัติเป็นพรานล่าเนื้อ เที่ยวอยู่ในป่าดงทึบ เห็นต้นมะหาดมีดอกบานสะพรั่งจึงเก็บมาโปรยลงที่ทางเดิน มีใจผ่องใส รับบาตรของพระพุทธเจ้าซึ่งกำลังเสด็จดำเนินอยู่ที่หนทาง แล้วได้ถวายดอกมะหาดแด่พระองค์[๑๙] หรือที่พระอัมพาฏกิยเถระได้ใช้ดอกมะกอกบูชาพระพุทธเจ้านามว่าเวสสภู[๒๐] เป็นต้น

หรือในพุทธประวัติตอนปรินิพพาน ที่แสดงการบูชาของเทวดาด้วยดอกสาละ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสกับพระอานนท์เมื่อใกล้นิพพานว่า ต้นสาละคู่ที่อยู่ระหว่างที่ประทับของพระพุทธองค์ได้ปลิดอกนอกฤดูบานสะพรั่งเต้มต้น ร่วงหล่นจากอากาศโปรยปรายตกต้องสรีระเพื่อบูชาตถาคต ดอกมณฑารพอันเป็นทิพย์ก็ร่วงจากอากาศโปรยปรายตกต้องสรีระของตถาคตเพื่อบูชา จรุณแห่งจันทร์อันเป็นทิพย์ก็ร่วงหล่นจากอากาศโปรยปรายตกต้องสรีระองค์ตถาคตเพื่อบูชา ดนตรีทิพย์ก็บรรเลงในอากาศเพื่อบูชา ทั้งสังคีตทิพย์ก็บรรเลงในอากาศเพื่อบูชา[๒๑] เป็นต้น

ด้วยพระพิมพ์ที่ประดับบนพระแผงไม้นั้น มีหลากหลายพิมพ์ ไม่ได้เจาะจงว่าเป็นพุทธประวัติตอนใดชัดเจน เมื่อรวมกับซุ้มที่เขียนรอบพระพิมพ์ หรือแผงไม้ที่มีลักษณะเป็นซุ้ม ดอกไม้ที่อยู่ระหว่างพระพิมพ์จึงสื่อถึงการบูชาพระพุทธเจ้า ซึ่งมักเกิดขึ้นพร้อมกับดนตรีทิพย์ เหตุนี้เมื่อปรากฏลวดลายดอกไม้บนพระแผงไม้จึงปรากฏเสียงดนตรีทิพย์เกิดขึ้นเพื่อบูชาพระพุทธเจ้าด้วย

เครื่องสูง

เครื่องสูงเป็นเครื่องแสดงพระอิสริยยศพระพุทธเจ้าในรูปแบบของเครื่องป้องกันแสงแดด ป้องกันแมลง เป็นต้น ปรากฏเป็นหลักฐานในวรรณกรรมพุทธประวัติทั้งฝ่ายมหายานและเถรวาท พระแผงไม้ที่เขียนลายคำเครื่องสูง ได้แก่ พระแผงไม้วัดดับภัย และในการครอบครองของเอกชนแผงหนึ่ง แสดงรูปฉัตรชั้นเดียวมีริ้วด้านล่าง วาดอยู่ด้านบนสูงของแผงไม้เหนือแถวพระพิมพ์ทั้งหลาย โดยในแผงไม้ของเอกชนนอกจากเขียนรูปฉัตรแล้ว ยังเขียนเครื่องสูงไว้ด้านล่าง มี ๑๐ ชิ้น แบ่งเป็น ๒ ฝั่ง ฝั่งละ ๕ ชิ้น ได้แก่ ๑) พัดโบก (?) ๒) หอก ๓) ฉัตร (ละแอ) ๔) บังสูรย์ (บังวัน) ๕) จามร (แส้)

เครื่องสูงที่ปรากฏในวรรณกรรมพุทธประวัติ อาทิ ในลลิตวิสละซึ่งเล่าเรื่องพระโพธิสัตว์ตอนประสูติว่า มีฉัตรและแซ่ขนจามรีตามพระโพธิสัตว์ไปเมื่อพระองค์ย่างพระบาทไปในแต่ละทิศ ทิศละ ๗ ก้าว ดังว่า “...ทรงหันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออกย่างพระบาทไป ๗ ก้าว แล้วตรัสว่าเราจะเป็นผู้ถึงก่อนซึ่งธรรมที่เป็นกุศลทั้งปวง ฉัตร (ร่ม) กว้างสีขาวเป็นทิพย์ ไม่มีใครถือ แซ่ขนจามรี ๒ องค์

---

[๑๘] ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๓๒-๓๔/๙๖.

[๑๙] ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๑๗-๒๒/๑๖๙.

[๒๐] ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๓๖-๓๘/๘๑.

[๒๑] ที.ม. ๑๐ / ๑๑๓-๒๓๖/ ๗๗-๑๗๙.

ไม่มีใครถือ ก็ตามพระโพธิสัตว์ซึ่งเสด็จไป...”[๒๒] “...ร่มกว้างขาวและจามรอันงามก็ตามไปในอากาศ เทวดาทั้งหลายก็พากันสรงสนานพระโพธิสัตว์ผู้เป็นคนดีเลิศฯ...”[๒๓]

ในปฐมสมโพธิกถา เมื่อเล่าความในครั้งที่พระพุทธเจ้าเสด็จจากดาวดึงส์ภายหลังโปรดพุทธมารดาแล้ว ก็ปรากฏเครื่องสูงอันเทวดาทั้งหลายถือถวายเป็นสื่อสัญลักษณ์ ดังว่า “...ส่วนสันตุสิตเทวราชกับสุยามเทวราชก็ทรง**ทิพยจามร**มีประมาณได้ ๓ คาพยุตมีด้ามขจิตไปด้วยเงิน ดำเนินลงทางบันไดแก้ว**ถวายรำพายพัด**ทั้งสองข้างซ้ายขวา แลท้าวประชาบดีมหาพรหมก็ทรง**ทิพยเศวตฉัตร**มีพรรณดังจันทรมณฑลใหญ่ประมาณ ๓ โยชน์กางกั้นพระบรมครู...”[๒๔]

อย่างไรก็ตาม **ฉัตรและจามร** พบเป็นเครื่องประกอบศาสนวัตถุที่แสดงเรื่องราวพุทธประวัติอยู่บ่อยครั้ง เช่น ในศิลาจารึกภาพเล่าเรื่องพุทธประวัติตอนพระพุทธเจ้าเสด็จจากดาวดึงส์ ซึ่งพบที่วัดจีน จังหวัดอยุธยา ปัจจุบันเก็บรักษาที่วัดสุทัศน์เทพวรราม กรุงเทพมหานคร อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๕ ในภาพมีเทวดาอัญเชิญ**จามรทั้งสองข้าง** โคนจามรอยู่ที่พระนาภี ตัวจามรอยู่เสมอพระเศียร นอกจากนี้ยังพบในภาพจำหลักพุทธประวัติปฐมเทศนา พบที่วัดไทร อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๕ เป็นภาพพระพุทธเจ้าประทับนั่งห้อยพระบาทมีดอกบัวรอบรับ แวดล้อมด้วยบริวาร สาวก และนักบวช สองข้างพระพุทธเจ้ามี**เทวดายืนถือฉัตร** เป็นต้น ทั้งพระพิมพ์ที่พบในเวียงมโน อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ ที่กำหนดอายุไว้ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ก็มีเครื่องสูงประดับโดยรอบพระวรกายพระพุทธเจ้า รูปพระพุทธองค์สร้างเป็นปางสมาธิมีประภามณฑลล้อม เหนือพระเศียรเป็นฉัตร ด้านข้างเป็นจามรด้ามยาว ตัวแส้พาดอ้อมไปทางด้านหลัง มีพัดโบกรูปร่างคล้ายดอกบัวตูมอยู่ใต้จามรทั้งสองข้าง เป็นต้น และการแสดงฉัตรยังพบในพระพิมพ์ยอดขุนพลของล้านนา

เครื่องสูงจึงมีลักษณะเป็นเครื่องใช้ของมหาบุรุษ เช่นกษัตริย์ และพระพุทธเจ้า ที่ทำหน้าที่กันภัยจากธรรมชาติ เช่น แสงแดด แมลง เป็นต้น มีนัยหมายถึงเครื่องแสดงอิสริยยศ เครื่องสูงที่แสดงอยู่ในพระแผงไม้ จึงเป็นประจักษ์พยานของการสื่อถึงการบูชาพระพุทธเจ้าด้วยเครื่องแสดงพระอิสริยยศพระพุทธเจ้าของชาวล้านนา โดยมีฉัตรและจามรเป็นหลักสำคัญ โดยมีความแตกต่างจากเครื่องกกุธภัณฑ์ที่แม้จะมีนัยของการเป็นเครื่องแสดงอิสริยยศเช่นเดียวกัน แต่เครื่องกกุธภัณฑ์เป็นแต่งพระองค์

เจดีย์จุฬามณี

ภาพเขียนที่ปรากฏด้านหลังพระแผงไม้ในการครอบครองของเอกชนแผงหนึ่ง เป็นภาพเจดีย์จุฬามณี ลักษณะเป็นเจดีย์ที่มีส่วนฐานเป็นฐานบัวที่ท้องไม้เว้าเข้าด้านใน ส่วนตอนกลางเป็นองค์ระฆังขนาดเล็กตั้งบนชั้นมมาลัยเถาว์ ๕ ชั้นแบบบัวถลา ส่วนยอดเป็นบัลลังก์ ปลียอด และฉัตร

---

[๒๒] **ลลิตวิสตระ**, แปลโดย ร.ต.ท. แสง มนวิทูร, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๑๒), หน้า ๕๗๗.

[๒๓] **ลลิตวิสตระ**, แปลโดย ร.ต.ท. แสง มนวิทูร, หน้า ๕๘๖.

[๒๔] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, **ปฐมสมโพธิกถา**, หน้า ๒๑๔.

ด้านบนเจดีย์เป็นพระอาทิตย์ พระจันทร์ ตอนกลางเป็นนก และด้านล่างเป็นพระภิกษุนั่งไหว้มีฉัตรกางกั้น โดยจุฬามณีเจดีย์เป็นเจดีย์ที่บรรจุพระจุฬาพระโมลีและพระเขี้ยวแก้วของพระโคตมพุทธเจ้า

ทั้งนี้คติการบูชาพระเจดีย์จุฬามณีเป็นของโบราณ ด้วยเชื่อว่าเป็นสถานที่บรรจุพระเกศโมลีและพระบรมธาตุเขี้ยวแก้วของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ มักพบในการจำลองทางสถาปัตยกรรมหรือเขียนไว้ในภาพจิตรกรรมต่างๆ ความปรารถนาของพุทธศาสนิกชนอย่างหนึ่งคือ การได้ขึ้นไปสักการะบูชาเจดีย์จุฬามณี จึงพบเห็นเจดีย์จำลองที่มีผู้คนอุทิศถวายเป็นพุทธบูชาแทนเจดีย์จุฬามณี ถือว่าเป็นบุญกุศลอันยิ่งใหญ่ อีกกรณีหนึ่ง ก่อนที่ผู้ตายจะสิ้นลมนั้น ญาติจะแต่งกรวยดอกไม้ธูปเทียนใส่ในมือเพื่อให้นำไปนมัสการพระเจดีย์จุฬามณีเมื่อล่วงลับไปแล้ว

การปรากฏขึ้นของภาพตกแต่งเจดีย์จุฬามณีบนพระแผงไม้ล้านนา ย่อมสะท้อนให้เห็นถึงคติและความปรารถนาในการจะได้บูชาเจดีย์จุฬามณีของชาวล้านนาทั้งตอนที่มีชีวิตและสิ้นชีวิต

นักษัตร

นักษัตรเป็นลวดลายสัตว์ ๑๒ ชนิด ตามปีนักษัตร หมายถึงปีเกิดของผู้สร้าง ล้านนาเรียกปีเปิ้ง พบในพระแผงไม้ที่จัดแสดงในอุทยานศิลปวัฒนธรรมแม่ฟ้าหลวง เป็นต้น

ปีเปิ้ง หรือปีเกิดสิบสองราศี ใช้รูปสัตว์ ๑๒ นักษัตรแทนในรอบ ๑๒ ปี พบทั้งในไทยและล้านนา แต่ในล้านนาได้ปรับเปลี่ยนปีกุลที่หมายถึงหมูในปีนักษัตรของไทน เป็นปีกุนที่ใช้สัญลักษณ์รูปข้างแทน ให้หมายถึงปีกุญชรหรือปีช้าง ความเชื่อปีเปิ้งนี้สัมพันธ์กับพระธาตุประจำปีเกิดด้วย เรียกชุธาตุ เช่น ปีชวด (หนู) ที่ล้านนาเรียก ปีใจ้ ผู้ที่เกิดปีนี้ควรไปไหว้พระธาตุศรีจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่อันเป็นพระธาตุประจำปีหนูตามความเชื่อของคนล้านนา เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีตุงปีเปิ้งที่ใช้ในเทศกาลสงกานต์ของชาวล้านนา เป็นตุงกระดาษที่มีการติดหรือปั้มรูปสัตว์ ๑๒ ราศี นำไปปักไว้ที่เจดีย์ทรายร่วมกับตุงมงคลชนิดอื่น เพื่อช่วยให้พ้นเคราะห์โศกโรคภัยในปีนั้น การที่ปรากฏลวดลายนักษัตรในพระแผงไม้ล้านนา ย่อมสะท้อนให้เห็นถึงการทำบุญอุทิศให้กับเทวดารักษาปีเกิดของตนนั่นเอง

ลวดลายเหล่านี้ สะท้อนสื่อสัญญะที่เกี่ยวพันกับวัฒนธรรมล้านนาทางความเชื่อ ทั้งความคิดเกี่ยวกับการบูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกไม้และเครื่องสูง หรือควาปรารถนาที่จะได้ขึ้นไปกราบไหว้พระเจดีย์จุฬามณี ซึ่งเป็นเจดีย์ที่ชาวล้านนาให้ความนับถือ หรือสะท้อนความคิดเกี่ยวกับการอุทิศบุญกุศลให้กับเทวดาที่รักษาตนตัว

ตารางที่ ๑๕ แสดงรูปจริงกับรูปแบบบ่งชี้ของพระแผงไม้ล้านนาล้านนาตามแนวคิดของ Charles Sanders Peirce

รูปจริง	รูปแบบสัญญะ
ลวดลายที่ปรากฏบน**พระแผงไม้ล้านนา** ได้แก่ ลวดลาย	ดอกไม้ สื่อถึงการบูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกไม้ เครื่องสูง สื่อถึงการบูชาพระพุทธเจ้าด้วยเครื่องอิสริยยศ

ดอกไม้ เครื่องสูง เจดีย์จุฬามณี และนักษัตร	เจดีย์จุฬามณี สื่อถึงความปรารถนาในการได้กราบไหว้พระเจดีย์จุฬามณี นักษัตร สื่อถึงการอุทิศบุญให้กับเทวดาประจำตนตัว

๕) จารึกบนพระแผงไม้ สื่อรูปแบบสัญญะ (Sign, Symbol)

รูปแบบสัญญะนี้ ได้จากการศึกษาจารึกบนพระแผงไม้ล้านนา โดยเฉพาะคำปรารถนาท้ายจารึกแต่ละหลัก สามารถวิเคราะห์ได้ดังนี้

๕.๑) การค้ำชูพระพุทธศาสนาให้ยืนยาวถึง ๕,๐๐๐ ปี หรือที่เรียกว่า ปัญจอันตรธาน เช่น จารึกบนพระแผงไม้วัดพันแหวน พิพิธภัณฑ์วัดทรายมูลเมือง จังหวัดเชียงใหม่ จารึกบนพระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง วัดปงสนุกเหนือ วัดร่องฟอง จังหวัดแพร่ วัดต้นแหลง จังหวัดน่าน เป็นต้น ดัง

ตัวอย่างจารึกพระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง ว่า “จุลศักราชได้ ๑๑๗๑ ตัว ในมะโรงฉนำ กัมโพชขอมพิสัย เข้ามาในวัสสานอุตุ กฤษมมา(ส) ศุกล ปักษ์ วัณณรัสมี พุธวาร ไถง ไทยภาษาว่า ปีกัดไส้ เดือน ๘ (เ)ม็งวัน ๔ ไทย รวงเป้า ปฐมมูลสัทธา หมายมี ครูบาเป็นเค้า แลสิกเจ้าชุตน ก็เป็นสัทธา เรียงนั้นมา ผู้ข้าทั้งหลายหมายมีเจ้าแก้วเมืองคุงเป็นเค้าเป็นประธานก็เป็นสัทธา จิ่งจักสร้างยังพุทธพิมพเจ้า เพื่อหื้อเป็นที่ไหว้แลบูชาตราบ ๕,๐๐๐ พระวัสสา”

พระแผงไม้วัดดับภัย จังหวัดเชียงใหม่ จารึกว่า ปถมมูลลนาม หมายมีท้าวบุญเริง... (ี-) น้องเจ้า อ ร ฮัก ตำแดง เปนเคล้า พร้อมกับด้วยอคซายาแห่งตน.... มีชื่อว่า นาง.. (ธิ/ศิ)... มา พร้อมกับด้วย อคซายา ลูกเต้า หลานเหลน ชุศน ตราบ ๕ พัน ภวสา เป็นต้น

ความต้องการให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่ได้ ๕,๐๐๐ ปีนั้น เรียกว่าคติปัญจอันตรธาน หรือการสูญหายไปของสิ่งของสำคัญในพระพุทธศาสนา ๕ ประการ ซึ่งเรียงกันไปตามลำดับ ลำดับละ ๑,๐๐๐ ปี รวม ๕,๐๐๐ ปี ถึงเวลานั้น พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าโคตมะก็จะสิ้นสุดลง และเริ่มต้นพระพุทธศาสนาของพระศรีอาริยเมตไตรยต่อไป

อย่างไรก็ตาม เดิมการสูญสิ้นไปของพระพุทธศาสนานั้น ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงสาเหตุต่างๆ เช่น พระพุทธเจ้าบางพระองค์ไม่แสดงธรรมโดยพิสดาร ไม่มีการบัญญัติสิกขาบท ไม่แสดงปาติโมกข์ สัทธรรมปฏิรูป โมฆบุรุษ ความไม่เคารพยำเกรงในพระรัตนตรัย ในสิกขา ในสมาธิ ไม่เจริญสติปัฏฐาน ๔ ความประมาท ความเกียจคร้าน ความมักมาก ความไม่สันโดษ อโยนิโยมนสิการ ความไม่มีสัมปชัญญะ เป็นต้น ส่วนพระสัทธรรมจะดำรงอยู่ได้นานก็ด้วยนัยตรงกันข้ามนั้น ไม่ได้เน้นเรื่องลำดับเวลา

ต่อมาภายหลังในคัมภีร์อรรถกถา เน้นอันตรธาน ๕ อย่างที่จะสูญเสียไปตามลำดับเวลา คือ ปริยัติอันตรธาน ปฏิบัติอันตรธาน ปฏิเวธอันตรธาน ลิงคอันตรธาน และธาตุอันตรธาน โดยเป็นการอธิบายความของอันตรธานในแต่ละอย่าง และลำดับของการเกิดอันตรธานขึ้น คติความเชื่อนี้ทำให้เกิดปรากฏการณ์หนึ่งในสังคมพุทธศาสนา คือ การสร้างศาสนวัตถุ ศาสนสถานต่างๆ ให้มั่นคงถาวร

ได้ยาวนานที่สุด เช่น การสร้างพระเจดีย์ การสร้างพระพุทธรูป ตลอดจนถึงการสร้างพระพิมพ์ที่มักนำไปบรรจุไว้ในเจดีย์ต่างๆ ที่ส่วนหนึ่งมักจารึกคาถาเยธัมมา เผื่อเมื่อเวลาที่พระพุทธศาสนาเสื่อมลงไป แล้วคนรุ่นหลังได้พบพระพิมพ์นั้น จะได้รู้ว่ามีพระพุทธศาสนาในดินแดนนั้นๆ

๕.๒) การสร้างพระแผงไม้เพื่อให้เป็นที่บูชาแก่คนและเทวดา เช่น พระแผงไม้ที่วัดพันแหวน จังหวัดเชียงใหม่ ดังว่า "จุดสกฺกทฺทได้ ๑๑๗๘ ตัวปลีรายไจ้เดือน ๘ เพง เมงวัน ๗ ไทยกาบไจ้ ปทมมูลลสัทฺธา ย่าพิมพา พร้อมกับด้วยพี่น้องลูกเต้าหลานเหลนยาติวงสาชุคนได้ส้างยังพระพิมพุทธรูปเจ้า ๓๒ พระอง ไว้ยโชตฺตกฺกสาสนาพระโคตมเจ้า ตราบต่อเท้า ๕๐๐๐ พระวสา เพื่อหื้อเปนที่ไหว้แลปู่จา แก่คนแลเทวดาทังหลาย ขอจุ่งหื้อเปนประใจยค้ำชูแกล่ผู้ข้าทังหลายตราบจุจอดต่อเท้ารอดนิพพานแด่เทอะ ।। นิพฺพานปจฺจโยโหนฺตุเมนิจจํ ธุวํแด่เทอะ ।। ชุมฺพูเปนผู้ริจฺฌนาแล ।।"

จารึกพระแผงไม้วัดทุงยู จังหวัดเชียงใหม่ ดังว่า "วฺฑทุงยู วฺนที่ ๑๔ ตุลาศฺมิ พุทฺธสกฺราช ๒๔๗๙ เฑฺอรกฺยงเหฺนฺออลิง ๑๓ ค่ำภ่ำไฑเมฺงวฺนพุทฺธ เจ่านฺอฺยเทพฺพวงฺสพฺอก (เจ้าน้อยเทพวงศ์ป๊อก) ไฑสางพฺรพุทฺธเจาเงฺนคูอายุปายนฺง อิงครฺวมฺม ๖๐ องฺค // พฺรอไภฺยสารทะวฺฑทุงยู (พระอภัยสารท วัดทุงยู) ภฺลฺอมฑัวฺยสศยมิไฑอุบถฺมภฺลไฑชฺวฺยฎฺฑการหลฺอแล่วธำที่ ไวไหถาวฺอรเพื่ออโชฏกพุทฺธสาส ฺนา ๒ หีเปฺนที่ไหว แลปูชาแกศินแลเทวฑาทฺลา [สิถุ] นาติวิ ฒสุขํนพพนํนิจจํ"

จารึกพระแผงไม้วัดหนองเงือก จังหวัดลำพูน ดังว่า "สักกราชได้ ๑๒๐๘ ตัว (พ.ศ. ๒๓๘๙) ปลีรวายสง้า เจ้า ม.....หมายมี....ภริยาลูกเต้า .....ชุคน .....ได้ส้างได้แปงยังสารูปเจ้า ๒๘ พระองนี้ไว้ค้ำชูสาสนา ๕๐๐๐ วสาหื้อเปนที่ไหว้แลปู่ชาแก่คนแลเทวดา. ขอหื้อเปนพละอานิสังส .....ตนตัวผู้ข้า....แท้แด่.....เจ้า....."

คำว่า บูชา มาจากคำภาษาบาลีว่า ปูชา แปลว่า แสดงความเคารพ ยกย่องเทิดทูนด้วยความนับถือเลื่อมใส

การบูชาพระพุทธเจ้าเป็นหนึ่งในคำสอนเกี่ยวกับการบูชาของพระพุทธศาสนา ซึ่งจะเห็นได้ชัดในมหาปรินิพพานสูตร ที่พระอานนท์ถามพระพุทธเจ้าถึงเรื่องสถานที่ควรบูชาและบุคคลที่ควรบูชา พระพุทธเจ้าตรัสถึงสถานที่อันควรบูชา คือ สังเวชนียสถาน ประกอบด้วย สถานที่ตถาคตประสูติ สถานที่ตถาคตตรัสรู้ สถานที่ตถาคตแสดงปฐมเทศนา และสถานที่ตถาคตปรินิพพาน[๒๕]

การบูชาพระพุทธเจ้าแบ่งเป็น ๒ ส่วนใหญ่ คือ

๑) อามิสบูชา หมายถึงการแสดงความเคารพด้วยการให้สิ่งของ เช่น จัดเครื่องสักการะ มีดอกไม้ ธูป เทียน บูชาพระพุทธรูป เป็นต้น

๒) ปฏิบัติบูชา หมายถึงการแสดงความเคารพด้วยการแสดงออกเป็นอาการต่าง ๆ เช่น กราบ ไหว้. และด้วยการปฏิบัติตาม เช่น ปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งทางกาย

---

[๒๕] ที.ม. (ไทย) ๑๐/ ๒๐๒/ ๑๕๐-๑๕๗.

วาจา ใจ. ปฏิบัติตามคำสอนของพ่อแม่ ครูอาจารย์ การบูชาด้วยการปฏิบัติธรรม หรือนำหลักธรรมไปปฏิบัติ

สำหรับการสร้างพระแผงไม้นั้น นอกจากจะเพื่อให้เป็นที่บูชาแก่คนทั้งหลายแล้ว ผู้สร้างยังปรารถนาให้เป็นที่บูชาแก่เทวดาด้วย สะท้อนถึงหลักธรรม ๒ ประการ ได้แก่ ๑) สาราณียธรรม คือ ธรรมเปนที่ตั้งแหงความระลึกถึงกัน ทำให้คนในสังคมมีการบูชากัน เคารพนับถือ ชวยเหลือเกื้อกูล และมีความสามัคคี และ ๒) อปริหานิยธรรม คือ ธรรมไมเปนที่ตั้งแหงความเสื่อม ช่วยเสริมสร่างให้มีการบูชากันตามลำดับผู้ใหญ่ผู้น่อย สอนให้รู้จักเคารพ กราบไหว้ผู้หลักผู้ใหญ่ ทำให้เปนคนออนน่อมถ่อมตน มีสัมมาคารวะ พระแผงไม้ในความหมายนี้จึงเป็นศาสนาวัตถุแห่งการบูชา

๕.๓) การสะท้อนความเชื่อเกี่ยวกับพระศรีอาริยเมตไตรย จากเนื้อความจารึกที่ขอให้ผู้สร้างพระแผงไม้นั้นๆ ได้ไปเกิดในสมัยพระศรีอาริยเมตไตรย เมื่อสิ้นสุดพระพุทธศาสนาสมัยพระพุทธเจ้าโคตมะ เช่น จารึกในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ รหัส ๑๘/๖๔๕/๒๕๑๖ ดังว่า จุลศักราชได้ ๑๒๑๖ ตังปีกาบยี^(เดือน ๖ เพ็ง เม็งวันพุท) หมายมีพ่อวัน ยาวิไช เปนเค้าพร้อม ภริยา ลูกเต้า หลานแม่ชุศน.... พุทธรูปเจ้า ๒๘ พระองค์ไว้ยค้ำชู สาสนา ๕๐๐๐ พระวสา ขอเปนประละ ..... ผู้ข้าทังหลายพายหน้า.....กับ...พระเจ้าฟ้าตนชื่อ อริยเมคัตตตยะ ค็มีแท้ดีหลี แด่ ธุวํ ธุวํ

พระศรีอาริยเมตไตรยเป็นหนึ่งในจำนวนพระพุทธเจ้า ๕ พระองค์ที่อยู่ในสมัยภัทรกัป ได้แก่ พระกกุสันธพุทธเจ้า พระโกนาคมนพุทธเจ้า พระกัสสปพุทธเจ้า พระโคตมพุทธเจ้า และพระศรีอริยเมตไตรย

เรื่องพระศรีอาริยเมตไตรยที่พบในไตรภูมิ ปรากฏพระนามของพระพุทธเจ้า (อาริยไมตรี-อาริยเมตไตรย) พระนามพุทธบิดา (สุพรหมา-สุพรหมพราหมณ์) ไม้ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ (กากะทิง) แต่ต่างกันในรายละเอียดปลีกย่อย เช่นระยะเวลาครองเพศฆราวาส ไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติ กรุงปารีสว่า ๘,๐๐๐ ปี แต่ไม่ปรากฏในคัมภีร์อมตรสธารา หรือนามของอัครสาวก ไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีสกล่าวถึง โลกภเถระองค์เดียว แต่คัมภีร์อนาคตวงศ์และคัมภีร์อมตรสธาราว่า อโสกและพรหมเทพเถระ เรื่องดอกบัวพิเศษที่เกิดขึ้นเมื่อพระพุทธเจ้าจะเสด็จไปในที่ใด จะมีดอกบัวใหญ่ผุดขึ้นจากแผ่นดินมารองรับฝ่าพระบาท และ ดอกกากะทิงจะบานตั้งแต่วันที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้จนถึงวันที่จะปรินิพพาน ดอกกากะทิงก็จะหล่นลงไปตกยังเชิงตะกอนที่พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพาน พระองค์จะทรงมณฑปแก้วเป็นพาหนะ มีความเกี่ยวข้องกับพระมหากัสสปเถระ[๒๖]

พระศรีอาริยเมตไตรยนี้เกี่ยวข้องกับพระมาลัย เมื่อพระมาลัยได้ไปท่องเที่ยวยังเมืองนรกและสวรรค์ บนสวรรค์นั้นท่านได้พบและได้ฟังคำสอนชองพระศรีอาริยเมตรไตรย จึงนำมาบอกชาวโลกมนุษย์ถึงวิธีการทำบุญที่จะได้ไปเกิดในสมัยพระศรีอาริยเมตไตรย

---

[๒๖] ภัครพล แสงเงิน, “คติพระพุทธเจ้า ๕ พระองค์ในไตรภูมิฉบับหอสมุดแห่งชาติกรุงปารีส” รมยสาร ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม) ๒๕๖๐: ๑๒๕-๑๓๕.

๕.๔) การอุทิศบุญให้บรรพชน จากเนื้อความที่กล่าวถึงการอุทิศผลบุญจากการสร้างพระแผงให้พ่อและแม่ หรือผู้วายชนม์ ดังที่ปรากฏในจารึกพระแผงไม้วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ ดังว่า "นํวตเมทานํ นิพฺพานํ ปรมํสุกฺขํ.... มมหา มผุลฺลสัทฺธาหมายมี แม่เจ้ายอดเรือนเปนเคล้า พร้อมกับด้วย ลูกหลาน ญาติกา ค็ได้ริรังสร้างยังพระพุทธรูปเจ้า ซาวแปด พระองค์ ได้เจียดจักทาหาง ติศคำ เส็ศแล้วได้อบรมสมโผภด้วยผลนาบุรทานทังหลาย และนาบุร อันได้ส้างพระเจ้า ๒๘ พระอง นี้ค็จัก อุทิสฺสนาบุร ไพหา พ่อและแม่ ขอผละนาบุรเยื่องนี้ไพรอด ไพเถิง ยังพระบิดามาดาหื้อได้เถิง มตฺตมหานคฺคเนรพฺพาน แท้ดีหลี นิพฺพาน ปจฺจโย โหตุโน นิจฺจํ สก ๑๒๔๘ ปลี รวายเส็ด เดือน ๙ เพง เม็งวันพุท"

การอุทิศส่วนบุญกุศลนี้ ปรากฏในกูฎทันตสูตร[๒๗] ที่กล่าวถึงการเวียนว่ายตายเกิด อีกทั้งการทำการบุญในส่วนของการบูชายัญตามหลักการปฏิบัติในสมัยอดีต และการอุทิศบุญตามหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งสามารถจำแนกได้ ๔ ประการ คือ

ก) การอุทิศส่วนบุญด้วยการอธิษฐานจิต โดยการตั้งเป้าหมายไว้ในใจให้มั่นคง เพื่อเป็นแรงกระตุ้นให้กระทำกิจกรรมที่มุ่งประสงค์จนบรรลุผลตามเป้าหมายที่ตั้งไว้

ข) การอุทิศส่วนบุญด้วยการเปล่งวาจา

ค) การอุทิศส่วนบุญด้วยการแผ่เมตตา

ง) การอุทิศส่วนบุญด้วยการกรวดน้ำ ดังที่พระเจ้าพิมพิสารทรงหลั่งทักษิโณทกพร้อมกับเปล่งพระวาจาอุทิศส่วนบุญให้แก่ญาติที่ไปเกิดเป็นเปรต ตามที่ปรากฏในติโรกุฑฑกัณฑ์[๒๘]

ในส่วนของการจารึกบนพระแผงไม้อาจเทียบได้กับการอุทิศส่วนบุญด้วยการเปล่งวาจา นอกจากจะพบการอุทิศบุญกุศลให้บรรพบุรุษแล้ว ยังพบจารึกที่มีการอุทิศบุญกุศลให้เทวดา พระอินทร์ พรหม ครุฑ และพระแม่ธรณี อย่างที่ปรากฏในพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเวียง (พ.ศ. ๒๔๐๕) จังหวัดลำปางด้วย

๕.๕) ความสุข ๓ ประการ จารึกส่วนหนึ่งระบุถึงความสุข ๓ ประการในพระพุทธศาสนา เช่น จารึกพระแผงไม้วัดปงสนุกเหนือ จังหวัดลำปาง (พ.ศ. ๒๔๕๓) ดังว่า ขอให้เป็นที่ค้ำชูศาสนา ๕,๐๐๐ ปี เป็นที่กราบไหว้แก่คนและเทวดา เป็นมรรคผลแก่ผู้สร้าง มีสุข ๓ ประการ โลกิย โลกุตตล สัมปัตติสุข มีนิพพานเป็นยอด นมัคคผละแก่ผู้ข้าทังหลาย คือว่า มีมหานิพพาน เจ้าเปนยอดเที่ยงแท้ดีหลีเตอะ

จารึกพระแผงไม้วัดบ้านหลวง จังหวัดพะเยา ดังว่า ติวิธํสุกฺขํ หมายถึง สุข ๓ วิธี ได้แก่ ๑. กามสุข ๒) ฌานสุข และ ๓). นิพพานสุข

---

[๒๗] ที.สี.(ไทย) ๙/ ๓๒๓-๓๕๘/ ๑๒๕-๑๕๐

[๒๘] ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๑-๑๖ / ๑๕-๑๖.

ความสุข ๓ วิธี หรือ ๓ ระดับในพระพุทธศาสนา ได้แก่ ๑) กามสุข สุขเนื่องด้วยกาม ๒) ฌานสุข สุขเนื่องด้วยฌาน และ ๓) นิพพานสุข สุขเนื่องด้วยนิพพาน[๒๙] ดังนี้

๑) กามสุข ได้แก่ ความสุขที่เกิดจากกามารมณ์ หรือความสุขในทางกาม มุ่งหมายถึงความสุขอันเกิดจากกามคุณ ๕ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ (สัมผัสทางกาย) หรือเรียกว่าเป็นสุขอาศัยอามิสหรือสุขจากสิ่งเสพ

๒) ฌานสุข คือ ความสุขที่เกิดจากฌาน ฌานคือการเพ่งอารมณ์จนใจแน่วแน่เป็นอัปปนาสมาธิ เป็นสมาธิที่แนบสนิท เป็นสมาธิระดับสูง เรียกว่าฌาน ๘ หรือสมาบัติ ๘ ถึงแม้จะจัดเป็นนิรามิสสุข แต่ก็ยังเป็นเหตุให้ติดให้ยึดเกิดความถือมั่น คืออุปาทาน

๓). นิพพานสุข คือ สุขเนื่องด้วยนิพพาน เป็นสุขสูงสุด เพราะไร้กิเลสไร้ทุกข์ เป็นอิสรภาพสมบูรณ์ เป็นโลกุตตรธรรม และเป็นจุดหมายสูงสุดของชีวิตในพระพุทธศาสนา

๕.๖) นิพพาน จากเนื้อความในจารึกที่กล่าวถึงอานิสงส์การสร้างพระแผงขอให้เข้าถึงนิพพานอันเป็นสุขที่ยอดเยี่ยมที่สุดในสุข ๓ ประการ ดังคำว่า “ขอหื้อเปนอุปัปนิสไย ปราไจ้ย แก่ผู้ข้าทังหลายต่อรอดเนรัพพาน ธุวํ เทอะ นิพฺพานํ ปรมํ แด่เทอะ” ในจารึกบนพระแผงไม้วัดทรายมูลเมือง (พ.ศ. ๒๓๓๔) จังหวัดเชียงใหม่ หรือ “นิพฺพานปจฺจโยโหนฺตุเมนิจจํ ธุวํแด่เทอะ” ในจารึกบนพระแผงไม้วัดพันแหวน (พ.ศ. ๒๓๕๙) จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

ในจารึกพระแผงไม้วัดดู่ใต้ จังหวัดน่าน ดังว่า สกฺกราชได้ ๑๒๗๓ ตัว (พ.ศ. ๒๔๕๔) ปลีรี้วงใค้ เดือนยี่หุล ขึ้น ๑๓ ค่ำ วัน ๖ ไทย ดับใส้ รฤก ๒๗ ตัว ชื่อว่าสิทฺธิรฤก์ บถมมูลลสัทฺธา นายหนานมีคุราส ผู้ได้รับสญาบัตว่าเจ้าในสงคาม ภ้อมด้วยภลฺลยา ชื่อว่า.....ยอดหล้า ได้ส้างรูปพระเจ้า ถวายเปนทานไว้กับสาสนาตราบ ๕๐๐๐ ภวสา ด้วยกุสลเยื่องนี้ ขอหื้อข้าได้ เถิงนิพฺพาน เจ้า ยาคลาดคลาแท้ดีหลีเทอะ ได้ส้างปางเมื่ออยู่มาอาไสวันนั้นแล

จารึกพระแผงไม้ในกุฏิเจ้าอาวาสวัดเมืองราม จังหวัดน่าน ดังว่า จุลสักก ๑๒๖๑ ตัว (พ.ศ. ๒๔๔๒) ปลีกัดใคล้ เดือร ๕ เพ็ง เมงวัน ๔ ไทย เปิกสง้า ปถมมูลลสัทธา เจ้าอารามสธิปปัตติ ..... มีนามว่า สิชเชยฺยา เคล้า แกล่ ญาติ แลสิสชุตนส้างไว้โชตกสาสนา ไว้เปนประใจย พายหน้า นิพฺพานปรมํสุกฺขํ

นิพพานในพระพุทธศาสนาเป็นจุดหมายสำคัญ มีลักษณะเป็นภาวะทางจิตใจที่บรรลุถึงความจริงอันสูงสุด มีผลทำให้สิ่งเป็นมายาหายไป เพราะเห็นแจ้งเข้าใจสิ่งทั้งปวงในฐานะเป็นอนัตตา และเมื่อจิตใจของคนเราได้เข้าถึงความจริง สูงสุดที่เรียกว่า ตรัสรู้

๕.๗) การต่ออายุบุคคล จากเนื้อความจารึกที่กล่าวถึงการขอให้มีสุข พละ วรรณะ ตลอดกาล และการสร้างพระเจ้าชะตา ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะที่พบ เช่น จารึกพระแผงไม้ที่วัดทุงยู เชียงใหม่ว่า “วฺฑทุงยู วฺนที่ ๑๔ ตุลาฑิ๊ม พุทฺธสกฺราช ๒๔๗๙ เฑอรกฺยงเหฺนออลิ๋ง ๑๓ ค่ำภ่ำไฑเมฺงวฺนพุทฺธ

---

[๒๙] ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/ ๑๒/ ๑๙๒.

เจานฺอฺยเทพฺพวงฺสพฺอก (เจ้าน้อยเทพวงศ์ป๊อก) ไฑสางพฺรพุทฺธเจาเงฺนคูอายุปายนฺง อ๎งครฺวมฺม ๖๐ องฺค // พฺรอไภฺยสารทะวฺฑทุงฺยู (พระอภัยสารท วัดทุงยู) ภฺลฺอมฑัวฺยสศยมิไฑอฺุบถฺมภฺลไฑชฺวฺยฏฺฐิฑการหลฺอแลวธำที่ ไวไหถาวฺอรเพื่ออโชฏฺฐกพุทฺธสาส ฺนา ๒ หีเปฺนที่ไหว แลปูชาแกฑ๎นแลเทวฑาทฺลา [สิถุ] นาติ วิ ฒสุขํนพพนํนิจจํ “

พระแผงไม้วัดทุงยูนี้ เจ้าน้อยเทพวงศ์พอก (พ๊อก-ป๊อก) เป็นประธานสร้าง พระอภัยสารท วัดทุงยู พร้อมด้วยศิษย์โยมได้อุปถัมภ์และได้ช่วยจัดการหล่อ จากจารึกพบว่าใน พ.ศ. ๒๔๗๙ ท่านอายุ ๕๙ ปี ย่าง ๖๐ ปี จึงสร้างพระพุทธรูปคู่อายุจำนวน ๖๐ องค์ ในลักษณะพระคู่อายุ เพื่อการต่ออายุสืบชะตา ทั้งก่อนหน้านี้ท่านยังได้สร้างพระพุทธรูป ๒๘ องค์ไว้อีกชุดหนึ่ง

จารึกบนพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระเกิด ที่ระบุถึงการทำบุญพุทธรูปคู่อายุ (เศษ ๒) ดังว่า สักราชได้ ๑๒๐๗ ตัว (พ.ศ. ๒๓๘๘) ปลีดับใส้เดิน ๔ เพง เมงวัน ๑ ไทยร้วงเปล้าปถมมูลลสทฺธา อุปฺปาสิกานางขอดแก้วเปนเคล้า แลปุตตา ปุตตีชุคน **ได้ยส้างพระพิมพาสารูปฺปเจ้าคู่อายุเสด ๒ อง** ไว้ยโชฏฺฐกสาสนาพระโคตมเจ้า ตราบต่อเท้า ๕๐๐๐พรันพระวสาแท้ดีหลี อรหนฺตาอรหนฺตีมคฺคญาณํ นิพฺพานปจฺจโย โหนฺตุเม นิจจํ ธุวํ ธุวํ ดั่งนิจิ่งแล

ความหมายของพระพุทธรูปเจ้าคู่อายุเศษ ๒ หมายถึง การสร้างพระพิมพ์ให้มากกว่าอายุตนเอง ๒ องค์

การต่ออายุด้วยการสร้างพระพิมพ์ให้มีจำนวนมากกว่าอายุผู้สร้างนั้น เป็นวิธีหนึ่งในการสืบชะตาของล้านนา ที่เรียกว่าสืบชะตาบุคคล มีจุดมุ่งหมายคือให้บุคคลนั้น อยู่เย็นเป็นสุข พ้นจากโรคภัย เสนียดจัญไรต่าง ๆ นอกจากนี้ยังพบการสืบชะตาเมือง และการสืบชะตาบ้านหรือหมู่บ้าน ซึ่งมักจะจัดปีละ ๑ ครั้ง ส่วนมากจะเป็นวันก่อนวันเข้าพรรษา หรือวันปากปี ในช่วงเทศกาลสงกรานต์

เรื่องราวของการสืบชะตาบุคคลปรากฏในคัมภีร์อานิสงส์สืบชาตา ที่กล่าวย้อนกลับไปในสมัยพุทธกาล มีสามเณรชื่อติสสะได้รับคำทำนายจากพระสารีบุตรว่า จะต้องเสียชีวิตภายใน ๗ วัน พระสารีบุตรจึงให้เดินทางกลับไปบ้านไปบอกลาพ่อแม่ ระหว่างทางสามเณรรูปนี้คิดว่าตนจะต้องตายแล้ว จึงได้ประกอบแต่กุศลกรรม คือ ปล่อยสัตว์ให้พ้นจากความตาย ด้วยกุศลกรรมนี้จึงส่งผลต่ออายุให้ยืนยาวได้

ด้วยเหตุนี้รูปแบบสัญญะ (Sign, Symbol) ที่ซ่อนอยู่ในพระแผงไม้ อันเป็นรูปแบบที่ใช้สื่อความหมายที่ปกติไม่เกี่ยวกับความเป็นพระแผงไม้เลย โดยรูปแบบสัญญะนี้มีปัจจัยด้านวัฒนธรรมเข้ามาเกี่ยวข้องอย่างมาก ได้แก่ ๑) การค้ำชูพระพุทธศาสนาให้ยืนยาวถึง ๕,๐๐๐ ปี ๒) การสร้างพระแผงไม้เพื่อให้เป็นที่บูชาแก่คนและเทวดา ๓) การสะท้อนความเชื่อเกี่ยวกับพระศรีอาริยเมตไตรย ๔) การอุทิศบุญให้บรรพชน ๕) ความสุข ๓ ประการ ๖) นิพพาน ๗) การต่ออายุบุคคล มีลักษณะเป็นความปรารถนาส่วนตนของผู้สร้างที่ต้องการได้รับผลจากการสร้างพระแผงไม้นั้นๆ

คำปรารถนาข้างต้น มีลักษณะเป็นอานิสงส์ ที่จะเป็นแรงจูงใจให้บุคคลนั้นๆ ประกอบกุศลเพราเชื่อถือและศรัทธาในการกระทำความดีต่างๆ รวมถึงผลของความดีที่จะได้รับ แม้ในระยะแรกบุคคลจะประกอบกุศลกรรมเพราะหวังอานิสงส์ต่างๆ แต่เชื่อว่าภายหลังเมื่อบุคคลทำดีบ่อยครั้งและนานครั้ง การทำความดีจึงมีโอกาสที่จะกลายเป็นนิสัยได้

ตารางที่ ๑๖ แสดงรูปแบบเหมือนกับรูปแบบสัญญะของพระแผงไม้ล้านนาตามแนวคิดของ Charles Sanders Peirce

รูปจริง	รูปแบบสัญญะ
คำจารึกความปรารถนาส่วนตนของผู้สร้างบน**พระแผงไม้ล้านนา**	๑) การค้ำชูพระพุทธศาสนาให้ยืนยาวถึง ๕,๐๐๐ ปี ๒) การสร้างพระแผงไม้เพื่อให้เป็นที่บูชาแก่คนและเทวดา ๓) การสะท้อนความเชื่อเกี่ยวกับพระศรีอาริยเมตไตรย ๔) การอุทิศบุญให้บรรพชน ๕) ความสุข ๓ ประการ ๖) นิพพาน ๗) การต่ออายุบุคคล

การวิเคราะห์สัญญะที่ปรากฏในพระแผงไม้ล้านนาตามแนวคิดสัญญะของ Charles Sanders Peirce ดังนี้

รูปแบบเหมือน (Icon) หมายถึง รูปแบบที่ใช้ความเหมือนหรือความคล้ายคลึงกับรูปจริงที่ต้องการสื่อสาร ในกรณีของพระพิมพ์ที่ประดับบนพระแผงไม้ล้านนา รูปแบบเหมือนที่เป็นแรงบันดาลใจให้มีการสร้างรูปแบบจริง คือ พระพุทธเจ้า ในกรณีของแผงไม้ประดับพระพิมพ์ รูปแบบเหมือนได้แก่ อาคารทางพระพุทธศาสนา ที่ประกอบด้วยส่วนฐานอาคารแบบฐานบัว ส่วนตอนกลางมีเสาและผนัง และส่วนหลังคาอาคารที่มียอดอาคารรูปแบบต่างๆ กรอบรูปของชาวตะวันตกที่พัฒนามาเป็นกรอบหน้าต่างประตูแบบซุ้มกรอบซุ้ม ประกอบด้วยส่วนฐาน ส่วนตอนกลางที่เป็นกรอบ ไม่มีเสาซุ้ม ส่วนยอดตกแต่งด้วยกระบวนดอกไม้ใบไม้ และตุงที่แคบและยาว

รูปแบบบ่งชี้ (Index) หมายถึง รูปแบบที่ทำหน้าที่บ่งชี้สิ่งหรือปรากฏการณ์บางอย่าง ในกรณีที่มีการประดับพระพิมพ์จำนวนมากบนพระแผงไม้ล้านนา นอกจากเป็นไปเพื่อการแสดงความเคารพแก่พระพุทธเจ้าที่ปรากฏอยู่ในโลกทั้งหลายจำนวนมากแล้ว ยังได้แสดงรูปแบบบ่งชี้ของการสั่งสมบารมีที่ยากยิ่งของพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์

รูปแบบสัญญะ (Sign, Symbol) หมายถึง รูปแบบที่ใช้สื่อความหมายที่ปกติไม่เกี่ยวกับตัวมันเองเลย สะท้อนเรื่องราวเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม ได้แก่ ลวดลายและจารึกที่ปรากฏบนพระแผงไม้

ในกรณีลวดลายประดับพระแผงไม้ล้านนาประกอบด้วย ลวดลายดอกไม้ เครื่องสูง เจดีย์ จุฬามณี และนักษัตร แสดงรูปแบบสัญญะของการบูชาพระพุทธเจ้า การบูชาเทวดา ทั้งยังสะท้อนถึงความปรารถนาในใจของชาวล้านนาที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมพุทธศาสนาได้ด้วย

ในกรณีคำจารึกที่ความปรารถนาส่วนตน พบรูปแบบสัญญาที่แสดงถึงความปรารถนาของชาวล้านนาในการค้ำชูพระพุทธศาสนาให้ยืนยาวถึง ๕,๐๐๐ ปี การสร้างพระแผงไม้เพื่อให้เป็นที่บูชาแก่คนและเทวดา การสะท้อนความเชื่อเกี่ยวกับพระศรีอาริยเมตไตรย การอุทิศบุญให้บรรพชน ความต้องการให้ได้มาซึ่งความสุข ๓ ประการ โดยมีนิพพานเป็นที่สุด

นอกจากนี้รูปแบบสัญญะอีกอย่างหนึ่ง แสดงสัญญะของค่านิยมในการเก็บรักษาพระพิมพ์แบบต่างๆ ที่มีค่า และมูลค่า ในแผงไม้

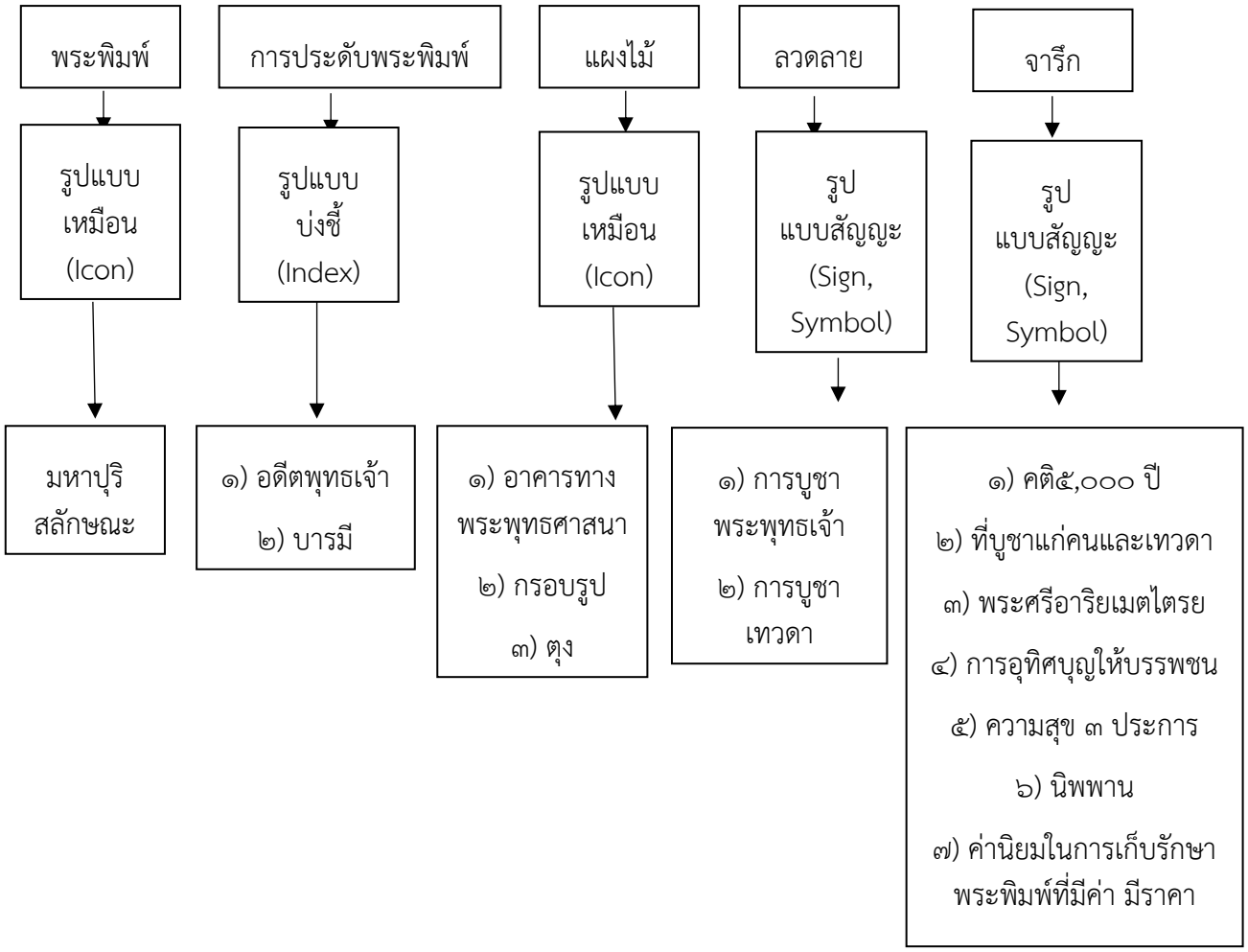

บทที่ ๕

การสร้างสรรค์พระแผงไม้ล้านนาสำหรับสื่อสัญญะ

ในบทนี้จะได้นำเสนอในประเด็นกระบวนการสร้างสรรค์พระแผงไม้ และการประเมินการสร้างสรรค์พระแผงไม้ มีรายละเอียดดังนี้

๕.๑ กระบวนการสร้างสรรค์พระแผงไม้

กระบวนการสร้างสรรค์พระแผงไม้เป็นผลจากการศึกษาองค์ความรู้ในพระไตรปิฎก อรรถกถา และเอกสารทางพุทธศาสนา ตลอดจนถึงการวิเคราะห์รูปแบบและสัญศาสตร์ของพระแผงไม้ล้านนาจำนวน ๓๐๐ แผง ซึ่งผลการศึกษาที่ได้ทำให้เข้าใจในคติความเชื่ออันเป็นที่มาของการสร้างสรรค์พระแผงไม้ในอดีต ได้แก่ พระพุทธเจ้าและรูปเปรียบพระพุทธเจ้า ทั้งทำให้มองเห็นอัตลักษณ์ของพระแผงไม้ล้านนาผ่านการวิเคราะห์รูปแบบ จากนั้นจึงนำองค์ความรู้มาสังเคราะห์วางเป็นกรอบแนวคิดในการสร้างสรรค์พระแผงไม้ขึ้นมาใหม่ อาศัยพระแผงไม้ในอดีตเป็นแรงบันดาลใจ

เมื่อได้รูปแบบพระแผงไม้ในเบื้องต้นแล้ว จึงพยายามออกแบบโดยการทดลองสร้างสรรค์ผ่านโปรแกรมในคอมพิวเตอร์เพื่อช่วยในการสะเก็ต (Sketch) จนได้ผลเป็นที่พอใจระดับหนึ่ง ก่อนเข้าสู่ที่ประชุมเพื่อการคัดเลือก

ทดลองสร้างสรรค์ผลงานที่มีลักษณะเฉพาะตน ตามจุดประสงค์ที่วางไว้เป็นชุด จำนวน ๙ ชิ้น ระหว่างการทำงานสร้างสรรค์มีการพัฒนา เปลี่ยนแปลงรูปแบบไปตามสถานการณ์ และความเหมาะสม เพื่อนำไปสู่รูปแบบที่สะท้อนองค์ความรู้ทางพุทธศาสนา พุทธศิลปกรรม และศิลปกรรมได้มากที่สุด

ทั้งนี้แบ่งกระบวนการสร้างสรรค์พระแผงไม้เป็น ๕ ขั้นตอน ดังนี้

ตารางที่ ๑๗ ขั้นตอนการสร้างพระแผงไม้ล้านนา

ลำดับที่	ขั้นตอน	สถานที่
๑	การค้นหาแนวคิดในการสร้างสรรค์	ผลจากการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
๒	การสร้างสรรค์พระพิมพ์จากดอกไม้บูชา	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
๓	การสร้างสรรค์แผงไม้	ชุมชนบ้านร้องต้นขาม อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

๔	การตกแต่งแผงไม้	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่/ ชุมชนบ้านร้องต้นขาม อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่/ ชุมชนบ้านถวาย อำแภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่
๕	พุทธาภิเษก	โรงหล่อกุลวัฒนา เชียงใหม่

ขั้นตอนที่ ๑ การค้นหาแนวคิดในการสร้างสรรค์พระแผงไม้

วัตถุประสงค์

๑) เพื่อทำความเข้าใจภาพรวมในการสร้างสรรค์พระแผงไม้ และขออาสาสมัครที่เป็นนิสิต มจร. ชม. ในการสร้างสรรค์พระแผงไม้

๒) ร่วมค้นหาแนวคิดในการสร้างสรรค์พระแผงไม้

ผลการดำเนินการ

ในการประชุมคณะทำงานวิจัยและนิสิต มจร. ชม. ได้ผู้ร่วมเข้าร่วมสร้างสรรค์พระแผงไม้เป็นนิสิต มจร. ชม. จำนวน ๑๐ รูป/คน เดิมผู้วิจัยได้กำหนดตัวแทนเข้าร่วมไว้ ๖ รูป/คน แต่มีผู้ที่แสดงเจตจำนงในการร่วมสร้างสรรค์พระพิมพ์เพิ่มเติมอีก ๔ ท่าน จึงรวมเป็น ๑๐ ท่าน

คณะทำงานวิจัยได้นำเสนอผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลวิจัยพระแผงไม้ล้านนา เพื่อใช้ในการตัดสินใจของผู้เข้าร่วม ดังนี้

พระพิมพ์ เป็นสื่อสัญญะของรูปแบบเหมือน ได้แก่ ลักษณะพระพุทธเจ้า

แผงไม้ เป็นสื่อสัญญะของรูปแบบเหมือน ได้แก่ อาคารทางพระพุทธศาสนา ที่ประกอบด้วยส่วนฐานอาคารแบบฐานบัว ส่วนตอนกลางมีเสาและผนัง และส่วนหลังคาอาคารที่มียอดอาคารรูปแบบต่างๆ กรอบรูปของชาวตะวันตกที่พัฒนามาเป็นกรอบหน้าต่างประตูแบบซุ้มกรอบซุ้มประกอบด้วยส่วนฐาน ส่วนตอนกลางที่เป็นกรอบ ไม่มีเสาซุ้ม ส่วนยอดตกแต่งด้วยกระบวนดอกไม้ ใบไม้ และตุงที่แคบและยาว

การประดับพระพิมพ์บนพระแผงไม้ล้านนา นอกจากบอกถึงจำนวนพระพุทธเจ้าแล้ว ยังได้แสดงถึงการสั่งสมบารมีของพระพุทธองค์ตามรูปแบบบ่งชี้

ลวดลายสำคัญประดับพระแผงไม้ ได้แก่ ลวดลายดอกไม้ เครื่องสูง เจดีย์จุฬามณี และนักษัตร แสดงรูปแบบสัญญะที่แตกต่างกันไปและเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมล้านนา ได้แก่ ดอกไม้สื่อถึงการบูชาพระพุทธเจ้า เครื่องสูงสื่อถึงการบูชาด้วยเครื่องประดับยศของพระพุทธเจ้า อันแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าโดยตรง ส่วนเจดีย์จุฬามณีสื่อถึงความปรารถนาในการได้กราบไหว้พระเจดีย์จุฬา

มณีบนสวรรค์ของผู้สร้าง และปีนักษัตรสื่อถึงการอุทิศบุญให้กับเทวดาประจำตนตัว เป็นการแสดงเรื่องราวบุญกุศลในพระพุทธศาสนา ซึ่งแสดงให้เห็นถึงรูปแบบสัญญะที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมล้านนา

จารึกบนพระแผงไม้ เป็นรูปแบบสัญญะที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมล้านนาเช่นกัน แสดงถึงเรื่องราวความปรารถนาที่ผู้คนในสังคมล้านนาต้องการสื่อสาร ได้แก่ การค้ำชูพระพุทธศาสนาให้ยืนยาวถึง ๕,๐๐๐ ปี การสร้างพระแผงไม้เพื่อให้เป็นที่บูชาแก่คนและเทวดา การสะท้อนความเชื่อเกี่ยวกับพระศรีอาริยเมตไตรย การอุทิศบุญให้บรรพชน ความต้องการให้ได้มาซึ่งความสุข ๓ ประการ โดยมีนิพพานเป็นที่สุด

ขั้นตอนที่ ๒ การสร้างสรรค์พระพิมพ์จากดอกไม้บูชา

วัตถุประสงค์

๑) เพื่อขอความร่วมมือในการเก็บดอกไม้ พวงมาลัย ที่ถวายพระพุทธรูปในวัด หรือที่บ้านพร้อมตากแห้ง เพื่อใช้เป็นวัสดุในการสร้างสรรค์พระพิมพ์

๒) เพื่อออกแบบพระพิมพ์จากดอกไม้บูชา

๓) เพื่อปั้นต้นแบบพระพิมพ์

๔) เพื่อทำแม่พิมพ์ยางซิลิโคน

๕) เพื่อหล่อพระพิมพ์ผงดอกไม้จากแม่พิมพ์ยางซิลิโคน

ผลการดำเนินการ

พระพิมพ์ที่จะสร้างสรรค์ ผู้วิจัยและนิสิตอาสาเลือกใช้วัสดุเป็นผงดอกไม้ที่ได้จากการบูชาตามการเสนอของผู้วิจัย เนื่องจากที่มาของวัสดุมีความน่าสนใจและเชื่อมโยงกับการบูชาพระพุทธเจ้าของคนล้านนา ทั้งการสร้างสรรค์พระพิมพ์จากดอกไม้บูชานี้ ผู้วิจัยและนิสิตอาสาได้เคยทดลองทำจากงานวิจัยเรื่อง พุทธศิลปกรรมบำบัด : การร่วมสร้างพระพุทธรูปดอกไม้ในชุมชนบ้านป่าตุ้มดอน อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ปี ๒๕๖๖ มาก่อนแล้ว

ในการเก็บดอกไม้บูชาได้เลือกเก็บดอกมะลิจากวัดพระธาตุดอยคำ ต. แม่เหียะ อ. เมือง จ. เชียงใหม่ ซึ่งเป็นสถานที่ที่ผู้คนจากหลากหลายพื้นที่นำดอกมะลิไปกราบไหว้บูชาพระเจ้าทันใจในวัดพระธาตุดอยคำ เนื่องจากมีความเชื่อว่าเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์สามารถบันดาลโชคลาภให้ได้ และทางวัดก็ได้อนุญาตให้เก็บดอกมะลิได้ โดยคณะวิจัยได้ร่วมกับนิสิตอาสาไปเก็บดอกมะลิและพวงมาลัยในเช้าตรู่ นำมารวมกันที่ชุมชนบ้านร้องต้นขาม อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อช่วยกันแกะวัสดุที่ร้อยมาลัยร่วมกับคนในชุมชน และนำตากให้แห้งสนิท ขั้นตอนนี้ใช้เวลาประมาณ ๑๔ วัน จากนั้นจึงนำไปบดเป็นผงละเอียดพอควรโดยใช้เครื่องบดยาสมุนไพร

การออกแบบพระพิมพ์ ได้ตกลงกันว่าจะใช้พระพิมพ์ยอดขุนพลซึ่งเป็นรูปแบบที่พบจำนวนมากที่สุดในการใช้ประดับพระแผงไม้ล้านนา ทั้งยังมีความงดงามทางพุทธศิลปกรรม ทั้งยังเชื่อกันว่ามีพุทธคุณด้านการเสริมบารมี มหาอำนาจ อยู่ยงคงกระพัน และความอุดมสมบูรณ์ โดยการ

ประชุมทำให้ทราบความต้องการเพิ่มเติมของนิสิตอาสาว่าต้องการทำต้นแบบพระพิมพ์มากกว่า ๑ ต้นแบบ โดยมีมติเลือกพระพิมพ์ประดับพระแผงไม้ที่วัดพระสิงหวรมหาวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ ด้วยเหตุนี้ในขั้นตอนการออกแบบลายเส้น ได้ออกแบบจำนวน **๒ รูปแบบ ได้แก่ พระพิมพ์มารวิชัยในซุ้ม (พระยอดขุนพล) และพระพิมพ์มารวิชัยในรูปทรงสามเหลี่ยม**

เมื่อออกแบบแล้วจึงเป็นขั้นตอนของการปั้นต้นแบบพระพิมพ์ โดยนิสิตอาสา จากนั้นจึงเป็นการจัดทำแม่พิมพ์ยางซิลิโคน ซึ่งในขั้นตอนนี้ได้ข้อสรุปว่า ต้องใช้ยางซิลิโคนที่มีคุณภาพขนาดกลาง หากใช้ยางซิลิโคนที่มีคุณภาพสูงจะทำให้แม่พิมพ์มีความแข็งตัวมาก มีผลทำให้แตกหักได้ง่ายขณะกดแม่พิมพ์ เมื่อแม่พิมพ์แห้งดีแล้ว จึงนำมาทดลองหล่อพระพิมพ์ต่อไป

ในขั้นตอนการหล่อพระพิมพ์ด้วยดอกไม้บูชา ได้ข้อสรุปถึงส่วนผสมของวัสดุที่ใช้ ได้แก่ ดอกไม้บูชาบดละเอียด ๑ ส่วน กาวลาเท็กซ์ ๓/๔ ส่วน และน้ำ ๑/๕ ส่วน ผสมให้เข้าเป็นเนื้อเดียวกัน จากนั้นจึงแบ่งเป็นก้อนเล็กๆ นำไปกดในพิมพ์ที่ทาน้ำมันพืชเตรียมไว้ ก่อนถอดพิมพ์ นำพระพิมพ์ที่ได้ตากในที่ร่ม สัก ๗ วัน ก่อนนำไปตากแดด ทิ้งไว้ให้แห้งสนิท พระพิมพ์บางองค์ที่มีเชื้อราเกาะตามผิวหน้า ได้นำไปตากแดดอีกครั้ง จนแห้งสนิท ทั้งนี้พระพิมพ์ทั้ง ๒ รูปแบบที่สร้างสรรค์ขึ้น มีสีน้ำตาลตามสีของดอกไม้บูชา

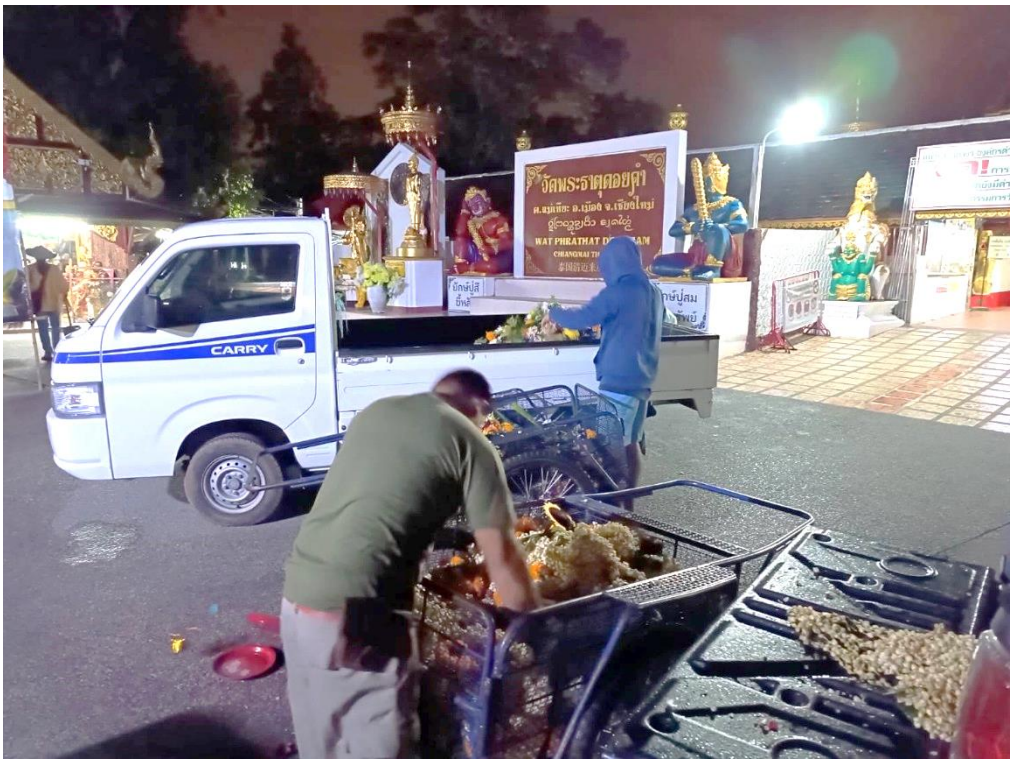

ภาพประกอบที่ ๑๘๗ การเก็บดอกมะลิที่วัดพระธาตุดอยคำ

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ภาพประกอบที่ ๑๘๘ การแกะดอกมะลิออกจากพวงมาลัย

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ภาพประกอบที่ ๑๘๙ การตากดอกไม้ให้แห้ง

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ภาพประกอบที่ ๑๙๐ การบดดอกไม้แห้งด้วยเครื่องบดสมุนไพร

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

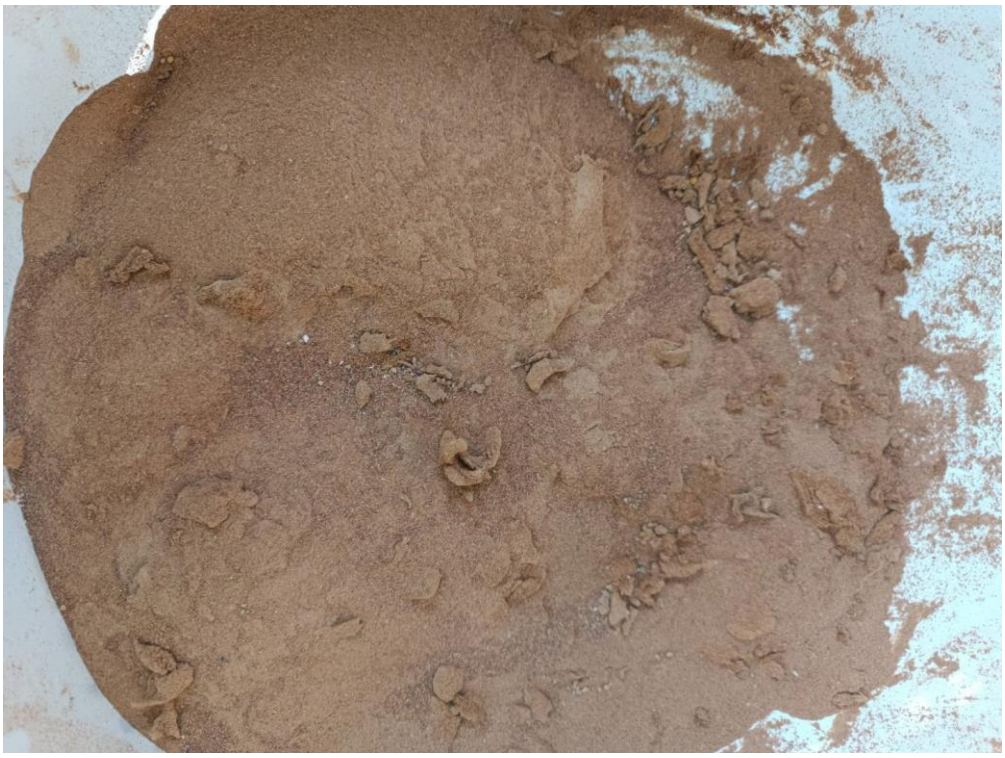

ภาพประกอบที่ ๑๙๑ ผงดอกมะลิที่บดละเอียดแล้ว

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ภาพประกอบที่ ๑๙๒ การทำแม่พิมพ์พระพิมพ์จากดอกไม้บูชา

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ภาพประกอบที่ ๑๙๓ แม่พิมพ์พระพิมพ์จากดอกไม้บูชา

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ภาพประกอบที่ ๑๙๔ การผสมกาวลาเท็กซ์กับผงดอกมะลิบดละเอียด

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ภาพประกอบที่ ๑๙๕ การผสมผงดอกไม้และกาวลาเท็กซ์ให้เข้ากัน

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ภาพประกอบที่ ๑๙๖ กดแม่พิมพ์โดยนิสิตสาขาวิชาพุทธศิลปกรรม มจร.ชม.

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ภาพประกอบที่ ๑๙๗ ขั้นตอนการทำพระพิมพ์จากดอกไม้บูชา

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ภาพประกอบที่ ๑๙๘ พระพิมพ์จากดอกไม้บูชาที่แล้วเสร็จ

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ขั้นตอนที่ ๓ การสร้างสรรค์แผงไม้

วัตถุประสงค์

๑) เพื่อเตรียมวัสดุในการสร้างสรรค์แผงไม้

๒) เพื่อสร้างแผงไม้ประดับพระพิมพ์

ผลการดำเนินการ

เริ่มจากการบอกเล่าโครงการกับคนในชุมชนบ้านร้องต้นขาม อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่เมื่อมีการแกะดอกไม้บูชาจากวัดดอยคำ เนื่องจากคนในชุมชนบ้านร้องต้นขามมีอาชีพแกะสลักไม้ และทำเฟอร์นิเจอร์ มาอย่างน้อย ๒ ชั่วอายุคน และปัจจุบันยังมีคนในชุมชนประกอบอาชีพแกะสลักไม้ ในครั้งนั้นได้ชาวบ้านอาสาในการสร้างสรรค์แผงไม้ จำนวน ๓ คน

การเลือกไม้ที่จะใช้ในการสร้างสรรค์แผงไม้ ได้สอบถามชาวบ้านอาสาถึงวัสดุที่มีในหมู่บ้าน ได้แก่ ไม้สัก ไม้ฉำฉา แต่ไม้สักที่แกะได้ง่าย มีราคาที่สูงกว่าไม้ฉำฉามาก จึงได้ตกลงกันว่าจะใช้ไม้ฉำฉา

การเลือกไม้อีกส่วนหนึ่งเกิดจากผู้วิจัย เนื่องจากต้องการให้ไม้ที่ใช้มีความสัมพันธ์กับประวัติพระพุทธเจ้า จึงเลือกไม้สะเดา อันเป็นต้นไม้หนึ่งที่อดีตพระพุทธเจ้าอาศัยร่มเงาในการตรัสรู้ คือ พระสุเมธพุทธเจ้า ผู้เป็นอดีตพุทธเจ้าในลำดับที่ ๑๑ ใน ๒๘ พระองค์ ต่อจากพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตระ เมื่อเป็นพระโพธิสัตว์ พระองค์ประทับในพระนครชื่อว่าสุทัสนะ พระบรมกษัตริย์พระนามว่าสุทัตตะ เป็นพระชนกของพระสุเมธศาสดา พระนางสุทัตตาเป็นพระชนนี พระองค์ทรงครอบครองอาคารสถานอยู่เก้าหมื่นปี ทรงมีปราสาทอันประเสริฐ ๓ ปราสาท ชื่อว่าสุจันทะ กัญจนะ และสิริวัฑฒะ มีพระสนมนารีกำนัลในสี่หมื่นแปดพันนาง ล้วนประดับประดาสวยงาม พระมเหสีพระนามว่าสุมนา พระราชโอรสพระนามว่าปุนัพพะ พระองค์ทรงเห็นนิมิต ๔ ประการ เสด็จออกผนวชด้วยคชสารอันเป็นยานพระที่นั่งต้น ทรงบำเพ็ญเพียรอยู่ ๘ เดือนเต็ม พระสุเมธมหาวีรชินเจ้าผู้เป็นนายกของโลกอันพรหมทูลอาราธนาแล้ว ทรงประกาศธรรมจักร ณ สุทัสนอุทยานอันประเสริฐ ทรงมีพระสรณเถระและสรรพกามเถระ เป็นพระอัครสาวก พระเถระชื่อว่าสาคระ เป็นพุทธอุปัฏฐาก พระรามาเถรีและพระสุรามาเถรี เป็นพระอัครสาวิกา **ไม้โพธิพฤกษ์ของพระองค์เรียกชื่อว่าต้นสะเดา** อุรุเวลาอุบาสกและยสวาอุบาสก เป็นอัครอุปัฏฐาก ยสาอุบาสิกาและสิริวาอุบาสิกา เป็นอัครอุปัฏฐายิกา[๓๐]

แม้ไม้สะเดาจะมีเนื้อไม้ที่แข็งมาก แต่ด้วยเทคโนโลยีในปัจจุบันก็สามารถทำได้ง่าย

ในการเลือกรูปแบบการสร้างสรรค์ ได้แก่ รูปแบบ**รูปแบบซุ้มบรรพ์แถลง**ซึ่งพบจำนวนมาก นอกจากนี้ยังเลือก**รูปทรงอิสระ และรูปแบบปราสาท** ที่แม้จะพบจำนวนน้อยแต่ก็เป็นรูปแบบที่น่าสนใจ

---

[๓๐] ขุ.พุทฺธ. (ไทย) ๓๓/๒-๑๙/๗๒๑-๗๒๓.

เมื่อได้แผ่นไม้สะเดาแล้ว นำไปปรับแต่งพื้นผิวให้เรียบ ก่อนนำแผ่นกระดาษที่ออกแบบไปติดบนแผ่นไม้ เพื่อนำไปฉลุตามรูปร่างที่ออกแบบไว้ พร้อมเจาะช่องเพื่อบรรจุพระพิมพ์

ภาพประกอบที่ ๑๙๙ การแกะสลักแผ่นไม้ประดับพระพิมพ์

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ภาพประกอบที่ ๒๐๐ ช่างแกะสลักในชุมชนบ้านร้องต้นขาม อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ภาพประกอบที่ ๒๐๑ การขัดแผงไม้ประดับพระพิมพ์

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ภาพประกอบที่ ๒๐๒ แผงไม้ประดับพระพิมพ์ที่แล้วเสร็จ

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ขั้นตอนที่ ๔ การตกแต่งแผงไม้

วัตถุประสงค์

๑) เพื่อตกแต่งพระแผงไม้ที่สร้างสรรค์ใหม่

ผลการดำเนินการ

เมื่อได้แผ่นไม้แล้ว จึงนำเข้าที่ประชุมเพื่อให้ผู้เข้าร่วมได้ช่วยคิดในการประดับตกแต่ง โดยเลือกจากลวดลายสำคัญที่พบบนพระแผงไม้ล้านนา คือ ลวดลายดอกไม้ เครื่องสูง เจดีย์จุฬามณี และนักษัตร รวมถึงใช้เนื้อหาจารึกที่ปรากฏในพระแผงไม้ล้านนา คือ การค้ำชูพระพุทธศาสนาให้ยืนยาวถึง ๕,๐๐๐ ปี การสร้างพระแผงไม้เพื่อให้เป็นที่บูชาแก่คนและเทวดา การสะท้อนความเชื่อเกี่ยวกับพระศรีอาริยเมตไตรย การอุทิศบุญให้บรรพชน เป็นฐานในการเลือกการตกแต่ง

มติการเลือกลวดลายประดับตกแต่ง ให้ใช้ลวดลายดอกไม้ที่สามารถออกแบบได้อย่างอิสระ ลวดลายเจดีย์จุฬามณีที่สะท้อนความปรารถนาในการได้ขึ้นไปกราบไหว้เจดีย์บรรจุพระจุฬา (จุก) เกศาของเจ้าชายสิทธัตถะ เมื่อครั้งทรงปลงพระเกศาเพื่อออกผนวช ซึ่งพระอินทร์ได้อัญเชิญพระจุฬาขึ้นไปประดิษฐานไว้บนสวรรค์ดาวดึงส์ ลวดลายนักษัตรที่แสดงถึงความต้องการในการอุทิศบุญกุศลให้กับเทวดารักษาตนตัวของผู้สร้าง ลวลายเทวดาที่นำดอกไม้มาบูชาพระพุทธเจ้า

นอกจากนี้ยังมีการนำเสนอให้เขียนรูปพระพุทธเจ้าแทนการประดับพระพิมพ์ ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งในการสร้างสรรค์ที่พบในพระแผงไม้ล้านนา

เทคนิควิธีการสร้างลวดลายตกแต่ง มีทั้งการปิดทองขูดลาย ลายรดน้ำ ปิดทองฉลุลาย เขียนสี ปั้นปูน และประดับมุขซึ่งเป็นฝีมือของนิสิตสาขาวิชาพุทธศิลปกรรม มจร.ชม. และการประดับกระจกซึ่งเป็นเทคนิคที่คนในชุมชนบ้านถวายมีความถนัด

ผลงานการสร้างสรรค์พระแผงไม้

ประกอบด้วยพระแผงไม้จำนวน ๑๐ แผงด้วยกัน ดังนี้

๑) พระแผงไม้แผงที่ ๑ ขนาด สูง ๓๖ เซนติเมตร แผงไม้ที่สร้างสรรค์อยู่ในรูปทรงอิสระจากต้นแบบพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ พระพิมพ์เป็นพระพิมพ์จากผงดอกไม้บูชา ลักษณะพระพุทธรูปมารวิชัยในซุ้ม (พระพิมพ์ยอดขุนพล) จำนวน ๔ องค์ หมายถึงพระพุทธเจ้า ๔ พระองค์ สมัยภัทรกัป ได้แก่ พระกกุสันธพุทธเจ้า พระโกนาคมนพุทธเจ้า พระกัสสปพุทธเจ้า และพระโคตมพุทธเจ้า เนื่องจากพระศรีอาริยเมตไตรยซึ่งเป็นพระพุทธเจ้าองค์ที่ ๕ ในสมัยภัทรกัปยังไม่อุบัติ จึงไม่แสดงไว้ด้วยรูปเคารพใด คติการสร้างพระพุทธเจ้า ๔ พระองค์ โดยเว้นองค์ที่ ๕ นี้ ปรากฏในงานประติมากรรมดั้งเดิมล้านนา เช่น พระประธานในอุโบสถวัดพระธาตุแช่แห้งวรมหาวิหาร ที่สร้างพระพุทธรูป ๔ องค์ เว้นพื้นที่ว่างด้านหลังไว้เพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปองค์ที่ ๕ ซึ่งไม่มีการสร้างประติมากรรมใดไว้ เป็นต้น การตกแต่งลวดลายใช้เทคนิคปิดทองขูดลายเป็นลายเครือดอกไม้ ด้านหน้าแต่งเป็นซุ้มรอบพระพิมพ์ ด้านหลังเป็นลายเครือดอกไม้ที่ในตอนกลางด้านล่างเป็นดอกบัว ส่วนดอกไม้ตอนกลางด้านบนมีกลีบหมุนวนไปทางขวาในลักษณะกงจักร ทั้งหมดใช้หมายถึงดอกไม้บูชาพระพุทธเจ้า

๒) พระแผงไม้แผงที่ ๒ ขนาด สูง ๔๐ เซนติเมตร แผงไม้สร้างสรรค์เป็นรูปทรงซุ้มบรรพ์แถลง จากต้นแบบพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ พระพิมพ์เป็นพระพุทธรูปมารวิชัยในกรอบสามเหลี่ยม ต้นแบบจากพระพิมพ์ประดับพระแผงไม้วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ วัสดุในการสร้างพระพิมพ์ คือ ผงดอกไม้บูชา ลวดลายที่ตกแต่งเกิดจากการแกะสลักไม้เป็นลายดอกไม้กลางกรอบหน้าจั่ว และลวดลายเครือดอกไม้อันเกิดจากเทคนิคเขียนลายแบบเครื่องเขิน ตัวลายสีแดงบนพื้นลายสีดำที่เกิดจากรัก ลายเครือดอกเครือใบเป็นเครื่องหมายแทนการบูชาพระพุทธเจ้า

๓) พระแผงไม้ แผงที่ ๓ ขนาด สูง ๔๕ เซนติเมตร แผงไม้เป็นรูปทรงซุ้มปราสาท จากต้นแบบพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดปงสนุกเหนือ จังหวัดลำปาง พระพิมพ์เป็นพระพุทธรูปมารวิชัยในซุ้ม (พระพิมพ์ยอดขุนพล) วัสดุ ผงดอกไม้บูชาปิดทอง ลวดลายเกิดจากการประดับมุกบนพื้นสีดำ ในลักษณะกรอบรูป และลายดอกไม้ประดิษฐ์ทั้งด้านหน้าและด้านหลังที่แทนการบูชาพระพุทธเจ้า

๔) พระแผงไม้ แผงที่ ๔ ขนาด สูง ๖๐ เซนติเมตร รูปทรงซุ้มบรรพ์แถลง สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ พระพิมพ์แป็นพระพุทธรูปมารวิชัยในซุ้ม (พระพิมพ์ยอดขุนพล) วัสดุดินเผา ลวดลายเกิดจากการเขียนสี ปรากฏเฉพาะด้านหลังเป็นรูปพระเจดีย์จุฬามณี และเสือซึ่งใช้แทนปีนักษัตร ภาพเจดีย์จุฬามณีที่เป็นเจดีย์บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ซึ่งบรรจุพระจุฬาพระโมลีและพระเขี้ยวแก้วของพระโคตมะพุทธเจ้า แสดงนัยแห่งความปรารถนาจะได้ขึ้นไปกราบไหว้บูชาพระเจดีย์เมื่อสิ้นชีวิตแล้ว ดังเช่นการนำดอกไม้ใส่ไว้ในกระพุ่มมือให้ผู้ตายนำไปไหว้เจดีย์จุฬามณี ส่วนภาพเสือเป็นปีนักษัตรของผู้สร้างสรรค์เพื่อต้องการให้เป็นบุญกุศลกับเทวดารักษาตนเอง

๕) พระแผงไม้ แผงที่ ๕ ขนาด สูง ๖๐ เซนติเมตร แผงไม้ รูปทรงซุ้มบรรพ์แถลง สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ พระพิมพ์เป็นพระพุทธรูปมารวิชัยในซุ้ม (พระพิมพ์ยอดขุนพล) และพระพุทธรูปมารวิชัยในกรอบสามเหลี่ยมใช้วัสดุเป็นปูนหมักผสมผงดอกไม้บูชา และรอยพระบาทที่แกะสลักจากหินแม่น้ำในอินเดีย การตกแต่งลวดลายระหว่างพระพิมพ์แต่ละองค์เป็นภาพบาตรและฉัตร อันเป็นรูปแบบของจิตรกรรมอดีตพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในวิหารล้านนาโบราณ ทั้งพบในพระแผงไม้ในโรงจงกรมครูบาศรีวิชัย วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ ส่วนด้านหลังเป็นภาพเทวดาถือดอกไม้บูชาพระพุทธเจ้า ใช้เทคนิคปิดทองฉลุลาย

๖) พระแผงไม้ แผงที่ ๖ ขนาด สูง ๔๔ เซนติเมตร แผงไม้ รูปทรงอิสระ สร้างสรรค์ขึ้นใหม่จากไม้ที่ใช้เป็นกรอบติดบ้านเลขที่ พระพิมพ์เป็นพระพุทธรูปมารวิชัยในซุ้ม (พระพิมพ์ยอดขุนพล วัสดุ ผงดอกไม้บูชา ลวดลายเขียนสี เป็นลายซุ้มรอบองค์พระและเครือดอกไม้ ด้านหลังเขียนคาถา เย ธมฺมา เหตุปฺปภวา เตสํ เหตํ ตถาคโต อาห เตสญฺจ โย นิโรโธ จ เอวํ วาที มหาสมโณ แปลว่าธรรมเหล่าใดมีเหตุเป็นแดนเกิด พระตถาคตตรัสแสดงเหตุและความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้

๗) พระแผงไม้ แผงที่ ๗ ขนาด สูง ๔๐ เซนติเมตร แผงไม้ รูปทรงบรรพ์แถลง ต้นแบบจากพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ พระพิมพ์ปรากฏเฉพาะด้านหลังเป็นพระพุทธรูปมารวิชัยในกรอบสามเหลี่ยม วัสดุ ผงดอกไม้บูชา ด้านหน้าใช้การปิดทองขูดลายเป็น

ภาพพระพุทธรูปมารวิชัยประทับบนฐานบัวเตี้ย ใต้ต้นโพธิ์ การตกแต่งใช้วิธีการแกะสลักดอกไม้กลมกลางหน้าบันและส่วนฐาน และขูดลายในวงกลมรอบองค์พระพิมพ์ด้านหลังเป็นรูปดอกไม้ มีนัยหมายถึงการบูชาพระพุทธเจ้า

๘) พระแผงไม้ แผงที่ ๘ ขนาด สูง ๔๒ เซนติเมตร แผงไม้ รูปทรงซุ้มหน้านาง ต้นแบบจากพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดปงสนุกเหนือ จังหวัดลำปาง พระพิมพ์เป็นพระพุทธรูปมารวิชัยในซุ้ม และพระพุทธรูปมารวิชัยในกรอบสามเหลี่ยม วัสดุเป็นผงดอกไม้บูชา ด้านหน้าลวดลายดอกไม้ ด้านหลังลวดลายธรรมจักร เทคนิคประดับกระจก

๙) พระแผงไม้ ขนาด สูง ๔๒ เซนติเมตร แผงไม้ รูปทรงอิสระ ต้นแบบจากพระแผงไม้วัดเขาแก้ว จังหวัดลำปาง พระพิมพ์เป็นพระพุทธรูปมารวิชัยในซุ้ม และพระพุทธรูปมารวิชัยในกรอบสามเหลี่ยม วัสดุผงดอกไม้บูชา ลวดลายใช้เทคนิคการเขียนสีเป็นลวดลายซุ้มและเครือดอกไม้ด้านหน้า ส่วนด้านหลังใช้การแกะสลักไม้เป็นเจดีย์พระจุฬามณีบนฐานบัว และทาสี

๑๐) พระแผงไม้ ขนาด สูง ๘๖ เซนติเมตร พระพิมพ์ พระพุทธรูปมารวิชัยในกรอบสามเหลี่ยม วัสดุ ผงดอกไม้บูชา แผงไม้ อลูมิเนียมฉลุลาย รูปทรงปราสาท ต้นแบบจากพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน ลวดลายโดดเด่นด้วยลายนาค

ภาพประกอบที่ ๒๐๓ แผงไม้ประดับพระพิมพ์ที่แล้วเสร็จ แผงที่ ๑

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ขนาด สูง ๓๖ เซนติเมตร

พระพิมพ์ พระพุทธรูปมารวิชัยในซุ้ม (พระพิมพ์ยอดขุนพล) **วัสดุ** ผงดอกไม้บูชา

แผงไม้ รูปทรงอิสระ จากต้นแบบพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่

ลวดลาย ลายเครือดอกไม้ **เทคนิค** ปิดทองขูดลาย

ภาพประกอบที่ ๒๐๔ แผงไม้ประดับพระพิมพ์ที่แล้วเสร็จ แผงที่ ๒

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ขนาด สูง ๔๐ เซนติเมตร

พระพิมพ์ พระพุทธรูปมารวิชัยในกรอบสามเหลี่ยม ต้นแบบจากพระพิมพ์ประดับพระแผงไม้วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ **วัสดุ** ผงดอกไม้บูชา

แผงไม้ รูปทรงซุ้มบรรพ์แถลง จากต้นแบบพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่

ลวดลาย ลายเครือดอกไม้ **เทคนิค** เขียนลายบนเครื่องรักเครื่องเขิน แกะสลักไม้

ภาพประกอบที่ ๒๐๕ แผงไม้ประดับพระพิมพ์ที่แล้วเสร็จ แผงที่ ๓

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ขนาด สูง ๔๕ เซนติเมตร

พระพิมพ์ พระพุทธรูปมารวิชัยในซุ้ม (พระพิมพ์ยอดขุนพล) **วัสดุ** ผงดอกไม้บูชาปิดทอง

แผงไม้ รูปทรงซุ้มปราสาท จากต้นแบบพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดปงสนุกเหนือ จังหวัดลำปาง

ลวดลาย กรอบรูป ดอกไม้ประดิษฐ์ **เทคนิค** ประดับมุก

ภาพประกอบที่ ๒๐๖ แผงไม้ประดับพระพิมพ์ที่แล้วเสร็จ แผงที่ ๔

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ขนาด สูง ๖๐ เซนติเมตร

พระพิมพ์ พระพุทธรูปมารวิชัยในซุ้ม (พระพิมพ์ยอดขุนพล) **วัสดุ** ดินเผา

แผงไม้ รูปทรงซุ้มบรรพ์แถลง สร้างสรรค์ขึ้นใหม่

ลวดลาย พระจุฬามณี / ปีนักษัตร **เทคนิค** เขียนสี

ภาพประกอบที่ ๒๐๗ แผงไม้ประดับพระพิมพ์ที่แล้วเสร็จ แผงที่ ๕

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ขนาด สูง ๖๐ เซนติเมตร

พระพิมพ์ พระพุทธรูปมารวิชัยในซุ้ม (พระพิมพ์ยอดขุนพล) และพระพุทธรูปมารวิชัยในกรอบสามเหลี่ยม พระบาท **วัสดุ** ปูนหมักผสมผงดอกไม้บูชา และแกะหิน

แผงไม้ รูปทรงซุ้มบรรพ์แถลง สร้างสรรค์ขึ้นใหม่

ลวดลาย ด้านหน้า บาตรคั่นระหว่างพระพุทธเจ้าแต่ละองค์

ด้านหลัง เทวดาถือดอกไม้บูชาพระพุทธเจ้า

เทคนิค ปิดทองฉลุลาย

ภาพประกอบที่ ๒๐๘ แผงไม้ประดับพระพิมพ์ที่แล้วเสร็จ แผงที่ ๖

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ขนาด สูง ๔๔ เซนติเมตร

พระพิมพ์ พระพุทธรูปมารวิชัยในซุ้ม (พระพิมพ์ยอดขุนพล **วัสดุ** ผงดอกไม้บูชา

แผงไม้ รูปทรงอิสระ สร้างสรรค์ขึ้นใหม่จากกรอบป้ายบ้านเลขที่ ในอดีตยังไม่ปรากฏรูปแบบเช่นนี้

ลวดลาย ลายเครือดอกไม้ และเขียนคาถาด้านหลัง

เทคนิค เขียนลาย

ภาพประกอบที่ ๒๐๙ แผงไม้ประดับพระพิมพ์ที่แล้วเสร็จ แผงที่ ๗

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ขนาด สูง ๔๐ เซนติเมตร

พระพิมพ์ ด้านหน้า ขูดลายพระพุทธรูปมารวิชัย ด้านหลังพระพุทธรูปมารวิชัยในกรอบสามเหลี่ยม **วัสดุ** ผงดอกไม้บูชา

แผงไม้ รูปทรงบรรพ์แถลง ต้นแบบจากพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่

ลวดลาย ลายเครือดอกไม้ และเขียนคาถาด้านหลัง

เทคนิค ขูดลายคำ แกะสลักไม้

ภาพประกอบที่ ๒๑๐ แผงไม้ประดับพระพิมพ์ที่แล้วเสร็จ แผงที่ ๘

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ขนาด สูง ๔๒ เซนติเมตร

พระพิมพ์ พระพุทธรูปมารวิชัยในซุ้ม และพระพุทธรูปมารวิชัยในกรอบสามเหลี่ยม

วัสดุ ผงดอกไม้บูชา

แผงไม้ รูปทรงซุ้มหน้านาง ต้นแบบจากพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดปงสนุกเหนือ จังหวัดลำปาง

ลวดลาย ด้านหน้าลวดลายดอกไม้ ด้านหลังลวดลายธรรมจักร

เทคนิค ประดับกระจก แกะสลักไม้

ภาพประกอบที่ ๒๑๑ แผงไม้ประดับพระพิมพ์ที่แล้วเสร็จ แผงที่ ๙

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ขนาด สูง ๔๒ เซนติเมตร

พระพิมพ์ พระพุทธรูปมารวิชัยในซุ้ม และพระพุทธรูปมารวิชัยในกรอบสามเหลี่ยม

วัสดุ ผงดอกไม้บูชา

แผงไม้ รูปทรงอิสระ ต้นแบบจากพระแผงไม้วัดเขาแก้ว จังหวัดลำปาง

ลวดลาย ด้านหน้าลวดลายเครือดอกไม้ ด้านหลังลวดลายเจดีย์พระจุฬามณี

เทคนิค แกะสลักไม้ ทาสี

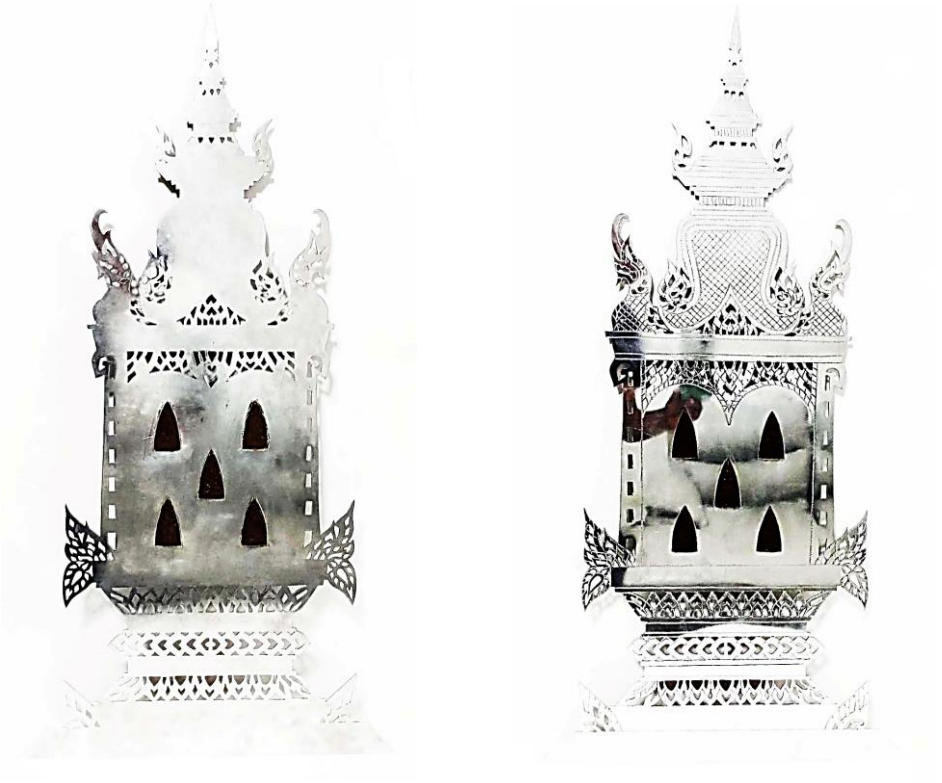

ภาพประกอบที่ ๒๑๒ แผงไม้ประดับพระพิมพ์ที่แล้วเสร็จ แผงที่ ๑๐

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

ขนาด สูง ๘๖ เซนติเมตร

พระพิมพ์ พระพุทธรูปมารวิชัยในกรอบสามเหลี่ยม ต้นแบบจากพระพิมพ์ประดับพระแผงไม้วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ **วัสดุ** ผงดอกไม้บูชา

แผงไม้ รูปทรงปราสาท จากต้นแบบพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน

ลวดลาย ลายนาค

ขั้นตอนที่ ๕ พุทธาภิเษก

วัตถุประสงค์

๑) เพื่อพุทธาภิเษกพระแผงไม้ที่สร้างสรรค์ใหม่

ผลการดำเนินการ

การพุทธาภิเษกกระทำที่โรงหล่อกุลวัฒน์ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ มีพระเทพปริยัติ (สะอาด ขนฺติโก ป.ธ.๗) ที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค ๗ เจ้าอาวาสวัดเจ็ดยอด เป็นประธานในพิธี

ภาพประกอบที่ ๒๑๓ พิธีพุทธาภิเษกพระแผงไม้ที่สร้างสรรค์

ที่มา: ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

๕.๒ การประเมินการสร้างสรรค์พระแผงไม้

ผู้ประเมินการสร้างสรรค์พระแผงไม้มีจำนวน ๓ ท่าน แบบประเมินมีลักษณะเป็นการให้คะแนน ๕ ระดับ ตั้งแต่ น้อยที่สุดไปถึงมากที่สุด ประกอบด้วย ๑) การประเมินผลงานสร้างสรรค์เชิงศิลปะ ได้แก่ พระแผงไม้ที่สร้างสรรค์สะท้อนเรื่องความสมดุลของงานได้ พระแผงไม้ที่สร้างสรรค์สะท้อนเรื่องเอกภาพของงานได้ พระแผงไม้ที่สร้างสรรค์สะท้อนเรื่องความกลมกลืนของงานได้ และ ๒) การประเมินด้านการสื่อสัญญะ ได้แก่ พระแผงไม้ที่สร้างสรรค์สะท้อนการวิจัยพระแผงไม้ล้านนาได้ พระแผงไม้ที่สร้างสรรค์สะท้อนแนวคิดพระพุทธศาสนาได้ พระแผงไม้ที่สร้างสรรค์สะท้อนแนวคิดเชิงสังคมวัฒนธรรมล้านนาได้ มีผลการประเมินดังนี้

๑) การประเมินผลงานสร้างสรรค์เชิงศิลปะ ได้แก่

๑.๑) พระแผงไม้ที่สร้างสรรค์สะท้อนเรื่องความสมดุลของงานได้ในระดับมากที่สุด พระแผงแต่ละแผงแสดงความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่างๆ ของเส้น รูปร่าง สี พื้นผิว รูปทรง ได้เป็นอย่างดี โดยแสดงความสมดุลแบบสมมาตร เป็นการทำซ้ำรูปแบบของรูปทรงอย่างเป็นระบบ สองข้างของลวดลายตกแต่งมีความเท่ากัน มีลักษณะเป็นความสมมาตรรอบแกนกลางที่เรียกว่า สมมาตรทวิภาคีแกน โดยเป็นความสมมาตีแนวตั้ง

๑.๒) พระแผงไม้ที่สร้างสรรค์สะท้อนเรื่องเอกภาพของงานได้ในระดับมากที่สุด แสดงความกลมกลืนประสานขององค์ประกอบต่างๆ ได้ดี ลวดลายเป็นการทับซ้อนสานกัน ในรูปทรงสามเหลี่ยม สี่เหลี่ยม โดยจัดให้ภาพตอนกลางมีขนาดใหญ่ แสดงความกลมกลืนของเส้น

๑.๓) พระแผงไม้ที่สร้างสรรค์สะท้อนเรื่องความกลมกลืนของงานได้ในระดับมากที่สุด แสดงความกลมกลืนของเส้น สี และเนื้อหาที่เป็นแกนสำคัญของภาพ

๒) การประเมินด้านการสื่อสัญญะ ได้แก่

๒.๑) พระแผงไม้ที่สร้างสรรค์สะท้อนการวิจัยพระแผงไม้ล้านนาได้ในระดับมากที่สุด เนื่องจากเป็นการใช้ผลจากการศึกษาทั้งในส่วนของเอกสาร และการสำรวจ นำผลที่ได้มาเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์งาน

๒.๒) พระแผงไม้ที่สร้างสรรค์สะท้อนแนวคิดพระพุทธศาสนาได้ในระดับมากที่สุด เพราะใช้ผลจากการวิเคราะห์สื่อสัญญะทางพระพุทธศาสนาของพระแผงไม้ ในส่วนของรูปแบบบ่งชี้ (Index) เป็นข้อมูลพื้นฐานในการสร้างสรรค์

๒.๓) พระแผงไม้ที่สร้างสรรค์สะท้อนแนวคิดเชิงสังคมวัฒนธรรมล้านนาได้ในระดับดีมากที่สุด เพราะใช้ผลจากการวิเคราะห์สื่อสัญญะทางพระพุทธศาสนาของพระแผงไม้ ในส่วนของรูปแบบสัญญะ (Sign, Symbol) เป็นข้อมูลพื้นฐานในการสร้างสรรค์

บทที่ ๖

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่องพระแผงไม้ล้านนา: กระบวนการสร้างสรรค์และอนุรักษ์เป็นการวิจัยแบบผสานวิธี (mixed methods research) ทั้งการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และเชิงปฏิบัติการ (Action Research) มีวัตถุประสงค์ ได้แก่ ๑) เพื่อศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับพระแผงไม้ อันเป็นผลจากการศึกษาเอกสาร งานวิจัย ๒) เพื่อสำรวจและวิเคราะห์รูปแบบและสัญญะที่ปรากฏในพระแผงไม้ล้านนา อันเป็นผลจากการลงภาคสนาม ๓) เพื่อสร้างสรรค์และประเมินพระแผงไม้ล้านนาสำหรับสื่อสัญญะ โดยการทำงานร่วมกันของนิสิตสาขาพุทธศิลปกรรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงไหม่ คนในชุมชนร้องต้นขาม อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ และคนในชุมชนบ้านถวาย อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ กระบวนการศึกษาเริ่มต้นจากการศึกษาเอกสารเพื่อให้ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติความสำคัญ แนวคิดคติความเชื่อ และรูปแบบพุทธศิลปกรรมพระแผงไม้ ก่อนลงพื้นที่เพื่อสำรวจและวิเคราะห์รูปแบบพระแผงไม้ในล้านนา อันประกอบด้วยจังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูน จังหวัดลำปาง จังหวัดแพร่ จังหวัดน่าน และจังหวัดพะเยา หลังจากนั้นจึงนำองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษามาสังเคราะห์เพื่อประโยชน์ในการสร้างสรรค์พระแผงไม้ต่อไป

๖.๑ สรุปผลการวิจัย

๖.๑.๑ องค์ความรู้เกี่ยวกับพระแผงไม้

การศึกษาพระแผงไม้ที่ผ่านมา พบว่ามีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า โดยพระแผงไม้แต่ละแผงมักประดับพระพิมพ์จำนวนมากเพื่อสะท้อนเรื่องราวของพระพุทธเจ้าอันมีจำนวนมากตามแนวคิดในพระพุทธศาสนา ด้วยเหตุนี้องค์ความรู้เกี่ยวกับพระแผงไม้ล้านนาที่จะได้นำเสนอจึงเป็นการศึกษาเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า และรูปเปรียบพระพุทธเจ้า คือ พระพิมพ์

๑) พระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าในความหมายของพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง มนุษย์ผู้บำเพ็ญบารมีอย่างยิ่งยวดจนบรรลุโพธิญาณนำไปสู่สภาวะนิพพาน มีเป็นจำนวนมาก เรียกพระพุทธเจ้าที่อุบัติและได้ตรัสรู้ในโลกใบก่อนหน้าศาสนาของพระโคตมะพุทธเจ้าว่า อดีตพุทธเจ้า โดยรูปเปรียบพระพุทธเจ้าจำนวนมากที่ประดับบนพระแผงไม้ ถูกตีความว่าเป็นอดีตพุทธเจ้าที่มีจำนวนมากเช่นกัน ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก คัมภีร์ต่างๆ บทสวด คาถา ยันต์ เป็นต้น โดยเรื่องราวของพระพุทธเจ้าแต่ละองค์มีความแตกต่างกันทั้งในด้านพระชนมายุ พระตระกูลที่ทรงกำเนิด เวลาที่ทรงบำเพ็ญเพียร พระยานที่ทรงออกผนวช ต้นไม้ที่ตรัสรู้ ความสูงของโพธิบัลลังก์ที่ประทับ ความสูงของพระวรกาย และพระรัศมีรอบพระองค์ แต่ต่างก็ดำเนินไปตามโครงสร้างพุทธประวัติทำนองเดียวกัน คือ ประสูติ พบเจอเทวฑูต ๔ ออกผนวช ผจญมาร ตรัสรู้ เผยแพร่ธรรม และนิพพาน

เรื่องราวพระพุทธเจ้าในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ประกอบด้วย

๑) คัมภีร์มหาปทานสูตร และอาฏานาฏิยสูตร กล่าวถึงพระพุทธเจ้า ๗ พระองค์ โดยนับรวมพระพุทธเจ้าโคตมะเป็นองค์ที่ ๗ สำหรับอาฏานาฏิยสูตรนิยมสวดในพิธีมงคลต่างๆ เรียกว่าสวดภาณยักษ์บ้าง สวดอาฏานาบ้าง ในอดีตจะมีการยิงปืนขณะสวดอาฏานา เรียก ยิงปืนอาฏานา ประกอบด้วย พระพุทธเจ้าวิปัสสี พระพุทธเจ้าสิขี พระพุทธเจ้าเวสสภู พระพุทธเจ้ากกุสันธะ พระพุทธเจ้าโกนาคมนะ(พระพุทธเจ้ากัสสปะ และพระพุทธเจ้าโคตมะ

๒) ในคัมภีร์พุทธวงศ์ ปรากฏพระนาม ๒๘ พระองค์ แต่เน้นประวัติ ๒๕ พระองค์ เริ่มตั้งแต่ทีปังกรพุทธวงศ์ไปจนถึงโคตมะพุทธวงศ์ เพราะเป็นพระพุทธเจ้าที่ได้เอ่ยวาจาพุทธทำนายแก่พระโพธิสัตว์ที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าโคตมะในอนาคตเป็นครั้งแรก แต่ในตอนต้นของหมวดพุทธปกิณณกกัณฑ์ซึ่งว่าด้วยเรื่องเบ็ดเตล็ดของพระพุทธเจ้า มีการออกนามพระพุทธเจ้าเพิ่มเติมอีก ๓ พระองค์ โดยเป็นพระพุทธเจ้าที่อุบัติขึ้นก่อนพระทีปังกรพุทธเจ้า ดังนี้ ๑) พระตัณหังกรพุทธเจ้า ๒) พระเมธังกรพุทธเจ้า ๓) พระสรณังกรพุทธเจ้า ๔) พระทีปังกรพุทธเจ้า ๕) พระโกณฑัญญพุทธเจ้า ๖) พระมังคลพุทธเจ้า ๗) พระสุมนพุทธเจ้า ๘) พระเรวตพุทธเจ้า ๙) พระโสภิตพุทธเจ้า ๑๐) พระอโนมทัสสีพุทธเจ้า ๑๑) พระปทุมพุทธเจ้า ๑๒) พระนารทพุทธเจ้า ๑๓) พระปทุมุตตรพุทธเจ้า ๑๔) พระสุเมธพุทธเจ้า ๑๕) พระสุชาตพุทธเจ้า ๑๖) พระปิยทัสสีพุทธเจ้า ๑๗) พระอัตถทัสสีพุทธเจ้า ๑๘) พระธรรมทัสสีพุทธเจ้า ๑๙) พระสิทธัตถพุทธเจ้า ๒๐) พระติสสพุทธเจ้า ๒๑) พระปุสสพุทธเจ้า ๒๒) พระวิปัสสีพุทธเจ้า ๒๓) พระสิขีพุทธเจ้า ๒๔) พระเวสสภูพุทธเจ้า ๒๕) พระกกุสันธพุทธเจ้า ๒๖) พระโกนาคมนพุทธเจ้า ๒๗) พระกัสสปพุทธเจ้า ๒๘) พระโคตมะพุทธเจ้า

ต่อมาพระอรรถกถาจารย์ในลังกาได้รจนา**อรรถกถาพุทธวงศ์หรือ มธุรัตถวิลาสินี**ขึ้นในช่วงเดียวกับที่มีการรจนาอรรถกถาจริยาปิฎก และอรรถกถาชาดก เพื่ออธิบายความในพระสูตรต่างๆ ข้างต้น

๓) กลุ่มวรรณกรรมพุทธประวัติ ได้แก่ ชินจริต กล่าวถึงพระพุทธเจ้า ๒๕ พระองค์ เป็นเช่นเดียวกับที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธวงศ์ ในสัมภารวิบาก กล่าวถึงพระพุทธเจ้า ๓๑ พระองค์ เพิ่มขึ้นไปจากสมัยพระพุทธเจ้าในพุทธวงศ์ (๒๘ พระองค์) อีก ๓ พระองค์ ได้แก่ พระปุราณทีปังกร พระพรหมเทวะ และพระปุราณศากยมุนี ในชินมหานิทาน แสดงเรื่องราวพระพุทธเจ้า ๒๕ พระองค์ ส่วนในชินกาลมาลีปกรณ์ แสดงประวัตพระพุทธเจ้า ๓๑ พระองค์ ทั้งในชินกาลมาลีปกรณ์ยังแบ่งพระโพธิสัตว์ไว้ ๓ ประเภท ได้แก่ สัทธาธิกโพธิสัตว์ วิริยาธิกโพธิสัตว์ และปัญญาธิกโพธิสัตว์ ในปฐมสมโพธิกถา มี ๒๔ พระองค์

เรื่องราวพระพุทธเจ้าในคัมภีร์พุทธศาสนามหายาน ประกอบด้วย

๑) ในลลิตวิสตระ ปรากฏนามพระพุทธเจ้า ถึง ๕๔ พระองค์ ดังนี้

พระผู้มีพระภคะ (๑) ปัทโมตตระ (๒) พระธรรมเกตุ (๓) พระทีปังกระ (๔) พระคุณเกตุ (๕) พระมหากระ (๖) พระฤาษีเทวะ (๗) พระศรีเตชะ (๘) พระสัตยเกตุ (๙) พระวัชรสังคตะ (๑๐) พระสัพพภิภู (๑๑) พระเหมวรรณะ (๑๒) พระอัตยุจจกามี (๑๓) พระประหะสาคระ (๑๔) พระปุษปะเกตุ (๑๕) พระวรรูปะ (๒) พระสุโลจนะ (๑๖) พระฤษีคุปตะ (๑๗) พระชินวักตระ (๑๘) พระอุนนะตะ

(๑๙) พระปุษปิตะ (๒๐) ประอูรณะเตชะ (๒๑) พระปุษกระ (๒๒) พระสุรัศมี (๒๓) พระมังคละ (๒๔) พระสุทรรศนะ (๒๕) พระมหาสิงหะเตชะ (๒๖) พระสถิตะพุทธทัตตะ (๒๗) พระวสันตคันธิ (๒๘) พระสัตยธรรมวิปุลกิรติ (๒๙) พระดิษยะ (๓๐) พระปุษยะ (๓๑) พระโลกสุนทระ (๓๒) พระวิสตีรณะเภทะ (๓๓) พระรัตนกิรติ (๓๔) พระอุดรเตชะ (๓๕) พระพรหมเตชะ (๓๖) พระสุโฆษะ (๓๗) พระสุปุษปะ (๓๘) พระสุนโนชญะโฆษะ (๓๙) พระสุเจษฏะรูปะ (๔๐) พระประหสิตเนตระ (๔๑) พระคุณราศี (๔๒) พระเมฆสวระ (๔๓) พระสุนทรวรรณะ (๔๔) พระอายุสเตชะ (๔๕) พระสลีละคชะคามี (๔๖) พระโลกาภิลาษิตะ (๔๗) พระชิตศัตรุ (๔๘) พระสัมปูชิตะ (๔๙) พระวิปัศจิตะ (๕๐) พระศิขิ (๕๑) พระวิศวะภู (๕๒) พระกกุจฉันทะ (๕๓) พระกนกะมุนี และ (๕๔) พระกัศยปะ

๒) ในมหาวัสตุอวทาน ปรากฏเรื่องราวพระพุทธเจ้า ๗ พระองค์ ได้แก่ (๑) พระพุทธเจ้าศากยมุนี (๒) พระพุทธเจ้าสมิตมาวี (๓) พระพุทธเจ้าทีปังกร (๔) พระพุทธเจ้าสรรวาภิภู (๕) พระพุทธเจ้าวิปัศยิน (พระวิปัสสี) (๖) พระพุทธเจ้ากระกุตสันทะ (๗) พระพุทธเจ้ามังคละ โดยเน้นพุทธประวัติของพระพุทธเจ้าทีปกร พระพุทธเจ้ามังคละ และพระศากยมุนี (พระพุทธเจ้าโคตมะ)

๓) ในสัทธรรมปุณฑรีกสูตร มีข้อความกล่าวถึงพระพุทธเจ้าจำนวนสามพันพันล้านพระองค์ ได้แก่ พระพุทธเจ้าพระนามว่า รัศมีประภาสตถาคต พระพุทธเจ้าสุริยจันทรประทีป พระพุทธเจ้านามวิมลกายตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธะ เป็นต้น

เรื่องราวพระพุทธเจ้าในคาถา/ยันต์ ประกอบด้วย

๑) คาถาพระเจ้า ๕ พระองค์ ถูกเขียนไว้ด้วยตัวอักษรย่อ ๕ ตัว ได้แก่ นะ โม พุท ธา ยะ เป็นชื่อของพระพุทธเจ้าในภัทรกัป ตั้งแต่พระพุทธเจ้ากกุสันธะ พระพุทธเจ้าโกนาคม พระพุทธเจ้ากัสสป พระพุทธเจ้าโคตมะ และพระศรีอารยเมตไตย

๒) คาถาพระพุทธเจ้า ๑๐ พระองค์ เป็นการออกนามพระพุทธเจ้าในแต่ละทิศ คือ (๑) พระพุทธเจ้าปทุมุตตรประจำ ทิศอาคเนย์ (ทิศตะวันออกเฉียงใต้) (๒) พระพุทธเจ้าเรวตะประจำทิศทักขิเณ (ทิศใต้) (๓) พระพุทธเจ้ากัสสปะประจำทิศหรดี (ตะวันตกเฉียงใต้) (๔) พระพุทธเจ้าสุมังคลประจำทิศปัจฉิม (ทิศตะวันตก) (๕) พระพุทธเจ้าสิขีประทับทิศพายัพ (ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ) (๖) พระพุทธเจ้าเมธังกรประจำทิศเบื้องซ้าย (ทิศเบื้องซ้ายของทิศตะวันออก คือ ทิศเหนือ) (๗) พระพุทธเจ้าสักกายมุนีประจำทิศอีสาน (ตะวันออกเฉียงเหนือ) (๘) พระพุทธเจ้าสรณังกรประจำปฐวี (บนแผ่นดิน น่าจะหมายถึงทิศตะวันออก) (๙) พระพุทธเจ้ากกุสันธะ และ (๑๐) พระพุทธเจ้าทีปังกรประทับในอากาศ อันบุคคลบูชาแล้วด้วยธรรมราชา โรคภัย ความโศก ย่อมไม่มี ผู้ให้ความเกษม (เขมัง) สมบัติ ทุกข์ โรค ภัย ย่อมไม่มี สัตว์ทั้งปวงจงหมดจด ด้วยสัญญา ด้วยศีล ด้วยความสำรวม ด้วยความฝึกฝน ขอพระพุทธเจ้าทั้งหลายเหล่านั้น จงตามรักษาท่าน ด้วยความไม่มีโรค ด้วยความสุข ขอมหาเทพผู้มีเดชมาก ของพระพุทธเจ้าเมตไตรยะ ผู้มียศในอนาคต ขอความโชคดีทั้งปวง จงมีแก่ข้าพเจ้า

๓) คาถาพระพุทธเจ้า ๑๖ พระองค์ บางแห่งเรียกคาถาธรรมราชา ประกอบด้วย ๓ ส่วน แต่ละส่วนมี ๑๖ ตัวอักษร สันนิษฐานว่า ระบบการนับพระพุทธเจ้า ๑๖ พระองค์ นับขึ้นไปจากพระพุทธเจ้าโคตมะ ได้ดังนี้ เริ่มต้นจาก (๑) พระพุทธเจ้าปทุมุตตระ (๒) พระพุทธเจ้าสุเมธ (๓)

พระพุทธเจ้าสุชาต (๔) พระพุทธเจ้าปิยทัสสี (๕) พระพุทธเจ้าอัตถทัสสี (๖) พระพุทธเจ้าธัมมทัสสี (๗) พระพุทธเจ้าสิทธัตถะ (๘) พระพุทธเจ้าดิส (๙) พระพุทธเจ้าปุศ (ผุสสะ) (๑๐) พระพุทธเจ้าวิปัสสี (๑๑) พระพุทธเจ้าสิขี (๑๒) พระพุทธเจ้าเวสภู (๑๓) พระพุทธเจ้ากกุสันธะ (๑๔) พระพุทธเจ้าโกนาคม (๑๕) พระพุทธเจ้ากัสสป (๑๖) พระพุทธเจ้าโคตมะ

๔) คาถาชินบัญชร เป็นคาถาพระพุทธเจ้า ๒๘ พระองค์ ดังนี้ (๑) พระตัณหังกร (๒) พระเมธังกร (๓) พระสรณังกร (๔) ปัจฉิมทีปังกร (๕) โกณฑัญญะ (๖) มังคละ (๗) สุมนะ (๘) เรวตะ (๙) โสภิต (๑๐) อโนมทัสสี (๑๑) ปทุม (๑๒) นารทะ (๑๓) ปทุมุตตระ (๑๔) สุเมธ (๑๕) สุชาต (๑๖) ปิยทัสสี (๑๗) อัตถทัสสี (๑๘) ธัมมทัสสี (๑๙) สิทธัตถะ (๒๐) ดิส (๒๑) ปุศ (ผุสสะ) (๒๒) วิปัสสี (๒๓) สิขี (๒๔) เวสภู (๒๕) กกุสันธะ (๒๖) โกนาคม (๒๗) กัสสป (๒๘) โคตมะ ในยันต์ล้านนามียันต์สำคัญยันต์หนึ่ง ที่ถูกใช้จารบนเสาอินทขีล เชียงใหม่ เรียกยันต์ดอกจันทร์แปดกลีบ หัวใจพระเจ้าซาวแปดตน (๒๘ พระองค์)

บารมีที่พระโพธิสัตว์สั่งสมเพื่อการเป็นพระพุทธเจ้า

การอธิบายคำว่าบารมีที่พบในพระไตรปิฎก ขั้นต้นมีการอธิบายตามบริบทวัฒนธรรมสังคมอินเดียในความหมายของความเป็นเลิศในวิชาที่ตนปฏิบัติ ใช้ทั้งในศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนา ต่อมาการอธิบายคำว่าบารมีเป็นไปในลักษณะของกระบวนการสั่งสมธรรมมาตั้งแต่อดีตปรากฏคู่กับพุทธประวัติ พบในคัมภีร์อปทาน พุทธวงศ์ และจริยาปิฎก เป็นสำคัญ เรียก บารมี ๑๐ ทัศ หรือ พุทธกรธรรม ประกอบด้วย (๑) ทานบารมี (๒) ศีลบารมี (๓) เนกขัมมบารมี (๔) ปัญญาบารมี (๕) วิรยะบารมี (๖) ขันติบารมี (๗) สัจจบารมี (๘) อธิษฐานบารมี (๙) เมตตาบารมี และ (๑๐) อุเบกขาบาร ต่อมามีการขยายให้เป็น ๓๐ ทัศ โดยการแจกแจงเป็น ๓ ชั้น ชั้นละ ๑๐ ทัศ ปรากกในพุทธวงศ์ ได้แก่ บารมี (๑๐) อุปบารมี (๑๐) และปรมัตถบารมี (๑๐) ในลักษณะความยากง่ายของหลักธรรมที่ปฏิบัติ

คัมภีร์พุทธวงศ์ ชี้ชวนให้เห็นถึงการปฏิบัติบารมีทั้ง ๑๐ ว่าอดีตพระพุทธเจ้าบำเพ็ญได้พร้อมกันในพระชาติเดียว ซึ่งแตกต่างออกไปจากจริยาปิฎก ที่อธิบายการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธเจ้าแยกกันไปในแต่ละพระชาติ เน้นเฉพาะในสมัยภัทรกัปเท่านั้น อย่างไรก็ตามความคิดในเรื่องบารมีที่ปรากฏในพุทธวงศ์และจริยปิฎก มีอิทธิพลต่อความเข้าใจบารมีของคนในปัจจุบันมาก โดยเฉพาะเรื่องการสะสมผลกรรมที่ดีไปทีละน้อยกระทั่งบรรลุโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้า

บารมีในพุทธวงศ์และจริยปิฎก ถูกอธิบายเพิ่มเติมในชาตกัฏฐกถาที่รจนาโดยพระพุทธโฆษาจารย์ มีลักษณะโดดเด่นในการอัญเชิญบารมีที่พระพุทธเจ้าบำเพ็ญมาช่วยในการปกป้องรักษาตน เช่น ในเรื่องวัฏฏกชาดกเล่าถึงพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นลูกนก ครั้งหนึ่งไฟป่าลามมาถึงที่อยู่ของพระโพธิสัตว์ ลูกนกคำนึงถึงพระสัพพัญญูเจ้าผู้ยังบารมี ๑๐ ทัศ ไฟจึงดับ หรือเรื่องกากชาดกเล่าถึงพญากาที่ระลึกถึงบารมี ๑๐ ประการ เมื่อพระราชาสั่งให้ฝูงชนฆ่าฝูงกา เป็นต้น ลักษณะโดดเด่นนี้มักปรากฏในยันต์ต่างๆ ของล้านนา ต่อมาในมธุรัตถวิลาสินีก็ได้อธิบายบารมีตามที่ปรากฏในชาตกัฏฐกถา และปรมัตถทีปนีที่เป็นการอธิบายบารมีในจริยาปิฎก เป็นต้น

๒) รูปเปรียบพระพุทธเจ้า

รูปเปรียบพระพุทธเจ้า หรือรูปแทนองค์พระพุทธเจ้านี้ โดยความเข้าใจในปัจจุบัน คือ พระพุทธรูป แต่จากการศึกษากลับพบว่า รูปเปรียบของพระพุทธเจ้านี้ปรากฏมาก่อนแล้วในสมัยพุทธกาล ในลักษณะการแสดงปาฏิหาริย์ขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เรียกว่าพระพุทธนิรมิตหรือพระพุทธฉาย นอกจากนี้ยังหมายถึงพระพิมพ์ด้วย

เดิมพระพิมพ์นิยมสร้างบรรจุในเจดีย์ จัดเป็นอุเทสิกเจดีย์ หมายถึง ของที่สร้างอุทิศถวายแด่พระพุทธเจ้า โดยเชื่อว่ามูลเหตุการสร้างพระพิมพ์เพื่อเป็นสัญญะถึงการสืบต่อพระพุทธศาสนาให้ครบ ๕,๐๐๐ ปี เพราะแม้ศาสนสถานจะผุพังหรือพินาศไปแล้ว แต่พระพิมพ์ที่บรรจุในศาสนสถานเหล่านั้นก็ยังคงอยู่ ทำให้เมื่อมีผู้คนมาพบในภายหลังจึงเข้าใจได้ว่าสถานที่หรือศาสนสถานแห่งนั้นเคยเป็นวัดหรือศาสนสถานในพระพุทธศาสนามาก่อน ซึ่งต่างออกไปจากการให้ความหมายพระพิมพ์ที่ปรากฏบนพระแผงไม้ในลักษณะหมายถึงพระพุทธเจ้า ที่สร้างขึ้นตามความปรารถนาจะแสดงการบูชาพระพุทธเจ้า

ทั้งนี้มีการอธิบายถึงมูลเหตุการสร้างพระพิมพ์ว่า มาจากสร้างให้เป็นอนุสรณ์เมื่อมีการจาริกแสวงบุญไปยังสังเวชนียสถานทั้ง ๔ ภายหลังจากที่ผู้คนไปจาริกแสวงบุญมากขึ้น จึงทำให้เกิดการสร้างพระพิมพ์แจกเป็นของที่ระลึก ซึ่งมักทำเป็นก้อนดินเผาโดยการพิมพ์หรือการกดประทับเป็นรูปสัญลักษณ์ต่างๆ ภายหลังพบตามสถานที่สำคัญทางพุทธศาสนาเกือบทุกแห่งในอินเดีย ทั้งยังพบกระจายมาถึงคาบสมุทรมาลายูและแคว้นอันนัมของเวียดนาม โดยการสร้างพระพิมพ์เชื่อว่าได้รับอานิสงส์เทียบเท่าการสร้างพระพุทธรูปหนึ่งองค์

สำหรับพระพิมพ์ในประเทศไทยจำแนกตามรูปแบบศิลปะได้เป็น ๑) พระพิมพ์ทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๖) โดยพระพิมพ์ที่น่าสนใจในกลุ่มนี้ซึ่งสะท้อนคติอดีตพุทธเจ้าเช่นเดียวกับพระแผงไม้ คือ พระพิมพ์แผง อาทิ พระพิมพ์แผง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม กำหนดอายุในพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓ ๒) พระพิมพ์ศรีวิชัย (พุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๔) พระพิมพ์ชนิดหนึ่งที่พบทำด้วยดินดิบ คือไม่เผา โดยการนำอัฐิของผู้เสียชีวิตซึ่งอาจเป็นพระภิกษุหรือฆราวาสที่มรณภาพและฌาปนกิจแล้ว โขลกผสมกับดินแล้วจึงกดลงในแม่พิมพ์ เป็นภาพพระพุทธเจ้าหรือพระโพธิสัตว์ในพุทธศาสนามหายาน โดยไม่นำไปเผาอีกเพราะเผามาครั้งหนึ่งแล้ว ๓) พระพิมพ์ลพบุรี (พุทธศตวรรษที่ ๑๗-๒๐) สร้างด้วยดินเผา และหล่อด้วยชิน หรือสำริด มักแสดงภาพสถาปัตยกรรมประกอบมากกว่าพระพิมพ์แบบอื่น ๔) พระพิมพ์หริภุญชัย-ล้านนา (พุทธศตวรรษที่ ๑๓-๒๕) ได้รับอิทธิพลทวารวดี ลพบุรี พุกาม ปยู เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีพระพิมพ์ที่เป็นแบบเฉพาะของหริภุญชัย ได้แก่ พระคง พระบาง พระเปิม พระรอด พระลือ พระเลี่ยง พระสิบสอง และพระสิบแปด กำหนดอายุพุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๑ ๕) พระพิมพ์สุโขทัย (พุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๐) มักทำด้วยดินเผาและชิน ได้รับแรงบันดาลใจจากศิลปะลพบุรี พุกาม อยุธยา และพระพิมพ์ลักษณะเฉพาะของสุโขทัยมักพบเป็นพระพุทธรูปลีลา ปางสมาธิ และปางมารวิชัย ๖) พระพิมพ์อยุธยา (พุทธศตวรรษที่ ๑๙-๒๔) ได้รับอิทธิพลทางรูปแบบจากศิลปะพุกาม ลพบุรี ล้านนา และสุโขทัย มักเป็นรูปพระพุทธรูปในซุ้มเรือนแก้วภายใต้ต้นโพธิ์ที่ปกคลุมด้านบนเช่นเดียวกับพระพิมพ์ลพบุรี แสดงทั้งอิริยาบถนั่ง ยืน เดิน และนอน บางครั้งมีอัครสาวกซ้ายขวา ทำด้วยชิน ๗) พระพิมพ์รัตนโกสินทร์ (พุทธศตวรรษที่ ๒๔ เป็นต้นมา) พระพิมพ์ที่มีชื่อเสียงใน

สมัยรัตนโกสินทร์ คือ พระพิมพ์สร้างโดยสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) วัดระฆังโฆสิตาราม เรียกว่า พระสมเด็จ ตามสมณศักดิ์ผู้สร้าง เป็นพระเนื้อผง โดยมวลสารที่ใช้สืบต่อมาจากอยุธยาตอนปลาย เช่น ผงดินสอพองที่ใช้เขียนอักขระยันต์แล้วลบ ปูนขาว ผงใบลานเผา ข้าวสุก กล้วย และเกสรดอกไม้ คลุกด้วยน้ำมันตังอิ้ว พระพิมพ์เนื้อว่านแบบพระโคนสมอสมัยอยุธยาก็มี

อนึ่งการบูชาพระพุทธรูป พระพิมพ์ หรือพระแผงไม้ คือ การบูชาพระพุทธเจ้าอันเป็นบุคคลผู้มีคุณงามความดีและคุณธรรมนั้น เป็นสิ่งมงคลอย่างหนึ่งตามคติพระพุทธศาสนาเพราะได้บูชาคนที่ควรบูชา

๖.๑.๒ รูปแบบและสัญญะที่ปรากฏในพระแผงไม้ล้านนา

รูปแบบพระแผงไม้ล้านนา

จากการสำรวจพระแผงไม้ในล้านนา พบจำนวน ๓๐๐ แผง มีจารึก ๖๐ แผง การวิเคราะห์อายุพระแผงไม้ล้านนาวิเคราะห์เฉพาะในพระแผงไม้ที่มีจารึก พบว่า พระแผงไม้ที่มีอายุเก่าที่สุด เป็นพระแผงไม้วัดพระธาตุลำปางหลวง ซุ้มทรงบรรพ์แถลง ลำปาง สร้างใน พ.ศ. ๒๑๙๔ ที่ใหม่ที่สุด พระแผงไม้วัดปงสนุกเหนือ กรอบกลีบบัว ลำปาง สร้างขึ้นใหม่ใน พ.ศ. ๒๕๖๖ เลียนแบบพระแผงไม้ของเดิมที่เก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์ของวัดปงสนุกเหนือ เมื่อแยกเป็นพุทธศตวรรษ พบว่า พระแผงไม้ที่สร้างในพุทธศตวรรษที่ ๒๒ (พ.ศ. ๒๑๐๑-๒๒๐๐) มี ๑ แผง พระแผงไม้ในพุทธศตวรรษที่ ๒๓ (พ.ศ. ๒๒๐๑-๒๓๐๐) มี ๒ แผง ได้แก่ พระแผงไม้ที่เก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์วัดศรีดอนคำ แพร่ (พ.ศ. ๒๒๐๑) พุทธศตวรรษที่ ๒๔ (พ.ศ. ๒๓๐๑-๒๔๐๐) พบจำนวน ๑๗ แผง พระแผงไม้ในพุทธศตวรรษที่ ๒๕ (พ.ศ. ๒๔๐๑-๒๕๐๐) พบจำนวน ๑๘ แผง พระแผงไม้ที่พบในพุทธศตวรรษที่ ๒๖ (พ.ศ. ๒๕๐๑-๒๖๐๐) มี ๑๔ แผง

เมื่อแยกเป็นจังหวัด พบว่าพระแผงไม้ในจังหวัดเชียงใหม่ มีจารึก ๑๕ แผง ที่อายุเก่าที่สุดพบใน พ.ศ. ๒๓๓๔ เป็นพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดทรายมูลเมือง ส่วนพระแผงไม้ที่ใหม่ที่สุด คือ พระแผงไม้ในวิหารวัดหนองป่าครั่ง เชียงใหม่ สร้าง พ.ศ. ๒๕๖๔ พระแผงไม้ในจังหวัดเชียงราย พบเพียงแผงเดียว คือ จารึกบนพระแผงไม้ในในอุทยานศิลปวัฒนธรรมแม่ฟ้าหลวง เชียงราย ที่ระบุ พ.ศ. ๒๔๔๓ อยู่ในพุทธศตวรรษที่ ๒๕ พระแผงไม้ในจังหวัดลำพูน มีจารึก ๓ แผง ที่อายุเก่าที่สุดพบใน พ.ศ. ๒๓๘๙ เป็นพระแผงไม้ในหอพระไตรปิฎกวัดหนองเงือก พบ ๒ แผงที่ระบุอายุการสร้างเหมือนกัน กำหนดในพุทธษตวรรษที่ ๒๔ พระแผงไม้ในจังหวัดลำปาง มีจารึก ๑๖ แผง ที่อายุเก่าที่สุดพบใน พ.ศ. ๒๑๙๔ เป็นพระแผงไม้ในวัดพระธาตุลำปางหลวง พระแผงไม้ในจังหวัดพะเยา พบเพียงแผงเดียว คือ พระแผงไม้วัดบ้านหลวง พะเยา ที่ระบุระยะเวลาในการบูรณะเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๗ อยู่ในพุทธศตวรรษที่ ๒๖ พระแผงไม้ในจังหวัดแพร่ มีจารึก ๗ แผง ที่อายุเก่าที่สุดพบใน พ.ศ. ๒๒๐๑ เป็นพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดศรีดอนคำ พระแผงไม้ในจังหวัดน่าน มีจารึก ๑๗ แผง ที่อายุเก่าที่สุดพบใน พ.ศ. ๒๓๐๔ เป็นพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดเชียงแข็ง

จากรายชื่อผู้สร้างพระแผงไม้ พบว่ามีทั้งที่เป็นเจ้าเมือง ขุนนาง ข้าราชการ พระภิกษุ สามเณร อุบาสกอุบาสิกา

พระแผงไม้ในล้านนาที่สำรวจทั้ง ๓๐๐ แผง มีรูปแบบหลัก คือ รูปแบบกรอบซุ้มมากที่สุด รองลงมาเป็นรูปแบบบรรพ์แถลง และทรงวิมาน รูปแบบหลักที่พบน้อยที่สุด คือ รูปแบบประรำ เรือนแก้ว และมณฑป โดยรูปแบบหลักที่ไม่พบเลยได้แก่ รูปแบบซุ้มทรงมงกุฎ ทรงเทริด และโถ

เมื่อแยกเป็นจังหวัดพบว่า พระแผงไม้จังหวัดเชียงใหม่มีรูปแบบซุ้มทรงบรรพ์แถลงมากที่สุด เช่นเดียวกับพระแผงไม้ในจังหวัดลำพูน ในจังหวัดแพร่พบรูปแบบกรอบซุ้มมากที่สุด ที่น่าสนใจคือ พระแผงไม้ในจังหวัดลำปาง มีรูปแบบปราสาทมากที่สุด ซึ่งในจังหวัดอื่นพบรูปแบบนี้น้อยมาก ยกเว้นจังหวัดน่านที่มีปริมาณใกล้เคียงกัน ส่วนในจังหวัดน่านที่พบรูปแบบทรงวิมานมากที่สุด ซึ่งในจังหวัดอื่นก็พบจำนวนน้อยเช่นกัน ส่วนในจังหวัดเชียงราย พะเยา ไม่สามารถหาได้เพราะมีปริมาณตัวอย่างน้อยเกินไป ส่วนรูปแบบเบ็ดเตล็ดของพระแผงไม้ล้านนาอันเป็นรูปแบบที่นอกเหนือไปจากรูปแบบหลักข้างต้น ที่พบมากที่สุด คือ กลีบบัว ซึ่งเป็นรูปแบบที่เรียบง่าย ไม่มีการตกแต่งมากนัก รองลงมาเป็นรูปแบบนาค และตุง ส่วนที่พบน้อยที่สุด คือ รูปแบบสี่เหลี่ยม สามเหลี่ยม และอิสระ มีรายละเอียดพอสังเขปดังนี้

แผงไม้รูปแบบซุ้มทรงบรรพ์แถลง จำแนกได้เป็น ๓ รูปแบบ คือ กลุ่มที่ไม่มีการหยักโค้งของกรอบซุ้มก่อนถึงยอดซุ้ม มีลักษณะที่เรียบง่ายที่สุด กลุ่มที่มีการหยักโค้ง ๑ ครั้งในแต่ละด้าน ก่อนถึงยอดซุ้ม และกลุ่มที่มีการหยักโค้งมากกว่า ๑ ครั้งในแต่ละด้าน ก่อนถึงยอดซุ้ม

แผงไม้รูปแบบซุ้มหน้านาง เป็นพระแผงไม้ที่มีองค์ประกอบเช่นเดียวกับซุ้มบรรพ์แถลง แต่การหยักโค้งของกรอบซุ้มในส่วนยอดของพระแผงไม้ซุ้มหน้านาง แบ่งได้เป็น พระแผงไม้ซุ้มหน้านางที่ปรากฏอยู่ในส่วนของกรอบซุ้ม มีใบระกา กับพระแผงไม้ซุ้มหน้านางที่ปรากฏอยู่ในส่วนของทับหลัง

แผงไม้รูปแบบซุ้มทรงปราสาท แบ่งได้เป็น การลดสัดส่วนตอนกลางแผงไม้นำขึ้นไปซ้อนชั้นด้านบนเป็นปราสาท ชั้นซ้อนปราสาทอยู่ในทรงสี่เหลี่ยมซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไป ชั้นซ้อนปราสาทมีลักษณะเป็นหลังคาเอนลาดขนาดใหญ่ ซ้อนด้วยฐานบัวลดหลั่นกันขึ้นไป ชั้นซ้อนปราสาทมีลักษณะเป็นหลังคาเอนลาดซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไป ชั้นซ้อนปราสาทมีลักษณะเป็นฐานบัวที่มีบัวคว่ำขนาดใหญ่ซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไป และการซ้อนชั้นปราสาทปรากฏในส่วนตอนกลางของพระแผงไม้ ที่ไม่ใช่ส่วนยอด

แผงไม้รูปแบบซุ้มทรงมณฑป คือ การจำลองแบบแผนอาคารประเภทมณฑป หรือบุษบก ซึ่งมีโครงรูปเครื่องยอดเป็นกรวยเหลี่ยมแหลม โดยมีหลังคาที่ซ้อนลดหลั่นมาเป็นชั้นๆ แบ่งได้เป็น ซุ้มทรงมณฑปเป็นหลังคาตัด ซุ้มทรงมณฑปเป็นหลังคาเอนลาด

แผงไม้รูปแบบซุ้มเรือนแก้ว เป็นซุ้มที่มียอดโค้งแหลม ตัวซุ้มสร้างให้ต่อเนื่องกันเป็นโครงสร้างเดียวกับยอดซุ้ม โดยที่บ่ากรอบซุ้มทำเป็นอินทรธนู

แผงไม้รูปแบบซุ้มทรงวิมาน คือ ซุ้มสามเหลี่ยม มีเครื่องลำยอง คือ ใบระกา และหางหงส์ แผงไม้มีองค์ประกอบของเสาซุ้ม บัวปลายเสา บัวเชิงเสา สามารถจำแนกได้ ๒ รูปแบบ คือ ไม่มีการแบ่งพื้นที่ในส่วนตอนกลางและส่วนยอด และมีการแบ่งพื้นที่ในส่วนตอนกลางและส่วนยอด ด้วยส่วนทับหลัง

รูปแบบซุ้มทรงกรอบซุ้ม คือ ซุ้มชนิดที่ทำลวดลายประดับโดยรอบในลักษณะกรอบเช็ดหน้า มักจะตกแต่งยอดซุ้มเป็นรูปกรวยแหลม ตกแต่งขอบด้วยกระบวนดอกและใบต่างๆ แบ่งได้เป็น กรอบซุ้มแผงสี่เหลี่ยม ห้าเหลี่ยม กรอบเช็ดหน้าที่ยอดซุ้มแต่งด้วยกระบวนดอกและใบ กรอบเช็ดหน้าที่ยอดซุ้มเป็นนาค และกรอบเช็ดหน้าที่ยอดซุ้มเป็นบรรพ์แถลง

แผงไม้รูปแบบซุ้มทรงประรำ จำลองรูปแบบมาจากรูปแบบหลังคาของปะรำ ที่มีหลังคาแบนราบ และประดับด้วยกระจัง พบเพียงที่วัดต้นแหลง จังหวัดน่าน

สัญญะที่ปรากฏในพระแผงไม้ล้านนา ตามการคิดของ Charles Sanders Peirce

รูปแบบเหมือน (Icon) หมายถึง รูปแบบที่ใช้ความเหมือนหรือความคล้ายคลึงกับรูปจริงที่ต้องการสื่อสาร ในกรณีของพระพิมพ์ที่ประดับบนพระแผงไม้ล้านนา รูปแบบเหมือนที่เป็นแรงบันดาลใจให้มีการสร้างรูปแบบจริง คือ พระพุทธเจ้า ในกรณีของแผงไม้ประดับพระพิมพ์ รูปแบบเหมือนได้แก่ อาคารทางพระพุทธศาสนา ที่ประกอบด้วยส่วนฐานอาคารแบบฐานบัว ส่วนตอนกลางมีเสาและผนัง และส่วนหลังคาอาคารที่มียอดอาคารรูปแบบต่างๆ กรอบรูปของชาวตะวันตกที่พัฒนามาเป็นกรอบหน้าต่างประตูแบบซุ้มกรอบซุ้ม ประกอบด้วยส่วนฐาน ส่วนตอนกลางที่เป็นกรอบ ไม่มีเสาซุ้ม ส่วนยอดตกแต่งด้วยกระบวนดอกไม้ใบไม้ และตุงที่แคบและยาว

รูปแบบบ่งชี้ (Index) หมายถึง รูปแบบที่ทำหน้าที่บ่งชี้สิ่งหรือปรากฏการณ์บางอย่าง ในกรณีที่มีการประดับพระพิมพ์จำนวนมากบนพระแผงไม้ล้านนา นอกจากเป็นไปเพื่อการแสดงความเคารพแก่พระพุทธเจ้าที่ปรากฏอยู่ในโลกทั้งหลายจำนวนมากแล้ว ยังได้แสดงรูปแบบบ่งชี้ของการสั่งสมบารมีที่ยากยิ่งของพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์

รูปแบบสัญญะ (Sign, Symbol) หมายถึง รูปแบบที่ใช้สื่อความหมายที่ปกติไม่เกี่ยวกับตัวมันเองเลย มักเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม ได้แก่ ลวดลายประดับพระแผงไม้ล้านนนา ประกอบด้วยลวดลายดอกไม้ สื่อถึงการบูชาพระพุทธเจ้า เครื่องสูง สื่อถึงการบูชาด้วยเครื่องประดับยศของพระพุทธเจ้า เจดีย์จุฬามณี สื่อถึงความปรารถนาในการได้กราบไหว้พระเจดีย์จุฬามณี และปีนักษัตร สื่อถึงการอุทิศบุญให้กับเทวดาประจำตนตัว

นอกจากนี้ยังพบรูปแบบสัญญะได้จากคำจารึกความปรารถนาส่วนตนของผู้สร้างบนพระแผงไม้ล้านนา พบรูปแบบสัญญะที่แสดงถึงความปรารถนาของชาวล้านนาในการค้ำชูพระพุทธศาสนาให้ยืนยาวถึง ๕,๐๐๐ ปี การสร้างพระแผงไม้เพื่อให้เป็นที่บูชาแก่คนและเทวดา การสะท้อนความเชื่อเกี่ยวกับพระศรีอาริยเมตไตรย การอุทิศบุญให้บรรพชน ความต้องการให้ได้มาซึ่งความสุข ๓ ประการ โดยมีนิพพานเป็นที่สุด นอกจากนี้รูปแบบสัญญะอีกอย่างหนึ่งที่ปรากฏในพระแผงไม้กลุ่มที่ประดับพระพิมพ์ลำพูน แสดงสัญญะของค่านิยมในการเก็บรักษาพระพิมพ์ที่มีค่า มีมูลค่า

๖.๑.๓ สร้างสรรค์พระแผงไม้ล้านนาสำหรับสื่อสัญญะ

การสร้างสรรค์พระแผงไม้

เป็นผลจากการศึกษาองค์ความรู้ในพระไรปิฎก และการวิเคราะห์รูปแบบและสัญศาสตร์ของพระแผงไม้ล้านนาจำนวน ๓๐๐ แผง ซึ่งผลการศึกษาที่ได้ทำให้เข้าใจในคติความเชื่ออันเป็นที่มาของการสร้างสรรค์พระแผงไม้ในอดีต และทำให้มองเห็นอัตลักษณ์ของพระแผงไม้ล้านนาผ่านการวิเคราะห์รูปแบบ จากนั้นจึงนำองค์ความรู้มาสังเคราะห์วางเป็นกรอบแนวคิดในการสร้างสรรค์พระแผงไม้ขึ้นมาใหม่ จำนวน ๑๐ แผง อาศัยพระแผงไม้ในอดีตเป็นแรงบันดาลใจ แบ่งเป็น ๕ ขั้นตอน ๑) การค้นหาแนวคิดในการสร้างสรรค์ เป็นการสังเคราะห์ผลจากการวิจัย โดยคณะวิจัยทำงานร่วมกับนิสิตอาสา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ๒) การสร้างสรรค์พระพิมพ์จากดอกไม้บูชา ร่วมกับนิสิตอาสา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ประกอบด้วยขั้นตอนย่อยได้แก่ การหาวัสดุ ได้แก่ ผงดอกไม้บูชา การออกแบบ การสร้างต้นแบบพระพิมพ์ การสร้างแม่พิมพ์ยางซิลิโคน และการพิมพ์พระพิมพ์จากดอกไม้บูชา ๓) การสร้างสรรค์แผงทำงานร่วมกับคนในชุมชนบ้านร้องต้นขาม อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ โดยเลือกไม้ที่เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติ ไม้ที่มีในชุมชน ได้แก่ ไม้สะเดา และไม้ฉำฉา ๔) การตกแต่งแผงไม้ ทำงานร่วมกับนิสิตอาสา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ คนในชุมชนบ้านร้องต้นขาม อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ และคนในชุมชนบ้านถวาย อำแภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่องานสร้างเสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงเข้าสู่การประเมินผลงานสร้างสรรค์ และเข้าพิธีพุทธาภิเษกที่โรงหล่อกุลวัฒนา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นขั้นตอนสุดท้าย

การสร้างสรรค์พระแผงไม้จำนวน ๑๐ แผง ประกอบด้วย

๑) พระแผงไม้ ขนาด สูง ๓๖ เซนติเมตร แผงไม้ที่สร้างสรรค์อยู่ในรูปทรงอิสระ ประดับพระพุทธรูปมารวิชัยในซุ้ม ตกแต่งลวดลายเครือดอกไม้ ใช้เทคนิคปิดทองขูดลาย

๒) พระแผงไม้ ขนาด สูง ๔๐ เซนติเมตร แผงไม้สร้างสรรค์เป็นรูปทรงซุ้มบรรพ์แถลง พระพิมพ์เป็นพระพุทธรูปมารวิชัยในกรอบสามเหลี่ยม ตกแต่งด้วยลายเครือดอกไม้ ใช้เทคนิคแกะสลักไม้และเขียนลายบนเครื่องรักเครื่องเขิน

๓) พระแผงไม้ ขนาด สูง ๔๕ เซนติเมตร แผงไม้ป็นรูปทรงซุ้มปราสาท พระพิมพ์เป็นพระพุทธรูปมารวิชัยในซุ้ม (พระพิมพ์ยอดขุนพล) วั ลวดลายแบบลายกรอบรูป ดอกไม้ประดิษฐ์ เทคนิค ประดับมุก

๔) พระแผงไม้ ขนาด สูง ๖๐ เซนติเมตร รูปทรงซุ้มบรรพ์แถลง พระพิมพ์พระพุทธรูปมารวิชัยในซุ้ม (พระพิมพ์ยอดขุนพล) ลวดลายพระจุฬามณี / ปีนักษัตร เทคนิค เขียนสี

๕) พระแผงไม้ ขนาด สูง ๖๐ เซนติเมตร รูปทรงซุ้มบรรพ์แถลง พระพิมพ์เป็นพระพุทธรูปมารวิชัยในซุ้ม (พระพิมพ์ยอดขุนพล) และพระพุทธรูปมารวิชัยในกรอบสามเหลี่ยม พระบาท ลวดลายด้านหน้าแต่งเป็นบาตรคั่นระหว่างพระพุทธเจ้าแต่ละองค์ ด้านหลังแต่งเป็นเทวดาถือดอกไม้บูชาพระพุทธเจ้า เทคนิค ปิดทองฉลุลาย

๖) พระแผงไม้ ขนาด สูง ๔๔ เซนติเมตร รูปทรงอิสระ พระพิมพ์พระพุทธรูปมารวิชัยในซุ้ม (พระพิมพ์ยอดขุนพล) ตกแต่งด้วยลายเครือดอกไม้ และเขียนคาถาด้านหลัง เทคนิค เขียนลาย

๗) พระแผงไม้ ขนาด สูง ๔๐ เซนติเมตร รูปทรงบรรพ์แถลง พระพิมพ์ ด้านหน้าขูดลายพระพุทธรูปมารวิชัย ด้านหลังพระพุทธรูปมารวิชัยในกรอบสามเหลี่ยม ตกแต่งลายเครือดอกไม้ และเขียนคาถาด้านหลัง เทคนิค ขูดลายคำ แกะสลักไม้

๘) พระแผงไม้ ขนาด สูง ๔๒ เซนติเมตร รูปทรงซุ้มหน้านาง พระพิมพ์พระพุทธรูปมารวิชัยในซุ้ม และพระพุทธรูปมารวิชัยในกรอบสามเหลี่ยม ลวดลายด้านหน้าเป็นลวดลายดอกไม้ ด้านหลังลวดลายธรรมจักร เทคนิค ประดับกระจก แกะสลักไม้

๙) พระแผงไม้ ขนาด สูง ๔๒ เซนติเมตร รูปทรงอิสระ พระพิมพ์พระพุทธรูปมารวิชัยในซุ้ม และพระพุทธรูปมารวิชัยในกรอบสามเหลี่ยม ด้านหน้าเป็นลวดลายเครือดอกไม้ ด้านหลังลวดลายเจดีย์พระจุฬามณี เทคนิค แกะสลักไม้ ทาสี

๑๐) พระแผงไม้ ขนาด สูง ๘๖ เซนติเมตร อลูมิเนียมฉลุลาย รูปทรงปราสาท พระพิมพ์พระพุทธรูปมารวิชัยในกรอบสามเหลี่ยม โดดเด่นด้วยลายนาค

การประเมินการสร้างสรรค์พระแผงไม้

ผู้ประเมินการสร้างสรรค์พระแผงไม้มี ๓ ท่าน แบบประเมินมีลักษณะเป็นการให้คะแนน ๕ ระดับ ตั้งแต่ น้อยที่สุดไปถึงมากที่สุด ผลการประเมินโดยภาพรวมและโดยย่อย อยู่ในระดับดีมาก

๖.๒ อภิปรายผล

รูปแบบพระแผงไม้จากการสำรวจ ๓๐๐ แผง ใช้ลักษณะซุ้มหน้าต่างประตูในศาสนถานเป็นเกณฑ์ในการแบ่ง โดยพบว่ารูปแบบกรอบซุ้มมากที่สุด รองลงมาเป็นรูปซุ้มแบบบรรพ์แถลง และซุ้มทรงวิมาน ที่พบน้อยที่สุด คือ รูปแบบซุ้มประรำ ซุ้มเรือนแก้ว และซุ้มมณฑป

รูปแบบกรอบซุ้มที่พบมาก พบในจังหวัดน่าน เป็นการทำพระแผงแบบกรอบรูปขนาดเล็กจำนวนมาก ซึ่งไม่ปรากฏในจังหวัดอื่น ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าเกิดจากความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในเมืองน่านกับสยาม เพราะความเป็นกรอบรูปของกรอบหน้าต่าง ประตู เช่น กรอบประตูพระอุโบสถวัดมหรรณพาราม กรุงเทพฯ กรอบประตูพระอุโบสถวัดราชโอรส ธนบุรี เป็นต้น หรือกรอบพระแผงไม้ต่างก็พัฒนาขึ้นมาจากกรอบ หรือ Frame ของชาวตะวันตก โดยเฉพาะงานแบบ Victorian ของอังกฤษ ซึ่งนิยมตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ เป็นต้นมา ซึ่งความผูกพันใกล้ชิดกับสยามของน่านเพิ่มมากขึ้นโดยเฉพาะในช่วงรัชกาลที่ ๕ อย่างที่ปรากฏการประดับลวดลายบนวิหารของวัดช้างค้ำเมื่อรัชกาลที่ ๕ สวรรคคต ลวดลายดังกล่าวเป็นครุฑอันเป็นสัญลักษณ์ของสยาม พร้อมตัวย่อว่า พ.จ.น.พ.ร.ช.ก.ศ.ถนนพ.พ.ธ.จ.ลฯะ แปลว่า พระเจ้าน่านพระราชกุศลถวายพระพุทธเจ้าหลวง

สำหรับรูปแบบซุ้มบรรพ์แถลง และหน้านาง ที่พบจำนวนมากนั้น เป็นอัตลักษณ์ของซุ้มประตูหน้าต่างที่พบได้ทั่วไป โดยความแตกต่างระหว่างซุ้มทั้งสอง คือ ซุ้มหน้านาง หยักโค้งลงใน

ตอนกลางด้านใน ส่วนตอนกลางด้านนอก เส้นของซุ้มหยักโค้งขึ้นด้านบน แต่หากเป็นซุ้มบรรพ์แถลง การหยักโค้งของเส้นซุ้มหยักขึ้นด้านบนทั้งด้านนอกและด้านใน

ส่วนรูปแบบซุ้มประรำ ซุ้มเรือนแก้ว และซุ้มมณฑป แสดงลักษณะหลังคาอาคารในพระพุทธศาสนา ซึ่งพบจำนวนน้อย และพบเฉพาะในจังหวัดน่าน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความหลากหลายของพระแผงไม้ในจังหวัดน่านได้เป็นอย่างดี การแสดงแบบหลังคาอาคารสะท้อนให้เห็นถึงความปรารถนาที่ต้องการสร้างให้พระแผงไม้ให้เป็นดังที่ประทับของพระพุทธเจ้า หรือคันธกุฎีนั่นเอง

ในจังหวัดน่าน ลำปาง และแพร่ พบรูปแบบซุ้มปราสาทจำนวนมาก ส่วนในจังหวัดเชียงใหม่ พบรูปแบบซุ้มบรรพ์แถลง และซุ้มหน้านางจำนวนมาก ความแตกต่างนี้สะท้อนความนิยมในการสร้างสรรค์งาน ทั้งพระแผงไม้ในจังหวัดน่าน ลำปาง แพร่ มักมีขนาดใหญ่ ลวดลายซับซ้อน มีนาคเป็นองค์ประกอบหลัก โดยการมีนาคเป็นองค์ประกอบพุทธศิลปกรรมในจังหวัดน่านนั้น เป็นไปตามลักษณะสังคมที่ผู้คนนับถือนาคกันมาก ที่มีชื่อเสียง เช่น นาคราวบันไดอุโบสถจัตรมุขของวัดภูมินทร์ เป็นต้น ที่สร้างให้เลื้อยทะลุออกมาจากตัวอาคาร โดยสร้างมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๑๓๙ สมัยพระเจ้าเจตบุตรพรหมมินทร์

อย่างไรก็ตาม คติความเชื่อเกี่ยวกับอดีตพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในพระแผงไม้ผ่านพระพิมพ์และการประดับพระพิมพ์นั้น ยังปรากฏในรูปแบบอื่นด้วย เช่น รูปแบบเจดีย์ พบในพิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุศรีจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นเจดีย์ขนาดใหญ่สูง ๒ เมตร ในผัง ๘ เหลี่ยม ส่วนตอนกลางแบ่งเป็นช่อง เรียงซ้อนกันขึ้นไป แต่ละช่องบรรจุพระพิมพ์จำนวน ๕ องค์ หรือรูปแบบเจดีย์ที่วัดพระธาตุลำปางหลวง พบ ๒ องค์ อยู่ในผัง ๘ เหลี่ยม แต่ละด้านของส่วนตอนกลางทำเป็นซุ้ม ภายในซุ้มประดิษฐานพระพิมพ์หรือพระพุทธรูปขนาดเล็ก เป็นต้น หรือประดับที่เขาควาย เช่นที่พบในวัดพระธาตุลำปางหลวง วัดป่าตันกุมกาม จังหวัดลำปาง หรือในวิหารวัดพระธาตุศรีจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

ความน่าสนใจของพระแผงไม้ล้านนาอีกประการหนึ่ง คือ การเป็นวัตถุที่สะท้อนความคิดทางพระพุทธศาสนาของคนในวัฒนธรรมล้านนาได้ ผ่านการวิเคราะห์สัญญะรูปแบบบ่งชี้ที่ปรากฏในลวดลายตกแต่งพระแผงไม้ล้านนา อันชี้ถึงความเป็นพระพุทธเจ้า และรูปแบบสัญญะที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมซึ่งปรากฏในคำจารึกและลวดลาย อันชี้ถึงความปรารถนาของชาวล้านนา ในการค้ำชูพระพุทธศาสนาให้ยืนยาวถึง ๕,๐๐๐ ปี ความปรารถนาที่จะไปเกิดในยุคพระศรีอาริยเมตไตรย ความปรารถนาอุทิศบุญให้บรรพชน ความต้องการให้ได้มาซึ่งความสุข ๓ ประการ โดยมีนิพพานเป็นที่สุด ความต้องการขึ้นไปกราบไหว้เจดีย์จุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นต้น ความปรารถนาเหล่านี้ ยังปรากฏคำปรารถนาในลักษณะเดียวกันนี้ในจารึกอื่นๆ ด้วย ความเชื่อเหล่านี้มีผลโดยตรงต่อการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนาในล้านนาอย่างมาก หากเปรียบเทียบกับความปรารถนาของผู้สร้างศาสนสถานศาสนวัตถุของคนในปัจจุบัน พบว่ามีความแตกต่างกันเพราะเป็นความปรารถนาที่มุ่งไปในทางโลกมากกว่าทางธรรม เช่น ขอให้ประสบความสำเร็จในโลกปัจจุบัน ทั้งในด้านการงาน การเงิน ความรักครอบครัว และความสำเร็จนี้เป็นความสำเร็จที่ต้องการให้ได้มาอย่างรวดเร็ว มีจำนวนมาก ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนาในสังคมปัจจุบันได้เช่นกัน

คำปรารถนาเหล่านี้ พบในการบนบานสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของคนไทย อันเป็นพิธีการร้องขอสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อให้ตนสมปรารถนา โดยมีข้อตกลงสัญญามาเป็นสิ่งแลกเปลี่ยน เช่นการบนบานศาลเจ้าแม่นมสาว เกาะนมสาว ตำบลสามร้อยยอด อำเภอสามร้อยยอด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ที่มีต้นเค้ามาจากนิทานพื้นบ้านเรื่องตาม่องล่าย ผู้คนจะมาขอบุตร เรียนต่อ ทำงาน สุขภาพ โดยสิ่งที่นำมาแก้บนคือชุดชั้นในสตรี เป็นต้น[๓๑] หรือการบนบานในพระวิหารพระพุทธชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุมหาวิหาร จังหวัดพิษณุโลก เช่น ขอให้ได้ลูกและเรียนเก่ง ให้หายป่วย ให้ได้ของหายกลับมา ให้ถูกหวย เป็นต้น[๓๒] เป็นต้น การบนบานดังกล่าวเป็นการขออำนาจพระพุทธเจ้าให้ช่วยดลบันดาลในสิ่งที่ตนปรารถนา ในพระแผงไม้มีการขออำนาจพระพุทธเจ้าช่วยในการต่อชะตาอายุ ดังที่ปรากฏในพระแผงไม้วัดทุงยู ที่เจ้าน้อยเทพวงศ์พอก (พ๊อก-ป๊อก) เป็นประธานสร้าง พระอภัยสารท วัดทุงยู พร้อมด้วยศิษยโยมไดอุปถัมภและไดชวยจัดการหลอ จากจารึกพบว่าใน พ.ศ. ๒๔๗๙ ท่านอายุ ๕๙ ปี ย่าง ๖๐ ปี จึงสร้างพระพุทธรูปคู่อายุจำนวน ๖๐ องค์ ในลักษณะพระคู่อายุ เพื่อการต่ออายุสืบชะตา และจารึกบนพระแผงไม้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระเกิด ที่ระบุถึงการทำบุญพุทธรูปคู่อายุ (เศษ ๒) ดังว่า สักราชได้ ๑๒๐๗ ตัว (พ.ศ. ๒๓๘๘) ปลีดับใส้เดิน ๔ เพง เมงวัน ๑ ไทยร้วงเปล้าปถมมูลลสทฺธาอุปฺปาสิกา นางขอดแก้วเปนเคล้า แลปุตตา ปุตตีชุศน ได้ยส้างพระพิมพาสารูปฺปเจ้าคู่อายุเสด ๒ องไว้ยโชฏกสาสนาพระโคตมเจ้า ตราบต่อเท้า ๕๐๐๐พรันพระวสาแท้ดีหลี อรหนฺตาอรหนฺตีมคฺคญาณํ นิพฺพานปจฺจโย โหนฺตุเม นิจจํ ธุวํ ธุวํ ดั่งนิจิ่งแล ความหมายของพระพุทธรูปเจ้าคู่อายุเศษ ๒ หมายถึงการสร้างพระพิมพ์ให้มากกว่าอายุตนเอง ๒ องค์

การต่ออายุด้วยการสร้างพระพิมพ์ให้มีจำนวนมากกว่าอายุผู้สร้างนั้น เป็นวิธีหนึ่งในการสืบชะตาของล้านนา ที่เรียกว่าสืบชะตาบุคคล มีจุดมุ่งหมายคือให้บุคคลนั้น อยู่เย็นเป็นสุข พ้นจากโรคภัย เสนียดจัญไรต่าง ๆ นอกจากนี้ยังพบการสืบชะตาเมือง และการสืบชะตาบ้านหรือหมู่บ้าน ซึ่งมักจะจัดปีละ ๑ ครั้ง ส่วนมากจะเป็นวันก่อนวันเข้าพรรษา หรือวันปากปี ในช่วงเทศกาลสงกรานต์

ทั้งนี้การอนุรักษ์ในเชิงข้อมูลที่ได้กำหนดไว้ในงานเป็นวิจัย ได้ถูกกระทำไปพร้อมกับการทดลองสร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่จากการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลเดิมด้วย เป็นไปในลักษณะทดลองสร้างสรรค์ เพื่อการพัฒนาต่อไปในอนาคต งานวิจัยชิ้นนี้จึงแสดงให้เห็นถึงความสำคัญพระแผงไม้ในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมล้านนาที่สำคัญประเภทหนึ่ง เชิดชูฝีมือช่างล้านนา ผ่านกระบวนการสร้างสรรค์และอนุรักษ์ โดยการอนุรักษ์จะถูกทำขึ้นในความหมายของการเก็บข้อมูลอย่างละเอียดรอบคอบในพื้นที่ภาคเหนือตอนบนทั้ง ๘ จังหวัดของไทย ได้แก่ พร้อมทั้งจะได้วิเคราะห์ความหมายที่ซ่อนอยู่ในงานพุทธศิลปกรรมพระแผงไม้ โดยผู้วิจัยเชื่อว่า สำหรับในส่วนของการสร้างสรรค์ ผู้วิจัยได้

---

[๓๑] ขวัญทิวา ผิวผาด และคณะ, “ความเชื่อ การบนบานและการใช้ของแก้บนที่มาแก้บนศาลเจ้าแม่นมสาว เกาะนมสาว ตำบลสามร้อยยอด อำเภอสามร้อยยอด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์” **วารสารวิจัย มข. (ฉบับบัณฑิตศึกษา)**, หน้า ๑๒๗๔-๑๒๘๑.

[๓๒] พระครูสิริรัตนานุวัตร, “อิทธิพลการบนบาน บวงสรวงในสังคมไทย”, **วารสารกระแสวัฒนธรรม**, หน้า ๑๙-๒๙.

ทดลองสร้างสรรค์พระแผงไม้ขึ้นใหม่จำนวน ๑๐ แผง ผ่านการสังเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษา

๖.๓ ข้อเสนอแนะ

ในการวิจัยต่อยอด ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการทำวิจัยเกี่ยวกับพุทธศิลปกรรมอื่นๆ โดยใช้โครงสร้างการวิจัยในลักษณะเดียวกันนี้ กล่าวคือ กำหนดให้การวิจัยมีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ ในข้อแรกเป็นการศึกษาเอกสาร ทั้งในส่วนพระไตรปิฎก คัมภีร์พระพุทธศาสนา ตลอดจนถึงงานวิจัย บทความ หนังสือในปัจจุบัน เพื่อสำรวจข้อมูลพื้นฐาน และใช้เป็นรากฐานในการสร้างสรรค์งาน สิ่งที่จะได้จากวัตถุประสงค์ข้อแรกเป็นประวัติความเป็นมา ความสำคัญ แนวคิด เป็นต้น วัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ เป็นการสำรวจภาคสนามเกี่ยวกับรูปแบบ วัสดุของงานพุทธศิลปกรรม โดยจากวัตถุประสงค์ข้อนี้จะได้รูปแบบอันหลากหลายของงานพุทธศิลปกรรมที่ศึกษา ซึ่งรวมถึงจารึก ลวดลายที่ปรากฏในงานพุทธศิลปกรรมนั้นๆ ด้วย วัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ เป็นการทดลองสร้างสรรค์ผลงาน จากการสังเคราะห์ข้อมูลที่ศึกษาในวัตถุประสงค์ ๒ ข้อแรก ซึ่งจะฐานในการทำงาน การตั้งวัตถุประสงค์เช่นนี้ สามารถจะนำไปใช้ในงานวิจัยอื่นๆ นอกเหนือไปจากงานพุทธศิลปกรรมได้

สำหรับการศึกษาพระแผงไม้นั้น อาจขยายการศึกษาไปสู่ภาคอื่นๆ ของไทย และประเทศอื่นๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ หรืออาจจะเป็นการศึกษาเฉพาะส่วนของพระแผงไม้ก็ได้ เช่น พระพิมพ์ จารึก หรือลวดลายดอกไม้ เป็นต้น

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

กรมศิลปกร. **เชียงใหม่ปัญญาสชาดก**. กรุงเทพมหานคร: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๑.

กรมศิลปากร. **ตำนานพระแก่นจันทน์**. กรุงเทพมหานคร: เอส บี เค การพิมพ์, ๒๕๖๔.

กรมศิลปากร. **พระพุทธรูปสำคัญในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ**. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๖๖.

กาญจนา แก้วเทพ และคณะ. **สื่อเก่า-สื่อใหม่ สัญญะ อัตลักษณ์ อุดมการณ์**. กรุงเทพมหานคร: ภาพพิมพ์, ๒๕๕๕.

กาญจนา แก้วเทพ. **การวิเคราะห์สื่อ แนวคิด และเทคนิค**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาพพิมพ์, ๒๕๕๒.

กำจร สุนพงษ์ศรี. **สุนทรียศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

ขวัญทิวา ผิวผาด และคณะ. “ความเชื่อ การบนบานและการใช้ของแก้บนที่มาแก้บนศาลเจ้าแม่นมสาว เกาะนมสาว ตำบลสามร้อยยอด อำเภอสามร้อยยอด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์” **วารสารวิจัย มข. (ฉบับบัณฑิตศึกษา.** มปป.

คณะกรรมการโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน. **สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เล่มที่ ๑๕**. กรุงเทพมหานคร: โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน, ๒๕๔๒.

คณะกรรมการโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน. **สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เล่มที่ ๓๑**. กรุงเทพมหานคร: โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน, ๒๕๔๘.

คณะสงฆ์จีนนิกายแห่งประเทศไทย. **สัทธรรมปุณฑริกสูตร**. แปลโอยชะเอม แก้วคล้าย. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนพับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๔๗.

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น. **ปฐมสมโพธิกถา**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ. ม.ป.ป..

โครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. **สารานุกรมไทยฉบับเยาวชน เล่มที่ ๒๙**. กรุงเทพมหานคร: รุ่งศิลป์การพิมพ์ ๑๙๗๗, ๒๕๔๘.

ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ สิธิพร สมบูรณ์บูรณะ และพิเชฐ สายพันธ์. **พิธีสวดภาณยักษ์: ความหมายและการเปลี่ยนแปลง**. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๖๒.

ฉ่ำ ทองคำวรรณ. คำ**อ่านจารึกในจิตรกรรม และศิลปวัตถุในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา**. พระนคร: กรมศิลปากร ๒๕๐๑.

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, **ศาสนา**, กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๘.

ชญานิน นุ้ยสิทธุ์. **คติเรื่องราชาในจารีตวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๖๖.

ชลูด นิ่มเสมอ. **องค์ประกอบของศิลปะ**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๑.

ชัยวัฒน์ อัตพัฒน. **หลักพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาปรัชญา คณะมนุษยศาสตร มหาวิทยาลัยรามคำแหง. ม.ป.ป.

ชาญณรงค์ พรรุ่งโรจน์. **การวิจัยทางศิลปะ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

ไชรัตน์ เจริญสินโอฬาร. **สัญวิทยาโครงสร้างนิยมหลังโครงสร้างนิยมกับการศึกษารัฐศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: วิภาษา: ๒๕๔๕.

ดิเรก อินจันทร์. **วรรณกรรมไทขืน อะลอง-นาง.** เชียงใหม่: สำนักศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๖๑.

ตำนานพระแก้วมรกตฉบับสมบูรณ์. พระนคร: อักษรบริการ, ๒๕๐๔.

ทวีเดช จิ๋วบาง. **ความคิดสร้างสรรค์ศิลปะ**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๙.

ทวีวัฒน์ ปุณฑริกวิวัฒน์. **วิถีแห่งมหายาน**. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๓๑.

ทวีศักดิ์ สิริรัตน์เรขา และสมจิตร ไกรศรี. **โปรแกรมศิลปกรรมบำบัด สถาบันราชานุกูล**. กรุงเทพมหานคร: คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๕๑.

ทวีศักดิ์ สิริรัตน์เรขา. **ศิลปะบำบัด ศาสตร์และศิลป์แห่งการบำบัด.** กรุงเทพมหานคร: คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๕๐.

ที.ดับบลิว.ริส เดวิดส์, **พระพุทธศาสนาในชมพูทวีป**, แปลโดย สมัย สิงหศิริ, กรุงเทพมหานคร: มหามกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

เทิม มีเต็ม และจำปา เยื้องเจริญ. **จารึกในประเทศไทย อักษรปัลลวะ อักษรมอญ พุทธศตวรรษที่ ๑๒-๒๑.** กรุงเทพมหานคร: หอสมุดแห่งชาติกรมศิลปากร. ๒๕๒๙.

เทียนชัย ตั้งพรประเสริฐ. **องค์ประกอบศิลป์ ๑**. กรุงเทพมหานคร: เฟื่องฟ้า, ๒๕๔๐.

ธัญญา สังขพันธานนท์. **แว่นวรรณคดี ทฤษฎีร่วมสมัย**. ปทุมธานี: นาคร, ๒๕๕๙.

ธีรยุทธ บุญมี. **การปฏิวัติสัญศาสตร์ของโซซูร์ เส้นทางสู่โพสต์โมเดอร์นิสม์**. กรุงเทพมหานคร: วิภาษา, ๒๕๕๑.

นิยะดา เหลาสุนทร. **ปญญาสชาดก ประวัติและความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรมร้อยกรองของไทย**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ ภาควิชาวรรณคดี, ๒๕๓๘.

ปฐม หงษ์สุวรรณ. **นานมาแล้ว มีเรื่องเล่า นิทาน ตำนาน ชีวิต**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

ปฐม หงส์สุวรรณ. **ตำนานพระพุทธรูปล้านนา**. กรุงเทพมหานคร: กองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๔.

ปฏิพัฒน์ พุ่มพงษ์แพทย์. **รายงานเบื้องต้นภูมิหลังเมืองน่าน**. (น่าน: สำนักศิลปะการที่ ๗ น่าน, ๒๕๔๙.

ปฐมสมโพธิฉบับล้านนา. ปริวรรตโดย บำเพ็ญ ระวิน. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๒.

ปรมัตถทีปนีอรรถกถา จริยาปิฎก ฉบับภูมิพโลภิกขุ. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ, ๒๕๓๖

ประมวลรายชื่อคัมภีร์ใบลานและสมุดข่อยในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๑๗.

ประยุทธ หลงสมบูรณ์. **พจนานุกรมบาลี-ไทย**. กรุงเทพมหานคร: คุรุสภา, ๒๕๒๐.

ประเสริฐ ศีลรัตนา. **จิตรกรรม**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๘.

ผาสุข อินทราวุธ. **พุทธปฏิมาฝ่ายมหายาน**. กรุงเทพมหานคร: อักษรสมัย, ๒๕๔๓.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖.

พระครูสิริรัตนานุวัตร. “อิทธิพลการบนบาน บวงสรวงในสังคมไทย”. **วารสารกระแส**วัฒนธรรม. มปป.

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถนน **ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต**. กรุงเทพมหานคร: ศิวพร, ๒๕๑๓.

พระญาณวโรดม. **ศาสนาต่างๆ**. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระติปฎกจุฬาภัย. **มิลินทปัญหา**. ฉบับแปลชำระของมหาวิทยาลัยมหามกุฎราชวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหามกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

พระเทพเวที ประยุทธ์ ปยุตฺโต **พจนานุกรมพุทธศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

พระนันทาจารย์. **พระสารสังคหะ**. พระนคร: ดำรงห์ธรรม, ๒๓๙๓.

พระพรหมคุณาภรณ์. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๖.

พระรัตนปัญญา. **ชินกาลมาลินี**. กรุงเทพมหานคร: ศรีปัญญา, ๒๕๕๔.

พระสิริมังคลาจารย์. **คัมภีร์มงคลทีปนีแปล**. เรียบเรียงโดย พระครูสิริปัญญามุนี อ่อน. พระนคร: โรงพิมพ์เลี่ยงเซียง, ๒๕๐๖.

พระอุดรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ), **ประวัติพุทธศาสนาในอินเดีย**, กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

พิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ บรรณาธิการ. **พระพิมพ์ พระเครื่องเมืองไทย**. กรุงเทพมหานคร: รุ่งศิลป์การพิมพ์, ๒๕๖๔.

พิริยะ ไกรฤกษ์. “พระพิมพ์ที่พบในภาคใต้ก่อนพุทธศตวรรษที่ ๒๐” ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ พ.ศ, ๒๕๒๙ เล่ม ๖**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๔๒.

พิริยะ ไกรฤกษ์. **รากเหง้าแห่งศิลปะไทย**. กรุงเทพมหานคร: ริเวอร์บุ๊คส์. ๒๕๕๕.

พุทธโฆสเถระ. **นิทานกถา พระพุทธประวัติตอนต้น**. แปลและเรียบเรียงโดยธนิต อยู่โพธิ. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๓๐.

ภุชงค์ จันทวิช และณัฏฐภัทร จันทวิช. **พระราชพิธีบรมราชาภิเษก**. กรุงเทพมหานคร: โครงการสืบสานมรดกวัฒนธรรไทย, ๒๕๔๒.

มณี พยอมยงค์. **ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย**. เชียงใหม่: ส.ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๔๗.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **ปทานุกรมบาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๐.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๒ ตอน ๑**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

มหาไทย, **ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดเชียงราย**, กรุงเทพมหานคร: มหาไทย, ๒๕๒๗.

รัตนปัญญาเถระ. **ชินกาลมาลีปกรณ์**. แปลโดย ร.ต.ท. แสง มนวิทูร. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๐๑.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพมหานคร: ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด, ๒๕๕๖.

รายชื่อหนังสือโบราณ: เอกสารไมโครฟิล์มของสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๙.

เรณู วิชาศิลป์ ฟอลเกอร์ กราบอฟสกี้. **ตำนานเมืองเชียงแข็ง**. กรุงเทพมหานคร: ซิลเอร์บุ๊ค, ๒๕๕๑.

ลลิตวิสตระ. แปลโดย ร.ต.ท. แสง มนวิทูร เปรียญ. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๑๒.

เลิศศิริร์ บวรกิตติ. **ศิลปะเพื่อการบำบัด โดย อีดิธ เครเมอร์.** กรุงเทพมหานคร: กรุงเทพเวชสาร, ๒๕๕๒.

วิรุณ ตั้งเจริญ. **ทัศนศิลปะวิจัย**. กรุงเทพมหานคร: อีแอนด์ไอคิว, ๒๕๔๕.

ศรีเลา เกษพรหม วัลลภ นามวงศ์พรหม. **ประเพณีการบวช**. เชียงใหม่: ส.ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๔๓.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. **พระพุทธรูปในประเทศไทย รูปแบบ พัฒนาการ และความเชื่อของคนไทย**. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๖.

ศิราพร ณ ถลาง. **ทฤษฎีคติชนวิทยา: วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี. **การบูรณะระเบียงคต หอไตร และกุฏิพระแก้ว วัดพระธาตุลำปางหลวง** เชียงใหม่: สำนักศิลปากรที่ ๗ น่าน, ๒๕๕๑.

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี. **พุทธศิลป์ล้านนา: รูปแบบ แนวคิด และการวิเคราะห์**. กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ, ๒๕๖๗.

ศิลป์ พีระศรี. **ศิลปะสงเคราะห์**. แปลโดย พระยาอนุมานราชธน. ปทุมธานี : มูลนิธิศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี อนุสรณ์, ๒๕๕๓.

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. **ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท**. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส. **ปฐมสมโพธิกถา.** กรงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๓๙.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **สารานุกรมพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชิทยาลัย, ๒๕๓๙.

สมเด็จพระนพรัตน์. **พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับสมเด็จพระนพรัตน์ วัดพระเชตุพน**. พระนคร: คลังวิทยา, ๒๕๐๕.

สมเด็จพระวันรัตน. **สังคีติวงศ์ พงศาวดารเรื่องสังคายนาพระธรรมวินัย**. กรุงเทพมหานคร: ศิวพร, ๒๕๒๑.

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์. **ธรรมานุกรม**. นครหลวงฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕.

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ วาสมหาเถระ. **มธุรัตถวิลาสินี อรรถกถาพุทธวงศ์**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ, ๒๕๐๐.

สมคิด จิระทัศนกุล. **อภิธานศัพท์ช่างสถาปัตยกรรมไทย เล่ม ๓**, กรุงเทพมหานคร: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๖.

สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ (ปริวรรต). **ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๖.

สรัสวดี อ๋องสกุล ปริวรรต. **หลักฐานประวัติศาสตร์ล้านนา จากเอกสารคัมภีร์ใบลานและพับสา**. เชียงใหม่: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๔๓๔.

สายป่าน ปุริวรรณชนะ. **ตำนานประจำถิ่นริมแม่น้ำและชายฝั่งทะเลภาคกลาง: ความสมานฉันท์ในความหลากหลาย**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

สำเนียง เลื่อมใส แปล. **มหาวัสตุอวทาน**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสันสกฤตศึกษา ในพระบรมราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ, ๒๕๕๗:

สุกัญญา สุจฉายา. **การประยุกต์ใช้คติชนในการสร้างวัตถุมงคลในปัจจุบัน** ใน ศิราพร ณ ถลาง บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๕๘.

สุภัทรดิส ดิศกุล. **ประติมากรรมขอม**. กรุงเทพมหานคร: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๑๕.

สุภา ศิริมานนท์. **วรรณสาส์นสำนึก เล่ม ๑**. กรุงเทพมหานคร: มหานคร, ๒๕๒๙.

สุภาพร คงศิริสัตน์ และคณะ. **โลกทัศน์ของอาเซียนจากภาษิต**. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๘.

สุภาพรรณ ณ บางช้าง. **ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖.

สุภาพรรณ ณ บางช้าง. **วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

เสถียร พันธรังษี. **พุทธศาสนามหายาน**. ธนบุรี: โรงพิมพ์ประยูรวงศ์. ๒๕๑๒.

เสถียร โพธินันทะ, **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**, กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสต์, **พระพุทธศาสนามหายาน**, กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

อภิลักษณ์ เกษมผลกูล. **เรื่องเล่าพื้นบ้านกับการสร้างมูลค่าเพิ่มให้ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นในบริบทเศรษฐกิจสร้างสรรค์**. ในศิราพร ณ ถลาง บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๕๘.

อำนาจ ศรีพูนสุข และสายไหม จบกลศึก. **ประวัติน้ำพระพุทธมนต์ศักดิ์สิทธิ์ที่ทูลเกล้าฯ ถวายเป็นน้ำสรงอภิเษกแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๒.

ฮันส์ เพนธ์. **คำจารึกที่ฐานพระพุทธรูปในนครเชียงใหม่.** กรุงเทพมหานคร: กรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๙.

(๒) ดุษฎีนิพนธ์/วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์:

ชลิดา รัชตะพงศ์ธร. “สีและปัจจัยเกี่ยวเนื่องในศิลปะบำบัดที่มีอิทธิพลต่อการลดภาวะซึมเศร้าของผู้สูงอายุ”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาวิชาการออกแบบนิเทศศิลป์. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปกร, ๒๕๕๔.

ชลนาถ วงศ์เวศารัช. “ศึกษาการสร้างสรรค์จิตรกรรมร่วมสมัยจากภาพทังกาในพุทธศาสนาวัชรยานแบบทิเบต” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาวิชาพุทธศิลปกรรม. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๖.

ทัศนีย์ สินสกุล. “จักรพรรดิราชย์ในคติอินเดีย”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๑๙.

ธีรพันธ์ บุญมาก. “วิเคราะห์คติธรรมจากประเพณีการสร้างพระพุทธรูปไม้ในจังหวัดแพร่” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๓.

ปฐมพงษ์ โพธิ์ประสิทธินันท์, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ภาษาสันสกฤต ในคัมภีร์ลลิตวิสตระ อัธยายที่ ๑-๔” **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , ๒๕๒๓.

พระเกรียงไกร สุทฺธมโน (ยางเครือ). “การศึกษาวิเคราะห์ปัญจอันตรธานในพระพุทธศาสนาเถรวาท” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระครูศรีปัญญาวิกรม (บุญเรือง) ปญฺญาวชิโร. “การศึกษาวิเคราะห์สัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต** สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พระครูสิริสุตาภิมณฑ์ ศุภชัย (คำปัน). “การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมที่ใช้ในพิธีพุทธาภิเษกแบบล้านนา” **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาวิชาภาษาและวรรณกรรมล้านนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๕.

พระนคร ปญฺญาวชิโร (ปรังฤทธิ์). “การวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพระพุทธเจ้าในสังคมวัฒนธรรมล้านนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต** สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๖๑.

พระปลัดชนะศึก สนฺตจิตฺโต (สำราญพานิช). “ทัศนคติของประชาชนที่มีต่อพิธีพุทธาภิเษก: กรณีศึกษาวัดราษฎร์ศรัทธาธรรม วัดบางยี่ขัน เขตคันนายาว กรุงเทพมหานคร”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๖๕.

พระมหาสิงหคำ (รักษปา). “การศึกษาวิเคราะหคัมภีร์อานิสงส์ล้านนา”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาวิชาภาษาและวรรณกรรมล้านนา บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยเชียงใหม, ๒๕๔๓.

พระมหาสุทิตย อาภากโร (อบอุ่น). “การศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเรื่องอานิสงส์และคัมภีรที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต** สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระเมธี กญฺจนวํโส (พรมแก้ว). “ศัตราวุธในฐานะเครื่องประกอบพิธีสมโภชพระพุทธรูปในล้านนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๖๒. หน้า บทคัดย่อ.

พระศุภชัย สุภทฺโท (เบ้าทอง). “ความคิดเรื่องน้ำในพระพุทธศาสนาเถรวาท” **วิทยานิพนธ์หลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามงกุฎ, ๒๕๔๗.

พิชญาณี เชิงคีรี “การศึกษาวรรณกรรมนิทานไทยตามทฤษฎีโครงสร้างของวลาดิมีร์ พรอพพ์” **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรบัณฑิต** สาขาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย: ๒๕๔๒.

ฟองสมุทร วิชามูล. “ศึกษามหาปุริสลักษณะของพระพุทธเจ้า” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

ภัคพงศ์ ทองเกลี้ยง. “สัตว์หิมพานต์สู่การสร้างสรรค์งานจิตรกรรมไทยร่วมสมัย” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาวิชาพุทธศิลปกรรม. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๖.

ภัครพงศ์ อัครเศรณี. “การออกแบบสถาปัตยกรรมเพื่อสื่อความหมายโดยประยุกต์ใช้หลักการของวิชาสัญศาสตร์” **วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๑๘.

ยุทธภูมิ มั่นตรง. “การศึกษาพระพิมพ์แผงไม้ในล้านนา”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๘.

ฤาษีเทพขาว พลอยทำ.“แนวทางการสร้างพระแผงไม้เชิงพุทธศิลป์ล้านนา” . **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๒.

ศศิวรรณ กำลังสินเสริม, “การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ลลิตวิสตระ”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

ศรีนวล ภิญโญสุนันท์. “พิธีราชาภิเษกในอินเดียและไทย : การศึกษาเปรียบเทียบ” **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี. “วรรณกรรมพุทธประวัติ: การตีความ พัฒนาการ และคุณค่า” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.

สมร สญฺญจิตฺโต จำนงค์จิต. “ศึกษาวิเคราะห์การบูชาพระรัตนตรัยของพุทธศาสนิกชนในอำเภอคูเมือง จังหวัดบุรีรัมย์”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตศึกษา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.

สาธนีย์ เหลืองพิทักษ์. “ศึกษาวิเคราะห์มหาปุริสลักษณะที่ปรากฏในพระพุทธรูปสำคัญในล้านนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.

สุนทร กลับพิษ. “การศึกษาวิเคราะห์มหาสมุทรในฐานะเป็นเครื่องมือสื่อธรรมในพระพุทธศาสนา เถรวาท”. **วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

สุภัค มหาวรากร. “ความเปรียบเกี่ยวกับน้ำกับมรรคาสู่นิพพานในอรรถกถาชาดก” **วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต** สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๕๒.

อนุชา พิมศักดิ์. “ตำนานพระเจ้าห้าพระองค์ : โครงสร้างเนื้อหาและบทบาทในสังคมไทย”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์**. บัณฑิตวิทยาล้ย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

(๓) รายงานวิจัย:

ศรีพัฒน เทศารินทร. “รูปแบบและคติความเชื่อของฮางฮดในเขตอำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม”. **รายงานวิจัย** มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ๒๕๖๐.

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี และธณิกานต์ วรธรรมานนท์. “การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพระบรมสารีริกธาตุกับการสร้างบ้านเมืองบนที่ราบเชียงแสน”. **รายงานการวิจัย**. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย, ๒๕๕๙.

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี. “หอไตรล้านนา”. **รายงานการวิจัย** กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๗.

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรีและคณะ. “พุทธศิลปกรรมบำบัด : การร่วมสร้างพระพุทธรูปดอกไม้ในชุมชนบ้านป่าตุ้มดอน อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่” **รายงานการวิจัย** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๖.

สำเนียง เลื่อมใส. “การศึกษาวิเคราะห์ชาดกในคัมภีร์มหาวัสตุอวทาน”. **รายงานวิจัย** กองทุนสนับสนุนการวิจัย นวัตกรรม และการสร้างสรรค์, ๒๕๖๔.

(๔) บทความ:

ขวัญทิวา ผิวผาด และคณะ, “ความเชื่อ การบนบานและการใช้ของแก้บนที่มาแก้บนศาลเจ้าแม่นมสาว เกาะนมสาว ตำบลสามร้อยยอด อำเภอสามร้อยยอด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์” **วารสารวิจัย มข. (ฉบับบัณฑิตศึกษา)**: ๑๒๗๔-๑๒๘๑.

จุลทรรศน์ พยาฆรานนท์. “น้ำกับการพระราชพิธีในราชสำนักสยาม” **วารสารราชบัณฑิตยสถาน** ฉบับเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในโอกาสที่ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๕๐: ๒๒-๓๑.

ญาณภัทร ยอดแก้ว แพรภัทร ยอดแก้ว. “การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าแท้และคุณค่าเทียมของการบูชาพระพุทธรูปในสังคมไทย”. **การประชุมวิชาการมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์** วิทยาเขตกำแพงแสน ครั้งที่ ๗ พ.ศ, ๒๕๕๓.

ณรงค์ชัย ปิฎกรัชต์. “ทฤษฎีการสร้างสรรค์ศิลปะ”. **วารสารวิชาการ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์** มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๖๒: ๒๓๓-๒๔๘.

ประคอง นิมมานเหมินท์. “น้ำกับประเพณีพิธีกรรมพื้นบ้านไทย”. **วารสารราชบัณฑิตยสถาน ฉบับเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว** ในโอกาสที่ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๕๐: ๓๒-๔๗.

ประชา สุวีรานนท์. “โวหารของภาพ” **วารสารธรรมศาสตร์** ปีที่ ๒๑ ฉบับที่ ๒ พฤศจิกายน-ธันวาคม ๒๕๓๘: ๑๑๐-๑๒๙.

ประติมา ธันยบูรณ์ตระกูล. “การสร้างสรรค์งานศิลปะโดยได้รับแรงบันดาลใจจากศิลปะดั้งเดิม”. **วารสาร Veridian ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ** มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๖๐: ๒๙๔๐-๒๙๕๖.

พระครูสิริรัตนานุวัตร, “อิทธิพลการบนบาน บวงสรวงในสังคมไทย”, **วารสารกระแสวัฒนธรรม**ช ๑๙-๒๙.

พระสิฏฐวัชญ์ ปญฺญาวฑฺโก พวงเรือนแก้ว โผน นามณี พระครูสมุห์ธนโชติ จิรธมฺโม. “ศึกษาวิเคราะห์พิธีกรรมการอบรมสมโภชพระพุทธรูป ฉบับวัดแสนฝาง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่” **วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา** ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๖๖: ๒๖๒-๒๖๔.

มนัสวี ศรีนนท์. “แนวคิดและหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนามหายาน” **วารสารปารมิตา** ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๔: ๓๑-๔๒.

ฤษีเทพขาว พลอยทำ. “แนวทางการสร้างสรรค์พระแผงไม้เชิงพุทธศิลป์ล้านนา”. **วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา** ปี ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม - ธันวาคม - ๒๕๖๓: ๓๒๕-๓๔๔.

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี และคณะ “พระพุทธรูปดอกไม้ในอำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่: รูปแบบและจารึก” **วารสารดำรงวิชาการ** ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๑ ๑ ม.ค, ๒๕๖๗ -๓๐ มิ.ย.๒๕๖๗.

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี และธณิกานต์ วรธรรมานนท์. “การวิเคราะห์อัคคัญญสูตร”. **วารสารดำรงวิชาการ มหาวิทยาลัยศิลปากร**. ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๖๐.

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี. “วงศ์พระพุทธเจ้าในชินกาลมาลีปกรณ” **วารสารวิจิตรศิลป์** ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๑ มกราคม - มิถุนายน ๒๕๖๓: ๑๒๗-๑๓๑.

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี. “อานิสงส์การสร้างหอไตร ฉบับวัดพระหลวงธาตุเนิ้ง อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่”. **ดำรงวิชาการ** มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๒ เดือนกรกฎาคม–ธันวาคม ๒๕๕๙: ๕๙-๘๘.

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี. “การวิเคราะห์อัคคัญญสูตร”. **วารสารดำรงวิชาการ** มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๒ เดือนกรกฎาคม– ธันวาคม ๒๕๖๐: ๑๔๒-๑๖๘.

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี. “ตำนานอุรังคธาตุ: นาคอยู่ในสุวรรณภูมิ ไม่มีนาคที่พระธาตุพนม” **วารสารปณิธาน** ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๖๓: ๑๔๙-๑๘๓.

สมศักดิ์ พรมจักร และศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี “การสร้างสรรค์พระพุทธรูปดอกไม้ โดยความร่วมมือของคนในชุมชนป่าตุ้มดอน อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่” **วารสารปณิธาน** ปที่ ๒๐ ฉบับที่ ๒ เดือนกรกฎาคม –ธันวาคม ๒๕๖๗.

สุดาพร เขียวงามดี. “ความหมายของ “อภิเษก” ในพระพุทธศาสนาตันตรวัชรยาน”. **วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏจังหวัดลำปาง** ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๕๙: ๑๖๖.

สุรสวัสดิ์ ศุชสวัสดิ์. “นิกายพุทธศาสนาในล้านนาระหว่างรัชสมัยพระเจ้าติโลกราชถึงพญาแก้ว” **วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร** ปีที่ ๓๒ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๕: ๗-๒๕.

อดิศักดิ์ ละครเขต. “การศึกษาวิเคราะห์อานิสงส์การบูชาในพุทธปรัชญาเถรวาท”. **วารสารธรรมทรรศน์** ปีที่ ๑๗ เล่ม ๑ มกราคม-เมษายน ๒๕๖๐. หน้า ๑๔๗-๑๕๖.

(๕) สื่ออิเล็กทรอนิกส์:

คเณศ ศีลสัตย์. การสร้างสรรค์งานศิลปะ. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://arit.rmutsv.ac.th. [๑๖ มีนาคม ๒๕๖๗]..

พระมหาสมจินต์ สมฺมาปญฺโญ.ผศ.ดร.. กำเนิดและพัฒนาการแห่งพระพุทธรูป. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://www.mcu.ac.th [๒๖ กรกฎาคม ๒๕๖๗].

พีระพงษ์ กุลพิศาล. “พลังสร้างสรรค์กับการศึกษาศิลปะ”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://www.google.com/search [๑๖ มีนาคม ๒๕๖๗]..

สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. “บารมี” [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://legacy.orst.go.th [๑ สิงหาคม ๒๕๖๗].

๗๗ ข่าวเด็ด. “อุกอาจคนร้ายบุกโจรกรรมแผงพระพุทธรูปไม้โบราณอายุ ๑๐๐ กว่าปี ในพิพิธภัณฑ์วัดชื่อดัง จังหวัดลำปาง”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://www.๗๗kaoded.com [๒๘ กรกฎาคม ๒๕๖๗]

(๖) สัมภาษณ์/สนทนากลุ่ม:

สัมภาษณ์ ดร. พรศิลป์ รัตนชูเดช. นักประวัติศาสตร์ศิลปะ จังหวัดเชียงใหม่, ๑๒ เมษายน ๒๕๖๗.

๒. ภาษาอังกฤษ

Alfred Foucher, **The Beginnings of Buddhist Art and Other Essaya in Indian and Central-Asian archaeology**, (New Delhi: AES, ๑๙๙๔), ๑๑-๑๒

American Art Therapy Association. (พ.ศ. ๒๐๑๓). **A guide to conducting art therapy research, mundelelein IL: American art therapy association**. Retrieved from http//www.artherapy. org. [๗/๕/๒๕๖๗]

Cathy A. Malchiodi. **Handbook of art therapy**. New York: Guiford, ๒๐๑๒.

I-Tshing, **A Record of Buddhist Relingion as Practised in India and the Malay Archipelago, trans**. J. Takakusu, (Dclhi: Munshiram Manoharlal, ๑๙๘๒), ๑๕๐-๑๕๑.

Milton B. Singer, **Man' s Glassy Essence Explorations in Semlotic Anthropology**, (Bloomingtion: Indiana University Press, ๑๙๘๔), ๒.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

ภาพลายเส้นพระแผงไม้และพระพิมพ์ที่ประดับบนพระแผงไม้

ภาพลายเส้นพระแผงไม้จังหวัดเชียงใหม่

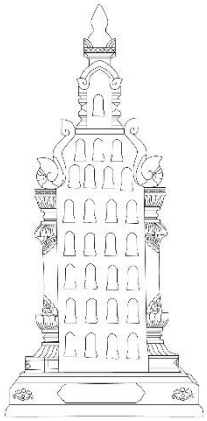
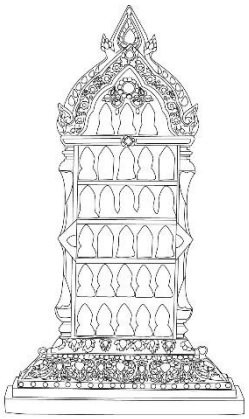
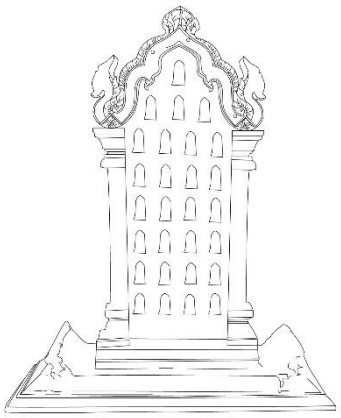
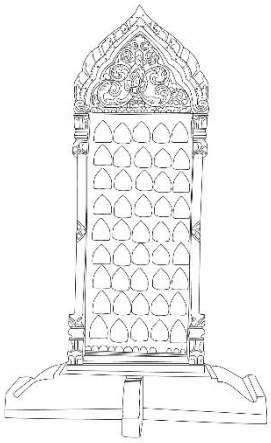
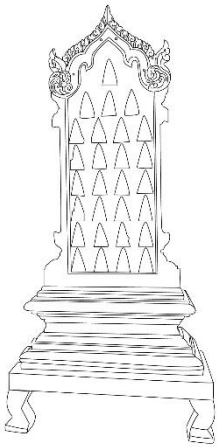

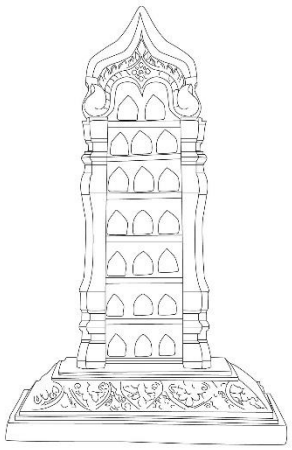

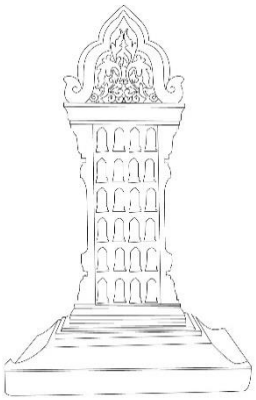

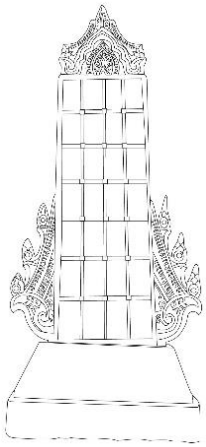

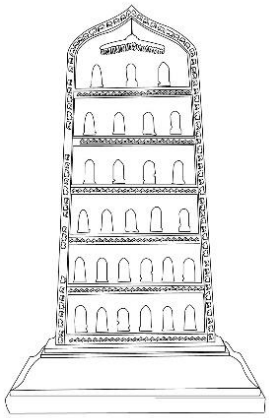

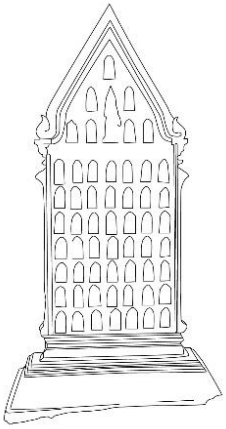

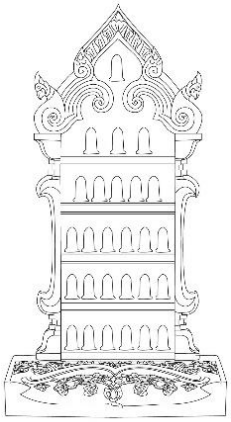

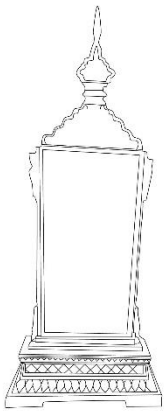

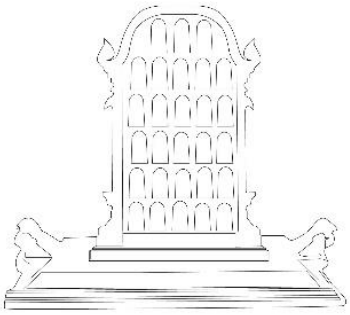

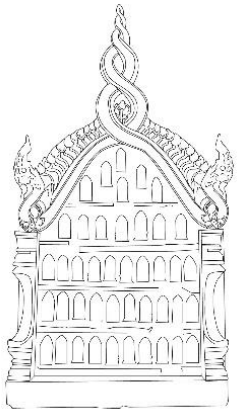

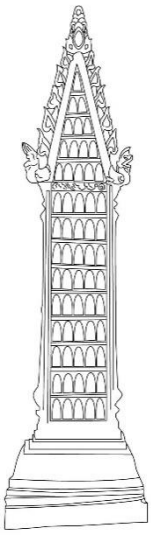

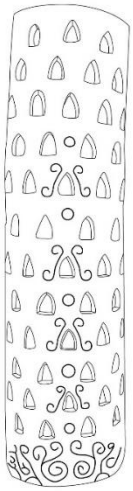

ภาพลายเส้นพระแผงไม้จังหวัดเชียงราย

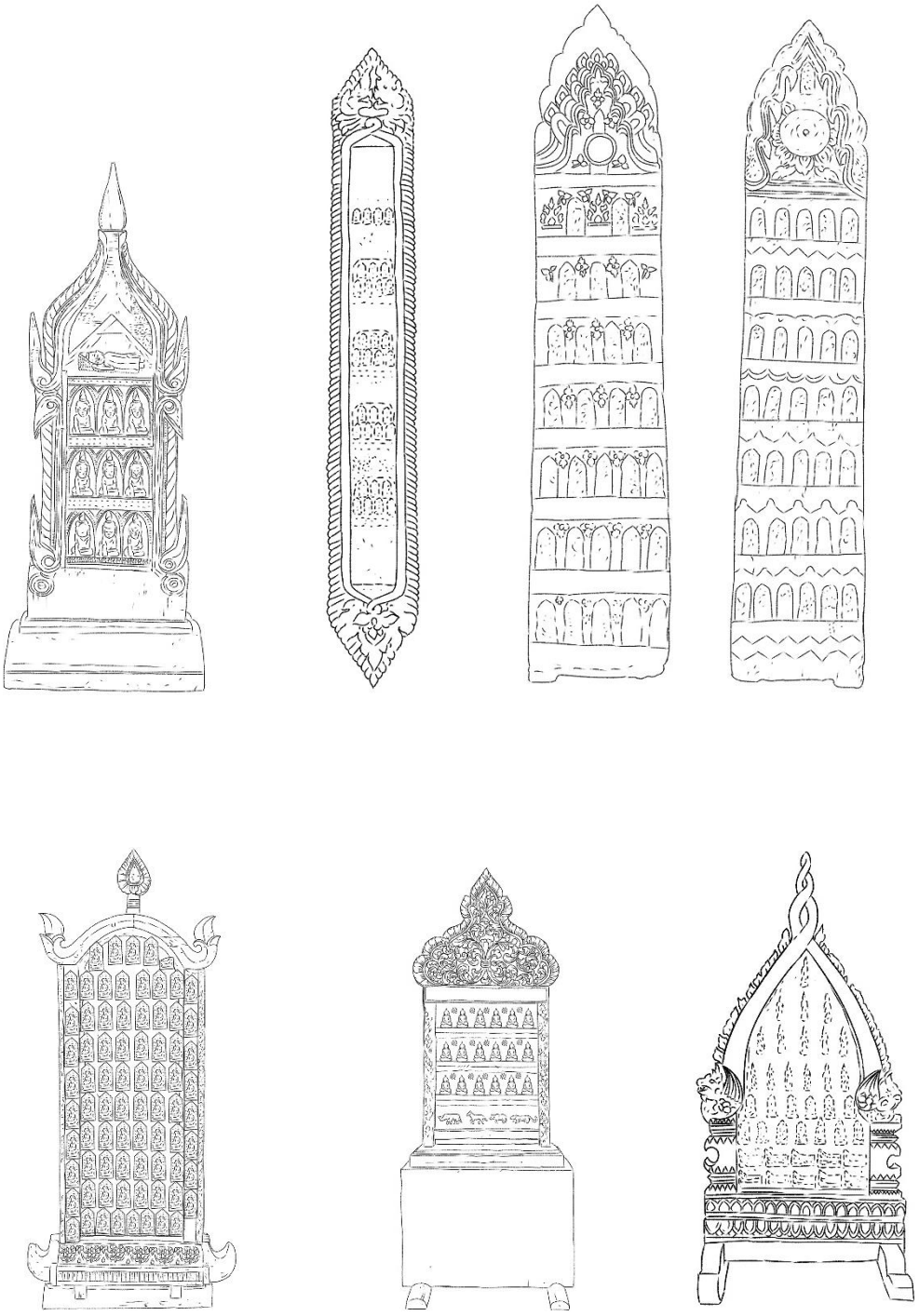

ภาพลายเส้นพระแผงไม้จังหวัดพะเยา

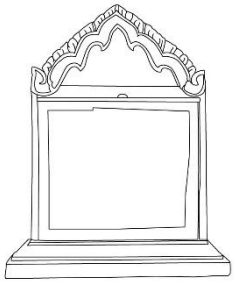

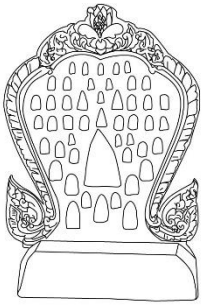

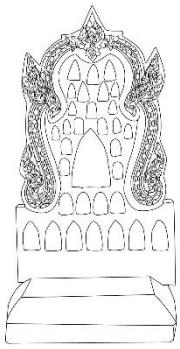

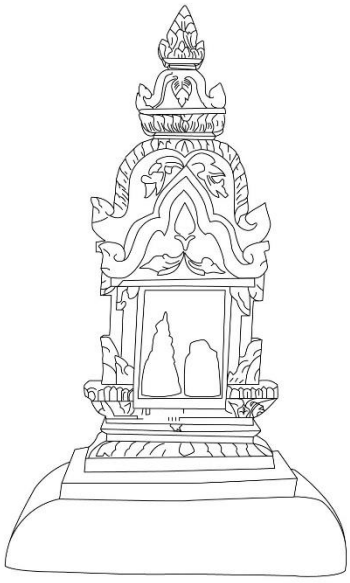

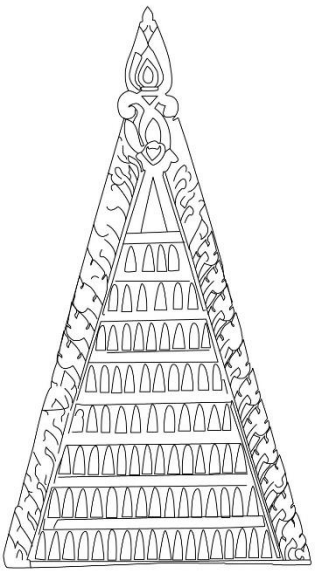

ภาพลายเส้นพระแผงไม้จังหวัดแพร่

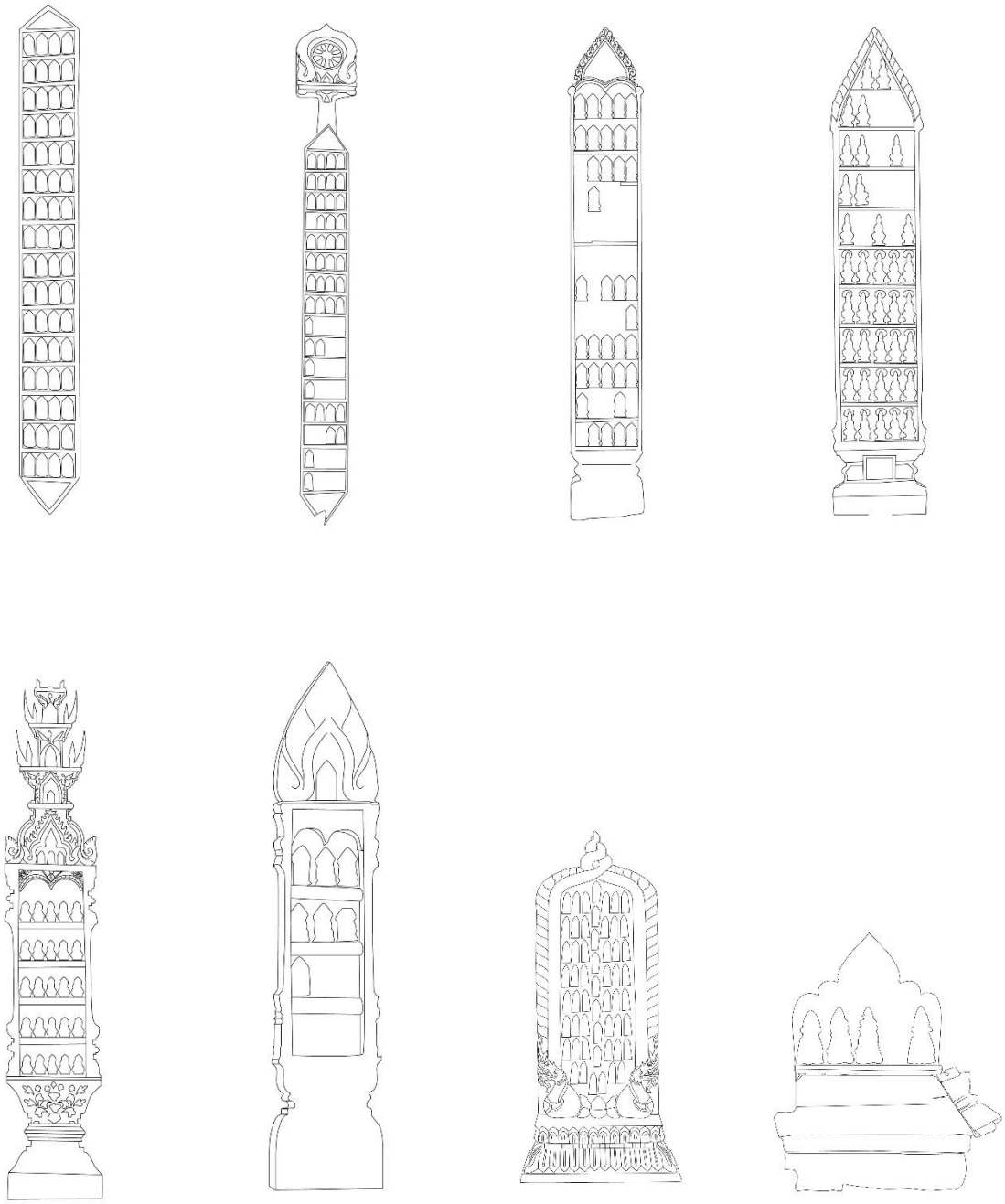

พระแผงไม้ในจังหวัดน่าน

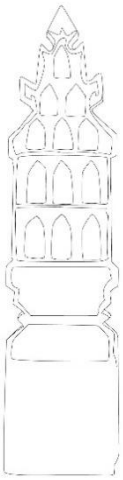
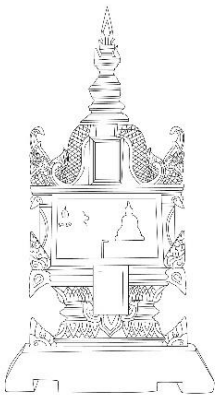
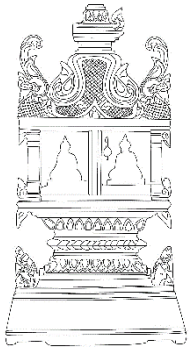
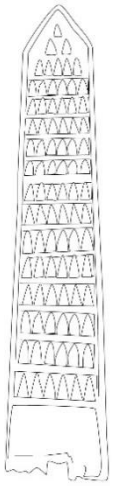
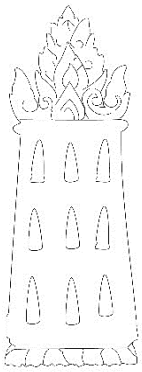
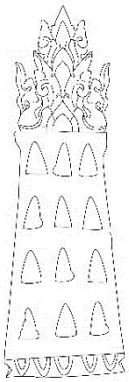
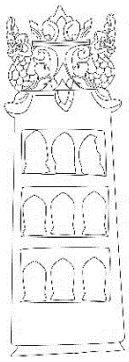
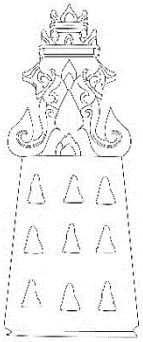

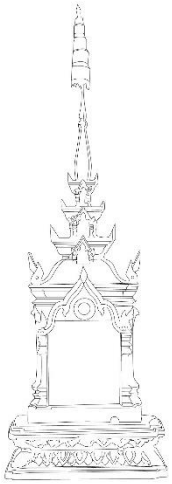

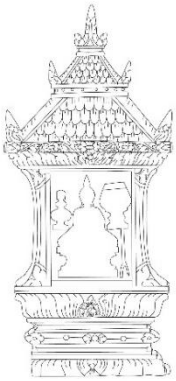

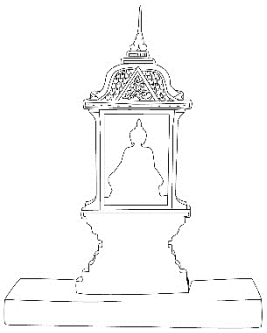
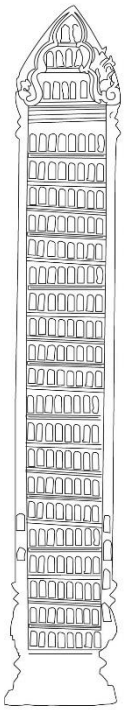

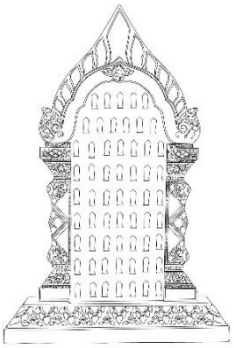
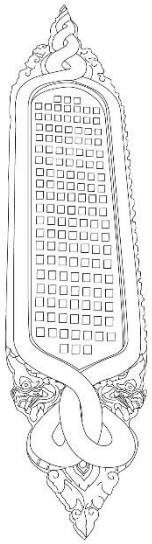
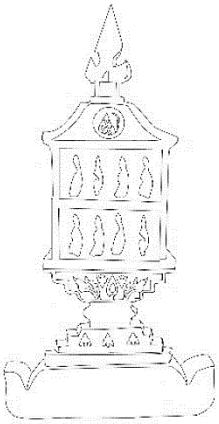
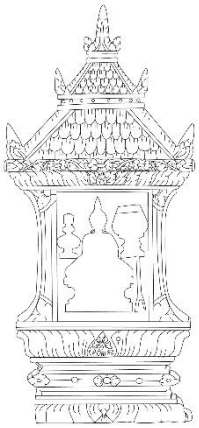
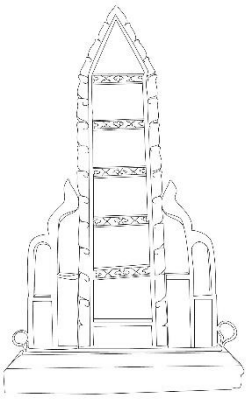

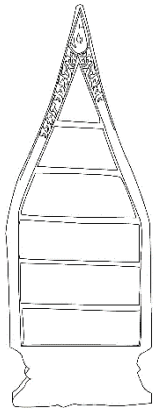

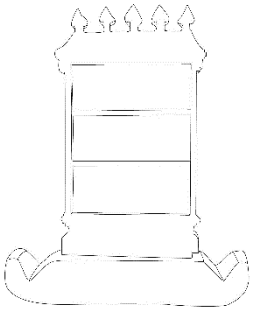

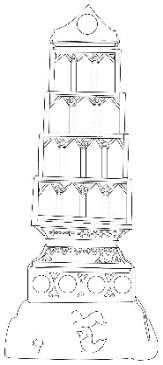

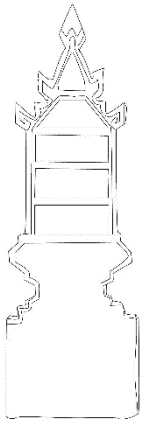

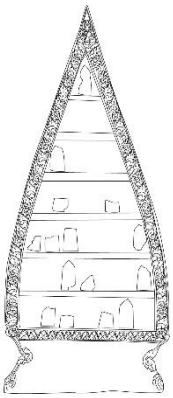

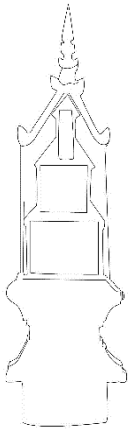

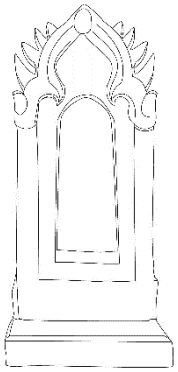

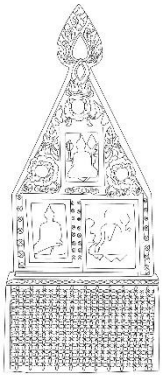

ภาพลายเส้นพระแผงไม้จังหวัดลำปาง

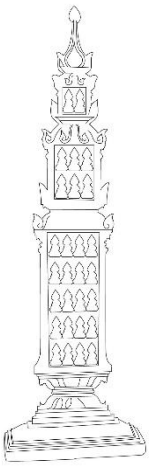
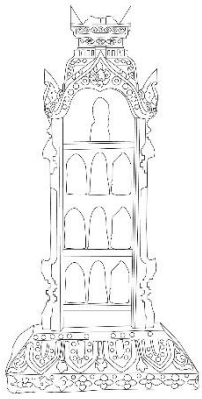
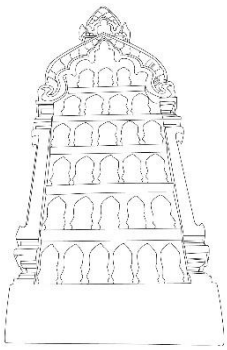
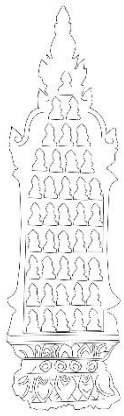
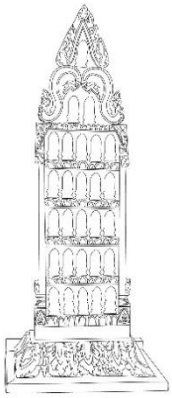
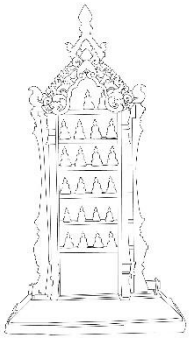
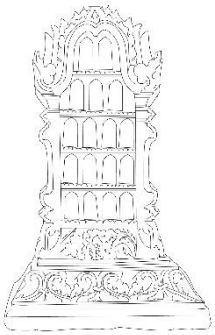
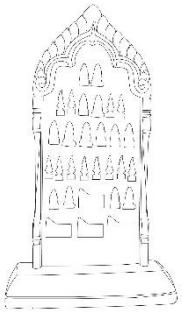
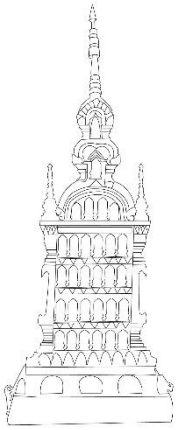
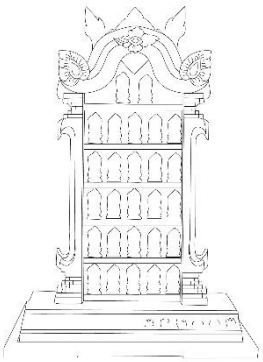

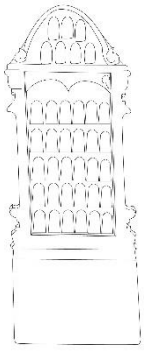

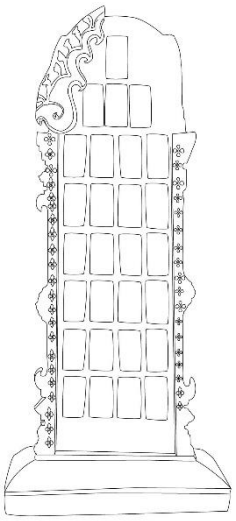

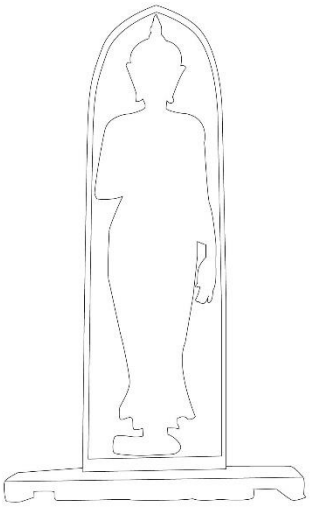

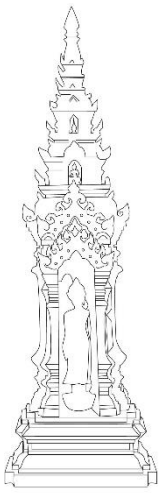

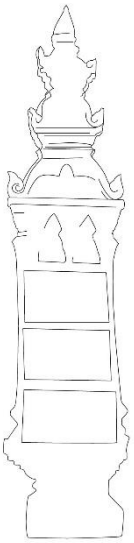

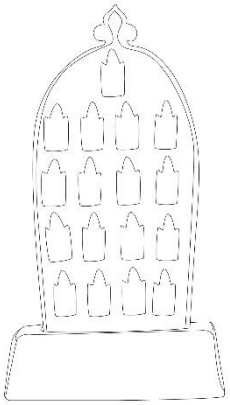

ภาพลายเส้นพระแผงไม้จังหวัดเชียงลำพูน

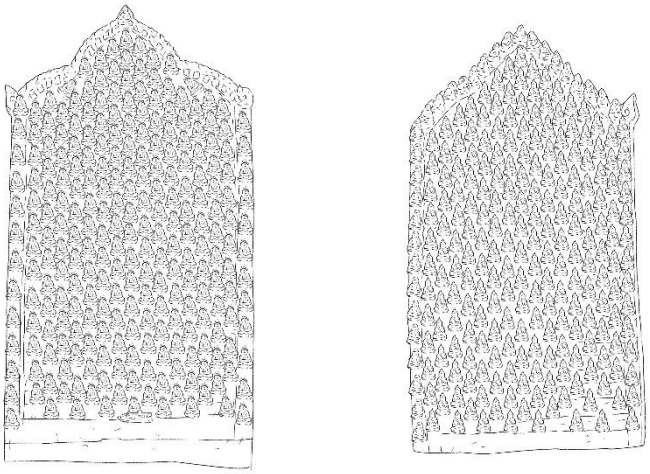

ภาพลายเส้นพระพิมพ์ที่ประดับบนพระแผงไม้

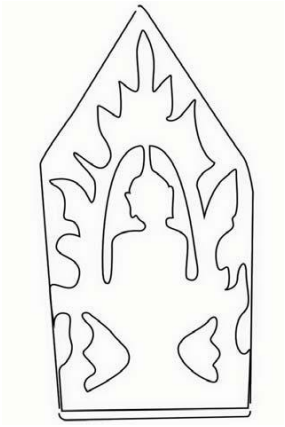

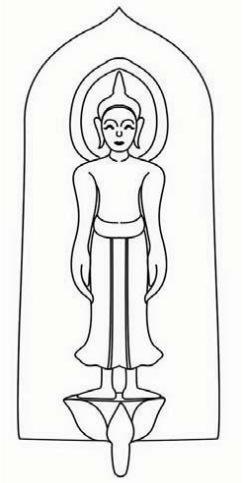

ภาคผนวก ข.

เครื่องมือวิจัย

แบบบันทึกข้อมูล

การสำรวจพระแผงไม้ล้านนา

****

ชื่อโครงการ: พระแผงไม้ล้านนา: กระบวนการสร้างสรรค์และอนุรักษ์

วัตถุประสงค์:

๑) เพื่อศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับพระแผงไม้ล้านนาตามคติพุทธศาสนา

๒) เพื่อสำรวจและวิเคราะห์รูปแบบและสัญญะของพระแผงไม้ล้านนา

๓) เพื่อสร้างสรรค์และประเมินพระแผงไม้ล้านนา

นักวิจัย: ดร. ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี หัวหน้าโครงการ และคณะนักวิจัย

ส่วนงาน: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

ภาพด้านหน้า ภาพด้านหลัง

วัด .....

ที่ตั้ง .....

รหัสภาพ .....

สถานที่เก็บรักษา .....

ขนาด .....

เทคนิคการสร้าง .....

ปีที่สร้าง .....

ลักษณะแผงไม้.....

.....

.....

.....

ลักษณะพระพิมพ์ .....

.....

.....

.....

จารึก.....

.....

.....

.....

ผู้บันทึก .....

วันเดือนปีที่บันทึก .....

แบบสัมภาษณ์อย่างมีโครงสร้าง

การสำรวจพระแผงไม้ล้านนา

****

ชื่อโครงการ: พระแผงไม้ล้านนา: กระบวนการสร้างสรรค์และอนุรักษ์

วัตถุประสงค์:

๑) เพื่อศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับพระแผงไม้ล้านนาตามคติพุทธศาสนา

๒) เพื่อสำรวจและวิเคราะห์รูปแบบและสัญญะของพระแผงไม้ล้านนา

๓) เพื่อสร้างสรรค์และประเมินพระแผงไม้ล้านนา

นักวิจัย: ดร. ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี หัวหน้าโครงการ และคณะนักวิจัย

ส่วนงาน: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

คำชี้แจง: แบบสัมภาษณ์อย่างมีโครงสร้างของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พระแผงไม้ล้านนา: กระบวนการสร้างสรรค์และอนุรักษ์

แบบสัมภาษณ์มี ๓ ส่วนสำคัญคือ

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัย (ตอบได้มากกว่า ๑ ตัวเลือก)

ส่วนที่ ๒ ประวัติความเป็นมาของชุมชน วัด พระแผงไม้

ส่วนที่ ๓ เทคนิคการสร้างพระแผงไม้

โปรดใส่เครื่องหมาย ☑ ลงในช่องที่ตรงกับความเป็นจริงของท่านเพียงข้อเดียว และตรงกับความรู้สึก/ความคิดเห็นของท่านมากที่สุด

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัย (ตอบได้มากกว่า ๑ ตัวเลือก)

วันที่.....เดือน.....พ.ศ. ๒๕๖๗

ชื่อ-สกุล.....

อายุ.....

๑. ตำแหน่ง ☐ เจ้าอาวาส ☐ ผู้ช่วยเจ้าอาวาส ☐ ผู้นำชุมชน

☐ คนในชุมชน ☐ นักวิชาการด้านงานพุทธศิลปกรรม

☐ ช่างฝีมือด้านการสร้างงานพุทธศิลปกรรม

๒. เพศ ☐ ชาย ☐ หญิง

ส่วนที่ ๒ ประวัติความเป็นมาของชุมชน วัด พระแผงไม้

๒.๑ ประวัติความเป็นมาของชุมชนเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

๒.๒ ประวัติความเป็นมาของวัดเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

๒.๓ ประวัติความเป็นมาของพระแผงไม้ที่เก็บรักษาไว้ที่วัด/ชุมชน เป็นอย่างไร

.....

.....

.....

๒.๔ ในชุมชนของท่าน ช่างที่สามารถสร้างสรรค์พระแผงไม้มีอยู่ในบริเวณใด

.....

.....

.....

ส่วนที่ ๓ เทคนิคการสร้างพระแผงไม้

๓.๑ ท่านมีองค์ความรู้เกี่ยวกับการสร้างสรรค์พระแผงไม้อย่างไร

.....
.....
.....

๓.๒ จากประสบการณ์การศึกษา หรือสร้างสรรค์พระแผงไม้ของท่าน พบอุปสรรคใดบ้าง

.....
.....
.....

๓.๓ ท่านมีวิธีแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างการสร้างสรรค์พระแผงไม้อย่างไร

.....
.....
.....

๓.๔ ข้อเสนอแนะอื่น ๆ

.....
.....
.....

ขอบพระคุณที่ให้ความร่วมมือในการสัมภาษณ์และตอบแบบสอบถาม

คณะผู้วิจัย

แบบประเมิน

ผลงานสร้างสรรค์พระแผงไม้ล้านนา

****

ชื่อโครงการ: พระแผงไม้ล้านนา: กระบวนการสร้างสรรค์และอนุรักษ์

วัตถุประสงค์:

๑) เพื่อศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับพระแผงไม้ล้านนาตามคติพุทธศาสนา

๒) เพื่อสำรวจและวิเคราะห์รูปแบบและสัญญะของพระแผงไม้ล้านนา

๓) เพื่อสร้างสรรค์และประเมินพระแผงไม้ล้านนา

นักวิจัย: ดร. ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี หัวหน้าโครงการ และคณะนักวิจัย

ส่วนงาน: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

คำชี้แจง: แบบประเมินของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พระแผงไม้ล้านนา: กระบวนการสร้างสรรค์และอนุรักษ์

แบบประเมินมี ๑ ส่วน คือ การประเมินผลงานสร้างสรรค์เชิงศิลปะ และเชิงการสื่อสัญญะ

โปรดใส่เครื่องหมาย ☑ ลงในช่องที่ตรงกับความเป็นจริงของท่านเพียงข้อเดียว และตรงกับความรู้สึก/ความคิดเห็นของท่านมากที่สุด

ส่วนที่ ๑ ความพึงพอใจและความรู้ความเข้าใจในผลงานสร้างสรรค์พระแผงไม้ล้านนา

ประเด็น	ระดับความพึงพอใจ				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
๑. ด้านความพึงพอใจในผลงานเชิงศิลปะ					
พระแผงไม้ที่สร้างสรรค์สะท้อนเรื่องความสมดุลของงานได้					
พระแผงไม้ที่สร้างสรรค์สะท้อนเรื่องเอกภาพของงานได้					
พระแผงไม้ที่สร้างสรรค์สะท้อนเรื่องความกลมกลืนของงานได้					
๒ ด้านความพึงพอใจในผลงานเชิงการสื่อสัญญะ					
พระแผงไม้ที่สร้างสรรค์สะท้อนการวิจัยพระแผงไม้ล้านนาได้					
พระแผงไม้ที่สร้างสรรค์สะท้อนแนวคิดพระพุทธศาสนาได้					
พระแผงไม้ที่สร้างสรรค์สะท้อนแนวคิดเชิงสังคมวัฒนธรรมล้านนาได้					

ข้อเสนอแนะ.....

.....

.....

ขอบพระคุณที่ให้ความร่วมมือในการสัมภาษณ์และตอบแบบสอบถาม

คณะผู้วิจัย

ภาคผนวก ค.

ใบรับรองจริยธรรม

ใบรับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย

เอกสารข้อมูลคำอธิบายสำหรับผู้เข้าร่วมการวิจัยและใบยินยอม

หมายเลขข้อเสนอการวิจัย ว.๓๒๘/๒๕๖๗

ข้อเสนอการวิจัยนี้และเอกสารประกอบของข้อเสนอการวิจัยตามรายงานการแสดงด้านล่าง ได้รับการพิจารณาจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยแล้ว คณะกรรมการฯ มีความเห็นว่าข้อเสนอการวิจัยที่จะดำเนินการมีความสอดคล้องกับหลักจริยธรรมสากล ตลอดจนกฎหมาย ข้อบังคับและข้อกำหนดภายในประเทศ จึงเห็นสมควรให้ดำเนินการวิจัยตามข้อเสนอการวิจัยนี้ได้

ชื่อข้อเสนอการวิจัย: พระแผงไม้ล้านนา : กระบวนการสร้างสรรค์และอนุรักษ์ (Lanna Amulet in Wooden Frame : Creative and Conservation Processes)

รหัสข้อเสนอการวิจัย: -

สถาบันที่สังกัด: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

ผู้วิจัยหลัก: ดร.ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

เอกสารที่พิจารณาทบทวน

๑. แบบเสนอโครงการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๖๗
๒. เอกสารชี้แจงข้อมูลผู้เข้าร่วมการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๖๗
๓. หนังสือแสดงเจตนายินยอมเข้าร่วมการวิจัย	ฉบับที่ วันที่ ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๖๗
๔. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล	ฉบับที่ วันที่ ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๖๗

(พระปัญญาวัชรบัณฑิต, รศ.ดร.)
ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒๘ มิถุนายน ๒๕๖๗

หมายเลขใบรับรอง: ว.๓๒๘/๒๕๖๗

วันที่ให้การรับรอง: ๒๘ มิถุนายน ๒๕๖๗

วันหมดอายุใบรับรอง: ๒๘ มิถุนายน ๒๕๖๘

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

ที่ อว ๘๐๐๗/ว.๓๒๘

๒๘ มิถุนายน ๒๕๖๗

เรื่อง รับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย

เจริญพร ดร.ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี / นักวิจัย วิทยาเขตเชียงใหม่

ตามที่ท่านได้มีหนังสือขอใบรับรองจริยธรรมการวิจัยของข้อเสนอการวิจัย เพื่อทำการวิจัยในเรื่อง “พระแผงไม้ล้านนา : กระบวนการสร้างสรรค์และอนุรักษ์” มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย ได้พิจารณาข้อเสนอการวิจัยของท่านแล้ว มีความเห็นว่า ข้อเสนอการวิจัยที่จะดำเนินการนี้ มีความสอดคล้องกับหลักจริยธรรมสากล ตลอดจนกฎหมาย ข้อบังคับและข้อกำหนด ไม่ต้องแก้ไขปรับปรุงแต่ประการใด จึงเห็นสมควรให้ดำเนินการวิจัยตามข้อเสนอการวิจัยนี้ได้

จึงเจริญพรมาเพื่อทราบและดำเนินการต่อไป.

ขอเจริญพร

(พระปัญญาวัชรบัณฑิต, รศ.ดร.)
ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ภาคผนวก ง.

หนังสือเชิญผู้ทรงคุณวุฒิ ประเมินผลงานสร้างสรรค์พุทธศิลปกรรม

คำสั่งวิทยาลัยสงฆ์เชียงใหม่

ที่ ๐๑ / ๒๕๖๘

เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการประเมินคุณภาพผลงานทางวิชาการและผลงานศิลปะ

เพื่อให้การดำเนินการผลงานวิชาการของคณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ เป็นไปด้วยความเรียบร้อยและมีประสิทธิ์ภาพ

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๓๗ แห่งพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๔๐ มีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการประเมินคุณภาพผลงานทางวิชาการและผลงานศิลปะ เนื่องในงานวิจัยเรื่อง พระแผงไม้ล้านนา : กระบวนการสร้างสรรค์และอนุรักษ์ ของดร.ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิตและดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศิลปกรรม ดังต่อไปนี้

๑. รศ.ดร.สัญญา สะสอง	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
๒. ผศ. ว่าที่ ร.ต. ดรณ์ สุทธิภิบาล	คณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา
๓. รศ.ดร.เทพประวิณ จันทร์แรง	คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

มีหน้าที่

๑. ประเมินคุณภาพผลงานทางวิชาการและผลงานศิลปะ

๒. ให้ข้อแนะนำผลงานทางวิชาการและผลงานศิลปะ

ทั้งนี้ ตั้งแต่วันที่ ๒๙ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๘ เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๒๙ มกราคม พ.ศ. ๒๕๖๘

(ดร.วีระ สิริเสรีภาพ)

ผู้อำนวยการสำนักงานวิทยาลัย

ปฏิบัติหน้าที่แทนผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์เชียงใหม่

ภาคผนวก จ

หนังสือเชิญผู้ทรงคุณวุฒิ ตรวจเครื่องมือ/ ลงพื้นที่สัมภาษณ์และเก็บข้อมูล

ที่ อว ๘๐๒๔.๑ (๑๐) / ว ๐๖๙

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตเชียงใหม่
๑๓๙ วัดสวนดอกพระอารามหลวง ต.สุเทพ
อ.เมือง จ.เชียงใหม่ ๕๐๒๐๐
โทรศัพท์ ๐ ๕๓๒๗ ๘๙๖๗, ๐ ๕๓๒๗ ๕๑๔๙,
๐ ๕๓๒๗ ๐๔๕๑, โทรสาร ๐ ๕๓๒๗ ๐๔๕๒
เว็บไซต์ http://www.cm.mcu.ac.th อีเมล cm@mcu.ac.th

๑๕ สิงหาคม ๒๕๖๗

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์และเก็บข้อมูลงานวิจัย

นมัสการ

ตามที่ ดร.ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี อาจารย์ประจำสาขาวิชาพุทธศิลปกรรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ได้รับการสนับสนุนงานวิจัยจากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ใน ปีงบประมาณ ๒๕๖๗ **เรื่อง พระแผงไม้ล้านนา : กระบวนการสร้างสรรค์และอนุรักษ์** มีวัตถุประสงค์:

๑. เพื่อศึกษาประวัติ ความสำคัญ แนวคิด คติการสร้าง และสถานการณ์การศึกษาพระแผงไม้ล้านนา

๒. เพื่อสำรวจและวิเคราะห์รูปแบบพุทธศิลปกรรม สัญญะ ที่ปรากฏในพระแผงไม้ล้านนา

๓. เพื่อสร้างสรรค์พระแผงไม้ล้านนาสำหรับสื่อสัญญะ

เพื่อให้การดำเนินงานด้านงานวิจัยเป็นไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์

ดังนั้นบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตเชียงใหม่ จึงขอความอนุเคราะห์ให้คณะวิจัยเข้าไปดำเนินการเก็บข้อมูลและสัมภาษณ์เพื่อการวิจัยดังกล่าว ในเดือน สิงหาคม - ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๖๗ หวังว่าคงได้รับเมตตาอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างยิ่ง และขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้ด้วย

นมัสการมาด้วยความเคารพ

(ดร.พิสิฏฐ์ โคตรสุโพธิ์)
ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตเชียงใหม่

ดร.ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี ผู้ประสานงาน เบอร์โทรติดต่อ ๐๖๔-๙๕๔๔๒๙๔

ภาคผนวก จ.

บทความ

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี และคณะ, “พระแผงไม้เมืองเชียงใหม่: รูปแบบ จารึก และคติความเชื่อ” **วารสารธรรมวิชญ์** ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ (๒๕๖๗): เอกสารสืบเนื่องการประชุมสัมมนาวิชาการพระพุทธศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ระดับชาติและระดับนานาชาติ ครั้งที่ ๔: ๔๘๒-๕๐๘. https://firstojs.com/index.php/JDW/article/view/1339

พระแผงไม้เมืองเชียงใหม่: รูปแบบ จารึก และคติความเชื่อ

Buddha amulets decorated on wooden panels in Chiang Mai: styles, inscriptions, and beliefs

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี, พูนชัย ปินธิยะ, ศิววงศ์ รักษ์วงศ์วริต

Sirisak Apisakmontree, Phoonchai Punthiya, Siwawong Rakwongwarit

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Chiang Mai Campus

เกรียงไกร เมืองมูล

kriangkrai Muangmun

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตพายัพ เชียงใหม่

Rajamangala Institute of Technology Payap Campus, Chiang Mai

Email: sak_api@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์รูปแบบ จารึก และคติความเชื่อของพระแผงไม้ที่พบในเมืองเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า 1) รูปแบบพระแผงไม้ที่พบจำนวน 43 แผง จำแนกได้ 6 รูปแบบ ได้แก่ ซุ้มทรงกรอบซุ้ม ซุ้มทรงปราสาท ซุ้มทรงเรือนแก้ว ซุ้มทรงวิมาน ซุ้มทรงบรรพ์แถลง และซุ้มทรงเบ็ดเตล็ด ในส่วนของเทคนิคการประดับตกแต่งพบทั้งการเขียนลายคำ ลายรดน้ำ การปิดทองลายฉลุ การปั้นรักสมุกประดับกระจกจีน ทาชาด และปิดทองทึบหรือทาสีทองทึบ ทั้งนี้จำนวนพระพิมพ์มีตั้งแต่ 1-104 องค์ ส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปมารวิชัยในซุ้ม 2) จารึกบนพระแผงไม้พบจำนวน 13 แผง จาก 43 แผง โดยจารึกที่เก่าที่สุด คือ พ.ศ. 2334 ใหม่ที่สุด คือ พ.ศ. 2564 นอกจากในจารึกจะระบุปี พ.ศ. ที่สร้างแล้ว ยังระบุรายชื่อบุคคลที่สร้าง ชื่อวัดที่ผู้สร้างได้ถวายพระแผงไม้ไว้ และคำปรารถนาของผู้สร้าง 3) คติความเชื่อที่ปรากฏในงานพระแผงไม้สะท้อนเรื่องพระพุทธเจ้า โดยจำนวนพระพิมพ์บนพระแผงไม้ยังมีนัยสัมพันธ์กับคติการสร้างพระคู่อายุเพื่อการสืบชะตา นอกจากนี้ยังพบคติความเชื่อเรื่องการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนา 5,000 ปี การบูชาพระพุทธศาสนาของคนและเทวดา พระศรีอาริยเมตไตรย นิพพาน และการอุทิศบุญกุศลที่สร้างให้กับบรรพชน

คำสำคัญ : พระแผงไม้, รูปแบบ, จารึก, คติความเชื่อ, เชียงใหม่

ภาคผนวก ฉ

การรายงานผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย

ตารางวิเคราะห์ Output Outcome Impact โครงการวิจัย

ผลผลิต (Output) = สิ่งที่ตอบตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ผลลัพธ์ (Outcome) = สิ่งที่เกิดขึ้นระหว่างดำเนินการวิจัยหรือหลังงานวิจัยเสร็จไม่นาน ซึ่งไม่ได้คาดหวังไว้ล่วงหน้า

ผลกระทบ (Impact) = สิ่งที่เกิดขึ้นหลังงานวิจัยไปแล้วระยะหนึ่ง (ความยั่งยืน - การจัดการต่อ) ซึ่งไม่ได้คาดหวังไว้ล่วงหน้า

โครงการ	**ประเด็น**	**ตัวชี้วัด/ตัวบ่งชี้**		
		Output	Outcome	Impact
พระแผงไม้ล้านนา: กระบวนการสร้างสรรค์และอนุรักษ์ **วัตถุประสงค์:** ๑) เพื่อศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับพระแผงไม้ล้านนาตามคติพุทธศาสนา ๒) เพื่อสำรวจและวิเคราะห์รูปแบบและสัญญะของพระแผงไม้ล้านนา	องค์ความรู้	เข้าใจความสำคัญของพระพุทธเจ้าและรูปเปรียบพระพุทธเจ้า เข้าใจคติการสร้างพระแผงไม้ ได้แก่ คติอดีตพระพุทธเจ้า และบารมีที่พระโพธิสัตว์ทรงสั่งสมเพื่อไปเป็นพระพุทธเจ้า เป็นต้น ทราบจำนวน รูปแบบ และสัญญะของพระแผงไม้ล้านนา จำนวน ๓๐๐ แผง	มีการนำองค์ความรู้ไปใช้ในการสร้างสรรค์พระแผงไม้ล้านนาในเชิงพาณิชย์มากขึ้น	องค์ความรู้ที่ได้จากการวิเคราะห์นำไปเป็นฐานในการทำงานวิจัยเรื่องต่อไปที่เกี่ยวข้องกับพระพิมพ์ล้านนา หรือพระแผงไม้ในประเทศใกล้เคียง

๓) เพื่อสร้างสรรค์และประเมินพระแผงไม้ล้านนา	คน	ในการทำงานสร้างสรรค์เกิดความร่วมมือของกลุ่มนิสิตจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย ช่างในชุมชนบ้านร้องต้นขาม และช่างในชุมชนบ้านถวาย รวมจำนวน ๒๓ คน	ความเข้าใจเกี่ยวกับพระแผงไม้ของนิสิตและช่างในชุมชนเพิ่มมากขึ้น ทำให้มองเห็นคุณค่าในมรดกวัฒนธรรมล้านนาในท้องถิ่นของตนมากขึ้น	นิสิตและช่างในชุมชนต้องการสร้างพระแผงไม้ในเชิงพาณิชย์ สร้างรายได้ให้กับนิสิตและช่างในชุมชนล้านนา
	กลไกการจัดการ	การทำงานร่วมกัน และการพัฒนารูปแบบพระแผงไม้	มีการร่วมกลุ่มของช่างในชุมชนและมหาวิทยาลัย เพื่อพูดคุยแลกเปลี่ยน ในการจัดการดูแลรักษามรดกวัฒนธรรมของชุมชน	การทำงานร่วมกันในะดับประเทศของมหาวิทยาลัยกับช่างในชุมชนเพื่อสร้างสรรค์พระแผงไม้และรื้อฟื้นวัฒนธรรมการถวายพระแผงไม้ในวัดล้านนา
	เครือข่าย/การขยายผล	กิจกรรมการสร้างสรรค์ครั้งนี้นำไปสู่การสร้างสรรค์พระแผงไม้ที่มาจากพื้นฐานการศึกษาวิเคราะห์ทางวัฒนธรรม	นำไปสู่การสร้างสรรค์พระแผงไม้หรือพระพิมพ์ในวัดแสนคำ อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่	นำไปสู่การสร้างสรรค์พระพิมพ์/พระแผงไม้ ในวัดต่างๆ ของไทย

ประวัตินักวิจัย

ประวัติหัวหน้าโครงการวิจัย

ชื่อ – ชื่อสกุล ดร.ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

วัน เดือน ปี เกิด ๓ สิงหาคม ๒๕๑๘

ที่อยู่ปัจจุบัน ๓๕ หมู่ ๑ ตำบลร้องต้นขาม อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ๕๐๒๐๐

ที่ทำงานปัจจุบัน มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

ตำแหน่งหน้าที่ปัจจุบัน อาจารย์ประจำสาขาวิชาพุทธศิลปกรรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๖๑ พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๔๘ ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (จิตวิทยาการศึกษาและการแนะแนว) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๔๑ ศิลปศาสตรบัณฑิต (ประวัติศาสตร์ศิลปะ) มหาวิทยาลัยศิลปากร

ทุนการศึกษา

พ.ศ.๒๕๔๕-๒๕๔๗

ทุนวิจัยรัฐบาลญี่ปุ่น ณ มหาวิทยาลัยชิกะ ประเทศญี่ปุ่น วิจัยเรื่อง การเปรียบเทียบความฉลาดทางอารมณ์ระหว่างนักศึกษาไทยกับนักศึกษาญี่ปุ่น

งานวิจัย

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี “ฐานคิด ฐานความรู้ และหลักปฏิบัติในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมมังคลาจารย์ วิ. (ทอง สิริมงฺคโล) มหาเถระอัคคมหากัมมัฏฐานาจริยะ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่” **รายงานการวิจัย**. มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา และมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๕๔. (ร่วมวิจัย).

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี และคณะ. “หอไตรล้านนา”. **รายงานการวิจัย**. กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ,๒๕๕๗. (หัวหน้าวิจัย)

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี พระครูธีรสุตพจน์ และธณิกานต์ วรธรรมานนท์. “กัมมัฏฐานล้านนา”. **รายงานการวิจัย**. กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๘. (หัวหน้าวิจัย)

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี และธณิกานต์ วรธรรมานนท์. “การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพระบรมสารีริกธาตุกับการสร้างบ้านเมืองบนที่ราบเชียงแสน”. **รายงานการวิจัย**. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙. (หัวหน้าวิจัย)

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี และคณะ. “วิหารชาติพันธุ์ไตในล้านนา”. **รายงานการวิจัย**. กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๖๓. (หัวหน้าวิจัย)

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี และคณะ. “พุทธศิลปกรรมบำบัด : การร่วมสร้างพระพุทธรูปดอกไม้ในชุมชนบ้านป่าตุ้มดอน อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่” **รายงานการวิจัย**, กองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม, ๒๕๖๖. (หัวหน้าวิจัย)

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี และคณะ. “ดอกไม้บูชาสู่การสร้างสรรค์พระแผงไม้ล้านนา” **รายงานการวิจัย**, เครือข่ายบริหารการวิจัยภาคเหนือตอนบน, ๒๕๖๖. (หัวหน้าวิจัย)

บทความ

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี และคณะ. (พ.ศ. ๒๕๕๘) “ไม่เห็นคุณค่าก็กลายเป็นถังขยะ: บทวิเคราะห์คุณค่าหอไตรล้านนา”, **วารสารดำรงวิชาการ** มหาวิทยาลัยศิลปากร. ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๒ (เดือนกรกฎาคม– ธันวาคม ๒๕๕๘).

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี และคณะ.. (พ.ศ. ๒๕๕๙) “อานิสงส์การสร้างหอไตร ฉบับวัดพระหลวงธาตุเนิ้ง อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่”, **วารสารดำรงวิชาการ** มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๒ (เดือนกรกฎาคม– ธันวาคม ๒๕๕๙).

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี และธณิกานต์ วรธรรมานนท์. (พ.ศ. ๒๕๖๐) “ความสัมพันธ์ระหว่างพระบรมสารีริกธาตุกับการสร้างบ้านเมืองบนที่ราบเชียงแสน. **วารสารปาริชาต** มหาวิทยาลัยทักษิณ ปีที่ ๓๐ ฉบับที่ ๒ (เดือนกรกฎาคม – ธันวาคม ๒๕๖๐).

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี. (พ.ศ. ๒๕๖๐) “การวิเคราะห์อัคคัญญสูตร”. **วารสารดำรงวิชาการ** มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๒ (เดือนกรกฎาคม– ธันวาคม ๒๕๖๐).

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรีและคณะ. (พ.ศ. ๒๕๖๐) “กัมมัฏฐานโบราณล้านนา: ที่มา ลักษณะเฉพาะ และการเสื่อมสูญ” **วารสารโขงชีมูล** ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒ (เดือนกรกฎาคม– ธันวาคม ๒๕๖๐).

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี. (พ.ศ. ๒๕๖๐) “การวิเคราะห์ตำนานมูลศาสนาฉบับวัดสวนดอก”. **วารสารวิจิตรศิลป์** มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปีที่ ๘ ฉบับที่ ๑ (เดือนมกราคม – มิถุนายน ๒๕๖๐).

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี และคณะ. (พ.ศ. ๒๕๖๑) “พัฒนาการวรรณกรรมพุทธประวัติ”. **วารสารปาริชาต** มหาวิทยาลัยทักษิณ ปีที่ ๓๑ ฉบับที่ ๒ (เดือนกรกฎาคม– ธันวาคม ๒๕๖๑).

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี และคณะ. (พ.ศ. ๒๕๖๑). การตรวจสอบรูปแบบพระพุทธรูปที่มีไรพระมัสสุในวรรณกรรมพทธประวัติ. **วารสารวิจิตรศิลป์** มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๒ (เดือนกรกฎาคม– ธันวาคม ๒๕๖๑).

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี และธณิกานต์ วรธรรมานนท์. (พ.ศ. ๒๕๖๑). การวิเคราะห์พับหนังสือไหว้พระถือศีลปฏิบัติกัมมัฏฐาน พ.ศ. ๒๕๔๗ วัดขุนคง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่. **วารสารพุทธศิลปกรรม** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ (เดือน มกราคม - มิถุนายน ๒๕๖๑).

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี และธณิกานต์ วรธรรมานนท์. (พ.ศ. ๒๕๖๓). ลักษณะกัมมัฏฐานสมัยครูบาศรีวิชัย. **วารสารพุทธศิลปกรรม** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒ (เดือนกรกฎาคม– ธันวาคม ๒๕๖๑).

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี และคณะ. (พ.ศ. ๒๕๖๒) “กัมมัฏฐานล้านนา: กระบวนการสั่งสมบุญบารมีและพัฒนาตน”. **วารสารไทยศึกษา** จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๒ (เดือนกรกฎาคม– ธันวาคม ๒๕๖๒).

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี และคณะ. (พ.ศ. ๒๕๖๒) “อิทธิพลวรรณกรรมพุทธประวัติในการสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมล้านนา” **วารสารวิจัยมหาวิทยาลัยขอนแก่น** (ฉบับบัณฑิตศึกษา) ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๒ (เดือนกรกฎาคม– ธันวาคม ๒๕๖๒)

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี. (พ.ศ. ๒๕๖๒) “วงศ์พระพุทธเจ้าในชินกาลมาลีปกรณ์” **วารสารวิจิตรศิลป์** มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปีที่ ๑๐ ฉบับที่ ๒ (เดือนกรกฎาคม– ธันวาคม ๒๕๖๒).

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี และธณิกานต์ วรธรรมานนท์. (พ.ศ. ๒๕๖๓). หน่อพุทธพงศ์และหน่อพระอรหันต์ในตำนานอุรังคธาตุ. **วารสารพุทธศิลปกรรม** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑ (เดือน มกราคม - มิถุนายน ๒๕๖๒).

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี และธณิกานต์ วรธรรมานนท์. (พ.ศ. ๒๕๖๒). ภูกำพร้า: ภูเขาศักดิ์สิทธิ์ตามคติพุทธศาสนา. **วารสารพุทธศิลปกรรม** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ (เดือนกรกฎาคม– ธันวาคม ๒๕๖๒).

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี. (พ.ศ. ๒๕๖๓) “ประวัติศาสตร์พระธาตุพนมเริ่มที่ พ.ศ. ๑ หรือ พ.ศ. ๘” **วารสารวิจิตรศิลป์** มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๒ (เดือนกรกฎาคม– ธันวาคม ๒๕๖๓).

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี และคณะ. (พ.ศ. ๒๕๖๓) “การตรวจสอบภาพจิตรกรรมวัดหลวงราชสัณฐาน จังหวัดพะเยา จากวรรณกรรมพุทธประวัติ” **วารสารมนุษยศาสตร์** มหาวิทยาลัยนเรศวร ปีที่ ๑๗ ฉบับที่ ๒ (เดือน พฤษภาคม – สิงหาคม ๒๕๖๓).

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี. (พ.ศ. ๒๕๖๓) “ตำนานอุรังคธาตุ: นาคอยู่ในสุวรรณภูมิ ไม่มีนาคที่พระธาตุพนม” **วารสารปณิธาน** ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๖๓).

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี และธณิกานต์ วรธรรมานนท์. (พ.ศ. ๒๕๖๓). เหล่าเทวดาและผีที่รักษาพระธาตุพนม. **วารสารพุทธศิลปกรรม** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ (เดือน มกราคม - มิถุนายน ๒๕๖๓).

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี และธณิกานต์ วรธรรมานนท์. (พ.ศ. ๒๕๖๓). มีธรรมซ่อนอยู่ในตำนานพระธาตุพนม. **วารสารพุทธศิลปกรรม** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒ (เดือนกรกฎาคม– ธันวาคม ๒๕๖๓).

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี จตุพร แก้วนิ่ม. (พ.ศ. ๒๕๖๔). **รูปแบบหอไตรล้านนา.** วารสารวิจัยวัฒนธรรม ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๒ (เดือน มกราคม – มิถุนายน ๒๕๖๔).

ดร.ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี และ ดร.สุชัย สิริรวีกุล. (พ.ศ. ๒๕๖๔). Proceeding การประชุมวิชาการวิจัยและนวัตกรรมสร้างสรรค์ ครั้งที่ ๗ วันที่ ๑๔ พฤษภาคม ๒๕๖๔. เรื่อง “วิหารไตยองในล้านนา” ณ สถาบันวิชัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา.

ดร. ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี. (พ.ศ. ๒๕๖๔). “แบบแผนสถาปัตยกรรมวิหารไตยวน” **วารสารปณิธาน** ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปีที่ ๑๗ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๔).

ดร.ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี และธณิกานต์ วรธรรมานนท์. (พ.ศ. ๒๕๖๔). การวิเคราะห์มิลินทปัญหา. **วารสารพุทธศิลปกรรม** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒ (เดือน มกราคม - มิถุนายน ๒๕๖๔).

ดร.ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี และธณิกานต์ วรธรรมานนท์. (พ.ศ. ๒๕๖๔). วิหารไตลื้อในล้านนา. **วารสารพุทธศิลปกรรม** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒ (เดือนกรกฎาคม– ธันวาคม ๒๕๖๔).

ดร. ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี. (พ.ศ. ๒๕๖๖) “แบบแผนวิหารไทใหญ่ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน” **วารสารวิจิตรศิลป์** มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๑ (มกราคม – มิถุนายน ๒๕๖๖)

ดร.ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี และธณิกานต์ วรธรรมานนท์. (พ.ศ. ๒๕๖๖). สัญญะของชื่อควยะในตำนานจามเทวีวงศ์. **วารสารพุทธศิลปกรรม** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (เดือนมกราคม – มิถุนายน ๒๕๖๖).

ดร. ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี และพระชัยวรวงศ์ อิทฺธิมนฺโต (ณ เชียงใหม่). (พ.ศ. ๒๕๖๖). “วิหารในพระไตรปิฎก: มูลเหตุการสร้าง ความหมาย และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม” **วารสารปณิธาน ภาควิชาปรัชญาและศาสนา** คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม– ธันวาคม ๒๕๖๕).

ดร.พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์ บุญช่วย ดูใจ และดร.ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี, “การบูรณาการงานพุทธศิลปกรรมสู่ชุมชน” **วารสารวิชาการธรรมทรรศน์** ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๔ (ตุลาคม - กันยายน ๒๕๖๖).

ดร.ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี และคณะ. “พระพุทธรูปดอกไม้ในอำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่: รูปแบบและจารึก” **วารสารดำรงวิชาการ** มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ ๒๑ ฉบับที่ ๑ (เดือนมกราคม– มิถุนายน ๒๕๖๗).

สมศักดิ์ พรหมจักร ดร.ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี. “การสร้างสรรคพระพุทธรูปดอกไม้โดยความรวมมือของคนในชุมชนปาตุ่มดอน อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่” **วารสารปณิธาน** มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปที่ ๒๐ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - มิถุนายน ๒๕๖๗)

ประวัติผู้ร่วมวิจัย

ชื่อ – ชื่อสกุล นายศิววงศ์ รักวงศ์รวิศ

วัน เดือน ปี เกิด ๒๗ เมษายน ๒๕๓๘

ที่อยู่ปัจจุบัน ๘๑/๒๑ ถนนต้นขาม ๒ ตำบลท่าศาลา อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

ที่ทำงานปัจจุบัน -

ตำแหน่งหน้าที่ปัจจุบัน นิสิต ปริญญาเอก สาขาพุทธศิลปกรรม มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต เชียงใหม่

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๖๕-ปัจจุบัน พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๖๓ ศป.ม. สาขาทัศนศิลป์ คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

พ.ศ. ๒๕๕๙ ศป.บ. สาขาทัศนศิลป์ คณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา

งานวิจัย

-

บทความ

ศิววงศ์ รักษ์วงศ์วริศ. “ทิพยบุปผาในภาพพระบฏวัดเจดียสูง”. **วารสารดำรงวิชาการ** มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม – ธันวาคม ๒๕๖๗)

ผลงานสร้างสรรค์

๒๕๖๗

Between Flowers and Cloud, twenty mar, เชียงใหม่

Were We Belong..., KRISP CAFÉ and SARUDA FINEST PASTRY ESCAPE, เชียงใหม่

๒๕๖๖

Beyond the Valley Pop-up group exhibition With ๒๔ young and emergingartist, เชียงใหม่

นิทรรศการคู่, Dynamic Movements in JERNG X Shape O Time, twenty mar, เชียงใหม่

๒๕๖๕

นิทรรศการกลุ่ม, SIMPLE ILLUSIONS, twenty mar, เชียงใหม่

นิทรรศการเดี่ยว, Eternity of Thing, HREAT SPACE, เชียงใหม่

๒๕๖๔
นิทรรศการกลุ่ม ๗ +SS, Ale bar, เชียงใหม่
นิทรรศการเดี่ยว, Openn Live Storage, เชียงใหม่